เจ้าสัว ขุนศึก ศักดินา ปัญญาชน และคนสามัญ

รวมบทความประวัติศาสตร์ของ
เครก เจ. เรย์โนลด์ส

วารุณี โอสถารมย์
บรรณาธิการแปล

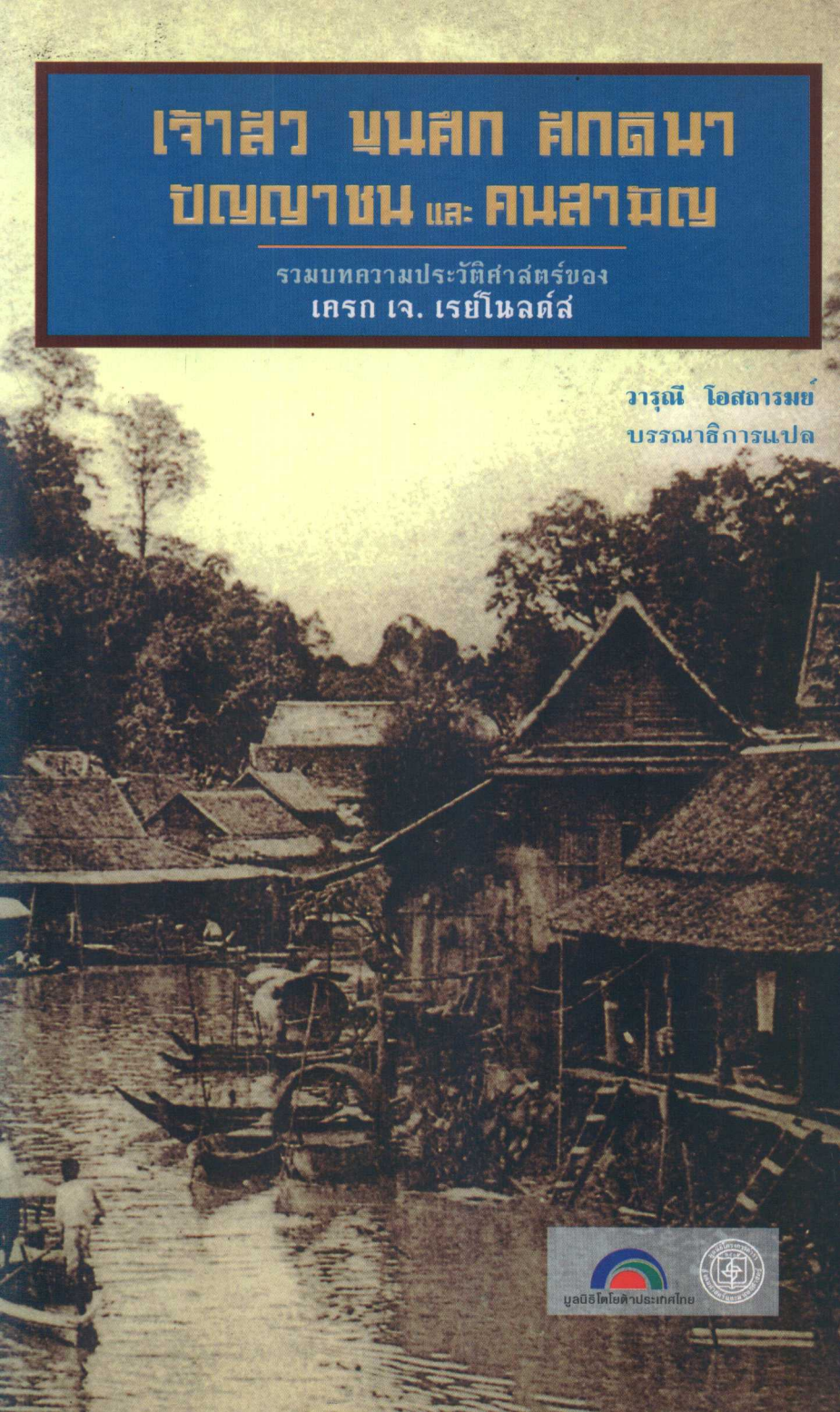

มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

Ph.D (History) Cornell University, U.S.A.
อดีตศาสตราจารย์ผู้บรรยายวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยซิดนีย์
นักวิจัยอาวุโส (Senior Research Fellow)
ที่สำนักวิจัยแห่งแปซิฟิกและเอเชียศึกษา
(Research School of Pacific & Asian Studies)
มหาวิทยาลัยแห่งชาติออสเตรเลีย (Australian National University)
ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง Reader ประจำศูนย์ประวัติศาสตร์เอเชีย
(Asian History Center) คณะเอเชียศึกษา
(Faculty of Asian Studies)
มหาวิทยาลัยแห่งชาติ (Australian National University)
ประเทศออสเตรเลีย

เจาสาว ขนคก ศกดนา ขญญาชน และ คนสามญ

รวมบทความประวัติศาสตร์ของ เครก เจ. เรย์โนลด์ส

เครก เจ. เรย์โนลด์ส
(Craig J. Reynolds)
เขียน

วารุณี โอสถารมย์
บรรณาธิการแปล

มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

ChangeFusion สสส. TRRM เครือข่ายจิตอาสา VolunteerSpirit Network

เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามนำไปใช้เพื่อการค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

เจาสาว ขนคก ศกตนา ขญญาชน และ คนสามญ

รวมบทความประวัติศาสตร์ของ เครก เจ. เรย์โนลด์ส

เครก เจ. เรย์โนลด์ส
(Craig J. Reynolds)
เขียน

วารุณี โอสถารมย์
บรรณาธิการแปล

คณะผู้แปล
รัชนีพร จันทรอารี
วารุณี โอสถารมย์
อัญชลี สุสายัณห์

พิมพ์ครั้งแรก 2550
จำนวนพิมพ์ 1,000 เล่ม
ISBN 978-974-7512-03-8
ราคา 320 บาท

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
413/38 ถนนอรุณอัมรินทร์ บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700
โทร 0-2424-5768 โทรสาร 0-2433-8713
พิมพ์ที่ โอเอส พริ้นติ้งเฮาส์
จัดจำหน่ายโดย
ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330
CALL CENTER โทร. 0-2288-4433 http//www.chulabook.com
ร้านค้าติดต่อแผนกขายส่ง สยามสแควร์ ชั้น 14 โทร. 0-2218-9889-90
โทรสาร 0-2254-9495

คำแถลง

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2509 ด้วยความร่วมแรงร่วมใจกันเองเป็นส่วนบุคคล ในหมู่ผู้มีความรักในภารกิจบริหารการศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ เมื่อเริ่มดำเนินงาน โครงการตำราฯ มีฐานะเป็นหน่วยงานหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ก่อนที่จะมีฐานะเป็นมูลนิธิฯ เมื่อต้นปี พ.ศ.2521 ทั้งนี้โดยได้รับความร่วมมือด้านทุนทรัพย์จากมูลนิธิร็อกกี้ เฟลเล่อร์ เพื่อใช้จ่ายในการดำเนินงานขั้นต้น เป้าหมายเบื้องแรกของมูลนิธิโครงการตำราฯ ก็คือ ส่งเสริมให้มีตำราภาษาไทยที่มีคุณภาพ เฉพาะในทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้ต่างก็เห็นพ้องต้องกันในระยะนั้นว่า คุณภาพหนังสือตำราไทยระดับอุดมศึกษาแขนงวิชาดังกล่าวยังไม่สูงพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มขึ้นย่อมมีส่วนช่วยยกระดับมาตรฐานการศึกษาในขั้นมหาวิทยาลัยโดยปริยาย อีกทั้งยังอาจช่วยการสร้างสรรค์ปัญญาความคิดริเริ่ม และความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องที่เกี่ยวเนื่องกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยส่วนรวม

พร้อมกันนี้มูลนิธิโครงการตำราฯ ก็มีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะทำหน้าที่เป็นที่ชุมนุมผลงานเขียนของนักวิชาการต่าง ๆ ทั้งในและนอกสถาบัน เพื่อให้ผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้เป็นที่รู้จักและเผยแพร่ออกไปโดยทั่วถึงในหมู่ผู้สอน ผู้เรียนและผู้สนใจงานวิชาการ การดำเนินงานของมูลนิธิโครงการตำราฯ มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปในวงกว้างยิ่ง ๆ ขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านการกำหนดนโยบายสร้างตำรา การเขียน การแปล และการใช้ตำรานั้น ๆ ซึ่งจะเป็นเครื่องส่งเสริมและกระชับความสัมพันธ์อันพึงปรารถนา ตลอดจนความเข้าใจอันดีต่อกันในวงวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

นโยบายพื้นฐานของมูลนิธิโครงการตำราฯ คือ ส่งเสริมและเร่งรัดให้มีการจัดพิมพ์หนังสือตำราทุกประเภท ทั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปลเรียบเรียง งานถอดความ งานรวบรวม งานแต่งและงานวิจัย ในช่วงแรก ๆ เราได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ได้ส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์ตำราประเภทอื่น ๆ ด้วย นับแต่ได้ก่อตั้งโครงการตำราฯ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยความร่วมมืออย่างดียิ่งของนักวิชาการหลายสถาบัน สามารถส่งเสริมกลั่นกรอง ตรวจสอบและจัดพิมพ์หนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาที่มีคุณภาพตามเป้าหมาย เจตนารมณ์ และนโยบาย ได้ครบทุกประเภท และมีเนื้อหาครอบคลุมสาขาวิชาต่าง ๆ ถึง 8 สาขาดังต่อไปนี้คือ (1) สาขาวิชาภูมิศาสตร์ (2) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ (3) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ (4) สาขาวิชารัฐศาสตร์ (5) สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (6) สาขาวิชาปรัชญา (7) สาขาวิชาจิตวิทยา (8) สาขาวิชาภาษาและวรรณคดี นอกจากนี้ เรายังมีโครงการผลิตตำราสาขาวิชาอื่น ๆ เพิ่มขึ้นด้วย เช่น สาขาวิชาศิลปะ ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นดำเนินงาน และยังได้ขยายงานให้มีการแต่งตำราเป็น "ชุด" ซึ่งมีเนื้อความคาบเกี่ยวระหว่างหลายสาขาวิชา เช่น "ชุดชีวิตและงาน" ของบุคคลที่น่าสนใจ ดังที่

ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วบางเล่ม

ปัจจุบันมูลนิธิโครงการตำราฯ ยังคงมีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะขยายงานของเราต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้จะประสบอุปสรรคนานัปการ โดยเฉพาะอุปสรรคด้านทุนรอน เพราะกิจการของเราไม่ใช่กิจการแสวงหากำไร หากมุ่งประสงค์ให้นักศึกษาและประชาชนได้มีโอกาสซื้อหาหนังสือตำรา ในราคาย่อมเยาพอสมควร

คณะกรรมการทุกสาขาวิชาของมูลนิธิโครงการตำราฯ ยินดีน้อมรับคำแนะนำและคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อ่านทุกท่าน และปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้ท่านผู้อ่านทุกท่านได้เข้ามามีส่วนร่วมในมูลนิธิโครงการตำราฯ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนแนะนำอยู่ห่าง ๆ ช่วยแต่ง แปล เรียบเรียง หรือ รวบรวมตำราสาขาวิชาต่าง ๆ ให้เรา หรือเข้ามาร่วมบริหารงานร่วมกับเรา

เสน่ห์ จามริก

ประธานคณะกรรมการบริหาร

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

รายนามคณะกรรมการบริหาร
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

(ก่อตั้ง พ.ศ. 2509 โดย นายป๋วย อึ๊งภากรณ์ และนายเสน่ห์ จามริก ฯลฯ)

นายเสน่ห์	จามริก	ประธาน
นางเพ็ชรี	สุมิตร	รองประธาน
นางสาวกุสุมา	สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
นายธเนศ	อาภรณ์สุวรรณ	กรรมการ
นายรังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	กรรมการ
นายวิทยา	สุจริตธนารักษ์	กรรมการ
นายเกริกเกียรติ	พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการ
นางสาวศรีประภา	เพชรมีศรี	กรรมการ
นายวีระ	สมบูรณ์	กรรมการ
นายประจักษ์	ก้องกีรติ	กรรมการ
นายพิภพ	อุดร	กรรมการ
นางสาวอุบลรัตน์	ศิริยุวศักดิ์	กรรมการ
นางสาวศุภลักษณ์	เลิศแก้วศรี	กรรมการและเหรัญญิก
นายชาญวิทย์	เกษตรศิริ	กรรมการและเลขานุการ
นายธำรงศักดิ์	เพชรเลิศอนันต์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายทรงยศ	แววหงษ์	กรรมการและผู้จัดการ

มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

ก่อตั้งขึ้นในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2535 ในโอกาสที่ บริษัท โตโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย จำกัด ดำเนินงานมาครบรอบ 30 ปี ด้วยเงินทุนจดทะเบียนเริ่มแรก 30 ล้านบาท ซึ่งมูลนิธิฯ ได้นำเงินดอกผลมาดำเนินกิจกรรมภายใต้วัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษา พัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งกิจกรรมสาธารณประโยชน์ด้านอื่น ๆ โดยร่วมมือกับผู้ทรงคุณวุฒิ จากหน่วยราชการ องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรสาธารณกุศลต่าง ๆในปัจจุบัน มูลนิธิฯ มีทุนจดทะเบียนทั้งสิ้น 400 ล้านบาท โดยกิจกรรมต่าง ๆ ของมูลนิธิฯ ได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง และขยายขอบเขตอย่างกว้างขวาง ด้วยความตระหนักว่า ชุมชนและสังคมที่เข้มแข็ง ย่อมอยู่บนรากฐานที่มั่นคงของการศึกษาและคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งจำเป็นต้องดำเนินควบคู่ไปพร้อมกับการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ดังนั้น ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทยยังคงมุ่งมั่นที่จะเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการก่อสร้างสังคมที่ดี เข้มแข็งและสันติ เพื่อให้สังคมไทยเป็นสังคมที่เจริญรุ่งเรืองอย่างแท้จริง

รายนามคณะกรรมการมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

ประธานมูลนิธิ

พลตำรวจเอกเภา สารสิน

รองประธานมูลนิธิ

Mr.Mitsuhiro Sonoda

กรรมการ

ดร.เสนาะ อูนากูล

ดร.พิสิฐ ภัคเกษม

ดร.เจตน์ สุจริตกุล

ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

ศ.ดร.คุณหญิง สุชาดา กีระนันทน์ (อธิการบดีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

ศ.ดร.สุรพล นิติไกรพจน์ (อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

คุณอานนท์ เจริญรุ่งเรือง (ประธานชมรมตัวแทนจำหน่ายโตโยต้า)

Mr.Yoshinori Omori (ประธานชมรมความร่วมมือโตโยต้า)

คุณประมนต์ สุธีวงศ์

Mr.Ryoichi Sasaki

คุณนินนาท ไชยธีรภิญโญ

กรรมการและเหรัญญิก

Mr.Yasuo Sasaki

กรรมการและเลขานุการ

คุณศุภรัตน์ ศิริสุวรรณางกูร

รายนามคณะกรรมการบริหารมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

คุณประมนต์ สุธีวงศ์

ประธานคณะกรรมการ บริษัท โตโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย จำกัด

คุณนิพนาท ไชยธีรภิญโญ

รองประธานกรรมการ

Mr.Ryoichi Sasaki

กรรมการผู้จัดการใหญ่

Mr.Yasuo Sasaki

รองกรรมการผู้จัดการใหญ่

Mr.Mitsuhiro Sonoda

รองกรรมการผู้จัดการใหญ่ และปฏิบัติหน้าที่ผู้ช่วยกรรมการผู้จัดการใหญ่

คุณศุภรัฐน์ ศิริสุวรรณางกูร

ผู้ช่วยกรรมการผู้จัดการใหญ่

คุณสุทธิ จันทร์วิเมลือง

ผู้ช่วยกรรมการผู้จัดการใหญ่

คุณงามพร พัฒนวิรุฬหกิต

ผู้อำนวยการสำนักงานวางแผนองค์การ

คุณจิตติมา คงจำเนียร

ผู้ช่วยผู้อำนวยการสำนักงานวางแผนองค์การ

และเลขานุการคณะกรรมการบริหาร มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

กิจกรรมของมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

โครงการต่อเนื่อง

- สนับสนุนโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
- โครงการห้องเรียนมาตรฐาน
- โครงการหนังสือมือสอง
- โครงการหนังสือห้องสมุดชั้นประถม "ห้องเรียนรวมเล่ม"
- โครงการรางวัลมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย (TOYOTA THAILAND FOUNDATION AWARD-TTF AWARD)
- โครงการเผยแพร่ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม "อยุธยากับเอเชีย"
- โครงการค่ายน้ำ ค่ายชีวิต
- โครงการทองหุนหมุนเวียนเพื่อเรียนพยาบาล ในเขต 8 จังหวัดภาคเหนือ
- โครงการอาหารกลางวัน "หนูรักผักสีเขียว" เพื่อพัฒนาการ จัดอาหารกลางวันในโรงเรียนอย่างยั่งยืน และแก้ไขปัญหา การขาดสารอาหารที่จำเป็นของพัฒนาการของเด็กวัยเรียน
- จัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือเฉลิมพระเกียรติ คำพ่อสอน ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส
- เกี่ยวกับเด็ก และเยาวชน

โครงการและกิจกรรมพิเศษร่วมกับองค์กรต่างๆ

- โครงการพ่อแม่อุปถัมภ์ มูลนิธิหมอเสม พริ้งพวงแก้ว
- โครงการบ้านตะวันใหม่ มูลนิธิป้องกันและปราบปราม ยาเสพติด
- โครงการส่งเสริมทางเลือก แรงงานคืนถิ่น มูลนิธิเพื่อการ พัฒนาเด็ก
- ทุนการศึกษาและฝึกอาชีพสำหรับผู้ต้องขัง กรมราชทัณฑ์
- ทุนการศึกษา "คนจนเมือง" มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ทุนการศึกษานักศึกษาเรียนดี โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ทุนการศึกษาแก่เด็กหญิง โครงการผู้หญิงไทยวันพรุ่งนี้
- สนับสนุนการผ่าตัดแก้ไขอาการปากแหว่ง เพดานโหว่ในเด็ก สำนักงานบรรเทาทุกข์ สภากาชาดไทย
- การก่อสร้างอาคารเรียนแก่โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน

คำนำจากผู้เขียน

ผมเขียนบทความที่ตีพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้ในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา บทความดังกล่าวย่อมบ่งบอกถึงความสนใจทางด้านวิชาการของผมได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นในด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์ ศาสนาพุทธ ลัทธิมาร์กซิสต์ ประวัติศาสตร์สังคม ประวัติศาสตร์ทางความคิดและวัฒนธรรม รวมทั้งประวัติศาสตร์ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยทั่วไป บทความส่วนใหญ่เขียนเป็นภาษาอังกฤษ แต่หลายครั้งที่ผมคิดเป็นภาษาไทย และนำไปบรรยายให้คนไทยฟังก่อนนำมาเขียนเป็นภาษาอังกฤษ เช่นเรื่อง "ประวัติศาสตร์สังคมคืออะไร" ซึ่งคุณวารุณี โอสถารมย์ นักวิจัยประจำสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และคุณอัญชลี สุสายัณห์ เพื่อนผู้วายชนม์ ได้ช่วยกันแก้ไขให้ก่อนผมนำไปบรรยายเป็นภาษาไทยที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติของไทยเมื่อปี พ.ศ. 2522 งานเขียนที่ผมชอบมากที่สุดใน

หนังสือฉบับรวมเล่มที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้ก็คือ บทความที่เขียนเกี่ยวกับท่าน ก.ศ.ร.กุหลาบ แต่น่าเสียดายที่ผมไม่ได้เกิดมาเป็นบุคคลร่วมสมัยเดียวกับท่าน จึงทำให้ไม่มีโอกาสได้พบกับบุคคลท่านนี้ในระหว่างที่ท่านยังมีชีวิตอยู่

บ่อยครั้งที่การตีพิมพ์บทความของผมเป็นภาษาไทยเป็นไปโดยเหตุบังเอิญ เช่น บางครั้งผมได้รับเชิญให้เขียนบทความเพื่อตีพิมพ์ในโอกาสพิเศษต่าง ๆ ซึ่งปกติผมมักจะเขียนเป็นภาษาอังกฤษก่อน ต่อจากนั้นเพื่อนผู้เป็นพันธมิตรทางวิชาการของผมก็จะช่วยกันแปลบทความนั้น ๆ เป็นภาษาไทยและก็มีอีกหลายครั้งเช่นกันที่มีการแปลบทความของผมเป็นภาษาไทย โดยผมแทบจะไม่ต้องทำอะไรเลย ยิ่งกว่านั้นบางครั้งก็มี "การลักลอบแปล" บทความของผมเป็นภาษาไทยโดยพลการ แต่ผมก็ยินดี "ให้อภัยย้อนหลัง" แก่พันธมิตรผู้ตั้งใจละเมิดลิขสิทธิ์ แต่มีความประสงค์ดีและเป็นไปในเชิงสร้างสรรค์ เนื่องจากท่านเหล่านั้นคงเห็นว่าควรจะเผยแพร่ผลงานของผมไปสู่วงกว้าง

ความสุขอย่างหนึ่งของผมในฐานะที่เป็นนักวิจัยคนหนึ่งในประเทศออสเตรเลียก็คือ การได้กลับไปเยือนประเทศไทยได้บ่อยครั้ง เนื่องจากประเทศออสเตรเลียอยู่ไม่ไกลจากประเทศไทยมากนัก ตั้งแต่ผมเริ่มบรรยายเป็นภาษาไทยครั้งแรกที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในเดือนสิงหาคม 2520 ผมก็ได้รับเชิญให้ไปร่วมสัมมนา และบรรยายเป็นภาษาไทยที่ประเทศไทยอีกหลายครั้ง ซึ่งนับว่าเป็นการท้าทายผมเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะผมยังไม่มีความถนัดในการบรรยายเชิงวิชาการเป็นภาษาไทยเท่าใดนัก ดังนั้นทุกครั้งที่ได้รับเชิญให้ไปบรรยายเป็นภาษาไทย ผมจึงต้อง "ทำการบ้าน" มากเป็นพิเศษเพื่อให้การสื่อสารเป็นภาษาไทยของผมได้เนื้อหาสาระตรงตามความต้องการของผม

ผมได้เรียนรู้หลายอย่างจากการไปบรรยายเป็นภาษาไทยที่มหาวิทยาลัยบางแห่งในประเทศไทย ประการแรกก็คือ ผมได้ประจักษ์ว่ากระแสความคิดกำลังไหลไปสู่ทิศทางใหม่และคาดไม่ถึง ซึ่งอาจจะเป็นการมอง

ในฐานะของผู้มาเยือนประเทศไทยคนหนึ่ง แต่เท่าที่ผ่านมา ผมสังเกตเห็นได้ว่า คำอธิบายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในประเทศไทยดูเหมือนจะกำลังเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วมาก โดยมักจะมีความคิดใหม่ ๆ ที่แตกต่างจากการไปเยือนครั้งก่อน ๆ เกิดขึ้นในวงวิชาการประวัติศาสตร์เสมอ เช่น ประวัติศาสตร์สังคมที่เคยเป็นที่นิยมในช่วงปลายทศวรรษ 1970 แต่ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา นักวิชาการไทยกลับนิยมศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกันมากขึ้น ส่วนเรื่องลัทธิมาร์กซิสต์ซึ่งยังคงมีการกล่าวถึงกันมากในช่วงต้นทศวรรษ 1980 นั้น ในยุคเศรษฐกิจฟองสบู่กลับมีความสนใจศึกษาเรื่องการบริโภค และการทำให้เป็นสินค้ามากกว่า แต่ในปลายทศวรรษ 1980 นักวิชาการไทยกลับเริ่มหันมาศึกษาเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์รวมทั้งเรื่องราวเกี่ยวกับชาวไทที่อยู่นอกประเทศไทยอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตาม วิชาชีพและแนวทางของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจในประเทศไทยนั้นได้ถูกกำหนดไว้ค่อนข้างชัดเจน เพราะเป็นไปได้ที่จะย้อนกลับไปศึกษาแนวคิดของมาร์กซิสต์ในทศวรรษ 1970 โดยผ่านการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนในปัจจุบัน กระแสความคิดที่กำลังไหลไปสู่ทิศทางใหม่และคาดไม่ถึงเช่นที่ผมได้ประสบในประเทศไทยดังกล่าว ได้พัดพากระแสความคิดของผมให้ไหลตามไปด้วย และย่อมมีอิทธิพลต่อโครงการวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ที่ผมกำลังดำเนินการอยู่ไม่มากก็น้อย

ข้อสังเกตประการที่สอง ได้จากการอภิปรายในชั้นเรียนของมหาวิทยาลัยบางแห่งในประเทศไทย นั่นคือ การเขียนประวัติศาสตร์เป็นภาษาไทยขึ้นอยู่กับข้อจำกัดหลายประการ การวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ก็ยังคงดำเนินไปภายใต้ขอบเขตอันจำกัด ซึ่งอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ เรียกว่า "ธรรมนูญทางวัฒนธรรม" ธรรมนูญทางวัฒนธรรมนี้ที่จริงเกี่ยวกับข้อจำกัดของวาทกรรมมากกว่าตัวธรรมนูญเอง คนไทยโดยทั่วไปยังไม่มีเสรีภาพในการแสดงออกเท่าที่ควร และวาทกรรมในเชิงวิชาการของไทยบางเรื่องก็ไม่อาจนำมา

เสนอหรือเปิดเผยให้สาธารณชนได้รับทราบได้อย่างเสรี โดยเฉพาะในสมัยที่มีการปกครองโดยฝ่ายทหาร และประเทศไทยก็ตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝ่ายทหารยาวนานกว่าฝ่ายพลเรือน แม้แต่ในสมัยปัจจุบันก็ยังกระทำได้ในขอบเขตจำกัด เนื่องจากผลประโยชน์ของสื่อมวลชนและของผู้นำยังคงมีอำนาจเหนือกว่าประโยชน์ของสาธารณชนเช่นกัน แต่แทนที่จะไปต่อต้านหรือละเลยข้อจำกัดที่กล่าวมา ผมกลับพยายามอย่างสุดความสามารถที่จะนำมากล่าวถึงในงานวิชาการของผมเพื่อทำให้เห็นความเชื่อมโยงว่า อดีตสามารถกำหนดปัจจุบันได้อย่างไร

ประการสุดท้าย ผมขอยอมรับว่าการวิสาสะกับนักวิจัย อาจารย์และนักศึกษาชาวไทยได้ช่วยให้ผมได้เรียนรู้มากมายเกี่ยวกับแนวทางการศึกษาเรื่องต่าง ๆ นั่นคือ เราจะศึกษาปัญหาบางอย่างได้อย่างไร และเราจะเรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างถ่องแท้ได้อย่างไร ปกติแนวทางการศึกษาจำเป็นมากสำหรับการวางรูปแบบข้อเสนอการวิจัยทั้งปริญญาตรี และระดับที่สูงกว่าปริญญาตรี ส่วนการวิจัยในระดับที่ซับซ้อนยิ่งขึ้นนั้น แนวทางการศึกษาเรื่องใดเรื่องหนึ่งจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับการค้นหาสิ่งใหม่ แปลก และแหวกแนว แนวความคิด ทฤษฎี รวมทั้งการประมวลความเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ แม้ว่าผมจะไม่ได้เป็นอาจารย์ประจำของมหาวิทยาลัยแห่งใดในประเทศไทย แต่ผมก็โชคดีที่มีโอกาสได้ใช้เวลาจำนวนหลายชั่วโมงเพื่อบรรยายเป็นภาษาไทยในชั้นเรียนของมหาวิทยาลัยบางแห่งในประเทศไทย พร้อมกับตอบคำถามของนิสิตนักศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการศึกษาเรื่องต่าง ๆ ด้วย ผมคิดว่าการได้รับเชิญไปเป็นผู้บรรยายพิเศษดังกล่าวจึงทำให้ผมได้มีโอกาสเรียนรู้หลายสิ่งหลายอย่างจากคนไทยเช่นกัน

การรวบรวมผลงานแปลของผมครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะได้รับความกรุณาจากหลายท่านและหลายสถาบัน ผมขอขอบคุณ คุณวารุณี

โอสถารมย์ พันธมิตรทางวิชาการท่านหนึ่งของผมมากเป็นพิเศษที่ได้ใช้ความอุตสาหะในการรวบรวมบทความแปลของผมจนเป็นรูปเล่ม ผมรู้สึกประทับใจและซาบซึ้งในความอุตสาหะของคุณวารุณีเป็นอย่างยิ่ง ที่ไม่เพียงแต่เสียสละเวลาอันมีค่ารวมทั้งแรงกายแรงใจเพื่อเข้าใจ "ภาษาไทยของอาจารย์เครก" ในงานแปลฉบับรวมเล่มนี้ แต่ยังกรุณาเสียสละเวลาเพื่อช่วยแก้ไขและเตรียมคำบรรยายภาษาไทยให้ผมมาโดยตลอดด้วย ผมได้เรียนรู้หลายเรื่องจากคุณวารุณีเช่นกัน นอกจากนี้ผมขอขอบคุณอาจารย์ประจักษ์ ก้องกีรติ อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่กรุณาให้คำแนะนำอันมีค่ายิ่ง ขอขอบคุณ คุณวิภาส ปรัชญาภรณ์ และคุณกมลทิพย์ จ่างกมล ในการดูแลด้านการจัดพิมพ์ อาจารย์สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ ที่ช่วยตั้งชื่อเก๋ไก๋ให้ อาจารย์จินตนา แซนดิแลนด์ซ อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะเอเชียศึกษา มหาวิทยาลัยแห่งชาติออสเตรเลีย ผู้เพียรพยายามให้ผมได้เรียนรู้คำและสำนวนใหม่ ๆ ของไทยมาโดยตลอดและเป็นผู้ที่ช่วยแก้ไขภาษาไทยในคำนำของผม

และท้ายที่สุดนี้ ผมขอขอบคุณอาจารย์ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ผู้มีฝีมืออย่างไร้เทียมทานในการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการต่อสาธารณชนโดยผ่านมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ อาจารย์เป็นพันธมิตรทางวิชาการที่ยาวนานและยอดเยี่ยมคนหนึ่งของผม และเป็นสมาชิกคนหนึ่งของ "14 ตุลา" ผมเชื่อมั่นว่า อาจารย์ชาญวิทย์ เกษตรศิริ จะเป็นบุคคลหนึ่งที่ได้รับการกล่าวขวัญถึงต่อไปอีกนานเท่านาน

เครก เจ. เรย์โนลด์ส

กรกฎาคม 2550

คำนำจาก บรรณาธิการแปล

เดรก เจ. เรย์โนลด์ส หรือ ที่ผู้คนในวงวิชาการไทยศึกษา ทั้งในและต่างประเทศต่างเรียกขานกันว่า "อาจารย์เดรก" เป็นนักประวัติศาสตร์ไทย ชาวสหรัฐ-อเมริกาโดยกำเนิด อาจารย์เดรกมีประสบการณ์ใช้ชีวิตและเก็บข้อมูลเพื่อศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ในเมืองไทยเป็นครั้งคราว แต่ก็สม่ำเสมอ จนคุ้นเคยกับพื้นที่และวิถีชีวิตผู้คนในเมืองไทยเป็นอย่างดี ในทศวรรษ 1960 อาจารย์เคยเข้ามาทำงานเป็นเจ้าหน้าที่อาสาสมัครเพื่อสันติภาพ หลังจากเรียนจบปริญญาตรีด้านวรรณคดีอังกฤษจากวิทยาลัยแอมเฮิสท์ ชิคาโก สหรัฐอเมริกา ด้วยการเป็นครูสอนหนังสือที่โรงเรียนมัธยมแห่งหนึ่งในจังหวัดกระบี่นานถึง 2 ปี เมื่อเดินทางกลับประเทศ อาจารย์ได้เลือกเรียนต่อปริญญาโทที่มหาวิทยาลัยคอร์แนล ในสาขาวิชาภาษาศาสตร์ จากนั้นจึงหันเหมา

เรียนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระดับปริญญาเอกในมหาวิทยาลัยเดียวกันนั้น โดยมีเพื่อนนักเรียนชาวไทยรุ่นเดียวกัน ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในแวดวงวิชาการเมืองไทย คือ อาจารย์ชาญวิทย์ เกษตรศิริ อาจารย์เครกเลือกทำวิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ไทยที่สัมพันธ์กับพุทธศาสนาในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 เรื่อง The Buddhist Monkhood in Nineteenth Century Thailand (1972) หลังจากเขียนวิทยานิพนธ์เสร็จอาจารย์จึงเดินทางไปสอนหนังสือที่มหาวิทยาลัยซิดนีย์ และประจำอยู่ที่มหาวิทยาลัยนี้นานกว่าสองทศวรรษ จึงย้ายไปประจำที่มหาวิทยาลัยแห่งชาติออสเตรเลียจนทุกวันนี้ ตลอดระยะเวลากว่าสามทศวรรษที่อาจารย์เครกสอนหนังสืออยู่ในออสเตรเลีย อาจารย์เดินทางเข้ามาใช้ชีวิตและเก็บข้อมูลในเมืองไทยหลายครั้ง ทำให้รู้จักคุ้นเคยกับผู้คนหลากหลาย ทั้งนักวิชาการ นักคิด นักเขียนชาวไทย ด้วยบุคลิกภาพและจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยความเป็น "ครู" และเป็น "มิตร" ที่จริงใจ อาจารย์จึงได้รับความสนิทสนมคุ้นเคย และไว้วางใจจากผู้คนเหล่านั้น ในฐานะผู้ให้ข้อมูลและสื่อสารให้อาจารย์รู้จักและเข้าถึงปัญหาสังคมไทยเป็นอย่างดี จนไม่น่าแปลกใจที่อาจารย์สามารถติดตามความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในสังคมไทยได้อย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้ผลงานการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยของอาจารย์เครก จึงมีความทันยุคสมัยทั้งในด้านข้อมูลและการวิเคราะห์ที่มีมุมมองวิชาการก้าวหน้าตลอดเวลา

อาจารย์เครกได้เขียนงานประวัติศาสตร์ไทยไว้เป็นจำนวนมาก เท่าที่รวบรวมได้สามารถจัดกลุ่มเรื่องออกเป็น 4 ประเด็น ดังนี้

1. พุทธศาสนา งานเขียนประวัติศาสตร์ไทยที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเป็นการศึกษาภายใต้บริบทของประวัติศาสตร์สังคมการเมือง และเศรษฐกิจขององค์กรพุทธศาสนาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถือเป็นงานการค้นคว้ารุ่นแรกของอาจารย์เริ่มจากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเป็นต้นมา ซึ่งเป็นการนำเสนอบทบาท

องค์กรสงฆ์และพุทธศาสนาในสมัยแห่งการปฏิรูปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในมิติความเคลื่อนไหวและปฏิกิริยาตอบโต้แรงกดดันจากวัฒนธรรมและการเมืองตะวันตก การอธิบายของอาจารย์เครกถือได้ว่าเป็นการเปิดมิติการศึกษาแนวใหม่ด้านประวัติศาสตร์ความคิด ที่พูดถึงความเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ชนชั้นนำไทยที่มีต่อพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ บทบาทการผลักดันคณะสงฆ์ให้เป็นส่วนหนึ่งของกลไกการปฏิรูปประเทศ เพื่อรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางและสถาบันพระมหากษัตริย์ ตลอดจนการทำให้พุทธศาสนากลายเป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ชาติ

หลังจากนั้นอาจารย์ได้เสนอบทความเรื่อง "Buddhist Cosmology in Thai History with Special Reference to Nineteenth Century" (1976) อาจารย์เครกชี้ถึงการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ชนชั้นนำที่มีต่อหลักคำอธิบายศาสนาพุทธแบบดั้งเดิมในไตรภูมิซึ่งรวมระบบความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติโลกและจักรวาล ด้วยการจัดแยกความรู้ทางโลกและธรรมชาติออกจากเรื่องศาสนาและปรับเปลี่ยนเหตุผลคำอธิบายใหม่ ความเปลี่ยนแปลงนี้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการที่นำไปสู่การปฏิรูปทางศาสนาในเวลาต่อมาด้วย อาจารย์เครกยังนำเสนองานแปลและวิเคราะห์หนังสืออัตชีวประวัติบุคคลสำคัญท่านหนึ่งในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในฐานะจักรกลสำคัญในการดำเนินงานปฏิรูปศาสนาและการศึกษา เพื่อเชื่อมโยงกับการปฏิรูปการเมืองการบริหารในสมัยรัชกาลที่ 5 นั่นคือ *Autobiography: The Life of Prince Patriarch Vajiranana of Siam, 1860-1921* (1979) หรือ*พระประวัติตรัสเล่า* (2514) บทพระนิพนธ์อัตชีวประวัติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้เป็นที่สมเด็จพระสังฆราชเจ้าและเจ้าคณะธรรมยุติกนิกาย ในฐานะพระราชวงศ์ชั้นสูงทรงมีบทบาทสำคัญในการปฏิรูปคณะสงฆ์ อันสะท้อนถึงอิทธิพลราชสำนักในการ

บริหารและเข้ามาควบคุมการปกครองคณะสงฆ์ และผลักดันให้องค์กรสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งธรรมยุติกนิกายให้มีส่วนร่วมในการปฏิรูปสังคมและวัฒนธรรมเพื่อรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่สถาบันพระมหากษัตริย์

อาจารย์เครกยังได้ขยายขอบเขตการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมพุทธ-ศาสนาออกไปสู่มิติการอธิบายในเชิงเศรษฐกิจซึ่งเป็นเรื่องที่ยังไม่เคยมีการศึกษาในประวัติศาสตร์ไทยมาก่อน บทความเรื่อง "Monastery Lands and Labour Endowments in Thailand, Some Effects of Social and Economic Change 1868–1910" (1979) อธิบายถึงความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของวัด ในฐานะที่เป็นองค์กรชุมชนแบบหนึ่งในสังคมไทย ที่มีปัจจัยทางเศรษฐกิจด้านแรงงาน คือ ข้าพระ เลกวัดและโยมสงฆ์ และที่ดินวัด คือ ที่ธรณีสงฆ์ที่ตกทอดกันมาแต่อดีต ปัจจัยทั้งสองทำหน้าที่ผลิต หล่อเลี้ยงวัดและสงฆ์ไทย จนกระทั่งคริสต์ศตวรรษที่ 19 รัฐจึงได้ยกเลิกสิทธิและอำนาจของวัดในการควบคุมปัจจัยทั้งสองประเภท ด้วยการกำหนดให้วัดใช้แรงงานรับจ้างแทน และรัฐก็ได้เข้ามาควบคุมการบริหารรายได้ซึ่งเกิดจากที่ธรณีสงฆ์แทน อาจารย์เครกมองเห็นว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเช่นนี้ ส่วนหนึ่งมาจากแรงผลักดันการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลกด้วย

2. ชาตินิยม อาจารย์เครกได้ใช้ชาตินิยมเป็นทั้งประเด็นเรื่องและแนวเรื่องในการอธิบายงานเขียนประวัติศาสตร์ไทยหลายเรื่องด้วยกัน ทั้งที่เป็นหัวเรื่องโดยตรงและเป็นแนวเรื่องแอบแฝง (โดยเฉพาะบทความที่เกี่ยวกับเรื่องผู้หญิง) เนื่องจากอาจารย์มองเห็นว่าพลังชาตินิยมนั้นมีอิทธิพลครอบงำความรู้อยู่ในสังคมและวัฒนธรรมไทย บทความเรื่อง "Naitonal Identity and Its Defenders Thailand 1939–1989" (1993) อาจารย์ได้เล่าความเป็นมาของพัฒนาการอุดมการณ์ชาตินิยมกระแสหลักของรัฐไทยเริ่มจากชนชั้นสูงสมัย

สมบูรณาญาสิทธิราชย์ และคลี่คลายมาสู่ค่านิยมแบบชนชั้นกลางหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ผนวกเข้ากับอุดมการณ์ทหารนิยมนับแต่ทศวรรษ 2480 เป็นต้นมา อาจารย์เครกยังอธิบายถึงพลังปฏิบัติการสร้างจิตสำนึกชาตินิยมกระแสหลักในรูปแบบต่าง ๆ ลงสู่ประชาชน โดยเฉพาะการอธิบายเรื่องปฏิบัติการชาตินิยมกระแสหลักในการเขียนประวัติศาสตร์ไทย ดังที่ปรากฏในบทความ 2 เรื่อง คือ "Sedition in Thai History and Its Critics" (1991) และ "The Plot of Thai History: Theory and Practice" (1992) อันที่จริงอาจารย์เครกยังได้ติดตามกระแสอุดมการณ์ชาตินิยมปัจจุบันที่ปรับเปลี่ยนให้เข้ากับกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งผูกพันเงื่อนไขกับระบบเศรษฐกิจโลก วัฒนธรรมการสื่อสาร เทคโนโลยีสมัยใหม่ และวัฒนธรรมบริโภคนิยม การท่องเที่ยว จนกลายเป็นกระแสชาตินิยมแบบใหม่ที่ให้ตัวตนสำหรับอัตลักษณ์ท้องถิ่นขึ้นมาประชันขันแข่งกับอัตลักษณ์ชาตินิยมกระแสหลักด้วย

อาจารย์เครกยังได้ใช้แนวเรื่องชาตินิยมขยายประเด็นไปสู่การศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมด้านชาติพันธุ์จีน อย่างเรื่อง "Tycoons and Warlords: Modern Thai Social Formations and Chinese Historical Romance" (1996) เป็นการวิเคราะห์วัฒนธรรมการเมืองไทยที่มีการรับเอาวัฒนธรรมความคิดแบบจีน ผ่านการแปลนิยายพงศาวดารจีน เรื่อง *สามก๊ก* และศึกษาการเปลี่ยนผ่านวัฒนธรรมความคิดนี้ ด้วยการทำให้เป็นไทยภายใต้บริบทสังคมไทยและอุดมการณ์ชาตินิยมกระแสหลักตลอดช่วงสองทศวรรษ

คำอธิบายถึงพลังปฏิบัติการชาตินิยมของอาจารย์เครกยังปรากฏอยู่ในบทความเรื่อง "Icons of Identity as Sites of Protest: Burma and Thailand Compared" (2000) อีกด้วย ซึ่งเป็นกรณีศึกษาเปรียบเทียบถึง

อุดมการณ์ชาตินิยมไทยและพม่าที่ถูกทำให้อยู่ในรูปของสัญลักษณ์อนุสรณ์สถานแห่งชาติ คือ พระมหาเจดีย์ชเวดากองกับอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย อนุสรณ์สถานทั้งสองแห่งดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นแหล่งแสดงออกซึ่งจิตสำนึกและอารมณ์ความรักชาติแตกต่างกันระหว่างไทยกับพม่า

อาจารย์เครกชี้ถึงความเข้มแข็งของพลังชาตินิยมในการปฏิบัติการซึ่งแสดงออกอยู่ในประวัติศาสตร์นิพนธ์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคโบราณ (เริ่มแรก) เรื่อง "A New Look at Old Southeast Asia" (1995) อีกด้วย อาจารย์เครกใช้การวิเคราะห์แบบหลังสมัยใหม่ในเรื่องวาทกรรมเชื่อมโยงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์วิธีและปรัชญาประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นพื้นที่การแสดงออกที่ตอบโต้กันระหว่างวาทกรรมแบบอาณานิคม ชาตินิยม และท้องถิ่นนิยม

3. ประวัติศาสตร์ความคิดแหวกแนว อาจารย์เครกจัดได้ว่าเป็นนักประวัติศาสตร์ไทยคนแรก ๆ ที่สนใจอธิบายประวัติศาสตร์ความคิดของไทย แม้แต่ในปัจจุบัน งานเขียนแนวนี้ก็มีอยู่ไม่มากนักในโลกงานเขียนภาษาไทย ประวัติศาสตร์ความคิดที่อาจารย์เครกสนใจเป็นพิเศษคือ กลุ่มความคิด "แหวกแนว" หรือกลุ่มที่มีความคิดทวนกระแสสังคมในยุคสมัยนั้น ๆ อาจารย์เครกเป็นผู้นำชีวิตและบทบาทของ ก.ศ.ร.กุหลาบ นักเขียนและนักหนังสือพิมพ์ในศตวรรษที่ 19 ขึ้นมาทำให้เป็นประวัติศาสตร์ในงานเรื่อง "The Case of K.S.R. Kulap: A Challenge to Royal Historical Writing in Late Nineteenth Century Thailand" (1973) ด้วยการบอกเล่าบทบาทและฐานะการเป็นนักประวัติศาสตร์สามัญชนของก.ศ.ร. กุหลาบ ผู้ลุกขึ้นมาท้าทายการใช้ความรู้ที่เคยถูกผูกขาดอยู่ในอำนาจของปัญญาชนราชสำนัก ด้วยการเขียนประวัติศาสตร์ตามแบบฉบับของเขาเอง โดยอาศัยพลังของการสื่อสารสมัยใหม่

คือ การพิมพ์และหนังสือพิมพ์ เผยแพร่ความรู้ที่เขาเป็นผู้อธิบายออกสู่การรับรู้ของสาธารณชนเป็นครั้งแรก

อาจารย์เครกได้ศึกษากลุ่มความคิดแหวกแนวสำคัญอีกกลุ่มหนึ่งในสังคมไทยสมัยใหม่ คือ กลุ่มความคิดมาร์กซิสต์ บทความแรกเป็นการประมวลและวิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์มาร์กซิสต์ในประเทศไทย ที่เขียนร่วมกันกับ Lysa Hong นักประวัติศาสตร์ไทยชาวสิงคโปร์ ลูกศิษย์คนแรกของอาจารย์เครก เรื่อง "Marxism in Thai Historical Studies" (1983) โดยชี้ให้เห็นถึงการสร้างคำนิยามที่แตกต่างกันในเรื่องพัฒนาการสังคมไทยตามขั้นตอนทางทฤษฎีไดอะเล็กติกหรือวัตถุนิยมวิภาษ โดยเฉพาะขั้นตอนปัจจุบันว่าเมืองไทยอยู่ในช่วงการเป็นสภาพกึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินาจริงหรือไม่อย่างไร ส่วนข้อเขียนที่สองเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของงานวิจัยชิ้นใหญ่ ที่จัดพิมพ์เป็นหนังสือ เรื่อง *Thai Radical Discourse: The Real Face of Thai Feudalism Today* (1987) ผลงานเรื่องนี้เป็นการแปลหนังสือของจิตร ภูมิศักดิ์ เรื่อง *โฉมหน้าศักดินาไทย* เป็นภาษาอังกฤษ โดยมีบทวิเคราะห์ศึกษาชีวประวัติของจิตร ในฐานะปัญญาชนฝ่ายซ้ายในทศวรรษ 1960 ที่มีบทบาทท้าทายสังคมไทยกระแสหลัก ทั้งในด้านการใช้ชีวิตนักศึกษา และการเขียนหนังสือ นอกจากนี้ยังได้วิเคราะห์เนื้อหา *โฉมหน้าศักดินาไทย* ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์-นิพนธ์แนวมาร์กซิสต์ ทั้งนี้อาจารย์ใช้แนวคิดแบบหลังสมัยใหม่เข้ามาศึกษาการสร้างวาทกรรมแบบแหวกแนวของจิตรในงานเขียนของจิตรเอง

4. งานเขียนเรื่องผู้หญิง อาจารย์เครกเป็นนักประวัติศาสตร์ไทยคนแรกอีกเช่นกัน ที่สนใจศึกษาเรื่องผู้หญิง งานเขียนเกี่ยวกับปัญหาผู้หญิงไทยเรื่องแรกตีพิมพ์ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1970 และยังเป็นยุคที่อาจารย์ใช้แนวคิดเรื่องพุทธศาสนาในสังคมไทย ในการอธิบายสถานภาพผู้หญิง บทความเรื่อง "A

Nineteenth Century Thai Buddhist Defense of Polygamy and Some Remarks on the Social History of Woman in Thailand" (1979) นั้น อาจารย์ชี้ให้เห็นว่าในศตวรรษที่ 19 หลักการพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญเรื่องบุญ-กรรม มีผลต่อการกำหนดสถานภาพเพศหญิง ในระบบครอบครัวหลายเมีย ให้ผู้หญิงมีฐานะต่ำกว่าเพศชายและเป็นผู้ตาม แม้ว่าในเวลาต่อมาชนชั้นนำไทยได้ปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ไปเมื่อต้องเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมตะวันตก รวมถึงการใช้กฎหมายแบบตะวันตกที่กำหนดให้ระบบครอบครัวเป็นแบบเมียเดียว แต่ก็ไม่มีผลมากนักในทางปฏิบัติจริงที่เป็นอยู่ในสังคมไทย

หลังจากอาจารย์เขียนบทความผู้หญิงเรื่องแรกผ่านไปแล้วเกือบสองทศวรรษ ก็ยังไม่มีกระแสความเคลื่อนไหวศึกษาเรื่องผู้หญิงไทยมากนัก อาจารย์เครกจึงได้ตั้งคำถามและข้อสังเกตถึงปรากฏการณ์นี้ไว้ในปาฐกถานำในการประชุมไทยศึกษานานาชาติเมื่อปี 1994 ที่ประเทศอังกฤษ เรื่อง "On Gendering of Nationalist and Post Nationalist Selves in Twentieth Century Thailand" (1999) โดยชี้ว่าเป็นเพราะอำนาจครอบงำทางอุดมการณ์ชาตินิยมกระแสหลักที่ทำให้การศึกษาเรื่องผู้หญิงถูกจำกัดขอบเขตการอธิบายให้อยู่เฉพาะแต่เรื่องการสร้างภาพลักษณ์วีรสตรีแห่งชาติ และยิ่งค่านิยมสังคมไทยปัจจุบัน การครอบงำจากวัฒนธรรมการท่องเที่ยวแบบบริโภคนิยมมีผลให้คุณค่าการมองความสวยของผู้หญิง ถูกทำให้มีเป้าหมายเพียงเพื่อธุรกิจการค้า การศึกษาเรื่องผู้หญิงในมิติอื่นจึงถูกมองข้ามไป บทความนี้อาจารย์เครกยังได้เสนอแนะประเด็นต่าง ๆ ในการศึกษาเรื่องผู้หญิงไทยอย่างหลากหลาย

แต่ทว่าหลังจากบทความปาฐกถานำดังกล่าวผ่านไปถึง 5 ปี อาจารย์เครกจึงได้พบความเคลื่อนไหวที่เป็นกระแสแนวคิดใหม่ในการศึกษาเรื่องผู้หญิงไทย ได้เขียนบทความเรื่อง "Globalization and Cultural Nationalism

in Modern Thailand" (1998) พร้อมกับระบุว่า การที่อุดมการณ์ชาตินิยมกระแสหลักในยุคปัจจุบันอ่อนตัวลง เป็นด้วยอิทธิพลของพลวัตกระแสเศรษฐกิจยุคโลกาภิวัตน์ ทำให้มีการนำแนววิเคราะห์แบบหลังอาณานิคมและหลังสมัยใหม่เข้ามาอธิบายปัญหาสังคมไทยได้ชัดเจน สามารถมองเห็นถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ ที่รวมไปถึงปัญหาเรื่องเพศสภาพและผู้หญิง การศึกษาปัญหาผู้หญิงจึงเป็นภาพสะท้อนความหลากหลายนี้ ทั้งนี้อาจารย์เครกเองได้หยิบยกกรณีศึกษาปัญหาค่านิยมเรื่องลูกครึ่งในสังคมไทยที่เป็นการผสมผสานทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่หลากหลาย ด้วยการอธิบายผ่านภาพลักษณ์ของนางงามและการประกวดนางงามในระดับนานาชาติด้วย

งานเขียนทั้ง 4 กลุ่มของอาจารย์เครกดังกล่าว สะท้อนลักษณะเด่นในการทำงานวิชาการของอาจารย์นั่นคือ การเลือกประเด็นเรื่องและแนวเรื่อง ที่มีลักษณะ "แหวกแนว" หรือทวนกระแสความสนใจหลักของวงวิชาการในช่วงนั้น ๆ บางเรื่องก็เป็นเรื่องที่ถูกนักวิชาการทั่วไปมองข้ามหรือละเลย จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม รวมถึงการให้ความสนใจแบบฉาบฉวย เราจะพบว่า การอธิบายงานประวัติศาสตร์ทุกเรื่องอาจารย์เครกมักศึกษาในบริบทของการศึกษาเปรียบเทียบ หรือไม่ก็กำหนดให้อยู่ภายใต้บริบทของภูมิภาคเอเชียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา โดยใช้กรอบความคิดทางสังคมศาสตร์เข้ามาช่วยในการวิเคราะห์และตีความข้อมูลหลักฐานที่ผ่านขั้นตอนการประเมินและตรวจสอบตามวิธีการทางประวัติศาสตร์อย่างประณีตและมีประเด็น

อย่างไรก็ดี งานเขียนเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงจุดเปลี่ยนของการใช้แนวคิดในการวิเคราะห์หลักฐานของอาจารย์เครกอย่างชัดเจน จุดเปลี่ยนของแนวการเขียนงานประวัติศาสตร์นั้น เกิดขึ้นหลังจากงานเขียนกลุ่มพุทธศาสนาเป็นต้นไป งานเขียนที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา มีการใช้กรอบการวิเคราะห์ทาง

สังคมศาสตร์ หากแต่วิธีการในการนำเสนอ อาจารย์เครกยังคงใช้การนำเสนอแบบประวัติศาสตร์วิธี จนกระทั่งในปี 1983 จากการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบมาร์กซิสต์ในประเทศไทย น่าจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแนววิเคราะห์และตีความของอาจารย์เครกที่มีต่อประวัติศาสตร์ไทยใหม่ทั้งหมด โดยเห็นได้จากบทวิเคราะห์ในหนังสือเรื่อง *Thai Radical Discourse: The Real Face of Thai Feudalism Today* (1987) นั้น อาจารย์เครกได้ใช้แนวคิดหลังสมัยใหม่ทั้งในเรื่องวาทกรรม ระบบสัญญศาสตร์ และการสร้างจิตสำนึกอดีตเป็นกรอบการวิเคราะห์และนำเสนอ อาจารย์ยังได้ใช้แนวคิดหลังสมัยใหม่นี้ในการศึกษาอธิบายงานเขียนทั้งหมดนับตั้งแต่เรื่องดังกล่าวสืบเนื่องมาจนถึงงานเรื่องล่าสุด คือ "Icons of Identity as Sites of Protest: Burma and Thailand Compared" (2000) งานเขียนที่อยู่ภายใต้การวิเคราะห์แนวนี้ทั้งหมด ถือเป็นความสร้างสรรค์ที่ท้าทายและแหวกแนวไม่ต่างไปจากกลุ่มบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์กระแส "แหวกแนว" ที่อาจารย์ทำการศึกษานั้นเลย แต่ก็ไม่น่าแปลกใจนักเพราะอาจารย์เครกได้ใช้ทักษะความรู้พื้นฐานในฐานะนักวรรณคดีและนักภาษาศาสตร์ในการเข้าถึงทฤษฎีหลังสมัยใหม่ได้อย่างลึกซึ้ง ประกอบกับความเชี่ยวชาญในการอ่านข้อมูลภาษาไทย ทำให้อาจารย์เครกสามารถตีความและวิเคราะห์เนื้อหางานเขียนประวัติศาสตร์ในแนวใหม่ที่ทวนกระแสนี้ได้อย่างเจนจัด

อย่างไรก็ตาม ต้องยอมรับว่างานเขียนประวัติศาสตร์ไทยของอาจารย์เครกนั้น มีเป้าหมายหลักอยู่ที่ต้องการสื่อสารตอบโต้กระแสความรู้ในโลกตะวันตก เนื่องจากเป็นการเขียนด้วยภาษาอังกฤษ งานของอาจารย์จึงมีผลโดยตรงต่อการกระตุ้นความเคลื่อนไหว วิพากษ์วิจารณ์ ตลอดจนการทบทวนสถานภาพการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในบริบทของไทยศึกษาที่อยู่ในสังคม

วิชาการตะวันตก และต้องยอมรับว่างานเขียนของอาจารย์ได้สร้างคุณูปการต่อการค้นคว้าใหม่ ๆ ให้กับวงการไทยศึกษานานาชาติ ในที่นี้ยังไม่ได้รวมไปถึงคุณูปการต่อการฝึกฝน "ลูกศิษย์" ประวัติศาสตร์ไทยศึกษาอีกจำนวนมากให้มีแนวคิดทางวิชาการแบบ "แหวกแนว" ด้วยเช่นกัน

สำหรับโลกวิชาการภาษาไทยในประเทศไทย งานของอาจารย์เครกอาจยังเป็นเรื่องใหม่ และมีแนวคิดที่ละเอียดอ่อนซับซ้อน สัมพันธ์กับเรื่องของปรัชญาประวัติศาสตร์ซึ่งไม่คุ้นเคยต่อวงวิชาการประวัติศาสตร์ในประเทศมากนัก อิทธิพลความคิดและการตีความจึงมีผลต่อวงวิชาการที่จำกัด แต่สำหรับผู้สนใจความเคลื่อนไหวทางวิชาการประวัติศาสตร์แนวใหม่แล้ว การติดตามงานเขียนของอาจารย์เครกถือว่าได้ยังประโยชน์อย่างยิ่งต่อการสร้างสรรค์มิติความคิดและการตีความที่แตกต่างออกไป อย่างไรก็ดี อาจารย์เองก็มีความตั้งใจที่จะสื่อสารประเด็นทางประวัติศาสตร์กับนักวิชาการชาวไทยในประเทศอยู่บ้าง อย่างน้อยก็ต้องการให้งานเขียนของอาจารย์มีพื้นที่ตัวตนอยู่ในโลกงานเขียนภาษาไทยด้วย ดังเห็นได้จากบทความภาษาไทยและบทความแปลทั้งหมดที่นำมาพิมพ์อยู่ในหนังสือเล่มนี้ ผลงานทั้งหมดเป็นการเขียนและแปลภายใต้ความเห็นชอบของอาจารย์เอง นั่นคือ อาจารย์เครกเป็นผู้อนุญาตให้แปล และทุกเรื่องอาจารย์มักมีส่วนร่วมในการตรวจสอบเนื้อหาความหมายฉบับภาษาไทยด้วยตัวเอง บางเรื่องอาจารย์ได้นำเสนอต่อประชาคมวิชาการในประเทศไทยในรูปการแสดงปาฐกถาวิชาการ เพื่อจุดประกายความริเริ่มใหม่ ๆ ให้กับวงวิชาการในสังคมไทย อย่างเช่นเรื่อง "ประวัติศาสตร์สังคมคืออะไร" (2527) หรือเรื่อง "เจ้าสัวและขุนศึก: บริบททางวัฒนธรรมและการเมืองของสังคมไทยสมัยใหม่ และสามก๊กนิยายพงศาวดารจีน" (2536) และที่สำคัญบทความแปลเหล่านี้เป็นเสมือนตัวแทนกลุ่มงานเขียนทั้ง 4 กลุ่มของอาจารย์เครกเองด้วย ยกเว้น

เฉพาะบทความแปลเกี่ยวกับผู้หญิงที่ยังขาดหายไป เนื่องจากยังไม่มีผู้แปลในช่วงเวลาที่รวบรวมเพื่อจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้

สำหรับการจัดพิมพ์ผลงานแปลของอาจารย์เครกคราวนี้ เป็นการรวบรวมการแปลงานเขียนที่เคยจัดพิมพ์เผยแพร่มาก่อนแล้วในโอกาสและวาระต่าง ๆ หากแต่การนำมารวมพิมพ์ขึ้นใหม่ ข้าพเจ้าได้ตรวจสอบชำระการแปลจากต้นฉบับบทความภาษาอังกฤษที่จัดพิมพ์ครั้งล่าสุด เพื่อให้ได้ความครบถ้วนตามฉบับแก้ไขสมบูรณ์ที่อาจารย์เครกต้องการ ผลงานแปลในหนังสือเล่มนี้จึงถือได้ว่าน่าจะมีความใกล้เคียงกับต้นฉบับภาษาอังกฤษมากที่สุด โดยเฉพาะการรักษาสาระเนื้อหาและการวิเคราะห์ทางวิชาการที่อาจารย์เครกต้องการสื่อสารกับนักวิชาการในประเทศไทย ให้มีความคลาดเคลื่อนน้อยที่สุดและให้เกิดความเข้าใจแนววิเคราะห์ของอาจารย์ให้ได้มากที่สุด อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าคงต้องยอมรับว่าการทำหน้าที่บรรณาธิการแปลงานเขียนของอาจารย์ข้าพเจ้าพบความยากและซับซ้อนในด้านเนื้อหาวิชาการอย่างมาก โดยเฉพาะการใช้แนววิเคราะห์แบบหลังสมัยใหม่ ดังนั้นหากมีข้อผิดพลาดในหนังสือเล่มนี้ก็คงเป็นเพราะการขาดทักษะความรู้และประสบการณ์ของข้าพเจ้าที่จะทำความเข้าใจงานเขียนของอาจารย์ และเป็นเรื่องที่ข้าพเจ้าต้องขออภัยจากท่านผู้อ่านมา ณ ที่นี้ สำหรับการเรียงลำดับบทความนั้นข้าพเจ้าใช้ลำดับเวลาของการเขียนบทความภาษาอังกฤษเป็นหลัก เพื่อให้ผู้อ่านมองเห็นความเปลี่ยนแปลงแนวคิดและวิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ของอาจารย์เครกได้ชัดเจนขึ้น

ในท้ายที่สุดนี้ข้าพเจ้าต้องขอขอบคุณผู้มีส่วนช่วยเหลือการแปลและพิมพ์หนังสือเล่มนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาจารย์ประจักษ์ ก้องกีรติ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ช่วยวิจารณ์และให้คำแนะนำการแปลหลายประเด็น ที่เป็นการตีความตามแนวคิดหลังสมัยใหม่ และผู้มีบทบาท

สำคัญยิ่งที่ทำให้มีการจัดทำหนังสือเล่มนี้ขึ้น คือ อาจารย์ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ผู้ริเริ่มและกระตุ้นให้ข้าพเจ้ารวบรวมบทความแปลของอาจารย์เครกซึ่งเคยพิมพ์เผยแพร่ในที่ต่าง ๆ และสนับสนุนให้ข้าพเจ้ารับหน้าที่บรรณาธิการหนังสือเล่มนี้ โดยมูลนิธิโครงการตำรามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์รับผิดชอบการจัดพิมพ์เป็นหนังสือ เผยแพร่ต่อวงวิชาการปัจจุบันและสาธารณชนทั่วไป ด้วยแรงกระตุ้นและการผลักดันทั้งหมดนี้ หนังสือเล่มนี้จึงสามารถปรากฏตัวเป็นส่วนหนึ่งของโลกงานเขียนประวัติศาสตร์ไทยที่เป็นภาษาไทย ดังที่ผู้อ่านประจักษ์อยู่ ณ ขณะนี้

วารุณี โอสถารมย์
นักวิจัยประจำสถาบันไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เกี่ยวกับคณะผู้แปลและบรรณาธิการแปล

รัชนีพร จันทรอารี

- เคยศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย

วารุณี โอสถารมย์

- อักษรศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์)
  จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- นักวิจัยประจำสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อัญชลี สุสายัณห์ (2495–2545)

- อักษรศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมดี) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์)
  จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- รองหัวหน้าภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์
  มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เกี่ยวกับผู้เขียน

เครก เจ. เรย์โนลด์ส

Ph.D (History) Cornell University, U.S.A.

- อดีตศาสตราจารย์ผู้บรรยายวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยซิดนีย์
- นักวิจัยอาวุโส (Senior Research Fellow) ที่สำนักวิจัยแห่งแปซิฟิกและเอเชียศึกษา (Research School of Pacific & Asian Studies) มหาวิทยาลัยแห่งชาติออสเตรเลีย (Australian National University)
- ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง Reader ประจำศูนย์ประวัติศาสตร์เอเชีย (Asian History Center) คณะเอเชียศึกษา (Faculty of Asian Studies) มหาวิทยาลัยแห่งชาติ (Australian National University) ประเทศออสเตรเลีย

สารบัญ

คำแถลงมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ (3)

รายนามคณะกรรมการบริหาร
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ (6)

มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย (7)

รายนามคณะกรรมการมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย (8)

รายนามคณะกรรมการบริหารมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย (9)

กิจกรรมของมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย (10)

คำนำจากผู้เขียน (12)

คำนำจากบรรณาธิการแปล (17)

เกี่ยวกับคณะผู้แปลและบรรณาธิการแปล (30)

เกี่ยวกับผู้เขียน (31)

คดีไต่สวน ก.ศ.ร. กุหลาบ:
การท้าทายงานเขียนประวัติศาสตร์ราชวงศ์
ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 1

ประวัติศาสตร์สังคมคืออะไร 55

จิตร ภูมิศักดิ์ ในประวัติศาสตร์ไทย 91

โครงเรื่องของประวัติศาสตร์ไทย: ทฤษฎีและการปฏิบัติ 197

เจ้าสัวและขุนศึก:
บริบททางวัฒนธรรมและการเมืองของสังคมไทยสมัยใหม่
และสามก๊ก นิยายพงศาวดารจีน 231

มองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเก่าแบบใหม่ 289

ปูชนียแห่งอัตลักษณ์ในฐานะแหล่งชุมนุมประท้วง:
เปรียบเทียบพม่ากับไทย 373

ดัชนี 396

คดีไต่สวน ก.ศ.ร.กุหลาบ:
การท้าทายงานเขียนประวัติศาสตร์ราชวงศ์ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 *

* วารุณี โอสถารมย์ แปลจาก "The Case of K. S. R. Kulap: A Challenge to Royal Historical Writing in Late Nineteenth Century Thailand," *Journal of Siam Society*, 61, 2 (July 1973): 63-90. บทความนี้ได้รับการเผยแพร่เป็นภาษาไทยครั้งแรก เป็นบทเก็บความเรื่อง "กรณีของ ก.ศ.ร.กุหลาบ: การท้าทายการเขียนประวัติศาสตร์ประจำราชสำนักของไทยในตอนปลายศตวรรษที่ 19" โดย กาญจนี สมเกียรติกุล แปลเก็บความใน *จุลสารโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 1, 3 (2516): 20-28. ต่อมามีการแปลฉบับสมบูรณ์จัดพิมพ์เป็นหนังสือเรื่อง *ท้าทายบันทึกประวัติศาสตร์ซึ่งพระราชวงศ์ไทยจารึกไว้ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 กรณีเรื่องของ ก.ศ.ร. กุหลาบ*, (กรุงเทพฯ: สยามอารยะ, 2538). แต่เนื่องจากการแปลครั้งนั้นไม่ได้แปลตามตัวบท ในที่นี้จึงต้องทำการแปลขึ้นใหม่ทั้งหมด

ในขณะที่เขียนบทความนี้ อาจารย์เดรก เจ. เรย์โนลด์ส เป็นอาจารย์ผู้สอนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มหาวิทยาลัยซิดนีย์ และเพิ่งได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยคอร์แนล ด้วยงานวิทยานิพนธ์เรื่อง "พระสงฆ์ในพุทธศาสนาคริสต์ศตวรรษที่ 19 ประเทศไทย" ("The Buddhist Monkhood in Nineteenth Century Thailand" Ithaca, N.Y.: Cornell University, 1972.)

การเขียนประวัติศาสตร์สยามตลอดช่วงสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์จนถึง พ.ศ. 2475 มีศูนย์กลางอยู่ที่เรื่องราวราชสำนัก เนื่องจากพระมหากษัตริย์ เจ้าฟ้า ขุนนางและพระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์สูงเท่านั้นได้ทำหน้าที่นักประวัติศาสตร์ของสยามในอดีต พระมหากษัตริย์ยุครัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. 2394-2411) และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. 2411-2453) ทรงมุ่งความสนใจหลักไปที่การอธิบายอดีตเฉพาะช่วงเหตุการณ์ปฏิรูปภายในประเทศ ความบีบคั้นทางการเมืองที่ได้รับจากอำนาจชาติตะวันตก ปฏิกิริยาตอบโต้ความคิดแบบตะวันตก เป็นการนำอดีตกลับมาตั้งคำถาม และเพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์อย่างฉับพลัน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง กษัตริย์สุโขทัยผู้ทรงคุณค่าควรแก่การจดจำมากที่สุดของยุค และยังทรงอำนวยการชำระพระราชพงศาวดารอยุธยา[1] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ประวัติและเรื่องราวพระราชพิธีต่าง ๆ อย่างละเอียดและชำระตรวจสอบงานเขียนต่าง ๆ ที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2367-2394)[2] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สมเด็จฯ กรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จฯ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นเจ้านายกลุ่มหนึ่งในหลายพระองค์ที่ได้ออกพระนามไว้ในที่นี้ ที่ต่างเห็นความสำคัญของเรื่องราวในอดีต สมาชิกตระกูลขุนนางและพระสงฆ์จำนวนมากจึงมีส่วนร่วมสร้างสรรค์งานเขียนทาง

ผู้เขียนขอขอบคุณแหล่งช่วยเหลือด้านเงินทุนตลอดระยะเวลาของการค้นคว้าบทความชิ้นนี้ในระหว่างปี 1968-1970: The U.S. National Defense Education Act (Title VI) the London-Cornell Project and the U.S.-Thailand Educational Foundation (Fulbright) แหล่งทุนเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อข้อความหรือข้อสรุปใด ๆ ก็ตามที่อธิบายอยู่ในบทความ

ประวัติศาสตร์ของสยาม

จากการที่นักปกครองและนักบริหารต้องเป็นนักประวัติศาสตร์ การค้นคว้าอดีตจึงมีความสัมพันธ์โดยตรงกับศาสตร์แห่งรัฐ ด้วยคุณค่าที่สร้างประโยชน์ได้อย่างสูงเช่นนี้ จึงเป็นแรงจูงใจให้มีการแสวงหาความรู้ทางประวัติศาสตร์ ในช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้าราชการสยามได้เคยส่งพงศาวดารกัมพูชา ให้เจ้าหน้าที่สถานทูตฝรั่งเศส เพื่อยืนยันถึงสิทธิอันชอบธรรมของสยามที่มีต่อกัมพูชา [3] ขุนนางชาวสยามไม่ใช่ชนชาติเดียวที่ใช้อดีตเพื่อรับใช้เป้าประสงค์ทางการเมืองปัจจุบัน ในคริสต์-ศตวรรษที่ 18 เมื่อพม่ารบชนะกรุงศรีอยุธยา พระราชวงศ์และขุนนางสยามถูกจับกุมไปหลังเสียกรุงฯ ก็ถูกซักถามให้ปากคำไม่เพียงแต่เรื่องราวอันเป็นยุทธศาสตร์การทหารหรือการป้องกันสงคราม หากแต่ยังเป็นเรื่องประวัติ-ศาสตร์และลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ด้วย[4] ประวัติศาสตร์จึงเป็นความลับทางการเมืองการปกครองประเภทหนึ่ง พระมหากษัตริย์มักตรวจสอบบันทึกทางประวัติศาสตร์ เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินพระราชจริยวัตรและการปกครอง[5]

แต่ในช่วงครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 19 สภาพการณ์ต่าง ๆ ได้เปิดและแม้แต่กระตุ้นให้มีการเขียนประวัติศาสตร์ขึ้นภายนอกราชสำนัก เนื่องจากพื้นที่การค้นคว้าประวัติศาสตร์ขยายกว้างขึ้น และขอบเขตความหมายของประวัติศาสตร์ก็ได้รับการนิยามขึ้นใหม่ ใครจะคาดถึงว่ากระบวนการนี้ได้ปลุกความรู้สึกของข้าราชสำนักให้ตื่นตัวสนใจต่อผู้คนนอกราชสำนัก กลุ่มคนผู้ได้รับความรู้หนังสืออย่างใหม่ และทักษะทางเทคนิควิทยาที่สามารถทำให้เขาพิมพ์ผลงานประวัติศาสตร์ และทำให้งานพิมพ์เหล่านี้เผยแพร่ออกสู่ผู้อ่านได้กว้างขวางมากขึ้น หนึ่งในกลุ่มคนเหล่านี้ที่มีความกระตือรือร้นในการค้นคว้าศึกษา

อดีตอย่างต่อเนื่อง และการกระทำเช่นนั้นยังได้สร้างความท้าทายอำนาจของราชสำนักด้วย เขาผู้นี้คือ ก.ศ.ร.กุหลาบ สามัญชนผู้ยกฐานะตัวเองจากประวัติภูมิหลังที่ไม่ทราบชัดเจนนัก ให้ขึ้นมาสู่สถานะที่โดดเด่นยิ่งในประวัติศาสตร์หนังสือพิมพ์สยาม เขาสั่งสมความรู้สึกหลงใหลในประวัติศาสตร์ด้วยการสะสมรวบรวมหนังสือ เอกสารตัวเขียนที่ยังไม่ตีพิมพ์และสิ่งตีพิมพ์อีกเป็นจำนวนมากที่เป็นข้อเขียนประวัติศาสตร์ที่เขานิยมชมชื่น จนเกิดเป็นข้อโต้แย้งรุนแรงในเรื่องความถูกต้องแน่นอนของข้อเขียนเหล่านี้ ด้วยหลายเรื่องเหล่านั้นมีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ จึงมีผลกระทบพอที่จะทำให้เกิดความตื่นตกใจ จนต้องออกมาต่อต้านอย่างเป็นทางการต่อการกระทำของ ก.ศ.ร.กุหลาบ ในฐานะสามัญชน ก.ศ.ร.กุหลาบคงไม่สามารถทิ้งร่องรอยความน่าประทับใจนั้นให้กับประวัติศาสตร์นิพนธ์สยามได้ หากเขาไม่ได้เป็นเจ้าของสื่อสมัยใหม่ด้านการพิมพ์ สื่อชนิดที่ให้ความน่าเชื่อถือและอำนาจแก่ตนเองได้

สมัยก่อน แวดวงการอ่านเขียนหนังสือนั้นแคบมาก จนถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อมีการนำการพิมพ์มาใช้อย่างกว้างขวางแทนที่การเขียนระบบเก่าที่เป็นการคัดลอกตัวหนังสือลงในใบลานหรือ “สมุดไทย” ซึ่งทำจากเปลือกไม้ทุบแผ่เป็นแผ่นแล้วเย็บพับซ้อนกัน ใช้หมึกดำ เหลือง หรือชอล์กขาวเขียน[6] ตัวพิมพ์โลหะและแท่นพิมพ์ได้เข้ามาในสยามครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2378 โดยหมอสอนศาสนาชาวอเมริกัน ดร. ดี.บี. บรัดเลย์ (D.B. Bradley) ผู้ริเริ่มการพิมพ์ครั้งแรกขึ้นในสยามเมื่อมิถุนายน พ.ศ. 2379[7] ช่วง 40 ปีแรก ความรู้ทางเทคโนโลยีการพิมพ์ยังคงจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มหมอสอนศาสนาและผู้นำสยามส่วนใหญ่ ซึ่งคนกลุ่มหลังนี้เองได้ทดลองเรียนรู้มันอย่างรวดเร็ว เนื่องจากมีโอกาสได้เป็นเจ้าของเทคโนโลยีด้วยตนเอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รัชกาลที่ 3 (ครองราชย์ พ.ศ. 2367-2394) ทรงโปรดให้พิมพ์ประกาศกฎหมายห้ามนำฝิ่นเข้ามายังพระราชอาณาจักรในปี พ.ศ. 2382 และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงใช้แท่นพิมพ์ที่ประดิษฐ์ขึ้นเองพิมพ์หนังสือบาลี

ชื่อเสียงของดร.บรัดเลย์มักเป็นที่รู้จักกันว่า เกี่ยวข้องกับเรื่องราวการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยีกับตะวันตก จนกระทั่งสิ้นชีวิตลงใน พ.ศ. 2416 และเขายังคงมีความเกี่ยวโยงไปถึงเรื่องของการพิมพ์สิ่งพิมพ์รายคาบในสยามด้วยคือ *บางกอกรีคอร์เดอร์ (Bangkok Recorder)* ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2387 [8] แม้ว่าเนื้อหาเกือบ 4 หน้าของแต่ละฉบับจะเขียนด้วยภาษาไทย แต่ผู้อ่านทั่วไปก็ไม่สามารถสนับสนุนซื้อหาหรือเป็นสมาชิกได้ ทำให้หนังสือพิมพ์รายเดือนฉบับนี้ต้องปิดตัวลงภายใน 15 เดือนต่อมา หนังสือรายเดือนฉบับนี้หลีกเลี่ยงเรื่องการชักจูงให้คนอ่านเปลี่ยนศาสนา แต่มักลงพิมพ์บทความด้านฟิสิกส์ เคมี นิรุกติศาสตร์และการแพทย์ เช่นเดียวกับข่าวคราวในยุโรป อเมริกา จีนและสิงคโปร์ ต่อมาดร.บรัดเลย์ ได้ออกหนังสือพิมพ์ฉบับภาษาไทยทั้งเล่มใหม่อีกครั้งหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อวันที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2408 และยังเป็นบรรณาธิการและผู้พิมพ์หนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษชื่อ *บางกอกกาเลนเดอร์ (Bangkok Calendar)* ขึ้นในปี 2402 ขึ้นด้วย[9] สิ่งพิมพ์รายปีฉบับนี้มีเนื้อหาข่าวเกี่ยวกับตารางเข้าออกเทียบท่าของเรือสินค้า ข่าวการค้าธุรกิจ การแต่งตั้งกงสุลต่างประเทศและข่าวเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ อีกมากมายที่เป็นประโยชน์ต่อนักประวัติศาสตร์ยุคนี้[10] เพื่อให้เข้าใจถึงอาชีพของ ก.ศ.ร.กุหลาบ ข้อมูลที่ตีพิมพ์รายพระนามพระมหากษัตริย์ในช่วงพ.ศ. 2403 พระราชพิธีกฐิน การสอบบาลีธรรมทุก 3 ปี เป็นข่าวสารที่เราน่าจะให้ความสนใจเป็นพิเศษ เนื่องจากข้อเขียนเหล่านี้เป็นต้นเค้าการปรากฏตัวขึ้นของงานเขียนที่พิมพ์เผยแพร่ในช่วงต่อมาในเรื่องเกี่ยวกับลัทธิธรรมเนียมและประวัติศาสตร์ของราชอาณาจักร การที่

คนอย่างดร.บรัดเลย์ได้รับข้อมูลรายพระนามพระมหากษัตริย์จากอาลักษณ์หลวงพระศรีสุนทรโวหาร ก็ยังไม่สำคัญเท่ากับว่านั่นหมายถึง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชื่นชอบการพิมพ์ ในฐานะที่เป็นวิธีการหนึ่งซึ่งทรงให้ชุมชนต่างชาติมีความคุ้นเคยใกล้ชิดกับราชอาณาจักรสยาม ในขณะที่บรัดเลย์เองก็มองหาวิธีการใช้ประโยชน์จากแท่นพิมพ์ภาษาไทย ด้วยการซื้อลิขสิทธิ์ *นิราศลอนดอน* ของหม่อมราโชทัย *บันทึกประจำวันของคณะทูตไทยเดินทางไปลอนดอน* ซึ่งปีที่จัดพิมพ์เรื่องเหล่านี้คือ พ.ศ. 2404 จึงเป็นเครื่องหมายแห่งยุคเริ่มต้นของธุรกิจการค้าหนังสือในสยาม[11]

ในเวลานั้น ทั้งผู้ที่เกิดในตระกูลต่ำหรือตระกูลสูงต่างให้ความสนใจกับวิทยาการใหม่ ๆ และมีการนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อราชอาณาจักร แท่นพิมพ์ที่ดร.บรัดเลย์ใช้พิมพ์ *บางกอกรีคอร์เดอร์* นั้น ตั้งอยู่ในวังของสมเด็จฯ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท และแท่นพิมพ์นั้นก็ยังให้นายโหมด อมาตยกุล สามัญชนที่ต่อมาได้รับแต่งตั้งให้เป็นขุนนาง โดยมีราชทินนามว่า พระยากระสาปนกิจโกศล โดยเขาได้ลักลอบพิมพ์หนังสือ *กฎหมายสยาม* ในปีพ.ศ. 2392 จนได้รับการตักเตือนจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว[12] เทคโนโลยีแบบใหม่นี้ดึงดูดใจผู้คนจนไม่อาจอดกลั้นไว้ได้ เมื่อดร.บรัดเลย์ทำการตรวจสอบแรงจูงใจที่ทำให้คนเปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนานั้น พบว่า มีบุคคลผู้หนึ่งยอมเปลี่ยนศาสนาเพียงเพราะต้องการเรียนรู้วิชาชีพการพิมพ์[13]

ดร.บรัดเลย์มีคู่แข่งด้านการออกวารสารข่าว และวรรณกรรมประวัติศาสตร์ คือ ซามวล สมิธ (Samuel Smith) ผู้เคยทำหน้าที่ราชเลขานุการส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระอนุชาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นพระเจ้าอยู่หัวองค์ที่สอง หมอสมิธได้ตั้งแท่นพิมพ์ของเขาเองหลังจากพระองค์เสด็จสวรรคตในปี 2408 และพิมพ์

หนังสือธรรมเทศนาซึ่งเป็นการว่าจ้างของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์[14] แม้แต่หนังสือ *กิจจานุกิจ* ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ซึ่งคาดว่าน่าจะเป็นหนังสือเล่มแรกที่ชาวสยามเป็นผู้อุดหนุนค่าพิมพ์ทั้งหมดเมื่อ พ.ศ. 2410 และก็อาจเป็นได้ว่าพิมพ์ ขึ้นที่โรงพิมพ์ของสมิธเช่นกัน ในปี พ.ศ. 2412 สมิธได้เริ่มพิมพ์หนังสือ *สยามวิคลี่ แอดเวอร์ไทเซอร์ (Siam Weekly Advertiser)* และหนังสือพิมพ์รายเดือน *สยามรีพอสิตอรี่ (Siam Repository)* และจากช่วง พ.ศ. 2425-2429 หนังสือพิมพ์รายปักษ์ภาษาไทย *สยามสมัย* ได้ถือกำเนิดขึ้นโดยเป็นหนังสือที่ให้ข่าวสารเรื่องการศึกษา ข่าวต่างประเทศ ภาษี และพระราชพิธีต่าง ๆ

ช่วงยี่สิบห้าปีหลังของศตวรรษนั้น กิจการพิมพ์เหล่านี้ได้สร้างพลังขับเคลื่อนให้การพิมพ์หนังสือกลายเป็นเครื่องมือจำเป็นสำหรับการกระจายข่าวสาร ประกาศทางราชการ และการแสดงความคิดเห็นเรื่องต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดตั้งโรงพิมพ์หลวงขึ้นในปี 2417 เพื่อใช้พิมพ์หนังสือ *ราชกิจจานุเบกษา* สิ่งพิมพ์ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยทรงทดลองจัดทำเมื่อ 15 ปีก่อนนั้น ในปี 2416 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชันษา (หลังจากพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่สอง) และเริ่มการปฏิรูปบ้านเมืองเป็นสมัยแรกนั้น ได้มีกลุ่มเจ้านายที่เป็นพระอนุชาและพระอนุชาต่างพระมารดาหลายพระองค์ ร่วมมือกันจัดพิมพ์จดหมายข่าวขึ้นในปี 2418[15] นับเป็นความพยายามในการทำงานด้านการจัดการหนังสือพิมพ์ของคนไทยด้วยตนเองขึ้นเป็นฉบับแรก ที่ดูเหมือนเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ปี 2417 สิ่งพิมพ์นี้ให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นทั่วโลก ข่าวพระราชวงศ์ในยุโรป ข้อเขียนวิจารณ์สภาองคมนตรีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยเรื่องอื่น ๆ[16] ในระหว่างนี้ได้มีหนังสือพิมพ์ราย

คาบเกิดขึ้นอีกหลายฉบับ หนังสือรายคาบเหล่านี้เป็นสื่อกลางข่าวสารการติดต่อทั้งระหว่างประเทศและภายในราชอาณาจักร รวมถึงความเรียงทางประวัติศาสตร์และวรรณคดี[17] วารสารบางฉบับเหล่านี้มีผู้อ่านน้อยมาก และได้รับความนิยมในแวดวงจำกัดเฉพาะกลุ่มผู้มีความคิดเห็นร่วมกัน ทำให้วารสารประเภทนี้เลิกกิจการหลังจากดำเนินงานไปได้ไม่นาน

วารสารที่ดำเนินกิจการได้นานกว่าฉบับอื่น ๆ คือ *วชิรญาณ* (2427-2448) โดยผู้ก่อตั้งคือ บรรดาพระโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วารสารนี้เติบโตขึ้นจนกลายเป็นที่มาของการก่อตั้งหอสมุดสาธารณะแห่งแรก ขุนนางที่มีความสามารถทางหนังสือได้เข้าร่วมงานกับสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมาชิกในพระราชวงศ์อีกหลายพระองค์ช่วยกันแต่งชีวประวัติ กาพย์ กลอน เรื่องราวการเดินทาง วรรณคดี สุภาษิต ประวัติศาสตร์ และการต่างประเทศ[18] การพิมพ์เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ รวมถึงบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการให้ความรู้แก่ผู้อ่านชาวสยามยุคคริสต์ศตวรรษที่ 19 ด้วยข้อเขียนและคำบอกเล่าถึงประเพณีต่าง ๆ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2447 เมื่อสมาชิกพระราชวงศ์เริ่มนำเอาการพิมพ์หนังสือสำหรับแจกในงานพระราชทานเพลิงศพเข้ามาแทนที่[19] ผลก็คือ งานเขียนที่พิมพ์ลงใน *วชิรญาณ* และหนังสือรายคาบที่ออกมาช่วงสั้น ๆ นั้นบ่งบอกความหมายว่า ข้อเขียนที่เคยจำกัดแวดวงผู้อ่านเฉพาะแต่ในราชสำนักเท่านั้น ได้ปรากฏตัวต่อพื้นที่สาธารณชนเป็นครั้งแรก และหมายความว่า ข้อมูลที่เคยถ่ายทอดผ่านผู้คนแต่ละรุ่นด้วยวิธีบอกเล่าในเวลานั้น กลับถูกทำให้อยู่ในรูปแบบของการเขียนไปแล้ว[20] การพิมพ์เป็นการขยายกลุ่มผู้อ่านหลักฐานประวัติศาสตร์เหล่านี้ให้กว้างขวางขึ้น และช่วยให้การรับรู้งานประวัติศาสตร์กระจายออกไปสู่กลุ่มสามัญชน เช่นเดียวกับกลุ่ม

ก.ศ.ร. กุหลาบ อายุศม์ 66 ปี
K.S.R. Koulaab the Father,
aged 66 Years
ก.ห. ชาย บุตร์ อายุ 25 ปี
K.H. Chai the Son,
aged 25 years.

ภาพจาก: มนันยา ธนะภูมิ, *ก.ศ.ร. กุหลาบ* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539).

ขุนนางและพระราชวงศ์

นอกจากนี้บรรดาพระราชวงศ์และขุนนางยังไม่สามารถมีอำนาจผูกขาดเหนือการศึกษาค้นคว้าอดีตได้ตลอดกาล เพราะระบบการพิมพ์ทำให้สามัญชนสามารถนำเสนอประวัติศาสตร์ต่อสาธารณชนได้ ในช่วงทศวรรษ 2420 สามัญชนผู้หนึ่ง ชื่อ ก.ศ.ร.กุหลาบ กฤษณานนท์ ได้ตีพิมพ์ผลงานที่เป็นพื้นฐานวรรณคดีสยาม เหมือนกับผลงานที่ปรากฏอยู่ใน *วชิรญาณวิเศษ* สิ่งพิมพ์ในช่วงปี 2432 เพียงปีเดียว ก.ศ.ร.กุหลาบได้พิมพ์งานไม่น้อยไปกว่าห้าเรื่อง รวมถึงวรรณคดีคำกลอนอมตะของสยามเรื่อง *ขุนช้างขุนแผน*[21]

ก.ศ.ร.กุหลาบใช้ชีวิตอยู่กับประวัติศาสตร์ด้วยความมุ่งมั่นเฉกเช่นเดียวกับสมาชิกพระราชวงศ์ เขาบริโภคประวัติศาสตร์ราวกับว่ามันเป็นสิ่งเดียวที่หล่อเลี้ยงชีวิตเขาไว้ ในฐานะผู้ประกอบการด้านการพิมพ์และนักเขียน เขามีชื่อเสียงไม่เพียงแต่การพิมพ์เผยแพร่วรรณคดีชั้นสูงเท่านั้น หากแต่ยังเป็นผู้ค้นคว้าประวัติศาสตร์ด้วยตนเองอีกด้วย จนทำให้เขาต้องปะทะกับสมาชิกพระราชวงศ์ การตอบโต้ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นบทพิสูจน์ขีดจำกัดความอดทนของราชสำนัก และทำให้ก.ศ.ร.กุหลาบได้มีพื้นที่ถาวรอยู่ในประวัติศาสตร์นิพนธ์สยาม

การเสริมสร้างฐานะให้กับตัวเองผ่านการพิมพ์เป็นลักษณะนิสัยของเขาอย่างหนึ่ง และไม่มีหลักฐานใดที่สะท้อนถึงนิสัยนี้ได้ชัดเจนมากเท่าหนังสือ *อัตชีวประวัติ* ซึ่งเป็นหนังสือประเภทที่ไม่ค่อยมีใครเขียนในยุคนั้น[22] เขาเกิดในปีพ.ศ. 2377 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 3 ก.ศ.ร.กุหลาบสามารถสืบประวัติสายตระกูลทางฝ่ายมารดาและยาย ย้อนกลับไปได้ถึง 5 ชั่วคนจนถึงชั้นขุนนางสมัยอยุธยาที่มีตำแหน่งเป็น "พระ" ซึ่งมีรกรากจากหัวเมืองสำคัญทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือ นครราชสีมา[23] หลานของขุนนางผู้นี้ได้รับราชการในตำแหน่งข้าราชการชั้นผู้น้อยในสมัยรัชกาลที่ 1 (พ.ศ. 2325-2352) ก.ศ.ร.กุหลาบเองก็เริ่มเตรียมตัวเข้ารับราชการอาชีพเดียวกันเมื่ออายุ 11 ปี ด้วยการถวายตัวเป็นมหาดเล็กในสังกัดกรมมหาดเล็กรักษาพระองค์ ใน *อัตชีวประวัติ* ก.ศ.ร.กุหลาบเขียนถึงความทรงจำช่วงแรก ส่วนใหญ่เป็นการเล่าถึงบรรดาครูของเขา โดยเขาอ้างว่าเขาเคยเรียนหนังสือกับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงกินรี พระธิดาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่ออายุ 13 ปีเขาได้ไปศึกษากับพระราชมุนีแห่งวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดหลวงที่มีความสัมพันธ์กับสมาชิกพระราชวงศ์ยุคต้นรัตนโกสินทร์ จนอายุ 14 ปีจึงเริ่มอ่านหนังสือ *จินดามณี* และศึกษาพระธรรมเทศนาจากสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิต-

ชิโนรส ซึ่งผนวชอยู่ที่วัดเดียวกันนั้น เจ้านายพระองค์นี้มีศักดิ์เป็นพระปิตุลาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และยังทรงเป็นที่สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายกในรัชกาลต่อมาด้วย ก.ศ.ร.กุหลาบได้เข้ามาสู่ร่มกาสาวพัตร บวชเรียนเป็นสามเณรในความดูแลขององค์สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้รับฉายาว่า เกศะโร คำบาลีซึ่งแปลความหมายจากดอกกุหลาบ ที่ต่อมาได้กลายเป็นอักษรย่อนำหน้าชื่อของท่านว่า ก.ศ.ร.[24] เมื่อเขาลาสิกขาบทในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้เข้ารับราชการในกรมมหาดเล็กรักษาพระองค์ ทำให้ได้เรียนรู้ภาษาละติน ฝรั่งเศส และอังกฤษแบบ "งู ๆ ปลา ๆ" จากพระสังฆราชปาเลอกัวซ์ ผู้เคยถวายความรู้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย สิ่งที่ดูขัดแย้งกับประเพณีการบวชชาวสยามก็คือก.ศ.ร.กุหลาบได้บวชเป็นพระภิกษุเมื่ออายุ 26 ปี ภายหลังจากการแต่งงานได้หนึ่งปี ภายใต้ร่มผ้ากาสาวพัตรเขาได้รับการศึกษาอีกครั้งหนึ่งที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นการเรียนรู้การแต่งบทกวีนิพนธ์ "วิธีการย่อและพรรณนาความ" เป็นบทร้อยแก้ว นอกจากนี้ยังได้เรียนรู้ภาษาสันสกฤตเพิ่มเติม เขาศึกษากฎหมายเก่าและวิธีการบริหารปกครองกับพระยาศรีสุนทรโวหาร ขุนนางผู้เป็นที่รู้จักกันดีด้านอักษรศาสตร์ในฐานะผู้ถวายคำปรึกษาแด่องค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

อาชีพต่อมาในภายหลังจากที่ก.ศ.ร.กุหลาบลาสิกขาบทราวปี 2403 ดูหันเหออกไปจากการศึกษาตามแบบแผนข้างต้น มุ่งสู่อาชีพซึ่งคนหนุ่มยุคนั้นนิยมกันคือ การรับจ้างทำงานให้กับบริษัทฝรั่งของชาวอังกฤษ อเมริกัน และเยอรมัน งานส่วนใหญ่เป็นตำแหน่งเสมียนโรงสีข้าว เขาทำงานอยู่เป็นเวลาถึง 15 ปี[25] ไม่เป็นที่สงสัยเลยว่า ช่วงนี้เป็นช่วงที่เขาได้เรียนรู้ภาษาอังกฤษเพิ่มมากขึ้น ด้วยความสำเร็จในตำแหน่งการงาน ทำให้เขาได้รับเงินเดือนเพิ่มสูงขึ้น จาก

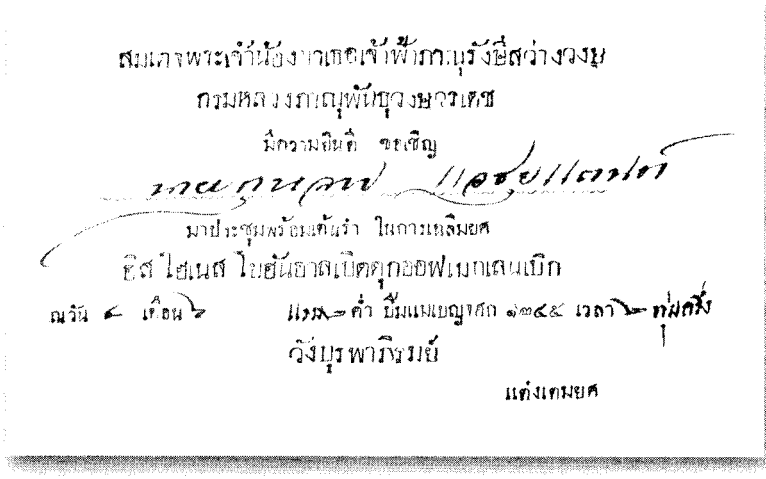

เดือนละ 20 บาทเป็นเดือนละ 250 บาท นอกจากนี้ด้วยความที่นายจ้างโปรดปรานยังส่งให้เขาเดินทางไปต่างประเทศ สิงคโปร์ ปีนัง สุมาตรา มะนิลา ปัตตาเวีย มาเก๊า ฮ่องกง กัลกัตตาและยุโรป การเดินทางของเขาเมื่อครั้งไปเมืองจีน ยังได้แวะไซ่ง่อนและญี่ปุ่น เพื่อทำหน้าที่ล่ามติดต่อซื้ออุปกรณ์เครื่องงานพระเมรุ สำหรับการพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทา-กุมารีรัตน์ ที่สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. 2423 สำหรับงานฉลองอายุพระนครครบ 100 ปี ก.ศ.ร.กุหลาบก็ได้รับเชิญให้เข้าร่วมจัดแสดงนิทรรศการหนังสือไทยโบราณที่เขาสะสมไว้มากกว่า 1,000 เล่ม ที่ล้วนแล้วแต่เป็นหนังสือเก่าของสยาม และได้รับพระราชทานรางวัลเป็นเงินเหรียญที่ระลึกและหนังสือลงพระปรมาภิไธยสองฉบับ ในฐานะที่เป็นที่รู้จักกันว่า ก.ศ.ร.กุหลาบ "รักหนังสือ" บรรดาเจ้านายเชื้อพระวงศ์จึงดำริเห็นชอบให้ ก.ศ.ร.กุหลาบ ในฐานะผู้เชี่ยวชาญเรื่องหนังสือ รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตเข้าเป็นสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณ เมื่อวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2427[26] ซึ่งก็เกือบจะเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ก.ศ.ร.กุหลาบ

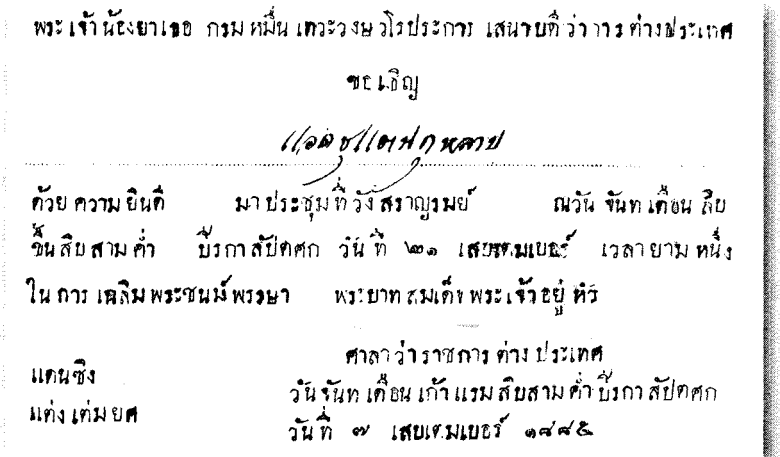

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงษวโรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ

ขอเชิญ

แจ้งชุมแดนกุหลาบ

ด้วยความยินดี มาประชุมที่วังสราญรมย์ ณวันจันทเดือนสิบ
ขึ้นสิบสามค่ำ ปีรกาสัปตศก วันที่ ๒๑ เสบเตมเบอร์ เวลายามหนึ่ง
ในการเฉลิมพระชนม์พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ศาลาว่าราชการต่างประเทศ
วันจันทเดือนเก้าแรมสิบสามค่ำ ปีรกาสัปตศก
วันที่ ๗ เสบเตมเบอร์ ๑๘๘๕

แดนซิง
แต่งเต่มยศ

เริ่มเข้ารับราชการในฐานะ "ผู้ช่วย" ของเจ้าพระยานรรัตน์ เจ้ากรมตำรวจน้ำ ตลอดอายุราชการ 7 ปี ทำให้เขาได้รับพระราชทานเหรียญตราที่จารึกสลักพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทั้ง 5 พระองค์[27] ในคราวงานเลี้ยงถวายพระกระยาหารค่ำต้อนรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 เสด็จนิวัติพระนครกลับจากประพาสยุโรปในปี พ.ศ. 2440 นอกจากบรรดาเชื้อพระวงศ์ชั้นสูง เหล่าทูตานุทูต และพ่อค้าคนสำคัญแล้ว ก.ศ.ร.กุหลาบและครอบครัวยังได้รับเชิญให้เข้าร่วมในพระราชพิธีนี้ แต่ชีวิตการงานอาชีพของก.ศ.ร.กุหลาบ ไม่ได้ทำให้เขาหลุดพ้นออกจากแบบแผนความเป็นพ่อตามมาตรฐานคนสยามในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เลย เขามีภรรยา 12 คน ที่ให้กำเนิดบุตรสาว 17 คนและบุตรชาย 1 คน

เราสามารถสร้างข้อสรุปอะไรได้บ้างจากชีวประวัติโดยสังเขปนี้? แม้ว่างานเขียนอัตชีวประวัตินี้ยากจะยืนยันถึงความถูกต้องชัดเจนแน่นอนได้ แต่ก็ให้เรื่องราวในคริสต์ศตวรรษที่ 19 หลายแง่มุม เป็นต้นว่า สายสกุลขุนนาง

ชั้นผู้น้อย การศึกษาในพระอาราม การเรียนการสอนวิชาความรู้ที่ได้รับจากบุคคลสำคัญที่มีความใกล้ชิดกับราชบัลลังก์ในวัดหลวงสำคัญที่สุดยุคนั้น การติดต่อกับชาวยุโรปรวมถึงพระสังฆราชปาลเลอกัวซ์ ความรู้จากตะวันตก ภาษาอินเดียชั้นสูงโบราณ และการเดินทางไปต่างประเทศ เว้นไว้แต่การเดินทางรอบโลกแล้ว ก.ศ.ร.กุหลาบยังถือได้ว่าเป็นอีกผู้หนึ่งที่มีโอกาสเดินทางไปต่างประเทศ นอกเหนือจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้เดินทางเพียงแค่ปัตตาเวียและอินเดียเมื่อช่วงต้นรัชกาล จากข้อเขียนของก.ศ.ร.กุหลาบเอง การศึกษาของเขาถือว่าเป็นที่สุดของยุคสมัยนั้น เป็นการศึกษาในระดับที่สมควรแต่องค์พระมหากษัตริย์เท่านั้นจะได้รับ ในหนังสือที่เขาพิมพ์ขึ้นเอง เขามักภูมิใจในการตีพิมพ์เรื่องการได้รับเชิญให้เข้าร่วมสมาคมวิชาการ การรับเชิญให้ไปบรรยายและประกาศเกียรติคุณที่ได้รับพระราชทานรางวัลในการรับราชการ[28] ว่าไปแล้วการรับรู้ของ ก.ศ.ร.กุหลาบที่มีต่อฐานะตนเองทั้งในทางสังคมและการงานอาชีพ ถือว่าตัวเองได้รับทั้งโอกาสและผลตอบแทนเทียบเท่ากับผู้ที่ถือกำเนิดในตระกูลสูงสุดของราชอาณาจักรเลยทีเดียว

เขาได้เชื่อมโยงเหตุการณ์ในชีวิตตัวเองเข้ากับสมาชิกพระราชวงศ์ด้วยวิธีการต่าง ๆ หลายวิธี เพื่อหวังผลให้เป็นการส่งเสริมตัวเขาให้ก้าวสูงขึ้นไปอีกตามความทะเยอทะยานที่วางไว้ แต่กระนั้นก็ดี นอกจากเรื่องราวความรู้ความสามารถและความมุ่งมั่นของเขา ก.ศ.ร.กุหลาบไม่เคยเป็นส่วนหนึ่งของโลกแห่งราชสำนักเลย ความพยายามแสดงฐานะของตัวเองเพื่อพิสูจน์สถานภาพทางสังคมในงานพิมพ์ของตนเอง เป็นผลลบต่อข้อเท็จจริงที่ว่า ก.ศ.ร.กุหลาบไม่ได้เป็นสมาชิกตระกูลทางสังคมและการเมืองระดับสูง[29] หากแต่อาชีพด้านการพิมพ์ของเขาช่วยปูเส้นทางให้คนในวิชาชีพนี้รุ่นถัดมา ในการจัดการให้

หนังสือพิมพ์ทำหน้าที่เป็นกระจกส่องความลดหลั่นฐานะที่แตกต่างกันทางสังคมการเมืองในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของศตวรรษนั้นได้ อย่างไรก็ตามในอีกด้านหนึ่ง ก.ศ.ร. กุหลาบได้ท้าทายชนชั้นอำนาจในราชวงศ์ เนื่องจากในช่วงครึ่งหลังของชีวิต เขาได้เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะการพิมพ์และนักประวัติศาสตร์สมัครเล่นที่สามารถจัดการให้ตัวเองเข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ ในหอหลวง ด้วยความกระตือรือร้นต่อการค้นคว้าอดีต ก.ศ.ร.กุหลาบจัดการเขียนข้อมูลต่าง ๆ ที่เขาได้มาขึ้นใหม่ ด้วยวิธีการที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และคนอื่น ๆ ถึงกับต้องตั้งคำถามถึงจรรยาบรรณและแรงจูงใจที่เขาทำเช่นนั้น

เส้นทางของก.ศ.ร.กุหลาบตัดผ่านเข้ามาเกี่ยวข้องกับพระราชวงศ์ในครั้งแรกที่เขาได้เฝ้าสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเมื่อ พ.ศ. 2425 ในงานฉลองอายุพระนครครบ 100 ปี ปีนั้นเอง กุหลาบได้จัดแสดงสิ่งของที่น่าสนใจในฐานะผู้เชี่ยวชาญด้านการพิมพ์ และเป็นเจ้าของสิ่งพิมพ์สะสมที่ชวนดู เช่น ใบปลิว สำเนาประกาศพระบรมราชโองการ ข่าวการค้า หนังสือที่จัดพิมพ์ครั้งแรก และสิ่งพิมพ์หายากอื่น ๆ[30] โชคดีที่ห้องจัดแสดงของเขาอยู่ติดกับห้องจัดแสดงเอกสารตัวเขียนของราชสำนัก ที่ได้มอบหมายให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ เป็นผู้รับผิดชอบดูแลรักษาในฐานะผู้ทรงบัญชาการกรมอาลักษณ์ ซึ่งทำหน้าที่รักษาเอกสารตัวเขียนในหอหลวง ที่ตั้งอยู่ในพระบรมมหาราชวัง แต่เนื่องจากเวลานั้น ตึกหอหลวงถูกรื้อลงเพื่อสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท[31] ทำให้มีการโอนย้ายเอกสารไปเก็บไว้ที่วังของเจ้านายพระองค์นี้

จากการที่ก.ศ.ร.กุหลาบสามารถเข้าถึงเอกสารตัวเขียนเหล่านี้ ได้จุดประกายความอยากรู้อยากเห็นของเขา นอกเหนือจากความหลงใหลในงาน

เขียนโบราณ ทำให้เขาได้ใช้เวลาแต่ละวันชื่นชมอยู่กับหนังสือโบราณที่เก่าที่สุดในราชอาณาจักร เป็นของธรรมดาที่เขาย่อมต้องการสำเนาเอกสารเหล่านี้ไว้เป็นของตัวเอง ด้วยความรักที่มีต่อหนังสือเก่าได้นำให้เขาฟันฝ่าอุปสรรค ไม่ว่าจะเป็นอะไรก็ตาม จากข้อมูลของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ทรงบันทึกไว้จากการสนทนากับผู้ที่ร่วมมือกับก.ศ.ร.กุหลาบ เขาได้หลีกเลี่ยงกฎข้อที่ห้ามมิให้สาธารณชนทั่วไปอ่านเอกสารข้อมูลประเภทนี้ ด้วยการหว่านล้อมกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ ให้เขาขอยืมหนังสือหอหลวงเหล่านี้ไปอ่านคืนละหนึ่งเล่ม[32] เมื่อได้รับหนังสือตัวเขียนไว้แล้ว ก.ศ.ร.กุหลาบก็รีบลงเรือจ้างพายข้ามแม่น้ำมายังฝั่งธนบุรีไปที่วัดอรุณราชวราราม อันเป็นที่วัดที่มีชื่อเสียงรู้จักกันในชื่อว่า วัดอรุณ หรือวัดแจ้ง เพื่อทำการคัดลอกสำเนาอยู่ที่บริเวณระเบียงพระอุโบสถ เขาใช้วิธีเอาเสื่อผืนยาวปูที่ระเบียง และเอาหนังสือสมุดไทยคลี่วางบนเสื่อตลอดเล่ม แล้วจ้างให้พวกทหารมหาดเล็กช่วยกันแบ่งคัดคนละตอน คัดหน้าต้นแล้วพลิกเอาสมุดหน้าปลายขึ้นคัด วิธีนี้ทำให้พวกเขาสามารถคัดลอกได้หมดทั้งเล่มตามกำหนดเวลา จากนั้นในตอนเช้า ก.ศ.ร.กุหลาบก็พายเรือข้ามฟากนำต้นฉบับกลับมาคืนให้กับเจ้านายพระองค์นั้น โดยที่พระองค์ไม่ทรงทราบถึงพฤติกรรมอันชาญฉลาดนี้

ด้วยวิธีนี้ ก.ศ.ร.กุหลาบจึงได้ข้อมูลต้นฉบับที่เขาใช้ในการเขียนความเรียงประวัติศาสตร์หลายเรื่อง เขาไม่ได้ทำเพียงแค่เผยแพร่หรือพิมพ์เอกสารเหล่านี้ตามเนื้อหาต้นฉบับ แต่เขากลับนำต้นฉบับนั้นมาขยาย ต่อเติม แก้ไข ด้วยการสอดแทรกเนื้อหาและวิจารณญาณของตัวเอง นอกจากนี้ เขายังตีพิมพ์ข้อมูลบางอันก่อนที่ราชสำนักจะได้จัดพิมพ์และโดยไม่ได้รับพระบรมราชานุญาต ก.ศ.ร.กุหลาบได้มอบต้นฉบับตัวพิมพ์ที่มีเนื้อหาจริงปนเท็จนี้กับหอพระสมุดวชิรญาณ ตัวฉบับพิมพ์ได้สร้างความพิศวงให้กับเจ้านายหลายพระองค์

ที่สนใจแสวงหาข้อมูลประวัติศาสตร์ใหม่ ๆ[33] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสารภาพว่า ทรงไม่เคยอ่านหนังสือในหอหลวง และจึงไม่ทรงมีมาตรฐานใด ๆ มาเป็นเกณฑ์ตัดสินเอกสารฉบับสำเนาของก.ศ.ร.กุหลาบ ทำให้ไม่ทรงสามารถยืนยันถึงที่มาของเอกสารเหล่านี้ได้ บรรดาเจ้านายทั้งหลายต่างเพียงแต่งุนงงพิศวงชั่วขณะ อย่างไรก็ตาม ต่อมาได้เริ่มมีการตั้งข้อสงสัยต่อความเป็นจริงของเอกสารเหล่านี้ สมเด็จฯ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ผู้ทรงเป็นผู้ช่วยสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพบริหารงานหอพระสมุด ก็ได้รับหนังสือประวัติศาสตร์รัชกาลที่สามแต่งโดยก.ศ.ร.กุหลาบ จึงนำมาเปรียบเทียบกับฉบับสำเนาที่จัดเก็บอยู่ในหอพระสมุดก็พบว่า งานเรียบเรียงของก.ศ.ร.กุหลาบดูคลุมเครือ จึงได้นำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในเวลานั้นทั้งหมดต่างยังไม่ได้ทักท้วงเด็ดขาด หากแต่กลับนำเนื้อหาตอนที่ก.ศ.ร.กุหลาบได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขจากต้นฉบับ มาเขียนล้อเลียนกันเล่นเห็นเป็นเรื่องสนุก

ยังมีเอกสารฉบับพิมพ์อีกเล่มหนึ่งที่ไม่ง่ายนักต่อการหาต้นตอที่มาและคำอธิบายที่ชัดเจนอยู่ถึงสามทศวรรษ ในปี พ.ศ. 2425 หลังจากงานฉลองอายุพระนครครบ 100 ปีได้ไม่นาน ก.ศ.ร.กุหลาบได้พิมพ์เอกสารเก่าชิ้นหนึ่งที่โรงพิมพ์ ดร.ซามวล สมิธ โดยให้ชื่อว่า *คำให้การขุนหลวงหาวัด* เนื้อหาเป็นคำให้การของเจ้านายและขุนนางสยาม ที่ถูกพม่าจับตัวไปหลังเสียกรุงศรีอยุธยาปี 2310 โดยเป็นคำบอกเล่าให้ฝ่ายพม่าทราบถึงประวัติศาสตร์และขนบธรรมเนียมของสยาม ความผิดเพี้ยนของเนื้อเรื่องทำให้เกิดความสงสัยว่า เป็นต้นฉบับจริงหรือไม่ เนื่องจากสำเนาต้นฉบับบันทึกนี้ควรอยู่ที่เมืองพม่า เดิมทีบรรดาเจ้านายต่างสันนิษฐานว่า ต้นฉบับน่าจะได้มาจากชาวอยุธยาที่มีชีวิตรอดพ้นจากการจับกุมตัวในคราวสงคราม ที่คงต้องมีการรวบรวมเอกสารตัวเขียนเหล่านี้ ไว้ใน

สมัยต้นรัตนโกสินทร์[34] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีส่วนแสดงพระราชวิจารณ์ถึงที่มาของเอกสารเล่มนี้ โดยทรงตั้งข้อสังเกตว่าเคยได้ทอดพระเนตรฉบับที่มีเนื้อหาเดียวกันนี้ในหอหลวง และยังทรงจำได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เคยใช้เอกสารหอหลวงนี้นิพนธ์คำจารึกต่าง ๆ ด้วย[35]

ต่อมาอีกหลายปี สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเข้าพระทัยเรื่องราวได้กระจ่างชัดขึ้นราวพ.ศ. 2454 ด้วยความช่วยเหลือจาก ดร.แฟรงเฟอเตอ (Dr. Frankfurter) และต่อ เส่น กอ (Taw Sein Ko) สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงทรงได้รับต้นฉบับเอกสารภาษาพม่า เนื้อหาคล้ายกับฉบับพิมพ์ของก.ศ.ร.กุหลาบ จึงทรงสืบค้นที่มาได้ว่า พบในหอหลวงในพระราชวังของพระเจ้าแผ่นดินพม่าที่เมืองมัณฑะเลย์ เมื่อครั้งที่อังกฤษตีเมืองพม่าได้ใน พ.ศ. 2429 พระองค์จึงโปรดให้แปลขึ้นโดยใช้ชื่อว่า *คำให้การชาวกรุงเก่า (อยุธยา)* [36] เกือบจะในปีเดียวกันนั้นเอง ต่อมาในปี 2454 คณะกรรมการบริหารหอพระสมุดจึงได้รับหนังสือ *คำให้การขุนหลวงหาวัด* ฉบับหลวง เป็นเล่มสมุดไทยลายมือเขียนตัวรง จึงรู้แน่ชัดว่าเขียนในสมัยรัชกาลที่ 4 และความลับทั้งหมดก็ถูกเปิดเผยขึ้น ชื่อเรื่องของเอกสารนี้ไม่ได้เป็นเรื่อง *คำให้การขุนหลวงหาวัด* หากแต่เรียกว่า *พระราชพงศาวดารแปลจากภาษารามัญ* แต่มีเนื้อหาอย่างเดียวกับเล่มฉบับพิมพ์ของก.ศ.ร.กุหลาบ [37] ซึ่งเขาคงได้เห็นต้นฉบับนี้ด้วยเวลาที่นานพอ จนสามารถเขียนและปรับเปลี่ยนเรียบเรียงขึ้นใหม่ได้ บรรดาเจ้านายพระราชวงศ์ต่างหากที่กลับตามหาที่เก็บเอกสารต้นฉบับนี้ไม่พบจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2454[38]

หลังจากความงุนงงสับสนนี้ตั้งหลักได้ไม่นานนัก สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพในบทพระนิพนธ์คำนำ *คำให้การชาวกรุงเก่า* ทรงแถลงถึงข้อ

ตักเตือนจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงต่อต้านกรณีนักสะสมหนังสือเก่าพิมพ์งานที่ไม่สามารถพิสูจน์ความเป็นจริงในงานซึ่งตนแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ ที่จริงทรงยินดีรับฟังการตีความใหม่ ๆ และการแก้ไขที่ถูกต้อง แต่ต้องไม่ใช่เป็นการยืนยันว่าเป็นเรื่องจริงโดยไม่ได้พิสูจน์ และนักสะสมนั้นต้องแจ้งว่าตนได้ต่อเติมต้นฉบับอย่างใดบ้าง ดังนั้น "ถ้ามีการเรียบเรียงแก้ไขและผู้ใดได้กระทำผิดพลาด" ทรงถือว่า "ไม่มีอะไรเสียหาย มีใครบ้างไม่เคยทำผิดพลาด" [39] แม้ว่าพระราชวิจารณ์ที่มีต่อวิธีการของก.ศ.ร.กุหลาบ และข้อกล่าวหาว่าแอบแก้ไขเอกสารหอหลวง ได้ถูกนำมาใช้เป็นข้อโจมตีก.ศ.ร.กุหลาบตลอดทั้งชีวิตของเขา แต่ต้นฉบับ *คำให้การขุนหลวงหาวัด* ที่เขาพิมพ์ในปี พ.ศ. 2426 ก็ได้เปิดฉากอาชีพของเขาในอีกขั้นหนึ่ง

ช่วงต้นทศวรรษ 2420 ในขณะที่เจ้านายและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ยังคงงุนงงสนเท่ห์อยู่กับที่มาของต้นฉบับเอกสาร ก.ศ.ร. กุหลาบได้ก้าวเข้าสู่อาชีพการรับราชการ และเป็นสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณ เขาได้รับชื่อเสียงในฐานะผู้รอบรู้ด้านโบราณวิทยา และได้ชื่อว่าเป็นคนหนึ่งที่ครอบครองเอกสารตัวเขียนเก่า วันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2440 ก.ศ.ร.กุหลาบเริ่มออกหนังสือพิมพ์ของตัวเองชื่อ *สยามประเภท* ซึ่งดำเนินกิจการอยู่อย่างน้อยถึงปี 2451 และได้พิมพ์หนังสือสำเนาต้นฉบับที่เขาคัดลอกแก้ไขจากหอหลวงและแหล่งอื่น ๆ ใน *สยามประเภท* ฉบับที่ 2 เดือนมกราคม พ.ศ. 2441 ก.ศ.ร.กุหลาบประกาศว่า เขามีผู้อ่านที่บอกรับเป็นสมาชิกจำนวน 1,500 คน เป็นผู้อ่านในกรุงเทพฯ 500 คน และต่างจังหวัด 800 คน และมากกว่า 50 คนอยู่ในยุโรป อเมริกา และกัมพูชา ค่าสมาชิกในยุคนั้นคิดเป็น 6 บาทต่อปี หน้าปกได้โปรยหัวว่าเป็น "สุนทโรวาทพิเศษ" เป็นหนังสือที่รวบรวม "สรรพตำราความรู้ฉลาดทางคติธรรมแลคดีโลกย์ สำหรับมนุษย์ บุรุศย์ สัตรี สืบกุลบุตรไป

หนังสือพิมพ์รายปักษ์
สยามประเภท
ฉบับวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. 2442

ภายภาคน่า" หนังสือนี้พิมพ์ขายดีมาก จนสามปีให้หลัง ก.ศ.ร.กุหลาบและบุตรชายทั้งสองคน สามารถออกหนังสืออีกฉบับหนึ่ง เป็นหนังสือรายสัปดาห์ "เพื่อให้ความรู้ทางเทศนาธรรม" แก่พระสงฆ์และผู้ขัดสน[40] ก.ศ.ร. กุหลาบพอใจที่คนจะมองว่า *สยามประเภท* นั้นเป็นปิยมิตรกับหนังสือพิมพ์ฉบับอื่น ๆ ที่ออกในยุคนั้น ซึ่งนิยมพิมพ์เอกสารและข้อเขียนประวัติศาสตร์ ไม่น่าสงสัยเลยว่าต้นแบบสำคัญที่สุดของหนังสือพิมพ์ประเภทนี้คือสิ่งพิมพ์ของหอพระสมุดวชิรญาณ ที่ออกโดยบรรดาเจ้านายและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว *สยาม-*

ประเภท ได้เสริมสร้างให้ก.ศ.ร.กุหลาบเป็นที่ยอมรับนับถือ และเป็นที่รู้จักแพร่หลายในกลุ่มผู้คนจำนวนมาก จนกระทั่งเริ่มมีการใช้คำนำหน้านามสำหรับครูบาอาจารย์ และผู้มีความรู้ในยุคนั้นว่า "อาจารย์" ในการเรียกขานถึงเขาด้วย[41]

บทความหลายชิ้นที่ตีพิมพ์ต่อเนื่องกันหลายปี เป็นบทสนทนาเชิงปรัชญาในรูปแบบถาม-ตอบ ระหว่างบุตรชาย ของก.ศ.ร.กุหลาบกับผู้เป็นบิดา ปัญหาทางประวัติศาสตร์ถูกยกขึ้นมาถามและอธิบาย บางครั้งบุตรชายได้ยกเอาข้อความขัดแย้งในเนื้อหาเอกสารหนังสือต่าง ๆ และผู้บิดาก็จะอภิปรายหาคำตอบที่น่าจะเป็นไปได้ เช่น การโต้แย้งเกี่ยวกับการลำดับเวลา ฐานันดรศักดิ์ ชื่อทางวิทยาศาสตร์ของสัตว์ ต้นไม้ ประเพณีปฏิบัติ องค์กรบริหารปกครอง และเรื่องราวอื่น ๆ มากมาย ข้อเขียนของก.ศ.ร.กุหลาบครอบคลุมถึงเรื่องเรือสินค้าที่เดินทางเข้ามายังสยาม การก่อตั้งราชธานีต่าง ๆ การขุดคลองสายต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ และธนบุรี เช่นเดียวกับที่กษัตริย์สยามได้ศึกษาบันทึกทางประวัติศาสตร์ในฐานะความรู้ทางการเมืองการปกครอง ก.ศ.ร.กุหลาบก็อ่านพงศาวดารและเอกสารโบราณ "ในฐานะเครื่องมือสำหรับแนะนำวิธีที่เราอาจศึกษาวิธีการทำสิ่งของต่าง ๆ ที่อาจนำมาใช้ในภาวการณ์ใหม่ ๆ"[42] ผู้อ่านหนังสือของเขาอาจพบเรื่องราวที่ "ผิดประหลาดและน่าแปลกใจ" ในครั้งแรกที่อ่าน แต่บทความทั้งหมดก็ไม่ใช่เรื่องแบบจินตนิยาย บุตรชาย ก.ศ.ร.กุหลาบบางครั้งก็ตั้งคำถามว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกษัตริย์ในภูมิภาคเอเชียพระองค์แรก ที่เสด็จประพาสยุโรปใช่หรือไม่ ก.ศ.ร.กุหลาบค้นหาคำตอบนี้จากหนังสือเป็นพันหน้า รวมถึงหนังสือภาษาฝรั่งเศส อังกฤษ แล้วจึงสรุปว่ากษัตริย์เปอร์เซียพระองค์หนึ่งได้เสด็จก่อนหน้าพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5[43] ปัญหาหลายข้อสร้างความท้าทาย และขอบเขตของการสนทนาของปัญหามัก

เป็นอย่างที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงวิจารณ์ไว้เมื่อทรงนิพนธ์งานเขียนประวัติศาสตร์ของพระองค์

อย่างไรก็ตาม ด้วยความกระตือรือร้นที่จะแสดงตัวถึงความเป็นผู้คงแก่เรียน การนำเสนอข้อเขียนของเขาได้ทำให้ก.ศ.ร.กุหลาบกระทำการหลายอย่างที่ถลำตัวเข้าไปสู่ข้อพิพาทกับพระราชวงศ์ มีเหตุการณ์หลายครั้งที่ข้อเขียนของเขาได้สร้างความวิตกให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงขนาดที่ทรงออกมาตำหนิติเตียนอย่างเป็นทางการต่อสาธารณชน

สำหรับการลงโทษก.ศ.ร.กุหลาบครั้งแรกที่รุนแรงที่สุดเกิดขึ้นราวปี 2440 หรือ 2441 ตามพระนิพนธ์ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อครั้งที่ก.ศ.ร.กุหลาบหมดเรื่องที่จะเขียนจากต้นฉบับในหอหลวง เขาหันไปแต่งข้อมูลขึ้นด้วยตัวเอง รวมถึงแต่งพงศาวดารสมัยสุโขทัยตอนเมื่อจะเสียแก่กรุงศรีอยุธยา[44] พงศาวดารฉบับก.ศ.ร.กุหลาบ ให้ชื่อกษัตริย์สุโขทัยพระนามว่า "พระปิ่นเกษ" เมื่อทรงสวรรคตแล้ว มีพระราชโอรสครองราชย์ต่อมาพระนามว่า "พระจุลปิ่นเกษ" รัชทายาทผู้สืบราชสมบัติองค์นี้ไม่ทรงพระปรีชาสามารถจึงเสียบ้านเมืองอย่างน่าเสียพระเกียรติยศ[45] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทอดพระเนตรเห็นความผิดเพี้ยนในเนื้อเรื่องที่เขียน ด้วยวิธีการที่เล่าถึงพระนามของกษัตริย์ซึ่งก.ศ.ร.กุหลาบแต่งขึ้นเอง โดยแปลงจากพระนามของพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วยังใส่โทษให้กับกษัตริย์องค์รัชทายาทเป็นการเทียบเคียงกัน ถือเป็นการจาบจ้วงต่อองค์พระเจ้าอยู่หัว[46] พระองค์ทรงลงโทษด้วยการส่งตัวก.ศ.ร.กุหลาบไปใช้แรงงานอยู่กับผู้จัดการในโรงเลี้ยงม้าเป็นเวลา 7 วัน สำหรับบุคคลผู้ซึ่งเคยได้รับความไว้วางพระทัยจากบรรดาเจ้านายซึ่งเป็นกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ การลงโทษเช่นนี้ถือเป็นความผิดร้ายแรง แต่ก็ไม่ได้ทำให้ก.ศ.ร.กุหลาบเลิกกระทำการอันเกิดจากความเพ้อฝันที่ไม่สามารถควบคุมได้ในเวลาต่อมาได้เลย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ภาพจาก: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

สองสามปีต่อมาในปี พ.ศ. 2443 มีบทความภาษาไทยบทหนึ่งตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ *บางกอกไทมส์* (*Bangkok Times*) บรรยายแบบแผนงานพระบรมศพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้าวชิรุณหิศ ผู้สิ้นพระชนม์ ในวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2438 บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ *บางกอกไทมส์* ฉบับภาษาไทยก็ไม่ใช่ใครอื่น เป็นบุตรชายของก.ศ.ร.กุหลาบนั่นเอง และบทความนี้ได้อ้างอิงเอกสารตัวเขียนโบราณจำนวน 65-70 เล่ม และมีการเขียนคำอธิบาย

ขยายความลงในหน้าหนังสือพิมพ์ *สยามประเภท* วารสารของก.ศ.ร.กุหลาบ เกือบจะในทันที แต่สมาชิกพระราชวงศ์ที่เคยเข้าร่วมงานพระบรมศพเองก็ดูเหมือนว่าไม่สามารถจดจำรายละเอียดที่เขียนลงในหนังสือพิมพ์เหล่านี้ได้ ด้วยความเป็นห่วงว่าผู้อ่านอาจได้รับข้อมูลผิด ๆ เรื่องประเพณีพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้เสนาบดีกระทรวงมุรธาธร พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา ทรงสอบสวนก.ศ.ร.กุหลาบถึงข้อมูลที่เขาใช้เขียน รายงานของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา ซึ่งลงพิมพ์ใน *ราชกิจจานุเบกษา* ได้เปิดโปงว่าเมื่อก.ศ.ร.กุหลาบถูกบีบให้ยืนยันหลักฐานข้อมูลที่น่าเชื่อถือได้ ซึ่งนำมาใช้เขียนพระราชพิธีนี้ กลับเป็นว่าเขายอมจำนน[47] เขายอมรับว่า เอกสารต้นฉบับที่นำมาเขียนนั้นไม่ใช่เอกสารเก่าแท้ หากแต่เป็นเรื่องงานพระบรมศพที่เขารวบรวมมาจาก *พระราชพงศาวดารฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์* และเป็นเอกสารเพียงชิ้นเดียวที่เขาสามารถนำมายืนยันได้ว่าเป็นหลักฐานที่ใช้เขียน ดังนั้นเรื่องราวที่สมาชิกพระราชวงศ์เข้าร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ของพระราชพิธี และข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการจุดไฟพระเมรุนั้นล้วนแล้วแต่มาจากข้อสันนิษฐานและวิจารณญาณของเขาเองทั้งสิ้น เสนาบดีกระทรวงมุรธาธรจึงสรุปไว้ในรายงานของพระองค์ ด้วยการเตือนผู้อ่านถึงความไม่น่าเชื่อถือของก.ศ.ร.กุหลาบ และทำลายชื่อเสียงเขาในฐานะที่เป็นผู้เขียนพงศาวดาร ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของพระราชอาณาจักรว่าไม่มีความถูกต้อง การรายงานข่าวด้วยพฤติการณ์ที่ไม่พิถีพิถันนี้สร้างความเสื่อมเสียต่อเหตุการณ์สำคัญของราชตระกูล ที่เป็นเรื่องราวงานพระบรมศพขององค์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช พระผู้ด่วนสวรรคตจนนำความทุกข์โทมนัสมาสู่ราชอาณาจักร จึงสมควรได้รับคำแถลงอย่างแข็งกร้าว ที่เป็นการประกาศต่อสาธารณชนถึงความไม่ทรงพอพระราชหฤทัยอย่างยิ่งของพระบาทสมเด็จ

พระเจ้าอยู่หัว

การตรวจสอบงานเขียนของก.ศ.ร.กุหลาบอย่างละเอียดกว้างขวางดูได้ผลสอดคล้องกับข้อไต่สวน และการลดความน่าเชื่อถือของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา เมื่อก.ศ.ร.กุหลาบได้แต่งหนังสืองานพระเมรุประวัติสมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว สา) วัดราชประดิษฐ์วรวิหารที่สิ้นพระชนม์ในวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2443 เขาได้ทูลเกล้าฯ ถวายหนังสือแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หนังสือนี้มียอดพิมพ์ถึง 2,000 ฉบับสำหรับจะแจกในงานพระราชทานเพลิง แม้ว่าสมเด็จพระสังฆราชเจ้าองค์นี้มิได้สืบเชื้อสายราชตระกูล แต่พระองค์ก็มีสายสัมพันธ์กับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยการที่ทรงเป็นองค์อุปัชฌาย์และถวายเทศนาธรรมแก่สมาชิกพระราชวงศ์หลายพระองค์ ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงถือเป็นการรบกวนพระทัยเมื่อได้รับสำเนาพระประวัติสมเด็จพระสังฆราชที่ทรงรู้สึกว่า เรื่องราวพระประวัตินั้นเต็มไปด้วยข้อเท็จจริงแบบนิยาย แต่ก็เป็นประวัติชีวิต ซึ่งเป็นที่รู้จักแพร่หลายกันอยู่ในยุคนั้น

ในฐานะพระสงฆ์ผู้เป็นที่เคารพนับถือมากที่สุดรูปหนึ่งในคริสต์-ศตวรรษที่ 19 สมเด็จพระสังฆราช (สา) ทรงรับการศึกษาทางธรรมจากบิดาผู้เป็นสามัญชน แต่ได้รับชื่อเสียงว่าเป็นพระนักเทศน์เมื่อครั้งยังบวชอยู่ พระองค์สามารถจบการศึกษาบาลีประโยคขั้น 8 เมื่ออายุเพียง 18 ปีในขณะที่ยังเป็นที่สามเณรอยู่ อันเป็นความสามารถที่พระสงฆ์จำนวนน้อยรูปนักจะสามารถปฏิบัติได้ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ [48] พระองค์อุปสมบทเป็นภิกษุในปี พ.ศ. 2376 ที่วัดราชาธิวาสวรวิหาร อันเป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยจำพรรษาเพื่อเรียนรู้หลักบาลีธรรม ในช่วงพระชนม์ก่อน 27 ชันษา ขณะทรงผนวชอยู่นั้น สมเด็จพระสังฆราช (สา) ยังได้ใกล้ชิดพระบาทสมเด็จ

พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 ติดตามพระองค์ในฐานะหนึ่งในสิบ "พระภิกษุหลวง" ในนิกายธรรมยุติและได้ติดตามท่านมาจำพรรษาที่วัดบวรนิเวศวิหาร ต่อมาภายหลังได้รับการสถาปนาจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดนี้ในปี 2380 หลังจากได้รับแต่งตั้งจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 ให้ดำรงพระสมณศักดิ์ชั้นสูงสุดในชั้นพระราชาคณะ พระสาได้ลาสิกขาบท ต่อมาจึงได้รับการโน้มน้าวจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 ให้กลับเข้ามาบวชใหม่ และได้รับสมณศักดิ์ต่อมา[49] ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงโปรดให้สร้างวัดแห่งใหม่ คือ วัดราชประดิษฐารามให้เป็นวัดเฉพาะสำหรับสงฆ์นิกายธรรมยุติที่ทรงก่อตั้งขึ้น และอัญเชิญท่านมาจำพรรษาในฐานะเจ้าอาวาสวัดนี้ ท่านได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนฐานะพระสมณศักดิ์สูงขึ้นโดยลำดับ จนถึงขั้นสูงสุดคือ เป็นที่สมเด็จพระสังฆราช ในหนังสือพระบรมราชโองการประกาศเลื่อนพระสมณศักดิ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงระบุถึงความรู้ของสมเด็จพระสังฆราช (สา) ว่าเป็นผู้มีความรู้อย่างดีในภาษาขอม ไทย สิงหล มอญ สันสกฤต และบาลี อันเป็นภาษาที่สมเด็จพระสังฆราชองค์นี้ทรงใช้รวบรวมศึกษาหนังสือเทศนาธรรมบทเป็นจำนวนมาก ในอันที่จริงแล้วพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีเหตุผลเพียงพอที่จะให้คำยกย่องนับถือแด่สมเด็จพระสังฆราชองค์นี้อย่างยิ่ง เนื่องจากท่านได้เป็นที่องค์อุปัชฌาย์เมื่อครั้งที่พระองค์ทรงผนวชอยู่

สำหรับพระสงฆ์ผู้ดำรงหลักธรรมขั้นสูงเช่นนั้น การได้รับยกย่องด้วยชีวประวัติที่ดูไม่ถูกต้องและด่างพร้อย ย่อมเป็นการดูหมิ่นไม่เพียงแต่องค์สมเด็จพระสังฆราชเองเท่านั้น หากเป็นการหมิ่นวงการสงฆ์ทั้งคณะเลยทีเดียว[50] เมื่อทรงรู้สึกถึงความไม่ถูกต้องและการบิดเบือนที่ปรากฏอยู่ในงาน

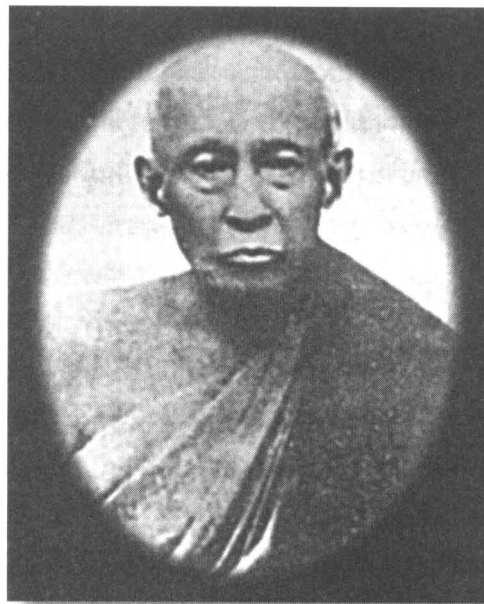

พระสังฆราช (สา)

เขียนของก.ศ.ร.กุหลาบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงไม่ให้มีพระบรมราชานุญาตแจกหนังสือนี้ในงานพระเมรุครั้งนั้น และทรงโปรดให้กระทำการแบบเดียวกับที่หลังจากทรงอ่านพบเนื้อหาที่ไม่ถูกต้องในหนังสืองานพระเมรุสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช นั่นคือ ให้มีการชำระไต่สวน "เพราะถ้อยคำที่แต่งนั้นไม่ถูกต้อง ราษฎรอาจหลงเชื่อ ด้วยเรื่องจริงปนเท็จ" [51] คณะกรรมการไต่สวนประกอบด้วยสมาชิกพระราชวงศ์และขุนนางที่มีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับชีวิตของสมเด็จพระสังฆราช (สา) คณะกรรมการได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ทำหน้าที่ตรวจสอบแยกแยะข้อเท็จจริงออกจากเรื่องแต่งที่ผิดพลาด ทรงแต่งตั้งประธานคณะกรรมการคือ สมเด็จฯ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้ทรงเป็น

พระอนุชาธิราช หัวหน้าพระราชาคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย. เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวรวิหาร และผู้ที่ต่อมาเป็นที่สมเด็จพระสังฆราชเจ้าสกลมหาสังฆปริณายกในรัชกาลต่อมา โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศร์วรฤทธิ์ และพระยาศรีสุนทรโวหาร (กมล สาลักษณ) เป็นผู้ทำการช่วยเหลือสมเด็จฯ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในฐานะผู้ช่วยประธานคณะกรรมการชุดนี้

คณะกรรมการทำการสอบสวนใช้เวลาไม่ถึงเดือน โดยเริ่มสอบตั้งแต่วันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2444 ด้วยการฟังคำให้การและสิ้นสุดวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2444 พร้อมกับประกาศให้ทราบผลการสอบสวน[52] คณะกรรมการชุดนี้ดำเนินงานตามที่ทรงมอบหมายอย่างเป็นระบบและเข้มงวด ถึงแม้ว่าจะใช้ช่วงระยะเวลาไม่นานนัก แต่ก็สามารถเรียกตัวพยานต่าง ๆ มาสอบสวนได้กว้างขวาง รวมไปถึงสมาชิกพระราชวงศ์ ขุนนาง พระสงฆ์ ตลอดจนเครือญาติที่ได้อ้างไว้ในชีวประวัติ มีการตรวจสอบวัน เวลา และพบว่าเรื่องลำดับเครือญาตินั้นเป็นของแต่งขึ้นใหม่ทั้งสิ้น มีการตรวจสอบข้อเท็จจริงอย่างเป็นอิสระจนถึงวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2444 คณะกรรมการได้รวบรวมหลักฐานและคำไต่สวนเป็นที่เรียบร้อย ข้อมูลส่วนหนึ่งไม่ได้เป็นที่เปิดเผย ด้วยความเคารพที่มีต่อองค์สมเด็จพระสังฆราชผู้ล่วงลับไปแล้ว และเป็นการสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ เป็นการส่วนตัวของคณะกรรมการผู้สอบสวน[53]

ข้อมูลและการแต่งเติมของก.ศ.ร.กุหลาบหลายเรื่องจึงถูกทำลายลงด้วยการตรวจสอบอย่างละเอียดถี่ถ้วน คณะกรรมการได้ใช้เวลาอย่างมากพยายามตรวจสอบหลักฐาน ลายลักษณ์สำคัญที่ใช้ในการเขียนประวัติชีวิตครั้งนี้คือ เอกสารตัวเขียนสมุดไทยจำนวนหลายเล่ม ที่ใช้ชื่อเรื่องว่า *มหามุขมาตยานุกุลวงศ์* [54] ในการสอบสวนหาร่องรอยความเป็นมาของเอกสารชิ้นนี้ ทำให้สมเด็จฯ กรมพระยาวชิรญาณวโรรสและกรรมการอื่น ๆ ได้รู้ว่า ก.ศ.ร.กุหลาบ

แต่งเอกสารต้นฉบับเดิมขึ้นใหม่ ด้วยวิธีการเติมข้อคาดคะเนและสมมุติฐานของตัวเองลงไป แต่ต่อมา เขาได้ทำสมุดไทยต้นฉบับดั้งเดิมหายไป[55] เมื่อคณะผู้สอบสวนพิสูจน์ได้ถึงต้นตอของข้อมูลพื้นฐานที่ก.ศ.ร.กุหลาบใช้เขียนงานชิ้นนี้ คณะกรรมการจึงโต้แย้งข้อเขียนของเขาในประเด็นที่ระบุชัดเจนถึงตำแหน่งขุนนางในสมัยอยุธยา คือ เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ ว่าเป็นต้นตระกูลบรรพบุรุษของสมเด็จพระสังฆราช (สา) คณะกรรมการคำนวณอายุบรรพบุรุษผู้นี้ และพบว่า อายุที่ก.ศ.ร.กุหลาบเขียนไว้ เมื่อคำนวณโดยใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นั้นเป็นไปไม่ได้ และหลังจากสืบสาวโยงใยถึงบรรดาผู้สืบตระกูลและผู้รู้จักคุ้นเคยกับสมเด็จพระสังฆราช (สา) คณะกรรมการสอบสวนก็สรุปได้ว่า เรื่องที่เขียนถึงสายบรรพบุรุษของสมเด็จพระสังฆราชองค์นี้ เป็นเรื่องผิดไปจากความจริง แม้แต่ข้อเท็จจริงที่เป็นประวัติชีวิตของก.ศ.ร.กุหลาบตามคำบอกเล่าของเขาเองที่ว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สมเด็จพระสังฆราชเจ้าผู้ทรงพระเกียรติคุณ ได้เป็นอุปัชฌาย์ให้กับก.ศ.ร.กุหลาบ ก็ยังถูกคณะกรรมการตั้งข้อสงสัย แผ่นทองแดงจารึกพระนามที่คาดว่าน่าจะเป็นของก.ศ.ร.กุหลาบเอง ซึ่งอาจใช้พิสูจน์คำกล่าวอ้างของเขาเรื่องนี้ได้ ก็มีสภาพสึกกร่อนไปเสียมาก และพระนามของพระองค์ท่านในแผ่นทองแดงนั้นก็อ่านไม่ได้ และแล้วหลักฐานของก.ศ.ร.กุหลาบหลายชิ้นก็ถูกทำลายความน่าเชื่อถือลงไปต่อหน้าต่อตาการสอบสวนของคณะกรรมการด้วยวิธีการแบบเดียวกันนี้ เช่น เมื่อถูกถามให้แสดงความรู้ด้านภาษาสันสกฤตและละติน ก.ศ.ร.กุหลาบทำได้เพียงแค่สะกดคำไม่กี่คำเท่านั้น

ก.ศ.ร.กุหลาบยังอ้างถึงกลุ่มบุคคลจำนวนหนึ่ง ที่มอบข้อมูลให้เขาสำหรับการเขียนพระประวัติสมเด็จพระสังฆราช (สา) คณะกรรมการก็ได้สอบปากคำพยานบุคคลเหล่านี้เพื่อตรวจสอบความน่าเชื่อถือของพวกเขา คนสำคัญในกลุ่มนี้คือ เทียนวรรณหรือ ต.ว.ส.วัณณาโภ ซึ่งก.ศ.ร.กุหลาบอ้างว่าเกี่ยว

ดองในฐานะญาติห่าง ๆ กับอดีตขุนนางอยุธยาผู้เป็นต้นตระกูลของสมเด็จพระสังฆราช (สา) เทียนวรรณเป็นนักปฏิรูปและนักคิดนอกระบบราชการที่ท้าทายสังคมมากที่สุดในยุคของเขา เขาถูกจำคุกเป็นเวลา 17 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2425 เนื่องจากเขียนฎีกาถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แล้วถูกลงโทษด้วยความผิดข้อหาหมิ่นตราพระราชสีห์ [56] ภายหลังจากพ้นโทษ เทียนวรรณได้เผยแพร่ความคิดของเขาผ่านวารสารรายปักษ์ *ตุลวิภาคพจนกิจ* ซึ่งออกในช่วง พ.ศ. 2445-พ.ศ. 2450 และวารสารรายเดือน *ศิริพจนภาค* ซึ่งออกอยู่ในช่วงเวลาอันสั้นในปี พ.ศ. 2451 [57] เทียนวรรณและก.ศ.ร.กุหลาบถือว่าเป็นคนที่อยู่ในวัยและฐานะทางสังคมระดับเดียวกัน แม้ว่า บุคคลทั้งคู่ต่างมีฐานะร่วมกันในการเผชิญหน้ากับพระมหากษัตริย์ และกลุ่มเจ้านายผู้เป็นอภิสิทธิ์ชน แต่ระดับความสัมพันธ์ส่วนตัวที่มีต่อกันนั้นศึกษาวิเคราะห์ได้ยากมาก[58] อย่างไรก็ดี อย่างน้อยเทียนวรรณได้เคยปรากฏบทบาทอยู่ในส่วนหนึ่งของประวัติชีวิตก.ศ.ร.กุหลาบ และคณะผู้สอบสวนก็ได้พิจารณาหลักฐานของเขาอย่างเอาจริงเอาจัง หลักฐานยืนยันจากเทียนวรรณด้วยการให้ปากคำนั้นหลายเรื่องเป็นที่ยอมรับกันได้ แต่บางเรื่องไม่สามารถหาข้อยืนยันได้จากข้อมูลอื่น ๆ ดังนั้นการไต่สวนคดีของก.ศ.ร.กุหลาบจึงไม่หนักแน่นในภายหลัง [59]

ตัวก.ศ.ร.กุหลาบเอง ก็ต้องไปให้ปากคำเพื่อยืนยันความถูกต้องของหนังสือชีวประวัติที่เขาเขียนขึ้นเล่มนี้ คำให้การเกี่ยวกับข้อมูลที่เขาใช้เขียนที่ถูกตีพิมพ์ใน *สยามประเภท* นั้น ดูขัดแย้งกับหนังสือชีวประวัติและเรื่องที่เขาเขียนขึ้นจากข้อมูลบอกเล่าที่เขาได้รับฟังมา ซึ่งก็ดูตรงข้ามกับคำบอกเล่าเหล่านั้น[60] ก.ศ.ร.กุหลาบยอมรับสารภาพอยู่สองประการ แต่สมเด็จฯ กรมพระยาวชิรญาณวโรรสกลับทรงสงสัยอย่างแรงกล้าถึงความจริงใจต่อคำสารภาพทั้งสองประการนั้น และทรงรู้สึกว่า ก.ศ.ร.กุหลาบยังคงปิดบังความจริงอยู่[61] อย่างไรก็ตามคำสารภาพข้อที่สอง ก.ศ.ร.กุหลาบยอมรับข้อกล่าวหาหลายประเด็นด้วย

กัน เขายอมรับว่า เขาควรต้องนำร่างงานเขียนชีวประวัติเล่มนี้มอบให้กับฝ่ายราชเลขานุการเพื่อตรวจสอบก่อน และรับว่า เขาได้ใช้ข้อมูลเอกสารตัวเขียนและคำบอกเล่าอย่างไม่ได้พินิจพิเคราะห์ รวมถึงการยอมรับว่า เขาเป็นคนที่เชื่อข้อเสนอแนะของผู้อื่นง่ายเกินไป[62] แต่อย่างไรก็ตาม ก.ศ.ร.กุหลาบมิได้ยอมรับว่าการกระทำนั้นเป็นการ "โกหก" เขาเพียงแต่หมายถึงว่า ความไม่ถูกต้องชัดเจนที่เกิดขึ้นนั้น เป็นเพราะเขาไม่ได้พิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วน แล้วก็ในอันที่จริง พระราชวิจารณ์หลายข้อหลังจากนั้นต่อมาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพชี้ว่า ทั้งสองพระองค์ไม่ได้ทรงถือว่าการบิดเบือนของก.ศ.ร.กุหลาบนั้นเป็นการโกหก เท่ากับการที่ทรงเห็นว่าเป็นความผิดที่เกิดจากผู้ไม่รู้จริง

ในวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2444 คณะกรรมการไต่สวนได้ทูลเกล้าฯ ถวายรายงานต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกราบบังคมทูลข้อควรแก่การตำหนิ 7 ประการ :

1) เขาเป็นผู้แสดงความเท็จ อวดอ้างตนให้ผู้อื่นเชื่อถือ เช่น อวดอ้างว่ามีตำรา ซึ่งไม่มีจริง

2) เขาเป็นผู้ปั้นความที่ไม่มีจริงขึ้น ลวงให้คนเชื่อถือผิด ๆ ยกตัวอย่างเขาแต่งข้อความซึ่งไม่มีมูลแล้ว และอ้างถึงหนังสือนั้น ทั้งที่ไม่มีหนังสือนั้นจริง บางครั้งเขายังต่อเติมความไว้ในหนังสือที่ผู้อื่นแต่งไว้

3) เป็นผู้ทำลายความจริงซึ่งได้เป็นไปแล้ว ยกตัวอย่างเขาได้แต่งข้อความซึ่งตรงข้ามกับหลักฐานที่มีข้อความในหนังสือที่มีผู้อื่นกล่าวไว้หรือแต่งไว้ เขาก็เก็บเอาไปแสดงกี่แสร้งกล่าวเสียเป็นอย่างอื่น ทำความที่กล่าวไว้เดิมให้เป็นที่สนเท่ห์

4) เป็นผู้รักษาหนังสือไม่ดี บรรดาหนังสือที่นายกุหลาบมีอยู่ไม่ได้รับการดูแลรักษาหนังสืออย่างดี

5) เขาเป็นผู้ที่เตาเอาง่าย ๆ ซึ่งข้อความที่ตนไม่รู้ เช่นจะกล่าวถึงเรื่องสมเด็จพระสังฆราชสิ้นพระชนม์ เป็นแต่เห็นพระสงฆ์ถือขวดน้ำไปที่เตา ว่าพระสงฆ์สรงพระศพต่อข้าราชการ

6) เขาเป็นผู้เสริมข้อความเป็นจริงให้มากไปกว่าเหตุ เช่นข้อที่กล่าวว่า พระยาศรีสุนทรโวหาร (ฟัก) แต่ครั้งยังบวชเป็นพระศรีวิสุทธิวงศ์ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ของสมเด็จพระสังฆราช เมื่ออุปสมบทครั้งที่ 2 ที่เป็นความจริงที่รับรองกันอยู่ทั่วแล้ว แต่เขาเสริมว่ามีในจดหมายเหตุโบราณ ข้อความที่จริงแต่เสริมให้มากไปกว่าเหตุเช่นนี้ ย่อมเป็นที่สนเท่ห์ของผู้ที่ไม่รู้ความเดิม

7) เขาเป็นผู้มักง่ายในการที่ใช้ถ้อยคำสำนวน เช่น กรมหมื่นบวรรังษี "สุริยพันธุ์" เรียกเป็น กรมหมื่นบวรรังษี "สุพันธุวงศ์" หาได้ไตร่ตรองให้ถ่องแท้ก่อนไม่ 63

คณะกรรมการจึงสรุปว่า หนังสือประวัติสมเด็จพระสังฆราชเจ้าเล่มนี้เป็นเรื่องที่ประกอบด้วยโทษที่ไม่ควรเชื่อถือ 3 ประการ คือ

1) เท็จไม่มีมูลทีเดียว เช่นกล่าววงศ์เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ เป็นต้น

2) เท็จปนจริง คือ เค้าความเท็จ แต่กึ่งความจริง เช่นกล่าววงศ์สมเด็จพระสังฆราช โยงเข้าเป็นเชื้อสายของเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ เป็นต้น

3) จริงปนเท็จ คือ เค้าความจริง แต่กึ่งความเท็จ เช่นกล่าวเรื่องสมเด็จพระสังฆราชแปลพระปริยัติธรรมได้ 9 ประโยค แต่ครั้งยังเป็นสามเณร ข้อนี้เป็นความจริงที่รู้กันอยู่ แต่ข้อที่กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงลูบหลังเป็นต้นนั้น เป็นความเท็จ

คณะกรรมการอธิบายความห่วงใยต่อปัญหานี้ว่า แม้หนังสือชีวประวัติจะยังไม่ได้แจกในงานพระเมรุ แต่อาจได้รับชื่อเสียงว่ามีเนื้อหาถูกต้อง เพราะ

อย่างน้อยก็ยังไม่ได้รับการพิสูจน์ว่าเป็นเรื่องเท็จ และก.ศ.ร.กุหลาบอาจฉวยโอกาสนี้เพิ่มชื่อเสียง คล้ายกับที่เคยกระทำมาแล้วในอดีต

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับรายงานของคณะกรรมการไต่สวนในวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2444 และทรงใช้เวลาวินิจฉัยอยู่ 1 เดือน ก่อนทรงประกาศพระบรมราชโองการคำตัดสินของพระองค์[64] ทรงเห็นว่าราษฎรที่มีความรู้พอย่อมสามารถแยกแยะข้อเท็จจริงออกจากความเท็จ แต่คนอื่น ๆ อาจยอมรับทุกอย่างที่ก.ศ.ร.กุหลาบเขียนว่าเป็นจริงทั้งหมด เนื่องจากสมเด็จพระสังฆราช (สา) ทรงเป็นบุคคลสำคัญยิ่งสำหรับสังคมสยาม นับว่า "เป็นหลักเป็นประธานเป็นที่นับถือ" แก่ราษฎรสยาม การบิดเบือนความจริงในหนังสือชีวประวัติของก.ศ.ร.กุหลาบจึงเป็นเรื่องไม่สมควรอย่างยิ่ง และจึงเป็นเรื่องต้องห้ามสำหรับสาธารณชนให้เชื่อถือเรื่องแบบนี้ แม้ว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรู้สึกว่า ความประพฤติเช่นนี้ควรที่จะได้รับโทษจำขัง แต่ก็ทรงตัดสินโทษด้วยการให้รอลงอาญา ด้วยทรงเห็นว่าอายุของก.ศ.ร.กุหลาบนั้นมากถึง 68 ปีแล้วในเวลาที่ดำเนินการไต่สวน[65]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องปะทะกับก.ศ.ร.กุหลาบเป็นครั้งสุดท้ายในปี 2451 เมื่อก.ศ.ร.กุหลาบได้เผยแพร่ใบปลิวโฆษณาอ้างว่า เขาเป็นเจ้าของสำเนากฎหมายเก่าอายุราวต้นศตวรรษที่ 18 สมัยอยุธยา คำประกาศของก.ศ.ร.กุหลาบที่อวดว่าตัวเองมีเอกสารหายาก เป็นการกระตุ้นความสนใจให้กับผู้คนในวงราชการ ขณะนั้นสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงดำรงตำแหน่งนายกหอพระสมุดวชิรญาณ ได้ส่งขุนนางผู้หนึ่งไปพิสูจน์เรื่องนี้[66] ขุนนางผู้นั้นกลับไปรายงานว่า เอกสารเก่านั้นมีรอยคนขูดแก้ปีศักราชเป็นข้อยืนยันการพิเคราะห์ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ทรงเรียนรู้ว่าปีนักษัตรตามศักราชที่ระบุไว้ในเอกสารไม่ตรงกับปีปฏิทิน อย่างไรก็ตามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้เรียกหนังสือกฎหมายเก่าเล่มนั้น ที่

ทำขึ้นในรูปแบบหนังสือและอักษรเก่าสมุดไทยมาถวายเพื่อทอดพระเนตร ก่อนนำเอกสารขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ก.ศ.ร.กุหลาบมีเวลาเปลี่ยนแปลงแก้ไขตัวเลขปีศักราช ให้ย้อนกลับเพียงแค่ปี 2347 อันเป็นยุคต้นรัตนโกสินทร์เท่านั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเปิดหนังสือดู กลับพบข้อความอายุเอกสารอยู่ในรูปที่แก้ไขแล้ว เมื่อขุนนางผู้นั้นได้กราบทูลเล่าถวายถึงเล่ห์เหลี่ยมของก.ศ.ร.กุหลาบ และยอมรับเป็นความประมาทของขุนนางผู้ไปรับหนังสือนั้น ที่ปล่อยให้ก.ศ.ร.กุหลาบมีเวลาแก้ไขปีศักราชให้สอดคล้องขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเพียงแต่พระสรวลดำรัสว่า "พระยารองเมืองไปเสียรู้นายกุหลาบเสียแล้ว!" วิธีการที่ก.ศ.ร.กุหลาบได้รับสำเนากฎหมายเก่าฉบับหลวงยังคงเป็นความลับ จนเมื่อคราวสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงซื้อเอกสารหนังสือตัวเขียนโบราณ จึงพบกับชายผู้หนึ่งที่เคยขายหนังสือเก่าให้กับก.ศ.ร.กุหลาบ[67]

การซื้อขายต้นฉบับตัวเขียนโบราณดำเนินอยู่ตลอดสองทศวรรษในศตวรรษที่ 20 และก.ศ.ร.กุหลาบไม่ใช่เป็นเพียงปัจเจกชนรายเดียวที่ได้หนังสือหอหลวง มีคนในสำนักกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณที่ไว้ใจไม่ได้ ยักยอกหนังสือจำนวนหนึ่งที่ต้องส่งคืนหอหลวงไว้ แล้วนำออกขายเมื่อผู้เป็นนายสิ้นพระชนม์ลง[68] งานของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพขณะดำรงตำแหน่งนายกหอพระสมุดวชิรญาณเรื่องหนึ่งคือ การหาซื้อหนังสือตัวเขียนให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทรงทำได้ บ่อยครั้งที่ทรงต่อรองได้ราคาถูกถ้าหากเจ้าของไม่รู้จักคุณค่าของที่อยู่ในความครอบครอง หลังจากปี พ.ศ. 2475 หนังสือทั้งหมดที่แต่ก่อนเคยจัดเก็บอยู่ที่หอหลวงกรมอาลักษณ์ ได้ย้ายมาจัดเก็บอยู่ที่หอพระสมุดวชิรญาณ และนอกเหนือไปจากปริมาณหนังสือที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเฝ้ารวบรวมเสาะหาจากเจ้าของที่เป็นราษฎรเอกชน

แล้ว หนังสือเก่าต้นฉบับที่เหลือเกือบทั้งหมดเป็นของที่จัดหารวบรวมเข้ามาใหม่ทั้งสิ้น

หลายปัจจัยมีส่วนกระตุ้นส่งเสริม การติดตามเสาะหาและอนุรักษ์หนังสือโบราณอย่างเร่งด่วนขึ้นในระหว่างรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แน่นอนว่าปัจจัยหนึ่งนั้นคือ ความสับสนของระบบจัดเก็บที่มองเห็นได้ชัดจากกรณีก.ศ.ร.กุหลาบหลายกรณี ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ประสบการณ์ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ทรงมีต่อก.ศ.ร.กุหลาบ ได้ช่วยกระตุ้นให้พระองค์ต้องทรงเร่งจัดเก็บเอกสารตัวเขียนโบราณ และหาสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับการจัดเก็บ อันที่จริงแล้ว ก.ศ.ร.กุหลาบได้หลอกล่อบรรดาเจ้านายหลายพระองค์ได้อย่างง่ายดาย เพราะการดูแลรักษาเอกสารตัวเขียนโบราณนั้นไม่มีการประสานงานกัน สำเนาต้นฉบับเอกสารกระจัดกระจายอยู่ตามบ้านขุนนางและวังเจ้านาย เช่นเดียวกับตามสถานที่ราชการต่าง ๆ และก็ไม่มีใครดูแลรักษาบัญชีทะเบียนคุมหมวดหมู่เอกสารหลวงเหล่านี้

ยิ่งไปกว่านี้ การที่ราชสำนักต้องเผชิญกับนักประวัติศาสตร์ที่ใช้ข้อมูลอย่างผิด ๆ ตามอำเภอใจแล้ว และยังพยายามแสดงให้ผู้อื่นเห็นว่างานเขียนของตัวเองเป็นเรื่องจริง ได้เป็นแรงผลักดันให้ราชสำนักต้องพิจารณาถึงมาตรฐานของสิ่งที่เรียกว่า ความรู้ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงไม่ให้ความสำคัญต่องานเขียนของก.ศ.ร.กุหลาบเลย จนถึงกับทรงละเลยไม่ใส่รายชื่อ *สยามประเภท* ไว้ในบรรณานุกรมหนังสือพิมพ์และวารสารรายคาบที่ตีพิมพ์อยู่ในสยามขณะนั้น หรือในขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชำระตรวจสอบ *จดหมายเหตุความทรงจำกรมหลวงนรินทรเทวี* ได้พบปัญหาเรื่องการหาตัวผู้เขียนดั้งเดิมและเวลาที่เขียนเอกสารนี้ พระองค์ได้ทรงอ้างถึงชื่อวารสารของก.ศ.ร.กุหลาบ *(สยามประเภท)* ในแง่ที่เป็นข้อมูลเท็จด้วยการ

เปรียบเปรยในเชิงรำคาญพระทัย[69] ทั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพยังได้ใช้คำที่มีความหมายว่า "เห็จ" คือ "กุ" แทนชื่อหนังสือที่ก.ศ.ร.กุหลาบเขียน[70] คำถามที่เกิดจากการชำระหนังสือของก.ศ.ร. กุหลาบ มีความน่าสนใจตรงหนังสือเรื่องการไต่สวนของคณะกรรมการว่า (เรียบ) เรียงหรือแต่ง? แล้วก.ศ.ร.กุหลาบรวบรวมหรือแต่งขึ้นล่ะ? ในการเขียนพงศาวดารและตำนาน นักประวัติศาสตร์ควรต้องรวบรวม จัดลำดับและเรียบเรียงอย่างสัมพันธ์กัน แต่นักประวัติศาสตร์ต้องไม่แอบทำการแก้ไขหรือแต่งใหม่ ในเวลานั้นคณะกรรมการต่างมีความเห็นพ้องกันถึงลักษณะการทำงานที่แตกต่างกันนี้ว่า เป็นการสร้างคำนิยามให้กับงานเขียนประวัติศาสตร์ที่น่าเชื่อถือร่วมกัน[71]

การเผชิญหน้าตอบโต้กับองค์เจ้าเหนือหัว การประกาศตำหนิ และผลกระทบสาธารณชนจากการชำระเอกสารหลวงของก.ศ.ร.กุหลาบ ได้ลดคุณค่าเขาลงจากฐานะความเป็นนักประวัติศาสตร์ แต่ในอนาคตยังคงเป็นเรื่องของนักประวัติศาสตร์รุ่นต่อไป ที่จะประเมินคุณค่าหนังสือและบทความของก.ศ.ร. กุหลาบด้วยมาตรฐานของพวกเขาเอง นอกจากข้อโต้แย้งเหล่านั้นแล้ว อีกด้านหนึ่งล่ะ อะไรคือระดับความสามารถทางประวัติศาสตร์ของ ก.ศ.ร.กุหลาบ? แล้วคำอธิบายทางประวัติศาสตร์ในแบบวิธีการของก.ศ.ร.กุหลาบถือเป็นนวัตกรรมใหม่ในประวัติศาสตร์นิพนธ์สยามหรือไม่? อะไรในงานเขียนของเขาที่ถือเป็นการแตกแขนงออกจากงานเขียนของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพและเจ้าพระยาทิพากรวงศ์? คำถามเหล่านี้คงยากที่จะตอบจนกว่าจะมีการเปรียบเทียบงานของก.ศ.ร.กุหลาบกับเอกสารต้นฉบับเดิมเสียก่อน แม้ว่าที่สุดของคำตัดสิน ได้สร้างภาพให้เขาเป็นเพียงบุคคลผู้เผยแพร่งานเขียนของตัวเองออกสู่สาธารณชน หนังสือและบทความของเขาก็มีคุณค่าควรแก่การมี

สถานะพื้นที่อยู่ในประวัติงานเขียนประวัติศาสตร์สยาม เขาอาจดูเหมือนกับคนเจ้าเล่ห์เพทุบายในกระบวนการผสมผสานเรื่องเข้าด้วยกัน แต่ในความเรียงเรื่องหนึ่งของก.ศ.ร. กุหลาบได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับสังคมอยุธยาในฐานะที่มีการผสมผสานทางชาติพันธุ์หลากหลายระหว่างกลุ่มชาวสยาม จีน ฮินดู และชาวมุสลิม แต่ละกลุ่มมีผู้นำที่เป็นตระกูลสำคัญ[72] ก.ศ.ร.กุหลาบได้ใช้ข้อมูลภาษาฝรั่งเศสสำหรับเขียนเรื่องของเขาในคริสต์ศตวรรษที่ 17 และได้ชี้ให้ผู้อ่านของเขาเห็นคุณค่าของเอกสารชาวยุโรป[73] งานตีพิมพ์เผยแพร่ของเขาบางชิ้นมีสาระสำคัญที่มีคุณค่าด้านตัวเลขสถิติ แม้ว่าจะมีการแตกข้อมูลแยกพิมพ์เป็นเรื่องย่อยออกจากกัน[74] บทประพันธ์อันยิ่งใหญ่ของเขา *มหามุขมาตยานุกุลวงศ์* ที่ถูกนำมาใช้เป็นข้อมูลเขียนประวัติสมเด็จพระสังฆราช (สา) นั้น แสดงถึงความซับซ้อนของชาติวงศ์วรรณาของสายสกุลบุนนาค ตระกูลขุนนางซึ่งมีอำนาจเติบใหญ่ขึ้นจนหาคู่แข่งไม่ได้ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19

ยิ่งไปกว่านั้น หลักฐานที่มีอยู่ยังชี้ให้เห็นว่าเขามีส่วนในการปลุกกระแสความรู้สึกแบบชาตินิยม หรือพูดอีกทางหนึ่งได้ว่า เขาเป็นนักชาตินิยมทางวัฒนธรรม ด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ผ้าเช็ดหน้าชาวยุโรป บุหรี่ชาวอียิปต์ ไม้ขีดไฟสวีเดน และเหล้าจากต่างประเทศอันเป็นของยอดนิยมที่ชาวกรุงเทพฯ หลงใหล[75] ปฏิกิริยาของเขาไม่ใช่เป็นแบบต่อต้านหรือเกลียดกลัวต่างชาติมากเท่ากับความรู้สึกท้อแท้ต่อภาวะการขาดความเชื่อมั่นในวิถีชีวิตแบบสยาม

งานของก.ศ.ร.กุหลาบจึงน่าสนใจตรงที่ให้ความรอบรู้หลากหลายแก่สังคมสยามในยุคสมัยของเขา การลบชื่อเขาออกไปเพียงเพราะการที่เขาเป็นนักลอกเลียนแบบที่ไร้ความละอาย อาจเป็นการมองข้ามสถานภาพทางพื้นที่ในประวัติศาสตร์ยุคปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ยกตัวอย่างการเป็นนักหนังสือพิมพ์ของเขา ก.ศ.ร.กุหลาบได้บุกเบิกและสร้าง

เทคนิคอันประณีตในการพิมพ์ เขาได้ใช้สื่ออย่างมีประสิทธิภาพในการนำเสนอตัวเองออกสู่ผู้อ่านในราชอาณาจักรระดับกว้าง เหนืออื่นใด เขาจึงเป็นนักสื่อสารมวลชน ด้วยฐานะบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์มวลชนรายวัน เขาเข้าใจถึงประสิทธิผลของการเล่าเรื่องที่มีภาพประกอบ มีการตีพิมพ์ภาพวาด เงินเหรียญด้วยการลอกแบบจากหนังสือเก่าของฝรั่งเศสยุคคริสต์ศตวรรษที่ 17 หรือภาพเหรียญพิมพ์รูปพระสันตปาปาอินโนเซนต์ที่ 6 รูปดาบหรือขวานที่ใช้ในการรบ และรูปบุรุษลึกลับบนหลังม้าที่จัดพิมพ์ในหนังสือของก.ศ.ร.กุหลาบ การทำให้สายตาผู้อ่านหยุดอยู่ตรงข้อความที่ต้องการ ด้วยการพิมพ์รูปมือที่เหยียดนิ้วชี้ตรงไปที่ย่อหน้าสำคัญ เหล่านี้แสดงว่า ก.ศ.ร.กุหลาบรู้อย่างลึกซึ้งถึงวิธีใช้ประโยชน์จากรูปลักษณ์งานพิมพ์เพื่อโน้มน้าวดึงดูดความสนใจผู้ดู

เขายังเป็นนักการขายที่มีพรสวรรค์ หนังสือของเขาและใน *สยามประเภท* เขามักลงประกาศสิ่งพิมพ์ที่กำลังจะพิมพ์เสร็จจากโรงพิมพ์ของเขา เสนอให้ลูกค้าที่ซื้อ จะได้รับของแถมล่อใจเป็นปฏิทินฉบับกระเป๋าและโอกาสชิงรางวัลชนะเลิศ 1,000 บาท[76] หรือถ้าซื้อหนังสือเล่มที่ประกาศไว้ ก็จะให้โอกาสผู้ซื้อเข้าเยี่ยมชมโรงพิมพ์สยามประเภทและดูภาพต้นฉบับจากหนังสือภาษาฝรั่งเศสทั้งหลายได้ ความเฉลียวฉลาดเชิงธุรกิจในระดับนี้ถือเป็นต้นแบบของยุคสมัย การดำเนินกิจการด้วยพลังความสามารถของก.ศ.ร.กุหลาบที่แสดงออกมานี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงฐานะทางเศรษฐกิจของราชอาณาจักรที่เป็นไปได้ว่ามั่งคั่งเพิ่มมากขึ้นในหมู่พสกนิกรของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การพิมพ์ไม่ว่าจะเป็นเชิงธุรกิจหรือในวงราชการ โอกาสได้เรียกร้องหาบุคคลที่มีความทะเยอทะยานให้ก้าวเข้ามาสู่วิชาชีพนี้

การโฆษณาของก.ศ.ร.กุหลาบส่วนมากเป็นความพยายามในการพิสูจน์ยืนยันคุณสมบัติ ฐานะความเป็นนักประวัติศาสตร์และนักสะสมหนังสือเก่าในบริบทนี้เราจึงควรต้องคำนึงถึงภูมิหลังของเขา เนื่องจากคุณสมบัติดัง

กล่าว (ความเป็นนักประวัติศาสตร์และนักสะสมของเก่า) เป็นเรื่องใหม่สำหรับสามัญชน และในสายตาของคนที่สร้างเนื้อสร้างตัวด้วยตนเอง ผู้อ่านจำเป็นต้องพิสูจน์เพื่อให้เกิดความเชื่อถือ นอกจากนี้ยังเป็นการกระตุ้นให้ผู้อ่านเข้าไปตรวจสอบเยี่ยมชมสิ่งที่เป็นพื้นฐานทางสังคมของเขา ก.ศ.ร.กุหลาบยังเสนอที่จะจ่ายเงิน 5,000 บาท หากเขาไม่ได้เป็นเจ้าของหนังสือเก่าภาษาฝรั่งเศสนั้นจริง และจ่ายอีก 1,000 บาท ถ้าหากหนังสือเล่มดังกล่าวไม่มีภาพประกอบตามที่กล่าวอ้างไว้[77] ความพยายามพิสูจน์ตัวเองเหล่านี้ ช่วยสร้างลัทธิความน่าเชื่อถือของบุคลิกภาพในตัวบุคคล มีภาพหนึ่งในหลายภาพซึ่งถูกตีพิมพ์อยู่ในหนังสือของ ก.ศ.ร.กุหลาบ เป็นรูปวาดตัวเขาอยู่ในดอกกุหลาบ พร้อมด้วยคำบรรยายใต้ภาพว่า "ก.ศ.ร.กุหลาบ (หรือดอกกุหลาบ)" เพียงเท่านี้เขาก็สามารถสอดแทรกตัวเองเข้าไปสู่ผู้อ่านได้แล้ว

แต่ความมีชื่อเสียงแพร่หลายของเขาไม่ได้มาจากความชำนาญด้านการพิมพ์ และความสามารถในการนำเสนอตัวเองให้ปรากฏอยู่ในงานเขียนของเขาเท่านั้น ยังมีอีกหลายวิธีที่เขาให้ความประทับใจในการตอบสนองอารมณ์ความรู้สึกของสามัญชนที่มีต่อชนชั้น ที่ในที่สุดแล้วเป็นรากเหง้าของเขาเอง เขารับบริการสืบค้นชั้นบรรพบุรุษให้กับชาวกรุงเทพฯ ที่อยากรู้ว่าพวกเขามีบรรพบุรุษเกี่ยวดองกับขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์ในทางใดบ้าง เพื่อจะได้สร้างสายตระกูลของตัวเองขึ้นใหม่[78] ความรู้ของเขาจึงเป็นดั่งสารานุกรม ว่ากันว่าเขาสามารถตอบคำถามได้ทุกเรื่องที่ถามมา[79] เอกลักษณ์เฉพาะตัวเหล่านี้ก็เป็นเช่นเดียวกับสินค้าสิ่งพิมพ์แบบฉวยโอกาสของเขานั่นเอง ที่ทำให้เขาได้รับชื่อเสียงในฐานะปราชญ์ผู้รอบรู้

อย่างไรก็ตามแต่ สำหรับคนอีกกลุ่มหนึ่งแล้ว ปัญญาอันหลักแหลมของเขาอาจมีความหมายเพียงแค่ความน่าละอาย คนเหล่านั้นเยาะเย้ยอย่างเปิดเผยต่อสาธารณชนว่า เขาเป็นเพียงนักต้มตุ๋นและโง่เขลาเบาปัญญา ในรายงาน

ลงข่าวลดราคาขายหนังสือกฎหมายโดยมีกำหนดเวลาใน *บางกอกไทมส์วิคลี่เมล์ (Bangkok Times Weekly Mail)* ในปี พ.ศ. 2452 ได้เอ่ยถึงก.ศ.ร.กุหลาบในฐานะพ่อค้าที่ได้สิทธิบัตรในการจำหน่ายยา นี่ถือเป็นการกระตุ้นสัญชาตญาณเชิงโฆษณา หลายปีก่อนหน้านั้น เขาได้ถ่ายภาพตัวเอง "วัย 71 ปี ที่ยังกระฉับกระเฉงและกระชุ่มกระชวย" พร้อมด้วยบุตรชายลงโฆษณาหนังสือพิมพ์ให้กับผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อว่า ยาเม็ด ดร.วิลเลียมส์ พิงค์[80] คุณสมบัติส่วนบุคคลที่แสวงหาความก้าวหน้าแบบนี้ ทำให้เขาประสบกับคำวิพากษ์วิจารณ์และเป็นที่เยาะเย้ยเห็นขันจากเหล่าเจ้านายเชื้อพระวงศ์ชั้นสูง เจ้านายเหล่านั้นมองเขาว่าเป็นเพียงคนที่ต้องการแสวงหาชื่อเสียงให้ตัวเอง[81] เป็นผู้หลอกลวงและจงใจกล่าวเท็จอย่างเปิดเผยต่อสาธารณชน เพื่อหวังจะได้รับความยกย่องนับถืออันถือเป็นความผิดใหญ่หลวง และที่เลวร้ายที่สุดคือ ไม่มีความละอายเมื่อถูกจับได้[82] เมื่อเป็นถึงขนาดนั้นบรรดาเจ้านายต่าง ๆ จึงได้ตอบโต้ความประพฤติของก.ศ.ร. กุหลาบ ดังคำที่นักเขียนรุ่นใหม่ระบุว่าเนื่องจาก "เขามีความรู้มากเกินไปจนทำ ให้เกิดศัตรูอิจฉาจากกลุ่มเชื้อพระวงศ์ที่กล่าวหาว่าเขาอวดตัวเองมากเกินไป"[83] เจ้านายพระองค์หนึ่งที่ไม่ได้โกรธแค้นก.ศ.ร.กุหลาบมากไปกว่าการเห็นขัน จึงได้ใช้เวลาจัดทำหนังสือล้อเลียน *สยามประเภท* ด้วยพระองค์เองแล้วทรงแจกจ่ายในกลุ่มเชื้อพระวงศ์อ่านเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน[84] งานเขียนล้อเลียนนี้มุ่งเสียดสีรูปแบบการนำเสนอตัวเองของก.ศ.ร.กุหลาบในสิ่งพิมพ์ของเขา

การตอบโต้อย่างรุนแรงกลับมุ่งประเด็นสำคัญ ซึ่งมีมากกว่าเรื่องของความชัดเจนถูกต้องในผลงานทางประวัติศาสตร์ ราชสำนักค้นพบด้วยว่า ต้นฉบับหนังสือที่ก.ศ.ร.กุหลาบแต่งนั้น มีหลายที่ซึ่งแตกต่างกันและเปลี่ยนกลับไปกลับมา ซึ่งก็พอยอมรับได้ก่อนที่จะนำขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อขอพระราชทานหนังสือ

รับรองความถูกต้อง และยืนยันสิทธิเจ้าของผู้แต่ง จนทำให้เกิดการตั้งคำถาม ก.ศ.ร.กุหลาบถูกไต่สวนจากการที่เขาขอหนังสือรับรองความถูกต้องให้กับงานของเขา จนทำให้ถูกตัดสินว่า เขาได้ลอกเลียนความรู้เกี่ยวกับแบบแผนการปฏิบัติของราชสำนักอย่างไม่สมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม หนังสือที่เป็นต้นแบบอันทรงเกียรติให้กับ *สยามประเภท* หนังสือพิมพ์ของสามัญชน คือ *วชิรญาณวารสาร* สำหรับเชื้อพระวงศ์ แต่สิ่งพิมพ์ของก.ศ.ร.กุหลาบก็มีลักษณะที่นับได้ว่าห่างไกลไปจากรูปลักษณ์การลอกเลียนแบบวารสารชั้นสูงเล่มดังกล่าว แต่ก็เหมือนกับภาพในกระจกโค้ง ก.ศ.ร.กุหลาบสะท้อนภาพอันบิดเบี้ยวของพระมหากษัตริย์ที่อยู่เบื้องหลังกระจกนั้น แม้แต่ชื่อวารสารของเขา *สยามประเภท* ก็ยังเป็นเสมือนเสียงสะท้อนกลับของชื่อพระราชอาณาจักร ซึ่งออกเสียงแล้วฟังใกล้เคียงกัน

ยังมีตัวอย่างอื่น ๆ ที่ทำให้เห็นว่า ก.ศ.ร.กุหลาบมีฐานะความสัมพันธ์ลดหลั่นต่ำลงมาจากราชสำนักและขุนนาง ก.ศ.ร.กุหลาบพร้อมด้วยบุคคลอย่าง ต.ว.ส.วัณณาโภ ทั้งคู่ใช้ชื่อด้วยอักษรย่อ เพื่อบ่งบอกถึงความแตกต่างจากชาวสยามอื่น ๆ แม้ว่าราชสกุลใช้ตัวย่อเพื่อบ่งบอกถึงฐานันดรศักดิ์ (ม.จ., ม.ล.) แต่การใช้ตัวย่อของก.ศ.ร.กุหลาบและต.ว.ส.วัณณาโภ อาจเป็นได้ว่าเป็นการทำตามแบบแผนประเพณีชาวยุโรป ที่แสดงถึงฐานะที่ "ไม่มีชนชั้น" ก.ศ.ร.กุหลาบและต.ว.ส.วัณณาโภ ก็เหมือนกับชาวยุโรปที่อยู่ในกรุงเทพฯ ยุคนั้น บ้างเป็นเจ้าของกิจการโรงสี บ้างก็เป็นหมอสอนศาสนา ต่างมองฐานะตัวเองอยู่นอกวงกลุ่มคนที่มีฐานันดร ลดหลั่นสูงต่ำแตกต่างกันในกลุ่มขุนนางและเชื้อสายพระราชวงศ์ บุคคลเหล่านี้มีชีวิตอยู่ด้วยอาชีพที่ใช้ความรู้ความสามารถ ซึ่งได้รับจากเทคโนโลยีใหม่ ๆ และกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เป็นภาพตัวแทนกลุ่มบุคคลประเภทใหม่ในสังคมสยาม พวกเขายังมีความรู้สึก "ไม่มีชนชั้น" ที่ไปไม่ได้ด้วย

กันกับโครงสร้างสังคมแบบประเพณีนิยม ยิ่งไปกว่านี้การใช้ตัวย่ออย่างกว้างขวางในหมู่นักหนังสือพิมพ์ในประวัติศาสตร์สยามเมื่อไม่นานมานี้ อาจชี้ได้ว่านักเขียนเหล่านี้กำลังประกาศตัวเองว่า เป็นพวกไม่ยึดมั่นในจารีตประเพณีแบบเก่า ๆ แต่ยังคงเคารพต่อปทัสถานที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมชาวสยาม หากทว่าเมื่อพิจารณาถึงประเพณีนิยมของก.ศ.ร.กุหลาบ และต.ว.ส.วัณณาโภ นักเขียนที่ใช้ชื่อเป็นตัวย่อในลายเซ็น น่าจะเป็นข้อสังเกตให้เห็นว่า พวกเขากำลังแสดงสิทธิการวิจารณ์แบบแผนปฏิบัติที่เป็นประเพณีนิยมแบบเก่า

ก.ศ.ร.กุหลาบมีชีวิตอยู่ต่อมาอย่างน้อยจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2456[85] ตลอดชีวิตอันยืนยาวของเขาได้สัมผัสกับเรื่องสำคัญหลายเรื่องในประวัติศาสตร์ของสยามในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 วารสารสิ่งพิมพ์ของเขาได้นำเสนอหัวเรื่องที่น่าสนใจเกี่ยวกับตัวเขา ไม่ว่าจะเป็นการผสมกลมกลืนทางชาติพันธุ์ ชาติวงศ์วรรณา และการปรับปรุงศีลธรรมจรรยา อำนาจแห่งบุคลิกภาพ ความรู้เทคโนโลยีการพิมพ์ และความหลงรักของโบราณ ได้ผลักดันให้เขาก้าวเข้าสู่ความขัดแย้งกับโลกของราชสำนัก ความขัดแย้งซึ่งหล่อเลี้ยงให้เขามีพื้นที่อยู่ในประวัติศาสตร์นิพนธ์สยาม ในฐานะของนักหนังสือพิมพ์และบทบาทในด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและสังคม

เชิงอรรถ

[1] A. B. Griswold, *King Mongkut of Siam* (New York, 1961), p. 37. และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ บก., *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา* (กรุงเทพฯ, 2511).

[2] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, *พระราชพิธีสิบสองเดือน* (กรุงเทพฯ, 2506). และ *พระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี* (กรุงเทพฯ, 2438).

[3] Milton Osborne and David K. Wyatt, "The Abridged Cambodian Chronicle, A Thai Version of Cambodian History," *France-Asie*, XXII, 2 (1968): 191.

[4] *คำให้การชาวกรุงเก่า*, (กรุงเทพฯ: 2457). สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์บทนำหน้าที่ 3 ว่า "เรื่องพงศาวดารพม่าที่ปรากฏอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดารสยามโดยมากรู้ได้ด้วยกระบวนการถามคำให้การอย่างว่านี้"

[5] Kennon Breazeale, "A Transition in Historical Writing: The Works of Prince Damrong Rachanuphap," *Journal of the Siam Society* (JSS), LIX, 2 (July 1971): 45. A. B. Griswold, King Mongkut of Siam, pp. 37-39. เสนอวิธีการที่ชี้ให้เห็นว่า จารึกพ่อขุนรามคำแหงอาจมีอิทธิพลต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

[6] สำหรับคำบรรยายอย่างละเอียดถึงการทำสมุดไทย รวมถึงวิธีการตั้งชื่อกลุ่มพืชเป็นภาษาละตินให้ดู G. E. Gerini, comp., *Siam and its Productions, Arts and Manufactures*, (Hertford, 1912), pp. 255-267.

[7] *ไวยากรณ์สยาม* ฉบับพิมพ์ปี 1828 ของร้อยเอกเจมส์ โลว์ (James Low) ได้รับการจัดพิมพ์ในกัลกัตตา ตัวพิมพ์ของหมอบรัดเลย์ถูกนำเข้ามาทางพม่าและสิงคโปร์ ในพม่าจัดสัน (Judson) หมอสอนศาสนานิกายแบ็บติสต์และเจ้าของโรงพิมพ์ชื่อฮูจ (Hough) ได้หล่อแบบตัวพิมพ์จากชาวสยามที่ถูกนำตัวไปเป็นเชลยที่พม่าตั้งแต่ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา; ขจร สุขพานิช, *ข่าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย*, (กรุงเทพฯ: 1965), หน้า 2-7. ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 คณะหมอสอนศาสนานิกายคาทอลิกได้ตั้งเครื่องพิมพ์ที่อยุธยา ใช้ตัวพิมพ์เป็นอักษรโรมัน; P. Petithuguenin, "L'imprimerie au Siam," *JSS*, VIII, 3 (1911): i.

[8] R. Lingat, "Les trois Bangkok Recorders," *JSS*, XX VIII, 2 (Dec. 1935): 203.

[9] ขจร สุขพานิช, "หนังสือพิมพ์ 'บางกอกกาเลนเดอร์'," *ศิลปากร*, 6, 4 (พฤศจิกายน 2505): 76.

[10] คณะสอนศาสนาได้ตีพิมพ์หนังสือพิมพ์ *บางกอกกาเลนเดอร์* เป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 3 ราวพ.ศ. 2390-2393 แต่ก็ไม่มีต้นฉบับหลงเหลือมาถึงปัจจุบัน ฉบับคัดลอกได้ถูกนำมาพิมพ์ซ้ำใน *สยามรีโพสิตอรี่* (*Siam Repository*) ซึ่งเริ่มจัดพิมพ์ขึ้นในปี 2412; ขจร สุขพานิช, ข่าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย, หน้า 19-25.

[11] Suthilak Ambhanwong, "Major Periods in Thai Printing," *Journal of Library History*, 1 (Oct. 1966): 244.

[12] P. Schweisguth, *Étude sur la litérature siamoise* (Paris, 1951), pp. 242-243.

[13] Donald C. Lord, *Mo Bradley and Thailand* (Grand Rapids, Michigan, 1969), p. 115.

[14] ขจร สุขพานิช, *ข่าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย*, หน้า 70.

[15] *หนังสือ "ค๊อต" ข่าวราชการ*, (กรุงเทพฯ, 2418-2419).

[16] ขจร สุขพานิช ได้แนะนำหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ซึ่งได้รับการพิมพ์ซ้ำเมื่อเร็วๆ นี้ พร้อมด้วยข้อเขียนประวัติย่อและเนื้อหาหนังสือพิมพ์อย่างสรุป *ดรุโณวาท*, (กรุงเทพฯ, 2512) *หนังสือ"ค๊อต" ข่าวราชการ* และ *ดรุโณวาท* ยังได้ถูกนำไปใส่ไว้ภายใต้บริบทยุคปฏิรูปในงานเขียนของ David K. Wyatt, *The Politics of Reform in Thailand: Education in the Reign of King Chulalongkorn* (New Haven and London, 1969), p. 45.

[17] สำหรับรายชื่อสิ่งพิมพ์รายคาบในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ดู สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *รายนามหนังสือพิมพ์ข่าวซึ่งออกเป็นระยะในประเทศสยาม* (กรุงเทพฯ, 2472).

[18] *วชิรญาณวิเศษ* (รายสัปดาห์, 2427-2437) และหนังสือที่สืบต่อมาเป็น *วชิรญาณ* (รายเดือน, 2437-2448) สำหรับรายการสารบัญคัดสรรบางส่วนให้ดู P. Schweisguth, *Étude sur la litérature siamoise*, pp. 389-393.

[19] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *นิทานโบราณคดี*

(กรุงเทพฯ, 2509), หน้า 162. ได้ระบุว่าเป็นช่วงเวลาดังกล่าว สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้พระองค์พิมพ์หนังสือประเภทชาดก หลังจากที่ทรงทราบว่า บรรดาผู้มาร่วมงานพระราชทานเพลิงศพต่างหวังให้มีการเปลี่ยนแปลงประเพณีการพิมพ์หนังสือบาลีธรรมและบทแปลบาลี ซึ่งพวกเขาต่างเห็นว่าอ่านยาก

[20] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในงานพระนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ของพระองค์ ได้ใช้หลักฐานคำบอกเล่าต่อเมื่อหลักฐานจากพงศาวดารและหลักฐานตัวเขียนอื่นๆ นั้นให้ข้อมูลไม่เพียงพอ ให้ดู Kennon Breazeale, "A Transition in Historical Writing: The Work of Prince Damrong Rachanuphap," p. 43.

[21] หนังสืออีกสี่เล่ม คือ *ตำนานราหูทับจันทร์ พระรอด สุดรลูกคิดจีน* และ *ปรมัตถ์คำกลอน* ศาสตราจารย์ David K. Wyatt แห่งมหาวิทยาลัยคอร์แนล ได้เอ่ยถึงหนังสือทั้งสี่เล่มนี้จนทำให้ข้าพเจ้าสะดุดใจไว้ในจดหมายฉบับหนึ่งลงวันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2516

[22] ป. วัชรพล, "ก.ศ.ร.กุหลาบ" ใน *คนหนังสือพิมพ์* (กรุงเทพฯ, 2506), หน้า 44. เขาเป็นผู้จุดประเด็นดังกล่าวเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะของงานเขียนอัตชีวประวัติ ซึ่งเริ่มปรากฏครั้งแรกในตอนต้นของงานเขียนขนาดยาวของก.ศ.ร.กุหลาบเรื่อง *มหามุขมาตยานุกูลวงศ์* (กรุงเทพฯ, 2448). กิตติศัพท์ของก.ศ.ร.กุหลาบในฐานะผู้ให้ข้อมูลที่น่าเคลือบแคลง ได้ทำให้งานเขียนอัตชีวประวัติเล่มนี้ใช้ยาก เนื้อหาข้อมูลของเขาบางเรื่องก็มีการยืนยันชัดเจนในหลักฐานอื่น แต่สิ่งที่น่าท้าทายกลับเป็นงานที่เขานำมาจัดพิมพ์ใหม่จำนวนหนึ่ง

[23] นาวาเอกสวัสดิ์ จันทนี, *นิทานชาวไร่* เล่ม 4 (กรุงเทพฯ, 2509), หน้า 168. ได้เสนอแนะว่า ก.ศ.ร.กุหลาบอาจมีเชื้อสายญวน

[24] คำอธิบายเรื่องอักษรย่อดังกล่าวนี้ใกล้เคียงกับงานของจรัส บุญบงการ, เพิ่งอ้าง.

[25] จากหนังสือพิมพ์ *Bangkok Calendar* ของ D. B. Bradley ในปี ค.ศ.1865 (พ.ศ. 2408) และ ค.ศ.1867 (พ.ศ. 2410) ผู้ว่าจ้างที่ถูกอ้างไว้ในงานเขียนอัตชีวประวัติของก.ศ.ร.กุหลาบสามารถระบุได้ดังนี้ Franklin Blake ผู้จัดการโรงสีข้าว American Steam Rice Mill ตั้งขึ้นเดือนตุลาคม พ.ศ. 2401 Pickenpack แห่งบริษัท Pickenpack Thies and Co. ตั้งขึ้นเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2401, มัควัลด์ (A.

Markwald) ผู้จัดการโรงสีข้าวชาวเยอรมัน จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2401 A. Redlich หุ้นส่วนคนหนึ่งของบริษัท Windsor and Co. ก่อตั้งในปี พ.ศ. 2413 ใน *นิทานโบราณคดี*, หน้า 138. ยืนยันว่า Redlich ได้ทำงานให้มัควัลด์ ผู้จัดการบริษัทธุรกิจส่วนใหญ่เหล่านี้ยังทำงานในหน้าที่กงสุลให้กับประเทศยุโรปหลายแห่ง

[26] *นิทานโบราณคดี*, หน้า 145. วันที่ของการเป็นสมาชิกของก.ศ.ร.กุหลาบปรากฏอยู่ใน *วชิรญาณ*, 1, 2 (2 พฤศจิกายน 2437): 143. สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ใน *ตำนานหอพระสมุด* (กรุงเทพฯ, 2512), หน้า 21-22. ได้บรรยายถึงวิธีการสมัครเป็นสมาชิก

[27] นาวาเอกสวัสดิ์ จันทนี, *นิทานชาวไร่* เล่ม 4, หน้า 169-171. ยอมเชื่อว่าการรับราชการครั้งนี้อยู่ในสังกัดกรมตำรวจน้ำ เช่นเดียวกับสมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพใน *นิทานโบราณคดี* แน่นอนว่าอาจเป็นไปได้ว่าขุนนางสูงอายุที่น.อ.สวัสดิ์ทำการสัมภาษณ์นั้น ได้ฟื้นฟูเค้าโครงตอนนี้จากการอ่านอัตชีวประวัติของก.ศ.ร.กุหลาบ แต่เรื่องราวจากคำบอกเล่าของขุนนางผู้นี้มีรายละเอียดมากกว่างานรวบรวมขึ้นใหม่ของก.ศ.ร.กุหลาบในประเด็นนี้

[28] ก.ศ.ร.กุหลาบอธิบายว่า เขาพิมพ์จดหมายเหล่านี้ หนังสือเชิญและรางวัลเพื่อแสดงถึงความจงรักภักดี และเพื่อเตือนความจำของลูกๆ ของเขาและผู้สืบราชสกุลวงศ์ของพระมหากษัตริย์ ไม่มีอะไรเป็นที่น่าเคลือบแคลงสงสัยถึงความเป็นฉบับจริงของจดหมายเหล่านั้นที่ชวนเชิญให้มีการตรวจสอบ, *สยามประเภท*, 1, 2 (มกราคม 2441).

[29] มีนักวิชาการท่านหนึ่งที่ศึกษาสังคมไทยช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้สังเกตเห็นว่า "โครงสร้างสังคมและการเมืองของรัฐไทยนั้นเป็นอันเดียวกัน ยกเว้นแต่ลูกหลานของชนชั้นพ่อค้าจีนที่ร่ำรวยและพระสงฆ์ในพุทธศาสนา แต่ผู้เขียนก็ยังไม่ได้นำเสนอถึงการตรวจสอบถึงชนชั้นสูงที่เป็นบุคคลซึ่งไม่ได้รับราชการ" Constance M. Wilson, "State and Society in the Reign of Mongkut, 1851-1868: Thailand on the Eve of Modernization," (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิตยังไม่พิมพ์เผยแพร่ มหาวิทยาลัยคอร์แนล, 1970), p. 692.

[30] นาวาเอกสวัสดิ์ จันทนี, *นิทานชาวไร่* เล่ม 4, หน้า 171. ได้เชื่อมโยงก.ศ.ร.กุหลาบว่าเป็นผู้มีทักษะที่สามารถยิ่งในฐานะบรรณารักษ์จัดหมวดหมู่ จึงสามารถทำให้เขาระบุที่เก็บหนังสือได้รวดเร็วมากจากคลังหนังสือขนาดใหญ่ของเขาเอง

[31] ตามหนังสือขนาดเล็กที่จัดพิมพ์สำหรับประกอบการจัดนิทรรศการได้ระบุว่ากลุ่มเอกสารตัวเขียน (manuscript collections) ได้จัดแสดงไว้ที่ห้องหมายเลข 17 และ

18 ห้องแรกนั้นอยู่ในการควบคุมของกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ และห้องที่สองนั้นอยู่ภายใต้การดูแลของพระยาศรีสุนทรโวหาร, *สมโภชพระนครร้อยปี* (กรุงเทพฯ, 2425).

[32] *นิทานโบราณคดี*, หน้า 138-141.

[33] *นิทานโบราณคดี*, หน้า 146-147.

[34] *นิทานโบราณคดี*, หน้า 142-144. สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงขยายคำอธิบายของพระองค์ท่าน ไว้ในบทนำ *คำให้การชาวกรุงเก่า* (กรุงเทพฯ, 2457).

[35] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวิจารณ์ถึงความคลาดเคลื่อนเรื่องยุคสมัยในงานเขียนของก.ศ.ร.กุหลาบไว้ในบทพระราชนิพนธ์เรื่อง *พระราชพิธีสิบสองเดือน* เล่ม 1, หน้า 244.

[36] ค.ศ.1911/1912 (พ.ศ. 2454) เป็นเครื่องหมายที่ชี้ว่า ปีพุทธศักราชที่เริ่มต้นศักราชในเดือนเมษายนนั้น ไม่ตรงกันกับปีศักราชปฏิทินสากล

[37] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า พระสงฆ์มอญในเมืองไทยคงได้รับต้นฉบับภาษามอญ ที่มีอยู่ในพะโค (กรุงหงสาวดี) และได้นำเข้ามาถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งโปรดให้สมเด็จฯ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทเป็นผู้อำนวยการแปล ส่วนฉบับภาษาอังกฤษให้ดู พระองค์เจ้าวิวัฒนไชย, "The Statement of Khun Luang Ha Wat," *JSS*, XXVIII, ii (Dec. 1935): 143-172 และ *JSS*, XXIX, ii (April 1937): 123-136. ส่วนต้นฉบับที่เหลืออีกสี่เล่มสมุดไทยพบว่าอยู่ในการครอบครองของพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ โอรสในสมเด็จฯ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ดังนั้นเป็นได้ว่ามีการค้นพบต้นฉบับหลังจากที่พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์สิ้นพระชนม์ ในปี พ.ศ. 2455 ข้อเท็จจริงเรื่องราชสกุลสนิทวงศ์ เป็นผู้ครอบครองต้นฉบับที่เหลือนี้ ไม่ได้ปรากฏในพระนิพนธ์คำนำของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ *คำให้การชาวกรุงเก่า* ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2457 แต่ไปปรากฏอยู่ในฉบับพิมพ์ครั้งหลังจากนั้น เช่น ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2507 และ พ.ศ. 2510 ความเปลี่ยนแปลงอื่นๆ นั้นมีขึ้นในคำนำฉบับพิมพ์หลังจากนั้น

[38] พระนิพนธ์บทนำหลายเรื่องของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้อภิปรายถึงเนื้อหาจริงปนเท็จในงานของก.ศ.ร.กุหลาบ โดยมิได้เอ่ยถึงชื่อผู้เขียน งานพิมพ์ซ้ำเมื่อเร็วๆ นี้ ทั้งงานแปลจากภาษาพม่ามาเป็นไทยและภาษามอญเป็นไทย คือหนังสือ *พระยาปริยัติธรรมธาดา, คำให้การแก่ชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด* และ *พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์* (พระนคร: คลังวิทยา, 2510).

[39] บทนำ ฉบับพิมพ์ปี 2457, หน้า (8).

[40] *สยามประเภท*, 3, 32 (ตุลาคม 2443). จำนวนพิมพ์ต่อเดือนคือ 1,000 ฉบับ หนังสือพิมพ์ต่างประเทศได้แปลชื่อหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ตรงตามอักษรว่า "*วิทยาทาน (alms of knowledge)*" และชี้ว่า ก.ศ.ร.กุหลาบคือบุคคลแรกที่ให้ทานประเภทนี้ *Bangkok Times Weekly Mail*, (12 Sept. 1900).

[41] *นิทานโบราณคดี*, หน้า 148.

[42] *สยามประเภท*, 1, 3 (กุมภาพันธ์ 2441).

[43] เรื่องเดียวกัน, ก.ศ.ร.กุหลาบแสดงความเสียใจว่า เขาไม่มีเวลาอัดขยายภาพของกษัตริย์แห่งเปอร์เซียและฮาเร็มของพระองค์ในยุโรป

[44] ประเด็นนี้และเหตุการณ์หลังจากนี้ได้ทรงอภิปรายไว้ใน *นิทานโบราณคดี*, หน้า 148-154.

[45] มีการแปลบทความชิ้นหนึ่งของก.ศ.ร.กุหลาบเป็นภาษาอังกฤษลงพิมพ์ใน *Bangkok Times Weekly Mail* (3 June 1899) เรื่อง "The Origin of Siamese (ต้นตระกูลชาวสยาม)" นั้นได้เอ่ยถึง พระปิ่นเกษ

[46] "ปิ่นเกษ" มีความหมายพ้องกับ "จอมเกล้า" พระปรมาภิไธย เมื่อบรมราชาภิเษกแล้วของสมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎ ส่วนพระปรมาภิไธยของสมเด็จเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์เมื่อบรมราชาภิเษกแล้วคือ "จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ความอ่อนไหวต่อกรณีนี้อาจเป็นความกดดันที่ได้รับจากฝรั่งเศสและอังกฤษ บทความของก.ศ.ร.กุหลาบหลังปีพ.ศ. 2436 เมื่อภาวะวิกฤตินั้นขึ้นถึงจุดสูงสุด D. G. E. Hall, *A History of South-East Asia* (3rd edition, New York, 1968), Ch. 39. บุตรชายของก.ศ.ร.กุหลาบได้ทำงานให้กับ *Siam Observer* ชาวยุโรปที่เป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์นี้ได้ทำให้สถานการณ์การเรียกร้องดินแดนกลับคืนมาจากฝรั่งเศสทวีความรุนแรงขึ้น หลังปีพ.ศ. 2436 ขจร สุขพานิช, *ข่าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย*, หน้า 70.

[47] *ราชกิจจานุเบกษา*, 17, 53 (31 มีนาคม 2444).

[48] อ่านชีวประวัติของสมเด็จพระสังฆราช (สา) ได้ในสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพและสมเด็จฯ กรมพระสมมตอมรพันธุ์, *เรื่องตั้งพระราชาคณะชั้นผู้ใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์* (กรุงเทพฯ, 2466), หน้า 140-152, และประพัฒน์ ตรีณรงค์, *สมเด็จสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์* (กรุงเทพฯ, 2505), หน้า 286-325 งานเขียนทั้งสองไม่เอ่ยถึงประวัติงานพระเมรุที่เขียนโดยก.ศ.ร.กุหลาบ หรือแม้แต่ข้อโต้แย้งใดๆ เกี่ยวกับ

เรื่องนี้

[49] มีงานเขียนบางชิ้นระบุว่าสมเด็จพระสังฆราช (สา) ถูกสึกโดยไม่ได้รับพระราชานุญาตจากเจ้าฟ้ามงกุฎ ประพัฒน์ ตรีณรงค์, *สมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์*, หน้า 293. วันที่ของการสึกนั้นไม่แน่ชัด แต่การกลับเข้ามาผนวชใหม่เกิดขึ้นในเดือนกันยายน 2394 สี่เดือนหลังจากรัชกาลที่ 4 เสด็จขึ้นครองราชย์ ดู R. Lingat, "Le Wât Rajapratistha," *Artibus Asiae*, XXIV, 3/4 (1961): 322.

[50] ชื่อเสียงของสมเด็จพระสังฆราช (สา) ได้ถูกทำให้เป็นในทางเสื่อมเสียมาแล้วครั้งหนึ่งโดย Anna Leonowens ในหนังสือของเธอ ดู เพิ่งอ้าง, หน้า 322-323.

[51] พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2444 ให้ดำเนินคดีแก่ผู้ศึกษาค้นคว้า เพื่อให้มีความรับผิดชอบ ดู พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จฯ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส* (กรุงเทพฯ, 2472), หน้า 240. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ไม่อาจกลั้นพระโทสะต่อก.ศ.ร.กุหลาบ ได้ทรงใช้ถ้อยคำภาษารุนแรงต่องานเขียนของก.ศ.ร.กุหลาบในพระราชหัตถเลขาฉบับต่อมา ลงวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2444, หน้า 241. ต่อมาก.ศ.ร.กุหลาบได้พิมพ์หนังสือชีวประวัติลงใน *สยามประเภท*, 4, 10 ซึ่งมีความแตกต่างจากเนื้อหาฉบับที่ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

[52] พระนิพนธ์ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่เป็นเรื่องราวการไต่สวนฉบับสมบูรณ์ พร้อมด้วยบันทึกการประชุมของคณะกรรมการอยู่ใน *จดหมายเหตุเรื่องการไต่สวนนายกุหลาบ ซึ่งแต่งประวัติสมเด็จพระสังฆราชขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย* (กรุงเทพฯ, 2472).

[53] *จดหมายเหตุเรื่องการไต่สวนนายกุหลาบ...*, หน้า 4, 7, 8. ตามพระนิพนธ์คำนำของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพในจดหมายเหตุเรื่องนี้ระบุว่า ผลจากการจัดพิมพ์ *พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส* ที่อ้างไว้ในเชิงอรรถที่ 51 แล้วนั้น ท้ายที่สุดแล้วได้ทำให้ต้องเร่งรัดการตีพิมพ์ การไต่สวนของคณะกรรมการในคดีที่เคยเกิดขึ้นเมื่อเกือบสามทศวรรษที่ผ่านมา รายละเอียดของสำเนาต้นฉบับการไต่สวนได้รับการตีพิมพ์ใน *เรื่องนายกุหลาบเอดิเตอสยามประเภท เรียง หรือแต่งประวัติสมเด็จพระสังฆราช* (กรุงเทพฯ, ม.ป.ป.). การตีพิมพ์หนังสือนี้ได้เปรียบเทียบงานเขียนชีวประวัติทั้งสอง

ฉบับ มีการจัดทำตารางแสดงถึงความไม่สอดคล้องตรงกันและมีความขัดแย้งกัน เพื่อเป็นหลักฐานในการพิจารณาไต่สวน และในการไต่สวนครั้งนั้นยังพบว่ามีการสร้างเรื่องการลำดับวงศ์ตระกูล

[54] อ้างไว้ที่เชิงอรรถ 22 งานชิ้นนี้ได้ใช้ประโยชน์จากข้อมูลจำนวนหนึ่งของหนังสือนี้ รวมถึงลำดับราชนิกูลสาย ณ บางช้าง

[55] เป็นไปได้ว่า ก.ศ.ร.กุหลาบได้คัดลอกเอกสารต้นฉบับจากหอจดหมายเหตุหลวงด้วยวิธีการที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงค้นพบต้นฉบับต่อมาภายหลัง

[56] สงบ สุริยินทร์, *เทียนวรรณ* (กรุงเทพฯ, 2510), บทที่ 3, หน้า 13.

[57] เมื่อเร็วๆ นี้ ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้ประเมินคุณค่าเทียนวรรณใหม่ ด้วยการย้ำเน้นถึงข้อวิจารณ์ของเขาที่มีต่อสังคมไทยในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในงานเขียนเรื่อง "เทียนวรรณ," *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, 10, 11 (พฤศจิกายน 2515): 67-72.

[58] สงบ สุริยินทร์, *เทียนวรรณ*, บทที่ 21, หน้า 13-14. แต่ให้ดูหน้า (29)-(30).

[59] *จดหมายเหตุเรื่องการไต่สวนนายกุหลาบ...*, หน้า 9, 21-23, 28-29.

[60] *จดหมายเหตุเรื่องการไต่สวนนายกุหลาบ...*, หน้า 15-16.

[61] *จดหมายเหตุเรื่องการไต่สวนนายกุหลาบ...*, หน้า 4.

[62] *จดหมายเหตุเรื่องการไต่สวนนายกุหลาบ...*, หน้า 10-11.

[63] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จฯ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *พระราชหัตถเลขา...*, หน้า 244-247. ลายพระหัตถ์ฉบับก่อนหน้านี้ลงวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2444 ทรงตอบพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ลงวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2444 ได้ใช้ถ้อยคำรุนแรงระดับเดียวกัน เกี่ยวกับความประพฤติของนายกุหลาบ บทสรุปย่อถึงการพิพากษานี้ให้ดูหน้า 242-243 และ *จดหมายเหตุเรื่องการไต่สวนนายกุหลาบ...*, หน้า 40-42.

[64] *พระราชหัตถเลขา...*, หน้า 248 และ *จดหมายเหตุเรื่องการไต่สวนนายกุหลาบ...*, หน้า 48-49.

[65] การไต่สวนครั้งนี้อาจส่งผลให้ต้องกำหนดการใช้พระราชบัญญัติกฎหมายลิขสิทธิ์จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวใน *ราชกิจจานุเบกษา*, 18, 20 (18 สิงหาคม 2444). หนังสือที่พิมพ์ใน *วชิรญาณ* มักถูกละเมิดลิขสิทธิ์ โดยไม่มีการอ้างอิงถึงแหล่งที่มา ดู สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานหอพระสมุด*, หน้า 28. ในงานเขียนต่อมา

ของก.ศ.ร.กุหลาบได้พิมพ์โฆษณา ที่แสดงถึงการปฏิบัติตามกฎหมายด้วยการระบุไว้ที่ปกชื่อเรื่องว่า "ลิขสิทธิ์เป็นไปตามพระบรมราชานุญาต"

[66] *นิทานโบราณคดี*, หน้า 151-154.

[67] J. Burnay, "Inventaire des manuscripts juridiques siamois," *JSS*, XXIII, 3 (April 1930): 136. ได้อ้างถึงการไต่สวนคดีก.ศ.ร.กุหลาบ ปี พ.ศ. 2444 และพาดพิงเป็นนัยถึงการหายไปของหนังสือกฎหมาย 2 เล่ม ซึ่งได้ตกเป็นของ "นักสะสมท้องถิ่น" จากการซื้อขาย หนังสือทั้งสองเล่มได้ถูกนำกลับมาถวายคืนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงนำไปจัดเก็บที่หอพระสมุดวชิรญาณ ข่าวภาษาอังกฤษข่าวหนึ่งในเวลานั้นรายงานว่า มีเอกสารตัวเขียนได้ถูกนำไปเสนอให้เจ้าหน้าที่สถานทูตต่างประเทศคนหนึ่ง แต่ได้รับการปฏิเสธที่จะซื้อ ดู "Tampering with a Manuscript: a Passion for Antiquity," *Bangkok Times Weekly Mail*, (27 January 1909).

[68] *นิทานโบราณคดี*, หน้า 155-156. สมาชิกพระราชวงศ์พระองค์หนึ่งได้กว้านซื้อเอกสารตัวเขียนจำนวนมากเหล่านี้ ด้วยความเกรงว่าจะตกไปอยู่ในมือของชาวยุโรปและถูกนำออกนอกประเทศไป เอกสารชิ้นหนึ่งที่หลุดรอดจากเจ้านายพระองค์นี้คือ สมุดภาพเกี่ยวกับไตรภูมิในพุทธศาสนา โชคดีว่ายังมีสำเนาอีกชุดหนึ่งคงอยู่ในเมืองไทย สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเองก็เคยสอบพบชุดเอกสารภาษาไทยที่อยู่ในห้องสมุดชาวตะวันตก ขณะเสด็จเยือนยุโรป ดู *นิทานโบราณคดี*, หน้า 169-171.

[69] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, *พระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนริศรเทวี*, หน้า 35.

[70] ลายพระหัตถ์สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพฉบับหนึ่งลงวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2474 ถึงสมเด็จฯ กรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ใน *สาส์นสมเด็จฯ* (กรุงเทพฯ, 2504), เล่ม 11, หน้า 10.

[71] สำหรับความหมายของคำเหล่านี้ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ให้ดู Jean Baptiste Pallegoix, *Dictionnaire siamois français anglais* (Bangkok, 2439).

[72] กุหลาบ กฤษณานนท์, *ประวัติเจ้าพระยาภัยราชา (ม.ร.ว. ลบ) เจ้าพระยาบดินทรเดชา (ม.ร.ว. อรุณ)* (กรุงเทพฯ, 2456), หน้า 75 ฟฟ.

[73] เรื่องเดียวกัน, หน้า 35-36.

[74] กุหลาบ กฤษณานนท์, *ประวัติย่อตามลำดับตำแหน่งยศอัครมหาเสนาบดี (และ) เสนาบดีจตุสดมภ์ หรืออธิบดีและผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดีกรม หรือกระทรวง 6 แห่ง* (กรุงเทพฯ, 2482) หนังสือที่จัดพิมพ์ขึ้นเล่มนี้ ประกอบด้วยข้อเขียนคัดสรรของ ก.ศ.ร.กุหลาบ ที่ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2461 มีเนื้อหาว่าด้วยตำแหน่งชื่อบุคคล ชื่อบิดามารดา และประวัติโดยย่อของเสนาบดีในยุคต้นรัตนโกสินทร์

[75] ป. วัชรพล, *คนหนังสือพิมพ์*, หน้า 45.

[76] มีปฏิทินฉบับกระเป๋าแจกฟรีเพื่อจูงใจให้ซื้อหนังสือ *บำรุงปัญญา* (2 เล่ม; กรุงเทพฯ, 2452) รายชื่อสิ่งพิมพ์โดยละเอียดที่หาซื้อได้ที่โรงพิมพ์สยามประเภทนั้นก็ดูเหมือนมีอยู่ในท้ายเล่ม 2 ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นพระคุณยิ่งจากศาสตราจารย์ David K. Wyatt แห่งมหาวิทยาลัยคอร์แนล ผู้เอ่ยถึงหลักฐานชิ้นนี้ต่อข้าพเจ้าในจดหมายลงวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2516

[77] กุหลาบ กฤษณานนท์, *ประวัติเจ้าพระยาอภัยราชา (ม.ร.ว ลบ)...*, บทนำ (หน้าไม่เรียง).

[78] *นิทานโบราณคดี*, หน้า 151

[79] นาวาเอกสวัสดิ์ จันทนี, *นิทานชาวไร่* เล่ม 4, หน้า 171.

[80] *Bangkok Times Weekly Mail*, (21 November 1905).

[81] *จดหมายเหตุการไต่สวนนายกุหลาบ...*, หน้า 11-13.

[82] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จฯ กรมพระยาชิรญาณวโรรส, *พระราชหัตถเลขา...*, หน้า 242.

[83] นาวาเอกสวัสดิ์ จันทนี, *นิทานชาวไร่* เล่ม 4, หน้า 169.

[84] พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมได้เคยทรงนิพนธ์และให้การสนับสนุนพระราชทรัพย์เป็นการส่วนพระองค์ในการจัดพิมพ์วารสารล้อเลียนที่ออกมาถึง 12 เล่มมีชื่อว่า *สยามประพีด ตัวอย่างหนังสือสยามประพีดของกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม* (กรุงเทพฯ, 2468).

[85] บทนำในหนังสือ *ประวัติเจ้าพระยาอภัยราชา (ม.ร.ว. ลบ)...*, ที่เขาเขียนขึ้นนั้นตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2456 ได้กล่าวถึงว่าเขามีอายุ 81 ปี แต่ตามที่คำนวณอายุจากอัตชีวประวัติที่เขาเขียนขึ้นเอง น่าจะมีอายุ เพียง 79 ปี

ประวัติศาสตร์สังคม คืออะไร

เป็นเอกสารทางวิชาการประกอบคำบรรยายของสถาบันไทยคดีศึกษา ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ วันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2522 ต่อมาสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2527 ทั้งนี้ผู้เขียนขอขอบคุณอาจารย์ ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ลิซา ฮอง ม.ล.วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์ ที่ช่วยเสนอแนะความคิดเห็น วารุณี โอสถารมย์ และอัญชลี สุสายันห์ ที่ได้ช่วยเหลือในการเรียบเรียงร่างเป็นภาษาไทย และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง สุนทรี อาสะไวย์ ที่มีส่วนช่วยเหลืออย่างมากในการเก็บรวบรวมข้อมูล

บทนำ

ประวัติศาสตร์สังคมเป็นประวัติศาสตร์สาขาหนึ่งที่นักประวัติศาสตร์ไทยเพิ่งหันมาให้ความสนใจ ระหว่าง 6 เดือนที่ข้าพเจ้ามาทำการวิจัยในกองจดหมายเหตุ ข้าพเจ้าได้มีโอกาสพูดคุยและปรึกษากับบรรดาอาจารย์และนักวิจัย เรื่องสถานะของวิชาประวัติศาสตร์ไทย ดูเหมือนว่าประวัติศาสตร์สังคมจะเป็นหัวข้อที่น่าสนใจมากที่สุดในเวลานี้ อันที่จริง หนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สังคมของไทยมีอยู่แล้ว แต่ผู้เขียนส่วนมากมิใช่นักวิชาการ เป็นที่น่าสังเกตว่าความสนใจของนักวิชาการไทยต่อประวัติศาสตร์สังคมนั้นก็เป็นปรากฏการณ์สำคัญในทางประวัติศาสตร์ด้วย

การพูดคุยกันในวันนี้จะแบ่งเรื่องที่พูดเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกข้าพเจ้าจะกล่าวถึงความหมายของประวัติศาสตร์สังคมโดยทั่วไป ซึ่งรวมทั้งการศึกษาเรื่องครอบครัว ฐานะของสตรีในสังคม บทบาทของวัดในสังคมไทย และเรื่องอื่น เช่น การทำงาน การใช้เวลาว่าง และการแต่งกาย ในส่วนที่ 2 ข้าพเจ้าจะยกเอาเอกสารจดหมายเหตุมาใช้วิเคราะห์ประวัติศาสตร์สังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวอย่างในเรื่องที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้น การปฏิบัติต่อทาส การพนัน และฐานะสตรีทั้งชั้นสูงและชั้นต่ำ การพูดคุยกันในวันนี้มิใช่การถกเถียงปัญหาทางวิชาการด้านนี้อย่างลึกซึ้ง แต่จะเป็นการเสนอแนะข้อคิดเห็นสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์สาขานี้

ก่อนที่จะเล่าเรื่องประวัติศาสตร์สังคม ข้าพเจ้าต้องกล่าวถึงข้อจำกัดในเรื่องความรู้ของข้าพเจ้า และข้อจำกัดในเรื่องบทบาทของประวัติศาสตร์ในสังคมไทย ประการแรกก็คือ ผู้ที่มาฟังเรื่องนี้ส่วนมากมีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยมากกว่าข้าพเจ้าหลายเท่า พวกท่านรู้บางสิ่งบางอย่างเพราะท่านเป็นคนไทย แต่บางสิ่งที่ท่านรู้ดีแล้ว ท่านอาจจะไม่เห็นความสำคัญ ท่านที่เคยเขียน

วิทยานิพนธ์ชั้นปริญญาโททางประวัติศาสตร์ไทย เข้าใจความเป็นไปของสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของรัฐบาล ตัวอย่างเช่น ขอบเขตของกฎหมาย ลักษณะของภาษีที่รัฐบาลเก็บ และหน้าที่ของกระทรวง กรม กองต่าง ๆ ด้วย ท่านคงจะรู้จักเอกสารมากกว่าข้าพเจ้า วิทยานิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ไทยที่เขียนในประเทศไทยในระยะไม่กี่ปีนี้มีจำนวนและคุณภาพน่าพอใจมาก วิทยานิพนธ์เหล่านี้มีคุณค่ามากจนนักวิจัยชาวต่างประเทศที่เข้ามาค้นเอกสารในกองจดหมายเหตุไม่อาจจะละเลยได้[1] เมื่อ 11 ปีมาแล้ว ข้าพเจ้ามาทำวิจัยที่กองจดหมายเหตุได้พบแต่นักวิจัยชาวต่างประเทศเท่านั้น

ข้อจำกัดประการที่ 2 คือ บทบาทของประวัติศาสตร์ที่มีในสังคมไทยต่างกับของสังคมอื่น เพราะเหตุนี้จึงทำให้เกิดปัญหาในการเตรียมการพูดครั้งนี้ ในประเทศไทยประวัติศาสตร์ไม่ได้เป็นแต่เรื่องของวิชาการเท่านั้น สิ่งนี้เราเห็นได้ชัดจากการที่รัฐบาลประกาศให้หนังสือประวัติศาสตร์บางเล่มเป็นหนังสือต้องห้าม[2] แม้แต่เรื่องประวัติศาสตร์สมัยโบราณก็สามารถกระตุ้นความสนใจของคนทั่วไป ลักษณะเช่นนี้ไม่ปรากฏในหลายประเทศ ตัวอย่างก็คือ รายการอภิปรายเรื่องศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีคนจำนวน 80-100 คนเข้าฟังผู้อภิปราย 3 ท่านที่มิใช่นักประวัติศาสตร์อาชีพ มาถกเถียงเรื่องจารึกเก่าแก่อายุ 600 ปี ซึ่งขาดความสมบูรณ์จนแทบจะจับความหมายไม่ได้[3] หรือจะพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ในบางกรณีคุณค่าของประวัติศาสตร์ในทัศนะของคนไทยอาจจะต่างจากของชาวต่างประเทศ ข้าพเจ้าเองก็สนใจประวัติศาสตร์สังคมเพื่อใช้ในการสอนในประเทศออสเตรเลียและสหรัฐอเมริกา อาจารย์ต้องอธิบายกับนักศึกษาว่า พระสงฆ์คือใคร ทำไมคลองถึงมีความสำคัญ และความซับซ้อนของระบบชลประทานสำหรับการปลูกข้าวเป็นอย่างไร ถ้ามีหนังสือภาษาอังกฤษที่อธิบายง่าย ๆ เกี่ยวกับชีวิตประจำวันของคนไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็

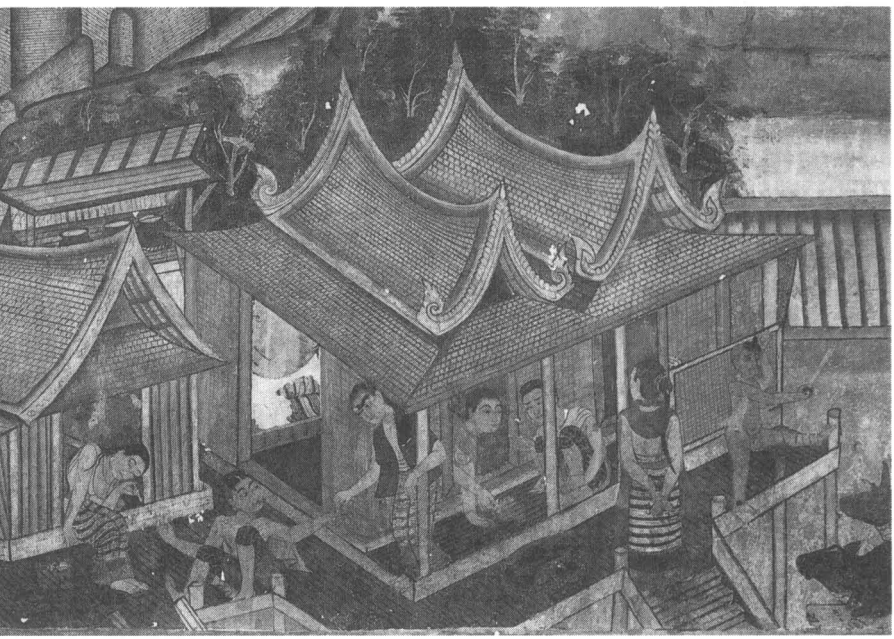

ผู้หญิงกับกิจกรรมในครัวเรือน
ภาพจาก: จิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณาราม

จะเป็นประโยชน์ต่ออาจารย์พวกนี้มาก ในขณะที่คนไทยอาจจะไม่จำเป็นต้องใช้หนังสือแบบนี้ นี่คือสิ่งที่ข้าพเจ้าหมายความว่าประวัติศาสตร์มีคุณค่าแตกต่างกันในทัศนะของชนต่างสังคม

ข้อจำกัดประการที่ 3 ก็คือคำเตือนที่ว่า ข้าพเจ้าไม่มีทฤษฎีที่จะเสนอต่อท่าน ตั้งแต่ข้าพเจ้ามาทำวิจัยครั้งนี้ได้พบได้ฟังคำว่า "ทฤษฎี" มากเหลือเกิน จนดูเหมือนว่าคำว่า "ทฤษฎี" จะมีความหมายหลากหลาย เวลากล่าวคำว่า "ทฤษฎี" หลายคนต้องการหมายถึงทฤษฎีมาร์กซิสต์ แต่ที่จริงแล้วส่วนมากจะเป็นการดึงเอาแนวความคิดบางอย่างหรือศัพท์บางคำของลัทธิมาร์กซ์มาใช้

ข้าพเจ้าไม่ใช้ทฤษฎีที่มีลักษณะเป็นระบบ[4] หรือทฤษฎีที่ครอบคลุมสังคมไทยทั้งหมด ทฤษฎีมาร์กซิสต์มีประโยชน์บ้างดังจะได้กล่าวภายหลัง

ข้อจำกัดประการสุดท้ายเกี่ยวกับเรื่องข้อมูล ข้อมูลที่ข้าพเจ้าใช้ในการวิจัยประวัติศาสตร์สังคมเป็นข้อมูลสมัยรัชกาลที่ 5 และที่จริงแล้วก็เป็นแค่ส่วนหนึ่งของรัชกาลนั้น รัชกาลอื่นๆ ก็มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์สังคมพอสมควร แต่เป็นเพราะเวลามีจำกัด ข้าพเจ้าจำเป็นต้องเน้นช่วงรัชกาลที่ 5 เรื่องที่จะพูดในวันนี้อาจจะขาดภาพของความเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง นอกจากเอกสารจดหมายเหตุแล้ว ก็ยังมีข้อมูลที่เป็นหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สังคม เช่น หนังสือของชัย เรืองศิลป์[5] และหนังสืออื่นๆ ที่ข้าพเจ้าจะพูดถึงภายหลัง ข้อมูลสำคัญที่นอกเหนือไปจากเอกสารตัวเขียนแล้ว ข้าพเจ้าขอเสนอให้ใช้ภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นหลักฐานของนักประวัติศาสตร์ ภาพเหล่านี้เป็นเรื่องชาดกหรือพุทธประวัติแต่ก็สะท้อนให้เห็นการแต่งกาย สถาปัตยกรรม ตลอดจนการใช้ชีวิตประจำวันของคนไทย ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดสุทัศน์ วัดสระเกศ วัดใหม่เทพนิมิตร วัดราชโอรส วัดนางชี และวัดกำแพง สามารถระบุปีศักราชที่วาดไว้ จึงเป็นข้อมูลที่ดีสำหรับนักประวัติศาสตร์ด้านสถาปัตยกรรม และการตกแต่งของวัดบางแห่งสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลจากจีน ถ้านำหลักฐานนี้มารวมกับหลักฐานจากประวัติวัดและเอกสารจดหมายเหตุ เราสามารถศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนในเขตกรุงเทพฯ ธนบุรี และประวัติศาสตร์ประเภทนี้มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์สังคม ที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นการเกริ่นถึงข้อจำกัดและปัญหาที่ข้าพเจ้าประสบ ต่อไปนี้จะพูดถึงความหมายโดยทั่วไปของประวัติศาสตร์สังคม

ตอนที่ 1

ประวัติศาสตร์สังคมก็เหมือนกับประวัติศาสตร์สาขาอื่นที่ยังอยู่ในระหว่างการศึกษา และยังไม่มีข้อสรุปที่แน่นอนในเรื่องคำนิยามของประวัติศาสตร์สังคม เราอาจกล่าวได้ว่า ประวัติศาสตร์สังคมเกี่ยวข้องกับชีวิตทางสังคม ปฏิสัมพันธ์ของผู้คน พฤติกรรม และกิจกรรมของคนตามสภาวะทางสังคม ถ้าเราตัดสถาบันทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมบางประการ (เช่น ความเชื่อและอุดมการณ์ออกไป) สิ่งที่เหลืออยู่ก็คือประวัติศาสตร์สังคม

สำหรับประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก ประวัติศาสตร์สังคมเป็นสาขาที่ค่อนข้างใหม่ เพิ่งเริ่มมีในคริสต์ศตวรรษที่ 18 และในช่วง 200 ปีที่ผ่านมานักประวัติศาสตร์ใช้แนวทางหลายอย่างในการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม[6] มาร์ค บลอค (Marc Bloch) ลูเซียง เลฟ (Luxien Lebver) และคณะได้ก่อตั้งสำนักที่มีชื่อเสียงด้านประวัติศาสตร์สังคมชื่อ แองนาเล (Annales) สำนักนี้ยังคงมีบทบาทอยู่ในยุโรปโดยเฉพาะที่ฝรั่งเศส

หนังสือของมาร์ค บลอค ชื่อ *Feudal Society* (1961) เป็นตัวอย่างที่ดีของแนวทางนี้[7] ก่อนที่งานเขียนจะออกมา นักประวัติศาสตร์ชาวตะวันตกเน้นเรื่องความสัมพันธ์ด้านกฎหมายและขนบธรรมเนียมในสังคมฟิวดัล บลอคศึกษาลึกซึ้งลงไปยิ่งกว่าความสัมพันธ์ดังกล่าว เพื่อวิเคราะห์สัจธรรมทางสังคมที่แฝงอยู่ในรูปศัพท์ที่ใช้เป็นทางการ เพราะเขาสนใจสภาวะแวดล้อมของมนุษย์ในทุกด้าน บลอคขยายขอบเขตการศึกษาของเขาออกไปถึงความคิดของยุคกลาง ซึ่งเขารู้สึกว่าจำเป็นต้องอธิบายในรูปของโครงสร้างทางสังคม เขาวิเคราะห์ถึงลักษณะอำนาจของกษัตริย์ ปัญหาการสืบสันตติวงศ์ และการธำรงไว้ซึ่งระเบียบทางสังคม บทต่าง ๆ ในหนังสือของเขาเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างที่ดิน และองค์กรทางสังคม ความสัมพันธ์ในรูปของการตอบแทนผล

ประโยชน์ระหว่างกันของ lord กับ serf และลักษณะของระบบเครือญาติ ส่วนมากบลอคสนใจที่จะอธิบายลักษณะของสังคมฟิวดัล รวมทั้งวิวัฒนาการของความสัมพันธ์แบบฟิวดัล (feudalities)

อีกแนวทางหนึ่งก็คือ ความพยายามในการสร้างภาพชีวิตทางสังคมทุกระดับด้วยการศึกษาชีวิตประจำวันของประชาชน (ไม่ว่าจะเป็นชาวนา หรือเจ้านาย) การศึกษาในแนวทางนี้เป็นแบบพรรณนา (descriptive) นักประวัติศาสตร์อาศัยข้อมูลทางนิรุกติศาสตร์ คติชาวบ้าน หรือหลักฐานทางโบราณคดีในการสร้างภาพชีวิตของประชาชนในอดีต อีกแนวทางหนึ่งเป็นการพรรณนาถึงกลุ่มคนที่เป็นตัวแทนชนชั้น หรืออาชีพ โดยดึงเอาภาพมาจากหลักฐานต่าง ๆ สำหรับสังคมไทย กลุ่มคนที่กล่าวนี้คือ ชาวนา ข้าราชการ เจ้านาย พระสงฆ์ นักการพนัน หรือโสเภณี กองจดหมายเหตุแห่งชาติเพิ่งพิมพ์สมุดภาพ *สังคมไทยสมัยรัชกาลที่ 5*[8] หนังสือเล่มนี้แสดงถึงวิธีการศึกษากลุ่มคนในสังคมที่ช่วยให้เราเข้าใจสภาพชีวิตทางสังคมในอดีต

ประวัติศาสตร์สังคมช่วยให้เราตระหนักถึงประชาชน หรือมวลชนในฐานะที่เป็นพลังในประวัติศาสตร์ ด้วยเหตุนี้จึงมีการใช้แนวทางแบบวิเคราะห์ (analytical) หรือแบบสังคมศาสตร์มาศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ในอดีต มาร์กซ์และนักคิดอื่น ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้เน้นถึงความสำคัญของประชาชนในฐานะพลังในประวัติศาสตร์ กล่าวคือ สามัญชนมีบทบาทอย่างมากในการสร้างเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ นักคิดแบบมาร์กซ์มีส่วนสร้างสาขาวิชาสังคมศาสตร์สมัยใหม่ คือ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ซึ่งเน้นว่า สังคมโดยส่วนรวมมีความสำคัญและถือเอาเป็นรากฐานยิ่งกว่ารัฐ มีสำนักคิดทางประวัติศาสตร์ที่ถือว่า เหตุการณ์เช่นรัฐประหารหรือสงครามเป็นเหตุการณ์ที่ค่อนข้างผิวเผินเท่านั้น เพื่อให้เข้าใจเหตุการณ์เหล่านี้ เราต้องพิจารณาไปถึงเรื่อง การ

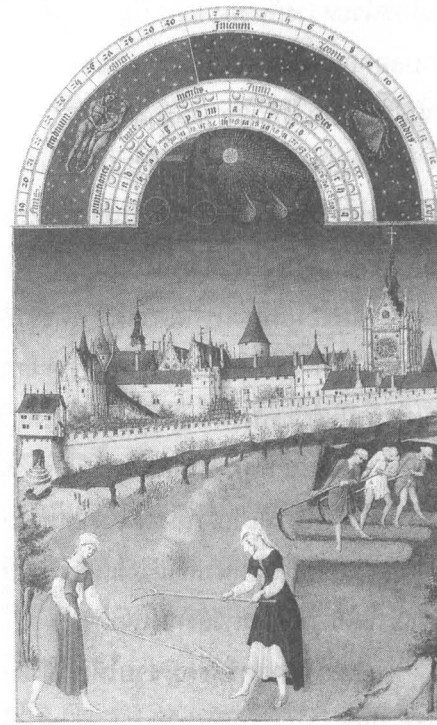

ฤดูกาลเก็บเกี่ยว
ในสังคมฟิวดัลยุคกลาง ฝรั่งเศส
ภาพจาก:
Musee Conde, Chantilly

เพิ่ม การลด และการย้ายถิ่นของประชากร ดังนั้นประชากรศาสตร์จึงเป็นวิชาสำคัญสำหรับนักประวัติศาสตร์ เพราะฉะนั้น เราต้องใช้วิธีการด้านสถิติชั้นสูงเพื่อแสดงถึงความเปลี่ยนแปลงของจำนวนพลเมืองที่ส่งผลกระทบต่อเหตุการณ์นั้น ๆ แนวทางมาร์กซิสม์จึงมิใช่วิถีทางแบบสังคมศาสตร์ทางเดียวที่เป็นประโยชน์ต่อนักประวัติศาสตร์

ตามที่ข้าพเจ้ากล่าวมานี้ ท่านจะเห็นได้ว่า เอกสารของกองจดหมายเหตุนำมาใช้ศึกษาประวัติศาสตร์สังคมในแบบวิเคราะห์ได้ยาก เพราะเอกสารดังกล่าวนี้ให้ความสำคัญต่อรัฐ หรือจะพูดอีกอย่างหนึ่งได้ว่า เอกสารโดยตัวของ

มันเองก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยถูกบิดเบือนด้วยการเน้นความสำคัญต่อผู้ปกครอง ประวัติศาสตร์สังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เน้นบทบาทของปวงชนว่าเป็นผู้ก่อเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ พัฒนาไปช้ามากสำหรับสังคมไทย เพราะเมื่อไม่นานมานี้เองนักประวัติศาสตร์ยังคงเขียนถึงแต่ราชสำนัก สถาบันกษัตริย์ และสถาบันขุนนางในฐานะผู้สร้างประวัติศาสตร์ และก็เป็นความจริงที่ว่า ประเทศไทยไม่มีมวลชนเป็นพลังพื้นฐานทางการเมืองจนกระทั่งเพิ่งปรากฏเมื่อเร็ว ๆ นี้ ต่างไปจากที่ปรากฏในกบฏชาวนาของชวา สำหรับประเทศไทยนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมที่ดีต้องศึกษาวิถีชีวิต และประเพณีเก่า ๆ ที่ยังคงสืบทอดมาถึงปัจจุบัน เพื่อชดเชยส่วนที่ถูกบิดเบือนในเอกสารทางราชการ จากประสบการณ์ของข้าพเจ้า อาจารย์และนักวิจัยชาวไทยมีความสนใจในเรื่องของประวัติศาสตร์บอกเล่า และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอยู่แล้ว

ข้าพเจ้าจะขอกล่าวถึงบางหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์สังคม ประการแรกก็คือ เรื่องครอบครัว หัวข้อนี้กว้างมาก ผู้ที่ศึกษาประวัติศาสตร์สังคมต้องการทราบถึงลักษณะของครอบครัว (ครอบครัวเดี่ยวกับครอบครัวขยาย) การเลี้ยงดูบุตร ความสัมพันธ์ของอำนาจทางเศรษฐกิจระหว่างสามีกับภรรยา และการจัดสรรรายได้ภายในครอบครัว เท่าที่เห็นแล้ว เด็กไทยมักจะมีพี่เลี้ยงเป็นคนดูแล สมัยก่อนเราสามารถอธิบายปรากฏการณ์นี้ได้ว่า เป็นเพราะอัตราการเสียชีวิตของมารดา แม้แต่ในราชสำนักก็อยู่ในระดับสูง พระประยูรญาติเป็นผู้เลี้ยงดูเจ้านายหลายองค์ที่พระมารดาสิ้นพระชนม์ไปทั้งที่อายุยังน้อย น่าคิดว่าอัตราการเสียชีวิตของมารดาในชนชั้นต่ำลงมาจะสูงสักแค่ไหน นอกจากนี้อาจมีสาเหตุมาจากการย้ายถิ่น และภาวะการทำงานที่ทำให้เด็กจำเป็นต้องมีพี่เลี้ยง เมื่อพูดถึงเรื่องภาวะการทำงานแล้วทำให้นึกถึงผลกระทบต่อครอบครัว

ของไพร่ที่ถูกเกณฑ์

อีกเรื่องหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับครอบครัวคือ ประเพณีการหมั้นและการแต่งงาน การแต่งงานของไทยไม่ได้เกิดจากการจัดการของผู้ใหญ่เหมือนอย่างที่มีในญี่ปุ่น แต่ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์สังคมต้องการทราบว่า บิดามารดาเกี่ยวข้องกับการแต่งงานแค่ไหน และการปฏิบัติดังกล่าวแตกต่างกันอย่างไรในชนชั้นต่าง ๆ สมัยก่อนฝ่ายชายให้สินสอดทองหมั้นแก่ฝ่ายหญิง ในเอกสารจดหมายเหตุมีบันทึกคดีความวิวาทระหว่างสามีภรรยา เรื่องสินสอดทองหมั้น[9] และมีเอกสารระบุว่า ในกรณีที่มีการหย่าร้าง มีกฎหมายแบ่งจำนวนบุตรตามเพศของเด็ก และตามสถานะของบิดามารดา[10] ขันหมากมีบทบาทสำคัญในประเพณีการแต่งงาน อันที่จริงหมากนั้นมีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย หีบหมากเป็นเครื่องยศของสตรีฝ่ายใน

สถานะและบทบาทของสตรีมีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องครอบครัว มีหนังสือและวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่บ้าง[11] แต่นักประวัติศาสตร์ต้องใช้การเปรียบเทียบกฎหมายและเอกสารจดหมายเหตุเพื่อจะศึกษาเรื่องนี้ได้ลึกซึ้งขึ้น

แฟชั่นและเครื่องแต่งกายก็เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์สังคม การเปลี่ยนแปลงด้านเครื่องแต่งกายของคนไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่4 ถึงรัชกาลที่ 5 เป็นเรื่องที่น่าศึกษารวมทั้งบทบาทของผู้ปกครองที่แต่งกายแบบสากลนิยม ตัวอย่างที่ทราบกันดีคือ เจ้าคุณพระประยุรวงศ์ (แพ) ซึ่งเป็นสตรีในสกุลบุนนาค นิยมไว้ผมตามแบบตะวันตก

หัวข้ออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์สังคมมีดังต่อไปนี้

ประเพณีการเกิด การแต่งงาน และการตาย พิธีการแต่งงานอาจจะเพิ่งเกิดในประเทศไทย โดยเฉพาะในกลุ่มชนชั้นกลาง

การทำงาน เช่น ภาระในครอบครัว ช่วงเวลาที่ทำงาน การแบ่งหน้าที่การทำงานภายในครอบครัว และการประกอบอาชีพต่าง ๆ

อาหาร ประเภทของอาหาร โภชนาการ สถานที่ขายอาหาร การรับประทานอาหารในภัตตาคารเป็นเรื่องใหม่สำหรับสังคมไทย และสมัยก่อนแทบจะไม่พบผู้หญิงในร้านอาหารตามต่างจังหวัด

การใช้เวลาว่าง คนไทยทำอะไรในยามว่าง นี่นับเป็นประเด็นหนึ่งของประวัติศาสตร์สังคม ตัวอย่างเช่น การกีฬา การละเล่น การดูโทรทัศน์ หรือนั่งฟังผู้ใหญ่คุยถึงเรื่องเก่า ๆ

วัดในฐานะที่เป็นศูนย์รวมของสังคม เช่น งานวัด การทำบุญตามเทศกาล การที่ผู้นำในท้องถิ่นมาเป็นกรรมการของวัด ส่วนเจ้าอาวาสก็มีบทบาทและฐานะเป็นผู้ใหญ่ในท้องถิ่น

อาชญากรรม และความรุนแรง เช่น อัตราของอาชญากรรม อาชญากรรมแบบใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นตามความเปลี่ยนแปลงของสังคม บทบาทของตำรวจในการแก้ไขความขัดแย้ง บทหนึ่งในวิทยานิพนธ์ของเดวิด จอห์นสตัน เขียนถึงเรื่องนักเลงที่รังสิตเป็นตัวอย่างที่นักวิจัยหลายคนคงรู้จักดีแล้ว[12]

การย้ายถิ่นของชุมชนกลุ่มน้อย และชนภาคต่างๆ เช่น ชาวอีสานเข้ามากรุงเทพฯ เพื่อเล่าเรียน ขับรถรับจ้าง หรือเป็นคนใช้

ชนชั้น เช่น ความเคลื่อนไหวของฐานะทางชนชั้น ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้น ชนชั้นและอาชีพที่เกิดขึ้นใหม่ ตัวอย่างคือ เจ้าของโรงพิมพ์ และนักหนังสือพิมพ์ เป็นอาชีพใหม่ที่เกิดเมื่อมีแท่นพิมพ์เข้ามาในประเทศไทยในรัชสมัยรัชกาลที่ 3

หัวข้อต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้เป็นเพียงบางส่วนของการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม เวลาพูดถึงเรื่องครอบครัวหรือสถานะของสตรี เราไม่อาจละเลย

เรื่องภรรยาน้อย ถ้าจะศึกษาถึงเรื่องการเลื่อนฐานะทางสังคม การเลี้ยงดูบุตร การรับมรดก และการแบ่งทรัพย์สิน สำหรับสังคมไทยแล้วจะต้องศึกษาเรื่องภรรยาน้อยด้วย มีคำถามหลายข้อเกี่ยวกับเรื่องนี้ เช่น ภรรยาน้อยจากชนชั้นที่ต่ำกว่าเลื่อนฐานะด้วยการแต่งงานกับคนที่อยู่ในชนชั้นที่สูงกว่า มีปริมาณมากน้อยแค่ไหน ภรรยาน้อยมีส่วนเสริมสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจของสามีสักแค่ไหน ภรรยาน้อยมีบทบาททางการเมืองอย่างไร ตัวอย่างในเรื่องนี้คือ เพื่อนชาวปักษ์ใต้คนหนึ่งของข้าพเจ้ามีบิดาเป็นกำนันซึ่งมีภรรยา 7-8 คน ภรรยาน้อยพวกนี้ตั้งบ้านเรือนอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ที่อยู่ในเขตปกครองของสามี คอยแจ้งข่าวคราวของท้องถิ่นให้สามีทราบ เหมือนกับเป็นหูเป็นตาของสามี ข้าพเจ้ายอมรับว่าการศึกษาเรื่องภรรยาน้อยนี้ยากมาก เพราะว่าเป็นกรณีที่ละเอียดอ่อนมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4[13] บางประเด็นเกี่ยวกับเรื่องภรรยาน้อยนี้ไม่อาจศึกษาได้ แต่ข้าพเจ้าคิดว่าจำเป็นต้องพูดถึง เพราะการศึกษาเรื่องสถานะสตรีในประเทศไทยนั้นจำเป็นต้องศึกษาปรากฏการณ์นี้ด้วย

ดังกล่าวมาข้างต้นแล้วว่า นักวิชาการสาขาประวัติศาสตร์เพิ่งเริ่มให้ความสนใจประวัติศาสตร์สังคม พวกท่านลองถามตัวเองดูสิว่าทำไมถึงเป็นเช่นนั้น ข้าพเจ้านึกถึงเหตุผลหลายประการ เช่น ชาวเมืองรู้สึกว่าตัวเองอยู่ห่าง และไม่มีวิถีชีวิตแบบเก่าอย่างที่ยังคงมีในชนบท จึงเกิดความรู้สึกว่าเมื่อมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม จะทำให้ชีวิตแบบนั้นหมดไป การศึกษาค้นคว้าและการบันทึกเป็นการช่วยธำรงรักษาวิถีชีวิตแบบเก่า ๆ ไว้

ขอตั้งข้อสังเกตว่าคนไทยทั่วไปมีความสนใจต่อประวัติศาสตร์สังคมก่อนนักวิชาการเสียอีก หนังสืออย่างเรื่อง *รักแรกของรัชกาลที่ 5* กับ *เมืองไทยสมัยก่อน* ของ ลาวัณย์ โชตามระ และหนังสือหลายเล่มของ ชาลี เอี่ยม-กระสินธุ์ เช่น เรื่อง *สยามยุคเก่า* เป็นหนังสือที่มีคนนิยมซื้ออ่าน ตัวอย่างของ

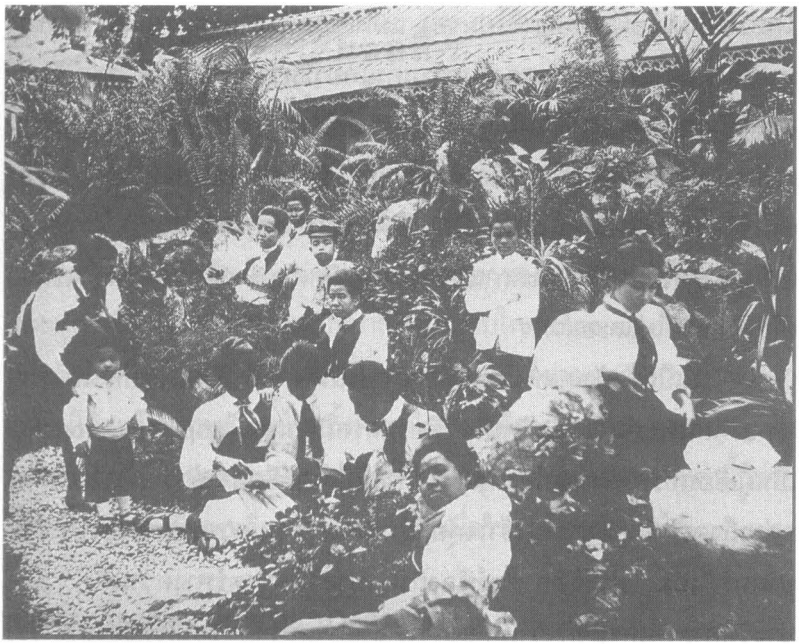

เจ้านายฝ่ายในสมัยรัชกาลที่ ๕
ภาพจาก: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

หนังสือยอดนิยมทางประวัติศาสตร์สังคมเล่มหนึ่ง คือเรื่อง *สี่แผ่นดิน* ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านทั้งหลายคงได้อ่านแล้ว หนังสือเล่มนี้เป็นบันทึกที่มีคุณค่าของเรื่องเกี่ยวกับชนชั้นปกครองในช่วงเวลาที่ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นไปอย่างเร็ว ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ใช้วิธีการเขียนถึง "กลุ่มคนในสังคม" แบบที่ข้าพเจ้าเคยพูดมาก่อนหน้านี้แล้ว ผู้อ่านสามารถเข้าถึงตัวละครได้อย่างดี ตั้งแต่คราวที่ลงพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์ *สยามรัฐ* มีผู้ส่งจดหมายแนะนำการดำเนินบทบาทของตัวละคร ดังที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เขียนไว้ในคำนำของหนังสือ *สี่แผ่นดิน* ว่า "บางท่านก็มีความกรุณาให้กำลังใจสนับสนุน

โดยวิธีเข้ามารับนับเป็นญาติโยมของ 'แม่พลอย' ไต่ถามทุกข์สุขและส่งสิ่งของมาให้ตามแต่โอกาส"[14] แสดงถึงความคุ้นเคยระหว่างผู้อ่านกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดตามท้องเรื่อง *สี่แผ่นดิน* มีส่วนให้คนไทยเข้าใจและยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น[15] เราอาจตั้งปัญหาว่า ชีวิตของแม่พลอยในสายตาของคนใช้อย่างนางพิศนั้นจะเป็นเช่นไร และนางพิศมีโลกทัศน์เป็นอย่างไร หรือจะตั้งปัญหาต่อไปว่า ชีวิตและสถานภาพของนางพิศต่างไปจากคนอื่นที่อยู่ในชนชั้นเดียวกันหรือไม่และอย่างไร

นี่เป็นข้อสังเกตทั้งหมดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สังคมโดยทั่วไป เท่าที่ผ่านมานักประพันธ์ และนักประวัติศาสตร์สมัครเล่น (popular historians) เป็นผู้เขียนประวัติศาสตร์สังคมดังที่ข้าพเจ้าได้เอ่ยชื่อมาแล้วข้างต้น ก่อนที่จะกล่าวถึงตอนที่ 2 อยากให้เข้าใจก่อนว่า จะต้องทราบความหมายของประวัติศาสตร์สังคม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ทางความคิด หรือประวัติศาสตร์เศรษฐกิจว่าเป็นอย่างไร แต่การแบ่งแยกขอบเขตของสาขาวิชาเหล่านี้ออกจากกันโดยเด็ดขาด ก็ไม่สามารถจะทำให้เข้าใจอะไรได้ดีขึ้น เรามักจะจัดแบ่งประวัติศาสตร์ออกเป็นสาขาต่าง ๆ เหมือนกับการจัดองค์กรของรัฐบาล ในขณะที่หน้าที่ความรับผิดชอบของกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ มักก้าวก่ายกัน การศึกษาประวัติศาสตร์ก็มีความคาบเกี่ยวกันในแต่ละสาขา ตามทัศนะของข้าพเจ้าการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ที่ดีที่สุดไม่ควรจำกัดขอบเขตเฉพาะสาขาใดสาขาหนึ่ง สิ่งสำคัญที่ควรคำนึงถึงคือ การตั้งประเด็นปัญหาดังจะชี้ให้เห็นในตอนที่ 2 ต่อไป

ตอนที่ 2

ข้าพเจ้าจะยกตัวอย่างวิธีการใช้เอกสารจดหมายเหตุในการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม เอกสารรัชกาลที่ 5 มีจำนวนเป็นล้าน และมีหลักฐานหลายด้านสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม หลักฐานที่ข้าพเจ้าเลือกใช้แบ่งเป็นหมวดหมู่ได้ 4 หัวข้อ ได้แก่ ความเคลื่อนไหวของฐานะทางสังคม (social mobility) มีลักษณะของความเป็นทาสในรูปแบบใหม่ (neo-slavery) ที่เกิดในสมัยรัชกาลที่ 5 การปฏิบัติต่อทาส และการพนัน ตัวอย่างเหล่านี้ค่อนข้างแปลกและไม่ได้สะท้อนภาพสังคมไทยทั้งหมด ในขณะเดียวกัน หลักฐานสนับสนุนในแต่ละหัวข้อก็มีน้อยจนดูเหมือนจะเป็นการรีบสรุป แต่หัวข้อต่าง ๆ เหล่านี้ก็ช่วยให้เราตั้งประเด็นปัญหาเกี่ยวกับชีวิตชาวไทยเมื่อราว 80-90 ปีก่อนได้

ความเคลื่อนไหวของฐานะทางสังคม

ผู้สนใจประวัติศาสตร์ไทยส่วนมากเห็นว่า โครงสร้างทางชนชั้นของสังคมไทยไม่ได้เปลี่ยนแปลงมากนักจนกระทั่งกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 จิตรภูมิศักดิ์เองทั้ง ๆ ที่ใช้วิธีการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ไทยแบบแหวกแนว ก็ยังไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางชนชั้นตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งกินเวลานานประมาณ 400 ปี ถึงแม้ว่าโครงสร้างทางชนชั้นค่อนข้างจะหยุดนิ่ง นักประวัติศาสตร์สังคมก็เช่นเดียวกับนักมานุษยวิทยา และนักสังคมวิทยาที่ให้ความสนใจในความเคลื่อนไหวของฐานะทางสังคม บทความที่ศึกษาเรื่องนี้มีอยู่แล้ว เช่น เรื่องที่เกี่ยวกับการอาศัยคณะสงฆ์เป็นเครื่องเลื่อนฐานะทางสังคม[16] เมื่อเร็ว ๆ นี้ก็มีวิทยานิพนธ์ทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจเล่มหนึ่งกล่าวถึงการเลื่อนฐานะทางสังคมของชาวจีนในชนชั้นพ่อค้า[17] ตัวอย่างที่กล่าวนี้ระบุถึงเฉพาะแต่การเลื่อนฐานะทางสังคม

ตัวอย่างที่ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไปเป็นเรื่องการลดฐานะทางสังคม

มีเอกสารฉบับหนึ่งในกองจดหมายเหตุกล่าวถึง คดีความเรื่องหม่อม-เจ้าหญิงแต่งงานกับไพร่ และเกิดบุตรหญิง ครอบครัวนี้ขายตัวเป็นทาสทั้ง 3 คน[18] เมื่อนายเงินที่เป็นคนจีนซื่อ เถ้าแก่ปริก ทราบว่าหญิงคนนี้มีบรรดาศักดิ์เป็นหม่อมเจ้าแล้ว เลยแจ้งให้รัฐบาลทราบ คดีนี้ได้เข้าสู่ที่ประชุมเสนาบดี และพวกเสนาบดีแสดงความเห็นถึงวิธีที่จะจัดการกับหญิงผู้นี้ มีคนเสนอให้ถอดลงเป็นไพร่ หรือจำคุก หรือให้เป็นโขลน หรือเฆี่ยน 30 ที เสนาบดีหลายคนกล่าวว่า เรื่องนี้ถือเป็นการเสื่อมเสียพระเกียรติยศของพระราชวงศ์ สิ่งที่น่าสนใจสำหรับนักประวัติศาสตร์สังคมคือมีเจ้านายเพียงพระองค์เดียวที่มองเห็นถึงสภาวะทางเศรษฐกิจของหม่อมเจ้าหญิงพระองค์นั้น และตรัสว่าหม่อมเจ้าหญิงบางองค์เท่านั้นที่ได้รับเบี้ยหวัดพอเลี้ยงตัว แต่อีกหลายองค์ประสบความฝืดเคืองทางเศรษฐกิจ หรือจะพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ถ้าเราต้องการเข้าใจสาเหตุที่หม่อมเจ้าแต่งงานกับไพร่ และขายตัวลงเป็นทาส เราจะต้องเข้าใจสภาวะทางเศรษฐกิจของหม่อมเจ้าหญิงองค์นั้น นี่คือตัวอย่างที่แสดงการลดฐานะทางสังคม ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจสำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมของไทย

ลักษณะของความเป็นทาสในรูปแบบใหม่

เป็นที่ทราบกันแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลิกทาสด้วยการประกาศพระราชบัญญัติเกษียณอายุลูกทาสลูกไทมาตั้งแต่ต้นปี 2417 และพวกท่านก็คงทราบดีว่ากระบวนการเลิกทาสกินเวลาหลายปีกว่าจะสำเร็จ ตามกฎหมายแล้วยังคงมีทาสอยู่หลังจากปี 2417 เอกสารในระยะกลางรัชกาลที่ 5 บันทึกว่ามีคนรับจ้างทำงานโดยรับเงินล่วงหน้าได้ และถือว่าไม่ผิด

กฎหมาย แต่มีลักษณะเป็นทาสในรูปแบบใหม่ ตัวอย่างคือ มีอยู่คดีหนึ่ง เป็นเรื่องของหญิงคนหนึ่งชื่ออำแดงวง รับจ้างทำงานโดยรับเงินล่วงหน้าเป็นก้อนไป 261 บาท เงินนี้จะลดลง 4 บาทต่อเวลาทำงาน 1 เดือน[19] เมื่อคิดตามอัตรานี้จะต้องทำงานใช้นานถึง 5 ปีกว่าจะหมดพันธะ อำแดงวงถูกนายจับขังคุกมืด 25 วัน และถูกเฆี่ยนตี ต่อมาหนีไปได้ และไปฟ้องร้องต่อศาลโดยอ้างว่า ตัวนั้นเป็นลูกจ้างไม่ใช่ทาส การที่นายเฆี่ยนตีจึงถือเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย กรณีที่อำแดงวงต้องทำงานใช้หนี้ถึง 5 ปี และได้รับการปฏิบัติเช่นนั้นส่อให้เห็นถึงลักษณะของความเป็นทาสในรูปแบบใหม่

เอกสารจดหมายเหตุมีคดีอื่น ๆ หลายคดีที่คล้ายกับคดีของอำแดงวง รวมทั้งกรณีที่ผู้หญิงถูกบังคับให้ขายตัวเป็นโสเภณี ผู้หญิงบางคนเป็นทาสอยู่แล้ว แต่หาทางปลดหนี้ด้วยการขายตัวเป็นโสเภณี ทาสหญิงบางคนถูกบังคับให้เป็นโสเภณี ผู้หญิงบางคนถูกล่อลวงว่าจะให้มาเป็นลูกจ้างทำงานตามบ้าน แต่กลับถูกบังคับให้เป็นโสเภณี มีการทำหนังสือสัญญารับเงินล่วงหน้าประมาณ 80-100 บาท และต้องทำงานใช้หนี้ตามอัตรา 4 หรือ 5 หรือ 6 บาทต่อเดือน กว่าจะใช้หนี้หมดก็กินเวลา 2-3 ปี มีคดีหนึ่งที่เด็กหญิงอายุ 13-14 ปี ถูกล่อลวงไปทำหนังสือสัญญารับเงินล่วงหน้า 100 บาท ปรากฏว่านายหน้าได้เงินไป 80 บาท ส่วนอีก 20 บาทอยู่กับนาย เด็กหญิงคนนั้นไม่ได้อะไรเลย[20] อีกกรณีหนึ่งเป็นเรื่องหญิงโสเภณีหลายคนถูกบังคับเฆี่ยนตีจนทนไม่ไหวจึงกินยาตาย[21] จากการชันสูตรศพหญิงโสเภณีผู้หนึ่งพบว่า ได้เสพฝิ่นผสมสุราและเจ้าพนักงานลงความเห็นว่าเป็นการฆ่าตัวตาย วิธีการทารุณกรรมนอกจากการเฆี่ยนตีแล้ว ยังมีการกักขังและการขู่เข็ญด้วย ในบางกรณีนายไม่ยอมลดหนี้ลงตามที่ทำสัญญาไว้ ตัวอย่างของกรณีที่ผู้หญิงทำสัญญารับเงินล่วงหน้า และผูกพันด้วยการทำงานใช้หนี้เป็นเวลา 3 หรือ 4 หรือ 5 ปีนี้ สะท้อนภาพของลักษณะของความเป็นทาสในรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5

ใน พ.ศ. 2442 รัฐบาลประกาศพระราชบัญญัติป้องกันสัญจรโรค[22] แต่กฎหมายฉบับนี้ไม่ได้เกี่ยวข้องแต่เฉพาะเรื่องกามโรค จุดมุ่งหมายของพระราชบัญญัตินี้ต้องการควบคุมการค้าประเวณี ด้วยการจดทะเบียนหญิงโสเภณี และเก็บค่าธรรมเนียมใบอนุญาตการค้าประเวณี พระราชบัญญัติฉบับนี้ประกาศใช้แทนพระราชบัญญัติภาษีบำรุงถนน น่าสังเกตว่ากฎหมายฉบับนี้ให้ความสำคัญต่อการเก็บเงินมากกว่าการป้องกันโรค ยังมีเอกสารจดหมายเหตุเกี่ยวกับเรื่องการข่มขืนและเรื่องอื่น ๆ ซึ่งสะท้อนภาพของผู้หญิงในสมัยรัชกาลที่ 5[23]

การปฏิบัติต่อทาส

ข้าพเจ้าได้พูดถึงการปฏิบัติต่อทาส และลักษณะของความเป็นทาสในรูปแบบใหม่มาบ้างแล้วในตัวอย่างคดีความที่ยกมาข้างต้น ในหัวข้อที่ 3 นี้ ข้าพเจ้าจะยกตัวอย่างเรื่องการปฏิบัติต่อทาสให้ชัดเจนขึ้น นักประวัติศาสตร์โดยทั่วไปมักลงความเห็นว่าความเป็นทาสนั้น ในบางแง่แล้วมีสภาพดีกว่าการเป็นไพร่ เนื่องจากมีไพร่บางคนขายตัวยอมเป็นทาส ถึงแม้ว่าทาสจะมีภาระทางเศรษฐกิจ แต่ก็มีข้อได้เปรียบบางประการถ้าเผื่อโชคดีก็อาจได้งานทำในบ้านของขุนนางผู้กอปรด้วยมุทิตาจิต ทาสพวกนี้มักทำงานเหมือนคนรับใช้ในบ้านของนาย นั่นคือ เลี้ยงบุตรของนาย และทำงานบ้านอื่น ๆ ผู้มาฟังบางท่านที่เคยศึกษาเรื่องเศรษฐกิจการเกษตรในช่วงนี้คงทราบดีว่า มีนายบางคนใช้ทาสไปทำนาในที่ดินของตัว[24]

นักประวัติศาสตร์ไม่ค่อยมีหลักฐานที่บรรยายถึงชีวิตความเป็นอยู่ของทาส แต่ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยกับการสรุปที่ว่า การที่ไพร่บางคนขายตัวยอมเป็นทาส แสดงถึงความเป็นทาสว่ามีสภาพดีกว่าเป็นไพร่ ในทัศนะของข้าพเจ้าแล้ว

พระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ 4
ภาพจาก: "บ้านพิพิธภัณฑ์"

ความกดดันทางเศรษฐกิจเป็นแรงผลักดันที่สำคัญมากกว่าในการที่ทำให้คนขายตัวเป็นทาส การทำงานของทาสไม่มีวันจบสิ้น จากคดีที่ยกมาในหัวข้อก่อนหน้านี้ เคยมีคนถามทาสว่าสบายดีอยู่หรือไม่ ทาสตอบว่า "การที่เป็นทาสนั้นจะมีความสุขอะไร เพราะนายเงินใช้การงานทุกวัน"[25]

ยิ่งไปกว่านั้นสภาพของความเป็นทาสยังเป็นภาวะของการถูกบังคับขู่เข็ญ (coercion) เอกสารจดหมายเหตุในช่วงหลังของสมัยรัชกาลที่ 5 ระบุถึงคดีความที่นายเงินจำตรวน เฆี่ยนตีทรมาน และคุมขังทาส ปรากฏว่าในบางคดีผู้เคราะห์ร้ายเสียชีวิต และรัฐบาลประสบปัญหาในการตัดสินลงโทษจำเลย เพราะผลของการชันสูตรศพไม่อาจพิสูจน์ได้ว่าผู้เคราะห์ร้ายเสียชีวิตเพราะถูก

เมี่ยน สาเหตุที่เสียชีวิตนอกจากเป็นเพราะการเมี่ยนตีแล้ว ยังอาจเกิดจากผู้เคราะห์ร้ายต้องทนทุกข์ทรมานกับการบริโภคอาหารที่ขาดคุณค่าและมีโรคภัยไข้เจ็บอื่น ๆ

คดีความที่กล่าวมาแล้วบางคดียังสะท้อนภาพชีวิตทางสังคมด้วย ขอยกตัวอย่างกรณีของทาสชื่อ อีแพ ถูกภรรยาคนที่ 3 ของนายเงินชื่ออำแดงทองอยู่เมี่ยน[26] นายเงินของอีแพเป็นขุนนางมีบรรดาศักดิ์เป็นพระและบวชเป็นพระสงฆ์แล้ว โดยยกทรัพย์สมบัติข้าทาสบริวารรวมทั้งอีแพให้อำแดงทองอยู่ แต่ไม่ได้เปลี่ยนชื่อนายเงินในสารกรมธรรม์ อีแพมีหน้าที่เลี้ยงบุตรของนายเงินที่เกิดจากภรรยาอีกคนหนึ่ง วันหนึ่งทองรูปพรรณซึ่งเป็นเครื่องประดับที่ตัวเด็กคนนี้หายไป พวกภรรยาของนายเงินไม่แน่ใจว่าของมีค่าหายไปได้อย่างไร แต่สงสัยว่าอีแพจะขโมยไป อีแพปฏิเสธข้อกล่าวหา พวกนั้นไปหาหมอดูแขก 2 คน หมอดูคนที่ 2 เจาะจงว่าทาสเป็นคนขโมยไป อำแดงทองอยู่เลยสั่งให้ทาสเมี่ยนอีแพเพื่อบังคับให้สารภาพ สองวันต่อมาอีแพก็ตาย

ที่ข้าพเจ้าให้รายละเอียดเกี่ยวกับคดีนี้เพราะช่วยให้เราเข้าใจชีวิตทางสังคมในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้อย่างซาบซึ้ง เราจะพบว่ามีนายเงินที่เมี่ยนตีทาส และสำหรับกรณีการเมี่ยนตีทารุณมากจนทาสถึงแก่ความตาย คดีนี้สะท้อนภาพของชีวิตในบ้านขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์ รัฐบาลสอบสวนเรื่องนี้โดยละเอียดและฟังคำให้การของผู้ที่อาศัยในบ้านนี้เกือบ 20 คน พยานส่วนมากเป็นทาสหรือลูกจ้าง ในตอนต้นของคำให้การ พวกทาสต้องสาบานตัวและเล่าประวัติของตัวเองก่อน ทำให้เราสามารถเรียนรู้ถึงความเป็นทาสในสมัยนั้น และคดีนี้ยังแสดงถึงบทบาทของหมอดูที่มีเหนือชีวิตของคนไทย คำพยากรณ์ของหมอดูเป็นทั้งที่พึ่งในการตัดสินใจ และเป็นเครื่องสนับสนุนการกระทำของอำแดงทองอยู่ที่ลงโทษอีแพ บทบาทลักษณะนี้ของหมอดูยังเห็นได้ในสังคม

ไทยปัจจุบัน

การที่ทาสถูกเฆี่ยนแล้วเสียชีวิต หรือไม่เสียชีวิตยังปรากฏในคดีความอื่นๆ อีก คดีที่จะยกเป็นตัวอย่างต่อไป เป็นคดีที่นายเป็นสตรีผู้มีบรรดาศักดิ์เฆี่ยนตีลูกจ้างจนเสียชีวิต ผู้เคราะห์ร้ายชื่อ อำแดงเนย ถูกตีตรวนหลายครั้งทั้งที่กำลังตั้งครรภ์ หลังจากถูกเฆี่ยนและมีบาดแผลฉกรรจ์ นายก็สั่งให้คนใช้นำตัวอำแดงเนยย้ายออกจากตำหนักไปยังฝั่งธน ต่อมาอำแดงเนยแท้งลูก และถึงแก่กรรมเพราะขาดการรักษาพยาบาลที่ดีพอ เอกสารเกี่ยวกับคดีนี้มีรายละเอียดมาก และบรรยายถึงสภาพของอำแดงเนยอย่างเห็นภาพพจน์ เรื่องของอำแดงเนยนั้นน่าเศร้าและน่าเวทนา เป็นความตายที่ไม่น่าจะเกิดขึ้น รัฐบาลเห็นว่าคดีนี้เป็นคดีอุกฉกรรจ์และมีการสอบสวนอย่างละเอียด ในที่สุดก็ตัดสินว่าตัวนายมีความผิดจริง และปรับไหมเธอตามศักดินา[27]

ข้าพเจ้ารู้ดีว่าท่านกำลังคิดอะไรอยู่ ท่านอาจจะบอกตัวเองว่า "คดีเหล่านี้ไม่อาจให้ภาพทั้งหมดได้ เพราะเป็นแค่ไม่กี่คดีเกี่ยวกับการเฆี่ยนตีทาสหรือลูกหนี้ 2-3 คนจากที่มีเป็นเรือนพันเรือนหมื่น จนกระทั่งผู้เคราะห์ร้ายเสียชีวิต" ในฐานะของนักประวัติศาสตร์ที่มีจรรยาบรรณ เราควรตั้งปัญหาว่า คดีนี้สะท้อนภาพการปฏิบัติต่อทาสในขณะนั้นมากน้อยเพียงใด เราไม่มั่นใจเลยว่าจะตอบปัญหานี้ได้ เราทราบดีว่านายเงินมีอำนาจเฆี่ยนตีทาสได้ตามกฎหมาย แต่ไม่ทราบว่าการเฆี่ยนตีนั้นจะทำได้บ่อยครั้ง หรือว่าหนักเบาได้แค่ไหนเนื่องจากสถิติมีไม่เพียงพอจะให้สรุปได้ มีเอกสารฉบับหนึ่งเกี่ยวกับหัวข้อที่พูดมาก่อนหน้านี้คือ เรื่องลักษณะของความเป็นทาสในรูปแบบใหม่ เอกสารฉบับนี้เสนอว่าการเฆี่ยนตีเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นบ่อย แต่จะถึงขั้นฟ้องร้องกันนั้นมีน้อย เห็นได้จากคำกราบบังคมทูลของเจ้านายพระองค์หนึ่งที่ว่า "ความชนิดนี้มีบ่อย ๆ แต่ก็ไม่ค่อยถึงชำระสะสางอะไร ขู่ ๆ กรรโชกมันเสียสักหน่อยก็คงจะได้แล้ว"[28]

เพราะเหตุนี้กรณีที่ทาสหรือลูกจ้างถูกกระทำทารุณกรรมส่วนมากจึงไม่ค่อยปรากฏในเอกสารทางราชการ

การที่ผู้เคราะห์ร้ายรอดชีวิตหลังจากถูกเฆี่ยน หรือญาติของผู้ตายสามารถนำความขึ้นฟ้องร้องยังศาลได้ แสดงว่ากฎหมายให้ความคุ้มครองอยู่เหมือนกัน มีอยู่คดีหนึ่งที่ลูกจ้างพยายามหาประโยชน์จากกฎหมายจนทำให้รัชกาลที่ 5 รำคาญพระทัย และมีพระราชหัตถเลขาว่า

> กี่เห็นปรากฏแล้วว่า เป็นอย่างลักษณะทาส ฤๅถูกหนี้ ฤๅถูกจ้างจะเรียกอย่างไรก็ตาม ถือเอากฎหมายทำอิศรข่มนาย แล้วกล่าวเคลือบคลุมว่าไม่ได้เกี่ยวข้องอันใด ครั้นสืบพยาน ๆ เบิกว่าเกี่ยวข้องเป็นลูกหนี้ฤๅลูกจ้างของบิดา โจทย์ก็ยังรับเอาว่าเบิกความสมตัวตามชอบใจ อยู่ในฉายาแห่งจะกระบัดสิน โทษทัณฑ์ทำกันนิดหน่อย ไม่ควรจะเอาด้วยความอันใดให้ยกฎีกาเสีย[29]

อันที่จริงมีทาสและลูกจ้างบางคนพยายามหาประโยชน์จากกฎหมาย แต่เราต้องตระหนักว่าการฟ้องศาลนั้นมีทั้งความยุ่งยาก และสิ้นเปลืองสำหรับสามัญชน

เรื่องสภาพของการเป็นทาส และการปฏิบัติต่อทาสเป็นปัญหาที่ซับซ้อนและน่าจะศึกษาให้ลึกต่อไป เราต้องการทราบว่าความต้องการแรงงานราคาถูกในสมัยรัชกาลที่ 5 มีผลอย่างไรต่อสภาพของการเป็นทาส จากการสัมมนาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยครั้งที่ 2 เมื่อไม่นานมานี้ ผู้เสนอรายงานคนหนึ่งพยายามสร้างความสัมพันธ์ระหว่างความต้องการแรงงานและปริมาณตอบสนองของแรงงานที่มีราคาถูกจากทาส[30] รายงานฉบับดังกล่าวนี้ไม่เป็นที่ยอมรับในที่สัมมนาเพราะมีความบกพร่องในด้านเอกสารและวิธีการ อย่างไรก็ดี ประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ที่เสนอในรายงานฉบับนี้ และผลกระทบในเรื่อง

ความต้องการ ตลอดจนปริมาณตอบสนองแรงงานต่อสภาพของการเป็นทาสในสมัยต่าง ๆ นั้น เป็นเรื่องที่น่าค้นคว้าต่อไป

ก่อนจะกล่าวถึงหัวข้อที่ 4 ข้าพเจ้าอยากจะย้ำถึงปัญหาที่ตั้งมาแล้วเกี่ยวกับเรื่องการบังคับขู่เข็ญอันเป็นลักษณะหนึ่งของความเป็นทาสในสังคมไทย แง่คิดอีกอย่างหนึ่งเกี่ยวกับความเป็นทาส พอจะสรุปได้ด้วยสำนวนที่ว่าเป็น "จิตใจที่ยอมเป็นทาสรับใช้" (the psychology of servitude) ในสังคมไหนก็ตาม เราอาจพบว่าคนบางคนพอใจที่จะรับใช้ผู้อื่น ปัญหาสำหรับนักประวัติศาสตร์สังคมในประเทศไทยก็คือ ต้องพิเคราะห์ว่าสิ่งที่มีส่วนกำหนด "จิตใจที่ยอมเป็นทาสรับใช้" นั้นคือปัจจัยด้านเศรษฐกิจ การบังคับขู่เข็ญและค่านิยมของสังคม

การพนัน

หัวข้อเกี่ยวกับการพนัน การพนันถือเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของคนไทย ไม่ว่าจะอยู่ในชนชั้นไหนหรือสถานที่ใด ไม่ว่าในวัดหรือในวัง คนไทยนิยมเล่นการพนันหลายประเภท เช่น ชนไก่ ชนวัว กัดปลา เล่นหวย เล่นถั่ว และเล่นโป แม้แต่ในชีวิตประจำวันก็มีการพนันว่าอะไรจะเกิดขึ้น[31] เวลามีงานวัดชาวบ้านมาชุมนุมกันมากก็มักจะเล่นการพนันด้วย สำหรับในวังนั้น พวกชาววังฝ่ายในมีเวลาว่างมาก จึงมักฆ่าเวลาด้วยการเล่นเบี้ย เล่นหวย ก.ข. และเล่นไพ่[32] ปรากฏว่าเป็นสาเหตุของการทะเลาะวิวาทกัน และมีหลักฐานว่าเจ้าจอมคนหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ผูกคอตาย เพราะเสียหวย ก.ข. จนหมดตัว ทรัพย์สินของหลวงบางอย่างหายไป อาจเป็นเพราะชาววังบางคนที่มีหนี้สินจากการพนันขโมยไปใช้หนี้ รัชกาลที่ 5 ทรงหาวิธีการแก้ไขปัญหานี้ด้วยการห้ามเจ้านายหม่อมข้างใน โขลนจ่า ข้าหลวง ญาติพี่น้อง บ่าวทาสในวังเล่นการพนัน เพราะ

เป็นบ่อเกิดของโจรผู้ร้ายในวัง ทั้งยังเปิดโอกาสให้พวกเสมียนภายนอกเข้ามาโกงเงินได้ง่าย ในหลวงทรงขู่ว่า ถ้าฝ่าฝืนคำสั่งจะลงโทษ สำหรับพวกเจ้านายลดฐานันดรศักดินาลงเป็นหม่อม ส่วนเจ้าจอมจะถูกโบย แล้วถอดลงเป็นโขลนวิเสทโรงศรี สำหรับพวกญาติพี่น้อง และบ่าวทาสก็จะถูกเฆี่ยน หรือจำคุกจนกว่าจะเสียชีวิต

ก่อนที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสจะทรงผนวช พระองค์ก็โปรดการเล่นไพ่และทรงเล่าถึงความประทับใจในการพนันประเภทนี้ไว้ในหนังสือ *พระประวัติตรัสเล่า* ว่า

> ธรรมเนียมปล่อยให้เล่นการพนันในเทศกาลตรุษสงกรานต์ ทำให้เราเคยมากับการพนัน โตขึ้นก็ทวีตามส่วนแห่งทุนที่ใช้เล่น เราเคยเล่นมากอยู่กี่ไพ่ต่างชนิด น่าประหลาดความเพลินเล่นหามรุ่งหามค่ำกี่ได้ ไม่เป็นอันกินอันนอน ถ้าเพลินในกิจการหรือในกุศลกรรมเหมือนเช่นนี้ก็จะดี อารมณ์ก็จดอยู่ที่การเล่น อาจเรียกว่ามิจฉาสมาธิเกือบได้กระมัง อะไรเป็นเหตุเพลินถึงอย่างนั้น? ความได้ความเสียนี่เองเล่นเสมอตัวคือไม่ได้ไม่เสีย แทบกล่าวได้ว่าไม่มี เล่นได้ก็มุ่งอยากให้ได้มากขึ้นไป เล่นเสียยังน้อย ต้องการแก้ตัวเอากำไรเสียมากเข้าเห็นหากำไรไม่ได้แล้ว ต้องการพอเอาทุนคืนเช่นนี้แลจึงเพลินอยู่ได้ เล่นอย่างเราเสียทรัพย์ไม่ถึงฉิบหาย แต่เสียเวลาอันหาค่ามิได้ของคนหนุ่ม โปหรือหวยไม่เคยเล่น เพราะเป็นการเล่นของคนชั้นเลว[33]

แต่ต่อมาพระองค์ทรงเห็นการพนันเป็นอบายมุขอย่างหนึ่ง ความคิดแบบนี้สะท้อนออกมาในภาษิตที่ว่า "สุรา นารี พาชี กีฬาบัตร" ล้วนเป็นอบายมุขทั้งสิ้น แต่ที่จริงแล้วคนไทยหลายคนรู้สึกว่าอบายมุขทั้ง 4 นี้เป็นสิ่งที่เย้ายวนใจ

การพนันเป็นเรื่องสำคัญสำหรับนักประวัติศาสตร์ที่สนใจด้านเศรษฐกิจ หรือการบริหารการคลัง เพราะรายได้จำนวนมากของรัฐมาจากอากร

บ่อนเบี้ย เมื่อรัชกาลที่ 5 ออกพระราชบัญญัติเลิกบ่อนเบี้ยที่เคยเก็บอากรมาแต่ก่อน[34] รัฐบาลต้องหาภาษีอากรประเภทอื่นมาชดเชยกับรายได้ที่เสียไป เป็นไปได้ที่รัชกาลที่ 5 ไม่ทรงเห็นด้วยกับการพนันเพราะมีชาวตะวันตกบางคนชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการพนันกับความเป็นทาส รัชกาลที่ 5 และเสนาบดีเห็นว่า การพนันเป็นปัญหาใหญ่และต้องการยกเลิกเสีย แต่ทำไม่สำเร็จ แม้แต่จะเข้าไปควบคุมก็ยังไม่ได้ ประชาชนถ้าติดการพนันก็จะหาทางเล่นจนได้ ทุกวันนี้ผู้ที่เล่นหวยใต้ดินเวลาถูกรางวัลได้รับเงินมากกว่าผู้ซื้อสลากกินแบ่งของรัฐบาล

ท่านคงจะเห็นได้จากที่ข้าพเจ้าพูดมาแล้วในตอนที่ 1 ว่า นักประวัติศาสตร์สังคมให้ความสนใจเรื่องการพนัน เพราะส่งผลกระทบต่อชีวิตทางสังคมในหลายด้าน เช่น ครอบครัว การหาความเพลิดเพลิน หรือการใช้เวลาว่าง กีฬา อาชญากรรม และชีวิตทางเศรษฐกิจของชนชั้นต่าง ๆ ตามโรงบ่อนเบี้ยมักมีอะไรให้ผู้มาเล่นชม เช่น มีงิ้ว การพนันถือเป็นส่วนสำคัญมากในชีวิตคนไทย เราสามารถมองเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมนี้กับโลกทัศน์ของคนไทย นั่นคือ การให้ความสำคัญต่อการถือเคล็ดถือลางถือฤกษ์ถือยาม การไม่ศึกษาโหราศาสตร์จะทำให้การศึกษาการพนันในฐานะเอกลักษณ์ของคนไทยเป็นไปได้ยาก

การพนันเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม และเป็นหัวข้อที่กว้างมาก ข้าพเจ้าไม่มีเวลาศึกษาเรื่องนี้โดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องพระราชบัญญัติการพนัน มีนักศึกษาผู้หนึ่งกำลังเขียนวิทยานิพนธ์เรื่องบ่อนเบี้ยในสมัยรัตนโกสินทร์ คิดว่าเธอคงทราบเรื่องนี้ดีกว่าข้าพเจ้า สำหรับบทบาทของรัฐบาลในเรื่องนี้ดูเหมือนว่า รัฐบาลสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นให้การสนับสนุนต่อการพนันบางประเภทด้วยการเก็บอากรบ่อนเบี้ย แต่ต่อมารัฐบาลก็

พยายามเลิกการพนันอย่างที่ได้กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ ข้าพเจ้าจะขอตั้งข้อสังเกต และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับเรื่องการพนันนี้ในฐานะที่เป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม

ความสัมพันธ์ระหว่างการพนันกับอาชญากรรมเป็นสิ่งที่น่าสนใจ เนื่องจากโรงบ่อนเบี้ยมีรายได้มหาศาล จึงเป็นการล่อโจรให้เข้ามาปล้น มีกรณีปล้นโรงบ่อนเบี้ยรายหนึ่ง เกิดที่เมืองนครเชื่อนขันธ์เมื่อ พ.ศ. 2444 นายอากรบ่อนเบี้ยขอกำลังพลตระเวน 4 คนไว้ประจำที่บ่อน แต่เมื่อเกิดการปล้นขึ้นนั้น ปรากฏว่า พลตระเวนได้ถอนกำลังไปหมดแล้วก่อนหน้านี้โดยไม่ทราบเหตุผล พวกโจรได้เงินประมาณ 4,000 บาทเศษ ซึ่งนับว่ามีมูลค่ามากตามมาตรฐานการครองชีพของสมัยนั้น[35] เราสามารถเห็นได้ชัดว่าความสัมพันธ์ระหว่างการพนันกับอาชญากรรมนั้นมีอยู่แม้แต่ในชนบท หลังฤดูเก็บเกี่ยวและเมื่อขายข้าวได้แล้ว ชาวนามักจะลักลอบเล่นการพนันที่ต้องห้าม เช่น เบี้ยโบก หรือใบคู่คี่ และถั่ว แต่การพนันประเภทที่นิยมเล่นมากกว่าเพื่อนคือ เบี้ยโบกหรือคู่คี่ แม้จะเป็นปีที่เก็บเกี่ยวผลผลิตได้น้อย ชาวนาก็ยังคงเล่นการพนันเป็นผลให้เกิดอาชญากรรม[36] และการทะเลาะวิวาทเรื่องหนี้สินการพนัน ข้าพเจ้าเคยพูดมาแล้วว่ารัชกาลที่ 5 เองก็ทรงเกรงว่า การพนันจะก่อให้เกิดอาชญากรรม และความขัดแย้งในพระราชฐาน

โรงรับจำนำก็เกี่ยวข้องกับการพนันด้วย เอกสารจดหมายเหตุฉบับหนึ่งเสนอว่า ที่ใดก็ตามที่มีโรงรับจำนำ ที่นั้นก็มีโจรผู้ร้ายด้วย[37] โรงรับจำนำเป็นแหล่งรับของโจรได้อย่างดี เอกสารฉบับเดียวกันนี้ชี้ให้เห็นว่า โรงรับจำนำมักตั้งอยู่ใกล้บ่อนเบี้ย เป็นการอำนวยความสะดวกแก่นักการพนันที่จะจำนำสิ่งของเพื่อหาเงินไปเล่นเบี้ย

รัฐบาลมักประสบอุปสรรคเสมอเวลาที่พยายามจะเข้าไปควบคุมการ

พนัน เพราะว่าเจ้าของบ่อนบางที่ก็เป็นญาติกับผู้มีอิทธิพล ทำให้เกิดปัญหาจนไม่อาจดำเนินนโยบายให้ลุล่วงไปได้ มีอยู่กรณีหนึ่งที่หม่อมของเจ้านายพระองค์หนึ่งลักลอบเปิดบ่อนขึ้นในพระตำหนัก[38] ผู้ที่มาเล่นมีทั้งไทยและลาว คืนหนึ่งมากร่วม 100 คน มีแขกยามเฝ้ารอบตำหนัก เจ้ามือเก็บค่าต๋งได้ประมาณ 650-1,200 บาทต่อวัน เป็นจำนวนเงินที่นับว่าสูงในสมัยนั้น รัฐบาลพยายามปิดบ่อนนี้ แต่ติดขัดที่เจ้าของบ่อนเป็นหม่อมของเจ้านาย กระทรวงนครบาลจำเป็นต้องขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตก่อนที่จะดำเนินการจับกุม เพราะการเข้าตรวจตราก่อนได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตนั้นทำได้ยาก

เสนาบดีผู้หนึ่งมีปัญหากับรัฐบาล เพราะจัดให้มีการเล่นการพนันนานาประเภทในเทศกาลตรุษที่วัดประยูรวงศาวาส บุตรชายคนหนึ่งของเสนาบดีผู้นั้นเป็นอันธพาล และติดการพนัน เสนาบดีผู้เป็นบิดาได้กราบทูลถึงความประพฤติที่เสื่อมเสียของบุตรชายว่า

> อุปนิสัยไม่ได้เป็นไปตามคำสั่งสอน ชอบคบคนที่เลวชักนำไปในทางที่ผิด แลลักลอบประพฤติเป็นนักเลง ให้เป็นอันตรายแก่ทรัพย์สินแลล่วงพระราชกำหนดกฎหมายไม่เข็ดหลาบถึงสองครั้งสามครั้งแล้ว ครั้งก่อนก็ได้ลงโทษทุบตีตามฉันบุตรกับบิดา และสั่งสอนห้ามปราม ก็สงบไปได้คราวหนึ่ง ครั้นคบเพื่อนฝูงชักชูงไปก็ไม่เข็ด ประพฤติเป็นนักเลงอีก[39]

สำหรับคนไทยหลายคนที่อยู่ในฐานะบิดาคงจะยอมรับความจริงในข้อความที่กล่าวมานี้ การศึกษาประวัติศาสตร์สังคมไทย (ของประเทศไทย) ถ้าไม่กล่าวถึงการพนันถือว่ายังไม่สมบูรณ์ การพนันรวมทั้งการลดฐานะทางสังคม ลักษณะของความเป็นทาสในรูปแบบใหม่ และการปฏิบัติต่อทาสนับเป็นตัวอย่างของปัญหาที่นักประวัติศาสตร์สังคมควรให้ความสนใจ ข้าพเจ้าพยายามยก

ตัวอย่างที่แสดงถึงชีวิตทางสังคม และสภาพทางสังคมของคนในสังคมไทย ตั้งแต่ชนชั้นสูงจนถึงชั้นต่ำ พวกท่านคงจะเห็นได้ว่าจากตัวอย่างที่ยกมานี้ เศรษฐกิจมีบทบาทสำคัญต่อการทำความเข้าใจสภาพทางสังคม ประวัติ-ศาสตร์เศรษฐกิจมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับประวัติศาสตร์สังคม แม้ว่าประวัติศาสตร์สังคมจะเน้นเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ

บทสรุป

ในบทสรุปนี้ถ้านักประวัติศาสตร์ตระหนักถึงรูปแบบ (models) ของสังคมไทยก็จะนับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง นักประวัติศาสตร์สังคมต้องมีความเข้าใจถึงการจัดองค์กรในสังคมไทย ดูเหมือนว่าปัจจุบันนี้ นักประวัติศาสตร์ไทยมีวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมอยู่ 2 แนวทาง แนวทางแรกซึ่งไม่ใช่แนวทางของการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมโดยตรง แต่กำลังมีอิทธิพลต่อการเขียนประวัติศาสตร์สังคมไทยในปัจจุบัน แนวทางนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบเศรษฐกิจการเมืองในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย ตัวอย่างงานเขียนในแนวทางแรกนี้ได้แก่ งานของอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และงานของนิสิตในคำปรึกษาของอาจารย์[40] ตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในประเทศไทย มีนักวิชาการหลายคนที่เน้นว่า เศรษฐกิจมีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย การใช้แนววิเคราะห์แบบเศรษฐกิจการเมืองเป็นกรอบมีประโยชน์ในการศึกษาเรื่องประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ตั้งประเด็นปัญหาใหม่ ๆ แนวทางนี้เผยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกับอำนาจทางการเมือง แต่แนวทางที่ว่านี้ไม่สามารถอธิบายถึงทุกเรื่องที่เราอยากทราบเกี่ยวกับสังคมไทย แม้แต่เรื่องของชนชั้นผู้ยากไร้ (under privileged class) ในบางแง่มุมแล้วแนวทางนี้ยังสะท้อนปัญหาได้ไม่กระจ่างชัด ชีวิตเราไม่ใช่มีแต่

เรื่องของเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว

แนวทางที่ 2 ในการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมไทย อาจจะดูได้จากวิทยานิพนธ์ชั้นปริญญาโทของอาจารย์ ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์[41] ในต่างประเทศวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีอิทธิพลมาก แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่านักประวัติศาสตร์ไทยยังไม่ได้ดึงเอาประโยชน์ในด้านวิธีการและข้อสรุปจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้มาใช้อย่างกว้างขวาง แนวทางนี้เน้นว่า การรวมตัวกันของสังคมไทยเกิดจากการเชื่อมโยงระหว่างค่านิยมทางสังคมบางประเภทกับอำนาจรัฐ ตัวอย่างของค่านิยมทางสังคมได้แก่ ความกตัญญูกตเวที การตอบแทนบุญคุณและการขอพึ่งบารมีผู้อื่น การที่ไพร่ถวายตัวกับมูลนาย เป็นประเพณีที่ส่งเสริมค่านิยมดังกล่าว มูลนายให้ความคุ้มครองแก่ไพร่เพื่อตอบแทนกับอาหารและของกำนัลที่ไพร่นำมาให้ ไพร่ก็ต้องพึ่งอาศัยนาย ตามแนววิเคราะห์แบบอาจารย์อคิน ประเพณีการถวายตัวถือเป็นข้อตกลงระหว่างนายกับไพร่

ถ้าเราจะพิจารณาโดยเน้นเรื่องค่านิยม มีแนวโน้มที่จะสรุปได้ว่าคนไทยยอมรับฐานะทางสังคมของตน เพราะเข้าใจถึงลักษณะ "สัญญาประชาคม" (social contract) ที่มีในระหว่างพวกตนกับมูลนาย ถ้าเราใช้รูปแบบอย่างอาจารย์อคิน เราจะเน้นเรื่องค่านิยมทางสังคมและลักษณะ "สัญญาประชาคม" แต่อาจมองไม่เห็นว่าเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคม

ถ้าเราจะพิจารณาโดยเน้นเรื่องเศรษฐกิจการเมือง มีแนวโน้มที่จะสรุปได้ว่า คนไทยจำนวนมากประสบกับการถูกเอารัดเอาเปรียบทางเศรษฐกิจ ถ้าเราเน้นโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองจะพบว่า ประชาชนที่มีฐานะทางสังคมอยู่ในระดับล่างมักจะวนเวียนอยู่ในวัฏจักรแห่งหนี้สิน

แนววิเคราะห์ทั้ง 2 ทางที่กล่าวมาข้างต้นนี้ช่วยในการวางกรอบการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมของไทย ท่านเห็นด้วยหรือไม่ว่านักวิชาการจำเป็น

ต้องใช้ทั้ง 2 แนวทางในการสร้างภาพสังคมไทยในอดีตได้อย่างสมบูรณ์ ข้าพเจ้าตั้งข้อสังเกตเช่นนี้เพราะว่า ชีวิตมนุษย์เป็นเรื่องที่ซับซ้อนอย่างยิ่ง และการที่จะแยกสังคม เศรษฐกิจการเมือง และความเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ออกจากกันนั้นทำได้ยาก

เมื่อนักวิชาการจะเขียนประวัติศาสตร์สังคม ก็ควรจะคำนึงถึงเรื่องการจัดองค์กรในสังคมไทย นักสังคมศาสตร์นิยมใช้คำเรียกหน่วยทางสังคมว่าเป็นกลุ่ม พวก เหล่า หรือหมวดหมู่ ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ หน่วยทางสังคมเหล่านี้มีส่วนวางโครงสร้างการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม ด้วยเอกสารจดหมายเหตุหลายฉบับระบุถึงกิจกรรมของกลุ่ม หรือหมวดหมู่ต่าง ๆ ในสังคมไทย

หลายสิ่งหลายอย่างในประวัติศาสตร์ไทยมีความต่อเนื่องกันมา เวลาพูดถึงสังคมไทย นักประวัติศาสตร์ส่วนมากจะมองเห็นความต่อเนื่องของสถาบันหลัก 2 สถาบัน คือ สถาบันกษัตริย์ กับสถาบันสงฆ์ แม้ว่าจะมีความเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เรายังคงพบว่า วิถีชีวิตและองค์กรของสังคมไทยยังมีความต่อเนื่องอยู่ เช่น สถาบันครอบครัว และความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ สำหรับบางส่วนที่ข้าพเจ้าพูดถึงในวันนี้ ก็ยากที่จะศึกษาและค้นคว้า บางทีก็รู้สึกแสลงใจเกินกว่าจะพูดได้ ข้าพเจ้าขอจบการพูดในวันนี้ด้วยคำพูดง่าย ๆ ที่ว่า ภาระของนักประวัติศาสตร์คือ จะไม่ปล่อยให้อดีตแม้แต่ด้านใดด้านหนึ่งต้องถูกละเลยไป ข้าพเจ้ากล้าพนันได้เลยว่า ท่านทั้งหลายคงจะเห็นด้วย

เชิงอรรถ

[1] สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา และพิพาดา เมนะเศวต รวบรวม, *รวมบทคัดย่อวิทยานิพนธ์ปริญญาโท แผนกประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* (พระนคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2522) และวุฒิชัย มูลศิลป์ รวบรวม, *บทคัดย่อปริญญานิพนธ์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร* (พระนคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2522).

[2] "สมสมัย ศรีศูทรพรรณ" (จิตร ภูมิศักดิ์), *โฉมหน้าศักดินาไทย* (พระนคร: ชมรมหนังสือแสงตะวัน, 2517) และอรัญญ์ พรหมชมภู, *ไทยกึ่งเมืองขึ้น* [พิมพ์ออกในชื่อใหม่ *เส้นทางสังคมไทย*] (พระนคร: สำนักพิมพ์อักษร, 2522).

[3] สมาคมประวัติศาสตร์ จัดการอภิปราย ปัญหาประวัติศาสตร์เรื่องความสำคัญของจารึกหลักที่ 2 (จารึกวัดศรีชุม) ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 6 กันยายน 2522.

[4] เช่น อนุช อาภาภิรม, *ทฤษฎีประวัติศาสตร์และสังคม* (พระนคร: กลุ่มนางนวล, 2522).

[5] ชัย เรืองศิลป์, *ประวัติศาสตร์ไทย สมัย 2352-2453 ตอนที่ 1 ด้านสังคม* (พระนคร: บ้านเรืองศิลป์, 2517) และ *สังคมไทยในศตวรรษที่ 24*, อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ 2519.

[6] David L. Sills, ed., *International Encyclopedia of the Social Sciences* (The Macmillan Company and the Free Press, 1963), Vol. 6, pp. 455-462.

[7] Marc Bloch, *Feudal Society* (London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1961).

[8] กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร รวบรวม, *สังคมไทยสมัยรัชกาลที่ 5* (พระนคร: กรมศิลปากร, 2522).

[9] หจช. ร.5 ย. 13.3/3 คดีความที่เมืองชลบุรี (9 ต.ค. ร.ศ. 114).

[10] หจช. ร.5 ย. 11/55 คดีเรื่องหม่อมเจ้านพมาศในกรมหมื่นสถิตย์เรื่องหม่อมลำดวนฟ้องหย่า (3 ม.ค. - 3 ก.ย. 115).

[11] บุญยงค์ เกศเทศ, "สถานภาพของสตรีไทยในวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงปี พ.ศ. 2325-2394 (รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3)," (ปริญญานิพนธ์ ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2517) และกุหลาบ สายประดิษฐ์, *ประวัติศาสตร์สตรีไทย* (พระนคร: ชมรมหนังสือแสงดาว, 2522).

[12] David B. Johnston, "Rural Society and the Rice Economy in

Thailand, 1880-1930," (unpublished Ph.D. dissertation, Yale University, 1975).

[13] Craig J. Reynolds, "A Nineteenth Century Thai Buddhist Defense of Polygamy and Some Remarks on the Social History of Woman in Thailand," pp. 927-970 in Proceedings, Seventh IAHA Conference, Vol. 2, Bangkok, Chulalongkorn University Press, 1979.

[14] ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *สี่แผ่นดิน* (พระนคร: แพร่พิทยา, 2506), หน้า ง.

[15] Mattani Rutnin, Modern Thai Literature: The Process of Modernization and the Transformation of Values (Tokyo: The Centre for East Asian Cultural Studies, East Asian Cultural Studies, Vol. XVII, March 1978), chapter 3.

[16] เดวิด เค. วัยอาจ, "คณะสงฆ์เป็นเครื่องยกฐานะในสังคมไทยโบราณ." *ศิลปากร*, 10: 1 (พฤษภาคม 2509): 41-52.

[17] สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, "ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2453)," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522).

[18] หจช. ร.5 ย. 13/8 เรื่องหม่อมเจ้าเป็นทาสและมีผัวไพร่ (ร.ศ. 111).

[19] หจช. ร.5 ย. 13.4/22 คดีเรื่องอำแดงวงโจทย์ หม่อมเจ้าหญิงประวาศในกรมหมื่นนครไชยศรีจำเลยๆ ต้องหาว่า กระทำร้ายร่างกายโจทย์ (12 พ.ย.-16 ก.พ. ร.ศ. 119).

[20] หจช. ร.5 น. 8.12/1 หลอกหญิงมาขายเพื่อเป็นหญิงโสเภณี คดีฟ้องจีนยุ่นเจ้าของโรงโสเภณี (ร.ศ. 114).

[21] หจช. ร.5 น. 8.12/1 หลอกหญิงมาขายเพื่อเป็นหญิงโสเภณี คดีฟ้องนายดีเจ้าของโรงโสเภณี (ร.ศ. 114).

[22] หจช. ร.5 น. 5.2/10 พระราชบัญญัติป้องกันสัญจรโรค (ร.ศ. 118).

[23] หจช. ร.5 น. 8.12/3 หลอกหญิงมาขายเป็นหญิงหาเงิน (5-31 ก.ค. ร.ศ. 114) และ หจช. ร.5 ย. 13.3 คดีความชู้สาว ข่มขืน.

[24] สุนทรี อาสะไวย์, "บทบาทของรัฐบาลและเอกชนในการพัฒนา: พิจารณาเฉพาะกรณีประวัติโครงการรังสิต พ.ศ. 2431 ถึง พ.ศ. 2457," (รายงานผลการวิจัย หมายเลข 1, สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521), หน้า 158-159.

[25] หจช. ร.5 น. 8.2/2 หลอกหญิงโสเภณี (3 ก.ค.-ส.ค. ร.ศ. 114) กรณีของ

อำแดงจุ่น.

[26] หจช. ร.5 ย. 13.4/6 พระสฤษพจนกร ขอให้ศาลรับสั่งชำระความเรื่องทองอยู่ภรรยาหาว่าเขี่ยนอีแพทาสตาย (29 ต.ค.-มี.ค. ร.ศ. 114).

[27] หจช. ร.5 ย. 13.4/41 ท้าววรจันทร์เป็นใจให้บ่าวตีอำแดงเนยตาย (6 พ.ย.-19 ม.ค. ร.ศ. 125).

[28] หจช. ร.5 ย. 13.4/22 คำกราบคำบังคมทูลของกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา ลงวันที่ 28 ธันวาคม ร.ศ. 119.

[29] หจช. ร.5 ย. 13.4/38 พระราชหัตถเลขา ลงวันที่ 15 กันยายน ร.ศ. 124.

[30] ไพฑูรย์ สายสว่าง, "เรื่องประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา," เสนอในการประชุมสัมมนาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย ครั้งที่ 2 วันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2522 จัดโดยคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

[31] ดู เสฐียรโกเศศ, *พื้นความหลัง*, เล่ม 1 (พระนคร: ศึกษิตสยาม, 2513), บทที่ 13 และ 14.

[32] จันทรรัตน์ ประวาลปัทม์, "การศึกษาเปรียบเทียบราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521).

[33] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *พระประวัติตรัสเล่า* (พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514), หน้า 23-24.

[34] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เรียบเรียง "เรื่องตำนานการเลิกบ่อนเบี้ยและเลิกหวย" *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 17*, เล่ม 12 (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2507).

[35] หจช. ร.5 ค. 14.1 ค/18 ยกเลิกบ่อนเบี้ยและภาษีอากรต่าง ๆ.

[36] หจช. ร.5 น. 3.2 ก/111 ใบบอกลับของพระยานนทบุรี ผู้รักษาราชการเมืองธัญญบุรี ถึงเสนาบดีกระทรวงนครบาล (30 ม.ค. ร.ศ. 127).

[37] หจช. ร.5 ม. 2.11/2 การประชุมเทศาภิบาลครั้งที่ 2 (ร.ศ. 117).

[38] หจช. ร.5 น. 3.2 ก/11 รายงานขุนนรานุกูลกิจถึงพระยานนทบุรี ผู้รักษาราชการเมืองธัญญบุรี (28 ม.ค. ร.ศ. 127).

[39] หจช. ร.5 น. 11.3 ก/5 คำกราบบังคมทูลของพระยาภาษกรวงษ์ และท่านผู้หญิงเปลี่ยน ลงวันที่ 24 มกราคม ร.ศ. 116.

[40] เช่น สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, อ้างแล้ว, และ Chatthip Nartsupha, et al.,

The Political Economy of Siam 1851-1910 and The Political Economy of Siam 1910-1932 (Bangkok: The Social Science Association of Thailand, 1978).

[41] ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, *สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416* (พระนคร: โรงพิมพ์พิมเณศ, 2521).

จิตร ภูมิศักดิ์ ในประวัติศาสตร์ไทย

อัญชลี สุสายัณห์ แปลจาก "Jit Poumisak in Thai History," บทที่ 1 จากหนังสือของ Craig J. Reynolds เรื่อง, *Thai Radical Discourse The Real Face of Thai Feudalism Today* (New York: SEAP, Cornell University, 1987), pp. 9-41. อนึ่งหนังสือเล่มนี้มีทั้งหมด 4 บท และได้รับการแปลเป็นภาษาไทยทั้งเล่มโดยอัญชลี คือ *ความคิดแหวกแนวของไทยจิตร ภูมิศักดิ์และโฉมหน้าของศักดินาไทยในปัจจุบัน* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรสาส์น สถาบันสันติประชาธรรม, 2534). และพิมพ์เฉพาะบทที่ 1, 3 และ 4 ในอัญชลี สุสายัณห์, *รวมบทความทางวิชาการของอาจารย์อัญชลี สุสายัณห์* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2545) (ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพนางสาวอัญชลี สุสายัณห์ ทช., ทม. ณ ฌาปนสถานวัดธาตุทอง กรุงเทพมหานคร วันพุธที่ 15 พฤษภาคม พุทธศักราช 2545.)

การเขียนประวัติศาสตร์ไทย

หนังสือประวัติศาสตร์ที่เขียนขึ้นโดยผู้ที่พูดภาษาอังกฤษ มักเสนอภาพเมืองไทยในฐานะของประเทศที่ปราศจากความรุนแรงทางการเมือง และปราศจากงานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่รุนแรงด้วย การไม่มีเงื่อนไขที่ไม่ดีบางอย่าง เช่น เคยเป็นอาณานิคม เช่นเดียวกับเงื่อนไขที่ดี เช่น สภาพภูมิศาสตร์ ศาสนา และผู้นำที่ฉลาดสุขุม ล้วนมีส่วนยืนยันข้อเสนอดังกล่าว การคุยอวดได้ถึงเรื่องที่สามารถรอดพ้นจากการถูกครอบงำเป็นอาณานิคมนั้น ย่อมหมายความว่า ไม่มีคนกลุ่มใดหรือชนชั้นใดหรือพรรคการเมืองใดลุกฮือขึ้นเรียกร้อง และท้ายที่สุดคือ ต่อสู้ช่วงชิงอำนาจอธิปไตยจากผู้ปกครองต่างชาติ และเช่นเดียวกันที่สถาบันต่าง ๆ ที่เคยตอบโต้ต่อแรงกดดันของจักรวรรดินิยมตะวันตกเมื่อศตวรรษก่อนจะยังคงมีอยู่ต่อมาและสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับการท้าทายทั้งภายในและภายนอกของศตวรรษนี้ได้ การใช้ที่ดินตามธรรมชาติช่วยปกป้องชาวนาไทยจากความหายนะได้ กล่าวคือ ยกเว้นเฉพาะบางเขตแล้ว พวกเขาไม่ต้องประสบเคราะห์กรรมลักษณะเดียวกับที่ชาวนาในชวา เวียดนาม จีน และอินเดียประสบอยู่ สิ่งนี้ยังมีอยู่มาจนถึงไม่นานมานี้ สถาบันที่คู่เคียงกันคือ พุทธศาสนาและสถาบันกษัตริย์อันศักดิ์สิทธิ์ยังคงใช้ในการสร้างความชอบธรรมแก่ระบอบพลเรือน ทหารที่มีอำนาจปกครองอยู่ในศตวรรษนี้ ถึงแม้ว่าหลังจากยุคภูมิธรรมแล้ว ระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ระบอบประชาธิปไตยแบบมีรัฐสภา และระบอบสังคมนิยมแบบยุโรปจะเข้ามาสู่จิตสำนึกของคนไทยผ่านพวกที่มองตะวันตกเป็นแบบอย่าง และพวกที่ผ่านการศึกษาแบบตะวันตก ความมุ่งหวังที่เป็นผลสืบมาในการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ ก็ไม่เคยบรรลุเป้าหมายที่ต้องการทำลายความเชื่อเดิมและเปิดศักราชใหม่ขึ้นได้ ด้วยเหตุนี้เองจึง

ไม่เคยมีการปฏิวัติสังคมขึ้นมากวาดล้างแผ่นดิน ไม่มีความเคลื่อนไหวเพื่อเอกราชเกิดขึ้น เพื่อปลดแอกตนเองจากการกดขี่ของระบบอาณานิคม ไม่มีผู้นำที่เคยนำผู้คนนับล้านเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านระบบฟิวดัล ด้วยเหตุที่มีลักษณะเช่นว่านี้อยู่ นักเขียนชาวตะวันตกจึงไม่รั้งรอที่จะถ่ายทอดความคิดที่ว่า "เมืองไทย รัฐอนุรักษ์นิยม" (Simmonds 1963) ให้กับผู้อ่าน

สิ่งสำคัญประการหนึ่งของวาทกรรม[1] ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเมืองไทยก็คือ งานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยในภาษาอังกฤษน้อยนักที่จะตั้งข้อสงสัยถกเถียงขึ้นมา หรือหากจะตั้งข้อสงสัยถกเถียงขึ้นมาก็เป็นแต่ด้านเทคนิค หรือระเบียบวิธีการเท่านั้น นักประวัติศาสตร์ชาวตะวันตกเป็นห่วงอยู่แต่เรื่องหลักฐานชั้นต้นมีอยู่น้อย ปัญหาเรื่องการกำหนดอายุหลักฐาน และความโน้มเอียงเข้าข้างฝ่ายเจ้านายที่มีแทรกอยู่ นอกเหนือจากประเด็นทั่ว ๆ ไปเหล่านี้แล้ว งานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยในภาษาอังกฤษยังคงไม่มีการถกเถียงปัญหา นักประวัติศาสตร์ชาวตะวันตกมักทึกทักเองว่า วงจรของความต่อเนื่องยังคงดำรงอยู่ และ "คนไทย" เองก็ถือว่าวงจรของความต่อเนื่องนี้ มีความสำคัญต่อสำนึกในฐานะประชาชนของพวกเขา ดังนั้นคำถามเชิงวิพากษ์วิจารณ์หลายข้อจึงเกิดขึ้น ได้แก่ งานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นภาษาไทย มีบทบาทอย่างไรต่อจิตสำนึกของนักประวัติศาสตร์ชาวต่างประเทศ ประวัติศาสตร์ของคนพื้นเมืองมีความสัมพันธ์เช่นไรกับประวัติศาสตร์ฉบับภาษาต่างประเทศ เป็นแค่เพียงข้อมูลของเล่มหลังเท่านั้นเองหรือ นักประวัติศาสตร์ชาวต่างประเทศใช้วิธี-

[1] คำว่า "discourse" เป็นคำที่มีปัญหามากในการแปลเป็นภาษาไทย มีผู้เสนอแนะให้ใช้วิธีทับศัพท์ภาษาอังกฤษ ตลอดจนเสนอแนะคำแปลต่าง ๆ ให้หลายคำ ในหนังสือเล่มนี้ผู้แปลขอใช้คำว่า "วาทกรรม" สำหรับคำว่า "discourse" ตามคำแนะนำของศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่ว่า "วาทกรรม" เป็นคำที่ใช้แพร่หลาย และเป็นที่เข้าใจอยู่ในวงวิชาการทุกวันนี้มากกว่าคำอื่น - ผู้แปล

การอย่างไร เพื่อเข้าถึงจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของไทย ตัวแทนอดีตของไทยที่นักประวัติศาสตร์ชาวต่างประเทศสร้างขึ้นมานั้นมีลักษณะสำคัญอย่างไร มันเป็นประวัติศาสตร์ของใครกันแน่ แน่นอนล่ะไม่ใช่ของประชาชนไทยหรือของรัฐไทย เนื่องจากสำนึกทางประวัติศาสตร์ของประชาชน (หรือของหมู่บ้าน ของชนชั้น ของยุคสมัย ของสถาบันใดสถาบันหนึ่ง) นั้นเป็นความทรงจำที่ว่า มันมีที่มาอย่างไร กว่าจะมาเป็นอย่างที่เป็นอยู่ตอนนี้

นักประวัติศาสตร์ไม่เคยขาดแคลนความต่อเนื่อง ที่จริงแล้วมันเป็นลักษณะอยู่ในตัวผลงานของนักประวัติศาสตร์ที่ต้องสร้างมันขึ้นมา ความแตกแยก ความแหวกแนว และความไม่ต่อเนื่องทั้งหลายที่มีอยู่ก็เพียงแต่เป็นเรื่องที่ต้องอธิบาย เชื่อมโยง ประสานเข้าด้วยกัน หรือนำมาพิจารณาในวงที่กว้างขึ้น ทั้งหมดนี้รวมอยู่ในสิ่งที่เรียกว่าความต่อเนื่อง ความแหวกแนวทั้งหมดเกิดขึ้นเพื่อให้มองย้อนหลังกลับไป และการมองย้อนหลังเช่นว่านี้ ย่อมนำไปสู่ผลสรุปอย่างหนึ่ง ดังนั้นก็ยุติลงได้ หนังสือเรื่อง *โฉมหน้าของศักดินาไทยในปัจจุบัน* ของจิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2500 เป็นที่รู้จักในด้านของความแหวกแนวในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย เพราะหนังสือเล่มนี้ แตกต่างจากการเขียนประวัติศาสตร์ตามประเพณี ความแหวกแนวเช่นนี้เอง ที่ทำให้งานชิ้นนี้เป็นประวัติศาสตร์หัวรุนแรง จากการแปลงานเขียนดังกล่าวเป็นภาษาอังกฤษ อาจทำให้ต้องแยกความแหวกแนวนี้ออกมา อีกนัยหนึ่งคือเพื่อรักษาความแหวกแนวให้คงไว้ และการกระทำเช่นนั้น เป็นการเริ่มต้นตอบคำถามข้างต้นบางข้อและเพื่อเข้าใจถึงบางสิ่งบางอย่างเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างงานเขียนทางประวัติศาสตร์ของไทยสมัยใหม่และจิตสำนึกร่วมสมัย ประวัติศาสตร์ของจิตรเคยถูกเซ็นเซอร์คือ ถูกห้ามพิมพ์ในบางสมัย และนั่นคือการถูกกำจัดให้พ้นไป การประกาศให้หนังสือเล่มดังกล่าวเป็นสิ่งพิมพ์ต้องห้าม เนื่องจากเป็น

ของแหวกแนว และยังเป็นดัชนีบ่งชี้ถึงการปรากฏตัวของรูปแบบใหม่ในการเขียนประวัติศาสตร์ด้วยภาษาไทย เป็นดัชนีที่ชี้ให้เห็นถึงสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว

แม้แต่ช่วงศตวรรษที่ผ่านมา ตอนที่สถาบันกษัตริย์ไทยกำลังเข้มแข็งที่สุด และพระราชอำนาจกับพระบรมเดชานุภาพต่างเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้กันและกัน โดยไม่ต้องมีผู้จงรักภักดีมาช่วยค้ำจุน พร้อมกับต้องระแวดระวังพวกทหารอย่างที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ก็ตาม แต่ยังมีประเด็นสำคัญสองประการเกิดขึ้นโดยบ่งชี้ถึงความเปลี่ยนแปลงเรื่องสำนึกทางประวัติศาสตร์ ประการแรกคือ รูปแบบที่งานเขียนทางประวัติศาสตร์จะต้องใช้ อีกประการหนึ่งก็คือ *อภิสิทธิ์* ในการเขียนประวัติศาสตร์นั้น อยู่ในมือของใคร สำหรับประการแรกนั้น ประวัติศาสตร์แบบพงศาวดารที่มีการเรียงลำดับรัชกาลยุติลงโดยสิ้นเชิง ด้วยการรวบรวมพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394-2411) ในตอนต้นทศวรรษ 2410 พงศาวดารแบบอื่น ๆ (เป็นต้นว่า พงศาวดารของประเทศราช) ยังคงมีการเขียนอยู่ต่อมาตลอดช่วงทศวรรษ 2460 แต่ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453) เป็นพระราชพงศาวดารแต่เพียงในนามเท่านั้น หนังสือเล่มที่ว่านี้ มิได้มีโครงเรื่องเป็นแบบพงศาวดารเหมือนกับพระราชพงศาวดารของสี่รัชกาลก่อนหน้านี้ ถึงแม้จะยังเขียนไม่จบ แต่ก็มีการกำหนดแก่นของเรื่อง และตั้งใจจะให้ยุติลงเพียงแค่ก่อนวิกฤติการณ์วังหน้า พ.ศ. 2417 ซึ่งเป็นบาดแผลของพระราชวงศ์ การปรับปรุงรัฐช่วงทศวรรษ 2430 ที่แม้จะเกิดขึ้นโดยการจัดการของพระมหากษัตริย์ แต่ก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจของทศวรรษก่อนหน้านี้ด้วยนั้นก็ยังคงไม่มีการบันทึกเอาไว้ต่อไป ที่จริงแล้วพระราชพงศาวดาร (เป็นงานที่ "เหลือพระสติกำลัง" ขององค์ผู้นิพนธ์ที่จะนิพนธ์เรื่องราวของทั้ง

รัชกาลได้) เท่ากับเป็นการนำชิ้นส่วนต่าง ๆ จากช่วงต้นรัชกาลมาปะติดปะต่อกัน (ดำรง 2493: คำนำ)

อะไรอยู่นอกเหนือสติกำลังของผู้บันทึกพงศาวดารกันแน่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ องค์ผู้นิพนธ์พระราชพงศาวดารทรงเป็นเสมือนหัวหน้าสถาปนิกคนหนึ่งที่มีส่วนปฏิรูปประเทศ จะไม่สามารถทรงพระดำริถึงรูปแบบทางประวัติศาสตร์สักแบบหนึ่งที่ดีพอที่จะให้เข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายใต้กรอบโครงเดียวเลยเชียวหรือ คำอธิบายจากราชสกุลของพระองค์ พระองค์ทรงเล่าให้พระราชโอรสองค์หนึ่งฟังว่า การเขียนพระราชพงศาวดารทั้งหมด เปรียบเสมือนการแล่เนื้อเถือหนังของพระองค์เอง (นิธิ 2527) ช่วยอำพรางปัญหาด้วยเกร็ดพงศาวดาร และไม่รับรู้ต่อความเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของจิตสำนึกสมัยใหม่ของไทย พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 5 ถูกมองว่า เป็นรูปแบบใหม่ของการเขียนประวัติศาสตร์ที่เพิ่งเริ่มต้นขึ้น (อดีตของไทยที่วางโครงเรื่องแบบให้มีผู้เล่า) โดยกำลังเริ่มต่อสู้เพื่อแยกตัวออกจากเปลือกห่อหุ้มของระเบียบแบบแผน (ของพงศาวดาร) เพียงเพื่อที่จะร่วงโรยและตายไป คำอธิบายแบบง่าย ๆ ก็คือ เป็นเพราะรูปแบบใหม่นี้ ยกย่องเชิดชูระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งมีมาก่อนระบอบกษัตริย์ไทยสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม รูปแบบการเขียนพงศาวดารเป็นสิ่งที่จำต้องรักษาเอาไว้ แม้จะไม่ได้ใช้บันทึกเหตุการณ์ร่วมสมัยอีกต่อไปแล้วก็ตาม ชนชั้นนำของไทยยังคงบันทึกพงศาวดาร โดยใช้เทคโนโลยีทางการพิมพ์และการศึกษาสมัยใหม่ นั่นคือ เผยแพร่ "ระบอบกษัตริย์แบบพงศาวดาร" และปลูกฝังความคิดดังกล่าวให้กับกลุ่มชนที่รู้หนังสือซึ่งกำลังขยายวงกว้างขึ้นเรื่อย ๆ ในพงศาวดารนั้น "พระมหากษัตริย์ยังคงเป็นศูนย์รวมพลังของความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ทั้งมวล" นับเป็นกระบวนทรรศน์ (paradigm) หนึ่งของ

"กระบวนการเปลี่ยนแปลงอันเหมาะสม ซึ่งชนชั้นนำของไทยกำลังทำอยู่อย่างมีจิตสำนึก" (Nidhi 1982: 31, 35)

ประเด็นที่สองคือ เรื่องนักประวัติศาสตร์เป็นใคร พวกเขาควรจะมาจากกลุ่มขุนนาง บรรพชิต หรือเป็นสามัญชนกันแน่ ท้ายที่สุดแล้วก็ไม่มีคณะกรรมการ หรือพวกในราชสำนักกลุ่มไหนที่สามารถตอบคำถามนี้ได้ แต่เทคโนโลยีทำได้ โรงพิมพ์ที่เป็นผลงานสำคัญของหมอสอนศาสนาคริสต์ ซึ่งนำเข้ามาเผยแพร่ในเมืองไทยเมื่อทศวรรษ 2370 ได้เปิดโอกาสให้ใครก็ได้ที่มีหนทาง เหตุผล ตลอดจนข้อมูลได้เผยแพร่ประวัติศาสตร์ และเนื่องจากสถาบันกษัตริย์ของไทยมิได้มองเทคโนโลยีสมัยใหม่ ด้วยทรรศนะและความรู้สึกถือเป็นเจ้าเข้าเจ้าของแบบเดียวกับจักรพรรดิเวียดนาม ที่อยู่ร่วมสมัยเดียวกันทรงกระทำ ดังนั้นจึงมีมากกว่าหนึ่งหนที่ความกล้าเสี่ยงของสามัญชนและขุนนางที่เป็นคนละพวก ก่อให้เกิดความระคายเคืองเบื้องพระยุคลบาท เห็นได้จากเมื่อ พ.ศ. 2421 สถาบันกษัตริย์โปรดให้เก็บริบและเผาประวัติศาสตร์ที่เขียนในรูปของ นิราศ เกี่ยวกับการรบที่ไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย เนื่องจากแม่ทัพ ซึ่งทำให้กองทหารต้องสูญเสียชีวิตจำนวนมาก ฟ้องร้องเรื่องการพิมพ์เผยแพร่เรื่องนี้ (จิตร 2518 ค) ต่อมามีนักประวัติศาสตร์สามัญชนคนหนึ่ง ซึ่งยื่นมือเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเอกสารทางราชการ ได้ถูกสอบสวนและจับกุมหลายครั้ง และงานเขียนของเขาที่เกี่ยวกับชีวประวัติของพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์สูงรูปหนึ่งก็ถูกเรียกเก็บจากการวางจำหน่าย (ชัยอนันต์ 2522; Reynolds 1973) กรณีทั้งสองนี้สะท้อนให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์และข้าราชการของพระองค์กำลังมีปฏิกิริยาตอบโต้ต่อรูปแบบนี้ในสองนัยคือ รูปแบบทางสังคม (ด้วยการปฏิเสธพระราชอำนาจเท่ากับว่าผู้เขียนได้ละเมิดบรรทัดฐานทางสังคม) และรูปแบบทางวรรณกรรม (ผู้เขียนได้ใช้ หรือถือโอกาสใช้แบบแผนของกวีนิพนธ์และพงศาวดารที่เป็นที่

ยอมรับ เพื่อเป็นเครื่องมือในทางที่ผิด) สำหรับกรณีที่เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2421 นั้น ทั้งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่างก็ทรงมีบันทึกไว้ชัดเจนว่า ถ้อยคำของกวีนั้น "ไปไกลเกิน" (คือ ล้ำหน้า) แบบแผนการเขียน นิราศ (จิตร 2523 ก: 175-176)

แม้ว่ารูปแบบการเขียนประวัติศาสตร์ของราชสำนัก คือ พงศาวดารจะยุติวิวัฒนาการในฐานะของเครื่องมือที่ชนชั้นนำใช้แสดงถึงแนวคิดต่ออดีตของตนแล้วก็ตาม และถึงแม้ว่าสามัญชนจะสามารถท้าทายอย่างไม่รุนแรงนัก ต่ออภิสิทธิ์ในการเขียนประวัติศาสตร์ของราชสำนักได้หลายครั้งแล้วก็ตาม แต่ราชสำนักยังคงเป็นผู้เขียน (และให้อำนาจในการเขียน) งานเกี่ยวกับอดีตของไทยตราบจนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สิ้นสุดลงใน พ.ศ. 2475 และการเขียนประวัติศาสตร์ยังคงเป็นเรื่องที่ทำเป็นการภายในทั้งสิ้น ไม่มีเจ้าอาณานิคมมาบีบบังคับหรือลดคุณค่าของงานเขียนทางประวัติศาสตร์ของคนพื้นเมือง และก็ไม่มีเจ้าอาณานิคมมาปราบปราม หรือประนีประนอมต่อลำดับขั้นทางสังคมและศาสนาของไทย ต่างจากที่เกิดขึ้นกับพม่า ชวา เวียดนาม ฟิลิปปินส์ มลายา และกัมพูชา จนกระทั่ง พ.ศ. 2475 ราชสำนักยังคงทำหน้าที่ซึ่งกองโบราณคดีของประเทศอาณานิคมทำอยู่ (ในเรื่องการขุดค้นและการอนุรักษ์มรดกตกทอดจากอดีต) แม้ว่าจะโดยความช่วยเหลือของนักวิชาการชาวต่างประเทศ ที่พำนักอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ก็ตาม การติดตามงานทางโบราณคดีเช่นนี้ มิได้นำไปสู่การวางกรอบแล้วใส่ข้อมูลลงไปในกรอบนั้นของประวัติศาสตร์ไทย แต่เป็นไปในด้านรื้อฟื้นอาณาจักรที่เคยรุ่งเรืองมาก่อน อย่างสุโขทัยและอยุธยามากกว่า ราวกับว่าแค่เหลือบตาดูผลงานของจี. เอช. ลูซ (G. H. Luce) ในพม่า จี. เซเดส์ (G. Coedès) ในอินโดจีน และ เอ็น. เจ. กรม (N. J. Krom) ในชวาแล้ว

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และคณะนักโบราณคดี ของพระองค์จะสามารถสร้างภาพพจน์ของอดีตอันรุ่งเรืองขึ้นมาได้ เป็นการฟื้นฟูเกียรติภูมิของชาติ ภายหลังจากมีความรู้สึกว่าชาติถูกลบหลู่ดูหมิ่น ด้วยสนธิสัญญาเรียกร้องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่มหาอำนาจตะวันตกมาบีบบังคับให้ทำงานเขียนแบบวางกรอบแล้วบรรจุข้อมูลลงไปตามกรอบเช่นนี้ ยังมีอยู่ต่อมาในช่วงเสี้ยวศตวรรษหลัง พ.ศ. 2475 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากปลายปากกาของหลวงวิจิตรวาทการผู้รับใช้ชนชั้นปกครองรุ่นใหม่ที่ก้าวขึ้นสู่อำนาจหลังปี 2475 นับเป็นการเขียน "โครงเรื่อง" ของประวัติศาสตร์ไทยที่ซ้ำเก่า โดยการผสมผสานโครงเรื่องแบบราชวงศ์เข้ากับโครงเรื่องของรัฐประชาชาติ (Reynolds 1984; Charnvit 1979: 166-168)

การเขียนซ้ำอย่างนี้มิใช่เรื่องธรรมดา ระบบทางสังคมและการเมืองที่ค่อนข้างจะแตกต่างกัน ได้รับการรับรองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่หมดอำนาจลง จนมิอาจพูดเพื่อตนเองได้อีกต่อไป ประวัติศาสตร์ไทยยังคงรอคอยรูปแบบใหม่ และรอคอยนักเขียนที่อยู่ข้างนอกของโครงสร้างอำนาจและสำนึกแบบพงศาวดารยังคงฝังแน่นอยู่ (โดยไม่มีรูปแบบงานเขียนให้เห็น) ตลอดช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และในทศวรรษ 2490 ส่วนที่หลงเหลือมาจากพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 5 ได้ถูกนำมารวมอยู่และเรียกว่า พงศาวดาร มาจนถึงราว พ.ศ. 2493 (ดำรง 2493)

เมื่อรูปแบบใหม่ที่เปลี่ยนแปลงโดยสิ้นเชิงคือหนังสือ *โฉมหน้าของศักดินาไทยในปัจจุบัน* ปรากฏโฉมเมื่อ พ.ศ. 2500 นั้น หนังสือเล่มนี้เต็มไปด้วยวาทกรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางการผลิต วิถีทางการครอบครอง และความขัดแย้งระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง ประชาชนไทยที่ต่อสู้ดิ้นรนให้ถึงระดับความต้องการทางวัตถุเพื่อความอยู่รอดของตน พยายามจะเป็นนาย

กุมโชคชะตาของตนเอง เพื่อสร้างประวัติศาสตร์ของตน เพื่อเป็นผู้กำหนดประวัติศาสตร์มากกว่าจะเป็นผู้ที่อยู่ในห้วงกระแสของมัน จุดสำคัญในการวิเคราะห์ จึงมิใช่ตัวสถาบันกษัตริย์ เพราะสถาบันกษัตริย์ถูกจัดให้เป็นแรงผลักดันสำคัญที่สุดของประวัติศาสตร์ในงานเขียนของหลวงวิจิตรวาทการ และก็ไม่ใช่สถาบันทางการเมือง หรือเศรษฐกิจอื่นใดอีกเช่นกัน จุดรวมของการวิเคราะห์อยู่ที่ระบบทางสังคม คือสิ่งที่นักเศรษฐศาสตร์การเมืองไทยปัจจุบันนี้หมายถึงรูปของสังคมตามนัยของกลุ่มมาร์กเซียน (Reynolds and Hong 1983)

รูปของสังคม ประกอบด้วยปัจจัย 3 ประการคือ เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม รูปของสังคมที่ว่านี้ ไม่ว่าจะเป็นชุมชนบุพกาล สังคมทาส หรือสังคมฟิวดัล ต่างก็ประสบความเปลี่ยนแปลงผ่านปฏิกิริยาอันซับซ้อนของพลังทางการผลิต (มีเทคโนโลยี และแรงงาน เป็นต้น) ความสัมพันธ์ทางการผลิต และความขัดแย้งทางชนชั้น ผลจากกระบวนการที่มีพลวัตผลักดันสังคมจากรูปหนึ่งไปสู่รูปต่อไป พร้อมกับรูปแบบใหม่ที่เปิดเผยอยู่ในของเดิม แม้ว่าของเดิมนั้นจะแตกสลายและหมดสิ้นไป ปัจจัยทางเศรษฐกิจ (คือความสัมพันธ์ทางการผลิตของสังคมโดยส่วนรวม) เป็นสิ่งที่ครอบงำ *โฉมหน้า* อยู่ ในขณะที่ "วัฒนธรรม" และ "ศาสนา" ที่เป็นหลักสำคัญของเอกลักษณ์ไทยจะถอยฉากไปอยู่ในภูมิหลัง การมุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจเช่นนี้ ดังที่ปรากฏชัดเจนในปัจฉิมลิขิตของบรรณาธิการนิรนามผู้อธิบายว่า การมีเวลาและทุนทรัพย์ไม่พอ ทำให้ยังมิได้พิจารณาถึงลักษณะทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม จึงเท่ากับเป็นการเปลี่ยนแปลงการเขียนประวัติศาสตร์ไทยที่เป็นอยู่ก่อนหน้านั้น การเน้นด้านเศรษฐกิจนั้น ผู้เขียนเรื่อง *โฉมหน้า* สามารถใช้คำพูดที่เองเกลส์ (Engels) เคยเขียนถึงโจเซฟ บล็อค (Joseph Block) เมื่อ พ.ศ. 2433 ได้ เขาและมาร์กซ์

(Marx) จำต้องเน้นหลักการสำคัญ เพื่อเผชิญหน้ากับฝ่ายตรงข้ามซึ่งปฏิเสธไม่ยอมรับมัน และเขาทั้งคู่ก็ไม่มีเวลา สถานที่ หรือโอกาส ที่จะปล่อยให้เรื่องอื่น ๆ ที่มีส่วนพัวพันอยู่ในระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ปรากฏเข้ามาตามที่ควรจะเป็น โครงการที่จะประกาศในหนังสือของจิตรที่ว่า จะชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของสังคมไทยนั้น ไม่เคยแล้วเสร็จสมบูรณ์ อย่างน้อย ๆ ก็ไม่ใช่ในหนังสือเรื่อง *โฉมหน้า* หรือหนังสือเล่มอื่นใดที่เขียนตามมา ถึงแม้ว่างานเขียนเล่มอื่น ๆ อีกหลายเล่มของจิตร ภูมิศักดิ์จะสืบสาวถึงลักษณะที่มิใช่ด้านเศรษฐกิจของอำนาจฟิวดัลก็ตาม

คำว่า "ปัจจุบัน" ที่ปรากฏอยู่กับชื่อเรื่องของฉบับพิมพ์ เมื่อ พ.ศ. 2500 แต่ถูกตัดออกเมื่อมีการพิมพ์ซ้ำครั้งหลัง ๆ นั้น ให้ภาพของพลังผลักดันร่วมสมัย ที่ชี้ให้เห็นถึงการคงอยู่ของซากเดนฟิวดัลในเมืองไทยของช่วงต้นทศวรรษ 2500 ซากเดนพวกนี้ตามทรรศนะของนักเศรษฐศาสตร์การเมืองร่วมสมัยแล้วคือ พวกที่ยึดมั่นต่อจิตสำนึกแบบไทยในรูปของความจงรักภักดีต่อระบอบกษัตริย์และพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น ในหนังสือฉบับ พ.ศ. 2500 นั้น คำว่าฟิวดัล หรือศักดินา[2] ในภาษาไทยนั้น มีความหมายกว้างกว่าและเข้าใจว่า มีมากกว่าแค่เป็นระบอบกษัตริย์ธรรมดา ซึ่งเป็นคำที่รวมความหมายเอาไว้ว่า เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของระบบฟิวดัลหรือศักดินาทั้งระบบ ผู้ที่เป็นฟิวดัลหรือศักดินา จึงมิใช่แค่วัดกันที่เป็นพวกเจ้านายหรือแม้แต่ขุนนาง ("ดังนั้นการที่จะชี้ว่าใครเป็นศักดินา โดยดูที่ขนาดตีนหรือชาติกำเนิดจึงไม่ถูกต้องโดยสิ้นเชิง") แต่เจ้าที่ดินใหญ่ของยุคศักดินาคือ กษัตริย์ นั่นหมายถึงพระเจ้าแผ่นดินและราชสกุลที่มีขนาดใหญ่ของพระองค์ซึ่งผูกขาดอภิสิทธิ์ของชนชั้น

[2] "ศักดินา" นี้ผู้เขียนใช้แทน "ศักดินา" เฉพาะที่มีความหมายตรงกับ feudal ในภาษาอังกฤษ

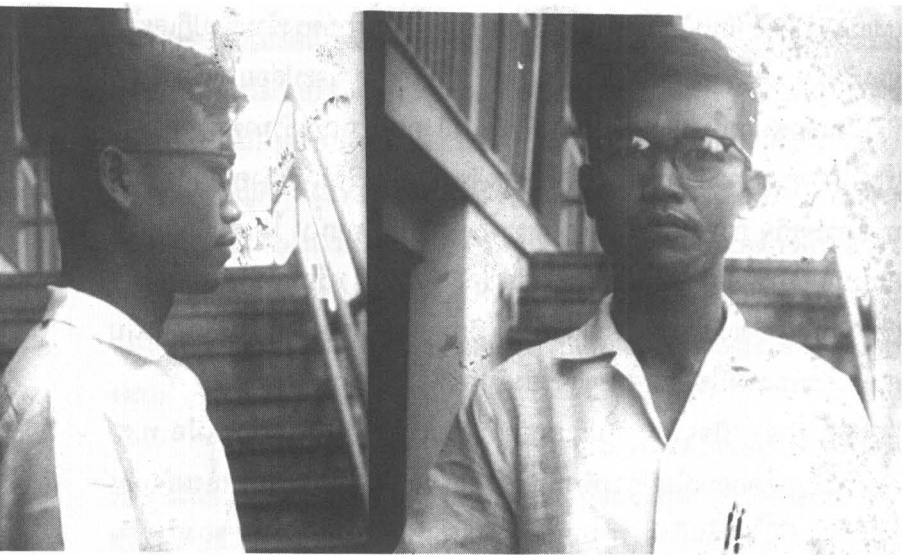

จิตร ภูมิศักดิ์

ปกครอง และมีสิทธิ์ขาดในการขูดรีดด้วย กษัตริย์ในฐานะหัวหน้าของชนชั้นจะมีบทบาทสำคัญต่อรูปของสังคมศักดินา ถึงแม้ว่าสถาบันกษัตริย์จะมิได้เป็นประเด็นสำคัญที่จะถูกหยิบยกขึ้นมาวิเคราะห์ก็ตาม แรงผลักดันจากความโลภมากกว่าศรัทธาทางศาสนา ทำให้ค่านิยมทางศาสนาและวัฒนธรรมถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการปกครอง มากกว่าจะเป็นบ่อเกิดของความมั่นคงทางจิตใจและทางสังคม และเพื่อแสดงให้เห็นว่ารูปของสังคมแบบนี้ ท้ายที่สุดแล้วก็ทำให้เกิดสภาวะเฉื่อยชาที่สร้างความเสื่อมโทรมแก่สวัสดิภาพและการผลิตของมนุษย์ หนังสือของจิตรจึงเชื่อมโยงความล้าหลังทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมเข้ากับสถาบันกษัตริย์

ลักษณะเช่นว่านั้นของสถาบันกษัตริย์ เป็นภาพที่กลับกันกับที่สถาบันกษัตริย์ร่วมสมัยพยายามแสดงตนว่า เป็นตัวเชื่อมของพัฒนาการทางเศรษฐกิจ

การเมือง และสังคม เป็นพลังผลักดันความเปลี่ยนแปลงตามแนวทางประชาธิปไตย เป็นแบบอย่างของการมีครอบครัวเดียว เป็นองค์อุปถัมภ์การประดิษฐ์เครื่องมือง่าย ๆ สำหรับใช้ในการเกษตร (เครื่องปั๊มน้ำมันที่ต่อจากเกียร์รถจักรยาน) หรือเกี่ยวกับเทคโนโลยีปลีกย่อยสำหรับการเกษตรแผนใหม่ (โครงการชลประทานขนาดใหญ่ และการทำฝนเทียมด้วยสารเคมี) ตลอดจนเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงทางการเกษตร (การทำฟาร์มโคนม) มีหนังสือภาพที่จัดทำขึ้นโดยสำนักพระราชวัง เช่น *กษัตริย์เกษตร* (2523) ชื่อเรื่องเอามาจากคำศัพท์ทางนิรุกติศาสตร์ภาษาสันสกฤตโบราณ (*เกษตร* มาเป็นกษัตริย์ เปลี่ยนเสียงอ่านเป็น *กะ-สัด*) และเชื่อมโยงระหว่างผู้ปกครอง (*กษัตริย์*) เข้ากับการเกษตรกรรม (*เกษตร*) ด้วยเสียงอ่านที่ใกล้เคียงกัน เท่ากับช่วยเผยแพร่การกล่าวอ้างดังกล่าว นับแต่สมัยทหารปกครองช่วงต้นทศวรรษ 2500 ได้มีการฟื้นฟูพระบรมเดชานุภาพ และจัดวางราชบัลลังก์เอาไว้ ณ ศูนย์กลางของอุดมการณ์ชาตินิยมของทางราชการ กฎหมายที่ให้คำนิยามของการเป็นกบฏได้รวมไปถึงความผิดฐานหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ และการเข้ามายุ่งเกี่ยวหรือละเมิดต่อความหมายของสถาบันกษัตริย์ที่กำหนดเอาไว้แล้ว ย่อมเสี่ยงต่อการละเมิดกฎหมายเหล่านี้ การเชื่อมโยงสถาบันกษัตริย์กับระบบการเกษตรที่ล้าหลัง จึงใกล้เคียงกับการกระทำอันเป็นกบฏ

สิทธิธรรมของรัฐไทยวางอยู่บนสายใยของความหมายที่เชื่อมต่อกันทางกฎหมายในพิธีกรรม และในรูปสัญลักษณ์ (ไม่ว่าจะเป็นรูปปั้นอนุสาวรีย์ หรือผังของราชธานี หรือการกระจายของวัดวาอาราม) ความหมายเหล่านี้ มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างหนีไม่พ้นกับสถาบันทหาร สถาบันกษัตริย์ และสถาบันสงฆ์ ในฐานะสถาบันทั้งสามที่ค้ำจุน "เมืองไทย" ทหารกับตำรวจรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคมและรักษาบูรณภาพแห่งดินแดน ช่วยหนุนหลังอำนาจรัฐด้วยกำลังอาวุธ สถาบันกษัตริย์ในตอนนี้คือ ผู้สืบทอดอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์มาแต่

โบราณกาล มีอำนาจบังคับบัญชาที่โดดเด่นและน่าเกรงขาม และในส่วนที่เป็นบุคคลก็เป็นผู้สถาปนาราชสกุลวงศ์ นับเป็นองค์กรภายในประเทศที่มีความเป็นคนธรรมดาเหมาะสมกับยุคสมัย สถาบันสงฆ์เป็นศูนย์รวมของบรรทัดฐานทางศีลธรรม และช่วยชี้นำผู้มีความศรัทธาไปสู่การดับทุกข์ของจิตวิญญาณเมื่อถึงภาวะคับขัน แต่ละส่วนของสถาบันทั้งสามจะหยิบยืมความหมายหลักของอีกสองสถาบัน มาส่งเสริมหรือเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ความหมายที่มีอยู่ อาจนิยามการกบฏได้ว่าเป็นความพยายามจะแก้สายใยของความหมายที่กล่าวมานี้ เป็นการเล่นกับความหมาย ใช้ความหมายอย่างไม่ถูกต้อง หรือด้วยวิธีการที่ไม่ถูกต้อง (Ryan 1982: 1-8) ในบทที่สามและสี่[3] ที่อยู่ต่อจากบทแปลเรื่อง *โฉมหน้า* ข้าพเจ้าจะพิจารณาถึงนัยของความเป็นกบฏที่อยู่ในหนังสือของจิตร (หนังสือเล่มนี้อธิบายความหมายที่ถูกต้องว่าเป็นอย่างไร) และพูดถึงปฏิกิริยาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบโต้ความหมายเหล่านั้น การเซ็นเซอร์นับเป็นแค่ปฏิกิริยาตอบโต้อย่างหนึ่งเท่านั้น

โฉมหน้าของศักดินาไทยในปัจจุบัน เกี่ยวข้องทั้งกับด้านการเขียนและการเป็นกบฏ และประวัติการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ ยังสะท้อนภาพรวมของความเชื่อมโยงระหว่างอำนาจสมบูรณาญาสิทธิ์ และความหมายอันเหมาะสม นับจากฉบับตีพิมพ์ครั้งแรกแล้ว ที่หนังสือเล่มนี้ถูกดึงเข้าสู่ความขัดแย้งเรื่องความหมายที่หนังสือเล่มนี้แสดงออกมา สิ่งที่มันสร้างขึ้นนับเป็นหนึ่งในบรรดาความหมายที่ว่านี้ ผลงานเล่มนี้ปรากฏเป็นครั้งแรกท่ามกลางบรรยากาศที่เปิดกว้าง

[3] บทที่สามของหนังสือเล่มนี้ คือ "Feudalism in the Thai Past" และสี่คือ "Conclusion" ใน Craig J. Reynolds, *Thai Radical Discourse: the Real Face of Thai Feudalism Today* (New York: SEAP, Cornell University, 1987, pp.149-170 and pp. 171-176.

ของปี 2500 อันเป็นปีฉลองครบรอบ 25 พุทธศตวรรษของบรรดาประเทศที่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท หลังจากนั้นไม่นานคือ พ.ศ. 2501 ตัวผู้เขียนก็ถูกจับเข้าคุกและหนังสือเล่มนี้ก็กลายเป็นหนังสือต้องห้ามไป อีกสิบห้าปีต่อมาหลังเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 แล้ว ก็มีการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้นมาอีกท่ามกลางบรรยากาศที่เปิดกว้างใหม่อีกหน เพียงเพื่อจะกลายเป็นหนังสือต้องห้ามใหม่อีกครั้งใน พ.ศ. 2520 หนังสือเล่มนี้ได้รับการตีพิมพ์ซ้ำอีกใน พ.ศ. 2522

ในส่วนแรกของบทวิจารณ์เรื่อง *โฉมหน้า* ข้าพเจ้าอยากจะเสนอการตีความประวัติศาสตร์ไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และประวัติของจิตร ภูมิศักดิ์ ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้าจะเสนอข้อถกเถียงว่า อะไรเป็นนัยที่ผู้เขียนสื่อถึงคนอื่น และจะให้ภาพสภาวะแวดล้อมของหนังสือ (ด้านเวลา สถานที่) แต่ข้าพเจ้าจะเสนอความคิดเห็นของตัวเองที่ได้จากการอ่านเรื่องนี้ต่อจากบทแปล หนังสือเล่มนี้มีฐานะของมันแล้วในประวัติศาสตร์ของการเขียนประวัติศาสตร์ไทย มันถูกดูดซับเข้าสู่แนวทางการเขียนประวัติศาสตร์ที่เป็นภาษาไทย ในการแปลและแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์ผลงานเล่มนี้ ข้าพเจ้าตั้งใจจะแสดงให้เห็นฐานะที่ว่านี้แก่ผู้ที่พูดภาษาอังกฤษ อย่างน้อยก็ในระดับพื้นฐานที่สุดคือเพื่อ "รายงาน" ว่าฐานะนั้นอยู่ตรงไหนในงานเขียนภาษาไทย อย่างไรก็ดีการทำงานครั้งนี้ ไม่ได้เป็นแค่งานแปลและรายงานธรรมดา ๆ แต่บทแปลและบทวิจารณ์ ยังมีส่วนชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเขียนประวัติศาสตร์และจิตสำนึกร่วมสมัย และช่วยยืนยันข้อโต้แย้งของข้าพเจ้าที่ว่าจะทำได้อย่างไรและทำไมที่หนังสือภาษาไทยฉบับนี้ ถึงต้องปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ของเมืองไทยที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษ

การสร้างชีวประวัติของจิตร ภูมิศักดิ์

ชีวิตของจิตร ภูมิศักดิ์ ในประวัติศาสตร์ไทยศตวรรษนี้ มีปัญหามากมายหลายประการ ไม่ใช่เพียงเพราะว่า มันขัดต่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และการสรุปรวมภาพของบุคคลที่ผู้อ่านหวังจะได้พบในเรื่องราวของชีวิตสักชีวิตหนึ่ง ชีวิตที่ขัดกับชีวประวัติ เนื่องจากชีวประวัตินั้น "แสดงให้เห็นการรวบรวมเรื่องราวของตัวบุคคล...อย่างเป็นเหตุเป็นผล และจำต้องโยงเข้าหาแกนกลาง" ดังนั้นจึงจำต้อง "ไม่สมจริง" (Sturrock 1979: 53) เรื่องราวชีวิตของจิตรมีหลายตอนที่ไม่ลงตัว มีหลายสิ่งที่ขาดหายไป และหลักฐานข้อเท็จจริงที่ขัดกันนี้ บ่งชี้ถึงชีวิตหนึ่งซึ่งขัดแย้งต่อการผสมผสานและไม่มีข้อยุติ ถึงแม้ว่าปัจจุบันนี้ จิตร ภูมิศักดิ์ จะเป็นเสมือนศูนย์รวมของความคิดก้าวหน้าแบบไทย และแม้ว่าเขาจะถูกทำให้ลดความเข้มข้นลง โดยวาทกรรมทางวิชาการที่จัดให้เขาอยู่ในสกุลที่วิเคราะห์สังคมและประวัติศาสตร์ไทยก็ตาม ชีวประวัติของเขายังคงไม่ชัดเจนอยู่นั่นเอง โดยอยู่อย่างกระจัดกระจายตามหนังสือถึงร้อยเอ็ดเล่มที่เป็นหลักฐานพยานการดำรงชีวิตอยู่ของเขา นั่นนับรวมถึงบันทึกความทรงจำหลายฉบับของพวกญาติมิตร บทสัมภาษณ์ของคนเหล่านั้น คำนำในหนังสือชีวประวัติ อย่างน้อย ๆ มีงานศึกษาค้นคว้าทางวิชาการเล่มหนึ่งเกี่ยวกับ "ชีวิต-และ-ผลงาน" ยังมีข้อมูลเชิงอัตชีวประวัติ และชีวประวัติที่เขียนขึ้นจากหลักฐานดังกล่าว ผลงานที่แสดงความสามารถเชิงวิชาการของเขาที่ยังมีออกมาไม่มีวันจบสิ้น (ต้นฉบับสามเรื่องพิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2525 และต้นฉบับอีกเรื่องพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2526)[4] ช่วยให้โครงการศึกษาค้นคว้าและสร้างเรื่องราวชีวิต

[4] ปี 2526 งานทางวิชาการของจิตร ภูมิศักดิ์ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรก ถึง 2 เรื่อง คือ *สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา* และ *ภาษาละหุหรือมูเซอร์*–ผู้แปล

ของเขายังคงมีต่อมาอีก แม้ว่าการขุดพบต้นฉบับลายมือที่ยังไม่เคยตีพิมพ์อาจจะไม่มีอีกต่อไปแล้ว

ความผันแปรของชีวิตถูกเน้นโดยผู้ที่ไม่เปิดเผยนาม ผู้ใช้นามแฝง และลักษณะที่หลบซ่อนอยู่ของตัวข้อมูลเอง ยิ่งสืบค้นเรื่องราวชีวิตลึกลงไปเท่าไร ความซับซ้อนก็ยิ่งมีมากขึ้นสำหรับการจำกัดวงและชี้เฉพาะลงไป และกรณีการตายของเขา (เขาถูกยิงเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2509 ขณะอยู่ที่ชายป่า) ก็มีนัยแสดงถึงกระบวนทรรศน์ในการเขียนชีวประวัติของไทย คือ ชีวประวัติที่เขียนเนื่องในงานศพไม่มีวันจะเขียนขึ้นได้ เพราะไม่เคยมีการพิมพ์ชีวประวัติแบบนี้สำหรับพวกนอกกฎหมาย ดังนั้นแม้แต่ชีวประวัติที่เหมาะสมหรือเป็นทางการ ซึ่งเป็นที่ต้องการในหมู่นักศึกษาเรื่องเมืองไทย เพื่อเป็นข้อมูลด้านชีวประวัติก็ยังขาดแคลน ไม่น่าสงสัยเลยที่เรื่องวันที่เขาเสียชีวิตนั้น บางทีก็ดูจะไม่แน่นอนเท่าไรนัก เพราะหนังสือบางเล่มระบุวันที่ 5 พฤษภาคม 2508 ในขณะที่บางเล่มบอกว่าเป็นวันที่ 5 พฤษภาคม 2509

ความไม่แน่นอนแบบนี้ มีอยู่ทั่วไปในชีวประวัติของจิตร ภูมิศักดิ์ (พูดอีกอย่างหนึ่งได้ว่า ชีวิตนั้นมีเรื่องที่จะต้องเถียงกัน) ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากเหตุการณ์ของการถูกสกัดในชีวิตเมื่อ พ.ศ. 2496 ทางการมหาวิทยาลัยเคยสั่งพักการเรียนเขานานถึงปีการศึกษาหนึ่งเต็ม ๆ เท่ากับเป็นการแยกเขาออกจากเพื่อนร่วมชั้น และผลักเขาเข้าไปอยู่ในกลุ่มกบฏ ระหว่าง พ.ศ. 2501-2508 นั้น อำนาจสมบูรณาญาสิทธิ์ของรัฐ ก็จับกุมคุมขังเขาโดยไม่มีการไต่สวนฟ้องร้อง พรากตัวเขาจากสังคมภายนอก และทำให้เขาเป็นนักโทษการเมือง ตอนปลาย พ.ศ. 2508 หลังจากที่ออกจากคุกมาได้ราว 10 เดือน เขาก็เข้าป่า ยังไม่กระจ่างชัดนักว่า เขาทำเช่นนั้นเพื่อเข้าร่วมขบวนกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พ.ค.ท.) หรือเพื่อหาหนทางไปเมืองจีนกันแน่ บุคคลผู้นี้เป็นใครกัน เขาถึงได้

เผชิญกับการสกัดและการแยกตัวออกถึงขนาดนั้น สภาวะแวดล้อมของการสกัดเหล่านี้เป็นอย่างไร นี่คือคำถามต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อต้องการคำตอบเกี่ยวกับเขาคนนั้น การค้นหาคำตอบได้นำไปสู่การสร้างเรื่องราวชีวิตอันเป็นตำนาน และเขาได้กลายเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรมและแบบอย่างของปัญญาชนนักปฏิวัติสำหรับคนรุ่นหนุ่มสาว เรื่องราวชีวิตของเขาปัจจุบันนี้ ถือเป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมที่สร้างขึ้นเกี่ยวกับการต่อสู้ระหว่างคนหนุ่มสาวกับผู้อาวุโส ระหว่างความคิดหัวก้าวหน้ากับภูมิปัญญาที่ได้รับมรดกตกทอดมา และระหว่างส่วนที่อยู่ชายขอบกับส่วนที่มีผลประโยชน์ปลูกฝังอย่างแน่นแฟ้น แรงผลักดันให้นิยามชีวิตซึ่งย่อมจะ "จำต้องรวมศูนย์เข้ามา" เพื่อที่จะขุดคุ้ยเอาชีวิตกลับคืนจากส่วนที่เป็นรกเป็นพงและอยู่ชายขอบ ซึ่งจะต้องถูกขุดขึ้นมา (หรือสร้างเสริม) ด้วยท้องเรื่องเหล่านี้ได้แก่ การถูกสกัด การแยกตัวออก และการกบฏ

ในภาษาไทยแล้ว เขาอาจจะเป็นนักคิดหัวก้าวหน้าที่ถูกพูดถึงมากที่สุดเช่นเดียวกับที่อาจจะเป็นคนที่ได้รับการยกย่องและถูกประณามมากที่สุดด้วย นับแต่ปรีดี พนมยงค์ เป็นต้นมา ปรีดีเป็นผู้นำพลเรือนของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งเค้าโครงเศรษฐกิจฉบับ พ.ศ. 2476 ของท่านถูกตราว่าเป็น "คอมมิวนิสต์" เพราะมีหลักการสังคมนิยมปรากฏอยู่ จิตรเป็นคนรุ่นหลังปรีดี และโตเป็นผู้ใหญ่ในช่วงต้นทศวรรษ 2490 ขณะที่โชคชะตาทางการเมืองของปรีดีกำลังตกอับ เขาสร้างชื่อเสียงขึ้นมาผ่านด้านหนังสือพิมพ์ วรรณคดี และการศึกษา มากกว่าจะเป็นด้านกฎหมายและรับราชการหรือการเมือง ต่างจากปรีดีผู้เคยดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอยู่ช่วงสั้น ๆ หลังการยึดครองของญี่ปุ่นยุติลงในปี 2489 จิตร ภูมิศักดิ์ไม่เคยเป็นข้าราชการ และยังต่างจากปรีดีอีกเช่นกัน ตรงที่ท่านได้รับปริญญาเอกทางกฎหมายจากมหาวิทยาลัยปารีส ส่วนจิตรนั้นไม่เคยย่างเท้าออกไปประเทศตะวันตกเลยแม้แต่น้อย ถ้าหากเขา

ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ ความคิดของเขาคงจะถูกชักนำและอบรมโดยจรรยาบรรณทางวิชาการอันสุขุมคัมภีรภาพ เขาคงจะเรียนรู้ที่จะรักษาคุณสมบัติอย่างพร้อมมูลและเสนอตัวอย่างการอธิบายที่เป็นทางเลือก และโครงการตีความประวัติศาสตร์ไทยซ้ำใหม่ของเขาก็อาจจะสูญเสียความมุ่งมั่นและความมั่นใจแบบที่ทำให้ *โฉมหน้า* เต็มไปด้วยพลังเช่นนั้น

ปรีดีบรรลุถึงสถานะเสมือนตำนานได้ในช่วงชีวิตของท่าน ในฐานะแกนนำของปัญญาชนกลุ่มที่ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และเป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง) ท่านพยายามหาทางถ่ายทอดอุดมการณ์ภูมิธรรมของฝรั่งเศสมาสู่ชีวิตคนไทย นักชาตินิยมฝ่ายซ้ายของไทยทั้งหมด แม้แต่สมาชิก พ.ค.ท. ต่างพยายามกำหนดแนวทางการเมืองของตนให้สัมพันธ์กับของปรีดี และถึงแม้จะมีสมาชิก พ.ค.ท. บางคนเสนอความเห็นให้พรรครับรองกิตติคุณของท่าน และใช้เรื่องนี้ให้เป็นประโยชน์ก็ตาม แต่ความล้มเหลวในการกระทำเช่นว่านั้นของ พ.ค.ท. ทำให้ฝ่ายซ้ายไทยแตกออกเป็น 2 สายอยู่หลายรุ่นคือ สายของปรีดีกับกลุ่มของท่าน และสายของ พ.ค.ท. (สัมภาษณ์ ผิน 2527) หลังจากถูกกล่าวหาอย่างไม่เป็นธรรมว่า มีส่วนพัวพันในกรณีลอบปลงพระชนม์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเมื่อ พ.ศ. 2489 และบีบบังคับให้ปรีดีต้องหลบหนีออกนอกประเทศแล้ว ปรีดีขอลี้ภัยอยู่ต่างประเทศเริ่มจากเมืองจีน และต่อมาที่ปารีส จนกระทั่งถึงแก่อสัญกรรมในเดือนมีนาคม 2526 แม้ท่านจะอยู่ไกลในต่างแดน แต่ก็ยังต้องมีคดีความฟ้องร้องในศาลกับนักกฎหมายในกรุงเทพฯ เพื่อพยายามชำระชื่อเสียงให้พ้นมลทินจากข้อกล่าวหาครั้งแล้วครั้งเล่า เมื่อครั้งที่ท่านเปิดโอกาสให้เข้าเยี่ยมคำนับได้ที่ปารีส มีนักศึกษาและอาจารย์ชาวไทยที่อยู่ต่างประเทศหลายต่อหลายคน เดินทางไปยังบ้านพักของท่านเพื่อขอ

สัมภาษณ์ เพื่อสัมผัสภูมิปัญญาทางการเมืองของท่าน และเพื่อกำหนดอุดมการณ์ของพวกเขาให้สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์การเมืองไทย และความคิดทางการเมืองที่ท่านสร้างขึ้น การเดินทางไปเยี่ยมคำนับแบบที่ว่านี้มีเพิ่มมากขึ้นหลังการชุมนุมของพวกนักศึกษาจำนวนมากในเดือนตุลาคม 2516 และการสิ้นสุดของการปกครองโดยรัฐบาลทหาร

ระหว่างเดือนตุลาคม 2516 ถึงเดือนตุลาคม 2519 นั้น เมืองไทยได้มีโอกาสสัมผัสระบอบประชาธิปไตยแบบมีรัฐสภาอย่างเต็มที่ ถึงแม้ว่าจะเป็นระบอบประชาธิปไตยที่ตกอยู่ในวงล้อมมากขึ้นเรื่อย ๆ ก็ตาม (Girling 1981; Morrell and Chai-anan 1981) และปรีดี ผู้นำในการสถาปนาสถาบันรัฐสภาในประเทศไทยก็กลายเป็นที่พึ่งคอยชี้แนะให้คำวิพากษ์วิจารณ์แก่แอคติวิสต์รุ่นหนุ่มสาวของไทย ในฐานะที่พวกเขาได้สร้างประวัติศาสตร์ของจิตสำนึกของตนเอง แต่สำหรับพวกที่อยู่ในวัยยี่สิบและสามสิบเศษ ๆ ในช่วง 3 ปีนั้นแล้ว ปรีดีอยู่ห่างไกลเกินไป และมีอาวุโสสูงเกินกว่าที่จะนำมาวัดเปรียบเทียบกับประสบการณ์ที่พวกเขาประสบอยู่ได้ บารมีของท่านในฐานะผู้นำที่มีความสามารถของสังคมที่สร้างใหม่ให้ก้าวหน้ามิได้ลดถอยลง แต่วัยวุฒิและความห่างเหินจากการต่อสู้ทางการเมืองของไทย ได้จำกัดบทบาทของท่านลงเหลือแค่เป็นศูนย์กลางของการเมืองแบบใหม่เท่านั้น

สำหรับแอคติวิสต์รุ่นหนุ่มสาวแล้ว จิตรอยู่ในวัยใกล้เคียงกันมากกว่าภูมิหลังทางการศึกษาเองก็ไม่ห่างกันกัน และชีวิตของเขายังเพิ่มความหมายเรื่องความตายของผู้เสียสละอีกด้วย ยิ่งกว่านั้นก็คือ การค้นคว้าเรื่องชีวประวัติของเขา และการค้นพบผลงานของเขาระหว่างช่วง พ.ศ. 2516 ถึง 2519 ถือเป็นส่วนสำคัญของการขุดค้น อันเป็นแบบหนึ่งของการขุดค้นทางวัฒนธรรมของวรรณกรรม และประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมของไทยสมัยหลังสงครามโลก

ครั้งที่ 2 (Anderson 1985; Flood 1975; Reynolds and Hong 1983) ช่วงเวลานับตั้งแต่สงครามโลกยุติจนถึง พ.ศ. 2500-2501 นี้ นับเป็นยุคของความรุ่งโรจน์อย่างแท้จริงของสังคมนิยมไทย มีการศึกษาทางวรรณกรรมและประวัติศาสตร์หลายเรื่องที่ได้รับแรงบันดาลใจจากปรัชญาวัตถุนิยม สังคมสัจจนิยม และการประสบความสำเร็จของรัสเซียกับจีนภายหลังการปฏิวัติ ระหว่างปี 2516 ถึง 2519 นั้น บทกวี เพลง บทวิพากษ์ ความเรียง และผลงานค้นคว้าทางวิชาการของจิตรถูกขุดค้นออกมาจากหนังสือ และวารสารฉบับต่าง ๆ (และยังมีวรรณกรรมที่ขุดขึ้นมาจากสวนหลังบ้านของบางคน อย่างกรณีของต้นฉบับลายมือหนาปึกฉบับหนึ่ง) มีการจัดรวบรวมเป็นหมวดหมู่แล้วพิมพ์ซ้ำขึ้นใหม่ ทั้งที่ก่อนหน้านี้เป็นแค่ผลงานที่กระจัดกระจายอยู่เป็นชิ้น ๆ เท่านั้น ชีวิตหรืองานของเขา และของนักเขียนกลุ่มก้าวหน้าคนอื่น ๆ ของช่วงทศวรรษ 2490 กระตุ้นให้เกิดความเคลื่อนไหวในหมู่เยาวชนไทย และการเสาะแสวงหาและค้นพบชีวิตหรืองานเช่นว่านั้น ได้กลายเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่สัมพันธ์กับความเคลื่อนไหวดังกล่าว

บางแง่มุมของความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2516 (เป็นต้นว่า การชุมนุมของมวลชน) นั้น ไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์ทางการเมืองไทย แต่ด้วยการมองย้อนกลับไปดูแล้วจะพบว่า มีอะไรหลายอย่างที่เดียวที่บ่งชี้ว่า ความเปลี่ยนแปลงกำลังจะเกิดขึ้น และยังช่วยแผ้วถางทางเตรียมไว้ให้ด้วย แต่กระนั้นก็ดีเหตุการณ์ก็ผ่านไปรวดเร็วมาก และความเปลี่ยนแปลงมาถึงอย่างฉับพลันขนาดที่เมื่อ ถึงเวลานั้นแล้ว ดูราวกับว่า ยุคใหม่กำลังเข้าสู่ยามอรุณรุ่ง อดีตหรือประวัติศาสตร์ที่ต่างประเภทออกไปเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งสำหรับยุคใหม่ ไม่ใช่ประวัติศาสตร์ประเภทที่พูดเรื่องวิวัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน แต่เป็นอย่างที่พูดถึงเงื่อนไขที่ เหมือนกัน ถึงผู้สร้างและเรื่องราว

ต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วในช่วงเวลาก่อนหน้านี้ อดีตอย่างที่ว่านี้ ก่อให้เกิดความคิดอันลุ่มลึก และการตระหนักที่น่าตกใจเกี่ยวกับจิตสำนึกที่ปรากฏขึ้นหลังปี 2516 ความคิดอันลุ่มลึกในที่นี้หมายความว่า เยาวชนกำลังรื้อฟื้นและปลุกเร้าบางสิ่งที่เคยสงบเงียบอยู่หรือว่าที่ถูกลืมเลือนไปแล้ว บางสิ่งจะต้องทบทวนซ้ำอีกหากต้องการเปลี่ยนการอุปมาอุปไมย ชีวิตของจิตร (นับแต่ยังมีชีวิตอยู่จนกระทั่งตาย ถูกค้นพบและเล่าขานใหม่หลังจากเขาเสียชีวิตไปแล้ว) ถือเป็นการทบทวนแบบที่ว่านี้ ทำให้เกิดความคล้ายคลึงกันระหว่างช่วงทศวรรษ 2490 กับช่วง พ.ศ. 2516-2519 และความคล้ายคลึงเช่นนี้ ช่วยในการนิยามและเสริมสร้างความแข็งแกร่งแก่จิตสำนึกที่ปรากฏขึ้นหลัง พ.ศ. 2516

การยกอดีตช่วงทศวรรษ 2490 มาใส่ช่วงพ.ศ. 2516-2519 ทำให้ จิตร ภูมิศักดิ์ กลายเป็นผู้สร้างที่ช่วยผลักดันความเคลื่อนไหวทางวรรณกรรมตลอดช่วงสามปีนั้น และยังช่วยสร้างเสริมจิตสำนึกหลัง 2516 ของประชาชนผู้เรียนรู้เกี่ยวกับตัวเขาด้วย แม้กระนั้นก็ดีนับว่าเขาเป็นทั้งผลผลิตของจิตสำนึกนั่นมากเท่า ๆ กับเป็นเหตุที่ทำให้มันเกิดขึ้นมา การค้นพบชีวิตหรือผลงานของเขาถือเป็นตัวอย่างของสิ่งที่มิเชล ฟูโกลต์ (Michel Foucault) เรียกว่า "นักเขียน-หน้าที่" (the author-function) ซึ่งในบทวิจารณ์เกี่ยวกับชีวิต หรือผลงานจะพูดถึงนัยความหมายอย่างหนึ่งโดยยึดถือความหมายบางอย่างเอาไว้ แล้วตัดส่วนที่เหลือทิ้งไป ชื่อของนักเขียนตามทรรศนะของฟูโกลต์แล้ว

> แสดงบทบาทเฉพาะอย่างหนึ่ง โดยตระหนักถึงการบอกเล่าที่เป็นวาทกรรม ยึดมั่นในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ชื่อแบบที่ว่านี้ ผลิตผลงานเขียนจำนวนหนึ่งให้คนคนหนึ่ง หรือกลุ่มหนึ่งร่วมกันบริโภค ให้การนิยามแก่พวกเขา ทำให้พวกเขาแยกตัวออกมาหรือเปรียบเทียบให้เห็นว่าพวกเขาต่างจากคนอื่น ๆ (Foucault 1979: 147)

นักเขียนทำหน้าที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและความสัมพันธ์ต่อเนื่องให้กับตัวงานเขียนในวิถีทางที่ "นักเขียน" และ "ผลงาน" ถูกนิยามซึ่งกันและกัน ในฐานะที่มีหลักการร่วมกันอยู่ ความเป็นนักเขียนจึงเป็นหนทางสำคัญทางหนึ่งที่ทำให้วาทกรรมถูกรวมเอาไว้ หรือถูกควบคุมไว้เพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะ (Foucault 1972)

ในกรณีของจิตร ภูมิศักดิ์นั้น มีผลงานอยู่ 2 ชิ้น (จิตร 2515, 2517 ค) ที่ *ล้ำหน้า* กว่าตัวนักเขียนในนัยที่ว่า การค้นพบและพิมพ์งานดังกล่าวซ้ำ ส่งผลให้มีการค้นหาตัวคนเขียน ราวกับว่าผลงานไล่ตามหลังคนเขียน เมื่อผลงานตามทันคนเขียน และค้นพบยุคของการสกัดและแยกตัวออกของชีวิตจิตร ทำให้ชีวประวัติและงานเล่มอื่น ๆ ของเขามีตามออกมา แม้จะดูเหมือนเป็นเส้นขนานกับช่วงทศวรรษ 2490 ก็ตาม แต่ช่วงเวลาหลังเดือนตุลาคม 2516 (และใครจะพูดได้ว่าสภาพการณ์อย่างนี้จะดำเนินต่อไปอีกนานเท่าใด) กลับรู้สึกว่ามีความแปลกแยกจากประวัติศาสตร์ไทยช่วงก่อนหน้านี้ทั้งหมด และก็เพราะว่าเป็นช่วงเวลาที่พิเศษและแยกตัวออกมาเช่นนี้เอง ที่ทำให้ชีวิตหรืองานจิตร ภูมิศักดิ์ เริ่มทำหน้าที่เสมือนสัญลักษณ์สำคัญยิ่งในวาทกรรมที่ก้าวหน้าของไทย ความเคลื่อนไหวของเยาวชนและกลุ่มพันธมิตรกำหนดให้นักเขียนต้องทำหน้าที่สนองต่อจุดมุ่งหมายของพวกตน แม้แต่ผู้มีอำนาจในวงรัฐบาลและในมหาวิทยาลัยก็ยังพยายามจะควบคุมวาทกรรมเชิงก้าวหน้าดังกล่าว ด้วยการสร้างนักเขียนอีกแบบที่ต่างออกไปมาก

ในขั้นตอนแรก ๆ ของการสร้างนักเขียนชื่อ "จิตร ภูมิศักดิ์" ในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งผู้มีอำนาจเริ่มผ่อนคลายการเซ็นเซอร์ที่เข้มงวดลงแล้วนั้น ชื่อและนามสกุลของจิตรยังเป็นของต้องห้ามอยู่ มีการป้ายสีดำทับชื่อ หรือใช้นามแฝงของเขา หรือใช้สรรพนามบุรุษที่ 3 อย่างกลาง ๆ แทนว่า

เขา ในการรวบรวมชีวประวัติครั้งแรก ๆ ครั้งหนึ่งนั้นเป็นการประกาศให้เห็นการคงอยู่ และที่อยู่ของจิตรในประวัติศาสตร์วรรณกรรมไทย กองบรรณาธิการได้ขอให้เพื่อนร่วมชั้นและอาจารย์เก่าของเขา ช่วยให้ความกระจ่างเกี่ยวกับตัวนักเขียนที่พวกเขากำลังจะเปิดตัวออกมา แต่พวกเขากลับต้อง "ประสบกับอุปสรรคที่คาดไม่ถึง" และถูกห้ามมิให้เปิดเผยชื่อจริงของนักเขียนคนนั้น (ชลธิรา และคนอื่น ๆ 2517 ข: 6-31) ดังนั้นกองบรรณาธิการจึงอ้างถึงเขาผ่านนามแฝง และคำว่า เขา แทน ดึงความสนใจของคนอ่านให้มาอยู่ที่การขีดฆ่าชื่อเขาทิ้ง ด้วยการพิมพ์สรรพนามที่ใช้เรียกแทนชื่อด้วยตัวพิมพ์ที่หนาและใหญ่ เรื่องราวชีวิตของจิตรในเล่มนี้ รวมไปถึงกรณีเมื่อ พ.ศ. 2496 ที่ทำให้เขาถูกลงโทษพักการเรียนจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และก็เป็นวารสารชื่อ *อักษรศาสตรพิจารณ์* ของนิสิตมหาวิทยาลัยเดียวกันนั่นเองที่ชีวประวัติฉบับแรกนี้เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2517 ประเพณีของมหาวิทยาลัยถูกละเมิดในกรณีนี้นับจากนี้เป็นต้นไปทั้ง ๆ ที่ไม่เต็มใจเลย แต่ผู้ใหญ่ในมหาวิทยาลัยก็ต้องยินยอมให้มีการแพร่กระจายของความหมายอันเป็นอันตรายรอบ ๆ ชื่อ "จิตร ภูมิศักดิ์" แม้จะอยู่ในช่วงที่การเมืองเปิดกว้างอยู่ก็ตาม ในรายชื่อของบรรดานักเขียนและแอคติวิสต์ที่ถูกจับหลังรัฐประหารเดือนตุลาคม 2501 ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์นั้น กองบรรณาธิการยังจัดการให้ชื่อของจิตรเป็นของเถื่อนไปด้วย (ชลธิรา และคนอื่น ๆ 2517 ข: 28) แต่คงไม่มีทางจะบอกอะไรได้จากชีวประวัติที่ชื่อของจิตร ภูมิศักดิ์ ต้องแฝงอยู่ใต้สรรพนาม นามแฝง หรือชื่อที่ถูกสีดำป้ายทับอยู่

ชื่อที่ถูกขีดฆ่าออกปิดบังชื่อ "จิตร ภูมิศักดิ์" ให้เป็นความลับและต้องห้ามสำหรับการรับรู้แบบนั้นเท่ากับช่วยเสริมสร้างพลังและความขลังให้ด้วย ตลอดปี 2517 คนรุ่นใหม่ซึ่งประกอบด้วยนักศึกษา อาจารย์ นักเขียนและแอคติ-

วิสต์ ต่างถกเถียงกันถึงความหมายของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และดึงเอา "จิตร ภูมิศักดิ์" กับนักเขียนคนอื่น ๆ ของช่วงทศวรรษ 2490 เข้ามาสู่วาทกรรมเกี่ยวกับวรรณกรรมที่มีบทบาททางการเมือง (ชลธิรา 2517 ก; ลำนำ 2523) ชื่อ "จิตร ภูมิศักดิ์" เป็นจุดรวมของสำนึกต่อวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ของคนรุ่นใหม่นี้ ตัวอย่างเช่น มีงานนิทรรศการเรื่อง "การต่อสู้ทางวรรณกรรม และเหตุการณ์ 14 ตุลาคม" จัดที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในเดือนสิงหาคม พอถึงเดือนกันยายน สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทยก็จัดการสัมมนาเรื่อง "แนวความคิดของจิตร ภูมิศักดิ์" โดยมีเอกสารประกอบการสัมมนาที่เขียนโดยนักวิชาการ 3 คน (ชลธิรา สัตยาวัฒนา ชาญวิทย์ เกษตรศิริ เสน่ห์ จามริก) และยังมีเพื่อนผู้อาวุโสของจิตรตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2490 คือ สุภา ศิริมานนท์ การถกเถียงคราวนั้นส่วนใหญ่พูดกันเรื่อง *โฉมหน้า* และการวิพากษ์ทางวรรณกรรมของเขาด้วยความพยายามที่จะนำเขาออกมาสู่วงกว้าง ทำลายเรื่องเล่าลือเกี่ยวกับเขาลง และสร้างชื่อเสียงให้เขาในฐานะเป็นนักวิชาการและนักคิด ผู้เข้าร่วมการสัมมนาได้สร้างความหมายแบบหนึ่งให้จิตร ภูมิศักดิ์ กล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า พวกเขาได้พยายามกำหนดวิถีทางที่นักเขียนจิตร ภูมิศักดิ์จะทำหน้าที่ เห็นได้จากผลที่ออกมาคือ การถกปัญหาทำให้ความหมายของตัวนักเขียนมีพลังขึ้นเป็นทวีคูณ เขาเป็น *นักมนุษยนิยม* หรือ *นักคิดโรแมนติค* หรือว่าเป็น *นักปฏิวัติ* กันแน่ (humanist, romanticist, revolutionist) ศัพท์เหล่านี้ปรากฏชัดในหนังสือภาษาไทยด้วยตัวพิมพ์อักษรโรมัน ในเวลาที่สับสนแบบนั้นทำให้การสัมมนามิอาจบรรลุถึงข้อตกลงที่เหมาะสมร่วมกันได้ สุชาติ สวัสดิ์ศรี เป็นหนึ่งในบรรดาหลายคนที่เล็งเห็นความคล้ายคลึงกันระหว่างช่วงทศวรรษ 2490 กับช่วงปี 2516-2519 และยังมีส่วนช่วยสร้างข้อเปรียบเทียบขึ้นด้วย เขาได้ชี้ให้เห็นว่า คนรุ่นใหม่ได้จัดให้จิตรอยู่ในที่สำคัญ *เนื่องจาก* ชื่อของเขาเป็น

ตัวแทนของความรู้ที่ปกปิดและต้องห้าม (สุชาติ 2517: 89) และแม้กระทั่งทุกวันนี้บทกวีเรื่อง "แม่" ที่จิตรแต่งก็ยังคงเป็นความลับที่ไม่เคยมีการตีพิมพ์อย่างสมบูรณ์ครบถ้วนเลยสักที ผู้มีอำนาจยังคงใช้นักเขียนอย่างจิตร ภูมิศักดิ์เป็นตัววัดว่า อะไรพูดได้และพูดไม่ได้

ตลอดระยะเวลา 3 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2516 ถึง 2519 นั้น คณาจารย์และนักศึกษา เช่นเดียวกับผู้พิมพ์หรือแม้แต่ พ.ค.ท. ต่างมีส่วนสร้าง "จิตร ภูมิศักดิ์" ขึ้นมา เมื่อปลายเดือนธันวาคม 2517 มีการแสดงละครซึ่งดัดแปลงมาจากชีวิตของจิตรที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีข้อสังเกตอยู่ว่า เนื้อหาสามในสี่องก์ของละครเรื่องนี้ เกี่ยวข้องกับช่วงยุคของการสกัดและแยกตัวออก ซึ่งประทับตราไว้ในชีวประวัติของเขา (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2518) พ.ค.ท. ซึ่งรับจิตรเข้าเป็นสมาชิกพรรคหลังจากที่เขาเสียชีวิตไปแล้ว ก็เร่งจ่ายแจกชีวประวัติขนาดสั้น และเอ่ยอ้างโยงถึงความหมายเชิงปฏิวัติอย่างเปิดเผยเพื่อประโยชน์ของพรรคเอง (กลุ่มพิทักษ์วรรณกรรม: ม.ป.ป.) พวกผู้พิมพ์ต่างเร่งตีพิมพ์งานของเขาซ้ำอีก (จิตร 2517 ก-จ; 2518 ก-ค; 2519 ก-ค) รวมทั้ง *โฉมหน้า* ที่พิมพ์ใหม่ถึง 5 ครั้งด้วยกัน ชื่อของ "จิตร ภูมิศักดิ์" คุ้มค่าในทางธุรกิจด้านตลาดหนังสือมากเท่ากับคุ้มค่าสำหรับการอ่าน บันทึกความทรงจำที่รวบรวมเรื่องชีวิตในคุกของบรรดาพวกที่ถูกจับกุมใน พ.ศ. 2501 ช่วยให้รายละเอียดที่อยากได้เกี่ยวกับบุคลิกและนิสัยของเขา (เขาทำสวนในคุก เคยบ่นเรื่องอาหารการกิน และเถียงกับพัศดีเรื่องสิทธิ์ในการดูโทรทัศน์) (ทองใบ 2517) เมื่อ พ.ศ. 2519 วารสารของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้อุทิศเนื้อที่ทั้งฉบับให้กับเรื่องราวของชีวิตหรือผลงานของจิตร เนื่องในวาระครบรอบ 10 ปีแห่งมรณกรรมของเขา (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2519) วารสารฉบับดังกล่าวบรรจุเรื่องย่องานเขียนของจิตรที่ยังไม่เคยพิมพ์ซ้ำมาก่อน มีรายชื่อ

บรรณานุกรมผลงาน 120 เรื่องของเขา และยังมีคำบอกเล่าของเพื่อนฝูง ซึ่งบางคนยังคงปิดบังตัวของเขาเอาไว้ภายใต้นามแฝงอย่างเช่น "มิตร ร่วมรบ"

ในบรรดาข้อมูลที่ปรากฏขึ้นระหว่างปี 2516-2519 เพื่อใช้สร้างนักเขียนและเติมเชื้อเพลิงให้ถกเถียงเกี่ยวกับความหมายของ "จิตร ภูมิศักดิ์" นั้น มี "คำให้การโดยจิตร ภูมิศักดิ์" รวมอยู่ด้วย นี่คือบันทึกคำสอบสวนที่ทำโดยตำรวจเมื่อ พ.ศ. 2501 ซึ่งอย่างน้อย ๆ ก็ดูจะให้ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับชีวิตของเขาอยู่บ้าง (จิตร 2521 ก) แต่ข้อเท็จจริงจากคำให้การถูกขุดคุ้ยขึ้นมาโดยวิธีหลบ ๆ ซ่อน ๆ เนื่องจากต้นฉบับแพร่หลายออกไปในรูปสำเนาจากการถ่ายเอกสารและโรเนียว และคุณค่าของเอกสารนี้ ในสายตาของตำรวจสันติบาลแล้ว ถือว่าเป็นคำบอกเล่า จึงทำให้เกิดข้อสงสัยขึ้น แม้ว่าอีกหลายปีต่อมาจะได้รับการยืนยันความถูกต้องแม่นยำจากนายตำรวจชั้นผู้ใหญ่ที่ติดตามคดีของจิตรอย่างใกล้ชิด (สัมภาษณ์ ชัช 2522) คำให้การนี้บันทึกในรูปของคำบอกเล่าที่ใช้สรรพนามบุรุษที่หนึ่ง ดังนั้นจึงออกมาในลักษณะของอัตชีวประวัติที่มีเหตุผลน่าเชื่อถือจากปากคำของตัวผู้พูด สิ่งที่พิมพ์ออกมาดูเสมือนคำตอบต่อคำถาม แต่ทว่าไม่มีคำถามปรากฏอยู่ การสัมภาษณ์ที่ทำหลายวาระในรูปของการกรอกแบบฟอร์ม อาจจะนำมาเชื่อมต่อกัน เพื่อสร้างภาพชีวิตให้สมบูรณ์มาจนถึงตอนนั้น ทำให้เกิดความสับสนและมีความเหลื่อมกันในเรื่องลำดับของสถานที่ อัตชีวประวัติดังกล่าวนี้ ซึ่งเริ่มต้นจากการบอกชื่อคนพูด วันเดือนปีเกิด ชื่อและอาชีพของบิดามารดา และเรื่องอื่น ๆ ต่อมานั้น มีส่วนตอบสนองจุดมุ่งหมายอื่น ๆ นอกจากเป็นความพยายามที่จะให้ความกระจ่าง และให้คำนิยามถึงความเป็นนักเขียนของจิตร ภูมิศักดิ์ ระหว่างพ.ศ. 2516-2519 การตีพิมพ์เปิดเผยอย่างเป็นทางการหนแรกในหนังสือ *อาทิตย์* รายสัปดาห์เมื่อเดือนพฤษภาคม 2521 ถือเป็นเครื่องหมายที่บ่งชี้ว่า ความกดดันที่ก่อให้เกิดความแตกแยกและ

ความขัดแย้งหลังเดือนตุลาคม 2519 ได้ผ่านพ้นไปแล้ว และการพิมพ์ซ้ำอีกในปีถัดมา ช่วยสนับสนุนวาทกรรมเกี่ยวกับ พ.ค.ท. กับพวกนักเขียนและปัญญาชนในป่า ซึ่งมีความคิดเห็นขัดกัน (กองบรรณาธิการสยามนิกร 2522)

นอกจากคำให้การเมื่อ พ.ศ. 2501 แล้ว ข้อมูลเกี่ยวกับวัยเด็กของจิตรส่วนมากได้มาจากการสัมภาษณ์แม่ของเขาเอง ซึ่งเสียชีวิตเมื่อเดือนธันวาคม 2517 และได้จากพี่สาวชื่อภิรมย์ที่เคยให้สัมภาษณ์อยู่หลายครั้ง และยังเคยเขียนบันทึกความทรงจำอีกด้วย (ภิรมย์ ม.ป.ป.) "เมือง บ่อยาง" นามปากกาของบรรณาธิการผู้ช่วยของวารสารด้านวรรณกรรม ที่ขณะนี้หยุดพิมพ์ไปแล้ว ชื่อ *โลกหนังสือ* ได้อุทิศตนเสาะแสวงหาบันทึกความทรงจำของจิตร เพียรพยายามเก็บรวบรวมภาพถ่าย ต้นฉบับลายมือเขียนที่ยังไม่เคยตีพิมพ์มาก่อน จดหมาย สมุดจดงาน ตลอดจนคำบอกเล่าและชิ้นส่วนของข้อเขียนเกี่ยวกับชีวิตของจิตร เขาใช้ข้อมูลพวกนี้บางส่วนในการเรียบเรียงชีวประวัติตอนเด็กและตอนเป็นนักเรียนของจิตร ซึ่งจำต้องอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวกับสมาชิกในครอบครัวของจิตร จนสามารถเข้าไปสัมผัสข้าวของส่วนตัวของจิตรได้ ("เมือง บ่อยาง" 2523) "เมือง บ่อยาง" เคยพิมพ์ภาพถ่ายโต๊ะทำงานและหนังสือของจิตรไว้ในหนังสือที่เขาเขียนมากกว่าหนึ่งเล่ม ราวกับว่าเป็นการเสนอภาพแท่นบูชาของการเรียนรู้และที่มาของแนวคิดปฏิวัติ ซึ่งคล้ายกับข้าวของที่เก็บรักษาเอาไว้ของ โฮ ชิ มินห์ ในเวียดนามและของ เหมา เจ๋อ ตุง ในเมืองจีน บทสัมภาษณ์สมาชิกในครอบครัว เพื่อนร่วมชั้นเก่า ๆ และอาจารย์ มีปรากฏเป็นส่วนสำคัญอยู่ในวรรณกรรมเชิงชีวประวัติเล่มนี้ ตัวผู้สัมภาษณ์ (และผู้อ่านด้วย) มีความสัมพันธ์กับ "จิตร ภูมิศักดิ์" ผ่านการพบกันโดยตรงด้วยการพูดโดยใช้สรรพนามบุรุษที่หนึ่ง

ในขณะที่มีข้อมูลแบบหลบซ่อน ปกปิดและใช้นามแฝงอยู่ ก็ยังมีบท

สัมภาษณ์และพยานหลักฐานซึ่งบางครั้งก็ยังมาจากนักเขียนที่ใช้นามแฝงเช่นกัน แท้ที่จริงแล้ววิธีการที่จะได้หลักฐานประเภทคำบอกเล่ามานั้น นับเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องราวมากเท่า ๆ กับตัวคนเขียนที่หลักฐานนั้นกำลังให้ความกระจ่างอยู่ และนี่ก็เป็นกรณีของข้าพเจ้าด้วย ความพึงพอใจประการหนึ่งของข้าพเจ้าในการทำการวิจัยเกี่ยวกับจิตร ภูมิศักดิ์ ในช่วงหลายปีที่ผ่านมานี้คือ การได้พบปะคนจำนวนมากซึ่งเต็มใจอย่างยิ่งที่จะพูดคุยด้วย หรือมีคนที่ดึงข้าพเจ้าไปแอบเล่าเรื่องที่ *พวกเขา* รู้ให้ฟัง เล่าว่าจิตรเคยพูดอะไรกับ *พวกเขา* บ้าง และ *พวกเขา* เคยเกี่ยวข้องอย่างไรกับจิตร คำพูดของคนเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นความปรารถนาที่จะโยงตัวพวกเขาเข้ากับสิ่งต้องห้าม ไม่ว่าเขาจะเลือกข้างทางการเมืองเข้ากับฝ่ายใดก็ตาม สิ่งที่ยืนขวางอยู่ท่ามกลางความสัมพันธ์ที่มีเหตุผลของความลับและสิ่งต้องห้ามก็คือ การเปิดเผยออกมา การเปิดเผยออกมาเป็นระยะ ๆ (มีพยานเพิ่มมากขึ้น มีผลงานมากขึ้น) ชี้ให้เห็นว่ายังคงมีบางสิ่งที่ยังไม่ได้เปิดเผยหลงเหลืออยู่ และช่องว่างก็ยังมีอยู่ที่นั่นบ้างที่นี่บ้าง ในชีวิตและผลงานเขียนของเขา ด้วยเหตุนี้เองเมื่อจะเขียนชีวิตของจิตร ภูมิศักดิ์ เป็นภาษาอังกฤษ ชีวิตซึ่งเกี่ยวข้องอย่างมากกับประวัติศาสตร์ไทยช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เคยนำมาเชื่อมโยงกันในแบบอื่น หรือไม่เคยนำมาเชื่อมโยงกันเลย หรือถูกลืมเลือนไปแล้ว ข้าพเจ้าจะรวมการสร้างชีวิตของเขาในภาษาไทยไว้เป็นส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้ รวมทั้งความผิดพลาดต่าง ๆ สิ่งที่เปิดเผยออกมาและหลักฐานพยานอีกมากมายในภาษาไทย ความหมายของชื่อ "จิตร ภูมิศักดิ์" มีอยู่ในวาทกรรมในวงกว้างทั้งทางการเมือง ประวัติศาสตร์ วรรณคดี วัฒนธรรม และความเปลี่ยนแปลงที่ก้าวหน้าทางสังคมเพื่อต่อต้านการถูกพันธนาการ และดังนั้นจึงควรให้มีปรากฏอยู่ในชีวประวัติฉบับภาษาอังกฤษด้วยเช่นกัน

ชีวิตของจิตร ภูมิศักดิ์

ตอนที่จิตร (เดิมชื่อสมจิตร แต่ต่อมาตัดให้สั้นลงเหลือแค่จิตร) เกิดเมื่อวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2473 ที่ปราจีนบุรี จังหวัดซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของภาคกลางของเมืองไทยและอยู่ไกลจนจรดชายแดนกัมพูชานั้น พ่อของเขาชื่อศิริ ทำงานเป็นเสมียนในสำนักงานสรรพากรอำเภอ และแม่ของเขาชื่อแสงเงิน เป็นช่างเย็บผ้ารับจ้างตัดเครื่องแบบแก่ค่ายทหารประจำท้องถิ่น พี่สาวของเขาชื่อ ภิรมย์ อายุแก่กว่าเขา 2 ปี เป็นพี่น้องรวมบิดามารดาเพียงคนเดียวที่เขามีอยู่ การที่พ่อรับราชการ ย่อมหมายความว่าต้องมีการโยกย้ายเป็นครั้งคราว และนั่นคือเหตุที่ทำให้จิตรผ่านการศึกษาระดับประถม และมัธยมจากโรงเรียนคนละจังหวัดกัน คือ กาญจนบุรีที่อยู่ทางทิศตะวันตกของกรุงเทพฯ สมุทรปราการที่อยู่ทางตอนใต้ และพระตะบองที่อยู่ทางตะวันออกสุด พระตะบองเป็นเมืองศูนย์กลางของหัวเมืองเขมรที่ฝรั่งเศสปล่อยให้ตกอยู่ใต้การปกครองของไทยเมื่อตอนเริ่มสงครามโลกครั้งที่ 2 เมืองนี้ตั้งอยู่ในเขตความขัดแย้งที่เคยเป็นสมรภูมิรบของมหาอำนาจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มานานหลายศตวรรษ และที่นี่เองที่ครอบครัวของจิตรอาศัยอยู่ในช่วงทศวรรษ 2480 จนกระทั่งฝรั่งเศสอ้างสิทธิ์กลับมาครอบครองเป็นอาณานิคมใหม่อีกครั้งหนึ่งตอนที่สงครามยุติลง

สถานการณ์ทางการเมืองที่จิตรแสดงออกต่อกัมพูชาเป็นครั้งแรกนั้นมิได้หายไปจากตัวเขา ถึงแม้จะเป็นช่วงที่เขาเป็นวัยรุ่นก็ตาม การที่เมืองไทยตอนนั้นปกครองภาคตะวันตกของกัมพูชาอยู่และพ่อของเขาก็เป็นเจ้าพนักงาน เขาจึงเข้าไปพัวพันกับการยึดครองอาณานิคมไปโดยปริยาย เขากับเพื่อนคนไทยซึ่งหลายคนเป็นลูกหลานข้าราชการไทย ที่ถูกส่งไปปกครองประชาชนชาวเขมร ได้สัมผัสถึงความขมขื่นแสนสาหัสของคนในท้องถิ่น และบางทียังถูก

ทำร้ายร่างกายอีกด้วย เรื่องแรกที่ปรากฏในบันทึกประจำวันของเขาคือ จิตรเริ่มต้นบันทึกเหตุการณ์ในตอนเย็น วันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2489 ซึ่งเขาถูกลอบยิงลูกกระสุนปืนถากไปในระยะกระชั้นชิดมาก จนเขารู้สึกเหมือนมีลมเย็น ๆ พัดเฉียดหูเขาไป (จิตร 2522 ข: 44) เรื่องนี้ทำให้เขามีเหตุสมควรที่จะสาปแช่งพวกเขมรและเขาประกาศว่า ถ้ามิใช่เพราะเห็นแก่แม่แล้ว เขาคงจับอาวุธขึ้นต่อต้านพวกเขมรอิสระที่กำลังต่อสู้เพื่อเอกราชของกัมพูชา ให้หลุดพ้นจากอำนาจของผู้ปกครองต่างชาติไม่ว่าจะเป็นไทยหรือฝรั่งเศสก็ตาม แต่ประสบการณ์ส่วนตัวเกี่ยวกับความรู้สึกต่อต้านไทยนี้ มิได้กันเขาออกจากการมองดูกรณีเขมรอิสระด้วยสายตาที่เป็นธรรม เขาแสดงความเห็นใจในเรื่องนี้เท่ากับเป็นการท้าทายต่อการเรียกร้องดินแดนคืนของไทยที่อยู่รอบตัวเขา (จิตร 2522 ข: 56) เมื่อวันเวลาของการคืนพระตะบองให้ฝรั่งเศสใกล้เข้ามา พวกครูของเขาได้กล่าวคำปราศรัยแสดงความรักชาติด้วยใบหน้าที่นองน้ำตา เรียกร้องให้นักเรียนตระหนักต่อหน้าที่ที่จะต้องเรียกร้องจังหวัดทางภาคตะวันตกของกัมพูชากลับคืนให้ไทย และมีหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งที่สรรเสริญความสัมพันธ์ฉันมิตรระหว่างไทย เขมร ให้สัญญาแก่ชาวเขมรว่า พวกเขาจะต้องไม่เป็น "เศษสวะ" ของนายชาวฝรั่งเศสอีกต่อไป

ภาษาและอารยธรรมเขมรฝังลึกอยู่ในชีวิต และงานเขียนของจิตรนับแต่นั้นมา ด้วยพรสวรรค์ทางภาษาที่มีอยู่ ทำให้เขาเรียนภาษาเขมรได้ภายในเวลาอันรวดเร็ว ว่ากันว่าเขาพูดภาษาเขมรสมัยใหม่ได้อย่างคล่องแคล่ว (สัมภาษณ์ ภิรมย์ 2522) และมีความรู้ภาษาเขมรโบราณเท่ากับใครก็ได้ในเมืองไทย (คำนำในจิตร 2522 ค) ความเรียงทางวิชาการหลายเรื่องของเขา สะท้อนให้เห็นความรอบรู้อย่างลุ่มลึกเกี่ยวกับสังคมและการเมืองของเขมรโบราณ เป็นความรู้ที่เขาอาจจะเคยแสดงต่อหน้าชาวต่างประเทศ ขณะทำงานเป็นมัคคุเทศก์

ในตอนปลายทศวรรษ 2490 เมื่อนำนักท่องเที่ยวเข้าไปในกัมพูชา ความรู้ที่ว่านี้ รวมทั้งความสามารถในการพูดได้หลายภาษา อาจมีผลด้านลบต่อตัวเขา เพราะเมื่อสมัยเป็นนักเรียนมัธยมในกรุงเทพฯ เขาเคยถูกครูคนหนึ่งเหน็บแนมว่าเป็นเขมร เป็นคำกล่าวหาที่พี่สาวของเขาถือว่า เป็นการดูถูกสัญชาติไทยของพวกเขา (ภิรมย์ 2524: 38)

เมื่อข้าราชการไทยและครอบครัวถูกบังคับให้ออกจากพระตะบองเมื่อ พ.ศ. 2489 นั้น แม่ของจิตรนำลูกทั้งสองมาเรียนหนังสือต่อที่กรุงเทพฯ พ่อซึ่งแทบจะไม่ค่อยปรากฏอยู่ในข้อมูลเกี่ยวกับชีวิตของจิตร ทั้งที่เป็นคำบอกเล่าและที่เป็นลายลักษณ์อักษร ก็ดูจะหายไปจากประวัติของครอบครัวในตอนนี้เอง ขณะที่ลูกทั้งสองคนยังอยู่ในช่วงวัยรุ่น กินเวลานานหลายปีทีเดียวกว่าที่พี่สาวของจิตรจะพูดอะไรถึงพ่อศิริที่หายไป (ภิรมย์ 2523: 83) เขาละทิ้งครอบครัวไป ปล่อยให้แสงเงินเลี้ยงดูลูกสองคนต่อมาตามลำพัง

แม่เป็นหลักและเป็นคนหาเลี้ยงครอบครัวเพียงลำพังนับแต่นั้นมา ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และจากชีวประวัติ แสดงให้เห็นความรักที่จิตรและแม่ของเขามีต่อกัน ในแง่ที่ว่า "แม่" เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวประวัติและผลงานของเขา และกลายเป็นพลังผลักดันอยู่ข้างในนั้น บันทึกความทรงจำเกี่ยวกับแม่ของภิรมย์ (ซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวพันถึงน้องชายของเธอด้วย) เป็นส่วนที่เติมเข้ามาชิ้นล่าสุดของพลังผลักดันที่ว่านี้ ภิรมย์ได้ใส่ภาพถ่ายของจิตรยืนอยู่ข้างหลังแม่ของเขา โดยที่มือของเขาวางอยู่บนไหล่ของแม่อย่างรักใคร่ และแสดงความเป็นเจ้าเข้าเจ้าของ (ภิรมย์ 2523) แสงเงินเคยไปเยี่ยมเขาอย่างสม่ำเสมอระหว่างที่เขาติดคุกอยู่นาน 6 ปี และมีชีวิตอยู่ต่อมา ทันได้เห็นการยอมรับนับถือและชื่อเสียงที่ลูกชายของเธอได้รับระหว่าง พ.ศ. 2516-2519

ผู้รู้เห็นคนหนึ่งบอกว่า จิตรเคยตั้งใจจะเขียนเกี่ยวกับแม่ของเขา และ

ยกย่องบทประพันธ์ของกอร์กี้ที่เกี่ยวกับความเป็นแม่ ("เมือง บ่อยาง" และคนอื่น ๆ 2523: 51) อีกคนหนึ่งให้ความเห็นว่า ความคล้ายคลึงระหว่างตัวละครเอกของกอร์กี้กับแม่ของเขาเอง ผลักดันให้เขาแปลเรื่อง *แม่* ของรัสเซียจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ (สัมภาษณ์ จินตนา 2522: จิตร 2521 ค) นามปากกานามหนึ่งที่เขาใช้ ในฐานะนักวิจารณ์ก็เป็นการเล่นคำในภาษาสันสกฤตด้วยชื่อแม่ของเขาเอง ซึ่งถอดรหัสโดยผู้ที่ขยันเรียบเรียงชีวประวัติของจิตรมากที่สุดในช่วงต้นทศวรรษ 2520 ("เมือง บ่อยาง" และคนอื่น ๆ 2523: 145-162) ในปี 2522 *โฉมหน้า* ฉบับขโมยพิมพ์โดยสำนักพิมพ์แสงเงินได้ฉวยโอกาสเอาชื่อแม่ของจิตรไปใช้ในทางที่ไม่ถูกต้อง สำนักพิมพ์ที่ไม่มีใครรู้จักแห่งนี้ ทำการค้าตักตวงผลประโยชน์เอาจากความผูกพันของแม่-ลูกที่เป็นที่รู้จักแพร่หลายในหมู่นักอ่านที่ติดตามผลงานของจิตร และยึดมั่นต่อเรื่องนี้ในการสร้างภาพนักเขียนให้กับจิตร ความผูกพันอันใกล้ชิดระหว่างแม่-ลูก ดำเนินไปท่ามกลางการเผชิญหน้ากับเงื่อนไขที่ว่าความคิดขัดแย้งทางการเมืองของเขา เกิดขึ้นจากสภาพของครอบครัวที่แตกแยก แม้กระนั้นก็ดีราว ๆ พ.ศ. 2496 "แม่" ได้กลายเป็นปัญหายุ่งยากในผลงานของจิตร ปีนั้นบทกวีชื่อ "แม่" ของเขา (เกี่ยวกับลูกที่เกิดขึ้นจากความใคร่มากกว่าความต้องการ) ถูกผู้มีอำนาจในมหาวิทยาลัยมองว่าเป็นการละเมิดความเป็นแม่ตามอุดมคติแบบไทย ในบรรดาผลงานทั้งหมดของจิตรแล้ว บทกวีชื่อ "แม่" จุดไฟให้พลังผลักดันได้หลาย ๆ ทาง และให้ภาพที่ต่อเนื่องและคล้ายคลึงแก่ตัว "จิตร ภูมิศักดิ์" ความกตัญญูกตเวทีในครอบครัว ช่วยลบล้างการสกัดและการแยกตัวออกซึ่งมิฉะนั้นแล้วก็จะกระจายอยู่ชั่วชีวิตของเขา

เมื่อ พ.ศ. 2489 ขณะอยู่ในเมืองหลวง ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชีวิตทางการเมืองและทางวัฒนธรรมของประเทศนั้น จิตรเริ่มเข้าเรียนต่อใน

โรงเรียนรัฐบาลที่วัดเบญจมบพิตร "วัดของรัชกาลที่ 5" แห่งนี้สร้างขึ้นในช่วงกลางศตวรรษที่ผ่านมา โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อเป็นแบบอย่างของศิลปะทางศาสนาและการศึกษา ถึงแม้ว่าเขาจะหันมามองศาสนาว่า เป็นผลผลิตที่เกิดจากเล่ห์เหลี่ยมของชนชั้นปกครองก็ตาม แต่ในระยะที่ยังรุ่นหนุ่มอยู่นั้น เขาเป็นนักเรียนที่ช่างสังเกตดูงานประดิษฐ์ที่เกิดขึ้นจากความศรัทธาต่อศาสนา เขาจะมาที่วัดนี้เพื่อไหว้พระพุทธชินราชจำลองและเพื่อฟังพระเทศน์ เขาบันทึกรายละเอียดเรื่องโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมของพระอาราม ลงในบันทึกประจำวันอย่างละเอียดถี่ถ้วน ไม่ว่าจะเป็นหลังคาที่ลดหลั่นกันลงมาห้าชั้น จุดที่วางดวงประทีปโคมไฟและกระถางธูป ตลอดจนการเก็บรวบรวมพระพุทธรูปปางต่าง ๆ จนทำให้พระอุโบสถเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์เก็บรักษาประติมากรรมทางพุทธศาสนาของไทย ในยามที่เกิดความรู้สึกหงอยเหงาเศร้าสร้อย ("รู้สึกเบื่อโลกเต็มที") เขาเคยคิดที่จะบวชเณร "บางทีจะไม่สึก" (จิตร 2522 ข: 46) นี่คือจุดที่ใกล้ที่สุดที่เขาเคยมาถึงเพื่อบรรลุตามเป้าหมายของพุทธศาสนิกชนชาวไทย ที่ผู้ชายซึ่งเป็นผู้ใหญ่แล้วทุกคนควรจะทำ อย่างน้อยก็ในช่วงเวลาสั้น ๆ นั่นคือ การบวช แต่ยังมีอะไรบางอย่างที่แสดงถึงความสันโดษ เกือบจะเรียกได้ว่า เคร่งครัดในศาสนาปรากฏอยู่ในลักษณะนิสัยและรสนิยมส่วนตัวของเขา จากคำบอกเล่าของคนใกล้ชิดมากผู้หนึ่งบอกว่า เขาเป็นคนที่ทนไม่ได้ต่อมลทิน หรือตำหนิ (*ไม่ให้มีตำหนิ*) ทั้งของตัวเขาเองหรือของคนอื่น เรื่องนี้ได้รับการยืนยันจากคนอื่น ๆ ที่รู้จักเขาเช่นกัน (สัมภาษณ์ ทวีป 2522)

บันทึกประจำวันเริ่มต้นที่พระตะบอง แต่ส่วนใหญ่ครอบคลุมช่วง 9 เดือนของปี 2490 อันเป็นช่วงที่เขากำลังเรียนอยู่ที่โรงเรียนวัดของรัฐบาล จึงเต็มไปด้วยการพรรณนาถึงข้าวปลาอาหารและการทะเลาะเบาะแว้งกับเพื่อน ๆ

เรื่องสุขภาพของแม่และของพี่สาว เรื่องการไปเที่ยวเวิ้งนาครเกษมเพื่อซื้อหนังสือทางโบราณคดีและพงศาวดาร และเรื่องการเดินทางไปเที่ยวต่างจังหวัดระหว่างโรงเรียนปิดภาคฤดูร้อน เขาเป็นนักเรียนหัวแข็งอยู่บ้างบางคราวเพราะเคยถูกจับได้ว่า ยอมให้เพื่อนลอกในการสอบวิชาคำนวณและทำให้ถูกตัดคะแนน ในช่วงที่เขาถูกดูหมิ่นจากคนอื่นนั้น ครูใหญ่ได้เตือนให้เขาเอาชนะความเป็นเด็กบ้านนอกที่ไม่รู้อะไรด้วยการอ่านหนังสือ จะเล่มไหนก็ได้ทั้งนั้น สิ่งที่ครูใหญ่ไม่เคยทราบเลยก็คือ สิ่งที่ปรากฏอยู่ในบันทึกประจำวันเล่มนี้ จิตรเคยอ่านวรรณคดีคลาสสิกของไทยมามากแล้ว เขาไปหอสมุดแห่งชาติบ่อย ๆ เพื่อตรวจดูคำจารึกบนแผ่นศิลาที่เป็นภาษาบาลี สันสกฤต และเขมรโบราณ แล้วสอบเทียบกับหนังสือที่เกี่ยวกับระบบการเขียนตัวอักษรไทยของ ยอร์ช เซ-เดส์ ความสนใจที่เขามีต่ออดีตสมัยคลาสสิก ทำให้เขาไปพบ ม.จ. พูนพิศมัย ดิศกุล พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ "พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย" อยู่หลายครั้ง (ภิรมย์ 2524: 39) สำหรับจิตรในสมัยนั้นแล้ว ถือว่าวัฒนธรรมไทยคือ วัฒนธรรมชั้นสูง และที่ใดเล่าที่จะเหมาะสำหรับการดูดซับได้ดีไปกว่าที่เท้าของผู้พิทักษ์ที่เป็นชนชั้นสูงเช่นนั้น แม้แต่ตอนที่อยู่มหาวิทยาลัยใหม่ ๆ เมื่อเขาเริ่มสงสัยและวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรมแบบชั้นสูงบ้างแล้ว เขาก็ยังแสดงท่าทียกย่องอยู่อีก ด้วยการไปเยี่ยมคำนับสมาชิกอาวุโสของพระราชวงศ์ อย่างพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรอยู่หลายครั้ง

ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2490 เขาเข้าไปถวายบังคมพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พระบรมศพอยู่ในพระบรมโกศมานานถึง 12 เดือนแล้ว หลังจากที่พระองค์ถูกพบบนพระที่ โดยมีบาดแผลถูกปืนที่ฉกรรจ์บนพระเศียร เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 เหตุการณ์นี้กระตุ้นให้

จิตรเขียนบันทึกในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2490 ย้อนรำพึงถึงไม่กี่วันหลังจากพระองค์เสด็จสวรรคต ตอนนั้นตัวเขาเองยังอยู่ที่พระตะบอง เขานึกถึงตอนที่เขาได้ข่าวสวรรคต (คือเวลา 9.45 น.) และคำพูดเล่น ๆ อย่างไม่เชื่อต่อข่าวที่ตัวเขา แม่เขาและเพื่อน ๆ พูดกันถึงเรื่องนี้ ที่ตลาดผู้คนแทบไม่พูดถึงเรื่องอื่นกันเลยอยู่หลายวัน มีแต่เรื่องในหลวง ในหลวง ในหลวง เขาเล่าต่อไปว่า ไม่มีอะไรเกี่ยวกับประชาชนโดยส่วนรวมเลย มีแต่เรื่องในหลวงเท่านั้น ในบันทึกประจำวันเล่มนี้เองที่เขาแทรกความรู้สึกขัดแย้งภายในเกี่ยวกับสิทธิของชาวเขมรในการปกครองตนเอง และความรู้สึกชาตินิยมของเขมร ที่ต่อต้านเขาโดยตรง ในฐานะที่เป็นตัวแทนของการปกครองของไทย ในประโยคที่สรุปรายละเอียดจากการสังเกตบรรยากาศทางการเมืองรอบตัวเขานั้น คนพูดแสดงให้เห็นว่ามีความระแวดระวังต่อความยุ่งยากจากสิ่งที่แทรกเข้ามา "ฉันจะบันทึกความจำเรื่องวันสวรรคต แต่ดันเลยมาถึงเรื่องเขมรอิสระ ใครมาอ่านคงหัวเราะ" (จิตร 2522 ข: 56) เขาประมวลข้อสังเกตต่าง ๆ ขึ้นก็ต่อเมื่อหลังจากเขาย้ายกลับมากรุงเทพฯ แล้ว และมองย้อนกลับไป เมื่อบันทึกประจำวันเล่มนี้ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2522 กองบรรณาธิการ *โลกหนังสือ* เสนอว่า นี่เป็นหลักฐานแสดงว่าจิตรเคารพในพุทธศาสนาและพระมหากษัตริย์ (*โลกหนังสือ* 2522 ค) แต่ข้อความจากบันทึกประจำวันที่คัดลอกมาข้างต้น ชี้ให้เห็นอะไรบางอย่างที่ซับซ้อนมากกว่านี้ แฝงอยู่ในความคิดของจิตรในส่วนที่เกี่ยวกับอำนาจรัฐ จากหลักฐานคำบอกเล่าระบุว่า บันทึกประจำวันดังกล่าวมิได้มีการตีพิมพ์ครบถ้วนทั้งฉบับ นั่นหมายความว่าอาจจะมีบางตอนที่ "ล่อแหลม" (เช่น อาจอยู่ในข่ายเป็นกบฏ) ยังคงไม่ได้รับการตีพิมพ์อยู่ เป็นการชี้ให้เห็นถึงความซับซ้อนแบบที่ว่า และความเป็นไปได้ที่จะมีการเปิดเผยมากขึ้นไปอีก

ในฐานะที่เป็นนักชาตินิยมอย่างแรงกล้า และมุ่งผดุงเชื้อชาติของตนอยู่

ในตอนนั้น จิตรจัดการรณรงค์คว่ำบาตรไม่ซื้อสินค้าจีนในโรงเรียนของเขาที่กรุงเทพฯ มีการปลุกระดมเพื่อนนักเรียนของเขา ด้วยจดหมายเวียนและคำปราศรัย (จิตร 2522 ข: 63) ระหว่าง พ.ศ. 2516 และ 2519 คนรุ่นใหม่ได้ดำเนินรอยตามแบบอย่างจิตร ภูมิศักดิ์ ความเป็นผู้นำรณรงค์ในการคว่ำบาตรของเขาใช้เป็นเครื่องหมายยืนยันถึงการทำกิจกรรมทางการเมืองที่โตเกินกว่าวัยได้เป็นอย่างดี ราวกับเป็นลางบ่งบอกถึงกรณีที่รู้จักกันแพร่หลายมากกว่า ซึ่งเกิดที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปี 2496 ("เมือง บ่อยาง" 2519: 2523: 215) ที่จริงแล้วตัวบันทึกประจำวันทั้งเล่มนั้น นับเป็นหลักฐานแสดงถึงสำนึกทางการเมืองในระยะเริ่มแรกได้เป็นอย่างดี เพื่อนชาวไทยวัยยี่สิบปีเศษคนหนึ่ง เมื่อตอนที่คุยกับผู้เขียนใน พ.ศ. 2522 นั้น เธอบอกว่า "คุณเห็นจากบันทึกประจำวันเล่มนั้นได้เลยว่า เขาไม่เหมือนกับพวกเราส่วนมาก" นี่คือผู้หญิงสาวคนหนึ่งที่มีชีวิตอยู่ในช่วงการลุกฮือทางการเมืองตอนปลายทศวรรษ 2510 คนรุ่นเธอน่าจะมีสำนึกทางการเมืองมากกว่ารุ่นของจิตรด้วยซ้ำไป ที่เธอพูดนั่นหมายถึง วิธีคิดของเขาที่ไม่เหมือนใครมากเท่า ๆ กับสำนึกทางการเมืองของเขา

หลังจากเรียนอยู่ 2 ปี ที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาอันเป็นโรงเรียนเตรียมสำหรับศึกษาต่อที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จิตรสอบเข้าคณะอักษร-ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ เมื่อพ.ศ. 2493 และเริ่มศึกษาภาษาต่าง ๆ และประวัติศาสตร์ คะแนนของเขาช่วงสองปีแรกอยู่ในระดับกลาง ๆ เขามักส่งงานที่ได้รับมอบหมายให้ทำช้าเสมอ ไม่ใช่เพราะว่าความโง่เขลาเบาปัญญา หรือว่าเพราะวิชานั้นยากเกินความสามารถของเขา แต่เนื่องจากเขามักจะหมกมุ่นต่อคำถามข้อหนึ่งข้อใดมากเกินไป จนลืมคำนึงถึงกำหนดส่งของวิชานั้น (สัมภาษณ์ภิรมย์ 2522) การออกนอกลู่นอกทางแบบนี้ (โดยวัดจากการกระทำที่จะทำให้ได้ปริญญา) คือความแตกต่างระหว่างตัวเขากับคนอื่น ๆ ที่ยังต้องการการ

ประเมินค่า และชวนให้รวบรวมหาเอกสารกันต่อไป ในสมุดที่มีข้อเขียนชิ้นย่อย ๆ ของจิตรตั้งแต่สมัยปีแรก ๆ ในมหาวิทยาลัย ที่เปิดเผยเมื่อ พ.ศ. 2525 นั้น "เมือง บ่อยาง" ได้คัดลอกคำวิจารณ์ของอาจารย์ที่บอกว่า จิตรกำลังหลงออกนอกคำถามที่ถูกกำหนดให้ตอบ (จิตร 2525 ก: 156) เขาคงเบื่อหน่ายต่อการเรียนการสอนมากอย่างไม่ต้องสงสัย และมีปฏิกิริยาตอบโต้ออกมาด้วยการไม่ใส่ใจวิชาเรียน จนถึงขั้นที่ทำให้เขาสอบตกวิชาประวัติศาสตร์ ในชั้นปีที่สองของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และทำให้ต้องเรียนซ้ำชั้นใหม่ในปี 2495-2496 นับเป็นจุดหักเหทางเหตุการณ์ที่น่าขันของผู้สร้างประวัติศาสตร์ที่เป็นที่รู้จักมากที่สุดคนหนึ่งของเมืองไทยในอนาคต

ในหนังสือ *โฉมหน้า* เขาวิพากษ์วิธีการที่ไม่ส่งเสริมการวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งนักเรียนในระบบการศึกษาแบบฟิวดัลหรือศักดินาถูกสั่งสอนให้ซึมซับและท่องจำให้ accept (เขาใช้คำภาษาอังกฤษเลย) มากกว่าให้คิดด้วยตัวเอง ตัวเขาเองนั้นช่างเถียง และไม่เคยหยุดซักถามอาจารย์ อาจารย์คนหนึ่งของเขาคือ พระยาอนุมานราชธน ผู้เป็นปราชญ์ทางด้านประเพณีและประวัติศาสตร์ไทยที่เป็นที่ยอมรับนับถือทั่วไปนั้นคิดว่า เขาเป็นคนเฉียบแหลมมากและต่างจากอาจารย์ผู้ใหญ่ส่วนมากของคณะในเวลานั้น ตรงที่ท่านเล็งเห็นความขัดแย้งระหว่างวัยของนิสิตและอาจารย์ว่าเป็นค่านิยมทางสังคมที่จำเป็นและมีส่วนดี ("เมือง บ่อยาง" และอื่น ๆ 2523: 39) ความเคลื่อนไหวที่ก้าวหน้า ได้นำเอาความทรงจำเหล่านี้ของพระยาอนุมานราชธนออกมาเมื่อ พ.ศ. 2519 เพื่อช่วยทำความกระจ่างให้แก่นักเขียน-หน้าที่เป็นขั้นแรก และเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่ข้ออ้างถึงความปราดเปรื่องทางปัญญาของจิตร และให้ข้อมูลในการถกเถียงเกี่ยวกับจิตรในฐานะปราชญ์กบฏ

ดนตรีเป็นความสามารถพิเศษทางหนึ่งที่เขามีอยู่ ระยะต่อมาช่วงที่ติด

คุกอยู่เขามักเรียบเรียงดนตรี โดยแต่งทำนองให้เพลงปฏิวัติหลายเพลงด้วย จะเข้ เขายังเล่นเครื่องสายอีกชนิดหนึ่งได้ด้วยคือ ซออู้ มีภาพถ่ายอยู่ภาพหนึ่งที่ถ่าย ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งจะเห็นเขาตั้งอกตั้งใจเล่นซออู้อยู่ในวงดนตรีไทย ("เมือง บ่อยาง" 2523)

ข้างนอกมหาวิทยาลัยแล้ว เขาเป็นที่รู้จักในแวดวงวรรณกรรม สมัยอยู่โรงเรียน กิตติศัพท์ในฐานะนักเขียน ทำให้เขาได้เข้าร่วมอยู่ในกองบรรณาธิการนิตยสารของชั้น (ตอนเป็นเด็กเขาก็เคยทำหนังสือเล่มเล็ก ๆ เป็นการ์ตูนและรูปภาพของนิทานพื้นบ้านหลายเรื่อง โดยตัวเขาวาดรูปเองกับมือ (สัมภาษณ์ ภิรมย์ 2522) และตอนที่เข้ามหาวิทยาลัยใหม่ ๆ เขาก็เคยเขียนบทความแสดงความคิดเห็นโต้แย้งเรื่องทางวิชาการที่ยาก ๆ ให้หนังสือหลายเล่ม ความเรียงพวกนี้ซึ่งอาศัยการศึกษาค้นคว้าของบรรดานักบุรพทิศศึกษา (Orientalists) [5] ชาวอังกฤษและฝรั่งเศส มักเป็นเรื่องเกี่ยวกับภาษาศาสตร์ของไทยในหลายสาขา ได้แก่ ประวัติของภาษา นิรุกติศาสตร์ จารึกวิทยา ตัวจารึก และภาษาโบราณอย่างบาลีและสันสกฤต ตัวอย่างของความเรียงแบบที่ว่านี้ คือ เรื่อง "แชมพูไทย" ที่อภิปรายในเชิงนิรุกติศาสตร์เกี่ยวกับคำว่า "แชมพู" และ "สบู่" รวมถึงคุณสมบัติในการชำระล้าง ในทางการแพทย์ และในส่วนดีอื่น ๆ ที่มีอยู่ใน *มะกรูด* ซึ่งนิยมใช้แพร่หลายในหมู่คนไทย ถึงกับเป็นบทความที่เป็นกระบอกเสียงสะท้อนธรรมเนียมไทยได้อย่างดีเรื่องหนึ่งของจิตร เรียกตัวยาที่สกัดจากผลไม้ชนิดนั้นว่าเป็น "แชมพูไทย" หนังสือ *ปาริชาต* ซึ่งตีพิมพ์ความเรียงบทนี้ ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2493 บอกว่ามันเป็น

---

[5] นักบุรพทิศศึกษา (Orientalists) เป็นผู้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องทางตะวันออก ในขณะเดียวกันก็เป็นข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของเมืองแม่ที่เป็นผู้ปกครองอาณานิคมด้วย งานของคนเหล่านี้จึงสะท้อนแนวคิดจักรวรรดินิยมอยู่ด้วย—ผู้แปล

> ควงชตาพยากรณ์ได้ว่า จิตร ภูมิศักดิ์ จักเป็นศิลปินผู้สนใจวรรณคดีและอักษรศาสตร์สำคัญผู้หนึ่งในอนาคต ด้วยทำนองเขียนและวิธีอ้างอิงที่ไม่ซ้ำแบบกับของใคร.... ต่อไปเด็กหนุ่มผู้นี้จะเป็นแก้วอีกดวงหนึ่งของไทย ถ้าหากเขาไม่ละทิ้งความพิศมัยในวรรณคดีนั้นเสีย (คำนำในจิตร 2522 ค)

หลายคนคงจะเห็นด้วยว่า การคาดการณ์นี้ถูกต้องแม้จะเป็นการมองชีวิตหรืองานที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ทั้งที่ต่อมาก็ไม่ใคร่จะอยู่ในแนวทางที่บรรณาธิการหนังสือที่นิยมกษัตริย์จะคาดหวังเอาไว้ก็ตาม การพิมพ์งานศึกษาค้นคว้าบางเรื่องระหว่างช่วง พ.ศ. 2493-2497 ใหม่ เมื่อปี 2522 โดยรวมไว้ในเล่มเดียวกัน (จิตร 2522 ค) พร้อมกับหลักฐานอย่างที่คัดลอกมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า สิ่งที่นักเขียนแถลงไว้ในความเรียงถูกแยกออกมาต่างหาก และถูกทำให้มีหน้าที่เป็นนักเขียนที่มีลักษณะเฉพาะคือจิตรแบบที่เป็นนักปราชญ์ ที่จริงแล้วตลอดเวลาสี่ปีนั่น เขายังเขียนและทำอะไรอีกหลายอย่างที่ไม่เหมาะกับการถูกจัดให้เป็น "นักปราชญ์" สิ่งเหล่านั้นมันต่อต้านการจัดสถานะไม่ว่าจะเป็น *แบบไหน* เสียทั้งสิ้น

กองบรรณาธิการ *โลกหนังสือ* ผู้รวบรวมความเรียงทางวิชาการฉบับปี 2522 ยังได้พิมพ์หลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่ได้มาจากผู้เชี่ยวชาญ เป็นจดหมายส่วนตัวถึงจิตร เขียนเป็นภาษาอังกฤษลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2496 แสดงความยินดีต่อเขาเกี่ยวกับบทความเรื่อง "พิมายในด้านจารึก" ว่า "*เป็นบทความชิ้นที่ดีที่สุดชิ้นหนึ่งที่เคยเขียนขึ้นโดยนักวิชาการชาวไทย และบทความชิ้นนี้จะทำให้เป็นที่ยอมรับเชื่อถือในหมู่นักวิชาการชาวต่างประเทศ*" (คำนำในจิตร 2522 ค) ผู้เขียนจดหมายฉบับนี้คือ วิลเลียม เก็ดนีย์ (William Gedney) นักภาษาศาสตร์ชาวอเมริกัน ผู้เดินทางเข้ามาเมืองไทยเมื่อ พ.ศ. 2490 อาจารย์สองท่านของจิตรเป็นผู้แนะนำให้เขารู้จักกับเก็ดนีย์ และนับแต่ปี 2493 เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงปลายปี 2496 จิตรพักอยู่บ้านเดียวกันกับชาวอเมริกันผู้นี้ และภรรยา

ชาวไทยของเขาที่ซื่อซ้อย (สัมภาษณ์ เก็ดนีย์ 2523)

นักอ่านผู้กระหายหิวผู้มีความรู้เกี่ยวกับเขมรเป็นเลิศที่ดูเหมือนจะอ่าน "ไปเสียทุกอย่างจริง ๆ จัง ๆ" จิตรสร้างความประทับใจให้เก็ดนีย์ ในฐานะคนไทยที่ฉลาดเฉียบแหลมที่สุดเท่าที่เขาเคยพบมา เก็ดนีย์ยังจำได้ดีถึงชายหนุ่มผู้เคร่งครัด มีกิริยามารยาทดี และรู้จักควบคุมตัวเอง ดังนั้นรูปถ่ายเมื่อปี 2498 ที่จิตรวางท่าตามสบายนั่งเอกเขนกอยู่หน้านครวัด จึงสะกิดใจเก็ดนีย์ว่าเขามิใช่ธรรมดา ๆ เลย จิตรเป็นคนจู้จี้มากเรื่องเสื้อผ้าและอาหารการกิน ครั้งหนึ่งความจู้จี้จุกจิกของเขาทำให้ซ้อยซึ่งขณะนั้นเป็นแม่บ้านให้เก็ดนีย์อยู่ ต้องร้องไห้วิ่งออกจากบ้านไป ดูเหมือนว่าจิตรจะต้องการอาหารเช้าเป็นไข่ดาวแบบที่ไข่แดงไม่แตก และเมื่อเขาได้รับอะไรที่ตรงกันข้ามเขาจึงยืนกรานให้ทอดไข่ให้เขาใหม่ "*เขาชอบกวนโมโหแบบหมาหยอกไก่*" เป็นคำพูดของซ้อยเมื่อเวลาหลายปีผ่านไป (สัมภาษณ์ ซ้อย 2523) ดูราวกับว่า ชีวิตคือการชิงไหวชิงพริบประจำวันระหว่างเธอกับเขา เธอคิดว่าจิตรเป็นคนหยิ่งยโสและรู้สึกว่าเขาดูถูกเธอเพราะเธอเรียนมาน้อยกว่าเขา "*เขาชอบทำตัวเป็นนายเหนือฉัน*" ต่อมาภายหลังเธอสามารถใช้ประโยชน์จากการศึกษาที่สูงกว่าของเขาได้ เมื่อตอนที่เธอกับเก็ดนีย์จำเป็นต้องออกจากเมืองไทย เนื่องจากกรณี พ.ศ. 2496 นั้น เธอถูกกำหนดให้ผ่านการสอบความรู้หนังสือเพื่อให้ได้วีซ่าในฐานะคนอเมริกัน และจิตรได้เป็นคนสอนการอ่านและเขียนภาษาอังกฤษให้

จิตรมีห้องพักเป็นส่วนตัว และเขากับเก็ดนีย์มักจะละจากการศึกษาค้นคว้าที่ทำอยู่ออกมาพักผ่อนคลายร้อนที่เฉลียง ที่นี่เองที่พวกเขานั่งถกกันเรื่องข่าวสารการเมืองประจำวัน และเรื่องวัฒนธรรมไทย ไม่ว่าจะเป็นภาษาดนตรี หรือประติมากรรม เก็ดนีย์ตั้งข้อสังเกตว่า ตอนนั้นจิตรชื่นชมวัฒนธรรมชั้นสูงมาก เท่ากับกลายเป็นผู้วิจารณ์เรื่องนี้ในเวลาต่อมา เขาได้ความรู้เรื่อง

ประติมาณวิทยาของพระพุทธรูปมาตั้งแต่สมัยเรียนโรงเรียนวัดและไปค้นที่หอสมุดแห่งชาติ ตราบจนกระทั่งทุกวันนี้ เก็ดนีย์ก็ยังสงสัยอยู่เสมอว่า "*จิตรเป็นพวกแดงหรือเปล่านะ ตอนที่ผมรู้จักกับเขา*" (สัมภาษณ์ เก็ดนีย์ 2523) ดูราวกับว่าเขาได้รู้จัก (หรือได้รับอนุญาตให้มองเห็น) เพียงด้านเดียวของนิสิตจุฬาระดับมันสมองที่กระหายหิวอยากจะรู้จักโลก เก็ดนีย์ยอมรับนับถือจิตรและปฏิบัติต่อเขาในฐานะของคนที่มีความรู้ ซึ่งไม่น่าสงสัยเลยว่ายิ่งเป็นการเสริมส่งความนับถือตัวเองของจิตรให้มีมากขึ้นไปอีก ไม่ว่าจะมองอย่างไรก็ตาม ผู้ชายทั้งคู่ก็ใกล้ชิดกันมากในทศวรรษ 2490 ตามเหตุการณ์ที่เปิดเผยออกมานั้น มิตรภาพของพวกเขาบ่งชี้ถึงความสัมพันธ์ของเก็ดนีย์ที่มีต่อเมืองไทยเหมือนกับเป็นการสร้างตัวละครชาวต่างประเทศในชีวประวัติของจิตร อันเป็นบุคคลที่ต้องถูกตีความโดยเจ้าหน้าที่ เช่นเดียวกับโดยนักอ่านของปัญญาชนกบฏ

การจะพิจารณาดูว่าอะไรเกิดขึ้นบ้างกับจิตร ภูมิศักดิ์ และวิลเลียม เก็ดนีย์ ในกรณีที่เกิดตอนปลายปี 2496 นั้น จำเป็นต้องกล่าวถึงบางสิ่งบางอย่างเกี่ยวกับลัทธิมาร์กซ์และลัทธิคอมมิวนิสต์ในสังคมไทยสมัยทศวรรษ 2490 เพราะหนทางที่นักเขียนอย่างจิตร ภูมิศักดิ์ มีบทบาทในเมืองไทย มีอะไรบางอย่างเกี่ยวข้องกับความเป็นปฏิปักษ์กันของมหาอำนาจ ชื่อ "จิตร ภูมิศักดิ์" ทำหน้าที่ควบคุมวาทกรรมเกี่ยวกับมาร์กซิสต์และคอมมิวนิสต์ เช่นเดียวกับมีส่วนผลักดันข้อเสนอสำหรับความเปลี่ยนแปลงที่ก้าวหน้าในเมืองไทย

การสร้างชีวิตของจิตรในภาษาไทย (ทั้งโดยตำรวจสันติบาลในทศวรรษ 2500 และโดย "คนรุ่นใหม่" หลังเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516) มักมุ่งให้ความสนใจที่ความสัมพันธ์ระหว่างเก็ดนีย์และจิตร พยายามจะเชื่อมโยงออกมาให้ได้ว่าเก็ดนีย์ "มีอิทธิพล" อย่างไรและแค่ไหนกับจิตร ความ

จริงแล้วความรู้เรื่องลัทธิมาร์กซ์หาได้ง่ายในกรุงเทพฯ สมัยทศวรรษ 2490 เสียยิ่งกว่าที่เก็ดนีย์และตำรวจสันติบาลจะคาดถึงได้ในขณะนั้น จุดกำเนิดของลัทธิมาร์กซ์ของจิตร ไม่อาจสืบย้อนไปได้ว่ามาจากผู้ชักนำชาวต่างประเทศ (ไม่ว่าจะเป็นชาวรัสเซีย จีน หรืออเมริกัน) กรณีที่ทำให้จิตรถูกพักการเรียนในมหาวิทยาลัยขณะเรียนชั้นปีที่ 3 นั้น ที่จริงแล้วมีรากฐานมาจากสิ่งที่ฟูโกลต์อาจเรียกว่า เป็นการก่อตัวทางอ้อม เป็นปฏิบัติการทางวาทกรรมอันซับซ้อน และสัญลักษณ์ทางคำพูดหรือสัญลักษณ์ที่มองเห็น ซึ่งสัมพันธ์กับนโยบายล้อมกรอบคอมมิวนิสต์ในเอเชียของอเมริกาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และยุคแมคคาร์ธีในสังคมการเมืองอเมริกัน

เมืองไทยในช่วงสงครามเย็น

เก็ดนีย์เป็นนักวิชาการอเมริกันรุ่นบุกเบิกที่เดินทางเข้ามาเมืองไทยตอนหลังสงครามโลกและทำงานด้านไทยศึกษา แม้ว่าตัวเขาเองจะไม่เคยอยู่เมืองไทยมาก่อน แต่ความสัมพันธ์ที่มีต่อประเทศนี้สำหรับคนอเมริกันพวกนี้บางคน (เช่น อเล็กซานเดอร์ บี. กริสโวลด์ (Alexander B. Griswold) นักประวัติศาสตร์ศิลปะ และวอลเตอร์ เอฟ. เวลลา (Walter F. Vella) นักประวัติศาสตร์ผู้ล่วงลับ) เป็นโดยผ่านการทำงานให้หน่วยข่าวกรองทางยุทธศาสตร์ (Office of Strategic Services – OSS) ในเอเชียระหว่างสงคราม เมื่อความสนใจของอเมริกาต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขยายตัวขึ้น รัฐบาล ณ กรุงวอชิงตันจึงต้องการผู้เชี่ยวชาญเรื่องเมืองไทยอย่างเร่งด่วน และเป็นธรรมดาอยู่เองที่ต้องหันไปหาคนอเมริกันที่คุ้นเคยกับประเทศแถบนี้มาก่อนแล้ว มิชชันนารี-นักวิชาการ และอดีตเอกอัครราชทูตอย่างเคนเนธ แลนดอน (Kenneth Landon) มีความเหมาะสมที่สุด และเขาได้กลายเป็นบุคคล

สำคัญทั้งต่อพวกนักธุรกิจอเมริกันในเมืองไทย และต่อหน่วยงานด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ยังด้อยประสบการณ์ของกระทรวงการต่างประเทศ ที่ขณะนั้นยังขาดแคลนผู้ชำนาญการที่ต่อมามีอย่างเหลือเฟือ (Neher 1980: chap. 2) นักมานุษยวิทยา เช่น ลอริสตัน ชาร์ป (Lauriston Sharp) ผู้ก้าวเข้าสู่วงการไทยศึกษาจากวงการที่อยู่ห่างไกลออกไป ถูกค้นพบโดยเจ้าหน้าที่ที่ไม่รู้เรื่องภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และโดยความอ่อนแอทางโครงสร้างในการกำหนดนโยบายของกระทรวงการต่างประเทศ (O'Connor 1981) การปรากฏตัวที่กรุงเทพฯ ของเก็ดนีย์ในทศวรรษ 2490 ในบางส่วนจำต้องพิจารณาประกอบกับการเชื่อมต่อระหว่างอำนาจของอเมริกา กับความรู้ที่ช่วยค้ำจุนสิ่งนั้นเอาไว้

ความกระหายของอเมริกาหลังสงครามโลกที่ใคร่รู้เกี่ยวกับเมืองไทยและไทยศึกษาในสหรัฐอเมริกาทุกวันนี้ มีที่มาจากผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและยุทธศาสตร์อันซับซ้อนที่อเมริกามีต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตอนแรกรัฐบาลอเมริกันกำหนดนโยบายเกี่ยวกับเมืองไทย โดยคำนึงถึงสภาวะทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นอันดับแรก เป็นนโยบายซึ่ง "*ให้ความสำคัญต่อสิ่งใดก็ตาม ที่อยู่ในข่ายการคุกคามอย่างชัดแจ้งของลัทธิคอมมิวนิสต์ในเอเชียที่กำลังแทรกซึมเข้ามาในเมืองไทย*" (Neher 1980: 4) ยังมีอีกเหตุหนึ่ง คือ นโยบายของอเมริกาถูกกำหนดขึ้นด้วยความระแวงสงสัยว่า อังกฤษอาจจะหวนกลับมาสถาปนาจักรวรรดิทางอาณานิคมของตนใหม่อีกในทวีปเอเชีย (Darling 1965: 43-44) รัฐบาลปรีดีในเมืองไทยสมัยหลังสงครามได้ใช้ประโยชน์จากความระแวงนี้อย่างฉลาดยิ่ง โดยอาศัยอเมริกามาต้านทานข้อเรียกร้องขอค่าปฏิกรรมสงคราม รวมทั้งมาตรการต่าง ๆ แบบอาณานิคมแผนใหม่ของอังกฤษ แต่ด้วยการประกาศรับรองแผนการมาร์แชล (Marshall Plan) โดยรัฐสภา

อเมริกันเมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2491 ทำให้โลกถูกแบ่งแยกออกเป็น "สองส่วนบนแกนเดียวกัน" (La Feber 1976: chap. 3) และบทบาทของอเมริกายังเปลี่ยนแปลงทั้งในส่วนเนื้อหาสาระ เมื่อตอนที่สงครามเย็นดำเนินไปทั้งในยุโรปและตะวันออกไกล และเมื่อคอมมิวนิสต์จีนประสบความสำเร็จนั้น ถือเป็นการเริ่มส่งสัญญาณเตือนข้าราชการอเมริกัน นโยบายอเมริกันที่มีต่อเมืองไทยจึงปรับเปลี่ยนอย่างรวดเร็ว โดยมุ่งไปที่ด้านความมั่นคงของชาติ

เมื่อ พ.ศ. 2491 สหรัฐอเมริกากำหนดให้เมืองไทยเป็นประเทศหลักประเทศหนึ่งที่เหมาะกับยุทธศาสตร์อเมริกัน เพื่อล้อมกรอบลัทธิคอมมิวนิสต์จีน (Darling 1965: 67) บรรดาเอกอัครราชทูตอเมริกันที่ถูกส่งเข้ามาเมืองไทยในทศวรรษหลังสงครามนั้น ประกอบด้วยเอ็ดวิน เอฟ. สแตนตัน (Edwin F. Stanton) วิลเลียม เจ. โดโนแวน (William J. Donovan) (อดีตหัวหน้าหน่วย OSS) และจอห์น อี. พิวริฟอย (John E. Peurifoy) ทั้งหมดนี้แสดงทีท่าและประกาศอย่างโจ่งแจ้งว่า เป็นพวกต่อต้านคอมมิวนิสต์ เมื่อมองถึงบรรยากาศทางการเมืองอเมริกันในขณะนั้นแล้ว คงจะยากที่จะคิดเป็นอย่างอื่นไปได้ ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2493 ก่อนที่สงครามเกาหลีจะระเบิดได้ไม่นานนัก เอกอัครราชทูตประจำกระทรวงชื่อ ฟิลิป ซี. เจสสัป (Philip C. Jessup) เดินทางมาเยือนเอเชีย มีการประชุมจัดที่กรุงเทพฯ ระหว่างบรรดาเอกอัครราชทูตอเมริกันในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และกลับไปยังกรุงวอชิงตันพร้อมกับข้อเสนอแนะให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจแก่ประเทศไทย ข้อตกลงร่วมมือทางเศรษฐกิจและทางเทคนิคระหว่างรัฐบาลทั้งสองมีการเจรจากันในเดือนกันยายน พ.ศ. 2493 ภายใต้แผนการ Point Four Program ของประธานาธิบดีทรูแมน (Truman) และความช่วยเหลือจากอเมริกาเริ่มเข้ามาเมื่อ พ.ศ. 2494 (Daring 1965: chap. 3; Hayes 1971; Neuchterlein 1965: chap.

4) ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่เน้นความมั่นคงของอเมริกา และด้วยการมีโดโนแวนเป็นเอกอัครราชทูตอเมริกันในช่วงทศวรรษ 2490 นี้เอง ที่สัมพันธภาพของเก็ดนีย์กับจิตรดำเนินไป

ความสำคัญของเมืองไทยที่มีต่อยุทธศาสตร์การป้องกันตนเองของสหรัฐ ได้ส่งผลกระทบต่อแผนงานของซีไอเอ (CIA) ให้เข้ามาช่วยสร้างกองกำลังติดอาวุธแบบทหารแก่กรมตำรวจไทย (Lobe 1977: 19-25) และพวกอเมริกันยังเข้ามาจัดการโฆษณาชวนเชื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ให้ฝ่ายไทย เก็ด-นีย์ผู้ซึ่งเงินทุนวิจัยของเขาคงหมดลงในราว พ.ศ. 2494 เป็นคนหนึ่งที่ได้รับการว่าจ้างให้มาช่วยทำภาพยนตร์ต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ด้วย งานของเขาก็คือคอยตรวจสอบว่านักแสดงไทยพูดตรงตามบทที่เขียนเอาไว้หรือไม่ เพราะขณะนั้นเขาเป็นคนอเมริกันคนหนึ่งในจำนวนไม่กี่คนที่รู้ภาษาไทยดีขนาดคอยคุมบทสนทนาได้ วิลลิส เบิร์ด (Willis Bird) นักธุรกิจผู้ทำงานอยู่ในกรุงเทพฯ และเคยมีประสบการณ์ทำงานกับหน่วย OSS มาก่อน ตอนนั้นทำงานให้ซีไอเออยู่ เขาเคยว่าจ้างเก็ดนีย์ ให้แปลนิตยสารต่อต้านคอมมิวนิสต์ของเขา จากภาษาไทยกลับเป็นภาษาอังกฤษใหม่ (ที่จริงมันเริ่มต้นมาจากภาษาอังกฤษอยู่แล้ว) อันเป็นความพยายามแบบเดียวกันเพื่อตรวจสอบดูว่า ข่าวสารที่สื่อไปนั้นได้ผลขนาดไหน (สัมภาษณ์ เก็ดนีย์ 2523; Lobe 1977; Neher 1980: chap. 2)

ในช่วงทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลไทยหลายชุด สนองตอบความยิ่งใหญ่ของสหรัฐอเมริกาในภูมิภาคแปซิฟิค ด้วยการปรับตัวให้เข้ากับความต้องการและนโยบายของอเมริกา จอมพลแปลก พิบูลสงคราม และนายทหารคนอื่น ๆ ยึดอำนาจได้จากการทำรัฐประหารเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2490 และอีกไม่กี่เดือนต่อมาคือ ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2491 ก็บีบให้นายกรัฐมนตรีที่เป็นพลเรือนลาออกพร้อมกับคณะรัฐมนตรี เท่ากับเปิดโอกาส

ให้กลุ่มทหารเข้ามามีอำนาจอย่างเต็มที่ (Thak 1979: chap. 1) จอมพล ป. ซึ่งแต่เดิมคุมอำนาจรัฐบาลของตนไม่ได้อย่างเด็ดขาด ก็รีบเร่งแสดงท่าทีต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ออกมา เพื่อสร้างความมั่นคงให้ตำแหน่งของเขา โดยการช่วงชิงการสนับสนุนจากอเมริกา (Darling 1965: 70) เมื่อการสู้รบเริ่มต้นที่เกาหลีในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2493 รัฐบาลทหารชุดใหม่ของไทย จึงส่งกองกำลังและข้าวไปช่วยกองทัพสหประชาชาติ การตัดสินใจครั้งนี้ รวมทั้งการยอมรับความช่วยเหลือจากสหรัฐฯ ช่วยกระชับสัมพันธไมตรีให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

การหันหน้าเข้าหากันระหว่างไทยและอเมริกา เพื่อต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์นั้นมีอะไรบางอย่างแฝงอยู่ เพราะเจ้าหน้าที่อเมริกันให้ความช่วยเหลือเมืองไทยตลอดช่วงการเจรจาที่ยุ่งยาก อันนำไปสู่การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับโซเวียต จนถึงขั้นเปิดสถานทูตขึ้นในเมืองไทยเมื่อ พ.ศ. 2491 นับเป็นสถานทูตโซเวียตแห่งแรก ที่เปิดขึ้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และยังคงเป็นสถานทูตโซเวียตเพียงแห่งเดียวในภูมิภาคนี้อยู่หลายปีต่อมา ความช่วยเหลือทางการทูตนี้ ส่วนหนึ่งเพื่อมุ่งต่อต้านอำนาจและนโยบายอาณานิคมแผนใหม่ของอังกฤษ พร้อมกันนั้นรัฐบาลไทยได้ประกาศรับรองให้พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พ.ค.ท.) ที่ก่อตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ. 2485 เป็นพรรคการเมืองที่ถูกต้องตามกฎหมาย ตัวแทนการทูตอย่างเป็นทางการเป็นสิ่งที่โซเวียตเรียกร้องเพื่อแลกกับการรับรองให้ไทยเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ (Shirk 1969) ข้อมูลบางส่วนที่จิตรใช้ในการเขียน *โฉมหน้า* (โดยเฉพาะวารสารทางประวัติศาสตร์ภาษารัสเซียชื่อ *Voprosy istorii)* อาจจะได้มาจากสำนักงานทูตวัฒนธรรมโซเวียตนี่เอง เรื่องนี้ต้องให้เครดิตแก่ความเก่งกล้าสามารถของเขา และเพื่อชี้ให้เห็นแหล่งที่มาของแรงบันดาลใจและข้อมูลแหล่งหนึ่งของเขา มากกว่าจะเพื่อค้นหาจุดเริ่มต้นของ

แนวคิดตามลัทธิมาร์กซ์ของเขา จากการโฆษณาชวนเชื่อของฝ่ายโซเวียต

การรับรอง พ.ค.ท. ให้ถูกต้องตามกฎหมายและอย่างเปิดเผย และด้วยความเคลื่อนไหวที่ก่อให้เกิดความคาดหวังในเสรีภาพและประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นในสมัยของปรีดี (พ.ศ. 2489-2490) อันเป็นความคาดหวังที่ลดลงมาบ้างเท่านั้น มีกระแสโน้มเอียงไปทางซ้ายในการแสดงความคิดเห็นต่อสาธารณชนในกรุงเทพฯ อยู่นานราวทศวรรษหนึ่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศชาติได้รับรู้ถึงความสนใจที่แพร่หลายในเรื่องเกี่ยวกับแนวคิดมาร์กซิสต์ วัตถุนิยมประวัติศาสตร์ สิทธิของผู้ใช้แรงงานและลัทธิคอมมิวนิสต์สากล (Flood 1975; Reynolds and Hong 1983) หนังสือ *มหาชน* ซึ่งเป็นปากเสียงของ พ.ค.ท. พิมพ์เป็นหนังสือรายสัปดาห์เมื่อพ.ศ. 2490-2491 อุดม ศรีสุวรรณ ผู้เคยเดินทางไปถึงเยนาน (Yenan) ในปี 2481 และทำงานกับองค์การกาชาดกับ Esperanto Association ที่นั่น เขาเริ่มต้นทำงานเป็นนักเขียนบทความและคอลัมน์ใน *มหาชน* หลังจากกลับมากรุงเทพฯ และเข้าเป็นสมาชิก พ.ค.ท. ในปี 2489 (สัมภาษณ์ อุดม 2526, 2527) ช่วงนี้ พ.ค.ท. เคลื่อนไหวอย่างคึกคักในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยมีนักศึกษาประมาณ 20 คนเข้าร่วมกิจกรรมของพรรค คนหนึ่งในจำนวนนั้นคือ ผิน บัวอ่อน ซึ่งลาออกจากมหาวิทยาลัยเมื่อปี 2494 เพื่อเป็นบรรณาธิการหนังสือ *สัจจธรรม* อันเป็นภาคภาษาไทยของหนังสือ "*ปราฟดา*" (*Pravda*) นั่นเอง (สัมภาษณ์ ผิน 2527) *อักษรสาส์น* คือ หนังสือรายเดือนทางวรรณกรรมหัวก้าวหน้า ที่พิมพ์ออกมาระหว่าง พ.ศ. 2492 ถึง 2495 มีสุภา ศิริมานนท์ เป็นบรรณาธิการที่มีสำนึกต้องการแสดงปฏิกิริยาตอบโต้ต่อสิ่งตีพิมพ์ของ พ.ค.ท. สุภาต้องการให้มีหนังสือสักเล่มที่ไม่ได้ "จูงจมูกประชาชน" (สัมภาษณ์ สุภา 2522) การแปลมาเป็นภาษาไทยโดยตรง การแปล "เก็บความ" และการนำเสนอผลงานและแนวคิดมาร์กซิสต์แบบคลาสสิกมี

อยู่มากมายในสิ่งตีพิมพ์เหล่านี้ มีแม้กระทั่งคำเรียกร้องแสดงความนิยมรัสเซียอย่างตื้นเขินมาก เรื่อง *ข้าพเจ้าอยากเป็นคอมมิวนิสต์* เขียนโดยผู้ใช้นามแฝงว่า "ประชาบาล" ("ประชาบาล" 2493; "แม่ขวัญข้าว" 2522)

นักเขียนหลายคนที่มีส่วนสร้างลัทธิมาร์กซ์ของไทยยังเขียนบทกวีนวนิยาย และบทวิพากษ์วรรณกรรมที่ถูกจัดลักษณะรวมอยู่ใต้หัวเรื่องว่าเป็น "สังคมสัจจนิยม" และ "ศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชน" (เช่น จิตร 2515; อุดม 2521) นักเขียนพวกนี้บางคนต่อมาได้กลายเป็นผู้อาวุโสใน พ.ค.ท. ต่างมองวัฒนธรรมมวลชนของตะวันตกว่าเป็นสิ่งเลวร้าย (กีตาร์จะถูกรังเกียจเดียดฉันท์) และไม่อาจชื่นชมลักษณะเสรีนิยมของแนวโน้มแบบอาวองต์ การ์ด (avant garde) ที่เกิดขึ้นตอนนั้นได้ (ปิคัสโซ่คือตัวอย่างหนึ่ง หรือว่าเอลวิส เพรสลีย์) (สัมภาษณ์ เสถียร 2527) บทวิพากษ์ของอุดม ศรีสุวรรณ เรื่องความเลวร้ายของวัฒนธรรมตะวันตก ดูจะเกินเลยเสียยิ่งกว่าปรากฏการณ์จริงที่ถูกวิจารณ์นั้นเสียอีก แม้ในปี 2507 เมื่อตอนที่จิตรเขียนบทกวีชิ้นที่เผ็ดร้อนของเขาเกี่ยวกับความเน่าเฟะของกรุงเทพฯ ที่เป็นเมืองหลวงชื่อ "คาวกลางคืน" (จิตร 2524 ก: 253-264) ก็เช่นเดียวกัน เพราะสมัยจอมพลสฤษดิ์ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงชีวิตยามราตรีของกรุงเทพฯ ให้กลายเป็นสิ่งที่โสโครกและเลวร้ายยิ่งขึ้นอย่างที่เป็นอยู่ทุกวันนี้

สิ่งที่เปิดโลกทรรศน์ที่กว้างขึ้นสำหรับงานเขียนประเภทที่ว่านี้คือความรู้เรื่องจักรวาลวิทยาแบบใหม่ของสมัคร บุราวาศ เขาผ่านการศึกษาสาขาธรณีวิทยาและวิศวกรรมเหมืองแร่จากลอนดอน และมาสอนปรัชญาที่สถาบันอุดมศึกษาทางพุทธศาสนาที่กรุงเทพฯ ระหว่าง พ.ศ. 2490 ถึง 2495 (Reynolds and Hong 1983: 85-86) สมัครเคยส่งต้นฉบับแปลและบทวิเคราะห์งานของสตาลินเรื่อง "วัตถุนิยมไดอะเล็คติคและวัตถุนิยมประวัติศาสตร์"

ไปลงพิมพ์ใน *อักษรสาส์น* โดยใช้นามปากกาว่า "กัปตันสมุทร" เขาเป็นนักปรัชญาโดยธรรมชาติ สนใจเรื่องเหตุผลและนำไปเชื่อมโยงกับการคงอยู่ของสิ่งต่าง ๆ (เช่น สมัคร และคนอื่น ๆ 2517: 27-28) ประวุฒิ ศรีมันตะ ซึ่งเคยมีปฏิกิริยาต่อต้านศาสนาที่เขาถูกสั่งสอนมา ตั้งแต่สมัยอายุยังน้อยอยู่ที่จังหวัดยโสธรทางภาคอีสาน เขาจำได้ว่าเคยอ่านงานของสมัครมาแต่สมัยเป็นนิสิตมหาวิทยาลัย และประทับใจในคำอธิบายของเขา นี่คือทางเลือกที่ก้าวหน้าสำหรับคำสอนของพระพุทธองค์ด้วยการบอกว่า หากสิ่งมีชีวิตทั้งหมดกำลังทนทุกข์ทรมาน ดังนั้นใครสักคนหนึ่งก็มีพันธะจะต้องบรรเทาความทุกข์นั้น มิใช่แค่ยอมรับมันอย่างเรียบง่าย (สัมภาษณ์ ประวุฒิ 2526) สมัครถูกดึงเข้าไปใกล้ชิด พ.ค.ท. เพราะเหตุที่เขาพยายามวิพากษ์คำสอนของพุทธศาสนาและของลัทธิมาร์กซ์ (สุภา ศิริมานนท์ บรรณาธิการของ *อักษรสาส์น* ได้เตือนให้เขาอยู่ห่าง ๆ จากพรรคนั้น) ซึ่งดึงดูดความสนใจหรือไม่ก็ความสนับสนุนจากคนระดับหัวกะทิบางคนในรุ่นของเขา (สัมภาษณ์ สุภา 2522) แต่เพราะความระแวดระวังของตัวสมัครเอง ประกอบกับพรรคก็ไม่อยากให้ *ทุกคน* เข้ามาใกล้จนเกินไป สมัครจึงไม่เคยเป็นสมาชิก พ.ค.ท. (สัมภาษณ์ ผิน 2527) หนังสืออย่างเช่นของสมัครนี่แหละ คือสิ่งที่หล่อหลอมความสัมพันธ์ระหว่างสังคมนิยมที่เป็นวิทยาศาสตร์และพุทธศาสนาของไทยเข้าด้วยกัน เป็นสิ่งที่จิตร ภูมิศักดิ์มีโอกาสได้อ่าน และนำมาอภิปรายกับพวกนักคิดหัวก้าวหน้าทั้งหลายในเวลาเดียวกันกับที่เขากำลังเขียนความเรียงที่เฉียบแหลมเกี่ยวกับคำว่าสบูในภาษาไทย

ความสามารถในฐานะพลังผลักดันทางการเมืองของลัทธิคอมมิวนิสต์ไทยสมัยหลังสงครามเลิกใหม่ ๆ นั้น เห็นได้ชัดเจนในหมู่นักศึกษาผู้สนใจเรื่องนี้เกือบทุกคนว่า เป็นการประเมินที่ผิดพลาดและใหญ่โตเกินเหตุ (โดยผู้-

กำหนดนโยบายเพื่อธำรงไว้ซึ่งความมั่นคงระดับโลกของอเมริกา และโดยรัฐบาลไทย ด้วยเหตุผลที่ต้องการฉวยโอกาสที่มองเห็นอยู่แล้วว่า ท่าทีเอนเอียงเข้าฝ่ายอเมริกาจะทำให้ได้ผลประโยชน์มหาศาลเพียงไร) แต่ก็ไม่มีข้อสงสัยเช่นกันว่า สมาชิก พ.ค.ท. จำนวนหนึ่งที่เป็นกลุ่มปัญญาชนซึ่งมีฐานที่มั่นอยู่ในเมือง และยึดถือรูปแบบการปฏิวัติของรัสเซียกับจีนเป็นแบบอย่าง ได้พยายามกระตุ้นให้เกิดลัทธิชาตินิยมที่มีความรุนแรง และมิใช่เป็นแบบของทหารขึ้นในเมืองไทย ด้วยเหตุที่ไม่มีนายผู้เป็นเจ้าอาณานิคมให้โจมตีและขับไล่ กระแสชาตินิยมที่รุนแรงนี้ จึงพุ่งตรงไปที่ชนชั้นนำผู้กุมอำนาจอยู่ดั้งเดิม และที่ตัวจอมพล ป. โดยเฉพาะ

สิ่งที่น่าสนใจสำหรับทศวรรษ 2490 ก็คือ ขอบเขตที่หนังสือเกี่ยวกับวาทกรรมของฝ่ายซ้ายมีโอกาสเผยแพร่ได้ หรือว่าได้รับความสนับสนุนโดยลักษณะของโครงสร้างทางอำนาจ กล่าวคือไม่มีสมาชิกคนใดในกลุ่มสามเสือ (triumvirate) ไม่ว่าจะเป็นสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เผ่า ศรียานนท์ รวมทั้งตัวจอมพล ป. เองก็ตามที่จะสามารถกำจัดอีกสองคนให้พ้นทางไปได้ จนกระทั่งสฤษดิ์ประสบชัยชนะเมื่อ พ.ศ. 2501 เพราะฉะนั้นแต่ละคนต่างก็ว่าจ้างนักเขียนปากคมไว้คอยโจมตีคู่ปรปักษ์ของตน และนักเขียนฝ่ายซ้ายจึงเฟื่องฟูขึ้นอย่างที่เป็นอยู่คือ อยู่ในช่องว่างระหว่างเขตอิทธิพลของสมาชิกคณะผู้ก่อรัฐประหาร อย่างไรก็ดี ถึงแม้จะตกอยู่สภาวะแวดล้อมแบบนี้ก็ตาม แต่ระบอบการปกครองก็คงจะมีขันติธรรมอันจำกัดต่อฝ่ายที่ไม่พอใจและฝ่ายตรงข้ามกับนโยบายของรัฐ และเมื่อทศวรรษนั้นดำเนินต่อไป คณะผู้ก่อการรัฐประหารได้จัดการออกกฎหมายเพิ่มอำนาจให้ทหารและตำรวจ ในการบีบบังคับฝ่ายที่ไม่พอใจได้อย่างเต็มที่ และบีบให้ พ.ค.ท. กลายเป็นพวกใต้ดินไป

กฎหมายฉบับนี้ประกาศใช้หลังจากคอมมิวนิสต์จีนประสบชัยชนะในปี

2492 ได้ไม่กี่ปี เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นสัญญาณเตือนภัยแก่รัฐบาลไทย ในฐานะที่มันได้เปลี่ยนแปลงพลวัตของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในเอเชีย อย่างน้อย ๆ ก็มีหนังสือมาร์กซิสต์เล่มหนึ่งที่เดิมเป็นภาษารัสเซียได้รับการแปลเป็นภาษาไทย โดยผ่านมาทางภาษาจีนอีกทอดหนึ่ง (Reynolds and Hong 1983: 80) และการรวมตัวกันของพวกคอมมิวนิสต์ในหมู่ชนชั้นกรรมาชีพชาวจีนในเมืองไทย ก็เป็นแหล่งข้อมูลของความคิดและข่าวสารเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่รุนแรง ชัยชนะของคอมมิวนิสต์จีนยังอยู่ในความสนใจ เนื่องจากมีการปลุกระดมเพื่อต่อต้านฟิวดัลร่วมอยู่ด้วย ขณะนั้นราชบัลลังก์ไทยกำลังอ่อนแอ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงมีพระชนมายุเพียง 19 พรรษา เมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระบรมเชษฐาผู้ถูกลอบปลงพระชนม์เมื่อ พ.ศ. 2489 และทรงอยู่ในราชสมบัติได้เพียง 3 ปีเท่านั้น ระบอบทหารสมัยนั้นยังไม่แน่ใจทั้งเรื่องความสัมพันธ์กับสถาบันกษัตริย์ ตลอดจนขอบข่ายที่ความสัมพันธ์ดังกล่าวจะพึงมีเพื่อส่งเสริมอำนาจการปกครองของทหาร ความไม่แน่ใจนี้ยังคงมีอยู่จนถึงตอนที่จอมพลสฤษดิ์ยึดอำนาจเป็นผู้เผด็จการได้เมื่อ พ.ศ. 2501 กว่าที่คำว่า ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ จะกลายเป็นสัญลักษณ์ประจำของรัฐบาลทหาร-พลเรือน ความอึดอัดที่ฝังลึกเกี่ยวกับความชอบธรรมทางการเมืองของรัฐไทยนี้ ในที่สุดก็ทำให้การคุกคามของคอมมิวนิสต์กลายเป็นเหตุผลสนับสนุนการมีอำนาจในการปกครอง ในรัฐประหารทางวิทยุหรือรัฐประหารเงียบเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2494 นั้น "*นับเป็นครั้งแรกที่การคุกคามของคอมมิวนิสต์ (ทั้งภายในและภายนอก) ถูกใช้เป็นเครื่องยืนยันความถูกต้องที่จะก่อรัฐประหารขึ้น*" (Thak 1979: 71)

ความชอบธรรมทางการเมืองของรัฐ ขึ้นอยู่กับความหมายเกี่ยวกับอำนาจอันเหมาะสม และการเซนเซอร์ถือเป็นดัชนีชี้ถึงความหมายแบบไหนที่ผู้มี

อำนาจห้ามยึดถือและแบบไหนที่ส่งเสริมให้ยึดถือ เหตุการณ์หลายเรื่องที่เกิดขึ้นในปี 2495 ต่างก่อให้เกิดการสร้างความหมายใหม่เกี่ยวกับอำนาจ และเกิดการต่อต้านอำนาจหรือปรับปรุงอำนาจแบบเดิมที่มีอยู่ เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2495 พลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ ประกาศห้ามจำหน่ายจ่ายแจกหนังสือจำนวนหนึ่งด้วยข้อกล่าวหาที่ว่า หนังสือเหล่านี้สร้างความกระทบกระเทือนต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน (ธงชัย 2521: 500-504) ข้อที่น่าพิศวงเกี่ยวกับหนังสือที่มีการประกาศรายชื่ออยู่ในราชกิจจานุเบกษาก็คือ งานเขียนส่วนใหญ่ (โดยเลนิน สตาลิน เองเกลส์ และกอร์กี้รวมอยู่ด้วย) เขียนในภาษาอังกฤษและจีน ทั้ง ๆ ที่แม้ว่า ตอนนั้นจะมีผลงานประเภทคัมภีร์ของมาร์กซ์-เองเกลส์หลายเล่มที่ได้รับการถ่ายทอดและเก็บความตีพิมพ์ออกมาเป็นภาษาไทยแล้วก็ตาม ข้อที่น่าพิศวงเกี่ยวกับรายชื่อนั้นอีกประการหนึ่งก็คือมีการรวมเอาผลงานเรื่อง *บิดากับบุตร* ของตูร์เกเนฟ (Turgenev) เข้าไว้ด้วย เนื่องจากงานเขียนสำคัญ ๆ เกี่ยวกับทฤษฎีมาร์กซ์ ที่เป็นฉบับภาษาอังกฤษสามารถหาซื้อได้ในกรุงเทพฯ รายชื่อที่ประกาศจึงน่าจะแสดงนัยเชิงสัญลักษณ์เรื่องทิศทางของรัฐบาลมากกว่า (บทอ่านง่ายสำหรับนักวิเคราะห์ในสถานทูตที่กรุงเทพฯ กระมัง) ที่จะเป็นความพยายามควบคุมการถกเถียงในสังคมให้ได้ ดังนั้นจึงดูเหมือนว่าเป็นการต้อนรับการเลือกตั้งที่ได้ดไวท์ ดี. ไอเซนเฮาว์ (Dwight D. Eisenhower) เป็นประธานาธิบดีสหรัฐฯ ด้วยพยานหลักฐานให้เห็นความคืบหน้าถึงความตั้งใจที่จะต่อต้านคอมมิวนิสต์ ทหารกับตำรวจไทยจึงเคลื่อนไหวต่อสู้กับคำวิพากษ์วิจารณ์ของฝ่ายซ้าย โดยเริ่มต้นขึ้นเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2495

การจับกุมและสอบสวนนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ และนายทหารบางคนที่ถูกกล่าวหาว่าวางแผนก่อรัฐประหาร เกิดขึ้นจากสิ่งที่เรียกกันว่า "กบฏ

สันติภาพ" อันเป็นคำที่ขัดแย้งกันอยู่ในตัวเอง ในขณะเดียวกันก็ชี้ให้เห็นยุทธวิธีที่ใช้อำนาจเป็นธรรมของทหารและตำรวจในการปราบปรามผู้สนับสนุนสันติภาพและพวกกบฏที่จะผลักดันให้เกิดการปฏิวัติ ด้วยนโยบายสันติภาพ คำว่า "สันติภาพ" ในที่นี้ หมายถึงขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสันติภาพระดับโลกที่เกิดจากความต้องการอย่างจริงจังที่จะลดอาวุธในช่วงเริ่มต้นยุคปรมาณู โดยเริ่มต้นที่ฝรั่งเศสระหว่างเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม พ.ศ. 2491 และถูกสหภาพโซเวียตดึงไปใช้ผ่านโคมินฟอร์ม (Cominform) (Shulman 1965: chaps. 4, 5, 9) มีการจัดการประชุมสันติภาพตามเมืองหลวงหลายแห่งในโลก และตามมาด้วยการประชุมในปี 2493 ที่กรุงสตอกโฮล์ม ผู้จัดการประชุมอ้างว่า พวกเขาได้รวบรวมลายเซ็นมากถึง 500 ล้านชื่อในฐานะตัวแทนของข้อเรียกร้องกรุงสตอกโฮล์ม (Stockholm Appeal) (Stanton 1957: 274-277; Thak 1979: 69; ธงชัย 2521: บทที่ 4) กระนั้นก็ดี มันไม่ใช่เรื่องชาวยุโรป แต่เป็นความเคลื่อนไหวของชาวเอเชียมากกว่า โดยมีฐานอยู่ที่เมืองจีน ดำเนินการในสิ่งที่ค้านกับอะไรก็ตามที่ผู้มีอำนาจของไทยกำลังกระทำอยู่ มีการก่อตั้งคณะกรรมาธิการสันติภาพในเมืองไทยเพื่อรวบรวมลายเซ็น และเมื่อผู้แทนไทยจำนวน 6 คนเดินทางออกไปประชุมสมัชชาสันติภาพครั้งใหญ่ที่กรุงปักกิ่ง เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2495 นั้นพวกเขาก็ถูกตราหน้าว่า เป็นคนทรยศจากสถานีวิทยุกระจายเสียงของรัฐบาลไทย (*Bangkok Post* 11 Oct. 1952) กรณีภายในประเทศที่ทำให้มีการรณรงค์เรื่องสันติภาพขึ้นในเมืองไทยก็คือ การตัดสินใจของรัฐบาล ที่จะจัดส่งยุทโธปกรณ์ไปสนับสนุนกองกำลังอเมริกันที่กำลังต่อสู้ในนามของสหประชาชาติอยู่ในเกาหลี การตัดสินใจคราวนี้กระตุ้นให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ที่แหลมคมตามหน้าหนังสือพิมพ์ภาษาไทย ซึ่งกระทบต่อจิตใจของคนไทยในวงกว้าง ให้พลอยรู้สึกไม่สบายใจไปกับการแทรกแซงแบบนั้น

ที่ทำต่อกิจการภายในของรัฐในเอเชียอีกรัฐหนึ่ง (วิวัฒน์ 2528: 12-13)

การจับกุมในเดือนพฤศจิกายน และการสอบสวน ตลอดจนความกระจ่างที่เกิดตามมา (ทางตำรวจค้นพบเอกสารและอาวุธที่ทำในรัสเซียหลายชิ้น) ทำให้กลายเป็นข่าวพาดหัวหน้าหนึ่งได้อยู่หลายอาทิตย์ เปิดโอกาสให้เผ่าเคลื่อนไหวคุกคามฝ่ายตรงข้ามที่วิพากษ์วิจารณ์เขาแต่อ่อนแอกว่าได้ ความกดดันไปตกอยู่ที่พวกบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ นักเขียน และผู้ก่อตั้งสหพันธ์-กรรมกร เช่นเดียวกับพรรคพวกของท่านปรีดีที่ยังคงเคลื่อนไหวอยู่ ด้วยการเขียนหนังสือและพูดต่อต้านระบอบการปกครองขณะนั้น (พฤทธิสาณ 2528: 59) ภรรยาของปรีดีและบุตรชายของท่านก็อยู่ในกลุ่มของผู้ถูกจับกุมคราวนี้ด้วย (วิวัฒน์ 2528: 19) การใช้ประโยชน์จากขบวนการสันติภาพแบบที่เผ่าทำนั้น ทำให้เกิดเรื่องเล่ากันว่า ชัช ชวางกูร ซึ่งขณะนั้นยังเป็นนายตำรวจสังกัดสันติบาลที่มียศระดับกลาง และเป็นผู้สอบสวนบันทึกปากคำเกี่ยวกับคดีการเมืองได้เข้าพบเผ่าและกล่าวว่า ไม่มีที่ไหนในโลกที่รัฐบาลจะถูกโค่นล้มโดยขบวนการที่รณรงค์ในนามของสันติภาพ เผ่าโกรธมากต่อคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้ใต้บังคับบัญชาครั้งนี้ (สัมภาษณ์ ทวีป 2527)

ฝ่ายตรงข้ามคนสำคัญบางคนที่ถูกจับกุมเคยร่วมอยู่ในกรณีที่เรียกกันว่า "*ขบวนการกู้ชาติ*" ซึ่งดูเหมือนว่าจะมีการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ขึ้นฉบับหนึ่งลงวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2495 (สุพจน์ 2500) เผ่ายังคงจัดฉากแสดงให้กฎหมายต่อต้านคอมมิวนิสต์ขึ้นอีก (ซึ่งถูกใช้แบบเหวี่ยงแห) ด้วยการกล่าวหาว่า มีกลุ่มผู้คิดอุบายจะจับองค์พระมหากษัตริย์และบีบบังคับให้พระองค์ประกาศสละราชสมบัติ หน่วยข่าวกรองตะวันตกได้รายงานให้รัฐบาลทราบข่าวว่าสายลับโซเวียตได้ "ล้างสมอง" นายทหารอากาศหนุ่มชาวไทยคนหนึ่งที่ประจำอยู่ในลอนดอน (Neuchterlein 1965: 111) "พวกแดงวางแผนกำจัด

ในหลวง" เป็นข้อความที่ประกาศก้องอยู่บนพาดหัวข่าวของหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษ ชื่อ *Bangkok Post* ประจำวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2495

ความเป็นสองขั้วระหว่างลัทธิคอมมิวนิสต์กับสถาบันกษัตริย์ บัดนี้ได้รับการรองรับด้วยกฎหมายว่าด้วยการกระทำอันเป็นกบฏ พระราชบัญญัติดังกล่าวเอาแบบอย่างมาจากพระราชบัญญัติควบคุมการกระทำอันเป็นการล้มล้างระบอบการปกครองของอเมริกา (Subversive Activities Control Act) ฉบับปี 2493 โดยประกาศห้ามมิให้มี พ.ค.ท. และให้อำนาจเจ้าพนักงานอย่างกว้างขวางในการจับกุมคุมขังผู้ที่ละเมิดบทบัญญัติ ซึ่งดูคลุมเครือของกฎหมายฉบับนี้ได้ โดยไม่ต้องนำตัวขึ้นฟ้องร้องดำเนินคดีต่อศาล กฎหมายฉบับดังกล่าวผ่านการพิจารณาลงมติของรัฐสภาได้ภายในเวลาวันเดียว (*Bangkok Post* 14 Nov. 1952; ธานินทร์ 2517: 239-256) มาตราที่ 3 ของกฎหมายนี้ ระบุเงื่อนไขของการกระทำอันอยู่ในข่าย "คอมมิวนิสต์" ไว้ 3 ประการคือ 1) ล้มล้างระบอบการปกครองประชาธิปไตยแบบมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข 2) เปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของประเทศ ด้วยการยึดทรัพย์สินส่วนบุคคล หรือปัจจัยการผลิตส่วนบุคคลมาเป็นของรัฐ โดยไม่มีการชดใช้ค่าเสียหายตอบแทนอย่างเป็นธรรม 3) ก่อให้เกิดความไร้เสถียรภาพ ความแตกแยก และความเกลียดชังในหมู่ประชาชน และมีส่วนในการกระทำอันเป็นการก่อการร้ายหรือบ่อนทำลาย ข้อสุดท้ายในบรรดาสามข้อนี้ ครอบคลุมการจับกุมได้ทุกอย่างทั้งหมด และตามความเป็นจริงนั้น ตำรวจเองก็ใช้มันอยู่ก่อนแล้วในการออกทำการจับกุม

สุภา ศิริมานนท์ บรรณาธิการหนังสือ *อักษรสาส์น* ซึ่งต่อมาเป็นเจ้านายที่เป็นมิตรของจิตร ภูมิศักดิ์ ก็ติดร่างแหถูกจับไปกับเขาด้วย ทั้ง ๆ ที่เขามิได้ลงชื่อในคำเรียกร้องสันติภาพแต่อย่างใด และทำให้หนังสือของเขาต้องหยุดพิมพ์จำหน่ายไป เขาเคยไปชมภาพยนตร์รัสเซียเรื่องหนึ่งที่บ้านเพื่อน (สมัยนั้น

ภาพยนตร์ต่างประเทศทุกชนิดได้รับการต้อนรับอย่างดีจากผู้ที่อยู่ในกรุงเทพฯ เพราะมีให้ดูน้อยเรื่อง) และเขาก็ถูกจับด้วยเหตุนั้นเอง การจับกุมเกิดขึ้นหลังจากเขาตีพิมพ์ความเรียงขนาดยาว เรื่องคอร์รัปชั่นในวงการหนังสือพิมพ์ลงในหนังสือของเขาได้ไม่นานนัก (สุภา 2519) เขาเคยมีประสบการณ์ด้านอื่นเกี่ยวกับรัสเซีย ซึ่งอาจเป็นมลทินแก่ตัวเขา คือ เขาเคยทำงานในตำแหน่ง Public Affair Attache ประจำกรุงมอสโกให้กระทรวงการต่างประเทศของไทย เมื่อ พ.ศ. 2489 เขาอ่านและเขียนเกี่ยวกับลัทธิมาร์กซ์ และให้ความสนใจอย่างจริงจังต่อประสบการณ์ของการปฏิวัติในจีนและรัสเซีย เหมือนกับอีกหลาย ๆ คนในวงการวรรณกรรมและหนังสือพิมพ์ในตอนนั้น ถึงแม้ว่าเขาจะไม่ได้รับการบรรจุเข้าทำงานประจำในมหาวิทยาลัย แต่เขาก็เคยเป็นผู้บรรยายพิเศษไปพูดเกี่ยวกับมาร์กซ์ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งต่อมาคำบรรยายของเขาได้กลายเป็นหนังสือชื่อ *แคปิตะลิสม์* (สุภา 2494) อันเป็นบทบรรยายเชิงวิเคราะห์แนวคิดของมาร์กซ์ ปัญหาของสุภาตามที่ตำรวจสันติบาลลงความเห็นก็คือ เขาเป็น "คอมมิวนิสต์ที่โดดเดี่ยว" อันเป็นถ้อยคำเปรียบที่ดูขัดกันและดูน่าขันสำหรับเขา และเพื่อหาพรรคพวกให้เขา ตำรวจจึงพยายามสอบสวนเขาครั้งแล้วครั้งเล่า (สัมภาษณ์ สุภา 2522) นักเขียนคนอื่น ๆ ซึ่งได้รับความกระทบกระเทือนจากการจับกุมดังกล่าวไม่ทางใดก็ทางหนึ่งต่างเคยเป็นผู้บรรยายพิเศษที่ธรรมศาสตร์ (หนังสือรวบรวมคำบรรยายของคนเหล่านี้ในพ.ศ. 2495 ตีพิมพ์ในชื่อ *มหาชนทรรศนะ* ที่ทุกวันนี้ยังคงเป็นเอกสารเกี่ยวกับความคิดที่ก้าวหน้าสมัยกบฏสันติภาพที่มีค่ามาก (สมัคร บุราวาศ และคนอื่น ๆ 2517))

ถึงแม้ว่าเรื่องดังกล่าวนี้ จะมิได้เคยถูกมองว่าเป็นเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์การเมืองไทย หรือมีความสำคัญแม้แต่ในการถ่ายเทของอำนาจจากกลุ่มหนึ่งไปยังอีกกลุ่มหนึ่งในคณะรัฐประหาร (ตัวอย่างเช่น ข้อกล่าวหา

เรื่องการวางแผนทำรัฐประหารเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ดูเหมือนว่าจะกุขึ้นมา และเรื่องราวก็เลยดูไม่น่าเชื่อถือนักสำหรับหนังสือเกี่ยวกับการเมืองไทยที่มีมาตรฐาน) แท้ที่จริงแล้วกบฏสันติภาพ พ.ศ. 2495 เป็นร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลางบอกเหตุถึงการปราบปรามที่หนักหน่วงขึ้นของ พ.ศ. 2501 ได้ สุภาถูกขังอยู่นานแค่ 52 วัน แต่นักเขียนบางคน เช่น กุหลาบ สายประดิษฐ์ นั้นติดคุกอยู่นาน 4-5 ปี และได้รับการปลดปล่อยเป็นอิสระ เมื่อถึงวาระการฉลองครบรอบยี่สิบห้าพุทธศตวรรษเมื่อ พ.ศ. 2500 ความสนใจของนักวิชาการไทยที่เพิ่งเกิดขึ้นไม่นานนักต่อเหตุการณ์สำคัญดังกล่าวครั้งนี้ ทำให้กบฏสันติภาพถูกขุดขึ้นมาจากเชิงอรรถ และปรากฏแก่สายตาอีกครั้งหนึ่ง (พฤทธิสาณ 2528; วิวัฒน์ 2528)

"จิตร ภูมิศักดิ์" จะได้รับผลกระทบจาก (และในส่วนหนึ่งตัวเขาเองก็ถูกสร้างขึ้นจาก) ปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์โดยตลอด ปฏิบัติการทางวาทกรรมอันนี้ไม่แต่เพียงได้รับการเชิดชูขึ้นเป็นกฎหมาย เพื่อให้อำนาจแก่ทหารและตำรวจในการขจัดปฏิปักษ์ของตนเท่านั้น แต่ยังเป็นสาระสำคัญของตัวสิทธิธรรมของรัฐไทยทีเดียว การจัดให้ความคิดและการกระทำของคนแบบสุภาและจิตรว่า เป็นพวกของมหาอำนาจคอมมิวนิสต์ต่างชาติไปเสียก็เป็นหนทางหนึ่งที่จะลดอันตราย อันอาจจะเกิดจากความคิดและการกระทำเหล่านั้นลงได้บ้าง ที่มาของแนวความคิดจึงถูกทำให้เป็นว่า มาจากภายนอกและแปลกแยกจากสังคมไทย เผื่อว่าความสนใจจะได้ถูกดึงให้ห่างจากปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นแก่นสารอยู่ในประเทศ ด้วยวิธีโยกย้ายให้แรงบันดาลใจที่ก่อให้เกิดแนวความคิดเช่นว่านี้ ให้มีที่มาจากแหล่งที่แปลกแยกอยู่ภายนอก ทำให้ผู้มีอำนาจ "อันเหมาะสม" สามารถประกาศให้แนวคิดเหล่านี้เป็นสิ่งที่ไม่ใช่ของไทย และสามารถตัดปัจเจกบุคคลที่เชื่อมั่นต่อแนวคิดดังกล่าวออกไปจากชุมชนได้ ภาย

หลังกบฏสันติภาพ พ.ศ. 2495 แล้ว พวกปัญญาชนที่เคยยึดถือแนวคิดพวกนี้ต่างต้องมีประสบการณ์ถูกสกัดทางร่างกายจากสังคมด้วยการจองจำเช่นกัน

ภายใต้สภาวะแวดล้อมของมาตรการต่อต้านคอมมิวนิสต์อันเข้มงวดและทัศนคติอันแข็งกร้าวขึ้นของผู้มีอำนาจอันเหมาะสม ซึ่งมีต่อการคัดค้านและการวิพากษ์วิจารณ์นี่เอง ในขณะเดียวกันกับที่เมืองไทยและสหรัฐฯ ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้นในการร่วมกันทำสงครามต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ที่ความสัมพันธ์ระหว่างวิลเลียม เก็ดนีย์ กับจิตร ภูมิศักดิ์ ต้องถูกทดสอบ ความคาดหวังและนโยบายของอเมริกาในภูมิภาคแปซิฟิคช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ชีวิตทางปัญญาในกรุงเทพฯ ที่ยึดถือต้นแบบมาจากโซเวียตและจีน ตราบจน พ.ศ. 2500-2501 และรัฐบาลขวาจัดแบบแมคคาร์ธีของไทย ต่างมาประจวบกันในความสัมพันธ์นี้ และยิ่งกว่าบีบบังคับให้คนทั้งสองต้องประสบกับการถูกสกัด ถึงแม้ว่าความสัมพันธ์กันที่พูดถึงในหลายย่อหน้าก่อนหน้านี้จะมีอย่างกระจัดกระจายและกระพร่องกระแพร่งในข้อมูลภาษาไทยก็ตาม แต่การวิจัยทางวิชาการของไทยก็ได้รับการกระตุ้นจากเหตุการณ์ช่วง พ.ศ. 2516-2519 ทำให้มีการค้นคว้าเรื่องนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องวิวัฒนาการของนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ของไทย (สุวดี 2522; ธงชัย 2521; วิวัฒน์ 2528) มีข้อน่าสังเกตคือ ผลงานทางวิชาการเหล่านี้มิได้ใส่ "จิตร ภูมิศักดิ์" ลงไปตรงไหนเลย ผู้มีอำนาจอันเหมาะสมมีบทบาทผ่านมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ของไทย ที่กำหนดให้งานวิจัยเป็นเงื่อนไขในการทำปริญญาโทและสามารถควบคุมวาทกรรมไว้ได้ โดยกันให้ "จิตร" นักอักษรศาสตร์ผู้มีชื่อเสียงออกมาเสียจากการเมืองระหว่างประเทศ จากการเป็นปฏิปักษ์กันระหว่างมหาอำนาจ และจากประวัติศาสตร์ของการเป็นกบฏในเมืองไทย วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทเล่มหนึ่งที่ทำการวิจัยแต่ผลงานของจิตรโดยเฉพาะ ได้รับอนุมัติให้เขียนในช่วงเวลาที่ยุ่งยาก หลังการปฏิรูปการปกครอง

แผ่นดิน วันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ได้ไม่นานนัก ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับงานเขียนของเขาจริง ๆ และไม่ได้พูดถึง (ที่จริงคือมองไม่เห็นด้วยซ้ำไป) สิ่งต่าง ๆ ที่ว่ามานี้ (จำเริญ 2520) กระนั้นก็ดี "จิตร ภูมิศักดิ์" ในตัวเองได้แสดงถึงความสัมพันธ์เหล่านั้นและนำมาเชื่อมโยงกัน และข้าพเจ้าจะขอเสนอภาพความสัมพันธ์อย่างที่ว่านี้ ในฐานะที่เป็นข้อเสนอของตัวข้าพเจ้าเองต่อการสร้างนักเขียนชื่อ "จิตร ภูมิศักดิ์" ขึ้นมา

หนังสือ 23 ตุลา กับกรณีการโยนบก

วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๑๖

จุฬาอลเวงกรณี
หนังสือ ๒๓ ตุลา

นิสสิตชาย หญิงคณะ
ต่าง ๆ แห่ง จุฬาลงกรณ
มหาวิทยาลัย ซึ่งประสพ
กับเหตุการจับ 'โยนบก'
มาสดๆร้อนๆออกมาจับ
กลุ่มยืนบ้างนั่งบ้างเปน
หมู่ ๆ อยู่ในบริเวณมหา
วิทยาลัย

การเมืองของนิสิตนักศึกษา พ.ศ. 2496

ความสัมพันธ์เหล่านี้ เป็นเรื่องที่หากมิได้นำมาปะติดปะต่อกันก็เป็นที่เข้าใจในภาษาไทย และในบางนัยก็ จดจำ*กันไว้* ด้วยเหตุที่เป็นเหตุการณ์ซึ่งเกิดตามหลังกบฏสันติภาพ พ.ศ. 2495 และการประกาศพระราชบัญญัติต่อต้านการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ภายในเวลาเพียงปีเดียว เป็นเหตุการณ์ที่ทำให้ชื่อเสียงทั้งของเก็ดนีย์และของจิตรโด่งดังไปทั่ว เหตุการณ์นี้มีชื่อเรียกในภาษาไทยว่า *กรณีโยนบก* ที่เป็นสัญลักษณ์ให้ระลึกถึงช่วงเวลาหนึ่งในประวัติศาสตร์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ทันที และเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์โลกที่ร่างให้เห็นข้างต้น และยังเป็นช่วงสำคัญช่วงหนึ่งในบรรดาช่วงเวลาที่ถูกสกัดจากสังคมในชีวิตของจิตร และเนื่องจากนิสิตกับอาจารย์รุ่นหนุ่มสาวจากมหาวิทยาลัยแห่งนั้น เป็นกลุ่มคนที่ขุดคุ้ยเข้าไปในชีวประวัติของจิตร เมื่อ พ.ศ. 2516-2519 *กรณีโยนบก* จึงเข้ามาอยู่ในชีวประวัติของจิตรนับแต่เริ่มแรกที่มีการเขียนกัน (เช่น ชลธิรา 2517 ข: 25-27) และถูกอ้างอิงถึงอยู่โดยตลอดนับแต่นั้นมา

สมัยเรียนอยู่ชั้นปีที่ 3 ในมหาวิทยาลัย จิตรได้รับเลือกให้เป็นสาราณียกรหนังสือประจำปีของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งพิมพ์ออกจ่ายแจกทุกวันที่ 23 ตุลาคม เพื่อเป็นอนุสรณ์ระลึกถึงวันสวรรคตของรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (ครองราชย์ พ.ศ. 2411-2453) ซึ่งพระนามของพระองค์ได้กลายมาเป็นชื่อของมหาวิทยาลัย ถึงแม้จิตรจะได้รับการยกย่องว่า มีความเชี่ยวชาญด้านภาษาไทย เขาก็ยังก่อกวนความสงบเรียบร้อยในอาณาบริเวณมหาวิทยาลัย เนื่องจากเขาแสดงจุดยืนในการวิพากษ์วิจารณ์ของเขาอย่างเปิดเผยในหนังสือมหาวิทยาลัย เช่น เรื่องการทำแท้ง ซึ่งเขาประณามว่าเป็นการดูถูกตัวเอง และเป็นการขาดความรับผิดชอบในส่วนของคนที่กำลังจะเป็นแม่

(*โลกหนังสือ* 2524 ค: 44-45) ความขัดแย้งเชิงวัฒนธรรมเช่นนี้ถูกตีความภายหลังต่อมาว่า เป็นการบ่อนทำลายทางการเมือง ตลอดปีการศึกษา 2496 จิตรทุ่มเททำหนังสือประจำปีอย่างหนัก ด้วยการรวบรวมบทความและบทกวีรวม 40 ชิ้น ซึ่งอย่างน้อยมีที่เขาเขียนเองอยู่ 2 ชิ้น (ชิ้นหนึ่งเกี่ยวกับความเป็นแม่ อีกชิ้นเป็นบทวิพากษ์เกี่ยวกับพุทธศาสนา โดยใช้วิธีการมองแบบวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ที่แหลมคม) และเขาส่งข้อเขียนทั้งหมดนี้ให้โรงพิมพ์จัดการ

ก่อนกำหนดที่หนังสือจะแล้วเสร็จราว 1 สัปดาห์ เขาไปตรวจปรู๊ฟและได้ทราบว่า เนื้อหาบางตอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานสองชิ้นของเขาถูกเพ่งเล็งจากผู้มีอำนาจในมหาวิทยาลัย เพราะมีเนื้อหาเป็น "คอมมิวนิสต์" (จิตร 2521 ก) ตัวกลางหนึ่งที่เชื่อมโยงระหว่างมหาวิทยาลัยกับตำรวจคือ ม.ร.ว. สุมนชาติ สวัสดิกุล อาจารย์ในคณะอักษรศาสตร์ผู้สนใจต่อวรรณกรรมและทำงานเกี่ยวข้องกับการปราบปรามลัทธิคอมมิวนิสต์ ("เมือง บ่อยาง" 2524: 53-54; *โลกหนังสือ* 2524 ก: 11) เก็ดนีย์รู้สึกขมขื่นกับบทบาทสำคัญของสุมนชาติในการลงโทษทางวินัยต่อจิตร เพราะถึงแม้ว่าสุมนชาติจะเป็นอาจารย์ผู้หนึ่งที่เคยแนะนำจิตรให้แก่เก็ดนีย์เมื่อหลายปีก่อนหน้านี้ก็ตาม แต่ตอนนี้เขาก็กระตือรือร้นที่จะสอบสวนลงโทษกรณีของจิตร (สัมภาษณ์ เก็ดนีย์ 2523) ผู้ที่กล่าวหาจิตรยังเพ่งเล็งไปที่งานแปลจากบทความเขียนโดยชาวอเมริกันผู้หนึ่งที่วิพากษ์วิจารณ์นโยบายของรัฐบาลไทย และแบบของปกหนังสือซึ่งแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากหนังสือประจำปีรุ่นที่ผ่าน ๆ มา สภามหาวิทยาลัยตั้งคณะกรรมการพิจารณาเรื่องราวขึ้นมาคณะหนึ่ง กรรมการคณะนี้เรียกร้องให้จิตรลาออกจากตำแหน่งสาราณียกร และขณะที่ข่าวการยื่นมือเข้ามาแทรกแซงของผู้มีอำนาจในมหาวิทยาลัยแพร่ออกไป ใบปลิวทั้งฝ่ายสนับสนุนและคัดค้านการยื่นมือเข้าแทรกแซงก็ปรากฏขึ้นในบริเวณมหาวิทยาลัย

วันที่ 23 ตุลาคม เป็นวันหยุดสำคัญตามปฏิทินไทย และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเป็นสมเด็จพระปิยมหาราช ในช่วงต้นทศวรรษ 2490 หนังสือประจำปีเรียกชื่อตามพระราชสมัญญานามว่า *ปิยมหาราช* (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2495) ดังนั้นแม้แต่อะไรบางอย่างที่ดูไม่ค่อยจะสำคัญนัก อย่างปกหนังสือที่ต้องมีสัญลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งจิตรไปแก้ไขเสียใหม่ ปกของหนังสือที่ผ่านมา (พ.ศ. 2495) เป็นภาพพระบรมรูปทรงม้าสีดำอยู่บนพื้นหลังสีเหลืองและเทา ข้าพเจ้าได้ยินเรื่องเล่ามากมายเกี่ยวกับสิ่งที่จิตรกำลังจะทำกับปกหนังสือ เช่น ใส่ภาพของกรรมกรผู้สร้างอนุสาวรีย์เข้าไปแทนภาพพระบรมรูปทรงม้า หรือใช้สีที่ต่างออกไป "มิตร ร่วมรบ" ที่ปัจจุบันนี้ทราบกันแล้วว่า คือ เพื่อนของเขาที่ชื่อ ประวุฒิ ศรีมันตะ จำคำพูดของจิตรเกี่ยวกับเรื่องสีและสัญลักษณ์ ได้ว่า เขาเอาความคิดบางส่วนมาจากหนังสือ รีดเดอร์ส ไดเจสต์ *(Reader's Digest)* ("เมือง บ่อยาง" และคนอื่น ๆ 2523: 69-70) หนังสือที่มีความหลากหลายและคาดไม่ถึงแบบนี้ หรือแม้แต่วัตถุดิบจากหนังสือนิตยสารที่เคร่งศาสนาของชนชั้นกลางอเมริกันก็อาจนำมาใช้ในทางทำลายล้างได้ จิตรกำลังเล่นกับสัญลักษณ์ ซึ่งกลายเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดให้ต้องหมุนเวียนกลับมาทุกปีในวันที่ 23 ตุลาคม เพื่อเป็นการถวายความเคารพต่อองค์ผู้ก่อตั้งและเป็นที่มาของชื่อมหาวิทยาลัย การกระทำแบบนี้เท่ากับว่าเขากำลังฝ่าฝืนประเพณี และประเพณี คือ คำขวัญหนึ่งในห้าประการที่อยู่ในกฎควบคุมความประพฤติของนิสิตที่พิมพ์ในหนังสือประจำปีด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ ว่า seniority, order, tradition, unity, spirit, (อาวุโส ระเบียบประเพณี สามัคคี น้ำใจ) โดยใช้ตัวย่อแทนว่า SOTUS (จุฬาลงกรณ์-มหาวิทยาลัย 2495) ปรากฏว่า หนังสือประจำปี 2496 ไม่ได้ออกมาและเนื้อหาเกือบทั้งหมดกลายเป็นเอกสารที่ต้องแอบซ่อนเอาไว้ มีเพียงบทวิพากษ์เกี่ยวกับ

พุทธศาสนาเรื่อง "ผีตองเหลือง" เรื่องเดียวเท่านั้นที่เคยตีพิมพ์เต็มทั้งฉบับ (จิตร 2524 ค) และบางส่วนที่ไม่ควบถ้วนของบทกวีเกี่ยวกับความเป็นแม่ เคยปรากฏที่นั่นบ้างที่นี่บ้าง (เช่น จิตร 2521 ง: คำนำ; จิตร 2525 ก: 84-86) "ผีตองเหลือง" เป็นการเล่นคำที่ซับซ้อน ซึ่งกระทบกระเทียบนักบวชผู้หย่อนยานเรื่องวินัยกับผู้แทนของผู้กุมอำนาจด้านศีลธรรม ด้วยการเปรียบเทียบคนเหล่านั้นกับชนกลุ่มน้อยที่ยังล่าสัตว์และเร่ร่อน ที่อาศัยอยู่ลึกเข้าไปในป่า สร้างที่พักไม่ถาวร มุงด้วยใบตองแห้ง (cf. Bernatzik 1958) เครื่องนุ่งห่มทางศาสนาเปรียบเสมือนหน้ากากบังหน้า จีวรสีเหลือง หญ้าฝรั่นเป็นสิ่งที่ไม่ถาวร และมีลักษณะชั่วคราวคล้ายที่พักในป่าของชนกลุ่มน้อยชาวป่าพวกนั้น ชายหนุ่มผู้ซึ่งเคยได้รับคำทำนายว่าจะเป็นแก้วอีกดวงหนึ่งในวงการอักษรศาสตร์ของเมืองไทย มีความฉลาดเฉลียวที่แหลมคมขนาดสามารถวิพากษ์พระสงฆ์ได้พอ ๆ กับที่ทำต่อพระมหากษัตริย์

จุดสำคัญของความขัดแย้งมาถึงเมื่อมีการเรียกประชุมนิสิตทั้งมหาวิทยาลัย นิสิตประมาณ 3,000 คน ถูกเรียกประชุมในวันที่ 28 ตุลาคม เพื่อฟังคำอธิบายว่าทำไมหนังสือประจำปีถึงถูกเซนเซอร์ ข้อมูลจากคำบอกเล่าว่าเกิดอะไรขึ้นบ้างในที่ประชุมมีมากมาย ไม่เคยขาดพยานหลักฐานประเภท "*ข้าพเจ้าอยู่ที่นั่น*" เลย ผู้นำนิสิตแจ้งข้อกล่าวหาต่อที่ประชุมและจิตรถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ต่อมาเขาก็ได้รับอนุญาตให้พูดบ้างและสามารถดึงความเห็นของที่ประชุมให้โน้มเอียงกลับมาเข้าข้างเขา โดยการอธิบายว่า เขาอยากจะทำให้หนังสือประจำปีน่าสนใจมากขึ้นและแหวกแนวกว่าเล่มก่อน ๆ แต่คำพูดโน้มน้าวจิตใจของเขา ทำให้ฝ่ายที่กล่าวหาเขาเกิดความเดือดดาลขึ้นเช่นกัน ตามคำบอกเล่าของนิสิตหญิงผู้เห็นเหตุการณ์คนหนึ่ง ซึ่งต่อมายื่นมือมาช่วยเหลือเขา ถึงแม้เธอจะเห็นว่าเขาเป็นคนดื้อรั้น แต่เธอก็ยอมรับนับถือต่อ

จินตนาการด้านกวีของเขา และเคารพต่อสิทธิในการพูด (*โลกหนังสือ* 2524 ค: 44-45) ก่อนที่เขาจะพูดแก้ต่างให้ตัวเองได้จบ ก็มีนิสิตคณะวิศวกรรมศาสตร์จำนวนหนึ่ง ที่มักจะถูกมองว่าเป็นกลุ่มขวาจัดในมหาวิทยาลัย (มีลักษณะเป็นนักเลงตามสายตาของนิสิตอีกคนหนึ่งที่อยู่ในที่ประชุมนั้นด้วย) (สัมภาษณ์ วิพุธ 2522) พวกนี้ถลันขึ้นไปบนเวที จับตัวเขาเอาไว้ แล้วโยนลงมาจากเวที ทำให้เขาสลบไป นี่คือ *การโยนบก* ซึ่งเป็นการดัดแปลงคำมาจาก *โยนน้ำ* ซึ่งเป็นวิธีการที่นิสิตปีสูงกว่าบังคับใช้ตามระบบโซตัส (SOTUS) เพื่อลงโทษนิสิตรุ่นน้องผู้เคราะห์ร้ายที่ฝ่าฝืนกฎ ด้วยการโยนลงไปในสระน้ำภายในบริเวณมหาวิทยาลัย จิตรถูกนำส่งไปเอกซเรย์ที่โรงพยาบาล ซึ่งผลปรากฏว่าไม่ได้รับบาดเจ็บสาหัส แล้วจึงส่งกลับไปยังบ้านของเก็ดนีย์ ซึ่งเขาฟื้นตัวจากความกระทบกระเทือนเล็กน้อยนี้อย่างรวดเร็ว

เมืองไทยในช่วงทศวรรษ 2490 นั้น การปลุกผีคอมมิวนิสต์เข้ามาครอบงำงานเขียนของจิตร งานในหน้าที่สาราณียกรและการออกแบบทางกราฟิกก็ยังหนีไปไม่พ้น ความเชื่อมโยงระหว่างสถาบันกษัตริย์และลัทธิคอมมิวนิสต์ถูกกุขึ้น โดยฝ่ายตำรวจและฝ่ายนิติบัญญัติระหว่างเกิดกบฏสันติภาพ พ.ศ. 2495 นับแต่นั้นมา การตีความสถาบันกษัตริย์และสถาบันสงฆ์ในความหมายที่ไม่เหมาะสมจะส่อสัญญาณว่าเป็นกบฏ ชัช ชวางกูร เจ้าหน้าที่ตำรวจในกองบัญชาการตำรวจสันติบาล ที่รับผิดชอบคดีความทางการเมืองซึ่งรู้เรื่องราวนี้ดี พูดโดยใช้ภาษาที่เรียบง่ายว่า สังคมไทยกำลังมุ่งหน้าไปในทิศทางหนึ่งและจิตรกำลังเดินสวนทางกับเขาอยู่ (สัมภาษณ์ ชัช 2522) สีหเดช บุนนาค ซึ่งเป็นบุคคลหนึ่งที่พูดประณามจิตรในที่ประชุมนิสิต มองต่างออกไปเล็กน้อย โดยอ้างว่าจิตรคุยโวว่า "*หนังสือ 23 ตุลาปีนี้จะทำแบบแหวกแนว จะทำให้เอียงซ้ายซัก 30 องศา*" ("เมือง บ่อยาง" และคนอื่น ๆ 2523: 69) หนังสือพิมพ์ซึ่งสบ

โอกาสเหมาะ ที่ตัวการสำคัญหลายคนพากันออกมาชี้แจง จึงรีบตะครุบข่าวเรื่องนี้ อาจารย์และนิสิตบางคนพยายามอธิบายเรื่องนี้อย่างคลุมเครือว่า เป็นแค่การลงโทษนิสิตที่ประพฤตินอกลู่นอกทางตามประเพณีที่มีอยู่ นักประวัติศาสตร์ผู้ล่วงลับแบบขจร สุขพานิชไม่ใส่ใจเรื่องราวทั้งหมด โดยถือว่าไม่เห็นมีอะไรแตกต่างไปจากธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติ *โยนบก* ก็เหมือนกับ *โยนน้ำ* นั่นเอง ("เมือง บ่อยาง" 2524: 56-57) กระนั้นก็ดีสิ่งที่กรณี *โยนบก* ก่อให้เกิดขึ้นก็คือ เป็นการเผยโฉมให้เห็นความรุนแรงที่แฝงอยู่กับการ *โยนน้ำ* แม้สภาพแวดล้อมจะดูคลุมเครือก็ตาม แต่ก็อาจเชื่อมโยงถึงลักษณะที่เป็นอันธพาลได้โดยง่าย วันถัดมาจากการประชุม มีนิสิตวิศวะจำนวนหนึ่งเข้าไปแสดงท่าข่มขู่นักหนังสือพิมพ์และช่างภาพหนังสือพิมพ์ ที่เข้ามาในบริเวณมหาวิทยาลัย เพื่อสืบข่าวคืบหน้า การค้นหาว่าใครพูดอะไรกับหนังสือพิมพ์ทำได้ง่ายมาก เพราะจิตรตัดข่าวจากหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับกรณีนี้เก็บไว้อย่างละเอียดในสมุด ("เมือง บ่อยาง" 2524) นี่คือเหตุการณ์สำคัญเหตุการณ์หนึ่งในชีวิตของเขา เขาเคยบอก ช้อย เก็ดนีย์ว่า *"ถ้าคนพวกนั้นยังขืนไม่หยุดพูดเรื่องคอมมิวนิสต์อะไรนั่นอีกละก็ สักวันหนึ่งผมจะเป็นอย่างนั้นให้ดู"* การประชุมนิสิตทำให้เขาก้าวขึ้นมาอยู่แนวหน้า ทำให้คาดการณ์ได้เลยว่าจะต้องมีเรื่องยุ่งยากเกิดขึ้นตามมา (สัมภาษณ์ ช้อย 2523)

เก็ดนีย์เป็นหนึ่งในจำนวนคนไม่กี่คนที่ยืนอยู่ข้างจิตรในตอนนั้น และเก็ดนีย์ต้องประหลาดใจ ที่ขจรและอาจารย์คนอื่น ๆ ปฏิเสธที่จะช่วย หลังการประชุมนิสิตได้พักหนึ่ง เขาก็พาจิตรไปพบ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งเก็ดนีย์เคยรู้จักในวงสังคม และหวังว่าจะสามารถดึงเอาอิทธิพลมาสนับสนุนได้ ตอนแรกคึกฤทธิ์แสดงความเห็นอกเห็นใจ โดยพูดว่า *"เราจะยอมให้ลัทธิแมคคาร์ธีเกิดขึ้นที่นี่ไม่ได้"* หรืออะไรที่ฟังดูทำนองนั้น แต่เมื่อเรื่องอื้อฉาวดำเนินต่อมา

เขาก็ถอยไปตั้งหลักที่บ้านพักบนภูเขา เพื่อรอให้พายุสงบเสียก่อน (สัมภาษณ์เก็ดนีย์ 2523) เก็ดนีย์พยายามนำเสียงสะท้อนที่มีเหตุผลมาสู่เหตุการณ์ดังกล่าว เขาจึงเปิดการให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ขึ้น (*ประชาธิปไตย* 31 ต.ค. 2496) พยายามลดความรุนแรงของการบิดเบือนข้อกล่าวหาเกี่ยวกับหนังสือประจำปีและเนื้อหาที่เป็นกบฏของมัน แต่ความเคลื่อนไหวนี้กลับทำให้เกิดผลออกมาในทางตรงกันข้ามกับสิ่งที่ตั้งใจเอาไว้ เพราะกลับเป็นการดึงดูดความสนใจของคนมาอยู่ที่เก็ดนีย์ว่าเป็น *ฝรั่ง* ผู้อยู่หลังฉาก เป็นชาวต่างประเทศที่ปลุกระดมเยาวชนไทยด้วยความคิดที่รุนแรง ชัชยังคงปักใจเชื่อมาตราบเท่าทุกวันนี้ว่า เก็ดนีย์เป็นสมาชิก พ.ค.ท. ที่มาสั่งสอนเยาวชนไทยให้ซึมซาบในลัทธิคอมมิวนิสต์ (สัมภาษณ์ ชัช 2522) นายกรัฐมนตรีออกแถลงการณ์ว่าเรื่องดังกล่าวได้มอบหมายให้อยู่ในมือของตำรวจแล้ว และนั่นคือ เรื่องทั้งหมดที่เป็นอยู่ เก็ดนีย์ถูกตำรวจสันติบาลสอบสวนและเล็งเห็นแล้วว่า การจะอยู่เมืองไทยต่อไปย่อมไม่พ้นต้องถูกคุกคาม นับเป็นจุดหันเหของเหตุการณ์ที่ดูแปลกชอบกลสำหรับผู้ชายคนหนึ่ง ที่เคยช่วยเจ้าหน้าที่อเมริกันผลิตภาพยนตร์โฆษณาชวนเชื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์มาแล้ว เก็ดนีย์ยืนกรานในทุกกรณีว่าวรรณกรรมสังคมนิยม ถ้าหากจะมีอยู่บ้างในห้องสมุดของเขานั้นก็คงจะน้อยเล่มมาก แม้ว่าความรู้สึกที่ว่าเขาน่าจะเป็น *คนที่อยู่เบื้องหลัง* ในชีวิตของจิตรยังคงมีต่อมาในแวดวงนิสิตนักศึกษาและในคำอธิบายต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยตำรวจ การเข้ามายุ่งเกี่ยวกับกรณี *โยนบก* ของวิลเลียม เก็ดนีย์ จึงถูกหยิบยกขึ้นมาอีกในช่วง พ.ศ. 2516-2519 ด้วยความอยากจะรู้ว่าเขาเป็นใครกัน และเขาก็ถูกบรรจุลงในชีวประวัติของจิตรตั้งแต่ พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา คำให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ของเขาเมื่อ พ.ศ. 2496 กลายเป็นเอกสารชิ้นสำคัญขึ้นมา และตีพิมพ์ซ้ำอีกใน พ.ศ. 2524 (*โลกหนังสือ* 2524 ข) ที่จริงแล้วสำหรับคนบางกลุ่ม

ในเมืองไทยนั้น เขาเป็นที่รู้จักอย่างดีในฐานะ *"พ่อบุญธรรม"* ของจิตรมากกว่าในฐานะนักภาษาศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญภาษาไทยเสียอีก

ที่จริงนั้น มีหลักฐานเกี่ยวกับข้อกล่าวหาที่ว่า มีการโฆษณาชวนเชื่อของต่างประเทศเช่นกัน แต่มิใช่อะไรอย่างที่หนังสือพิมพ์กำลังเสนออยู่ สถานทูตอเมริกันซึ่งขณะนั้นมี "ไวล์ บิล" โดโนแวน ("Wild Bill" Donovan) อดีตหัวหน้าหน่วย OSS เป็นเอกอัครราชทูตอยู่ มีความต้องการจะสร้างความประทับใจให้ตำรวจไทย ในการต่อต้านการคุกคามของคอมมิวนิสต์และเสนอให้จ้างเก็ดนีย์แปล "แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์" (The Communist Manifesto) เป็นภาษาไทย เมื่อ พ.ศ. 2495 เก็ดนีย์กำลังทำงานในหน่วยงานที่ตัดข่าวเก็บมาแปลเพื่อนำมาสรุปรวบรวมลงในจดหมายข่าว ที่ให้ข้อมูลข่าวสารอย่างรวดเร็วเกี่ยวกับความกดดันทางการเมืองสมัยนั้น (Gedney 1952) นักภาษาศาสตร์ชาวอเมริกัน ยอมรับค่าตอบแทนในการแปลคัมภีร์ลัทธิมาร์กซ์ โดยมีเงื่อนไขอยู่ว่าเขาจะมีผู้ช่วยเป็นคนไทย จิตรคือคนคนนั้น (เก็ดนีย์ได้จ้างเขาทำงานแปลหลายชิ้น) และสถานทูตอเมริกันจึงเท่ากับช่วยส่งเสริมการศึกษาให้นักคิดหัวก้าวหน้าชาวไทยอย่างไม่คาดคิดมาก่อน ด้วยการวางกุญแจสำคัญของงานเขียนในลัทธิมาร์กซ์ลงตรงหน้าเขาพอดี (สัมภาษณ์ เก็ดนีย์ 2523) อย่างไรก็ดี งานแปล "แถลงการณ์" เป็นเพียงเรื่องเดียว ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์อย่างเปิดเผยของจิตรที่มีต่อลัทธิมาร์กซ์ ซึ่งเก็ดนีย์สามารถอ้างได้ว่าเขารับรู้อยู่ด้วย (สัมภาษณ์ เก็ดนีย์ 2523)

หลังจากหาวิธีที่จะกระตุ้นให้รัฐบาลไทยต่อสู้กับภยันตรายจากพวกแดงแล้ว สถานทูตอเมริกันจึงไม่อาจยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือเก็ดนีย์ได้ เมื่อวีซ่าที่จะอยู่ในเมืองไทยของเขาได้รับผลกระทบกระเทือนจากกรณี *โยนบก* นี่คือลัทธิแมคคาร์ธีที่ถูกบิดเบือนแบบไทย เก็ดนีย์ตัดสินใจเดินทางออกนอกประเทศ

พร้อมกับช้อยเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2497 ด้วยความรู้สึกเจ็บปวด ท้อแท้ และถูกทำให้รู้ว่าไม่เป็นที่ต้อนรับ เขาถูกเนรเทศโดยปริยายและหลบไปเสียจากเมืองไทยนานถึง 5 ปี

กรณี *โยนบก* กลายเป็นข่าวใหญ่ พรรคพวกเพื่อนฝูงของจิตรและนิสิตนักศึกษารุ่นเก่า ๆ จำได้ว่ามันติดตามเขาไปทุกหนทุกแห่ง ความทรงจำของคนเหล่านี้ให้ข้อมูลข่าวสารแก่บทนำหลายชิ้นที่เขียนให้ผลงานของ "จิตร ภูมิศักดิ์" ทั้งในระหว่างปี 2516-2519 และหลังจากนั้นมา พวกเขาให้สัมภาษณ์หรือเขียนบันทึกและพิมพ์ออกมา ด้วยพยานหลักฐานเหล่านี้เองที่ทำให้ชีวประวัติของจิตรกระจัดกระจายออกไป (ความยอมรับนับถือต่อความสามารถทางอักษรศาสตร์ของจิตรถูกบั่นทอนลงในหลายกรณี เพราะความไม่ไว้ใจต่อความคิดทางการเมืองของเขา) เมื่อมาถึงจุดนี้ จิตรถูกลงโทษให้พักการเรียนไปช่วงหนึ่ง และได้รับคำสั่งให้รายงานตัวอย่างสม่ำเสมอกับตำรวจ (สัมภาษณ์ ชัช 2522) ระหว่างถูกพักการเรียนจากมหาวิทยาลัยจนถึงปีการศึกษา 2499 เขาเคยทำงานเป็นครูสอนโรงเรียนมัธยมอยู่ช่วงสั้น ๆ แต่ไม่ประสบความสำเร็จกับผู้บริหารโรงเรียนเป็นอย่างยิ่ง เพราะเขามีความคิดอ่านที่นอกรีตเกี่ยวกับวรรณคดี สุภา ศิริมานนท์ ผู้ซึ่งมิได้เลิกอาชีพนักหนังสือพิมพ์ที่เขารักมากที่สุดอย่างเด็ดขาด เขาเป็นผู้ช่วยผู้จัดการหนังสือพิมพ์ *ไทยใหม่* อยู่ และให้จิตรทำงานวิจารณ์ด้านภาพยนตร์และหนังสือ งานชิ้นหนึ่งที่เขาเขียน โดยใช้นามปากกาว่า "บุ๊คแมน" ได้รับการพิมพ์ซ้ำอยู่หลายครั้ง (เช่น จิตร 2522 ค: 2525 ก: 134-146) สุภายังจำได้ว่าจิตรเป็นครูโดยธรรมชาติ ร้อนรนที่จะได้คำอธิบายที่กระจ่างแจ้งและเข้มงวดในเรื่องความประพฤติส่วนตัวของเขา เขาไม่ชอบที่สุภาสูบกล้องหรือซิการ์ (และบอกว่ามันเป็นกฎุมพี) ซึ่งสุภาก็โต้ว่าไม่มีสักตอนเดียวในงานเขียนของมาร์กซ์ที่ห้ามการสูบยา มันน่าขันเพียงไรที่

ภาพถ่ายซึ่งรู้จักกันแพร่หลายมากที่สุดรูปหนึ่งของจิตรได้รับการตกแต่งแล้วพิมพ์ซ้ำแล้วซ้ำเล่าเป็นพัน ๆ แบบ เพื่อทำเป็นหน้าปกนิตยสารและทำโปสเตอร์นั้น แสดงภาพกวีการเมืองผู้เคร่งครัด เหลือบตาชำเลืองมองดูแสงสว่างโดยคาบบุหรี่มวนหนึ่งไว้ตรงมุมปากเสียด้วย ในภาพถ่ายเต็ม ๆ นั้น มือซ้ายของเขายังกำคอขวดที่อาจจะเป็นขวดวิสกี้เอาไว้ (จิตร 2524 ก: 204) ที่ *ไทยใหม่* จิตรมีโอกาสให้รู้จักทองใบ ทองเปาด์ บัณฑิตทางกฎหมายที่เพิ่งเรียนจบใหม่ ๆ ซึ่งเป็นนักเขียนเรื่องสั้นประจำให้หนังสือพิมพ์ฉบับนั้น และต่อมากลายเป็นทนายความให้บรรดาผู้นำกรรมกรและนักโทษการเมือง (สัมภาษณ์ ทองใบ 2522) "มิตร ร่วมรบ" เขียนไว้ว่าจิตรทำงานโดยใช้ภาษาอังกฤษอย่างหนักตลอด 2 ปีนี้ (เขามักจดคำศัพท์) และอ่านงานของมาร์กซ์ เองเกลส์ เหมา และสตาลิน (*ปัญหาของลัทธิเลนิน*) มากพอ ๆ กับงานของคนไทยหัวก้าวหน้าหลายคน เช่น เสนีย์ เสาวพงศ์ กุหลาบ สายประดิษฐ์ และสมัคร บุราวาศ ("เมือง บ่อยาง" และคนอื่น ๆ 2523: 79-81)

เมื่อเขากลับไปเรียนต่อในมหาวิทยาลัยเพื่อให้จบปริญญาตรี ใน พ.ศ. 2499 นั้น คะแนนของเขาดีขึ้นกว่าเดิม และเขาก็จบเวลาสองปีที่เหลืออย่างราบรื่น และไม่มีวิกฤติการณ์ใด ๆ เกิดขึ้น ขณะเดียวกันเขาก็เริ่มเขียนลงหนังสือพิมพ์และนิตยสารต่าง ๆ มากขึ้นกว่าเดิม เป็นต้นว่า ที่ *พิมพ์ไทย* ซึ่งเขาพบกับทวีป วรดิลก ผู้แนะนำนามปากกา "สมชาย ปรีชาเจริญ" ให้เขา และที่ *ปิตุภูมิ* ซึ่งเขาได้รู้จักกับเปลื้อง วรรณศรี และได้เขียนคอลัมน์ "ศิลปวิจารณ์" โดยใช้นามปากกา "ศิลป์ พิทักษ์ชน" (จิตร 2517 ข) พร้อมกันนั้นเขายังเขียนคอลัมน์ "ชีวิตและศิลป" ให้หนังสือพิมพ์ *สารเสรี* ระหว่าง พ.ศ. 2500-2501 โดยใช้นามปากกา "สมชาย ปรีชาเจริญ" (จิตร 2517 ง) สิ่งพิมพ์เหล่านี้ บางเล่มแสดงให้เห็นว่ามีที่ว่างให้กิจกรรมของฝ่ายตรงกันข้ามได้เกิดขึ้น เนื่องจากมีการ

ผลงานส่วนหนึ่งของจิตร ภูมิศักดิ์

ต่อสู้กันภายในกลุ่มคณะรัฐประหารเอง *สารเสรี* เป็นของสฤษดิ์ และ *ไทยใหม่* ก็มีสายสัมพันธ์กับเผ่า บุรุษเหล็กต่างต้องการหนังสือพิมพ์แบบนี้ไว้คอยโจมตีซึ่งกันและกัน และนั่นก็ทำให้นักเขียนแบบจิตร สุภา ทวีป ทองใบ และคนอื่นที่เหลือมีเวทีให้แสดงความคิดเห็นทางสังคมและการเมือง

ช่วงสองปีสุดท้ายในมหาวิทยาลัยนั้น จิตรยังทำงานเป็นมัคคุเทศก์ให้กับบริษัทเวิร์ล แทรเวล เซอร์วิส (World Travel Service) ตอนนั้นรับผิดชอบการพาชมกรุงเทพฯ โดยพาแขกชาวต่างประเทศไปเที่ยวรอบ ๆ กรุงเทพฯ อยุธยา และโบราณสถานของเขมรโบราณที่เมืองพระนคร (Angkor) เพื่อนมัคคุเทศก์คนหนึ่งของเขาคือ วิทย์ วิศทเวทย์ ที่ต่อมาเป็นอาจารย์สอนวิชาปรัชญาในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นคนหนึ่งที่เคยใช้เวลาตอนเย็นคุยเรื่องการเมืองกับจิตร และเพื่อนร่วมมหาวิทยาลัยอีกคนหนึ่งชื่อ สุธีร์ คุปตารักษ์ คำสนทนาของจิตรมักเต็มไปด้วยการพูดถึงการต่อสู้ทางชนชั้นและการขูดรีดทาง

เศรษฐกิจ และพวกนิสิตผู้มีอันจะกินส่วนมากมักปลีกตัวออกห่างจากเขา เฉพาะพวกที่มาจากครอบครัวยากจน (วิทย์ก็เป็นคนหนึ่ง) ถึงค่อนข้างจะสนใจต่อสิ่งที่เขาพูด แต่ว่าพวกเขาก็มิได้ยอมรับความคิดเห็นของจิตรเสมอไป แม้จะคบหาสมาคมกับเขาอยู่ก็ตาม ในหมู่เพื่อนฝูงของเขามีอยู่ไม่กี่คนเท่านั้นที่ถกปัญหาได้เก่งพอ ๆ กับเขา ส่วนใหญ่แล้วมักจะยอมแพ้ต่อ "ความฉลาดเฉลียวที่เหนือกว่า ความสนใจอย่างแรงกล้าต่อการเมือง และความผูกพันอย่างใหญ่หลวงต่ออุดมการณ์ทางการเมือง" (สัมภาษณ์ วิทย์ 2522) วิทย์ยังคงจำได้ว่านิสิตนักศึกษาสมัยที่เขาเรียนอยู่มหาวิทยาลัย คือ ในทศวรรษ 2490 นั้น มีความคิดอนุรักษ์นิยมมากเรื่องสถาบันกษัตริย์ ศาสนา และครอบครัว และพวกอาจารย์ก็มิได้ใส่ใจต่อกิจกรรมของนิสิตนักศึกษาเท่าไรนัก เพราะเป็นเรื่องที่จำกัดอยู่ในวงแคบ ตอนนั้นก็คล้ายกับทุกวันนี้ที่การแข่งขันฟุตบอลประเพณีระหว่างจุฬา-ธรรมศาสตร์ เป็นโอกาสหนึ่งที่ได้รับอนุญาตให้แสดงการประท้วงและแสดงความคิดเห็นทางการเมืองได้ เมื่อวิทย์เป็นผู้แทนคณะในปี 2499 โดยได้รับเสียงสนับสนุนจากจิตรและคนอื่น ๆ นั้น นิสิตจุฬาได้จัดขบวนพาเหรดเสียดสีการเมือง ด้วยการแต่งตัวเป็นชาวไร่ชาวนากำลังแบกโลกอยู่ (ผู้ใช้แรงงานในชนบทกำลังค้ำจุนโลก) เป็นบทบาททางประวัติศาสตร์ของผู้ถูกเหยียบย่ำอย่างที่เคยถกกันในหมู่เพื่อนฝูงนั่นเอง นับเป็นพลวัตของการต่อสู้ทางชนชั้นท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคม การเมือง เป็นภาพราง ๆ ของอำนาจจักรวรรดินิยมขอมในประวัติศาสตร์ของเมืองไทย ซึ่งจิตรได้ถ่ายทอดทั้งหมดนี้ในบางจุดออกมาเป็นงานเขียน (จิตร 2525 ค) การสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแบบที่คุยนาน ๆ ในหมู่เพื่อนฝูงมีหลายครั้ง ซึ่งจิตรได้จัดให้ตัวเขาเองเป็นผู้ร่วมสนทนาที่ช่างซักถามนั้นผสมผสานกันเป็นข้อถกเถียงที่หลากหลาย เป็นผลงานที่มิใช่ทั้งเรื่องแต่งหรืออัตชีวประวัติ แต่เป็นแบบผสมใน

ลักษณะคล้ายกับบันทึกประจำวันที่สะท้อนภูมิปัญญาที่สูงมาก จนบางทีอาจจะไม่ใช่เพื่อต้องการให้พิมพ์ออกมาก็ได้

หลังเรียนจบปริญญาตรีเมื่อ พ.ศ. 2500 (แต่ปฏิเสธไม่ยอมเข้าร่วมพิธีรับพระราชทานปริญญาบัตรจากพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว) เขาทำงานเป็นอาจารย์โดยยังคงเขียนหนังสือให้นิตยสารและหนังสือพิมพ์ต่อไป และเริ่มเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโทสาขาวิชาการศึกษา ปี 2500 และ 2501 ดูจะเป็นปีที่เขาผลิตผลงานไว้มากมาย ส่วนหนึ่งเป็นเพราะบทกวีนิพนธ์และบทความที่เขาเขียน ได้มีการรวบรวมและพิมพ์ซ้ำเป็นหนังสือเล่มตั้งแต่ พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา และบางเล่มก็พิมพ์ซ้ำเกินกว่าหนึ่งครั้ง อาจกล่าวได้ว่าผลงานการศึกษาทางอักษรศาสตร์ชิ้นสำคัญบางส่วนเกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ (จิตร 2517 ก) หนังสือ *ศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชน* ฉบับสมบูรณ์ (จิตร 2515) พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2500 โดยใช้นามปากกาว่า "ทีปกร" หมายถึง "ผู้ให้แสงสว่างส่องทาง" มีสำนักพิมพ์เทวเวศม์เป็นผู้จัดพิมพ์ สำนักพิมพ์หัวก้าวหน้าแห่งนี้ ยังเป็นผู้พิมพ์เรื่องแปลของกอร์กี้และหลู่ ซิ่น นักเขียนแนวสังคมสัจจนิยมชาวรัสเซียและชาวจีนที่จิตรชื่นชอบด้วย (จิตร 2518 ข; "ทวีปวร" 2524; สัมภาษณ์จินตนา 2523) เขามีรูปปั้นครึ่งตัวทำด้วยปูนพลาสเตอร์ของกอร์กี้ และมีรูปเหมือนของหลู่ ซิ่นอยู่ในครอบครอง ซึ่งต่อมาตำรวจใช้เป็นหลักฐานกล่าวหาเขาว่า มีใจฝักใฝ่กับฝ่ายคอมมิวนิสต์ (จิตร 2521 ก)

บันทึกความทรงจำฉบับหนึ่งให้รายละเอียดที่เจาะจงและชัดเจนเกี่ยวกับช่วงเวลาไม่กี่เดือนตอนกลางปี 2501 ขณะที่เขาสอนภาษาอังกฤษอยู่ที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร โดยช่วยรื้อฟื้นความทรงจำว่าเขาเป็นอาจารย์ที่ทุ่มเทและเป็นที่นิยมมากขนาดไหน (นักศึกษาถึงกับหันกลับมาเข้าชั้นเรียนกันอีก) และเขามีความกังวลใจเพียงไรต่อการวิพากษ์วิจารณ์ที่มีต่อ

วิธีการสอนของเขา (หรืออาจเป็นการยอมรับต่อการวิพากษ์วิจารณ์นั้น) "สิริอุษา พลจันต์" (นามแฝงที่อาจเป็นการให้เกียรติแก่กวีและนักวิจารณ์ คือ อัศนี พลจันทร ก็ได้) ซึ่งเขียนบันทึกความทรงจำของเธอออกมาเมื่อ พ.ศ. 2519 นับเป็นคนร่วมสมัยคนหนึ่งที่ติดใจการใช้ภาษาไทยของจิตร ได้แก่ คำอธิบายที่เรียบง่ายและกระจ่างชัดของเขา ความหนักแน่นของคำสนทนา รวมทั้งการที่เขาเรียกร้องให้นักศึกษารู้จักคิดอย่างแจ่มแจ้ง และมีความเชื่อมั่นต่อการตัดสินใจด้วยตัวเอง ("เมือง บ่อยาง" และคนอื่น ๆ 2523: 29-61) เธอเคยไปเที่ยวที่บ้านเขา ซึ่งมีหนังสืออยู่เต็มห้องเขาไปหมด ตั้งเรียงซ้อนขึ้นไปตามผนังห้องหรือแม้แต่ใต้ที่นอนก็มี เขามักซื้อหนังสืออยู่เสมอ และใช้ทุกวิถีทางที่สะดวกรวดเร็วเพื่อหาหนังสือมาไว้ในครอบครอง เขาเคยสั่งนักศึกษาผู้หนึ่งที่เดินทางไปประชุมเยาวชนนานาชาติที่กรุงมอสโกให้ช่วยหาซื้องานของเฮาเวิร์ด ฟาสต์ (Howard Fast) นักเขียนนวนิยายชาวอเมริกันผู้ประสบความยากลำบากจากการตามประหัตประหารภายใต้ลัทธิแมคคาร์ธี จิตรเริ่มเรียนภาษาจีนตั้งแต่ก่อนถูกจับ ทำให้ตำรวจพบหนังสือทั้งภาษาจีนและรัสเซียหลายเล่มอยู่ในครอบครองของเขาด้วย ราวกับว่าเป็นการพิสูจน์ความชาญฉลาดในการศึกษาด้วยตนเองและความสามารถในการเรียนได้หลายภาษาของเขา *โลกหนังสือ* เคยพิมพ์บางส่วนที่คัดลอกมาจากสมุดจดงานเกี่ยวกับภาษาของเขา เป็นตัวอักษรจีนที่เขียนด้วยลายมือของเขาเอง เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่า เขาเรียนภาษาจีนจริง ("เอี้ยง หัวดง" 2522)

งานชิ้นสำคัญของช่วงเวลานี้คือ *โฉมหน้า* ที่พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2500 โดยใช้นามปากกาว่า "สมสมัย ศรีศูทรพรรณ" (คือ ความรุ่งโรจน์ของวรรณะศูทร) (จิตร 2517 ค) เนื่องจากเป็นวาระครบรอบยี่สิบห้าพุทธศตวรรษ ปี 2500 จึงมีความหมายเป็นพิเศษสำหรับโลกของพุทธศาสนานิกายเถรวาท เพื่อเฉลิมฉลอง

วาระอันเป็นมงคลนี้ (บรรดาชาติที่นับถือพุทธศาสนาคงจะกำหนดกันขึ้นมาเอง เพราะพุทธศักราช 2500 นี้ มิได้มีเครื่องหมายอะไรปรากฏเป็นสำคัญอยู่ในพระคัมภีร์ภาษาบาลี) รัฐบาลไทยได้ประกาศนิรโทษกรรมแก่นักโทษการเมืองย้อนหลังกลับไปถึงพวกกบฏสันติภาพ พ.ศ. 2495 ซึ่งยังคงถูกคุมขังอยู่ โอกาสยังคงมีอยู่สำหรับพวกแอคติวิสต์ และนักเขียนหัวก้าวหน้าได้เฉลิมฉลองวันกรรมกรของปี 2500 และมีส่วนผลักดันประวัติศาสตร์ให้ก้าวต่อไป หนังสือประจำปี 2500 ของคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถือเป็นผลผลิตของสภาวะแบบ "กึ่งอิสระ กึ่งพันธนาการ" (semi-free, semi-unfree) ภายใต้ระบอบเผด็จการของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ("แม่ขวัญข้าว" 2521) หนังสือเล่มนี้เองที่มีเรื่อง *โฉมหน้า* ของจิตรพิมพ์เป็นครั้งแรกรวมอยู่กับบทเพลง บทกวี บทความ และคำพูดที่เอ่ยถึงความคาดหวังต่อยุคพระศรีอาริย์และทรรศนะแบบสังคมนิยม ประวุฒิ ศรีมันตะ เพื่อนร่วมมหาวิทยาลัยของจิตร ซึ่งอยู่ในสายตาของ พ.ค.ท. เรียบร้อยแล้ว และเพื่อนคนอื่น ๆ เป็นคนเสนอให้จิตรเขียนประวัติศาสตร์ตามแนวมาร์กซ์ และตัวเขาเองก็เห็นชอบด้วย (สัมภาษณ์ประวุฒิ 2526)

บนปกของหนังสือเล่มหนาขนาด 500 หน้า มีรูปวงกลมสีแดงโผล่ขึ้นมาจากกลุ่มเมฆสีเขียวอมฟ้า เป็นรูปดาวแดงเหนือแผ่นดินสยามอย่างนั้น หรือ ยังมีภาพถ่ายซึ่งเน้นความสำคัญของเยาวชน เป็นภาพที่ชี้ให้เห็นโลกอย่างที่บรรดาเอกอัครราชทูตอเมริกันที่กรุงเทพฯ ตอนช่วงทศวรรษที่ผ่านมาหวาดหวั่นอยู่ ได้แก่ ภาพนิสิตนักศึกษาเดินขบวนประท้วงอยู่หน้ากระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2500 เพื่อประท้วงเรื่องการแทรกแซงของอเมริกาในการเลือกตั้งเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ภาพการเดินขบวนที่สนามหลวงในวันที่ 19 พฤษภาคม เพื่อประท้วงองค์การสนธิสัญญาป้องกันร่วมกันแห่ง

ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาพทหารอังกฤษกับฝรั่งเศสรุกรานอียิปต์ และการชุมนุมของมวลชนในปักกิ่งเพื่อแสดงความสนับสนุนต่ออียิปต์ (ทั้งสองเหตุการณ์มีคำอธิบายภาพว่า เยาวชนกำลังประท้วงต่อลัทธิล่าอาณานิคมและสงคราม) ภาพของชาวสิงคโปร์เดินขบวนต่อต้านลัทธิล่าอาณานิคมของอังกฤษ ภาพนักประท้วงชาวจอร์แดนในท้องถนน ภาพชาวญี่ปุ่นจำนวน 15,000 คน กำลังประท้วงการสร้างระเบิดไฮโดรเจนของอังกฤษ ภาพนักศึกษาในกรุงมอสโก ภาพสวนสาธารณะในกรุงปักกิ่งช่วงฤดูใบไม้ผลิ ภาพการแสดงยิมนาสติก และการแสดงของกลุ่มเยาวชน และภาพทีมนักกีฬาบาสเกตบอลของไทยที่ไปแข่งในภาคใต้ของจีน ช่วงต้นของหนังสือเล่มนี้มีภาพของผู้บริหารมหาวิทยาลัย (คือ ภาพนายกรัฐมนตรีจอมพล ป. พิบูลสงครามในฐานะอธิการบดี ภาพพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจ เป็นรองอธิการบดี) ชี้ให้เห็นทิศทางที่ต่างกันมากทีเดียว เมื่อดูจากหลักฐานเกี่ยวกับภาพที่กล่าวมาแล้วข้างต้น และเพิ่มความซับซ้อนให้หนังสือเป็นที่รวมของสัญลักษณ์ ที่ทำให้หนังสือเล่มนี้เปี่ยมด้วยพลังจากปกหน้าถึงปกหลัง จอมพล ป. พลตำรวจเอกเผ่า และจอมพลสฤษดิ์ ในท้ายที่สุดแล้วก็คือ ตัวเป้าหมายของการประท้วงการเดินขบวนและของถ้อยคำโจมตี ที่บรรจุอยู่เต็มหน้ากระดาษต่อจากภาพเหมือนของเขานั่นเอง หนังสือเล่มนี้กำลังเรียกร้องให้ผนึกกำลังกันโค่นล้มผู้ครองอำนาจซึ่งเสนอตัวเข้ามาให้ถูกโจมตี โดยการครอบครองตำแหน่งผู้บริหารระดับสูงในมหาวิทยาลัย

ความซับซ้อนยิ่งขึ้นของหนังสือเล่มนี้ก็คือ ข้อเท็จจริงที่ว่า จอมพล ป. เองเป็นคนให้ทุนจัดพิมพ์เป็นเงิน 30,000 บาท จอมพล ป. อาจจะกำลังกันตัวเองออกจากความเสี่ยง คือ ถ้าหากประวัติศาสตร์จะพิสูจน์ให้เห็นได้ในเวลาไม่นานต่อมาว่า พันธมิตรอย่างอเมริกาให้คำแนะนำอย่างผิด ๆ แล้วละก็ เขาก็ไม่

ต้องการจะถูกจัดให้อยู่ฝ่ายที่ทำผิด เหมือนคราวที่เขาผูกมัดตัวเองไว้กับฝ่ายอักษะในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 อีก (สัมภาษณ์ ทวีป 2527) จอมพล ป. ได้เปิดทางติดต่อมีความสัมพันธ์กับจีนหลายช่องทาง โดยอาศัยผ่านสังข์ พัฒโนทัย นักจัดรายการวิทยุที่มีชื่อเสียงและอาจเป็นสายลับด้วย ซึ่งมีสายสัมพันธ์กับสหพันธ์กรรมกรฝ่ายที่นิยมรัฐบาล (กาญจนา 2522: *สยามนิกร* 2522) ในทำนองเดียวกันการให้เงินสนับสนุนอะไรที่อาจออกมาในรูปของสิ่งพิมพ์ตามแนวทางสังคมนิยม อาจมีวัตถุประสงค์อีกประการหนึ่ง กล่าวคือ จอมพล ป. และเผ่าต้องการสร้างความประทับใจให้พวกอเมริกันด้วยเรื่องการคุกคามของคอมมิวนิสต์ภายในประเทศ (สัมภาษณ์ ประวุฒิ 2526)

ความเป็นอริและความเป็นปรปักษ์อย่างเป็นตรงกันข้าม ซึ่งแสดงออกอย่างชัดเจนในหนังสือ *นิติศาสตร์ 2500* ไม่ได้มีเฉพาะในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แต่เห็นได้ในมหาวิทยาลัยอื่นด้วย เมื่อจิตรไปถึงมหาวิทยาลัยศิลปากรเพื่อสอนภาษาอังกฤษนั้น ก็มีคนมาเรียกเขาว่าเป็น "ไอ้คอมมิวนิสต์" และเมื่อนักศึกษามหาวิทยาลัยนี้ทำหนังสือ "รับน้องใหม่" เมื่อ พ.ศ. 2500 ในแบบแหวกแนวเหมือนที่จิตรเคยทำในปี 2496 พวกเขาก็พบว่าบรรยากาศขณะนั้นแตกแยกเป็นสองฝ่ายมากเหลือเกิน ("เมือง บ่อยาง" และคนอื่น ๆ 2523: 33-37) ความเคลื่อนไหวกระแสใหม่ในทางวรรณคดียังคงมีบทบาทอยู่ หนังสือรับน้องใหม่มีบทความเรื่องหนึ่งของจิตร ซึ่งต่อมาถูกรวมไว้ในหนังสือ *ศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชน* (จิตร 2515) ลงพิมพ์คู่กับผลงานแปลของพระยาอนุมานราชธนคือ เรื่อง *ศิลปคืออะไร* ของตอลสตอย (Tolstoy) "*นักศึกษาผู้มีปฏิกิริยา*" ปฏิเสธไม่ยอมรับหนังสือ เพื่อแสดงปฏิกิริยาตอบโต้แบบคราวที่เกิดกรณี *โยนบก* พวกเขาเพ่งเล็งไปที่เรื่องไม่ลงพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและที่ภาพปั้นของชาวไร่ชาวนา และพวกเขาจึงกล่าวหาว่า

หนังสือดังกล่าวโฆษณาชวนเชื่อลัทธิคอมมิวนิสต์ กลุ่มนักศึกษาเริ่มจากฉีกแผ่นบาง ๆ ของปกรอง ซึ่งมีข้อความเปรียบเปรยของจิตรเกี่ยวกับภาระหน้าที่ของศิลปะ โดยที่มิได้มีการลงชื่อกำกับอยู่ออก แล้วก็ทำลายหนังสือทั้งเล่มด้วยการฉีกทิ้งออกเป็นชิ้น ๆ เผาหรือโยนลงไปในบ่อน้ำ เหตุการณ์นี้ยุติลงด้วยการต่อสู้ เมื่อ "คนรุ่นใหม่" ช่วงปลายทศวรรษ 2510 สร้างประวัติศาสตร์ของตนเองขึ้นมา ก็เป็นการมองย้อนกลับไปและเห็นภาพการเผชิญหน้ากันกับงานเขียนเหมือนกับที่เกิดขึ้นในช่วงที่กล่าวนี้ การทำลายหนังสือ (และเผาหนังสือ) กลับมาอีกหลังเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 มีการอภิปรายถกเถียงในการสัมมนาระดับมหาวิทยาลัยหลายครั้งว่า "*เราควรเผาวรรณคดีไทยหรือไม่*" (ชุมนุมวรรณศิลป์ 2519) ภายหลังการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินที่นองเลือดเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 มีหลายคนที่หวาดกลัวต่อความรุนแรงของเหตุการณ์ จนทำให้พวกเขาเผาหนังสือในครอบครองหลาย ๆ เล่มทิ้ง ซึ่งเป็นหนังสือที่พิมพ์ขึ้นหรือพิมพ์ซ้ำในช่วงเวลาสามปีที่ผ่านมา ในตอนนั้นพวกเขากลัวจะถูกตำรวจสันติบาลจับ ด้วยข้อหามีหลักฐานที่ใช้ปรักปรำความผิดได้ไว้ในครอบครอง

สถานการณ์ที่บีบบังคับให้มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ต้องหันไปในทิศทางเดียวกันเมื่อ พ.ศ. 2500 การเลือกตั้งอันอื้อฉาวในเดือนกุมภาพันธ์ของปีนั้นและการประท้วงกับการเดินขบวนที่เกี่ยวเนื่องกัน เป็นประกาศิตให้เกิดความแตกร้าวในหมู่แกนนำทั้งสามของคณะรัฐประหาร คือ จอมพล ป. เผ่า และสฤษดิ์ รัฐประหารสองครั้งซ้อนในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2500 และเดือนตุลาคม พ.ศ. 2501 ทำให้สฤษดิ์สามารถทำลายอำนาจของคู่แข่งลงได้ และเกิดผู้เผด็จการทหารที่ไม่มีใครหาญมาท้าทายอำนาจขึ้น (Thak 1979: chap. 2) ด้วยความต้องการจะสร้างความมั่นคงให้อำนาจของตนและเพื่อบังคับใช้ระเบียบ

กฎเกณฑ์ที่เข้มงวดต่อระบบการเมืองไทย สฤษดิ์ได้เคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านผู้อยู่ฝ่ายตรงกันข้ามในวงกว้าง และมีรากฐานทางสังคมที่ต่างออกไป (คนถีบสามล้อ โสเภณีและคนจรจัด เช่นเดียวกับนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ และแอคติวิสต์) ด้วยวิธีการจับกุมและคุมขัง โดยอาศัยพระราชบัญญัติต่อต้านการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2495 ให้เป็นประโยชน์ จิตรซึ่งได้รับการเตือนล่วงหน้ามาก่อนแล้วว่าจะถูกจับก็มิได้กระทำการใด ๆ เพื่อหลีกเลี่ยงมัน และถูกจับกุมตัวเมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2501 เขาเป็นเพียงผู้ต้องสงสัยคนหนึ่งที่ต้องถูกขังโดยไม่มีการดำเนินคดีในศาลเป็นเวลานานหลายปี จินตนา กอตระกูล เจ้าของและผู้จัดการสำนักพิมพ์เทวเวศม์ที่งานของจิตรเรื่อง *ศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชน* ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกนั้น ก็ถูกจับขังคุกพร้อมลูกที่ยังเป็นทารกอยู่ (ทองใบ 2517: 196-198) ผู้ที่รอดพ้นจากการจับกุมต่างหลบไปทำงานใต้ดิน หรือไม่ก็ถอยกลับไปมีท่าทียอมโอนอ่อนให้มากขึ้นกว่าเดิม กวีหลายคนปรับลีลาการเขียนเสียใหม่และเลือกสาระที่ต่างออกไปอย่างสุขุมรอบคอบมาเขียนในบทประพันธ์ของเขา ยุคที่รู้จักกันในประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมของไทยว่าเป็น "ยุคมืด" ได้เกิดขึ้นแล้ว

ตลอดช่วงเวลาหลายเดือนหลังการจับกุม ตำรวจได้สอบสวนจิตร ภูมิศักดิ์ เกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ของเขา (เรื่องเพื่อนฝูง งานอาชีพ งานเขียน รายได้มาจากไหน อ่านอะไรบ้าง) และคำตอบของเขาได้กลายเป็น "อัตชีวประวัติ" ที่แพร่หลายในช่วงปี 2516-2519 (จิตร 2521 ก) ตำรวจขอให้เขาเล่าเรื่อง กรณี *โยนบก* อย่างละเอียด เนื่องจากพวกเขาใช้หลักฐานจากความขัดแย้งเรื่องหนังสือประจำปี 2496 เป็นหลักในการจับกุมเขา ตำรวจรู้จักเขาในฐานะที่เป็นคนมีความรู้มากพอ ๆ กับที่ว่าเขาเป็นพวกฝ่ายซ้าย นายตำรวจผู้หนึ่งคือ อารีย์ กะรีบุตร ที่เคยพูดกับเขา 2-3 ครั้งหลังถูกจับ แต่ไม่ได้เป็นคนที่สอบสวนเขา ยัง

จำได้ว่า ตอนแรกไม่ได้กระหายที่จะพบจิตร เพราะว่าจิตรมีความรู้มาก (สัมภาษณ์ อารีย์ 2522) คำตอบที่จิตรให้แก่เจ้าพนักงานผู้สอบสวน ดูจะจำกัดขอบเขตความเป็นมิตรของเขาให้อยู่ในวงเล็ก ๆ อาจเป็นเพราะต้องการหลีกเลี่ยงนัยที่อาจเกี่ยวโยงไปถึงคนอื่น ๆ เพื่อนของเขาจึงมีแค่เพื่อนเก่าสมัยเป็นนิสิต อย่าง สุธีร์ คุปตารักษ์ และประวุฒิ ศรีมันตะ ซึ่งทั้งคู่ก็ถูกจับกุมพร้อมกับเขาด้วย ลูกศิษย์จากมหาวิทยาลัยศิลปากรรีบขึ้นรถแท็กซี่ข้ามเมืองมาเยี่ยมเขาที่ห้องขังที่กองบัญชาการตำรวจสันติบาล (อีกช่วงเวลาหนึ่งในชีวิตของจิตร ภูมิศักดิ์ ที่มีผู้รำลึกถึงและเขียนออกมา) และพบว่าหน้าตาเขาซีดเซียวแต่ยังมีกำลังใจดี เขายังคงมั่นใจว่าเขามิได้ทำอะไรผิดและแสดงความรับผิดชอบ โดยรับรองกับลูกศิษย์ว่าเขาตรวจงานและให้คะแนนเสร็จเรียบร้อยแล้วตั้งแต่ก่อนถูกจับ ("เมือง บ่อยาง" และคนอื่น ๆ 2523: 56-57) หลังจากมีการโยกย้ายไปฝากขังตามคุกต่าง ๆ หลายแห่งแล้ว ท้ายที่สุดเขาก็ถูกส่งไปขังที่ลาดยาว ซึ่งอยู่ชานเมืองกรุงเทพฯ ที่นี่เขาได้ใช้เวลาอีก 6 ปีต่อมา อ่าน เขียน และแต่งเพลง เป็นสมาชิกคนหนึ่งอยู่ในชุมชนนักโทษการเมือง

ทองใบ ทองเปาด์ ถูกจับพร้อมคนอื่น ๆ เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2501 เขาได้เขียนเรื่องราวของนักโทษการเมืองที่ลาดยาวเอาไว้ โดยตั้งชื่อหนังสือเป็นเชิงประชดประชันว่า *คอมมิวนิสต์ลาดยาว* (ทองใบ 2517) จิตรมีส่วนร่วมในการช่วยกันทำงานของสังคมชาวคุก ซึ่งเป็นการกำหนดตารางกิจวัตรประจำวัน และเป็นการเพิ่มปริมาณอาหารที่มีน้อยให้มากขึ้น โดยเขารับผิดชอบดูแลสวนผัก เขากับผู้ร่วมชะตากรรมเดียวกันอีกหลายคน ช่วยกันสอนหนังสือให้ลูกหลาน และญาติวัยเด็กของพวกผู้คุม เขายังสอนภาษาไทยกลางให้แก่ชาวเขาเผ่ามูเซอคนหนึ่งกับลูกชายของเขาด้วย ต้นฉบับงานเขียนชิ้นหนึ่งของจิตรในบรรดาไม่กี่ชิ้นที่ยังไม่เคยพิมพ์คือ เรื่องชาติพันธุ์วิทยา ระบบเสียงและการรวบรวมคำ

ภาษามูเซอ ซึ่งเขาทำตอนที่คบกับพวกมูเซอใน "มหาวิทยาลัยลาดยาว" (จิตร 2506) [6] แม้ว่าบทความสั้น ๆ เกี่ยวกับเพลงของพวกมูเซอจะเคยมีการรวมเอาไว้ในงานประเภทรวมบทความบ้างแล้ว (เช่น จิตร 2521 จ: 62-70; 2524 ก: 3-13, 25-31) ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2522 หนังสือพิมพ์ *มติชน* ลงข่าวเรื่องงานเขียนทางชาติพันธุ์วิทยาเล่มที่ว่านี้ เพื่อระลึกถึงวาระครบรอบวันเกิดของจิตร เท่ากับเป็นการนำผลงานเขียนอีกเล่มหนึ่งของเขาออกสู่สายตาประชาชน เป็นงานที่ดำเนินตามรอยหลักเกณฑ์ทางภาษาศาสตร์ของเก็ดนีย์ ("เมือง บ่อยาง" และคนอื่น ๆ 2523: 163-170)

จิตรเอาตัวเองเข้าไปพัวพันกับความยุ่งยากหลายเรื่องในคุก ทั้งกับผู้คุมและกับนักโทษคนอื่น ๆ ใช่ว่านักโทษทุกคนจะชอบผู้ชายที่ฉลาดคนนี้ จิตรทนไม่ได้เอาเลยกับความเกียจคร้านหรือการประนีประนอม และยังแน่วแน่จะยืนข้างที่ยึดถือความบริสุทธิ์ยุติธรรม สำหรับบางคนแล้ว ความแน่วแน่ที่ว่านี้หมายถึงการแข็งข้อและดื้อรั้น คำว่า "ดื้อ" ถูกหยิบยกขึ้นมาพูดคุยในหมู่ตำรวจและผู้รู้จักมักคุ้นซึ่งไม่ได้เห็นด้วยกับแนวทางการเมืองของเขา แม้แต่ในหมู่คนที่เป็นแบบเขา เช่น ประวุฒิ ศรีมันตะ เพื่อนสมัยเป็นนิสิต และเป็นตัวหลักที่เชื่อมโยงระหว่างตัวเขากับ พคท. พฤติกรรมของจิตรไม่เคยฉลาดเอาเสียเลย เขาไม่รู้จักอดกลั้น และมักจะลงมือลงไม้เร็วเกินไป (สัมภาษณ์ ประวุฒิ 2526)

เมื่อว่างจากภาระทางครอบครัว และการทำงานประจำวัน จิตรเขียนหนังสือมากมายระหว่างช่วง 6 ปีที่อยู่ลาดยาว เป็นงานที่เขาอาจจะทำไม่สำเร็จถ้าหากต้องทั้งสอนหนังสือและเขียนหนังสือไปพร้อม ๆ กัน ข้างนอกคุก ผลงานเหล่านี้ ประกอบด้วยงานแปลที่มีสาระหลายเล่ม เช่น เรื่อง *แม่* ของกอร์กี้ (จิตร

[6] พิมพ์แล้วเมื่อปี 2526 โดยสำนักพิมพ์ไม้งาม และใช้ชื่อว่า *ภาษาละหุหรือมูเซอร์* –ผู้แปล

2521 ค) *โคทาน* ของเปรมจันท์ (จิตร 2521 ข) ชีวประวัติของมาร์กซ์ที่เขียนโดย อี. สเตฟาโนวา (จิตร 2518 ก) และหนังสือรวมเรื่องสั้นเวียดนาม (จิตร 2519 ก) และยังมีงานแปลขนาดสั้นเช่น *ความเรียงว่าด้วยศาสนา* ของจอร์ช ทอมสัน นักประวัติศาสตร์ยุคโบราณที่อยู่ในสกุลมาร์กซิสต์ชาวอังกฤษ (จิตร 2519 ค) และ *ว่าด้วยงานศิลปและวรรณคดี* (จิตร 2523 ข) ซึ่งเป็นปาฐกถาของโจ หยาง (Zhou Yang) ในปี 2502 หนังสือสองเล่มจากการศึกษาค้นคว้าที่ยากลำบากและซับซ้อนของเขา ทุกวันนี้มีคนอ่านอย่างกว้างขวางในเมืองไทยยิ่งกว่างานแปลเสียอีก เล่มหนึ่งกล่าวถึงโองการแช่งน้ำของไทย (จิตร 2524 ข) อีกเล่มหนึ่งเป็นเรื่องชนชาติไทย-สยาม ซึ่งการศึกษาภายใต้กรอบโครงวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ของ *โฉมหน้า* ถูกผสมผสานกับการวิเคราะห์ทางนิรุกติศาสตร์จารึกวิทยาและภาษาศาสตร์ถึงที่มาของชนชาติไท (จิตร 2519 ข) ผลงานเล่มหลังนี้ ซึ่งนักอ่านชาวไทยหลายคนเห็นว่าเป็นผลงานที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของจิตร ถ้าจะมองในแง่ของการให้ความรู้และการท้าทายต่อวงการไทยศึกษา ก็คือต้นฉบับที่สุภาเคยฝังดินไว้ในสวนของเขาที่ฝั่งธนฯ รอจนกระทั่งได้เวลาเหมาะที่จะนำมาพิมพ์ เมื่อพ.ศ. 2519 หนังสือเรื่องนี้จำนวนนับร้อย ๆ เล่มยังอยู่ในโกดังเก็บของรอการจัดส่งไปจำหน่าย เมื่อตอนที่เกิดการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน วันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ขึ้น มีรายงานแจ้งว่า มีการขนหนังสือขึ้นรถบรรทุกหลายคันแล้วนำไปทำลายเสียจนหมด ระหว่างที่ติดคุกอยู่ จิตรยังแต่งบทกวีและเพลงต่อไป เช่น "มาร์ชลาดยาว" "แองแตนา-ซิอองนาล" "มาร์ชชาวนาไทย" บางเพลงก็แปลมา หรือเขียนซ้ำจากวัตถุดิบที่เป็นของต่างประเทศ (จิตร 2521 ง; 2524 ก) ช่วงติดคุกเป็นตอนที่มีเวลานึกถึงเรื่องการปราบปรามนักเขียนและผลงานของพวกเขาเช่นกัน ด้วยเหตุนี้เองจึงมีการศึกษาเกี่ยวกับทิม สุขยางค์ ซึ่ง *นิราศ* ของเขา ถูกศาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสั่งริบและ

ทำลายเมื่อ พ.ศ. 2421 (จิตร 2518 ค) จิตรยังแปลคำแถลงของชาวสเปนผู้มีความคิดไม่ลงรอยกับรัฐบาลคนหนึ่ง คนผู้นี้เป็นทั้งนักเขียนและกวีเหมือนกับเขา และถูกฟรังโกจับขังคุกนานถึง 23 ปี กว่าจะได้รับการปลดปล่อยราว พ.ศ. 2506 (จิตร 2521 จ: 46-60)

เช่นเดียวกับพวกนักโทษในที่อื่นและสมัยอื่น จิตรและคนอื่น ๆ กลายเป็นนักกฎหมายอยู่ในเรือนจำ มีความเชี่ยวชาญเรื่องคดีความของตนโดยเฉพาะ เนื่องจากได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนร่วมคุกที่เรียนมาทางกฎหมาย (สัมภาษณ์ ทองใบ 2522) อาศัยอำนาจจากมาตราหนึ่งในประกาศคณะปฏิวัติสมัยสฤษดิ์ ทำให้พวกเขาถูกขังเพื่อรอการสอบสวนปากคำ และพวกเขาได้ใช้อำนาจของหมายศาล เพื่อพยายามผลักดันรัฐบาลให้นำคดีของพวกเขาขึ้นมาพิจารณา ฎีกาฉบับหนึ่งที่จิตรเคยยื่นยังคงมีต้นฉบับหลงเหลืออยู่และได้รับการตีพิมพ์ออกมา นับเป็นเอกสารสำคัญสำหรับชีวิตหรือผลงานของเขา ("เมืองบ่อยาง" 2523: 6-12) ข้ออ้างเพื่อใช้ต่อสู้คดีของเขาก็คือการสอบสวนของตำรวจสันติบาลเมื่อ พ.ศ. 2496 ได้ผ่านการตัดสินความไปแล้วในเรื่องกรณี *โยนบก* และดังนั้นจึงจะใช้ในคดีของเขาไม่ได้อีก

ในที่สุดเขาก็ได้รับการปล่อยตัวออกจากคุกเมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2507 (ทองใบ 2517: 652) เขาพยายามกลับมาทำงานอีก และทำเหมือนไม่เต็มใจเท่าไรนักที่จะไปทวงเงินเดือนตกเบิกที่ควรจะได้จากการรับราชการครู แต่ข้อกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์กลายเป็นมลทินในชีวิตของเขา และประวัติว่าเคยติดคุกมาก่อน กลายเป็นอุปสรรคต่อการกู้ชื่อเสียงที่ดีให้กลับคืนมา (สัมภาษณ์ อารีย์และภิรมย์ 2522) เขาทำอะไรบ้างในช่วง 9 เดือนต่อมานั้น ยากแก่การติดตามสืบเสาะ แม้ว่าเขาจะใช้เวลาเป็นอันมากเขียนหนังสืออยู่ที่บ้านก็ตาม ในตอนนั้นหลังจากที่ได้ฝากหนังสือบางเล่มไว้กับทวีป และฝากต้นฉบับ

เรื่องชนชาติไว้ที่สุภาเรียบร้อยแล้ว เขาก็จัดงานเลี้ยงล่ำลาเพื่อนสนิท ("เมือง บ่อยาง" และคนอื่น ๆ 2523: 60) และเข้าป่าในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2508 พ.ค.ท. รับตัวเขาผ่านองค์กรส่วนหน้าของพรรค (สัมภาษณ์ ประวุฒิ 2526)

ชีวิตของจิตรในป่าเป็นช่วงเวลาที่ถูกกำจัด แต่เมื่อเปรียบเทียบกับช่วงเวลาอื่นแล้วคือตอนที่ถูกพักการเรียนในมหาวิทยาลัยนาน 18 เดือน กับตอนที่เป็นนักโทษการเมืองนาน 6 ปี ช่วงที่อยู่ในป่า เป็นตอนที่มีพยานหลักฐานและการเก็บรวบรวมเรื่องชีวิตและผลงานอยู่น้อยมาก การที่ชีวิตในป่าของเขาดูเลื่อนลอยไม่มีหลักฐานปรากฏ ทำให้มันเป็นตำนานเล่าลือมากมาย วันตายของเขาที่บางทีก็บอกว่าเป็นวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2508 มากกว่าจะเป็นวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2509 ผลจากเรื่องนี้ ทำให้ตัดทอนชีวิตของเขาสั้นลงอีกปีหนึ่งเต็ม ๆ ความไม่แน่นอนในเรื่องนี้ เป็นประหนึ่งจะตราช่วงเวลาที่ทำการต่อต้านใต้ดินนี้ ด้วยเครื่องหมายของการไม่มีตัวตนอยู่ แม้ว่า พ.ค.ท. จะได้รับการโฆษณาอย่างมากในทุกวันนี้ และแม้ว่าจะมีเอกสารที่รั่วไหลออกมา ซึ่งเป็นพยานถึงแผนการและความเสื่อมถอยของพรรค พ.ค.ท. ก็ยังคงเป็นพรรคการเมืองที่ผิดกฎหมายอยู่นั่นเอง และชีวิตของจิตรช่วงที่อยู่กับพรรคนี้ยังเป็นเรื่องที่ต้องคาดเดาและถกเถียงกันได้ ถึงแม้ว่าทางพรรคจะเร่งรีบผลิตชีวประวัติของเขาออกมาหลังเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 เพื่อตักตวงผลประโยชน์จากการที่เขาได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นในหมู่ประชาชน (กลุ่มพิทักษ์วรรณกรรม ม.ป.ป.) แต่ก็ดูเหมือนว่าเขาจะมิได้เป็นสมาชิกพรรคตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ พ.ค.ท. ยอมรับเขาเข้าเป็นสมาชิกก็ต่อเมื่อหลังจากเขาเสียชีวิตไปแล้ว ทางพรรคเคยปล่อยข่าวออกมาว่าจิตรอาจถูกส่งไปเมืองจีน แต่นั่นก็เป็นการโฆษณาชวนเชื่อของพรรค เพราะว่าพรรคไม่เคยมีความตั้งใจจะแต่งตั้งให้เขาเป็นกรรมการกลาง (สัมภาษณ์ ประวุฒิ 2526) ความสัมพันธ์ระหว่างเขากับแกนนำของพรรคมิได้

ภาพลายเส้น จิตร ภูมิศักดิ์

ราบรื่นเลย ไม่ว่าจะอยู่ในคุกหรือในป่าก็ตาม เขาไม่เคยลงรอยกับอุดม ศรีสุวรรณ ผู้มีบทบาทในขบวนการหัวก้าวหน้ามาตั้งแต่ทศวรรษ 2480 อุดมเข้าป่าหลังได้รับการปลดปล่อยจากลาดยาว เมื่อตอนกลางทศวรรษ 2500 และก้าวขึ้นเป็นกรรมการกลางของพรรค (*สยามใหม่* 2526: สัมภาษณ์อุดม 2527) ในฐานะของผู้อาวุโสของพรรคที่มีวัยแก่กว่าจิตรถึง 10 ปี อุดมบังคับใช้วินัยของพรรคอย่างเข้มงวดต่อผู้อ่อนอาวุโสกว่า และจิตรก็ไม่ใช่คนแบบที่จะยอมให้พรรคไหนมาคอยตรวจสอบเขา หรือจะยอมอยู่ใต้ระเบียบวินัยของใครได้ง่าย ๆ (สัมภาษณ์ อารีย์และสุภา 2522: สัมภาษณ์ คำสิงห์ 2523) อย่างที่ข้าพเจ้าจะชี้ให้เห็นในบทที่ 3 ว่า *โฉมหน้า* เป็นการตอบโต้อย่างทันควันแบบหนึ่งต่อหนังสือประวัติศาสตร์แบบก้าวหน้าของอุดมเรื่อง *ไทยกึ่งเมืองขึ้น* ที่พิมพ์เมื่อ 7 ปีก่อนหน้า คือใน พ.ศ. 2493 (อุดม 2522) ไม่ว่าจะเป็นเรื่องพื้นฐานทางด้านทฤษฎีหรือด้านส่วนตัวก็ตาม คนทั้งสองไม่เคยลงรอยกันเอาเสียเลย

ความตาย

ในวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2509 จิตรถูกยิงจนถึงแก่ความตายที่สกลนคร จังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อยู่ใกล้ ๆ กับเทือกเขาภูพาน ซึ่งขณะนั้นมีที่มั่นของพรรคตั้งอยู่ เมื่อ พ.ศ. 2504 พ.ค.ท. ได้ประกาศการจับอาวุธขึ้นทำการปฏิวัติเพื่อตอบโต้ระบอบเผด็จการของสฤษดิ์ และในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2508 ก่อนที่จิตรจะเข้าป่าได้ไม่นานนัก กองกำลังของ พ.ค.ท. กับกองทหารของรัฐบาลก็เกิดสู้รบกันในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นับเป็นการปะทะกันด้วยอาวุธเป็นครั้งแรก (Morrell and Chai-anan 1981: 81) อย่างไรก็ดี การตายของจิตรก็มิได้บรรจุอย่างลงตัวอยู่ในประวัติศาสตร์ของสงครามประชาชนต่อต้านรัฐบาลไทย ตามรายงานสั้น ๆ เกี่ยวกับความตายของเขาดังที่ปรากฏในคำนำของ *โฉมหน้า* ฉบับพิมพ์ซ้ำระบุว่า ผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่งเคยโอ้อวดให้นักเรียนไทยในต่างประเทศฟังว่า เขาเป็นคนลั่นกระสุนสังหารนัดนั้นเอง และพวกอเมริกันที่สำนึกในบุญคุณนี้ ก็ให้รางวัลตอบแทนเขาด้วยการให้ไปเที่ยวฮาวาย (จิตร 2517 ค) อาจารย์สาขาวรรณคดีไทยผู้หนึ่ง ซึ่งกำลังศึกษาอยู่ที่ฮาวายเมื่อ พ.ศ. 2510 เคยพบกลุ่มผู้ใหญ่บ้านชาวไทยที่กำลังท่องเที่ยวฮาวายอยู่ และคนหนึ่งที่คุยโอ้อวดอย่างที่ว่านี้ พูดอย่างเปิดเผยเกี่ยวกับบทบาทของเขา ในการกำจัดผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ถึงฐานในป่า (สัมภาษณ์ วิพุธ 2522) หลักฐานอื่น ๆ ให้ความประทับใจที่ต่างออกไป จิตรและนักรบผู้ต่อต้านอีกคนหนึ่งต้องการอาหาร จึงลงมายังหมู่บ้านที่พวกเขาคิดว่าปลอดภัย พวกเขาขอข้าวจากหญิงชราคนหนึ่ง แต่เธอกลับแจ้งเรื่องผู้ชายสองคนนี้กับเจ้าหน้าที่ประจำหมู่บ้าน ซึ่งออกตามล่าจิตรและยิงเขาบาดเจ็บที่ขา เขาพยายามที่จะหนีเข้าป่า และชาวบ้าน (ที่อาจจะนำขบวนโดยผู้ใหญ่บ้านขี้โม้คนนั้นก็ได้) ติดตามเขาไป และในที่สุดก็ฆ่าเขาตาย (สัมภาษณ์ คำสิงห์ 2523:

สัมภาษณ์ประวุฒิ 2526) เขามีเงินติดตัวอยู่บ้างเล็กน้อย มีบัตรประจำตัว และสมุดบันทึกจดค่าใช้จ่ายของเขา กระนั้นก็ดี ยังมีข่าวลือแพร่สะพัดออกมาว่าสภาพศพไม่อยู่ในวิสัยที่จะชี้ตัวได้แน่ชัดว่าเป็นใคร และมือข้างหนึ่งยังถูกตัดส่งมายังกรุงเทพฯ เพื่อพิสูจน์ลายนิ้วมือ อาสาสมัครป้องกันหมู่บ้านไม่แน่ใจว่าพวกเขาทำถูกหรือไม่ ข่าวดังกล่าวถูกส่งเป็นโทรเลขแจ้งมายังกรุงเทพฯ กองอำนาจการป้องกันและปราบปรามการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์มิได้ประกาศเรื่องการเสียชีวิตนี้ออกมา บางทีอาจเป็นเพราะเรื่องนี้จะไปดึงดูดความสนใจของผู้คนและทำให้จิตรกลายเป็นผู้เสียสละ ในระยะที่รัฐบาลกำลังพยายามที่จะปราบปราม พ.ค.ท. อย่างถอนรากถอนโคน (สัมภาษณ์ ประวุฒิ 2526) แต่ต่อมาการตายได้กลายเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ในการสร้าง "จิตร ภูมิศักดิ์" ขึ้นมาและสร้างปริศนาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเขากับ พ.ค.ท. ให้เกิดขึ้น ดูเหมือนว่า พ.ค.ท. จะละเลยไม่ใส่ใจ ด้วยการยอมให้สมาชิกผู้อ่อนหัดถูกตัดขาดไปจากพรรค ช่วงเวลานี้ถูกตีความว่าเป็นเสมือนข้อยืนยันต่อมาสำหรับจิตสำนึกทางสังคมนิยม และทางมนุษยธรรมของเขา นั่นคือ วางชะตากรรมของตนเองไว้กับคนยากจนและคนที่ถูกเหยียบย่ำ จิตรได้ไว้วางใจหญิงชาวนาวัยชราผู้หนึ่ง

เวลา 6 ปีผ่านไป ก่อนที่คนรุ่นใหม่ซึ่งเสาะแสวงหาประวัติศาสตร์สำหรับจิตสำนึกของตนจะมาค้นพบจิตร และเริ่มสร้างชีวิตของเขาขึ้นมา ตอนแรกที่กลุ่มศึกษาวรรณกรรมของธรรมศาสตร์กลุ่มหนึ่งเกิดสะดุดใจกับหนังสือ *ศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชน* ในห้องสมุดกลางของมหาวิทยาลัย นักศึกษากลุ่มนี้มิอาจระบุตัวผู้เขียนได้ และไม่รู้ว่าจะจัดเขาหรือเธอเอาไปไว้ตรงไหนในประวัติวรรณกรรมไทย (คำนำของผู้พิมพ์ใน จิตร 2515) ขณะนั้นเมื่อคนรุ่นใหม่เริ่มคิดเกี่ยวกับนัยของเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ในแง่มุมของประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมไทย ศูนย์กลางหนึ่งของความเคลื่อนไหวใน

การพยายามค้ำจุนวรรณคดีแบบใหม่เริ่มต้นเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา ด้วยกิจกรรมรวบรวมชีวประวัติของจิตรและขุดเอาผลงานของเขาขึ้นมาเผยแพร่ ชลธิรา สัตยาวัฒนา นักศึกษาและอาจารย์สอนวรรณคดีหัวใหม่คนหนึ่งจากจุฬาลงกรณ์-มหาวิทยาลัย เป็นผู้ดำเนินการรวบรวมรายละเอียดและเอกสารเกี่ยวกับชีวิตของจิตร คนในแวดวงมหาวิทยาลัยคนอื่น ๆ อย่างเช่น ชาญวิทย์ เกษตรศิริ เป็นคนนำจิตรกลับมาจากชายขอบ และเสนอความเห็นสนับสนุนความเลื่องชื่อทางวิชาการของเขา (สุชาติ 2517: คำนำใน จิตร 2519 ข) เหตุดังนั้นจึงเท่ากับเป็นความพยายามที่จะนำเอานักเขียน-หน้าที่ในทางวิชาการมาให้แก่ชื่อจิตร ภูมิศักดิ์ เมื่อชลธิราเข้าป่าหลังวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 "เมือง บ่อยาง" และ *โลกหนังสือ* ก็รับภาระต่อจากที่เธอทำค้างเอาไว้ และสืบค้นหาผลงานของเขาตลอดจนเอกสารเกี่ยวกับชีวประวัติของเขาเพิ่มขึ้น เพื่อใช้ดึงชีวิตหรือผลงานของเขาให้กลับคืนมาจากการสกัดและการแยกตัวออกอย่างที่มันถูกกำหนดให้เป็น แสงเงิน แม่ของจิตร คือแหล่งข้อมูลคนสำคัญ ตราบถึงวันตายของเธอเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2520 เธอผูกพันอย่างลึกซึ้งกับลูกชายของเธอตลอดชีวิตของเขา (*โลกหนังสือ* 2521)

จิตรมีความสำคัญยิ่งต่อจิตสำนึกของคนรุ่นใหม่ เห็นได้จากเมื่อตอนที่คนรุ่นหนุ่มสาวเข้าป่าหลังการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 พวกเขายังคงเข้าไปตั้งคำถามเกี่ยวกับเขาอยู่ ชีวิตของพวกเขาตอนนี้รวมเป็นหนึ่งเดียวกับของจิตรแล้วในการปฏิวัติต่อต้านรัฐบาลไทย การกบฏของจิตรถือเป็นแม่แบบสำหรับคนหนุ่มสาวทั้งหลาย จริง ๆ แล้วเขาตายอย่างไรกันแน่ ช่วงเวลาที่เขาอยู่กับพรรคนั้นเป็นอย่างไรกัน ความสัมพันธ์ระหว่างเขากับคนในระดับเสมอกันเป็นอย่างไร แกนนำของ พ.ค.ท. ยังงงไม่หายกับความดึงดูดใจที่บุคคลหนึ่ง ซึ่งเห็นพ้องต้องกันแล้วว่า มีบทบาทเพียงเล็กน้อยใน

ประวัติศาสตร์ของพรรคมีต่อผู้อื่น (สัมภาษณ์ คำสิงห์ 2523) เนื่องในโอกาสครบรอบวันตายของจิตร เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2520 ประวุฒิ ศรีมันตะ เพื่อนสมัยเป็นนิสิตมหาวิทยาลัยของจิตรคนหนึ่ง ซึ่งตอนนั้นตัวเขาเองก็อยู่ในป่าด้วย ได้จัดการสนทนาเรื่องชีวิตของจิตร เขาได้เล่าถึงความตายของจิตรด้วย (สัมภาษณ์ คำสิงห์ 2523) และเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2520 ผู้นำ พ.ค.ท. ได้จัดการประชุมเพื่อแสดงความยกย่องต่อจิตร และคนรุ่นเดียวกันอีกสองคนคือ เสนาะ มงคล กับสมพงศ์ พึ่งประดิษฐ์ และเพื่อประกาศยกย่องพวกเขาให้เป็นปัญญาชนคนสำคัญของพรรค (สัมภาษณ์ เสถียร 2527)

ชีวิตหรือผลงานของจิตร ภูมิศักดิ์ เริ่มมีโอกาสเผยแพร่สู่งานเขียนที่เป็นภาษาอังกฤษเป็นครั้งแรกในราวช่วงเวลานี้ด้วยเช่นกัน คือในบทความชื่อ "Jit Phumisak: Profile of a Revolutionary Intellectual" ของเธเดียส ฟลัด (Thadeus Flood) (Flood 1977) เมื่อข้าพเจ้าไปแสดงปาฐกถาเกี่ยวกับงานวิจัยของตัวเองที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2522 ห้องประชุมมีคนนั่งอยู่เต็มเพื่อรอฟังนักวิชาการชาวต่างประเทศพูดถึง "จิตร ภูมิศักดิ์" นิตยสารทางวรรณกรรมที่สำคัญในสมัยนั้นส่ง "เมือง บ่อยาง" มาจดบันทึกการปาฐกถา และโอกาสอันนี้ทำให้เกิดหนังสือเล่มหนึ่งตามมา ซึ่งได้ถ่ายทอดข้อสังเกตบางประการของข้าพเจ้า นี่เป็นพยานหลักฐานเพิ่มขึ้นคือ แขกจากโพ้นทะเลเพิ่มเติมส่วนของเขาลงไปในเรื่องราวของจิตรด้วย (*โลกหนังสือ* 2522 ข: เสถียร 2525: 463-464) จิตร "ที่เป็นนักวิชาการ" ยังคงอยู่ในขั้นตอนของการถูกจัดให้เข้าที่เข้าทาง (*โฉมหน้า* และผลงานเล่มอื่น ๆ กำลังถูกพิมพ์ซ้ำอีก) และการพูดคุยในเดือนตุลาคมครั้งนั้น ยังคงเป็นเหตุให้การขุดคุ้ยยังดำเนินต่อไปได้อีก

"จิตร ภูมิศักดิ์" ยังคงเป็นปัจจุบันในวรรณกรรมและในแวดวงอักษร-

ศาสตร์ของไทยอยู่ต่อไป และยังคงให้วัตถุดิบแก่จินตนาการทางอักษรศาสตร์ และด้วยการกระทำเช่นว่านี้ย่อมน่ากลัวว่า ความหมายของชื่อจิตร ภูมิศักดิ์ จะหลุดรอดจากความหมายที่ดี ๆ ที่ยกไว้ให้แก่เขา แม้กระนั้นก็ดี ผลผลิตทางวรรณกรรมก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้หากปราศจากการอ้างถึงนักเขียน-หน้าที่ อย่างที่ ชลธิรา "เมือง บ่อยาง" ชาญวิทย์ สุชาติ ทวีป สุภา พ.ค.ท. ตลอดจน "พยานรู้เห็น" คนอื่น ๆ ได้สร้างขึ้นมา ดังนั้นเมื่อนายตำรวจผู้หนึ่งที่มีความทะเยอทะยานทางวรรณศิลป์อยู่บ้าง ได้เขียนเรื่องสั้นเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับการตายของจิตรขึ้นมา เมื่อ พ.ศ. 2522 (จินดา 2522) กองบรรณาธิการ *โลกหนังสือ* ตีความว่าเรื่องนี้เป็นเสมือนชีวประวัติ และตั้งข้อสงสัยต่อความถูกต้องแม่นยำของเนื้อหาทันที (*โลกหนังสือ* 2522 ก) บรรดาคนที่มีหน้าที่ต้องรักษาความหมาย เช่น คำว่า "ปัญญาชนนักปฏิวัติ" ต้องทำงานอย่างหนักเพื่อรักษาความหมายดังกล่าวให้อยู่ในที่ในทาง หนังสือของนักศึกษาชุมนุมวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ออกมาเพื่อระลึกถึงจิตร ในฐานะของปัญญาชนนักปฏิวัติ เนื่องในโอกาสครบรอบวันเกิดของเขาเมื่อเดือนกันยายน โดยอุทิศเนื้อที่ทั้งฉบับลงเรื่องชีวิตของเขา และออกแบบปกหนังสือเป็นภาพวาดของเขาที่ดูคล้ายนักศึกษามหาวิทยาลัย ผู้ที่มาเยือนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เมื่อเดือนพฤษภาคม 2522 อันเป็นวาระครบรอบ 13 ปีของการตายของเขา จะได้เห็นบทกวีเกี่ยวกับจิตรที่เขียนโดยเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ (เนาวรัตน์ 2526) ติดอยู่บนบอร์ดแจ้งข่าวสารของทางราชการหน้าคณะรัฐศาสตร์ โดยล้อมกรอบบทกวีไว้ด้วยใบไม้แห้ง เพื่อเป็นการเตือนให้ระลึกถึงฉากของป่าที่เขาล้มลงเป็นครั้งสุดท้าย

ในเรื่องสั้นของนายตำรวจผู้นั้น ผู้เล่าเรื่องถามเป็นเชิงอุปมาอุปไมยว่าศพของจิตร ภูมิศักดิ์อยู่ที่ไหนกัน ได้รับการเผาอย่างถูกต้องตามพิธีกรรมหรือไม่ สำหรับสังคมที่เคารพบูชาและยกย่องพระทนต์และพระเกศาขององค์พระ-

สัมมาสัมพุทธเจ้ามานานถึง 2,500 ปีหลังพุทธกาล คำถามเหล่านี้ ย่อมกระตุ้นต่ออำนาจของธาตุเจดีย์ แต่ภิรมย์เพิ่งได้รับศพของจิตรจากเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลเมื่อปลายปี 2524 นี้เอง และนำไปฝังไว้ที่วัดที่ไม่ค่อยมีคนรู้จักแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ ดูเหมือนว่าชาวบ้านบางคนที่สกลนครจะตั้งศาลขึ้นตรงจุดที่จิตรเสียชีวิตในป่า นั่นคือสิ่งที่ส่งทอดมาถึงสมาชิกของครอบครัวที่ยังเหลืออยู่คนเดียวหลังจากหลายปีผ่านไป ในที่สุดร่าง ๆ นี้ก็ถูกฝังอยู่ในที่ซึ่งมีความสงบและเป็นส่วนตัว ต่อไปนี้ไม่มีความเคลื่อนไหวของเยาวชนเกิดขึ้นพร้อมกับคำสัญญาเป็นความเคลื่อนไหวที่มีความต้องการสัญลักษณ์ของชะตากรรมของขบวนการและยังกระหายที่จะสืบหาร่องรอยอีกทางหนึ่งของกวีการเมืองอีกต่อไปแล้ว

แม้ในยุคของการสื่อสารมวลชนเช่นนี้ ภาพถ่ายย่อมเป็นเจดีย์ที่ขลังได้เท่า ๆ กับกองเถ้าถ่านและอัฐิ เมื่อ พ.ศ. 2522 ข้าพเจ้าซื้อสมุดจดงานที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งมีภาพเหมือนราง ๆ อยู่บนหน้ากระดาษหลังเส้นบรรทัด ครึ่งแรกของสมุดเป็นภาพกอร์กี้กับกุหลาบ สายประดิษฐ์อยู่คู่กันหน้าต่อหน้า ในครึ่งหลังเป็นภาพจิตรคู่กับหลู่ ซิ่น และตรงกลางเล่มเป็นรูปจิตรกับกุหลาบ แต่ละหน้าช่วยเพิ่มความหนักแน่นและความหมายจากหน้าคู่ที่อยู่ตรงข้าม กอร์กี้และหลู่ ซิ่นเหมาะสมตรงตามเจตนารมณ์ของไทย ในขณะเดียวกันกุหลาบและจิตรก็ถูกผลักดันออกไปสู่โลกภายนอก โดยทำให้มีลักษณะเป็นสากลด้วยการให้ความเกี่ยวข้องกับนักสังคมสัจจนิยม ชาวรัสเซียและชาวจีนและดึงให้เข้ามาสู่สำนักการเขียนแบบมีสำนึกทางสังคมซึ่งไม่มีพรมแดนของชาติใดมาขวางกั้นเอาไว้ได้ ในกรณีของจิตร ภูมิศักดิ์แล้ว ความเคลื่อนไหวของเยาวชนช่วงปลายทศวรรษ 2510 อาจารย์มหาวิทยาลัย สมาชิก พ.ค.ท. และการเซนเซอร์ของรัฐบาลล้วนมีส่วนสร้างนักเขียน-หน้าที่ ทำให้เขากลายเป็นตัวละครพิเศษในประวัติศาสตร์ ผู้ซึ่งมีชีวิตอยู่ระหว่างวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2473 ถึง

วันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2509 โดยพันธนาการอยู่กับกฎเกณฑ์และธรรมเนียมในการพูด และพิมพ์เรื่องเกี่ยวกับชีวิตหรือผลงานของเขา ทุกวันนี้นักศึกษายังจดงานลงในสมุดบนใบหน้าที่เป็นภาพราง ๆ อยู่ต่อไป และเมื่อเวลาหลายปีผ่านไป อาจจะมีคนที่ไม่รู้จักชีวประวัติ ผลงาน และประวัติศาสตร์การเมืองที่ผลักดันให้ใบหน้าเหล่านี้ปรากฏอยู่ในสมุดเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ แต่ยังคงมีพยานรู้เห็นจำนวนมากพออยู่ใกล้ ๆ (เช่น สุภา ทองใบ และคนอื่น ๆ) ที่จะมาปรากฏตัวเนื่องในโอกาสจัดการสัมมนาขึ้น และเป็นอีกครั้งหนึ่งที่พวกเขาจะให้ข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อประกอบขึ้นเป็นภาพบุคคลที่ไม่มีวันจะรวบรวมได้แล้วเสร็จสมบูรณ์ เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2527 เนื่องในโอกาสครบรอบวันที่จิตรเสียชีวิตอีกครั้งหนึ่งนั้น สมาชิกของวงดนตรีคาราวาน ซึ่งได้รับความนิยมจากดนตรีแนวปฏิวัติของวง ตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2516 ได้ร้องเพลงรำลึกถึงจิตร จิตรยังคงมีลมหายใจอยู่ (*เคล็ดลับ* 2527)

หนังสืออ้างอิง
เฉพาะบทความนี้ (บทที่สองของหนังสือ)
งานเขียนของจิตร ภูมิศักดิ์

จิตร. 2506. ภาษาละหุหรือมูเซอร์. "มหาวิทยาลัยลาดยาว." กรุงเทพฯ ต้นฉบับที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์ ดู จิตร 2524 ก: 25-31. (ต้นฉบับชิ้นนี้พิมพ์แล้วเมื่อ พ.ศ. 2526 ในชื่อเดียวกันโดยสำนักพิมพ์ไม้งาม–ผู้แปล).

จิตร (ทีปกร). 2515. *ศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชน.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หนังสือ. พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2500 โดยสำนักพิมพ์เทวเวศม์ พิมพ์ซ้ำใน พ.ศ. 2517 โดยกมล กมลตระกูล และใน พ.ศ. 2521 โดยสำนักพิมพ์ต้นมะขาม.

จิตร (ทีปกร, ศิลป์ พิทักษ์ชน, กวี ศรีสยาม, สมชาย ปรีชาเจริญ). 2517 ก. *บทวิเคราะห์วรรณกรรมยุคศักดินา.* ชมรมหนังสือแสงตะวัน ความเรียงขนาดยาวเกี่ยวกับผู้หญิง บทกวีและโองการแช่งน้ำเป็นสามเรื่องที่มีการพิมพ์ซ้ำในจิตร 2523 ก ความเรียงสองเรื่องนั้นเขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2500.

จิตร (ศิลป์ พิทักษ์ชน). 2517 ข. *บทวิพากษ์ว่าด้วยศิลปวัฒนธรรม.* ฝ่ายศิลปวัฒนธรรมเป็นงานเขียนที่คัดเลือกมาจากคอลัมน์ "ศิลปวิจารณ์" ซึ่งจิตรเขียนลงหนังสือพิมพ์ *ปิตุภูมิ* ระหว่าง พ.ศ. 2499-2500. พิมพ์ซ้ำอีกครั้งเมื่อ พ.ศ. 2521 โดยดอกหญ้า.

จิตร (สมสมัย ศรีศูทรพรรณ). 2517 ค. *โฉมหน้าศักดินาไทย.* พิมพ์ครั้งแรกในชื่อ *โฉมหน้าศักดินาไทยในปัจจุบัน.* ลงในหนังสือ *นิติศาสตร์ 2500* มีการพิมพ์ซ้ำอีกหลายครั้งคือ พ.ศ. 2517 โดยชมรมหนังสือแสงตะวัน ใน พ.ศ. 2522 โดยสำนักพิมพ์แสงเงิน ชื่อแสงเงินเป็นชื่อแม่ของจิตร แต่ฉบับพิมพ์ครั้งหลังนี้เป็นฉบับที่ขโมยพิมพ์ และเมื่อ พ.ศ. 2520 มี

การพิมพ์ซ้ำอีกที่สหรัฐอเมริกา.

จิตร (กวีการเมือง) 2517 ง. *รวมบทกวีและงานวิจารณ์ศิลปวรรณคดีของกวีการเมือง*. แนวร่วมนักศึกษาเชียงใหม่. เชียงใหม่. บทกวีส่วนใหญ่ที่เขียนโดย "กวีการเมือง" นั้นลักลอบนำออกจากคุกและตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ *ประชาธิปไตย* เมื่อ พ.ศ. 2507 บทวิจารณ์ที่เขียนโดย "สมชาย ปรีชาหาญ" ลงในคอลัมน์ "ชีวิตและศิลป" ของหนังสือพิมพ์ *สารเสรี* ระหว่าง พ.ศ. 2500-2501 มีการพิมพ์ซ้ำในชื่อ *ชีวิตและศิลป* โดยใช้นามปากกาว่า "สมชาย" โดยสำนักพิมพ์แมลงสาบ เมื่อ พ.ศ. 2523 สิ่งที่ขาดหายไปจากฉบับพิมพ์ครั้งที่สองนี้คือ ภาพวาด บทกวีการ์ตูน และคำนำสำหรับฉบับที่ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2517 โดย "โยธา".

จิตร, และคนอื่น ๆ. 2517 จ. *รวมบทกวีที่สรรแล้วโดย "กวีประชาชน"* กรุงเทพฯ: กลุ่มวรรณกรรมธรรมศาสตร์. เป็นหนังสือที่คัดเลือกบทกวีและบทเพลงของจิตรมาพิมพ์ หนังสือเล่มนี้ยังรวมบทกวีของเปลื้อง วรรณศรี อัศนี พลจันทร ("นายผี") "อุชเชนี" ทวีป วรดิลก ("ทวีปวร") และคนอื่น ๆ.

จิตร, ผู้แปล. 2518 ก. *คาร์ล มาร์กซ์ ประวัติย่อ*. กรุงเทพฯ: มองราษฎร์. งานแปลระหว่างติดคุกคือ พ.ศ. 2501-2507 ที่แปลจากชีวประวัติซึ่งเขียนโดย อี. สเตปาโนวา (E. Stepanova) เจ. กิบบอนส์. (J. Gibbons) เป็นผู้แปลฉบับภาษาอังกฤษ ซึ่งพิมพ์ที่มอสโกโดยสำนักพิมพ์ภาษาต่างประเทศ เมื่อปี 2503.

จิตร. 2518 ข. "คน พระเจ้า และสวรรค์ของคอร์กี้." ใน แมกซิม กอร์กี้, *เพลงพญาเหยี่ยว*, หน้า 7-31. กรุงเทพฯ: ชมรมโดมทักษิณ (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์). พิมพ์ครั้งแรกใน *นิติศาสตร์*, 6: 4 (2499).

จิตร (สิทธิ ศรีสยาม). 2518 ค. *นิราศหนองคายวรรณคดีที่ถูกสั่งเผา*. กรุงเทพฯ:

สภานักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง พิมพ์ถึงสองครั้งในปี 2518 และอีกครั้งในปี 2523 (ดู จิตร 2523 ก) เขาเขียนเสร็จเมื่อวันที่ 6 เมษายน 2504 ขณะที่ยังติดคุกอยู่.

จิตร. (ผู้แปล). 2519 ก. *ด้วยเลือดและชีวิต เรื่องสั้นที่สรรแล้วของสงครามต่อต้านเวียดนาม*. กรุงเทพฯ: ชมรมหนังสือแสงตะวัน. งานแปลในช่วงติดคุก พ.ศ. 2501-2507 ที่แปลจากหนังสือ *The One-eyed Elephant and the Elephant Genie* ซึ่งพิมพ์ที่ฮานอย โดยสำนักพิมพ์ภาษาต่างประเทศเมื่อ พ.ศ. 2502.

จิตร. 2519 ข. *ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ*. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. มีการพิมพ์ซ้ำในปี 2524 เป็นงานที่เขียนขึ้นในช่วงติดคุก พ.ศ. 2501-2507.

จิตร, ผู้แปล. 2519 ค. *ความเรียงว่าด้วยศาสนา*. กรุงเทพฯ: ชมรมหนังสือแสงตะวัน งานแปลจากงานเขียนของจอร์จ ทอมสัน (George Thomson) เรื่อง "An Essay on Religion" (1954 ed.) ที่ทำเสร็จในช่วงติดคุก พ.ศ. 2501-2507 พิมพ์ซ้ำเมื่อ พ.ศ. 2523 โดยสำนักพิมพ์ดอกรัก.

จิตร. 2521 ก. "คำให้การของจิตร ภูมิศักดิ์." *อาทิตย์*, 1: 46 (16 พฤษภาคม), 8-18. ออกเผยแพร่ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2517 ในรูปของฉบับพิมพ์ดีด นี่คือบันทึกปากคำการสอบสวนจิตรโดยตำรวจสันติบาลมีรายละเอียดเกี่ยวกับชีวิตของเขาจนกระทั่งถึงตอนนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เหตุการณ์ในมหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2496 ที่ทำให้เขาถูกลงโทษพักการเรียนนาน 1 ปี พิมพ์ซ้ำอีกครั้งในกองบรรณาธิการ เมื่อ พ.ศ. 2522.

จิตร, ผู้แปล. 2521 ข. *โคทาน*. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า. งานแปลนวนิยายของเปรมจันท์ที่ทำในช่วงติดคุก พ.ศ. 2501-2507.

จิตร, ผู้แปล. 2521 ค. *แม่.* กรุงเทพฯ: เกิดใหม่. นวนิยายของแมกซิม กอร์กี้ ที่แปลระหว่างช่วงติดคุก พ.ศ. 2501-2507.

จิตร. 2521 ง. *พระเจ้ากำเนิดข้ามาเสรี รวมบทกวีที่สรรแล้ว.* กรุงเทพฯ: ชมรมหนังสือต้นกล้า เป็นการรวบรวมบทกวีจากสมัยเรียนมหาวิทยาลัยและสมัยติดคุก รวมทั้งส่วนที่เหลืออยู่ของบทกวี ชื่อ "แม่" ที่ตีพิมพ์ในหนังสือประจำปีของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยฉบับประจำปี 2496 ด้วย.

จิตร (ศรีนาคร). 2521 จ. *เสียงเพลงแห่งการต่อต้าน.* เป็นความเรียงและงานแปลที่ทำในช่วงติดคุก พ.ศ. 2501-2507 ส่วนบทความเกี่ยวกับโมราวียา (Moravia) เขียนตั้งแต่ พ.ศ. 2498.

จิตร (สมชาย ปรีชาเจริญ) 2522 ก. "อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย." หน้า 83-161 ใน กุหลาบ สายประดิษฐ์ และคนอื่น ๆ, *ประวัติศาสตร์สตรีไทย.* กรุงเทพฯ: ชมรมแสงดาว. เป็นการพิมพ์ซ้ำจากฉบับ พ.ศ. 2519 โดยชมรมหนังสือแสงดาว เรื่องนี้พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2500 จิตรมักใช้นามปากกานี้เวลาเขียนให้ *สารเสรี.*

จิตร. 2522 ข. "บันทึกประจำวันในวัยเยาว์ของจิตร ภูมิศักดิ์." *โลกหนังสือ,* 2: 8, 43-63.

จิตร. 2522 ค. *ภาษาและนิรุกติศาสตร์.* กรุงเทพฯ: ดวงกมล. ความเรียงที่เขียนแต่ครั้งเรียนมหาวิทยาลัยใหม่ ๆ (พ.ศ. 2493-2497) มีเรื่องหนึ่งที่เขียนระหว่างติดคุก (พ.ศ. 2505) และยังมีส่วนไม่สมบูรณ์ ซึ่งยังไม่ได้ตีพิมพ์มาก่อนของ *ความเป็นมา...* (จิตร 2519 ข) รวมอยู่ด้วย.

จิตร (ทีปกร ศรีสยาม). 2523 ก. *บทวิเคราะห์มรดกวรรณคดีไทย.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศตวรรษ. เป็นการพิมพ์บางบทความของจิตร 2518 ก ซ้ำใหม่ เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับวรรณคดีและโองการแช่งน้ำ และยังเป็นการพิมพ์ซ้ำของ 2518 ค เรื่อง "ชีวิตและงานของปิคัสโซ่" นั้นมิได้บอกปีที่มี

การพิมพ์ครั้งแรกไว้ แต่พิมพ์ซ้ำเป็นครั้งแรกในคราวนี้ (อาจเป็นการพิมพ์ครั้งแรกด้วยซ้ำไป เพราะใน "ดั่งเทียนผู้ถ่องแท้แก่คน" บอกว่าเรื่องนี้เป็นบทความที่ยังเขียนไม่จบและยังไม่เป็นที่เผยแพร่ ดู *ดั่งเทียนผู้ถ่องแท้แก่คน*, 2523, หน้า 240-241 - ผู้แปล).

จิตร, ผู้แปล. 2523 ข. *ว่าด้วยศิลปวรรณคดี*. กรุงเทพฯ: กลุ่มลำธาร. เป็นปาฐกถาของ Zhou Yang แสดงที่ปักกิ่งเมื่อ พ.ศ. 2502 เขาแปลเมื่อ พ.ศ. 2505 ขณะติดคุกอยู่.

จิตร. 2524 ก. *ความใฝ่ฝันแสนงาม*. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า. เป็นหนังสือรวบรวมบทกวีและบทเพลงของจิตรที่สมบูรณ์มากที่สุด.

จิตร. 2524 ข. *โองการแช่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา*. กรุงเทพฯ: ดวงกมล. เขียนขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 การศึกษาเรื่องโองการแช่งน้ำเล่มนี้ไม่เคยได้รับการตีพิมพ์เลยจนกระทั่ง พ.ศ. 2524.

จิตร (นาครทาส). 2524 ค. "ผีตองเหลือง," *โลกหนังสือ*, 4:12 (กันยายน): 40-52. ความเรียงเกี่ยวกับศาสนา เรื่องนี้เป็นงานเขียนเรื่องหนึ่งที่ก่อให้เกิดกรณีโยนบกขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2496.

จิตร. 2525 ก. *ความอบอุ่นอันอ่อนหวาน*. กรุงเทพฯ: ไม้งาม. "เมืองบ่อยาง" บรรณาธิการ. เป็นความเรียง บทกวี และจดหมายขณะที่เขียนสมัยอยู่มหาวิทยาลัย ระหว่าง พ.ศ. 2493-2497 งานเขียนชิ้นแรกนั้น ต่อมาบรรณาธิการยอมรับในความผิดพลาดว่า เป็นงานเขียนของทวีป วรดิลก ดู *โลกหนังสือ*, 6: 4 (มกราคม 2526), 53.

จิตร. 2525 ข. *ข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไม้งาม. ในคำนำเสนอว่าจิตรเขียนความเรียงพวกนี้ขึ้นมาควบคู่กับ *ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ*.

(จิตร. 2519 ข.) ภายหลังที่เขาได้รับการปล่อยตัวออกจากคุกช่วง พ.ศ. 2507-2508 ก่อนหน้าที่เขาจะหลบลงใต้ดิน.

จิตร. 2525 ค. *ประวัติศาสตร์สนทนาตำนานแห่งนครวัด*. กรุงเทพฯ: ไม้งาม. บรรณาธิการเสนอว่า งานชิ้นนี้เขียนขึ้นก่อนติดคุก อาจเป็นช่วงปีสุดท้ายที่เรียนในมหาวิทยาลัย เมื่อจิตรทำงานเป็นมัคคุเทศก์นำชาวต่างประเทศไปชมนครวัด แต่ดูจากหลักฐานอ้างอิงที่ใช้แล้ว ไม่น่าจะเขียนขึ้นก่อน พ.ศ. 2501.

จิตร. 2526. *สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา*. ไม้งาม. บรรณาธิการจัดให้เป็นงานที่เขียนขึ้นคู่กับ *ความเป็นมา...* (จิตร 2519 ข) จนกระทั่งถึงตอนที่เขาพ้นโทษใน พ.ศ. 2507

จิตร. ผู้แปล. 2531. *คนขี่เสือ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า. งานแปลวรรณกรรมอินเดีย.

หนังสืออ้างอิงอื่นๆ

ภาษาไทย

กองบรรณาธิการสยามนิกร. 2522. *คนป่า*. กรุงเทพฯ: อาทิตย์.

กลุ่มพิทักษ์วรรณกรรมของประชาชน. 2518 (?) *ครอง จันดาวงศ์ และชีวิตบนเทือกเขาภูพานของจิตร ภูมิศักดิ์*. กรุงเทพฯ: กลุ่มพิทักษ์วรรณกรรมประชาชน.

กาญจนา ตั้งชลทิพย์. 2522. "งานเขียนทางด้านประวัติศาสตร์ของสังข์ พัฒโนทัย." *วารสารธรรมศาสตร์*, 9: 1 (กรกฎาคม-กันยายน 2522), 120-149.

เคล็ดลับ. 2527. "จิตร ภูมิศักดิ์: วันนี้ยังมีลมหายใจอยู่." 1: 37 (12-18 พฤษภาคม 2527), 44-45.

จำเริญ แสงดวงแข. 2520. "วิเคราะห์วรรณกรรมของจิตร ภูมิศักดิ์." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

จินดา ดวงจินดา. 2522. "จุดจบที่ไม่มีวันจบ." ใน *ปากไก่*, หน้า 111-117. กรุงเทพฯ: สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2495. *มหาวิทยาลัยฉบับปิยมหาราชานุสรณ์ 23 ตุลาคม 2495*. พระนคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

———. 2519. *อักษรศาสตรพิจารณ์*, 3: 11-12 (เมษายน-พฤษภาคม).

ชลธิรา (กลัดอยู่) สัตยาวัฒนา. 2517 ก. "การบรรยายเรื่องการตอบสนองปฏิกิริยาของคนรุ่นใหม่ที่มีต่อวรรณคดีไทย, *อักษรศาสตรพิจารณ์*, 2: 3 (สิงหาคม), 19-38.

ชลธิรา (กลัดอยู่) สัตยาวัฒนา และคนอื่น ๆ. 2517 ข. "ศิลปินของประชาชน." อักษรศาสตรพิจารณ์, 2: 1 (มิถุนายน), 6-31.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2522. *เทียนวรรณ และ ก.ศ.ร. กุหลาบ*. กรุงเทพฯ: ธีรนันท์.

ชุมนุมวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2519. *รายงานการสัมมนา ควรเผาวรรณคดีไทยหรือไม่*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะมนุษยศาสตร์.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. 2493. *พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 5*. พระนคร: กรมศิลปากร.

ทวีป วรดิลก. ("ทวีปวร", นามแฝง) 2524. "จากหลู่ซิ่นถึงจิตร ภูมิศักดิ์." *โลกหนังสือ*, 5: 3 (ธันวาคม 2524), 60-68.

ทองใบ ทองเปาด์. 2517. *คอมมิวนิสต์ลาดยาว*. กรุงเทพฯ: คนหนุ่ม.

ธงชัย พึ่งกันไทย. 2521. "ลัทธิคอมมิวนิสต์และนโยบายต่อต้านของรัฐบาลไทย พ.ศ. 2468-2500." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. 2517. *การใช้กฎหมายป้องกันคอมมิวนิสต์*. กรุงเทพฯ: กระทรวงกลาโหม พิมพ์ครั้งที่ 5.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2527. สนทนา, 25 มกราคม, กรุงเทพฯ.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. 2526. *เพียงความเคลื่อนไหว*. กรุงเทพฯ: เจ้าพระยา.

"ประชาบาล" (นามแฝง). 2493. *ข้าพเจ้าอยากเป็นคอมมิวนิสต์*. พระนคร: หอสมุดกลาง.

พฤทธิสาณ ชุมพล, ม.ร.ว. 2528. "ย้อนระลึกถึงคนรุ่นใหม่ กำเนิดขบวนการนักศึกษา 14 ตุลาคม 2516 ในบริบทการเมืองไทย." *ปาจารยสาร*, 12: 5 (กันยายน-ตุลาคม 2528), 56-67.

ภิรมย์ ภูมิศักดิ์. 2523 (?). *คิดถึงแม่*. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

———. 2524. "ความหลังในวัยเยาว์." *โลกหนังสือ*, 4: 12 (กันยายน), 36-39.

"เมือง บ่อยาง" (นามแฝง). 2519. "จิตร ภูมิศักดิ์กับการประท้วงครั้งแรก." *อักษรศาสตรพิจารณ์*, 3: 13-14 (มิถุนายน-กรกฎาคม 2519), 59-61.

———. 2523. *บทเพลงแห่งรุ่งอรุณ*. กรุงเทพฯ: ชมรมหนังสือต้นกล้า.

"เมือง บ่อยาง" และคนอื่น ๆ. 2523. *ดั่งเทียนผู้ถ่องแท้แก่ผู้คน รวมบทความเกี่ยวกับจิตร ภูมิศักดิ์*. กรุงเทพฯ: ปุยฝ้าย.

"เมือง บ่อยาง" (นามแฝง). 2524. "เหตุการณ์ที่ข้าถูกกล่าวโทษ." *โลกหนังสือ*, 4: 12 (กันยายน), 53-62.

"แม่ขวัญข้าว" (นามแฝง) 2521. "หนังสือต้องห้ามนิติศาสตร์ธรรมศาสตร์ ฉบับรับศตวรรษใหม่ พ.ศ. 2500." *โลกหนังสือ*, 2: 1 (ตุลาคม), 77-80.

———. 2522. "หนังสือหายาก." *โลกหนังสือ*, 3: 3 (ธันวาคม), 50-54.

"ลำนำ วรรณศิลป์" (นามแฝง) 2523. "บทวิเคราะห์กระแสการยกย่อง. จิตร ภูมิศักดิ์ ช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516-6 ตุลาคม 2519." ใน ("เมืองบ่อยาง"

และคนอื่น ๆ 2523: 211-221).

โลกหนังสือ, 2521. "ไว้อาลัยแม่ของจิตร ภูมิศักดิ์." 1: 4 (มกราคม), 27-29.

โลกหนังสือ, 2522 ก. "จินดา ดวงจินดาเขียนเรื่องสั้นถึงจิตร ภูมิศักดิ์." 2: 9 (มิถุนายน), 6-7.

โลกหนังสือ, 2522 ข. "เบื้องหลังชีวิตและข้อถกเถียงใหม่เกี่ยวกับจิตร ภูมิศักดิ์." 3: 3 (ธันวาคม), 10-17.

โลกหนังสือ, 2524 ก. "นามานุกรมนักเรียน ม.ร.ว. สุมนชาติ สวัสดิกุล." 5: 1 (ตุลาคม), 11.

โลกหนังสือ, 2524 ข. "สัมภาษณ์วิลเลียม เจ. เก็ดนีย์ต่อกรณีโยนบก." 4: 12 (กันยายน), 62-63.

โลกหนังสือ, 2524 ค. "สัมภาษณ์ ม.ร.ว. ดวงใจ ชุมพล." 5: 3 (ธันวาคม), 44-45.

วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์. 2528. "กบฏสันติภาพ." *วารสารธรรมศาสตร์*, 14: 2 (มิถุนายน), 5-38.

สมัคร บุราวาศ และคนอื่น ๆ. 2517. *มหาชนทรรศนะ*. กรุงเทพฯ: กลุ่มวิชาการเพื่อประชาชน พิมพ์ซ้ำจากฉบับ พ.ศ. 2495.

สยามนิกร. 2522. "บทสัมภาษณ์สังข์ พัฒโนทัย." 99 (21 พฤษภาคม), 28-31.

สยามใหม่. 2526. "บันทึกลับ พ.ค.ท. คำให้การอุดม ศรีสุวรรณ." 2: 61 (14 มกราคม), 30-34.

สุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ. 2517. *จิตร ภูมิศักดิ์ นักรบของคนรุ่นใหม่*. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

สุพจน์ ด่านตระกูล. 2500. *ขบวนการกู้ชาติ*. พระนคร: เอกสินการพิมพ์.

สุภา ศิริมานนท์. (2494) 2517. *แคปิตะลิส์ม*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.

สุภา ศิริมานนท์. (2495) 2519. *คอรัปชั่นในวงการหนังสือพิมพ์*. กรุงเทพฯ: สมาคมเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์.

สุวดี (เจริญพงศ์) ธนประสิทธิ์พัฒนา. 2522. "ปฏิกิริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเคลื่อนไหวทางความคิดสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ (พ.ศ. 2468-2475)." ใน *การเมืองการปกครองไทยสมัยใหม่ รวมงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์.* สุวดี เจริญพงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช, บรรณาธิการ, หน้า 293-359. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

เสถียร จันทิมาธร. 2525. *สายธารวรรณกรรมเพื่อชีวิตของไทย.* กรุงเทพฯ: เจ้าพระยา.

อุดม ศรีสุวรรณ ("บรรจง บรรเจิดศิลป์" นามแฝง). 2521. *ชีวิตกับความใฝ่ฝัน.* กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

———. ("อรัญญ์ พรหมชมภู" นามแฝง). 2522. *เส้นทางสังคมไทย.* กรุงเทพฯ: อักษร. เป็นการพิมพ์ซ้ำเรื่อง *ไทยกึ่งเมืองขึ้น.* พระนคร: มหาชน. 2493.

"เอี้ยง หัวดง" (นามแฝง). 2522. "เมื่อจิตร ภูมิศักดิ์เรียนภาษาจีน." *โลกหนังสือ,* 2: 8 (พฤษภาคม), 79-88.

ภาษาอังกฤษ

Anderson, Benedict. 1985. *In the Mirror: Literature and Politics in Siam in the American Era.* Bangkok: Duang Kamol.

Bernatizik, Hugo Adolf. 1958. *The Spirits of the Yellow Leaves.* Trans. E. W. Dikes. London: Robert Hale Ltd.

Charnvit Kasetsiri. 1979. "The Historiography from Ancient Times to the Modern Period." In *Perceptions of the Past in Southeast Asia*, ed. A. J. S. Reid and D. G. Marr, 156-170. Hong Kong: Heinemann.

Darling, Frank C. 1965. *Thailand and the United States.* Washington D.C.: Public Affairs Press.

Flood, E. Thadeus. 1975. "The Thai Left Wing in Historical Context." *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, 7: 2, 55-67.

———. 1977. "Jit Phumisak: Profile of a Revolutionary Intellectual," *Indochina Chronicle*, 54, 12-14.

Foucault, Michel. 1972. *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language*. Trans. A. M. Sheridan Smith. New York 1972.

———. 1979. "What is an Author?." In *Textual Strategies: Perspectives in Post-Structuralist Criticism*, pp. 141-160. Ed. and introd. Josue V. Harari. Ithaca: Cornell University Press.

Gedney, William J. 1952. *Weekly Review of Siamese Periodical Literature*. Bangkok.

Girling. John L. S. 1981. *Thailand: Society and Politics*. Ithaca: Cornell University Press.

Hayes, Samuel P. 1971. *The Beginning of American Aid to Southeast Asia: The Griffith Mission of 1950*. Lexington, Mass: D.C. Heath and Company.

La Feber, Walter. 1976. *America, Russia, and the Cold War, 1945-1975*. Third ed. New York: John Wiley and Sons.

Lobe, Thomas. 1977. *United States Security Policy and Aid to the Thailand Police*. Denver: University of Denver (Colorado Seminary)

Morell, David and Chai-anan Samudavanija. 1981. *Political Conflict in Thailand: Reform, Reaction, Revolution*. Cambridge, Mass: Oelgeschlager, Gunn & Hain.

Neher. Arlene Becker. 1980. "Prelude to Alliance: The Expansion of

American Economic Interest in Thailand during the 1940's." Ph. D. dissertation, Northern Illinois University.

Nidhi Aeusrivongse. 1982. "A Dialogue of Two Thai Historians." Unpublished paper.

Nuechterlein, Donald E. 1965. *Thailand and the Struggle for Southeast Asia.* Ithaca: Cornell University Press.

O'Conner, Stanley J. 1981. "Lauriston Sharp and Southeast Asian Studies at Cornell." In *Cornell University Arts and Science Newsletter,* 3: 1.

Reynolds, Craig J. 1973. "The Case of K.S.R. Kulab: A Challenge to Royal Historical Writing in the Late Nineteenth Century Thailand." *Journal of the Siam Society,* 61: 2 (July), 63-90.

————. 1984. "The Plot of Thai History." In *Historical Documents and Literary Evidence.* Bangkok: International Conference on Thai Studies, Thai Studies Program, Chulalongkorn University.

Reynolds, Craig J. and Hong Lysa. 1983. "Marxism in Thai Historical Studies." *Journal of Asian Studies,* 43: 1 (Nov.), 77-104.

Ryan, Michael. 1982. *Marxism and Deconstruction: A Critical Articulation.* Baltimore and London: The John Hopkins University Press.

Shirk, Paul. 1969. "Thai-Soviet Relations." *Asian Survey,* 9: 9 (Sept.), 682-693.

Stanton, Edwin F. 1957. *Brief Authority: Excursions of a Common Man in an Uncommon World.* London: Robert Hale Ltd.

Sturrock, John ed. 1979. *Structuralism and Since: From Levi-Strauss to*

Derrida. New York: Oxford University Press.

Thak Chaloemtiarana. 1979. *Thailand: The Politics of Despotic Paternalism*. Bangkok: Social Science Association of Thailand and Thai Khadi Institute, Thammasat University.

โครงเรื่องของประวัติศาสตร์ไทย : ทฤษฎีและการปฏิบัติ

ผู้แปล รัชนีพร จันทรอารี

ข้าพเจ้าเขียนบทความนี้ขึ้นด้วยความเคารพที่มีต่อ Richard B. Davis ผู้มีคุณูปการต่อการศึกษาเกี่ยวกับประเทศและคนไทย ซึ่งจะยังคงมีสืบเนื่องต่อไปอีกนาน ก่อนหน้านี้งานเขียนเรื่องนี้ได้รับการตีพิมพ์ในที่ประชุมทางวิชาการไทยศึกษาที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2527 (International Conference of Thai Studies, Bangkok, 1984) และฉบับแปลภาษาไทยได้พิมพ์เผยแพร่ในหนังสือแสดงมุทิตาจิตต่อ ดร.นิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา 2533.

ในที่นี้ได้ปรับปรุงบทความแปลภาษาไทยข้างต้น ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ในสุนทรี อาสะไวย์และคนอื่นๆ, (บรรณาธิการ), *ไทยคดีศึกษา: รวมบทความทางวิชาการเพื่อแสดงมุทิตาจิต อาจารย์ พันเอกหญิง คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา* (กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊พ จำกัด, 2533) โดยนำมาแก้ไขเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ขึ้นตามต้นฉบับพิมพ์ภาษาอังกฤษ "The Plot of Thai History: Theory and Practice," *Patterns and Illusions Thai History and Thought* (in the memory of Richard B. Davis) Gehan Wijeyewardene and E. C. Chapman, ed., (Canberra: Richard B. Davis Fund and Department of Anthropology, Research School of Pacific Studies, Australian National University, 1992), pp. 313-332.

คำนำ

การเล่าเรื่องเป็นส่วนสำคัญของการเขียนประวัติศาสตร์ แม้แต่คำว่าประวัติศาสตร์ในภาษาอังกฤษ "history" ก็มีคำว่าเรื่อง (story) อยู่ด้วย ทว่านักประวัติศาสตร์อาชีพที่ผ่านการฝึกฝนมาน้อยคนนักที่จะยอมรับว่า ตนเองผูกพันอยู่กับสิ่งที่แสนจะธรรมดาสามัญอย่างการเล่าอะไรสักเรื่อง นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่คงจะเห็นพ้องว่า **การเล่าเรื่อง**เป็นเพียงหนึ่งในสารพัดวิธีการของการถ่ายทอดอดีต นอกเหนือไปจาก**การพรรณนา**สถานการณ์และ**การวิเคราะห์**กระบวนการทางประวัติศาสตร์ (White 1987: 27) ในปัจจุบันนี้นักประวัติศาสตร์ที่ผ่านการฝึกฝนจากมหาวิทยาลัย จะถูกสอนให้รู้จักใช้วิธีการศึกษาและทฤษฎีที่เหมาะสมในการตีความเอกสาร และหากเป็นไปได้ก็ให้รู้จักใช้ศัพท์แสงทางสังคมศาสตร์และกระบวนทัศน์เพื่ออธิบายข้อมูลที่รวบรวมมา วิธีการศึกษาและทฤษฎีเหล่านี้ มีส่วนเกี่ยวข้องน้อยมากกับการบรรยายหรือการเล่าเรื่อง เพราะมักถือกันว่าความชำนาญในการบรรยายหรือเล่าเรื่องเป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ต้องค้นหาเอาเอง ไม่ได้มีการสอนเป็นเรื่องเป็นราว จากประสบการณ์ของข้าพเจ้า ครูสอนประวัติศาสตร์แทบจะไม่เคยทำให้ผู้เรียนตระหนักถึงความสำคัญของการเล่าเรื่องที่ดี ถ้าจะพูดให้ตรงจุดก็คือ แทบจะไม่เคยแสดงให้ผู้เรียนเห็นว่าจะเล่าเรื่องที่ดีได้อย่างไร

ในช่วงยี่สิบปีที่ผ่านมา ได้เกิดการใช้ศัพท์ทางวิชาการใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นในประเทศไทย เพราะนักประวัติศาสตร์ได้ปรับเปลี่ยนไปมุ่งเน้นงานในเชิงวิจัยมากขึ้น ทั้งพิถีพิถันกับทักษะของตนมากขึ้น คำศัพท์เหล่านี้เต็มไปด้วยศัพท์ทางวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ ตัวอย่างของศัพท์บางคำเช่น วิเคราะห์ (analysis) ข้อสมมติฐาน (hypothesis) โครงสร้างของสังคม (social structure) ชนชั้น (class) รูปของสังคม (social formation) ระบบ (system)

และทฤษฎี (theory) ย้ำให้เห็นถึงถ้อยคำทางสังคมศาสตร์ที่นักประวัติศาสตร์ชอบใช้ ศัพท์อื่นๆ บางคำซึ่งมักใช้ในงานเขียนประวัติศาสตร์ เช่น บริบท (context) และบทบาท (role) ก็เป็นที่คุ้นเคยในหมู่นักการละคร และนักเขียนนวนิยายเช่นเดียวกับนักประวัติศาสตร์ ซึ่งแสดงถึงมิติในเชิงวรรณกรรมและไม่ใช่วิทยาศาสตร์ของงานเขียนประวัติศาสตร์ แต่สำหรับนักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ดูเหมือนว่าแนวทางการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์จะมีประโยชน์มากที่สุดในการตีความอดีต นักประวัติศาสตร์ประเภทเล่าเกร็ดเรื่องราวในอดีต เช่น น.อ. สวัสดิ์ จันทนี และชาลี เอี่ยมกระสินธุ์ ถูกมองว่าเป็นนักประวัติศาสตร์ชาวบ้านหรือเรื่องพื้นๆ มากกว่าจะเป็นนักประวัติศาสตร์อาชีพแบบเป็นเชิงวิทยาศาสตร์

ที่จริงแล้ว การบรรยาย เป็นหนึ่งในหลายองค์ประกอบ ที่มีส่วนในการอธิบายของนักประวัติศาสตร์ถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีต งานเขียนประวัติศาสตร์อาจถือได้ว่าเป็นองค์รวมรูปแบบหนึ่งของแบบแผนวาทกรรมในหลายลักษณะ เช่น เชิงวิทยาศาสตร์ วรรณกรรม การบรรยาย และในเชิงปรัชญา ถูกนำมาประสานเข้าด้วยกัน เมื่อเราอ่านงานประวัติศาสตร์ชิ้นหนึ่ง เรามักจะไม่ตระหนักถึงลักษณะแบบแผนหรือประเภทต่าง ๆ ที่แตกต่างกันเหล่านี้ ซึ่งถูกนำมาร้อยรัดเข้าเป็นประโยค ย่อหน้า และบท ในบทความนี้ ข้าพเจ้ามุ่งที่จะแยกแยะ และตรวจสอบอย่างละเอียดถึงลักษณะการเล่าเรื่องเรื่องที่เป็นส่วนประกอบหนึ่งของภาษาที่เป็นวาทกรรมแบบประวัติศาสตร์ (historical discourse) ในเบื้องต้นข้าพเจ้าต้องการชี้ให้เห็นว่า การเล่าเรื่องสามารถถ่ายทอดและอธิบายอดีตได้อย่างไร จากนั้นข้าพเจ้าจะยกตัวอย่างบางประการ ที่แสดงให้เห็นว่านักประวัติศาสตร์ไทยได้สร้างหรือรื้อฟื้น "โครงเรื่อง" ของอดีตของไทยอย่างไร

การเล่าเรื่องในงานเขียนประวัติศาสตร์

ในช่วงไม่นานนี้ วรรณคดีศึกษาในโลกตะวันตกได้ทุ่มเทความสนใจอย่างมากไปที่การบรรยาย เรื่อง และทฤษฎีการบรรยาย ซึ่งส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากอิทธิพลของภาษาศาสตร์และสัญญวิทยา (Semiotics) ต่อวรรณคดีศึกษาและแวดวงที่เกี่ยวข้อง (Culler 1975; Hawkes 1983; Scholes 1974) พวกโครงสร้างนิยมแนวฝรั่งเศสมีทัศนะว่า ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของมนุษยชาติสามารถจะศึกษาได้ราวกับเป็นปรากฏการณ์ทางภาษา (White 1985: 230) งานของนักปรัชญาทางภาษาเช่น โรลองด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) และ เฟอร์-ดินาน เดอ โซซูร์ (Ferdinan de Saussure) กำลังมีอิทธิพลมากขึ้นในการศึกษาทางประวัติศาสตร์ และทรงอิทธิพลอย่างสูงแล้วในวรรณคดีศึกษา ปรัชญา ทฤษฎีการสื่อสาร และมานุษยวิทยา สัญญวิทยา ใช้เวลาพอสมควรกว่าจะแพร่มาถึงประเทศไทย และผลกระทบของมันยังคงเล็กน้อยมากในวงวิชาการ คำอธิบายอย่างเป็นระบบครั้งแรกในภาษาไทยปรากฏใน พ.ศ. 2525 ในงานเขียนของนักคิดชาวไทยผู้หนึ่งซึ่งเคยศึกษาอยู่ในฝรั่งเศส (สุกัญญา 2525) สาเหตุที่พัฒนาการของสัญญวิทยาในประเทศไทยดำเนินไปอย่างเชื่องช้าประการแรกมาจากความจริงที่ว่า นักภาษาศาสตร์ชาวไทยส่วนใหญ่มักถูกฝึกฝนทางภาษาศาสตร์ประยุกต์มากกว่าในเชิงทฤษฎีทางภาษาศาสตร์ ในขณะที่นักประวัติศาสตร์ของทฤษฎีภาษาศาสตร์มีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการค้นพบโครงสร้างนิยม และสัญญวิทยาอีกครั้งหนึ่ง ประการที่สอง ทฤษฎีในทุกสาขาวิชาการในประเทศไทยถูกครอบงำโดยสังคมศาสตร์ ศัพท์ และแนวคิดทางสังคมศาสตร์จำนวนมากดึงมาจากงานของมาร์กซ์และเองเกลส์ โดยมีความสอดคล้องโดยตรงต่อเป้าหมายของประเทศไทยในการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัย ในภาวะเช่นนี้ นักวิชาการไทยย่อมไม่อาจเห็น

ความเกี่ยวเนื่องโดยตรงของสัญญวิทยาต่องานของพวกเขา และต่อปัญหาสังคมหนักอึ้งที่ประเทศชาติกำลังเผชิญอยู่

นักเขียนท่านหนึ่ง ที่เชื่อมโยงสัญญวิทยาเข้ากับการเล่าเรื่องคือ Roland Barthes ในบทความขนาดสั้น เรื่อง "Historical Discourse" บาร์ตส์ท้าทายถึงความแตกต่างระหว่างวาทกรรมแบบ "*ประวัติศาสตร์*" กับแบบ "*เรื่องแต่ง*" บาร์ตส์ตั้งคำถามว่า "*ที่จริงแล้วมีความแตกต่างแน่ชัดอย่างไร ระหว่างการเล่าเรื่องด้วยข้อเท็จจริงกับด้วยจินตนาการ*" ที่จะทำให้เราสามารถแยกแยะวิธีการที่เราเล่าเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ออกจากวิธีการที่เราใช้เล่าเรื่องราวที่แต่งขึ้นในมหากาพย์ นวนิยาย และบทละคร (Barthes 1970: 145; White 1987: 35-38) ในการวิเคราะห์ของบาร์ตส์ต่อองค์ประกอบของการเขียนงานทางวิชาการ ดังเช่น บรรณานุกรม เชิงอรรถ และศัพท์ทางภาษาศาสตร์ที่เรียกกันว่า shifters (หรืออุปกรณ์เครื่องเคลื่อนย้าย) เป็นเพียงแต่สร้างภาพมายาของความเป็นจริงในอดีต อดีตเป็นจริงที่ดำรงอยู่ชั่วนิรันดรนั้นอยู่เหนือจากการหยั่งถึงได้ด้วยถ้อยคำ ทั้งหมดที่นักประวัติศาสตร์สามารถอ้างได้ว่าเป็นผู้สร้าง ก็คือผลกระทบของความจริง (reality effect) บาร์ตส์ประกาศว่า "*วาทกรรมแบบประวัติศาสตร์เป็นการแสดงจอมปลอมบทหนึ่ง*" (Barthes 1970: 154) ซึ่งนับเป็นถ้อยคำที่จงใจจะเล่นงานนักประวัติศาสตร์ผู้หลงใหลกับพลังของวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์อย่างแรง

เฮย์เดน ไวท์ (Hayden White) ผู้ซึ่งต่างจากบาร์ตส์ เขาผ่านการอบรมฝึกฝนมาในฐานะนักประวัติศาสตร์ ได้เขียนอรรถาธิบายไว้อย่างกว้างขวางเกี่ยวกับการเล่าเรื่องเชิงประวัติศาสตร์ ด้วยความพยายามที่จะชี้ชัดว่าเรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์แตกต่างจากเรื่องเล่าประเภทอื่นอย่างไร อาจมีผู้ตั้งข้อสงสัยว่าเขาประสงค์ที่จะทำให้นักประวัติศาสตร์มีสำนึกมากขึ้นว่าพวกเขาใช้การเล่าเรื่อง

อย่างไร ไวท์เป็นคนหนึ่งในนักประวัติศาสตร์คนแรก ๆ ในอเมริกา ที่ได้รับอิทธิพลจากงานเขียนของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) นักปรัชญาและนักประวัติศาสตร์ ผู้มีส่วนทั้งที่เสริมและโต้ตอบกระแสโครงสร้างนิยมในฝรั่งเศส วิธีที่ฟูโกต์คิดเกี่ยวกับภาษาได้กระตุ้นความสนใจของไวท์ และจัดฟูโกต์อยู่ในสายหนึ่งของพวกโครงสร้างนิยมของฝรั่งเศสซึ่ง "*ต่อต้านวิทยาศาสตร์ในแง่ของการสร้างความหมายอย่างถึงแก่น*" (White 1985: 259) สำหรับนักเขียนและนักคิดผู้รับแนวคิดนี้มาใช้นั้น สมบัติเชิงวรรณศิลป์ของภาษาและโครงสร้างจิตสำนึก เป็นการซ่อนเร้นความเป็นจริงของโลกมากกว่าจะเผยให้เห็นความจริง แนวคิดแบบนี้ก็เช่นเดียวกับที่โรลองด์ บาร์ตส์เสนอใน "Historical Discourse" นั่นคือปั่นทอนความเข้าใจที่มักมีกันว่า ถ้อยคำของนักประวัติศาสตร์ถ่ายทอดความจริงของอดีตอย่างแม่นยำได้

สำหรับนักประวัติศาสตร์ ผู้มีความเชื่อมั่นในการเล่าเรื่อง ว่าจะสามารถบอกเราได้จริง ๆ เกี่ยวกับอดีตที่เป็นจริงนั้น วิธีการทางประวัติศาสตร์ประกอบด้วยการวินิจฉัยว่าสิ่งที่ "*เป็นเรื่องจริงหรือมีความเป็นไปได้มากที่สุด*" นั้นสามารถอ้างอิงได้ด้วยหลักฐาน (White 1987: 27) ในแง่นี้นักประวัติศาสตร์จึงถือว่าได้ "ค้นพบ" เรื่องราวที่เป็นจริงและเป็นไปได้นี้ อันเป็นเรื่องราวที่ชวนให้เข้าใจว่าเหมือนกับเหตุการณ์ในอดีต กล่าวอีกนัยหนึ่ง ถือกันว่า การเล่าเรื่องได้ถูกสมมติให้เป็นแบบจำลองด้วยถ้อยคำถึงเหตุการณ์และกระบวนการในอดีต ที่ดำรงอยู่เหนือขอบข่ายของการทดลองและสังเกตการณ์ (White 1985: 82) การเล่าเรื่องได้จำลองเหตุการณ์และกระบวนการต่าง ๆ ออกมาเป็นภาษา เรื่องเล่าได้สร้างอดีตขึ้นมาอีกครั้งในปัจจุบัน (White 1987: 27)

ในบทความและหนังสือของเขา ไวท์ได้ท้าทายคำอวดอ้างความเป็นวิทยาศาสตร์ของงานเขียนประวัติศาสตร์ โดยเสนอว่าจะต้องเข้าใจว่าประวัติ-

ศาสตร์เป็นรูปแบบทางวรรณกรรม เป็นสิ่งประดิษฐ์ทางภาษามากกว่าเป็น "*ข้อพิสูจน์*" หรือ "*เครื่องยืนยัน*" ไวท์ให้เหตุผลว่า โครงเรื่องในการเล่าเรื่องทางประวัติศาสตร์มิใช่มีอยู่ในอดีต แล้วรอคอยเพื่อจะถูกค้นพบ แต่ทว่าถูกสร้างขึ้นหรือประดิษฐ์ขึ้นโดยนักประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์เป็น "*เรื่องแต่งขึ้นโดยใช้คำ เนื้อหาของเรื่องก็ถูก 'ประดิษฐ์' ขึ้น พอ ๆ กับที่ถูก 'ค้นพบ' และรูปแบบของเรื่องมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับวรรณกรรมมากกว่าความคล้ายคลึงกับวิทยาศาสตร์*" (White 1985: 82) ประวัติศาสตร์ "*อธิบาย*" อดีตโดยการสร้างเรื่องจากพงศาวดาร ซึ่งลดทอนอดีตให้เหลือเป็นเพียงลำดับของเหตุการณ์ชุดหนึ่ง การเล่าเรื่องเสริมแต่งลำดับเหตุการณ์นั้นด้วย "*โครงสร้าง, ด้วยระเบียบของความหมาย*" จนกระทั่งชุดของเหตุการณ์มิได้เป็น "*เพียงแค่ลำดับเรื่อง*" (White 1981: 5) ประวัติศาสตร์ที่ประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะในแง่การนำเสนอคำอธิบายอดีตทำอย่างนี้ทั้งนั้น เพราะประวัติศาสตร์เหล่านั้น เล่าเรื่อง ๆ หนึ่งได้เหมาะเจาะกับเหตุการณ์ชุดหนึ่งในประวัติศาสตร์ เหมือนมือที่สวมใส่พอดีกับถุงมือ ไวท์ใช้คำว่า "*การวางโครงเรื่อง*" (emplotment) เพื่อเรียกกระบวนการเลือกแนวเรื่องที่เหมาะกับหลักฐาน "*ซึ่งเป็นปฏิบัติการเชิงวรรณกรรมอย่างยิ่ง เรียกอีกอย่างก็คือ เป็นการแต่งเรื่องนั่นเอง*" (White 1985: 85) ทั้งยังปรากฏว่า การวางโครงเรื่อง เป็นเพียงหนึ่งในรูปแบบการอธิบายสามอย่างที่นักประวัติศาสตร์ใช้ อีกสองประเภทคือ "*การอธิบายโดยการให้เหตุผลอย่างเป็นทางการ*" และ "*การอธิบายโดยนัยทางอุดมการณ์*" (White 1973: 1-42) สำหรับบาร์ตส์และนักคิดชาวฝรั่งเศสอื่น ๆ แล้ว การยอมรับเสียว่า การลงมือวางโครงเรื่องเป็น "*การแต่งเรื่อง*" ถือเสมือนเป็นการปลดปล่อย การทำแบบนี้เป็นที่มาแบบหนึ่งของเสรีภาพ เพราะทำให้บทบาทของผู้สร้างความหมายฟื้นคืนกลับสู่มนุษย์ (Gossman 1978: 33)

โครงเรื่องของประวัติศาสตร์เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร? มีความเป็นไปได้ที่จะเปลี่ยนโครงเรื่อง ด้วยการเล่าเรื่องเกี่ยวกับกลุ่มคนที่ยังคงไม่เป็นที่รู้จักหรือถูกทอดทิ้ง เช่น ประชาชนหรือชาวนาแทนที่จะกล่าวถึงพวกคนชั้นสูง สิ่งที่เปลี่ยนไปตามกาลเวลาไม่ว่าจะเป็น ตัวบุคคล ชนชั้น หรือกระบวนการ ที่จะกลายมาเป็น "*ตัวละคร*" หลักหรือตัวละครนำในเรื่องเล่าก็มีส่วนสำคัญเช่นกัน หรืออาจจะเป็น ชาติ? รัฐ? ตัวตนทางภูมิศาสตร์? (geo-body?) รูปของสังคม? ตัวละครสำคัญนี้เอง ทำให้เกิดวิถีทางที่แตกต่างกันตามโครงเรื่องที่ดำเนินไป ตัวอย่างเช่น การวิเคราะห์การก่อรูปของสังคมไทยซึ่งเป็นที่นิยมกันในช่วงต้นทศวรรษ 1980 ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใหม่ในเรื่องการแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทยทั้งหมด (Reynolds and Hong 1983; Reynolds 1987; chap. 3) และในระยะไม่กี่ปีมานี้ การนำตัวละครสำคัญตัวใหม่ ๆ เข้ามา ได้ก่อให้เกิดการพัฒนาที่สำคัญในการเขียนประวัติศาสตร์ไทยอีก

ข้อถกเถียงของไวท์วางอยู่บนพื้นฐานความเข้าใจของเขาที่มีต่อการเขียนประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นรหัส (code) ชนิดหนึ่ง ภายใต้รหัสแบบนี้ เหตุการณ์จะถูกนำเสนอตามโครงสร้างของโครงเรื่องหรือประเภทของเรื่อง นักประวัติศาสตร์ทำให้เรารู้สึกกลับคืนสู่การรับรู้คุ้นเคยกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ โดยแสดงให้เห็นว่าเหตุการณ์เหล่านั้น ดำเนินรอยตามเรื่องประเภทที่เราคุ้นเคย เพื่อจะอธิบายประวัติชีวิตของเราเอง (White 1985: 87) นอกจากนั้น การศึกษาของเขาเกี่ยวกับนักประวัติศาสตร์ยุโรปศตวรรษที่ 19 ไวท์สนอความคิดในทำนองว่า ประเภทของเรื่องที่นักประวัติศาสตร์ใช้ อิงแอบอยู่กับโครงสร้างส่วนลึกในจิตสำนึกของเราเอง เขาอาศัยผลงานของนักวรรณคดีวิจารณ์ที่ชื่อ นอร์ทอร์ป ไฟร์ (Northrop Frye) ในการระบุถึงประเภทของเรื่อง เขาจำแนกประเภทของเรื่องที่เป็นต้นแบบออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ โศกนาฏกรรม

(tragedy) บันเทิง (comedy) ชวนฝัน (romantic) และเสียดสีล้อเลียน (satire) (White 1973: 7-11) ในฐานะผู้อ่าน เราสามารถเข้าใจนักประวัติศาสตร์เหล่านั้นได้ เพราะเรา "*ถอดรหัส*" (decode) พวกเขาตามประเภทของเรื่องที่เราเรียนรู้จากการอ่านนวนิยายและเรื่องเล่าในบทลำนำ ในหนังสือ *Metahistory* ไวท์เสนอว่า นักประวัติศาสตร์อย่างรังเก (Ranke) มิชเลต์ (Michelet) นิทเช่ (Nietzsche) เฮเกล (Hegel) โครเช (Croce) มาร์กซ์ (Marx) และเบิร์กฮาร์ดต์ (Burckhardt) วางโครงเรื่องประวัติศาสตร์พวกเขาในรูปโศกนาฏกรรม บันเทิง ชวนฝัน หรือเสียดสี และในบางกรณีเป็นการผสมผสาน ระหว่างสองประเภทหรือมากกว่า สมเกียรติ วันทะนะได้ทดลองวิเคราะห์นักคิดของไทย 4 คน ตามทัศนะที่ไวท์ได้เสนอไว้ซึ่งเป็นตัวอย่างที่น่าสนใจ (สมเกียรติ 2531)

ประเภทของเรื่องทั้งสี่แบบนี้ถูกกำหนดด้วยวัฒนธรรมหรือเปล่า? มีความสอดคล้องเหมาะสมสำหรับวัฒนธรรม และอารยธรรมอื่นภายนอกยุโรปด้วยหรือไม่? จะสามารถนำไปปรับใช้อย่างในกรณีการเขียนและเข้าใจประวัติศาสตร์ไทยได้หรือไม่? ผู้เขียนขอเสนอคำตอบต่อปัญหาเหล่านี้สองประการ ไวท์อ้างคำพูดด้วยความเห็นพ้องกับโรลองด์ บาร์ตส์ ผู้กล่าวว่า เราสามารถเข้าใจเรื่องราวจากวัฒนธรรมอื่นได้โดยง่าย เพราะ "*เรื่องเล่า...สามารถแปลส่งผ่าน (เป็นภาษาอื่น) ได้โดยไม่เสียหายสำคัญแต่อย่างใด*" (White 1981: 2) จากคำกล่าวนี้ดูเหมือนว่า องค์ประกอบพื้นฐานของเรื่องเล่า สามารถเป็นที่เข้าใจได้ระหว่างวัฒนธรรมต่างกัน และไม่ผูกติดเฉพาะกับวัฒนธรรมใด ๆ กล่าวสำหรับเรื่องโศกนาฏกรรม บันเทิง ชวนฝัน และเสียดสี เราอาจพบว่าประเภทของเรื่องที่มีอิทธิพลครอบงำวัฒนธรรมตะวันตก ได้เดินทางไปด้วยกันกับโครงสร้างระดับโลกของทุนนิยมและรัฐชาติ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของรัฐที่ถูกสถาปนาโดยชนชั้นนำผู้ผ่านการศึกษาและใช้ชีวิตในโลกตะวันตกมา ประวัติศาสตร์นิพนธ์

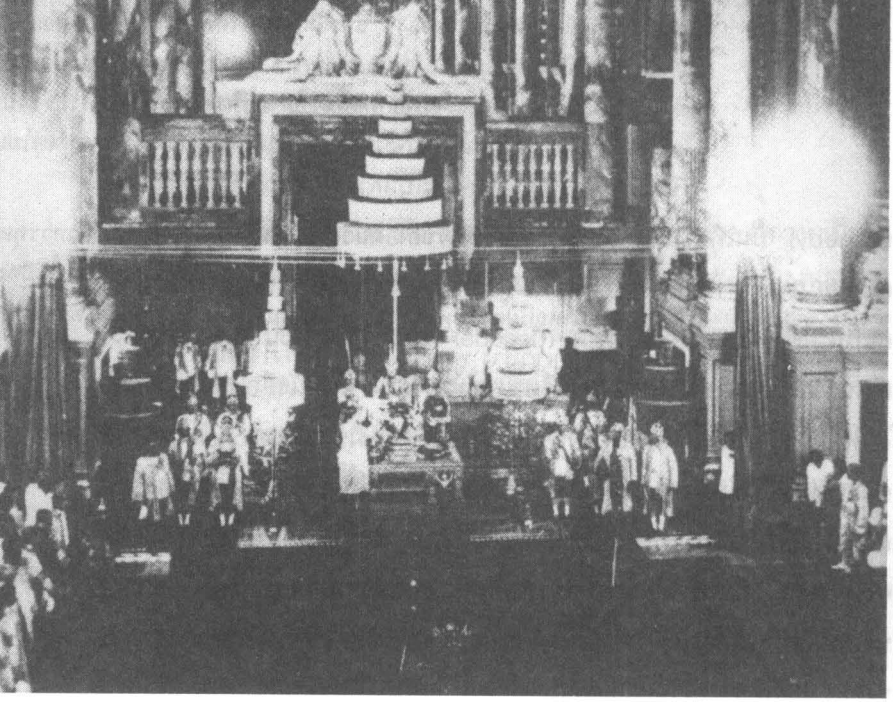

พระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2475
ภาพจาก: ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2475
กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2525, หน้า 262.

ไทยสมัยใหม่โดยส่วนใหญ่ เป็นการนำเข้าจากโลกตะวันตก ถึงแม้จะมีบางลักษณะที่บ่งชัดเจนแน่นอนว่าเป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบไทยก็ตาม ฉะนั้นเราอาจคาดว่าจะได้เห็นประเภทของเรื่องที่มีอิทธิพลครอบงำประเทศไทยเป็นชนิดเดียวกับทางตะวันตก เพราะเทคนิคและระเบียบวิธีการศึกษาของประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยใหม่นั้นมาจากต่างประเทศ ในบทความนี้ ข้าพเจ้าไม่ประสงค์จะระบุเจาะจง และอภิปรายถึงประเภทของเรื่องที่ครอบงำอยู่เหนือการเขียนประวัติศาสตร์ของไทย ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าเองจะเห็นว่า นั่นเป็นแนวทางการวิจัยที่ควรสนใจทำกันต่อไป (Somkiat 1986: chap. 4) ในที่นี้ผู้เขียนต้องการประยุกต์แนวคิดเกี่ยวกับการวางโครงเรื่องของประวัติศาสตร์ไทย และอภิปรายปัญหาที่ว่า โครงเรื่องประวัติศาสตร์ไทยถูกสร้างขึ้นมาและผลิตซ้ำครั้งแล้วครั้งเล่าได้อย่างไร

เหตุการณ์ 2475 ที่ถูกวางเป็นโครงเรื่องในประวัติศาสตร์ชาตินิยม

ในการเล่าเรื่องอดีต นักประวัติศาสตร์มุ่งจะให้เกิดความต่อเนื่อง เพื่อจะแสดงว่าสิ่งหนึ่งนำไปสู่อีกสิ่งหนึ่งได้อย่างไร การดำรงรักษาเรื่องให้ต่อเนื่องกันไว้ เกิดปัญหาขึ้น เมื่อเหตุการณ์บางอย่างดูเหมือนว่าจะไปกันไม่ได้กับอดีตทั้งท้าทายฐานคติที่มีมาแต่เดิม และประกาศถึงการเปิดฉากของยุคใหม่ แน่นอนเหตุการณ์เหล่านี้ย่อมก่อความเจ็บปวดอย่างลึกซึ้งให้กับบุคคล ชนชั้น หรือสถาบันบางคนบางกลุ่ม ซึ่งถูกคุกคามไปถึงเป็นอันตรายหรือกระทั่งเกิดความหายนะท่ามกลางกระแสเหตุการณ์ สัญลักษณ์ของความเป็นชาติหลายอย่างของประเทศไทยเอง ได้ผลิตซ้ำ รำลึกถึง และสะท้อนเหตุการณ์เหล่านี้ ซึ่งเต็มไปด้วยความพิสดาร ความเจ็บปวด และความตาย แต่เมื่อนักประวัติศาสตร์มาเขียนเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่ปั่นป่วนสับสนเหล่านี้ บางครั้งพวกเขาปิดบังหรือพลิกผ่านบทตอนที่แสนจะเจ็บปวดไปเสีย ความปรารถนาจะให้เรื่องราวของชาติต่อเนื่องกัน เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ใช้วินิจฉัยว่าอะไรจะคงเอาไว้ หรือถูกตัดออกจากโครงเรื่อง ในที่นี้ข้าพเจ้าไม่ได้กำลังเพ่งเล็งอย่างง่าย ๆ ถึงประวัติศาสตร์ฉบับ "*ทางการ*" ที่บางครั้งตัดตอนสำคัญของเรื่องออก ข้าพเจ้าต้องการย้ำถึงวิธีการที่โครงสร้างของเรื่องเล่าในตัวมันเอง มีส่วนช่วยกำหนดสาระของโครงเรื่อง

ดังตัวอย่างเช่น เหตุการณ์ 2475 นับเป็นปรากฏการณ์หนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย ที่ทำให้สายธารของประวัติศาสตร์สะดุดชะงัก และเป็นสัญญาณของการหยุดชะงักอดีต นักประวัติศาสตร์การเมืองไทยหวนกลับมาที่หัวเรื่อง 2475 ครั้งแล้วครั้งเล่า และในครึ่งแรกของทศวรรษ 1980 โดยเฉพาะ พ.ศ. 2525 ซึ่งเป็นการบรรจบครบรอบ 50 ปีของเหตุการณ์ รวมทั้งการถึงแก่อสัญกรรมของท่านปรีดี พนมยงค์ ในปี พ.ศ. 2526 และการฉลอง 50 ปีการ

สถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2527 ได้ยกระดับความสนใจและกระตุ้นให้มีการวิจัยเกี่ยวกับช่วงเวลาอันไม่ต่อเนื่องของเหตุการณ์ครานั้น ความหมายของ 2475 สำหรับชาติไทยยังคงกำกวม สะท้อนได้จากคำเรียกต่าง ๆ ที่ใช้พรรณนาเหตุการณ์ เช่น คำที่บ่งบอกถึงยุคสมัยอย่าง "*ปฏิวัติ*" คำซึ่งความหมายแคบกว่า และดูเป็นเรื่องของทหารมากกว่าอย่าง "*รัฐประหาร*" คำที่ดูเผิน ๆ เหมือนจะเป็นกลาง ๆ (หรือเยาะเย้ย) มากกว่าอย่าง "*การเปลี่ยนแปลงการปกครอง*" หรือคำเรียบ ๆ ที่อ ๆ ไม่ผูกมัดอย่างที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ใช้ว่า "*เหตุการณ์*" (นครินทร์ 2525) ในขณะที่เหตุการณ์ 2475 ในช่วงต้น ดูเหมือนจะต้องการล้มเลิกราชวงศ์จักรี ในท้ายที่สุดกลุ่มผู้นำพลเรือนทหารที่ขึ้นมาใหม่กลับคืนสถานะแก่สถาบันพระมหากษัตริย์ เพื่อรับใช้ผลประโยชน์ของตนเอง ฉะนั้นเราสามารถกล่าวได้ว่า เหตุการณ์ 2475 หยุดชะงักความลำดับต่อเนื่องของวงศ์กษัตริย์ เพียงเพื่อจะเริ่มต้นอีกครั้งในลักษณะความหมายที่ต่างออกไปอีกแบบ

ประวัติศาสตร์ชาตินิยมมักเขียนถึง 2475 ว่า เป็นเหตุการณ์หนึ่งที่ต่อเนื่องกับอดีตก่อนหน้านั้นและยุคที่ตามมา อย่างไรก็ตาม ความจริงแล้วรอยตะเข็บเชื่อมต่อรัฐราชวงศ์จักรี กับรัฐชาติช่วงหลัง 2475 มีอยู่เพียงหลวม ๆ และจำเป็นต้องซ่อมแซมเสมอ ๆ รอยต่อมิได้มีอยู่โดยธรรมชาติ และจำเป็นต้องปะชุนใหม่อยู่เป็นประจำสม่ำเสมอ เพื่อให้เหตุการณ์ทั้งก่อนหน้าและภายหลัง 2475 ไหลเคลื่อนไปด้วยกันอย่างต่อเนื่อง ไม่มีสิ่งใดเป็นพยานยืนยันถึงผลอันรุนแรงของ 2475 ได้ดีเท่ากับอนุสาวรีย์ (physical signs) ของปรากฏการณ์ประวัติศาสตร์ครั้งนั้น อนุสาวรีย์ก็เหมือนกับการ์ตูน ภาพยนตร์ และโฆษณา กล่าวคือ เป็นการแสดงออกทางการเมืองแบบหนึ่งซึ่งมี "*ไวยากรณ์*" และ "*คำศัพท์*" ที่ย่อมจะถูกตีความได้ (Anderson 1973; นิธิ 2523)

ด้านหน้าพระบรมรูปทรงม้าของสมเด็จพระปิยมหาราชในกรุงเทพฯ มีแผ่นโลหะแผ่นหนึ่งขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณหนึ่งฟุต ยึดอยู่ด้วยหมุดฝังแน่นในพื้นถนน โลหะแผ่นนี้เป็นแผ่นฤกษ์ชนิดหนึ่งเพื่อประกาศการเริ่มต้นของยุคใหม่ มีจารึกระบุเป็นภาษาไทย ว่า "*ณ ที่นี้คณะราษฎรได้ก่อกำเนิดรัฐธรรมนูญเพื่อความเจริญของชาติ 24 มิถุนายน 2475 เวลาย่ำรุ่ง*" แผ่นประกาศนี้เป็นการรำลึกถึงเวลาและสถานที่ที่ถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ถึงแม้วันฉลองรัฐธรรมนูญจะเป็นวันที่ 10 ธันวาคม คือวันที่ประกาศรัฐธรรมนูญก็ตาม ทุกวันนี้รถราในกรุงเทพฯ วิ่งกันขวักไขว่เหนือแผ่นโลหะนี้ จนอักษรนูนบนแผ่นโลหะสึกกร่อนลบเลือน และลบรอยความทรงจำต่อเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ครั้งนั้น แผ่นประกาศไม่ได้รับการปกปักรักษาไว้ในศาลาหรือที่เฉพาะใด ๆ และน่าจะเป็นได้ว่าไม่เป็นที่รู้จักของคนส่วนมากในกรุงเทพฯ อันที่จริงจะมีก็แต่เพียงคนที่ไม่กลัวและตั้งใจจริงเท่านั้น ที่จะเต็มใจฝ่าการจราจรเข้าไปสำรวจดูแผ่นประกาศนี้[1]

มีข่าวลือที่ผู้เขียนเองยังไม่อาจยืนยันได้ว่า ในยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (2501-2506) แผ่นประกาศนี้ได้ถูกนำไปเก็บ เพื่อประชาชนจะได้ลืมผลพวงประชาธิปไตยของท่านปรีดี แต่ต่อมาแผ่นประกาศนี้ก็ถูกนำกลับที่เดิม นี่เป็นตัวอย่างอันหนึ่งที่ปรากฏออกมาในรูปแบบข่าวลือลึกลับ แสดงถึงผลสะเทือนรุนแรงของเหตุการณ์ 2475 ที่ยังมีพลังแฝงอยู่ และวิธีการที่จะลบมันออกจากความทรงจำของสาธารณชนทั่วไป

สิ่งที่คนกรุงเทพฯ ดูจะคุ้นเคยมากกว่าประกาศโลหะแผ่นนั้นก็คือ

---

[1] ผู้เขียนรำลึกถึงพระคุณของคุณสุภา ศิริมานนท์ ผู้ล่วงลับที่พาผู้เขียนไปชมแผ่นรำลึกนี้ เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2527, ภาพถ่ายรูปแผ่นประกาศนี้ ดูได้ในบทความของ นิธิ 2533, หน้า 89.

อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยบนถนนราชดำเนิน ซึ่งเป็นการเตือนสายตาและความทรงจำของเราถึงเหตุการณ์ 2475 ตัวอนุสาวรีย์ตั้งอยู่ในสถานที่เด่นสง่ากว่ามาก แต่ผู้เขียนเองไม่แน่ใจว่า ผู้ขับขี่รถยนต์โดยส่วนใหญ่ที่แล่นผ่านไปมารอบวงเวียนนี้ จะได้มีเวลาไตร่ตรองถึงความหมายของ 2475 ขณะที่กำลังผ่านอนุสาวรีย์ที่ยืนเด่นท่ามกลางวงล้อมรอบปีกของมันเอง เช่นเดียวกับแผ่นโลหะรำลึก อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยเป็น "*ตัวบท*" ชิ้นหนึ่ง ที่ไม่สามารถไปเยี่ยมเยือนโดยสะดวกด้วยบาทวิถี ทั้งยังตั้งแยกต่างหากออกไปจนเกินกว่าจะเข้าถึงได้ อย่างไรก็ตาม ไม่มีข้อสงสัยถึงอิทธิพลของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย หลังจากตุลาคม 2516 อนุสาวรีย์นี้ได้รับการปลุกเร้าขึ้นมาอีกครั้งด้วยความหมายอันทรงพลัง เนื่องจากขบวนประท้วงบนถนนราชดำเนินที่ได้นำไปสู่การสิ้นสุดของรัฐบาลจอมพลถนอม ในช่วงหลายเดือนหลังจากนั้น อนุสาวรีย์ได้กลายเป็นภาพตัวแทนและเผยแพร่เจตนารมณ์ของเยาวชน และชัยชนะชั่วคราวของพลังประชาธิปไตย ถ้าดูจากภาพจำลองของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยบนหน้าปกหนังสือและโปสเตอร์ในช่วงระหว่าง 2516 ถึง 2519 ก็จะเห็นว่าความหมายที่แฝงเร้นใน 2475 ได้รับการปลุกให้มีชีวิตขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เหตุการณ์ตุลาคม 2516 เป็นเสมือนการเกิดขึ้นอีกหนของ 2475 ด้วยแรงสนับสนุนของมหาชนที่เหตุการณ์ครั้งก่อนขาดแคลน ตะเข็บที่ได้รับการเย็บปะเพื่อเชื่อมรอยต่อระหว่างช่วงก่อน 2475 และหลัง 2475 กลับปริออกอีกครั้ง เจตนารมณ์ของ 2475 ที่ยังไม่บรรลุผลเผยโฉมขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง (นิธิ 2523: 93-102)

มีนักประวัติศาสตร์ผู้หนึ่ง ที่วิตกกังวลต่อความหมายของ 2475 และยังมีส่วนในการวางโครงเรื่องของประวัติศาสตร์ไทยในฐานะประวัติศาสตร์ของชาติ ก็คือหลวงวิจิตรวาทการ (2441-2505) ความนิยมในงานประวัติศาสตร์ละครและบทวิทยุของหลวงวิจิตรวาทการ มีความเกี่ยวพันไม่น้อยกับความนิยม

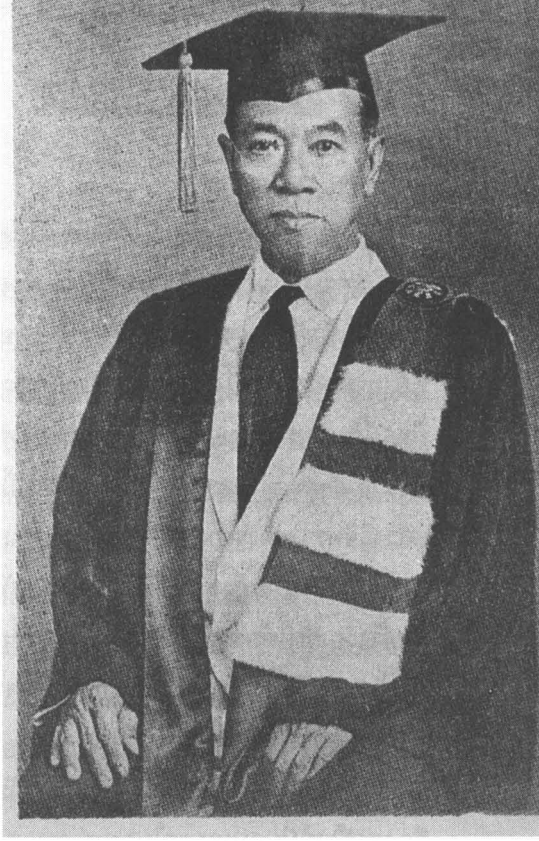

หลวงวิจิตรวาทการ (กิมเหลียง วัฒนปฤดา) (2441-2505)

ภาพจาก: เฉลียว พันธุ์สีดา, *หลวงวิจิตรวาทการและงานด้านประวัติศาสตร์*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2520.

ที่มีต่อนวนิยายและเรื่องสั้นที่เพิ่มขึ้น วรรณกรรมเหล่านี้โดยมากนำเข้ามาจากตะวันตก เป็นรูปแบบทางวัฒนธรรมที่ตอบสนองความต้องการทางอารมณ์ความปรารถนาของชนชั้นนำในเมืองที่ก่อตัวขึ้น หลวงวิจิตรวาทการเป็นกลไกสำคัญที่สร้างตะเข็บเชื่อมต่อยุคก่อนและหลัง 2475 ด้วยวิธีสยบความหมายอันน่ากลัวแต่ทรงพลังของรัฐประหาร ไม่ว่าจะเป็นการปฏิวัติจากเบื้องล่าง การยุติความต่อเนื่องของราชวงศ์จักรี และการกลับตาลปัตรของระเบียบสังคม

ในขณะที่ยอมรับว่า หลวงวิจิตรวาทการเป็นบุคคลผู้มีอิทธิพลต่อประวัติศาสตร์ความคิดของไทย เขาก็มักถูกมองโดยนักวิชาการไทยว่า เป็นปัญญาชนของทหาร ผู้ใช้วิธีการศึกษาที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ และเป็นนักประวัติศาสตร์ที่เพียงแต่ทดแทนกษัตริย์ด้วยชาติ (เช่น Charnvit 1979: 166-

168) แต่หลวงวิจิตวาทการนี่เอง เป็นผู้ให้ความหมายที่เหมาะสมของเหตุการณ์ 2475 เรายังคงยอมรับไว้ในทุกวันนี้ ด้วยการร้อยรัดโครงเรื่องของราชวงศ์กษัตริย์เข้ากับโครงเรื่องของรัฐชาติ โดยที่เขาได้รับความช่วยเหลือในความพยายามสร้างงานนี้ด้วยการใช้สัญลักษณ์ของราชวงศ์และชาติ ซึ่งได้รับการพิสูจน์ยืนยันมาก่อนแล้วจากผลงานของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (Anderson 1983: 95) ฉะนั้นเป็นไปได้ว่า บิดาของประวัติศาสตร์ไทยคือหลวงวิจิตรวาทการต่างหาก แทนที่จะเป็นสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เพราะโครงเรื่องของหลวงวิจิตรวาทการ กับของนักประวัติศาสตร์ในยุคของเขาที่คล้าย ๆ กันได้กลายมาเป็นโครงเรื่องที่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยยุคใหม่ต้องท้าทาย แทนที่จะเป็นของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งเอาเข้าจริงพูดถึงเหตุการณ์ 2475 ไว้น้อยมาก

สิ่งสำคัญที่ควรตระหนักเกี่ยวกับงานเขียนของหลวงวิจิตรวาทการก็คือ เขาเป็นผู้มีบทบาทมากในการถ่ายทอดลัทธิชาตินิยมรูปแบบหนึ่งที่ได้เรียนรู้มาจากยุโรป ลัทธิชาตินิยม "*รูปแบบหลัก ๆ*" หลายแบบ ดำรงอยู่ในครึ่งแรกของศตวรรษที่ 20 เพื่อให้ชนชั้นนำที่เกิดขึ้นในโลกที่สาม และราชวงศ์เก่าแก่ต่าง ๆ ตามมหานครยิ่งใหญ่ของยุโรป ได้ลอกเลียนหรือขโมยมาใช้ (Anderson 1983: 80-103) ในกรณีของไทย หลวงวิจิตรฯ ได้ดัดแปลงรูปแบบหนึ่งของชาตินิยมสำหรับ "*คนยุคใหม่*" ที่เขาเองเป็นตัวแทน ตัวเขาเป็นบุตรชายของพ่อค้าชาวจีน เป็นเด็กวัดจากวัดมหาธาตุ ผู้ซึ่งไต่เต้าเติบโตขึ้นผ่านทางกระทรวงการต่างประเทศ จนกระทั่งเข้าไปมีบทบาทปฏิบัติผลักดันเครื่องมือกลไกต่าง ๆ ของนโยบายชาตินิยมทางการ (เฉลียว 2520) งานอาชีพช่วงแรกในกระทรวงการต่างประเทศ มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จของเขา เพราะตำแหน่งที่เขาประจำในยุโรป ทำให้เขาได้รับความรู้โดยตรงเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมแบบ

ต่าง ๆ ที่อาจนำมาใช้ได้ สิ่งที่โดดเด่นในความเรียงและคำบรรยายของเขาก็คือ ในงานเหล่านี้มีการพูดเปรียบเทียบกับฝรั่งเศสและเยอรมัน การปฏิวัติต่าง ๆ ของประเทศเพื่อนบ้านในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาบุรุษ (แต่ไม่มีสตรี) ของประวัติศาสตร์โลก ผู้มีชื่อเสียงแห่งยุคสมัยต่าง ๆ ตัวหลวงวิจิตรฯ เองได้แถลงถึงวัตถุประสงค์ประการหนึ่งในการเขียนประวัติศาสตร์ว่า "*เพื่อเสนอทัศนะเปรียบเทียบสำหรับประวัติศาสตร์ของเรากับประวัติศาสตร์ของประเทศอื่น*" (Somkiat 1986: 280)

คำอธิบายข้อหนึ่งเกี่ยวกับทัศนะแบบเปรียบเทียบนี้ อาจมิใช่เป็นเพียงแค่ความตั้งใจของหลวงวิจิตรฯ ที่จะถ่ายทอดลัทธิชาตินิยมในรูปแบบสำคัญแบบหนึ่งลงสู่ในประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังตั้งใจให้บรรลุถึงความเข้าใจเกี่ยวกับฐานะของประเทศตนในชุมชนโลก ข้อเขียนเรื่อง "*ประวัติศาสตร์สากล*" ของเขาเริ่มต้นด้วย บทวิจารณ์ว่าชาวต่างประเทศไม่มีความรู้เลย เกี่ยวกับที่อยู่ทางไปรษณีย์ของประเทศสยาม ในวงเล็บหลังคำว่า สยาม พวกเขาต้องใส่คำว่า "*อินเดีย*" หรือ "*อินโดจีน*" หรือไม่ก็คลุมไปเลยว่า "*เอเชีย*" เพราะบางทีเจ้าหน้าที่ของไปรษณีย์นานาชาติ ไม่รู้ว่าเจ้าประเทศที่ห่างไกลนี้ตั้งอยู่ที่ไหน! นี่เป็นข้อสังเกตของ "*คนในอาณานิคม*" ผู้เคยแวะไปยังนครอันยิ่งใหญ่ของยุโรปและจึงกลับมาตระหนักถึงความเป็นคนต่างจังหวัดของตนเอง ฐานะของสยามในสันนิบาตชาติ ซึ่งอยู่นำหน้าอดีตมหาอำนาจอย่างออสเตรีย เป็นความภูมิใจอันยิ่งใหญ่ของชายหนุ่มผู้มาจากเขตรอบนอกที่เขาถือว่าเป็นอารยธรรมโลก (หลวงวิจิตรวาทการ 2473: 19)

แต่หลวงวิจิตรฯ มิใช่เพียงแค่หยิบยืมรูปแบบหนึ่งของลัทธิชาตินิยมมาปรุงแต่งให้เหตุการณ์ 2475 เป็นเรื่องของราชวงศ์กษัตริย์หรือชาตินิยมเท่านั้น เขายังได้ยืมวาทกรรมแบบต่อต้านจักรวรรดินิยมด้วย แม้ประเทศของเขาเองไม่

เคยรู้จักระบอบปกครองแบบอาณานิคมเต็มรูปก็ตาม เรื่องเล่าของเขามักใช้ประเด็น (motif) เรื่องวีรบุรุษนักรบกู้บ้านเมืองให้พ้นจากอำนาจการปกครองของต่างชาติหรือปกป้องแผ่นดินจากผู้รุกรานภายนอก ผู้ปกครองไทยที่เขาชื่นชมมีทั้งสมเด็จพระนเรศวร และสมเด็จพระเจ้าตากสิน ที่เขาเปลี่ยนสถานะให้เป็นวีรบุรุษแห่งชาติ ประเด็นเรื่องการกู้บ้านเมืองนี้ไปไกลถึงขนาดที่ถือว่าพ่อขุนรามคำแหงก็เป็นวีรบุรุษผู้กู้บ้านเมือง แม้ว่าหลักฐานการกู้ชาติในศิลาจารึก พ.ศ. 1835 ปรากฏอยู่น้อยมากก็ตาม ประเด็นเรื่องการกู้บ้านเมืองยังคงหวนมาปรากฏเสมอ ๆ ในประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบชาตินิยมทุกวันนี้ ในขณะที่ภาวะที่ปัญหาเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติ และการป้องกันประเทศชาติได้มีส่วนช่วยก่อให้เกิดเป็นโครงเรื่องขึ้นมา เนื่องจากปัญหาเหล่านี้ เป็นพยานยืนยันถึงความจำเป็นที่จะต้องมีกองทัพของรัฐไทยเป็นหลักต่อไป (วีระ 2526)

เรื่องราวการกู้ชาติบางตอน หลวงวิจิตรฯ ดึงมาจากประวัติศาสตร์อยุธยา มักมีใจความสำคัญเกี่ยวกับความทรหดเข้มแข็ง พละกำลังและการวางอำนาจ อันตรงข้ามประวัติศาสตร์สุโขทัยที่เสมือนตัวแบบของระบอบปกครองไทยในด้านความเมตตากรุณา ละมุนละม่อมและเปรียบเสมือนพ่อลูก ในงานของสมเกียรติ วันทะนะ ซึ่งเป็นการศึกษาชิ้นบุกเบิกแหวกแนว ว่าด้วยลักษณะที่ประวัติศาสตร์อยุธยาถูกวางโครงเรื่อง เพื่อสนองตอบต่อความต้องการและแรงกดดันของการเมืองไทย สมเกียรติได้สร้างชุดของสิ่งตรงข้ามกันขึ้นมาชุดหนึ่งตามที่ปรากฏในเนื้อหาประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรฯ เพื่อแสดงให้เห็นว่ามีการอธิบายลักษณะวัฒนธรรมอยุธยานั้นแตกต่างจากวัฒนธรรมสุโขทัยโดยสิ้นเชิง วัฒนธรรมอยุธยานั้น "*ทำลายล้าง หยาบ เสื่อมโทรม และก้าวสู่การล่มสลาย*" ต่างกับวัฒนธรรมสุโขทัยที่ "*สร้างสรรค์ อุดมธรรม อุดมการณ์ และมานะบากบั่น*" (Somkiat 1986: 30) อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมทำลายล้างและ

ตกต่ำเช่นนี้ ก็ยังสามารถสร้างมหาราชอย่างสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระนารายณ์ ผู้กู้เอกราชและยกฐานะของบ้านเมืองให้ทัดเทียมกับระดับยุโรป (Somkiat 1986: 284-285)

สำหรับหลวงวิจิตรฯ แล้วเป็นที่ตระหนักได้ว่า เขามุ่งหวังที่จะให้ประเทศไทยมีฐานะที่ได้รับการยอมรับที่เท่าเทียม *"อย่างเหมาะสม"* (กับนานาอารยประเทศ) ประเทศไทยจึงต้องมีประวัติศาสตร์ชนิดเดียวกับนานาประเทศ ได้แก่ บรรลุเอกราชโดยผ่านการต่อสู้และจะให้ดีที่สุดก็ต้องผ่านการปฏิวัติ บทละครเรื่องหนึ่งของเขา "สมเด็จพระนเรศวรทรงประกาศอิสรภาพ" ได้เปิดแสดงครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2477 เขาวางโครงเรื่องถึงการที่ไทยพ่ายแพ้ต่อพม่าในศตวรรษที่ 16 ด้วยความหมายที่แสดงถึงความทุกข์ยาก การแก้แค้นและชัยชนะของคนไทยต่อศัตรูที่ไม่อาจอยู่ร่วมกันโดยสันติได้ นี่เป็นโครงเรื่องละครที่มีกลิ่นอายแบบศตวรรษที่ 20 มากกว่าศตวรรษที่ 16 (Thongchai 1988: 392-393) เขาถึงขนาดเปรียบเทียบอักขรวิธีไทยที่ประดิษฐ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1826 ว่าคล้ายกับทางยุโรป เพราะวางสระและวรรณยุกต์ไว้บนบรรทัดเดียวกัน จึงนับเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของการปลดปล่อยไทยจากกัมพูชาและอักขรวิธีขอม ในขณะที่เป็นสัญลักษณ์ของความทัดเทียมกับยุโรป และการที่ไม่มีปฏิวัติที่แท้ในปี 2475 ก็ไม่เป็นอุปสรรคต่อการเขียนประวัติศาสตร์แห่งชาติที่เหมาะสม การพัฒนาบุคลิกภาพเป็นเนื้อหาหลักในการเขียนชีวประวัติของเขา และเดลคาร์เนกี้ กูรูอเมริกันทางด้านพัฒนาบุคลิกภาพเป็นหนึ่งในนักประพันธ์คนโปรดของเขา คำบรรยายครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2482 เขากล่าวถึง *"มนุสสปฏิวัติ"* (human revolution) สิ่งที่ถือเป็นชัยชนะในที่สุดของการปฏิวัตินี้มิใช่ความยุติธรรมทางสังคม แต่กลับเป็นการพัฒนาตนเอง อันเป็นค่านิยมกระฎุมพีที่เชิดชูกันนักหนา (หลวงวิจิตรวาทการ 2516: 311-345)

ข้อน่าสนใจของทฤษฎีมหาบุรุษ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ขาดไม่ได้ในเรื่องการกู้ชาติ สำหรับข้าพเจ้าแล้วดูเหมือนว่าไม่ได้เป็นมรดกของประวัติศาสตร์-นิพนธ์แบบพงศาวดาร อันมีกษัตริย์เป็นตัวละครสำคัญที่สุด แต่อยู่ตรงที่เป็นกระบวนทัศน์แบบเดียวกับที่อื่น ๆ ในช่วงนั้น คุณสมบัติของความวิริยะอุตสาหะ การพึ่งตนเอง และบุคลิกเข้มแข็งอดทน ซึ่งปรากฏอยู่ในบุคคลหนึ่งไม่ว่าจะเป็นผู้นำชาติหรือสามัญชน ก็เพื่อมุ่งหมายให้ปลุกเร้าทุก ๆ คนในชาติ ตัวอย่างการเล่าเรื่องในที่นี้คือ เวียดนาม ซึ่งที่นั่นค่านิยมแบบเดียวกันนี้มิใช่ถือว่าเป็นแบบกระฎุมพี แต่เป็นแบบสังคมนิยม ในทศวรรษ 1920 และ 1930 ของเวียดนามจึงมีการเขียนชีวประวัติบุคคลสำคัญของโลกเป็นร้อย ๆ เล่ม ทัศนะที่ว่า ยอร์ช วอชิงตัน เป็นแรงบันดาลใจของ โว เหงียน เกี๊ยบ ฟังดูพิลึกพิกล แต่จากที่ เดวิด มาร์ (David Marr) ชี้ให้เห็นในงานวิจัยของเขาเกี่ยวกับช่วงนั้นว่า คุณสมบัติดังกล่าวถูกสรุปออกมาจากชีวิตเหล่านั้น และป้อนเข้าไปสู่วัฒนธรรมงานเขียนของเวียดนาม (Marr 1979)

ความเรียงของหลวงวิจิตรฯ เรื่อง "*มหาบุรุษ*" ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ บรรจุชีวิตของ ดิสเรลลี บิสมาร์ค มุสโสลินี และคนอื่น ๆ เข้าข่ายประเภทเดียวกับชีวประวัติต่าง ๆ ของทางเวียดนาม มากกว่าพงศาวดารของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในที่นี้หลวงวิจิตรฯ เป็นผลผลิตของระบบโลกหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่งมากกว่าของสังคมไทย แม้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ เองก็เขียนในแนวนี้ในช่วงท้ายของพระชนม์ชีพ พระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรซึ่งวางโครงเรื่องเป็นแบบบันเทิงคดี (comedy) (การท้าทาย ตอบโต้ และแก้ปัญหาภายใน 3 บท) เน้นที่คุณสมบัติส่วนพระองค์ของสมเด็จพระนเรศวรซึ่งจำเป็นต่อการปลดปล่อยชาวไทยจากพม่า (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2509; White 1973: 9)

ท้ายที่สุดแล้ว นอกเหนือจากบทบาทของเขาในส่วนที่นำเอาชาตินิยมรูปแบบหนึ่งมาจากยุโรป หลวงวิจิตรฯ ยังมีส่วนช่วยสร้างกระบวนทัศน์ของเผ่าพันธุ์หลักซึ่งต้องเป็นไทย-พุทธบริสุทธิ์ เขากำหนดให้สุโขทัยเป็นแหล่งแรกสุดของสังคมพุทธ-ไทยบริสุทธิ์ "บริสุทธิ์" ทั้งในแง่ชาติพันธุ์และโครงสร้างสังคม ระบบทาสถูกมองว่าเป็นความเสื่อมถอยจากเขมรซึ่งเข้ามาในช่วงอยุธยา เขาจึงยกย่องความบริสุทธิ์ของสังคมและวัฒนธรรมไทยสมัยสุโขทัย (หลวงวิจิตรวาทการ 2516: 355) ในเรื่องอิทธิพลวัฒนธรรมต่างชาติ หลวงวิจิตรฯ สร้างภาพให้องค์ประกอบ บาลีประจันกับสันสกฤตในศิลปะไทย เสมือนความบริสุทธิ์ต่อสู้กับความเสื่อม รามเกียรติ์ที่เป็นสันสกฤตนำวีรบุรุษที่อ่อนแอและเกียจคร้าน มาสู่วัฒนธรรมวรรณกรรมไทย จนกลายเป็นการสร้างความเสียหายแก่วิญญาณแบบที่นิยมการค้าและความเข้มแข็ง ที่แพร่หลายในเมืองพุทธอย่างสุโขทัย (หลวงวิจิตรวาทการ 2516: 328-28) ส่วนปัญหาเรื่องชนชาติ หลวงวิจิตรฯ แม้ยอมรับว่ากษัตริย์สุโขทัยปกครองเหนือชนชาติมอญ เขมร มาเลย์ และจีน แต่เขากลับย้ำเฉพาะความเป็นบาลี-พุทธ-ไทย ว่าเป็นสิ่งระบุถึงความเป็นสมาชิกในชุมชนแห่งชาตินี้ ประเด็นสำคัญในที่นี้คือ วิธีที่โครงเรื่องของเขาถูกสร้างขึ้นจากประเด็นเรื่องของศาสนาและความบริสุทธิ์ของชาติพันธุ์ แทนที่จะยืนยันด้วยหลักฐานเพื่อแสดงถึงความบริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ เฉพาะหลักฐานแต่เพียงอย่างเดียว ไม่มีทางจะลบล้างหรือปฏิเสธเรื่องเล่าของนักเขียนอย่างหลวงวิจิตรฯ ผู้ซึ่งไวท์คงจะถือว่าเป็นแบบ "*คลาสสิก*" อย่างแน่นอน เพราะคุณสมบัติในด้านการเขียนและการผูกเรื่องในงานของเขา ทำให้ยากที่จะปฏิเสธข้อนี้ได้ (White 1985: 89) หลวงวิจิตรฯ เองตระหนักดีถึงความสัมพัทธนิยมทางประวัติศาสตร์ของเขา แม้ว่าเขาจะไม่ได้ใช้คำตามนัยนี้ก็ตาม และเขาใกล้ชิดกับอำนาจของนักประวัติศาสตร์ในการวางโครงเรื่องของอดีต สำหรับ

หลวงวิจิตรฯ นักประวัติศาสตร์ *"มีอำนาจมากกว่าพระเจ้าเสียอีก เพราะว่านักประวัติศาสตร์สามารถเปลี่ยนแปลงอดีตได้"* (Somkiat 1986: 341)

ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงงานของหลวงวิจิตรฯ มากพอสมควร เพราะประวัติศาสตร์นิพนธ์ใหม่ ๆ กำลังต่อต้านเขาเท่า ๆ กับสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งเป็นที่สนใจแก่คนทั่วไปในฐานะเป้าของนักประวัติศาสตร์ปัจจุบัน ผู้ใหญ่บางคนที่อยู่แถวหน้าของประวัติศาสตร์ไทยทุกวันนี้ ได้รับการศึกษาในช่วงทศวรรษ 1940 และ 1950 ซึ่งเป็นช่วงที่งานของหลวงวิจิตรฯ กำลังเป็นที่นิยมและได้รับความเคารพนับถือ ความสัมพันธ์ของพวกเขาต่อโครงเรื่องประวัติศาสตร์ไทย ที่หลวงวิจิตรฯ สร้างขึ้นเป็นเรื่องซับซ้อน แม้ในขณะนี้พวกเขาจะวิพากษ์วิจารณ์การตีความชาตินิยมแบบทางการของหลวงวิจิตรฯ แต่พวกเขาครั้งหนึ่งในวัยหนุ่มสาว ก็เคยอ่านงานของหลวงวิจิตรฯ อย่างหิวกระหาย และถูกปลุกเร้าด้วยโครงเรื่องของเขาเช่นกัน หลวงวิจิตรฯ หยั่งลึกเข้าไปในอดีต เพื่อบรรลุถึง "การกู้ชาติ" เพื่อว่าประเทศไทยในขณะนั้นสามารถอ้างได้ว่าตนก็มีการกู้ชาติ แม้จะไม่เคยมีอดีตเป็นอาณานิคมเลยก็ตาม ประเด็นที่สำคัญเรื่องการกู้บ้านเมืองที่เหมือนกันแต่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญก็เป็นหัวใจของโครงเรื่องประวัติศาสตร์ไทยของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยด้วย ประชาชนชาวไทยผู้เป็นอิสระจากผู้ปกครองจักรวรรดินิยมยุโรป และถูกโจมตีจากผู้ปกครองเอเชียเฉพาะช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองเท่านั้น ประชาชนไทยจึงมุ่งมั่นจะได้รับการปลดปล่อยตนเองออกจากผู้ปกครองคนไทยด้วยกัน โครงเรื่องแบบนี้ดูเหมือนจะล้าสมัยเข้าทุกทีท่ามกลางความเป็นจริงทางเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศไทย

การวางโครงเรื่อง ด้วยตัวตนทางภูมิศาสตร์ของสยาม

ในการตีความใหม่เกี่ยวกับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และแผนที่ทางประวัติศาสตร์ของไทย ธงชัย วินิจจะกูล ได้ระบุถึงสิ่งที่เขาเรียกว่า "*โครงเรื่องครอบงำ*" ของประวัติศาสตร์ไทย (Thongchai 1988) โครงเรื่องครอบงำ (the master plot) คือชีวประวัติของชาติ โดยมีตัวเอกคือสิ่งที่ธงชัยขนามนามว่า "the geobody of Siam" หรือเขตแดนของชาติ ที่ประชนไทยรู้สึกว่าเป็นส่วนประกอบอันจำเป็นของความเป็นชาติ ความรู้เกี่ยวกับชาติว่ามีตัวตนในเชิงดินแดน เพิ่งปรากฏขึ้น ภายหลังการต่อสู้อันเจ็บปวดอย่างต่อเนื่องกันตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 ซึ่งทำให้สูญเสียดินแดนให้กับมหาอำนาจตะวันตก ผลของการต่อสู้อันเจ็บปวดและความสูญเสียก็คือ ประชาชนของประเทศไทยสามารถสัมผัสรับรู้ถึงความเป็นชาติได้จนถึงทุกวันนี้ จึงทั้งรักทั้งดื่มด่ำกับแผ่นดินผืนหนึ่งบนผิวโลกที่มีกรอบขอบเขตล้อมรอบ

การดำรงอยู่ของ "*ประเทศไทย*" ในฐานะที่มีขอบเขตแดนล้อมรอบบนพื้นผิวโลกเพิ่งเริ่มเกิดขึ้นตอนสิ้นศตวรรษที่แล้ว โดยเกิดขึ้นมาได้จากการปะทะกันระหว่างความรู้แบบเก่าเกี่ยวกับพื้นที่ (space) ในลักษณะของภูมิ-ประเทศอันศักดิ์สิทธิ์ กับความรู้อีกแบบเกี่ยวกับพื้นที่ซึ่งได้มาด้วยการนิยามที่เกิดจากการปฏิบัติ การสำรวจและเทคนิคการทำแผนที่แบบตะวันตก ซึ่งมหาอำนาจตะวันตกนำเข้ามาเพื่อแก้ไขความกำกวมและความขัดแย้งเรื่องอำนาจอธิปไตย ความกำกวมและความขัดแย้งเหล่านี้สามารถตกลงกันได้ด้วยสันติในบางกรณี แต่อีกหลายกรณีกลับนำไปสู่การต่อสู้ด้วยอาวุธ และการ "*สูญเสีย*" อันขมขื่นในสิ่งที่ (เมื่อมองย้อนหลังไป) รัฐไทยถือว่าเป็นเขตแดนของไทย การฉายภาพสิ่งที่เป็นดินแดนมีขอบเขตปริมณฑลย้อนกลับเข้าไปในอดีต โดย

จีน
สิบสองพันนา
รัฐฉาน
เมืองโต
สิบสองจุไทย
หัวพันห้าทั้งหก
อ่าวตังเกี๋ย
ไหหลำ
หลวงพระบาง
เวียงจันทน์
ร่างกุ้ง
ประเทศไทย
อันนัม
กรุงเทพฯ
ศรีโสภณ
เสียมราฐ
พระตะบอง
โจง
ศรีสันตร
กัมพูชา
จันทบุรี
โพธิสัตว์
พนมเปญ
โคชินจีน
ไซ่ง่อน
อ่าวไทย
ปัตตานี
ปะลิส
ไทรบุรี
กลันตัน
ตรังกานู
สุมาตรา
ช่องแคบมะละกา
แผนที่แสดงประวัติศาสตร์
การเสียดินแดนของไทย
ดินแดนที่ตกเป็นของฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1867
ดินแดนที่ตกเป็นของฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1888
ดินแดนที่ตกเป็นของฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1893
ดินแดนที่ตกเป็นของฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1904
ดินแดนที่ตกเป็นของฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1907
ดินแดนที่ตกเป็นของอังกฤษในปี ค.ศ. 1909

เฉพาะอย่างยิ่งโดยอาศัยแผนที่ประวัติศาสตร์นี่เอง ชักนำให้ธงชัยอธิบายว่า ตัวตนทางภูมิศาสตร์ *"เป็นช่วงขณะที่สับสนปั่นป่วน"* ในชีวิตของสยามได้อย่างไร และประวัติศาสตร์ชนิดใหม่จำเป็นต้องเขียนขึ้นเพื่อสร้างสายธารที่ต่อเนื่องตลอดช่วงยุคที่ระส่ำระสายนี้ (Thongchai 1988: 338)

ธงชัยชี้ว่า วิกฤติการณ์ฝรั่งเศส-สยาม ร.ศ. 112 ที่เขาเรียก *"บาดแผล ร.ศ. 112"* เป็นจุดสุดยอดของกระบวนการที่สยามทำให้ตัวตนทางภูมิศาสตร์ของตนกลายเป็นความจริงขึ้นมา ความเจ็บปวดของผู้ปกครองบ้านเมืองในประวัติศาสตร์การแข่งขันประชันกันได้ *"กลายมาเป็นความเจ็บปวดของชาติ ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมของคนไทยต่อต้านการคุกคามจากต่างชาติ"* (Thongchai 1988: 352) ธงชัยวิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของเหตุการณ์และกระบวนการที่นำไปสู่วิกฤติการณ์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิธีที่ความโศกเศร้าจากการพ่ายแพ้และการ *"สูญเสีย"* ดินแดนคราวนั้น ได้ถูกบันทึกกลายเป็นประวัติศาสตร์ของสยาม งานศึกษาการปฏิรูประบบบริหารของสยามของ เตช บุนนาค เสนอว่าอาณาจักรก่อนช่วงนี้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว *"ในทางทฤษฎี"* จึงไม่มีข้อสงสัยในอำนาจอธิปไตยของสยามเหนือจังหวัดรอบนอกและประเทศราช (Thongchai 1988: 346) ที่จริงแล้วไม่ใช่จนกระทั่งเมื่อกระบวนการของจักรพรรดินิยมยุโรปเข้ามาท้าทายอำนาจอธิปไตย และบังคับให้สยามต้องป้องกันตนเอง โดยมีวิธีการปฏิรูปการบริหารเป็นมาตรการหนึ่งในหลายมาตรการ ซึ่งราชสำนักกรุงเทพฯ ตระหนักดีถึงปัญหาทุกรูปแบบที่พวกเขาต้องเผชิญ แต่ด้วยการพลิกแพลงอย่างที่นักประวัติศาสตร์ผู้มีส่วนสร้างโครงเรื่องแบบนี้ไม่ทันสังเกต ทัศนะเรื่อง *"การป้องกัน"* ประเทศถูกเปลี่ยนอย่างไม่ทันรู้ตัวจากข้อเสนอเพื่อรอการพิสูจน์ ให้กลายเป็นข้อสรุปล่วงหน้าที่ถือกันเลยว่าเป็นความจริง กล่าวอีกนัยหนึ่งนักประวัติศาสตร์เหล่านี้ถือเอาอย่างง่าย ๆ ว่ามี

สิ่งที่เป็นดินแดน (ประเทศไทย) ดำรงอยู่ก่อนเพื่อให้ต้องป้องกัน ประวัติศาสตร์ใหม่ที่เขียนครอบคลุมจุดเปลี่ยนหักเหนี้ ถือเอาว่ามีตัวตนทางภูมิศาสตร์ ที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันดำรงอยู่ก่อนหน้าแล้ว จึงวาดภาพความจำเป็นต้องป้องกันบูรณภาพของตน (Thongchai 1988: 350) ประเด็นของธงชัยอยู่ที่ว่า ในช่วงที่เกิดความเปลี่ยนแปลงหักเหและ *"การสูญเสีย"* นั้นแหละ เขตแดน (ประเทศไทย) เพิ่งอยู่ในกระบวนการที่ถูกสร้างขึ้นมา

วิธีที่วิกฤติการณ์ ร.ศ. 112 ถูกจัดวางโครงเรื่องในประวัติศาสตร์ไทยแสดงถึงลักษณะของจินตนาการสร้างแต่ง (fictive imagination) ดังที่ เฮย์เดน ไวท์ได้อภิปรายไว้ ดังที่ธงชัยกล่าวว่า

> ทั้งที่ยืนอยู่อย่างโดดเดี่ยว สยามก็ปกป้องตนเองอย่างสง่าสาม สมเหตุสมผลและชาญฉลาด ในเรื่อง ๆ หนึ่งตอนจบค่อนข้างกำสรวลเพราะฝรั่งเศสอยู่เหนือความสามารถของสยามที่จะรับมือได้ อย่างไรก็ตาม ความสูญเสียเป็นเพียงแต่ปลายนิ้วหรือแขนขาข้างหนึ่ง มิใช่ร่างกายหรือหัวใจ ในอีกเรื่องหนึ่งตอนจบเต็มไปด้วยความสุข ไม่เพียงแต่สยามสามารถป้องกันตนเองได้ หากสยามยังสามารถอยู่รอด พร้อมกับก้าวกระโดดไปข้างหน้าอย่างเกรียงไกรอีกด้วย (Thongchai 1988: 348)

การก้าวกระโดดไปข้างหน้าอย่างเกรียงไกรคือ การปฏิรูปการบริหารโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการชดเชยความโศกสลดของการสูญเสียดินแดนด้วยเรื่องราวที่แสดงถึง *"ความรุ่งโรจน์ ความแข็งแกร่งและทางออกอย่างมีความสุข"* (Thongchai 1988: 349) แนวโครงเรื่องทั้งสองคือ ความเศร้าโศกของการสูญเสีย และความเข้มแข็งจากการปฏิรูป มักถูกวางแยกจากกัน แม้ว่าทั้งสองต่างอิงอยู่กับอันตรายและภัยคุกคามจากภายนอก แต่การเขียนประวัติศาสตร์ไทยแทบจะไม่ได้ตระหนักว่า แนวโครงเรื่องทั้งสองนี้แท้จริงก็คือ สองด้านของกระบวนการเดียวกันที่ตัวตนทางภูมิศาสตร์ก้าวขึ้นมา

ดำรงอยู่

แผนที่ประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ได้ให้รายละเอียดของ "*การสูญเสีย*" ดินแดนครั้งต่าง ๆ จากตัวตนทางภูมิศาสตร์ ที่สมมติล่วงหน้า วิวัฒนาการของเขตแดนประเทศไทยเป็นเรื่องราวของ "*การสูญเสีย*" ดินแดน ซึ่งถูกหั่นออกไปเป็นส่วน ๆ จากอาณาบริเวณที่ควรจะเป็น จนกลายรูปเป็นเขตแดนประเทศดังทุกวันนี้ มีแผนที่หลายภาพที่ให้ข้อมูลนี้ และทั้งหมดชวนให้เข้าใจว่า "*เป็นตัวแทนความเป็นจริงทางภูมิศาสตร์ของสยาม ก่อนและหลังการสูญเสียดินแดน*" (Thongchai 1988: 369) แต่การเสียดินแดนเหล่านี้ เช่น แผนที่ทางประวัติศาสตร์รูปหนึ่งวาดให้เห็นการสูญเสียดินแดนย้อนหลังกลับไปถึงปลายศตวรรษที่ 18 ทั้งที่จริงแล้วไม่อาจทำแผนที่ขึ้นอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ขึ้นได้ตราบจนหลังจากสนธิสัญญา 2436 แท้ที่จริงแล้วแผนที่เหล่านี้ถูกประดิษฐ์ขึ้นจากความทรงจำร่วมกันถึง "*การสูญเสีย*" ดินแดน จากตัวตนทางภูมิศาสตร์เพื่อใช้ยืนยันอ้างอิงย้อนหลังกลับไป เช่นเดียวกับวิธีการที่แผนที่สมัยใหม่ของประเทศไทยซึ่งเป็นตัวตนทางภูมิศาสตร์ในปัจจุบันนั่นเอง ตามสิ่งที่ธงชัยเขียน "*แผนที่เหล่านี้ไม่ได้มีความสัมพันธ์โดยตรงกับดินแดนที่เป็นจริงเลย หากแต่สัมพันธ์กับแผนที่ของแผ่นดินของสยามในปัจจุบันนี้*" (Thongchai 1988: 386) ความทรงจำทางประวัติศาสตร์ของชาติถูกเปลี่ยนกลับไปกลับมาได้ระหว่างเวลาปัจจุบันกับช่วงเวลาการสูญเสียดินแดนในอดีตที่คล้ายละคร

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าโครงเรื่องครอบงำของวาทกรรมเกี่ยวกับตัวตนทางภูมิศาสตร์มีส่วนอย่างทรงพลังต่อความเป็นชาติ ผลทางอารมณ์ความรู้สึกที่ถูกสร้างขึ้นด้วยเรื่องราวของการเสียดินแดน สามารถนำไปใช้ปลุกเร้าความรู้สึกรักชาติ ถึงขนาดที่สละชีพให้ได้ โครงเรื่องนี้ "*เป็นความจริง*" และวางอยู่บนข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์หรือไม่ ธงชัยไม่ได้ตอบปัญหานี้โดยตรง แต่แสดงนัยซึ่ง

ไวท์เรียกว่า จินตนาการสร้างแต่งกำลังทำการผลิตซ้ำโครงเรื่อง การซ้ำรอย ความซ้ำซาก มุมมอง การใส่สีสันเกินควร ตัวละครเอก ฯลฯ องค์ประกอบเหล่านี้ถูกนำมาใช้เพื่อคงรักษาโครงเรื่องไว้

บทสรุป

ข้าพเจ้าขอยกตัวอย่างอื่นอีกเกี่ยวกับวิธีการที่โครงเรื่องใหม่ ๆ ถูกประดิษฐ์ขึ้น สำหรับประวัติศาสตร์ไทย ความนิยม "*ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*" ช่วงต้นทศวรรษ 1980 เป็นตัวอย่างที่น่าสนใจมาก เพราะโครงเรื่องนี้กลายเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในเวลารวดเร็ว ทั้งในมหาวิทยาลัย วิทยาลัยครู โครงการทางวิชาการ และทุนวิจัย แม้ผู้นำขบวนการเขียน "*ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*" มักเป็นนักประวัติศาสตร์จากกรุงเทพฯ "*ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*" เองก็มีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหักเหได้ เพราะมันมีขีดความสามารถที่จะท้าทายข้อสรุปประวัติศาสตร์ทั่วไปของศูนย์กลางได้ ประวัติศาสตร์ประเภทนี้สามารถจะเป็นสิ่งที่ฟูโกต์เรียกว่าประวัติศาสตร์แบบมีผลกระทบ (effective history) ได้ (Foucault 1977) และดังนั้นมันอาจมีผลกระทบต่อการตีความแบบมาตรฐาน ดังที่นักประวัติศาสตร์ไทยบางคนได้กล่าวเตือนในบางครั้ง "*โครงเรื่อง*" ของประวัติศาสตร์จึงอาจเป็นเครื่องมือสำหรับผู้สูญเสีย และผู้ถูกกดขี่ได้เช่นเดียวกับที่เป็นเครื่องมือของชนชั้นนำผู้ปกครอง ที่จะแพร่กระจายวิธีมองความเป็นจริงในแบบของตนว่าเป็นแนวคิดของความเป็นจริงเพียงแบบเดียว

บางทีตัวอย่างดีที่สุดของประวัติศาสตร์ในความหมายของโครงเรื่องคงจะเป็นประวัติศาสตร์แบบนวนิยาย สมเกียรติขยายแนวความคิดนี้ของเขาโดยการยกตัวอย่างนวนิยายของเสนีย์ เสาวพงศ์ *คนดีศรีอยุธยา* (2525) ซึ่ง

เสนีย์ย้ำว่าไม่ใช่ประวัติศาสตร์ แต่ก็ไม่บิดเบือนประวัติศาสตร์ (Somkiat 1986: 582) สมเกียรติเห็นว่างานที่เป็นจินตนาการสร้างแต่ง (fictive imagination) เรื่องนี้ สามารถยืนยงต่อข้อกล่าวหาจากนักประวัติศาสตร์อาชีพในเรื่องผิดยุคผิดสมัยได้ เขาเสนอว่านิยายประวัติศาสตร์เรื่องนี้ มีคุณูปการต่อการอภิปรายถึงสิ่งที่ทำให้ประวัติศาสตร์อยุธยามีความหมายกับคนไทยระดับต่าง ๆ ในทุกวันนี้ ข้อแรกคือ นิยายเชื้อเชิญให้ผู้อ่านตรวจสอบชีวิตของตนเอง โดยผ่านชีวิตของผู้คนสมัยอยุธยา และการตรวจสอบเช่นนี้ทำให้เกิดการตัดสินทางศีลธรรม ข้อที่สองคือ ความวิเศษของนวนิยายอยู่ที่ว่า มันเสนอให้เห็นบางด้านของอดีตที่อาจอยู่เหนือความสามารถของประวัติศาสตร์แบบมาตรฐานทั่วไปจะเอื้อมถึง (Somkiat 1986: 586) แม้จะเป็นงานที่ถูกเขียนขึ้นอย่างจงใจจะให้เป็นแบบโรแมนติก และไม่ได้มีรูปแบบ และการใช้เอกสารอย่างการเขียนประวัติศาสตร์อย่างเป็น "*วิทยาศาสตร์*" ที่ยอมรับกันทั่วไป แต่นิยายเล่มนี้ก็มีเจตนาที่จะบอกเราอะไรบางอย่างเกี่ยวกับความเป็นจริงในอดีต นวนิยายเล่มนี้เต็มไปด้วยอารมณ์ ความเข้าใจ และการให้อภัย "*คนดีศรีอยุธยา*" ทำให้เห็นอย่างเด่นชัดถึงวิกฤติการณ์ที่แวดล้อมความรู้ประวัติศาสตร์แบบวิทยาศาสตร์และปฏิฐานนิยม (positivistic) อันฝังรากอยู่ในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย ก็เพราะเป็นนวนิยายที่สื่อสารโดยตรงและทรงพลังกับผู้อ่านร่วมสมัยได้ และก็เพราะนวนิยายนี้สื่อสารกับคนธรรมดา "*ดั่งเป็นเพลงปลอบประโลมคนสามัญ*" (Somkiat 1986: 587) ได้นี่เอง "*คนดีศรีอยุธยา*" จึงพุ่งความสนใจไปถึงความคับแคบและไม่ยืดหยุ่นของประวัติศาสตร์แบบวิทยาศาสตร์แบบวิชาการ

บทวิเคราะห์ "*คนดีศรีอยุธยา*" ของสมเกียรติ ยังชวนให้นึกถึงคำอธิบายประการหนึ่งของเฮย์เดน ไวท์ซึ่งกล่าวถึงสาเหตุที่การเล่าเรื่องยังมีความสำคัญในการเขียนประวัติศาสตร์ ไวท์กล่าวว่า "*ความปรารถนาให้มีบทเรียน*

สรุป (closure) อยู่ในเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ จึงเป็นการเรียกร้องหาความหมายเชิงศีลธรรม เป็นการเรียกร้องให้ลำดับขั้นตอนที่เกี่ยวเนื่องกันของเหตุการณ์จริง ๆ ให้ได้รับการประเมินตามความสำคัญของมันเฉกเช่นเดียวกับสาระของละครเชิงศีลธรรม" (White 1986: 21) ด้วยเหตุผลนี้เองที่นักประวัติศาสตร์ที่ทำหน้าที่เดียวกับนักเขียนนิยายได้ใส่รหัส (encode) ต่อหลักฐานของเขาด้วยนัยความหมายที่เป็น โศกนาฏกรรม บันเทิงคดี เรื่องพาฝันและศีลธรรม เขาวางโครงเรื่องให้กับอดีตเฉกเช่นเดียวกับนิยายเชิงศีลธรรม พวกเขาจินตนาการว่า เหตุการณ์จริง ๆ มีลักษณะแบบแผนเหมือนกับเรื่องราวที่นักเขียนนวนิยายสร้างขึ้นสำหรับเหตุการณ์ในจินตนาการ ความสอดคล้องต้องกัน (coherence) ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (integrity) ความสมบูรณ์ (fullness) และบทเรียนสรุป (closure) ต่างล้วนเป็นคุณสมบัติที่นักประวัติศาสตร์เชื่อว่ามีอยู่จริงในตัวเหตุการณ์ในอดีตนั้น ที่จริง "*เป็นเพียงแค่จินตนาการทั้งสิ้น*" ไวท์ตั้งข้อสงสัยว่า จริงหรือที่โลกอันแท้จริงปรากฏตนเองใน "*รูปของเรื่องที่ประพันธ์มาอย่างเหมาะเจาะ มีศูนย์กลางของเรื่อง มีบทเริ่มต้น ตอนกลางเรื่องและตอนจบที่เหมาะสม ทั้งยังเกี่ยวเนื่องสอดคล้องกันจนทำให้เราเห็น 'ตอนจบ' ในทุกต้นเรื่อง*" (White 1987: 24) การเล่นโวหารในการตั้งคำถามแสดงนัยที่ส่อถึงคำตอบว่าไม่จริง หากแต่ลักษณะแบบแผนเหล่านี้เน้นให้เห็นถึงธรรมชาติแบบสร้างแต่ง (fictive nature) ของจินตนาการทางประวัติศาสตร์ ด้วยมุมมองแบบนี้ นวนิยายเชิงประวัติศาสตร์ของเสนีย์ เสาวพงศ์ บทละครและข้อเขียนทางประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ และแผนที่ประวัติศาสตร์ของกรมแผนที่สามารถมีชื่อว่าเป็น "*ประวัติศาสตร์*" ได้เท่ากับวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของสมเกียรติ และธงชัย ขอให้เรากลับมาสู่ความคิดที่ว่า การยอมรับความสำคัญของโครงเรื่องในการเขียนประวัติศาสตร์สามารถทำการปลดปล่อยให้เป็นอิสระได้ เพราะมันฟื้นคืนบทบาทของมนุษย์กลับสู่ฐานะผู้สร้างความหมาย

เอกสารอ้างอิง

หนังสือภาษาไทย

เฉลียว พันธุ์สีดา. *หลวงวิจิตรวาทการ และงานด้านประวัติศาสตร์.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2520.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. *พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช.* ฉบับพิมพ์ซ้ำ. กรุงเทพฯ: 2509.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ "การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ของสยาม: พรมแดนแห่งความรู้." *วารสารธรรมศาสตร์,* 11: 2 (มิถุนายน 2525): 6-52.

นิธิ เอียวศรีวงศ์ "สงครามอนุสาวรีย์กับรัฐไทย." *ศิลปวัฒนธรรม,* 11: 3 (มกราคม 2523): 80-102.

สมเกียรติ วันทะนะ "สังคมไทยในมโนภาพของสี่นักคิดไทยสมัยใหม่." *จดหมายข่าวสังคมศาสตร์,* 10: 4, (พฤษภาคม-กรกฎาคม, 2531): 91-114.

สุกัญญา หาญตระกูล "ภาษา: สัญลักษณ์: วรรณคดี." *โลกหนังสือ,* 5: 5 (กุมภาพันธ์ 2525): 24-45.

วิจิตรวาทการ, หลวง. *ประวัติศาสตร์สากล* เล่ม 6. กรุงเทพฯ: 2473.

———. "มนุสสปฏิวัติ." ใน *ปาฐกถาและคำบรรยาย.* กรุงเทพฯ: เสริมวิทย์-บรรณคาร, 2516.

วีระ อำพันสุข. *ความเป็นไทย.* กรุงเทพฯ: 2526.

หนังสือภาษาอังกฤษ

Anderson, Benedict R. O'G. 1973. "Notes on Contemporary Indonesian Political Communication." *Indonesia,* 16: 39-80.

———. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and*

Spread of Nationalism. London: Verso Editions and NLB.

Barthes, Roland. 1970. "Historical Discourse." in Michael Lane (ed. and intro.) *Structuralism: A Reader*, pp. 145-155, London: Jonathan Cape.

Charnvit Kasetsiri. 1979. "Thai Historiography from Ancient Times to the Modern Period." in Anthony Reid and David Marr (eds.) *Perceptions of the Past in Southeast Asia*, pp. 156-170, Singapore, Kuala Lumpur, Hongkong: Heinemann Educational Books.

Culler, Jonathan. 1975. *Structuralist Poetics: Structuralism, Linguistics, and the Study of Literature*. Ithaca: Cornell University Press.

Foucault, Michel. 1977. "Nietzsche, Genealogy, History." in Donald F. Bouchard (ed.) *Language, Counter-memory, Practice*, pp.139-164, Ithaca: Cornell University Press.

Gossman, Lionel. 1978. "History and Literature." in Robert H. Canary and Henry Kozicki (eds.) *The Writing of History, Literary Form and Historical Understanding*, pp.3-39, Madison: University of Wisconsin Press.

Hawkes, Terence. 1983. *Structuralism and Semiotics*. London: Methuen & Co.

Marr, David. 1979. "Vietnamese Historical Reassessment, 1900-1944." in Anthony Reid and David Marr (eds.) *Perceptions of the Past in Southeast Asia*, pp.313-339. Singapore, Kuala Lumpur, Hong Kong: Heinemann.

Reynolds, Craig J. and Hong Lysa 1983. "Marxism in Thai Historical

Studies." *Journal of Asian Studies*, 43: 1 (Nov.): 77-104.

Scholes, Robert. 1974. *Structuralism in Literature: An Introduction*. New Haven and London: Yale University Press.

Somkiat Wanthana. 1986. "The Politics of Modern Thai Historiography." Ph.D. Thesis, Monash University.

Thongchai Winichakul. 1988. "Siam Mapped: A History of the Geo-body of Siam." Ph.D. Thesis, University of Sydney.

White, Hayden. 1973. *Metahistory*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

———. 1981. "The Value of Narrativity in the Representation of Reality." in W. J. T. Mitchell (ed.), *On Narrative*, pp. 1-23, Chicago and London: University of Chicago Press, Revised and reprinted in White 1987.

———. 1985. *Topics of Discourse: Essays in Cultural Criticism*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.

———. 1987. *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.

เจ้าสัวและขุนศึก:

บริบททางวัฒนธรรมและการเมืองของสังคมไทยสมัยใหม่ และสามก๊กนิยายพงศาวดารจีน

ผู้แปล วารุณี โอสถารมย์ การแปลครั้งนี้ได้ใช้ต้นฉบับแปลภาษาไทย ซึ่งเคยพิมพ์อยู่ใน *วารสารธรรมศาสตร์*, 19, 2 (2536): 7-37 เป็นพื้นฐาน โดยสอบทานและแก้ไขให้ถูกต้องชัดเจนขึ้นตามต้นฉบับพิมพ์ภาษาอังกฤษเรื่อง Craig Reynolds, "Tycoons and Warlords: Modern Thai Social Formations and Chinese Historical Romance," in Anthony Reid (ed.) *Sojourners and Settlers: Histories of Southeast Asia and the Chinese*, (NSW: Allen & Unwin Pty Ltd., 1996), pp.115-147.

ด้วยความนิยมที่แพร่หลายในกรุงเทพฯ ทุกวันนี้ รวมถึงการใช้เป็นสำนวนถากถางทหาร นักการเมืองในเชิงตลกร้าย ตลอดจนสามารถใช้เป็นข้อแนะนำชนิดไม่ต้องปรานีใครสำหรับผู้ที่เป็นและกำลังจะเป็นนักธุรกิจ ทำให้แน่ใจได้ว่า จินตนิยายแห่งสามอาณาจักร (*The Romance of the Three Kingdoms*) หรือ *Sanguo yanyi* เป็นยิ่งกว่านิทาน (fable) ที่เล่าถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและความแตกแยกของจักรวรรดิจีนโบราณ นิยาย (romance) เรื่องนี้ ได้บอกเล่าเรื่องราวช่วงปลายราชวงศ์ฮั่นยุคหลัง และความยุ่งเหยิงระหว่างราชวงศ์ที่ยาวนานกว่าสองทศวรรษจนที่สุดรัฐจิ้น (ก่อนคริสต์ศักราช 265) ได้รวบรวมดินแดนบางส่วนเข้าไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้อีกครั้ง นิยายเรื่องนี้เป็นที่รู้จักกัน ในฐานะที่เป็นสื่อสำหรับสร้างความเป็นจีนในเอเชียช่วงก่อนสมัยใหม่ ประวัติศาสตร์ยาวนานของนิยายพงศาวดารเรื่องนี้ปรากฏครั้งแรกเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 9 ในรูปแบบเรื่องบอกเล่าในหมู่ประชาชน (popular storytelling) ได้รับการตีพิมพ์ราวช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 เป็นอย่างน้อยและกลางคริสต์ศตวรรษที่ 14 หลอก้วนจงได้นำมาตัดต่อเรียบเรียงเป็นเรื่องต่อเนื่องกันเป็นครั้งแรก นิยายชุดนี้ได้กลายเป็นหนึ่งในสี่ของงานเขียนชิ้นเอกของจีนสมัยราชวงศ์หมิง และเป็นไปได้ว่างานชุดนี้ได้เป็นต้นแบบของการเขียนนวนิยายจีนยุคคริสต์ศตวรรษที่ 16 กระทั่งถึงจุดสุดยอดเป็นผลงานที่เหมาจงกังได้แก้ไขความให้สละสลวย และเรียบเรียงเรื่องให้เป็นระเบียบขึ้นใหม่ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17[1] มีการศึกษาเนื้อหา *Sanguo* โดยพิจารณาเฉพาะถึงส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์ที่ "*แท้จริง*" โดยนำเอาข้อมูลทางประวัติศาสตร์มาใช้เป็นหลักฐานชี้ถึงเนื้อเรื่องที่แตกต่างออกไป อันเป็นส่วนที่เบี่ยงเบนไปจากความจริงในอดีต[2] ปัจจุบันมีงานวรรณกรรมเกี่ยวกับเรื่องนี้เพิ่มมากขึ้นจากการเคลื่อนย้ายของ *Sanguo* จากประเทศจีนเข้ามาสู่ดินแดนเอเชีย-

ตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยผ่านชาวจีนอพยพ[3] ทุกวันนี้ในประเทศจีน ประเทศแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออก และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมจีน ก็ยังมีการนำ*สามก๊ก*มาเขียนขึ้นใหม่ และนำไปประยุกต์ใช้แก้ปัญหาชีวิตประจำวัน ที่ยิ่งใหญ่กว่านั้นคือเราอาจกล่าวได้ว่า *Sanguo* ฉบับต่าง ๆ ได้สนับสนุนและส่งเสริมจรรยาบรรณของโลกแห่งธุรกิจและการเมือง และยังแสดงออกถึงวัฒนธรรมที่เป็นยุทธศาสตร์สำหรับการดำเนินชีวิตในสังคมอีกด้วย

ในสยาม มีการแปลงานชิ้นนี้ครั้งแรกราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 สมัยต้นรัตนโกสินทร์ โดยพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่หนึ่งแห่งราชวงศ์จักรี *Sanguo* จึงเป็นชื่อเรื่องที่ถอดคำมาเป็นภาษาไทย จนเป็นที่รู้จักกันดีว่า *สามก๊ก* กระทั่ง พ.ศ. 2448 *สามก๊ก*ได้เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรวิชาในโรงเรียนมัธยมศึกษา จึงทำให้เป็นที่รู้จักในผู้อ่านรุ่นต่อมา ใน พ.ศ. 2457 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 แห่งราชวงศ์จักรี (พ.ศ. 2453–2468) ด้วยพระปรีชาญาณส่วนพระองค์ที่เป็นเลิศทางอักษรศาสตร์ ทรงก่อตั้งวรรณคดีสโมสรขึ้นและโปรดให้มีการประชุมคัดเลือกผลงานยอดเยี่ยมสำหรับวรรณคดี 7 ประเภท *สามก๊ก*ได้รับการระบุให้เป็นยอดของ "ความเรียงเรื่องนิทาน"[4] ตลอดระยะเวลากว่าร้อยปีของการแปล*สามก๊ก* เป้าหมายและเจตนารมณ์ทั้งหมดของการแปล คือการทำให้มีลักษณะพื้นเมือง และปัจจุบัน *สามก๊ก* ก็ได้รับการพิจารณาให้เป็นวรรณกรรมไทย แต่ "*การแปล*" ดังที่เราจะได้เห็นต่อไป เป็นประเด็นเรื่องที่ต้องตั้งคำถามให้มาก แม้จะมีการใช้สำนวนภาษาให้สละสลวย ราบรื่น แต่ยังคงมีการเรียกชื่อตามแบบจีนอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาชื่อเฉพาะ และชื่อสถานที่ ก่อให้เกิดความหงุดหงิดอย่างมากกับผู้อ่านชาวไทย ที่มักประสบความยุ่งยากในการออกเสียงชื่อสถานที่

และตัวละครตัวรอง ๆ ให้ถูกต้อง แม้แต่ตัวละครเอกก็มักมีชื่อมากกว่าหนึ่งชื่อ จนกลายเป็นเรื่องซับซ้อนเช่นกัน ผู้อ่านบางคนพบว่า หลายตอนใน*สามก๊ก*มีเนื้อหาความรุนแรง แต่ในเมื่อทุกวันนี้ตามหน้านิตยสารและหนังสือพิมพ์รายวันได้ตีพิมพ์ภาพความรุนแรงของอาชญากรรมและวินาศภัยเต็มไปหมดอยู่แล้ว ดังนั้นความรุนแรงใน*สามก๊ก*ก็ย่อมไม่อาจยับยั้งไม่ให้คนอ่าน*สามก๊ก*ได้เช่นกัน

จากช่วงทศวรรษที่สองของศตวรรษนี้ ได้มีการนำเอาเรื่อง*สามก๊ก*มาเขียนใหม่ แปลและอรรถาธิบายใหม่อีกจำนวนนับฉบับไม่ถ้วน ยิ่งไม่ต้องพูดถึงงานประเภทประยุกต์รูปแบบให้เป็นหนังสือเรียนรู้ด้วยตัวเองที่เรียกว่า "*ฮาวทู*" (how to) งานที่เขียนและตีความใหม่เหล่านี้มีทั้ง "*ฉบับวณิพก*" และถ้าพูดให้ถูกต้องตามแบบภาษาวิภาษวิธีก็มีฉบับ "*นายทุน*" ฉบับ "*สภากาแฟ*" ฉบับ "*ดิสโก้*" ฉบับการทหารหลายสำนวน กระทั่งฉบับการ์ตูนอีกหลายสำนวนเช่นกัน เป็นเรื่องน่าแปลกที่ *สามก๊ก ฉบับพิศวาสชีวิตรักของโจโฉ* กลับไม่เป็นที่นิยมและหายไปจากสายตาหลังการพิมพ์ครั้งแรกเมื่อเกือบ 30 ปีที่แล้ว[5] ในปี พ.ศ. 2532 มูลนิธิคนตาบอดแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้จัดให้มีการแสดงหุ่นกระบอกเรื่อง*สามก๊ก* บทละครหุ่นชุดนี้ มีเนื้อหาที่สัมพันธ์น้อยมากกับต้นฉบับภาษาไทยในคริสต์ศตวรรษที่ 18 และมีการทำหุ่นตัวหนึ่งให้มีหน้าตาเป็นนางสาวไทย ที่ชนะการประกวดได้ตำแหน่งเมื่อเร็ว ๆ นี้ เธอผู้นี้ได้เดินโชว์ขึ้นทางตอนใต้ของรัฐแคลิฟอร์เนีย[6] ข้อแนะนำส่วนตัวของข้าพเจ้าในที่นี้แก่ผู้อ่านซึ่งมีเวลาน้อยและความอดทนจำกัด และไม่ได้สนใจกับความงามเชิงวรรณศิลป์ของฉบับรัชกาลที่หนึ่ง เพียงแต่ต้องการทราบเฉพาะโครงเรื่องเท่านั้น *สามก๊ก ฉบับหัวกะทิ*[7] น่าจะเป็นหนังสือฉบับกระเป๋าที่เขียนขึ้นได้ความชัดเจนดี

เนื่องจาก *สามก๊ก* มีเนื้อเรื่องยืดหยุ่นและดัดแปลงง่าย จึงทำให้เกิดมีเนื้อหาหลากหลาย สามารถหยิบยกมาเป็นข้อถกเถียงได้เกือบทุกเรื่อง อย่างเช่น

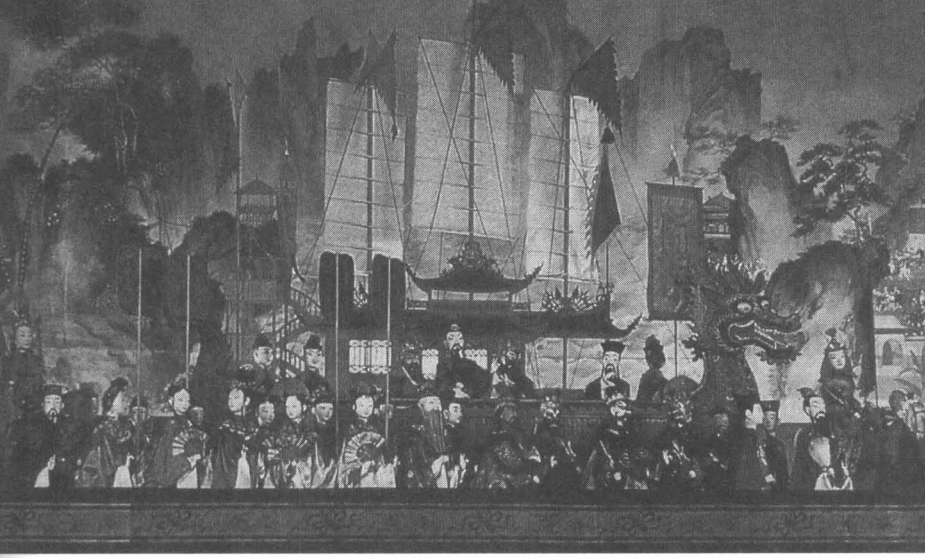

การแสดงหุ่นกระบอกเรื่อง สามก๊ก ตอนโจโฉแตกทัพเรือ
โดย จักรพันธุ์ โปษยกฤต และคณะ
ภาพจาก: ปฏิทินบริษัท เอไอเอประกันภัย จำกัด พ.ศ. 2546

"หมอพัตร" ผู้เขียน *สามก๊กฉบับนายแพทย์* ก็ได้ให้ข้อเสนอแนะในการดูแลสุขภาพ เรื่องดังกล่าวเคยลงพิมพ์ใน *วารสารกองทัพอากาศ* (Air Force News) เขาได้ใช้วิธีการเขียนแบบกระโดดข้ามจากข้อเขียนที่กำลังพูดคุยถึงเรื่องยาพิษที่จุ่มติดปลายเกาทัณฑ์ อาวุธที่นิยมใช้สมัยจีนโบราณในเรื่อง*สามก๊ก* มาเป็นเรื่องน่าสะพรึงกลัวเกี่ยวกับสารพิษ ไม่ว่าจะเป็นพิษจากเชื้อโรค พิษจากสัตว์ มลพิษ พิษจากอาหาร และรวมถึงภัยจากการใช้วัสดุราคาถูกแทนส่วนประกอบอาหารที่มีราคาแพงกว่า (เช่นการใช้สารบอแรกซ์ผสมในลูกชิ้นปลา) ซึ่งปัจจุบันชาวกรุงเทพฯ พบว่ามีอยู่มากในระบบโภชนาการ[8] ยุทธวิธีการเขียนของ "หมอพัตร" มีเป้าหมายที่ห่วงใย และต้องการให้ผู้อ่านของเขาตระหนักถึงสภาพแวดล้อมที่น่ากลัวในเมืองหลวง เป็นการแสดงถึงความซื่อสัตย์ที่มีต่อผู้อ่านของเขา อีกบทความหนึ่ง ผู้เขียนยังได้เสนอแนะว่า ตัวละครชื่อ โจโฉ มีอาการของโรคซิฟิลิสอย่างชัดแจ้ง เขาได้เขียนวินิจฉัยอาการของโรคนี้ตั้งแต่ขั้นที่ 1 ที่ 2 และขั้นสุดท้าย และเขายังได้อธิบายต่อไปว่า โจโฉ นั้นเป็นโรคบ้าคลั่งอย่าง

รุนแรงถึงขั้นควรต้องได้รับการเยียวยา

ครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2528 ได้มีการสำรวจนับจำนวน*สามก๊ก*ฉบับต่าง ๆ ว่ามีอยู่ถึง 30 ฉบับ ซึ่งที่จริงแล้วมีมากกว่านี้[9] ปลายทศวรรษ 2520 และต้นทศวรรษ 2530 การแปล เขียน และดัดแปลง*สามก๊ก*ฉบับต่าง ๆ ได้เติบโตอย่างรวดเร็ว จนกลายเป็นเรื่องที่ลงทุนได้[10] กลางปี พ.ศ. 2535 ระหว่างการเดินทางมาทำวิจัยของข้าพเจ้า พบว่าหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ใหญ่ ๆ ทั้งหมดต่างเปิดคอลัมน์*สามก๊ก*ขึ้น เป็นการนำนิยายเรื่องนี้ (romance) มาใช้เขียนแนะนำผู้คนที่เป็นนักธุรกิจ ถึงวิธีการสู่ความสำเร็จและความร่ำรวยมากยิ่งขึ้น คอลัมนิสต์หลายคนสนุกสนานต่อการเขียนเหน็บแนมอดีตนายกรัฐมนตรี พลเอก สุจินดา คราประยูร ผู้ลาออกจากตำแหน่งอย่างไม่สวยงามนัก หลังกรณีปราบปรามผู้ชุมนุมเดือนพฤษภาคมที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยว่า เลียนแบบสุมาอี้ หนึ่งในตัวละครเอกของ*สามก๊ก*[11]

ความนิยม*สามก๊ก*ที่แพร่หลายนี้ ในด้านหนึ่งเป็นความเชื่อถือในสติปัญญาของมนุษยชาติ *สามก๊ก*เป็นแหล่งรวมอย่างกว้างขวาง ทั้งคุณธรรมและข้อบกพร่องของมนุษย์ ดังเช่นที่ อัศศิริ ธรรมโชติ คอลัมนิสต์ประจำ *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์* เขียนไว้ว่า "*ท่านเหล่านี้ (ตัวละครในสามก๊ก) ต่างคล้ายเป็นญาติผู้ใหญ่ของคนไทยก็ว่าได้ ไม่ว่าเขาบางคนจะร้ายหรือบางคนก็เป็นคนดี*"[12] ตัวละคร*สามก๊ก*ให้ภาพคุณธรรมไม่เพียงแต่เป็นเรื่องความน่าไว้วางใจ ซื่อสัตย์ และคุณความดีภายใต้ความกดดัน ยังมีภาพความทะเยอทะยานอย่างมืดมัว ความสามานย์ ความอ่อนแอ และการทรยศ ภูมิปัญญาที่ปรากฏใน*สามก๊ก* ซึ่งเป็นที่นิยมกันมากอีกด้านหนึ่ง ยังเป็นเรื่องยุทธศาสตร์สงคราม กลอุบายการรบ และยุทธวิธีการหลอกล่อ ที่ให้ประโยชน์ในทางการเมือง การทูตและธุรกิจ ศิลปการทำสงครามด้วยการเอาชนะข้าศึกและการทำให้คู่ปรปักษ์พ่ายแพ้ โดย

ปราศจากการสูญเสียทรัพยากรจำนวนมากนับเป็นเรื่องที่จำเป็นต้องรู้ ในรูปแบบสังคมปัจจุบัน *สามก๊ก*ได้พิสูจน์แล้วว่า มีคุณค่ามหาศาลที่ช่วยให้ได้เปรียบคู่แข่งของคุณได้มากขึ้นในโลกธุรกิจที่ต้องเชือดเฉือนกัน

*สามก๊ก*เป็นเรื่องที่น่าสนใจในเชิงวิชาการบ้างเหมือนกันต่อแวดวงประวัติวรรณคดีไทยและการศึกษาวิวัฒนาการจุดเริ่มต้นและจุดจบของท้องเรื่องในวัฒนธรรมชาวบ้าน (popular culture) เพียงแค่ดูจำนวนการเขียนนิยายเรื่องนี้ขึ้นใหม่ที่มีมากมหาศาล ก็ก่อให้เกิดคำถามมากมายว่านิยาย (romance) เรื่องนี้แทรกซอนลงสู่จิตสำนึกของผู้อ่านชาวไทยสมัยใหม่ได้อย่างไร เท่าที่ข้าพเจ้าทราบ ยังไม่มีการศึกษาเชิงวิชาการต่อเรื่อง*สามก๊ก*อย่างจริงจังเพียงพอว่า *สามก๊ก*ในฐานะวรรณกรรมชาวบ้าน ที่มีอยู่หลายฉบับจนล้นชั้นและแผงหนังสือนั้น แสดงให้เห็นสภาพคนไทยยุคปัจจุบันอย่างไร ข้อเขียนชิ้นนี้ ข้าพเจ้าพยายามนำเสนอ ด้วยการสำรวจ*สามก๊ก*ฉบับเขียนใหม่เท่าที่มีมาแต่อดีต โดยโยงความสัมพันธ์ให้เข้ากับเงื่อนเวลาเฉพาะ (specific moments) ในประวัติศาสตร์การก่อรูปทางสังคมของไทย (Thai social formations) การศึกษาดังกล่าวนี้ข้าพเจ้ามิได้ถือว่า *สามก๊ก*เป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่สั่งเข้าจากต่างประเทศ มากไปกว่าเพียงผลงานการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจีนที่มีอยู่ในเมืองไทย[13] ถึงแม้ว่ามีการหยุดกระบวนการทำให้เป็นจีนก่อนยุคสมัยใหม่ไปแล้ว แต่ได้มีการรักษา "*ความเป็นจีนไว้ระดับหนึ่ง*" มิฉะนั้นแล้ว*สามก๊ก*คงจะไม่มีประโยชน์ต่อคนไทยปัจจุบัน เนื่องจากภาวะทางเศรษฐกิจไทยได้รับการกระตุ้นจากภาวะความเติบโตทางเศรษฐกิจของกลุ่มประเทศมังกรน้อย เช่น ไต้หวัน ฮ่องกง สิงคโปร์ และเกาหลีใต้ เช่นเดียวกับจากญี่ปุ่นและจีนตอนใต้ สิ่งที่เราอาจเรียกว่ากระบวนการทำให้เป็นจีนในปัจจุบัน ซึ่งผูกพันกับกระบวนการทำให้เป็นอุตสาหกรรมและระบบทุนนิยม การตลาดของเรื่อง

*สามก๊ก*และแม้แต่การที่ผู้อ่านคนไทยยอมรับ*สามก๊ก*ฉบับดัดแปลงที่มีอยู่มากมาย บัดนี้ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับสภาวะทางเศรษฐกิจดังกล่าวแล้ว[14]

บัดนี้ข้าพเจ้าขอสำรวจประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่าง*สามก๊ก*กับรูปแบบทางสังคมไทย โดยแบ่งการอธิบายออกเป็น 5 รูปแบบ (Modalities) คือการแปล การแพร่กระจาย การแตกเรื่องให้เป็นตอน การทำให้เป็นสินค้า และการทำให้เป็นสัญลักษณ์ในพฤติกรรมทางการเมือง ข้าพเจ้าขอนำเสนอความสัมพันธ์ทั้ง 5 รูปแบบนี้ ในลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน แต่ก็ให้เข้าใจว่าอาจมีบางประเด็นซึ่งเหลื่อมหรือซ้ำกันได้บ้าง อย่างเช่นการแปล ซึ่งเคยเป็นสื่อสำคัญให้เกิดความรับรู้เรื่อง*สามก๊ก*เมื่อ 200 ปีที่แล้ว ปัจจุบันสื่อการรับรู้นิยายเรื่องนี้ก็ยังเป็นเรื่องของการแปลอยู่

การแปล

ปัจจัยพื้นฐาน ที่ทำให้มีการแปลงานนี้เป็นภาษาไทยในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 นั้น เป็นที่ทราบกันดีแล้ว จากพระนิพนธ์คำนำขนาดยาวของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2471[15] ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่หนึ่ง ทรงมีพระราชดำรัสสั่งให้แปลเรื่อง *Sanguo yanyi* จากภาษาจีน และทรงมอบหมาย เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ขุนนางชั้นผู้ใหญ่เวลานั้น เป็นผู้อำนวยการแปล เวลาเดียวกันนั้นเอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 1 ยังทรงโปรดให้มีการแปลพงศาวดารมอญราชาธิราชขึ้นด้วย และมอบให้เจ้าพระยาพระคลังดูแลงานนั้นด้วยเช่นกัน และสมเด็จกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข (วังหลัง) พระเจ้าหลานเธอก็ได้รับพระบรมราชโองการให้อำนวยการแปล *ไซ่ฮั่น* นิยายประวัติศาสตร์จีนอีกเล่มหนึ่ง ซึ่งท้ายที่สุดได้รับชื่อเสียงในแวดวงผู้อ่านของไทยน้อยกว่า[16] นักวิจารณ์

ไทยมักเคยชินที่จะจัดนิยายประวัติศาสตร์เรื่องนี้เป็น "วรรณกรรม" มากกว่า "ประวัติศาสตร์" และทำให้การศึกษาของเขาจำกัดเรื่องนี้ ให้อยู่ในแวดวงของวรรณคดีเปรียบเทียบ หรือประวัติวรรณคดีมากกว่าประวัติศาสตร์การเมือง[17] จากการตรวจสอบของนักเขียนไทยสมัยใหม่ ได้ให้คุณค่าเชิงวรรณศิลป์ในงานแปลงานนี้ ว่าเป็นยอดความเรียง และทำให้บทบาทของสามก๊กในฐานะแบบสำหรับหัดเรียงความตามหลักสูตรโรงเรียนมีอิทธิพลสูงต่อแนวทางการศึกษางานชิ้นนี้ ตัวอย่างการศึกษาอย่างละเอียดของมาลินี ดิลกวาณิชย์ ถึงการแปลภาษาไทยจากภาษาจีน สรุปว่า สามก๊กมีคุณค่าทางวรรณกรรม ในฐานะที่เป็นที่นิยมมาเป็นเวลายาวนาน มากกว่าคุณค่าทางบทบาทในทางรูปธรรมหรือการวิจารณ์เสียดสีรูปแบบสังคมไทย[18] ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ทำให้การศึกษาสามก๊กในทางสัญญศาสตร์ (Semiotic) สังคมวิทยาและจิตวิทยา นับตั้งแต่มีการแปลมาเป็นเวลากว่า 200 ปีนั้น เห็นได้ชัดว่าขาดหายไป[19]

เจ้าพระยาพระคลัง (หน) มิได้แปลงานนี้ด้วยตนเอง แต่ท่านเองคงได้มีส่วนช่วยขัดเกลาร่างสุดท้าย งานแปลแท้ที่จริงแล้วสำเร็จลงได้ด้วยบุคคล 2 คณะ คณะชาวจีนทำงานร่างขั้นต้น คณะคนไทยชำระแก้ไขในขั้นตอนที่เป็นการกลั่นกรองความเป็นจีนออกไปเป็นจำนวนมาก เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้รับการยกย่องถึงความสำเร็จเชิงวรรณศิลป์ในงานนี้ด้วยเช่นกัน มักอ้างกันว่าคุณภาพการแปลที่เยี่ยมยอดชิ้นนี้ เป็นเพราะการมีส่วนร่วมของท่าน ถึงแม้ว่าในงานนี้เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ถึงแก่อสัญกรรมก่อนการแปลเสร็จสมบูรณ์ลง[20] แม้พระเจ้าตากสินพระมหากษัตริย์สยามในรัชกาลก่อน ทรงมีเชื้อสายจีนแต้จิ๋ว ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของชาวจีนในกรุงเทพฯ แต่ในการวิเคราะห์ชื่อเฉพาะในงานแปลนี้ พบว่าเป็นการออกเสียงแบบจีนฮกเกี้ยน คงเป็นจีนกลุ่มที่มีบทบาทในคณะผู้แปลชาวจีน แสดงให้เห็นถึงการเข้าสู่ราชสำนักสยามของ

ขุนนางพ่อค้าจากชายฝั่งจีนใต้ และเข้ามามีส่วนในการหล่อหลอมการผลิตทางวัฒนธรรมราชสำนักสยามในเวลาต่อมา[21]

ทำไมทรงมีพระบรมราชโองการให้แปลเรื่องนี้ กล่าวกันว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่หนึ่งแห่งราชวงศ์จักรี ทรงขึ้นสู่อำนาจด้วยการใช้กำลังรัฐประหารและปราบดาภิเษก และพบว่าแก่นเรื่องที่ปรากฏอยู่โดยตลอดทั้งเรื่อง *สามก๊ก* และ ไซ่ฮั่น คือการช่วงชิงอำนาจ ในพระนิพนธ์เรื่อง *ตำนานหนังสือสามก๊ก* ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2471 แถลงว่าเหตุที่แปล*สามก๊ก* "เพื่อประโยชน์ราชการบ้านเมือง" หนังสือประวัติศาสตร์ประเทศไทยที่มีมาตรฐานเล่มหนึ่ง เขียนโดยนักประวัติศาสตร์ตะวันตกได้อธิบายความหมายนี้ ว่า *สามก๊ก* ได้ตอบสนอง "*การใช้เป็นแบบแผนกำหนดพฤติกรรมสังคมของผู้ปกครองขุนนางที่ปรึกษา และแม่ทัพนายกอง*"[22] อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์มักมีปัญหา ความสัมพันธ์ระหว่างตัวบท (text) กับพฤติกรรมที่ปฏิบัติจริงเสมอ ในตอนนี้เราทิ้งประเด็นยุ่งยาก ที่เกี่ยวกับการแพร่กระจายและจำนวนผู้อ่านที่แท้จริงของนิยาย และความหมายของคำว่า "*สาธารณะ*" (public) แล้วอย่างนั้นเราจะพูดอะไรได้บ้าง และจะมั่นใจได้แค่ไหน ถึงลักษณะของพฤติกรรมชนิดใดที่ถูกนำมาสร้างเป็นแบบแผนของสังคม สิ่งที่ทำให้งานนี้เคลื่อนไหวไปตามกาลเวลาและมีเสน่ห์ต่อผู้อ่านชาวไทยสมัยใหม่ คือเรื่องราวที่พัวพันอยู่กับสงคราม การเมือง และวิธีการอันชาญฉลาดจากปัญญามนุษย์ ที่สามารถใช้แทนอาวุธสำคัญของเหล่านักรบได้ ตัวละครใน*สามก๊ก*ต่างแสดงบุคลิกภาพที่เกี่ยวพันกับเรื่องเหล่านั้น

ครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 18 เลยมาจนถึงต้นศตวรรษที่ 19 รัฐสยามตกอยู่ในภาวะสงครามและ *สามก๊ก* ได้ให้หลักประกันย้ำว่า นักรบผู้เป็นได้ทั้งนักการเมืองที่สามารถ ย่อมมีอำนาจเพื่อบรรลุเป้าหมายในการรวม

บ้านเมืองให้กลับคืนเป็นปึกแผ่น พระเจ้าตากสินก็ทรงพิสูจน์พระองค์เองในจุดนั้น เฉกเช่นเดียวกับขุนนางท่านหนึ่ง ผู้ซึ่งต่อมาทรงเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ข้อความที่ *สามก๊ก* ให้หลักประกันเรื่องอำนาจ รวมทั้งกรณีสำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 1 นั้นเป็นจริงได้ถ้า *Sanguo* ซึ่งได้ชื่อว่าทำหน้าที่เสนอแนะพฤติกรรมผู้นำที่เหมาะสมให้แก่ผู้ปกครอง ที่ปรึกษา และเหล่าทหารโดยผ่านพลังของนิยาย เพียงแต่ต้องมีชาวไทยจีน หรือขุนนางพ่อค้าจีนที่รับราชการในราชสำนักเคยดูดซับนิยายพงศาวดารเรื่องนี้ด้วยจำนวนที่มากพอ

แต่ทว่าความนิยมของผู้อ่านไทยต่อ*สามก๊ก* ไม่ใช่เป็นเพราะ *สามก๊ก* ได้วางหลักความประพฤติที่เป็นเพียงอุดมคติ ที่จริง*สามก๊ก*ได้บอกเล่าข้อจำกัดความสามารถของมนุษย์ นิยายเรื่องนี้มี "ความเป็นจริง" ทางการเมืองแบบทั่วไปในตัวเอง ในลักษณะที่วาทกรรม (discourse) แบบราชการไทยหรือแบบมาร์กซิสต์ และแบบสังคมศาสตร์ไม่มี คนหนึ่งได้ในขณะที่อีกคนหนึ่งเสีย และหรือแม้กระทั่งผู้ชนะ ในท้ายที่สุดอาจต้องพ่ายแพ้เมื่อกาลเวลาและสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนไป ในหน้าหนังสือเล่มนี้ มีทั้งความล้มเหลวที่เกิดขึ้นได้มากครั้งพอ ๆ กับชัยชนะ อย่างเช่น ขุนพลผู้ชาญฉลาดที่เต็มไปด้วยเล่ห์กล อาจถูกคู่ปรปักษ์ที่เขาเอาชนะได้ หลอกให้เสียรู้ในตอนหลังได้ อาจกล่าวได้ว่า ประสบการณ์มนุษย์ในนิยายเรื่องนี้ มีความใกล้ชิดกับเหตุผลในชีวิตประจำวัน ข้อชี้แนะจาก*สามก๊ก* สำหรับข้าราชการ ก็เป็นหลักการที่แตกต่างจากอุดมการณ์แบบฮินดู (Indic Kingship) ข้าพเจ้าจะกลับมาพูดถึงเรื่องค่านิยมเกี่ยวกับอำนาจทางการเมืองที่รวบรวมได้จาก*สามก๊ก*ในภายหลังด้วย ทั้งนี้เพราะ *สามก๊ก* ฉบับภาษาไทยสอดแทรกความเป็นผู้ชายและทหารไว้มากเป็นพิเศษในบริบทของคนไทย

ชื่อตำแหน่งเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ระบุว่า เป็นที่พระคลังควบคุม

พระคลังหลวง ในหน้าที่นี้ ยังเป็นผู้ดูแลท่าเรือกรุงเทพฯ การค้าสำเภาหลวงกับชายฝั่งตอนใต้ของจีน และควบคุมชาวจีนอพยพ ไม่มีหลักฐานว่าตัวท่านเองเป็นชาวจีน แต่ความสำคัญของการค้ากับจีนที่มีต่อความสำเร็จของราชวงศ์จักรี จึงน่ามีการตรวจสอบในโอกาสต่อไปถึงความสัมพันธ์ของท่านกับพ่อค้าจีน ไม่ว่าจะในทางสายโลหิตหรือการแต่งงาน ไปถึงการอธิบายว่าทำไมต้องมีการแปล *Sanguo* ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มพ่อค้าขุนนางจีนที่รับราชการสังกัดเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ซึ่งเป็นหัวหน้าขุนนางควบคุมการค้าของราชสำนักนั้น รู้จักนิยายเรื่องนี้ดี ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการอ่านเขียนดั้งเดิมของพวกเขา พวกนี้กับอำนาจทางการเมืองของเจ้าพระยาจักรี มีส่วนอย่างมากในการสร้างให้เจ้าพระยาจักรี ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เฉกเช่นเดียวกับที่พวกเขาเคยทำให้กับพระเจ้าตากสินมาแล้ว เจ้าสัวเป็นคำผสมไทย-จีนที่ใช้เรียกพ่อค้าขุนนางจีนเหล่านี้ จากการศึกษาของสารสิน วีระผล เรื่องการค้าสำเภา ได้อธิบายศัพท์จีนคำนี้ว่า หมายถึงความร่ำรวยและใจบุญ[23] ตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 ศัพท์คำนี้มีความหมายรวมถึง เจ้าของโรงสีจีนตามริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เจ้าสัวเหล่านี้คือ บรรพบุรุษในประวัติศาสตร์ของบรรดามหาเศรษฐีไทย-จีน และผู้ประกอบการคนสำคัญ ในวงการธุรกิจและการพาณิชย์ของไทยในปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้เป็นสภาพแวดล้อมที่นำราชสำนักจักรี "*ใหม่*" (nouveau Jakkri court) ไปสู่การผนวกเอาจารีตวรรณกรรมบอกเล่าในกลุ่มชาวจีนอพยพที่อยู่กระจายทั่วทั้งเอเชียอาคเนย์ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของราชสำนักสยาม

หลังจากการสถาปนากรุงเทพฯ ขึ้นเป็นราชธานีแห่งใหม่แล้วกว่า 100 ปี กรุงเทพฯ ยังคงร่องรอยของเมืองแบบจีนอย่างเห็นได้ชัด แม้มีหลักฐานยืนยันว่าคนจีนมีบทบาทสำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ประวัติศาสตร์-

นิพนธ์ไทยที่ผ่านมา ไม่ค่อยได้ใช้ข้อมูลมาแสดงให้เห็นความสำคัญของคนจีนดังกล่าวในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะเรื่องการสร้างวัฒนธรรม[24] ทำให้นักประวัติศาสตร์ตะวันตก ยกเว้นเป็นพิเศษบางคนเท่านั้น ต่างซึมซับนโยบายการกดขี่ความเป็นจีนที่เน้นการเหยียดเชื้อชาติ (racist) ของรัฐไทยระหว่าง พ.ศ. 2453 ถึง พ.ศ. 2488 แล้วก็เลยกลับไปตีความประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ตอนต้นแบบเดียวกัน เมื่อเร็ว ๆ นี้ ชาวไทยและญี่ปุ่นที่เป็นนักประวัติศาสตร์ต่างได้พบหลักฐานและปรากฏการณ์ของชาวจีนในสยามได้ตรงมากกว่านักประวัติศาสตร์ตะวันตก[25]

ราว 70 ปีแรกหรือกว่านั้นของสมัยรัตนโกสินทร์ โครงสร้างทางภูมิศาสตร์การเมืองสำหรับความสัมพันธ์รัฐต่อรัฐระหว่างรัฐบาลสยามและจีนยังคงเป็นระบบบรรณาการ การได้รับความรับรองอำนาจจากจีนเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับพระเจ้าแผ่นดินสี่รัชกาลแรก ขบวนทูตบรรณาการครั้งสุดท้ายถูกส่งไปเมื่อ พ.ศ. 2396 ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2324–2387 เป็นช่วงที่มีการส่งขบวนบรรณาการไปจีนสูงสุด เฉลี่ยเกือบปีละครั้ง การค้าสำเภาในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ได้เพิ่มการอพยพของชาวจีนมากขึ้น การรับชาวจีนเข้ามานี้ ทำให้เมืองหลวงของราชวงศ์จักรีเต็มไปด้วยชาวจีนจำนวนมากตั้งแต่เริ่มสร้างพระนคร จากการคาดคะเนของสกินเนอร์ (G. William Skinner) อาจเป็นไปได้มากว่า รัชกาลที่ 1 เองนั้นก็ทรงเป็นลูกครึ่งไทย-จีน[26] ขุนนาง พ่อค้าจีนจำนวนมากที่รับราชการอยู่กับราชสำนัก และทำการค้ากับสยามก็ยังมีบ้านและภรรยาชาวจีนอยู่ในเมืองจีนและตนเองก็ไว้ผมเปียอยู่ในสยาม จำนวนและความสำคัญของคนเหล่านั้นที่ทำให้ธรรมเนียมจีนเข้าไปอยู่ในราชสำนักกรุงเทพฯ[27] การสอนภาษาจีนอย่างน้อยในวังเจ้านายองค์หนึ่ง ยังคงปฏิบัติมาจนกระทั่งปลายรัชกาลที่ 4[28] ลวดลายจีนในสถาปัตยกรรมตามวัดต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ ได้มีการบันทึกไว้มา

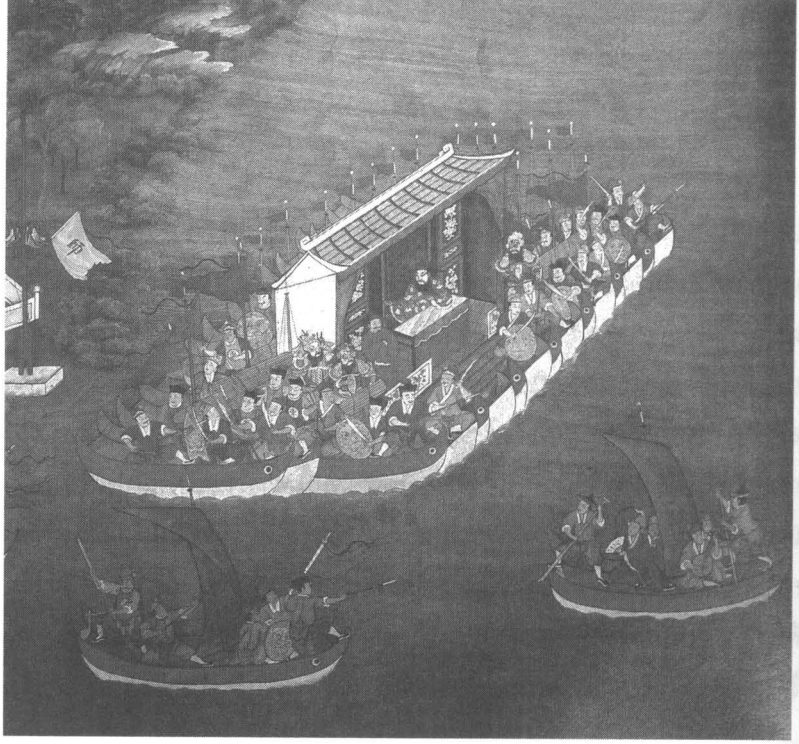

จิวยี่แอบดูทัพเรือโจโฉ
ภาพจาก: สำนักราชเลขาธิการ, *ศิลปกรรมวัดบวรนิเวศวิหาร*
กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2528, หน้า 72.

นานแล้ว ที่วัดยานนาวาซึ่งเป็นหนึ่งในวัดกรุงเทพฯ ที่มีสถาปัตยกรรมแบบจีน ได้มีการสร้างพระเจดีย์สำเภาจีนไว้[29] และที่วัดบวรนิเวศวรวิหาร วัดหลวงซึ่งเป็นสถานที่ประทับของเจ้าฟ้ามงกุฎ ระหว่างทรงผนวชจนกระทั่งเสด็จขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. 2394 มีวิหารเก๋งเป็นแบบเก๋งจีน ภายในเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นสงครามทัพเรือที่รู้จักกันดี ตอนขงเบ้ง (Zhuge Liang หรือ Zhuge Kongming) ลอบปล่อยไฟเผาและทำลายทัพเรือของโจโฉ[30] ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นักเขียนและรัฐบุรุษคนดัง ได้ปลุก *โครงกระดูกในตู้* ของท่าน สืบสาวต้นตระกูลว่ามาจากชาวจีนอพยพตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ท่านได้โยงใยความเป็นจีนของพระมหากษัตริย์สี่รัชกาลแรกต้นกรุงรัตนโกสินทร์ไว้ด้วยความภาคภูมิใจและนิยมชมชื่น[31] ในความชื่นชมนั้นท่านยังได้เน้นถึงวัฒนธรรม

จีน ที่แผ่กระจายอยู่ทั่วไปในราชสำนักกรุงเทพฯ ยุคต้น บางทีใน พ.ศ. นี้ ความเป็น *"จีน-ไทย"* น่าจะได้รับการเปิดให้มีความหมายกว้างครอบคลุมถึงวัฒนธรรมคู่ได้ มากกว่าที่จะเป็นเพียงแค่ *"การเป็นไทย"* ตามที่นักมานุษยวิทยาและสังคมวิทยายกย่องกันถึงศักยภาพของสังคมไทยในการดูดกลืนความเป็นจีน

ลักษณะความเป็นพระมหากษัตริย์ยุคต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 - 2394) อย่างน้อยมีอยู่ 2 รูปแบบ ด้านหนึ่งคือรูปแบบของพุทธกษัตริย์ (Buddhist King) ผู้ทรงได้รับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแบบพราหมณ์อย่างถูกต้อง และเป็นผู้กอปรด้วยราชธรรมแบบฮินดู (Indic Kingship) อีกรูปแบบหนึ่งคือ วาณิชยกษัตริย์ นั่นคือ ผู้มีรากฐานจากนักการค้าไทย-จีน ซึ่งได้กลายมาเป็นผู้ปกครองรัฐ[32] ตัวอย่างของวาณิชยกษัตริย์ในอดีตมีมาแล้วตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นอย่างน้อย[33]

ในที่นี้ไม่ต้องการแยกแยะลักษณะความเป็นกษัตริย์แบบ *"จีน"* ด้านหนึ่งหรือกษัตริย์แบบ *"ฮินดู"* ออกเป็นอีกด้านหนึ่ง จนอาจนำไปสู่การจำแนกอย่างหยาบ ๆ อย่างไรก็ตาม เราอาจตั้งข้อสังเกตว่าชะตากรรมของผลิตผลทางวัฒนธรรมทั้งสอง ที่มีกำเนิดจากต้นตอที่เป็นสองหน้า (Janus) ย่อมมีความเป็นมาที่แตกต่างกัน *สามก๊ก* มีชีวิตและลมหายใจมากกว่า *รามเกียรติ์* วรรณกรรมรัชกาลที่ 1 ซึ่งดัดแปลงมาจากรามายณะ *สามก๊ก* อยู่ในประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์อย่างสม่ำเสมอกว่า *รามเกียรติ์* *สามก๊ก*ได้สร้างแรงบันดาลใจให้กับนักเขียน ให้ความบันเทิงและเป็นคติสอนประชาชน และทำรายได้ให้กับผู้พิมพ์ กว่าค่อนเรื่องของ *สามก๊ก* เป็นบทพูดที่ใช้ภาษาธรรมดาตรงข้ามกับ *รามเกียรติ์* ที่บทพูดถูกกำหนดด้วยรูปแบบการประพันธ์และไม่เป็นธรรมชาติ แต่ทว่าขณะที่ทำเนียบวรรณกรรม ที่ถือเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมแห่ง

ชาติไทย มักระบุ *รามเกียรติ์* รวมเข้าไว้อยู่ด้วยเสมอ *สามก๊ก* ซึ่งได้รับความนิยมกว้างขวางกว่าและขายได้มากกว่า อาจไม่มีชื่ออยู่ในนั้น แม้นจะเคยได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ตาม *สามก๊ก* เป็นเรื่องที่ไม่มีความเป็น "*ไทย*" เพียงพอตามมาตรฐานทางวัฒนธรรมของผู้บริหารรัฐ ถึงแม้ว่าเกณฑ์ตัดสิน "*ความเป็นไทย*" มีความยืดหยุ่นมากขึ้นในระยะหลัง ตามเหตุผลของกระบวนการทำให้เป็นสินค้าดังที่ข้าพเจ้าจะได้พูดถึงข้างหน้า[34] ถึงเวลาแล้วที่ต้องมีการทบทวนประเมินฐานะลัทธิฮินดู (Indic) ในประวัติศาสตร์ไทย ที่มักทำให้นักประวัติศาสตร์กล่าวกันว่า "*ประเพณีการทหารแบบฮินดูมีอิทธิพลอย่างมากในสยาม*" โดยไม่มีการกล่าวถึงยุทธศาสตร์ของการเมืองการทหารแบบจีนในวรรคต่อมา[35]

มีการสุ่มตัวอย่างทางสถิติที่เสนอแนะว่า *สามก๊ก*ไม่ใช่เป็นการแปลหากแต่เป็นการสร้างสรรค์ใหม่ในภาษาไทยมากกว่า ด้วยการคำนวณบนพื้นฐานตัวอย่างข้อมูลอันจำกัด ดร.มาลินีได้สรุปว่า ร้อยละหกสิบของ*สามก๊ก*ไม่เหมือนกับต้นฉบับภาษาจีน อีกร้อยละสี่สิบก็เป็นเพียงแค่การแปลที่ใกล้เคียงเท่านั้น และต้นฉบับภาษาจีนอีกร้อยละห้าซึ่งรวมถึงบทกวี ไม่ได้ปรากฏอยู่เลยในฉบับภาษาไทย[36] ผู้แปลในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งก็คือคณะผู้แปลคนไทย มีบทบาทการตัดสินใจเกือบทั้งหมดในกระบวนการแปล ได้จัดการเปลี่ยนระบบความคิดจากโลกทัศน์แบบจีน ให้มาเป็นแบบไทย ตัวอย่างเช่น "*สวรรค์*" แบบจีน ซึ่งเป็นความคิดแบบเต๋า ก็ถูกเปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิงให้เป็นพุทธเถรวาทมากขึ้น[37] นักเขียนร่วมสมัยท่านหนึ่งก็ได้กล่าวถึงค่านิยมพุทธแบบเถรวาทในนิยายเรื่องนี้ด้วย (อย่างเช่น ความกตัญญูรู้คุณคน ความเชื่อฟังเพื่อให้ได้รับการยกย่อง การอุทิศตัวและจงรักภักดี การเป็นที่ไว้เนื้อเชื่อใจได้ เป็นต้น) ว่าทำให้ง่ายต่อความเข้าใจของผู้อ่าน แต่ค่านิยมเหล่านี้ก็ไม่ใช่ของจีน ทั้งหมดเป็นตัวอย่างที่

*สามก๊ก*ถูกทำให้เป็นไทยในกระบวนการ "*แปลฉบับย่อ*"[38]

สิ่งที่ขาดหายไป ถูกข้ามไป และไม่พูดถึงในการแปลง *Sanguo* เป็น *สามก๊ก* ทำให้นักแปลสมัยใหม่ ถือเป็นภาระหน้าที่ต้องจัดการเติมให้สมบูรณ์ หรือในบางกรณี ได้มีการค้นพบต้นฉบับภาษาจีนใหม่ ทำให้ต้องทำงานอย่างหนักเพื่อ "*ปฏิสังขรณ์*" *Sanguo* ให้กับผู้อ่าน และเป็นโอกาสที่ผู้แปลสามารถใช้เป็นชื่อเรื่องบอกว่า เป็นการแปลฉบับ "*แท้*" "จริง" หรือ "*ถูกต้อง*" *สามก๊ก* ฉบับต้นแบบโดยพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 1 และแต่งขึ้นภายใต้การอำนวยการของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ผู้ได้รับความไว้วางพระทัยที่สุดคนหนึ่งนั้น ภายในระยะเวลา 200 ปี นับตั้งแต่การแต่งเรื่องนี้ ได้กลายเป็นเรื่องที่ได้รับการแก้ไข ตัดตอน ขยายความให้ชัดเจน แยกส่วนเพื่อใช้เขียนล้อเลียน และลักลอบพิมพ์ แล้วแต่ความพอใจตามผลประโยชน์ที่หลากหลายของความต้องการผู้บริโภคหนังสือ แต่อย่างไรก็ตาม ยังคงจำเป็นที่ต้องมีการพิสูจน์ว่า *สามก๊ก* เป็นงานนิพนธ์ที่แปลจากจีน ที่ถึงแม้อาจมีการทำให้เป็นไทยอย่างมาก ตามความสามารถของผู้แปลที่ชำนาญการ แต่ความเป็นจีนก็ยังคงอยู่และต้องยังอยู่ เพื่อรองรับเหตุผลในภูมิปัญญา ที่เป็นเชื่อถือกันซึ่งแฝงอยู่ในตำนานจีนโบราณเล่มนี้

การแพร่กระจาย

ก่อนที่เทคโนโลยีการพิมพ์เข้ามาถึงสยามประเทศทศวรรษ 2370 การเผยแพร่ *สามก๊ก* ฉบับตัวเขียนเป็นไปอย่างจำกัด แต่แม้กระนั้นก็ตาม สิ่งที่น่าสนใจสำหรับนิยายเรื่องนี้คือ ในยุคสมัยซึ่งร้อยกรองเป็นที่นิยมใช้ในการแต่งวรรณกรรม *สามก๊ก* ก็เช่นเดียวกับ *ราชาธิราช* พงศาวดารมอญและพงศาวดารจีน *ไซ่ฮั่น* กลับได้รับการแต่งเป็นความเรียงร้อยแก้ว *สามก๊ก* แม้จะอยู่ในรูป

ตัวเขียน แต่นิยายประวัติศาสตร์เรื่องนี้เป็นที่นิยมอ่านกัน หรือพูดให้ชัดเจนคือ อ่านออกเสียงกันในวังของบรรดาเจ้านายและขุนนาง มากเสียยิ่งกว่าพงศาวดาร ไทยที่ราชสำนักให้ความสนใจประชุมร่วมกันแต่ง ความเรียงร้อยแก้วทั้งสามเรื่องนี้ มีบทบาทสำคัญในการกำหนดจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของผู้นำยุคปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 และต้นศตวรรษที่ 19 วรรณกรรมเหล่านี้กลายเป็นข่าวกรองทางการเมืองเกี่ยวกับชาวจีน ชาวมอญและชาวพม่าไปอย่างทันควัน เป็นวิธีการเรียนรู้เกี่ยวกับชาติพันธุ์และพวกที่ไม่ใช่ไทย เพื่อให้เข้าใจถึงความสำคัญของ "*คนนอก*" (Others) อันเป็นกลุ่มที่ราชสำนักธนบุรี-กรุงเทพฯ หาทางปกครองพวกเขาอยู่ ด้วยเหตุดังกล่าวนิยายประวัติศาสตร์เหล่านี้จึงมีหน้าที่ที่ใกล้เคียงกับความรู้ในตำราที่เป็นลักษณะการศึกษาไทยก่อนสมัยใหม่

ผู้อ่าน*สามก๊ก*ส่วนใหญ่เป็นชาวไทย-จีนหรือเปล่า เราไม่อาจทราบได้ ชาวจีนอพยพอาจมีสำเนาเรื่อง *Sanguo* ไว้ในความครอบครองเพื่อให้การศึกษาแก่ลูกหลานหรืออย่างน้อยเพื่อความบันเทิง[39] สำหรับชาวจีนโพ้นทะเลทั่วไปทั้งเอเชียอาคเนย์ สตรีมักเป็นผู้อ่านออกเสียง *Sanguo* และเป็นผู้ทำหน้าที่เผยแพร่วรรณกรรมชุดนี้ออกไป[40] ในสยามสำเนาตัวเขียนที่ใช้เป็นแบบพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1928 นั้นเป็นสมบัติของ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวรเสรฐ-สุดา (2371-2450) ผู้ที่รู้จักกันดีว่ามีความรู้ความสามารถในการสอนหนังสือให้กับราชสำนักฝ่ายในยุคคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในแง่นี้ย่อมหมายความว่า งานชิ้นนี้เป็นตำราหลักในการศึกษาของชนชั้นนำสยามนั้นเอง[41] ประเด็นสุดท้ายคือลักษณะทั่วไปของการแพร่กระจายวรรณกรรม *สามก๊ก* จากการที่ภาษาเดิมของวรรณกรรมนี้เป็นภาษาจีน ซึ่งเป็นเครื่องมือของการสร้างความเป็นจีนขึ้นในรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อยู่ภายใต้อิทธิพลจีน ดังนั้นนิยายฉบับภาษาไทยเรื่องนี้ จึงมีลักษณะของการทำให้มีความเป็นไทย (Thai-ifying) หรือพูดอีกอย่าง

หนึ่งคือวรรณกรรมนี้ช่วยให้ชาวจีนอพยพพูดไทย และลูกหลานของพวกเขาจัดการกับตำแหน่งความเป็นจีนของพวกเขาได้ ด้วยการจัดหาที่ทางของความเป็นจีนให้สัมพันธ์กับเมืองไทย บ้านแห่งที่สองของพวกเขาได้

สามก๊ก พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2408 ที่โรงพิมพ์หมอบรัดเลย์ มิชชันนารีอเมริกันผู้นำเข้าวัฒนธรรมเทคโนโลยีตะวันตกคนสำคัญที่สุดคนหนึ่งให้กับชนชั้นนำสยาม[42] การผลิตซ้ำนิยายอิงประวัติศาสตร์ในแบบตัวพิมพ์ และระบบการพิมพ์ที่ช่วยเสริมสร้างคุณค่าในเนื้อหายุทธศาสตร์การเมืองการทหารแบบจีนโบราณนี้ ยังเป็นเรื่องตลกที่ขัดกันอีกด้วย เนื่องจากว่าการพึ่งพาตามธรรมเนียมของราชสำนักสยามต่อจีน ได้สิ้นสุดลงเมื่อมีการส่งทูตบรรณาการครั้งสุดท้ายในปี พ.ศ. 2396 ความทรงจำที่ว่าศิลปการบริหารรัฐแบบจีน เป็นสิ่งที่เหมาะสมกับผู้ปกครองสยาม ถูกบันทึกไว้เป็นครั้งสุดท้ายในพระราชพงศาวดาร ที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ขุนนางในตระกูลบุนนาคกล่าวไว้ว่า เคยถวายการแนะนำแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยุวกษัตริย์เมื่อครั้งขึ้นครองราชย์ พ.ศ. 2411 ให้ทรงถือแบบอย่างกษัตริย์นักปราชญ์จีนโบราณ 3 พระองค์ คือ เหยา ชุน และหยู แต่จริงหรือที่ความทรงจำถึงความเหมาะสมของประสบการณ์ทางการเมืองแบบจีน ที่แม้จะถูกทำให้เป็นแค่นิทานได้หายไปพร้อมกับความสัมพันธ์แบบบรรณาการที่ได้สิ้นสุดลง เพื่อเป็นการตอบสนองความต้องการของตลาด ที่สร้างขึ้นมาโดยระบบการพิมพ์สมัยใหม่ ยุคนี้มีงานแปลพงศาวดารจีน นิยายอิงประวัติศาสตร์ และประวัติบุคคลสำคัญออกมาเป็นไทยอย่างมากมาย และมีการจัดพิมพ์เป็นหนังสืออีกด้วย[43]

การทะลักเข้ามาของหนังสือแปลพงศาวดาร และนิยายจีนจำนวนมากในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2394-2468) นี้มีความหมายสำคัญอย่างไร[44] กล่าวได้ว่า ผู้บริโภคงานแปลเหล่านี้มีความพอใจจะอ่านงานประเภท

ความเรียง และถ้าดูจากปริมาณหนังสือแล้ว แสดงว่า ต้องมีตลาดที่ใหญ่พอดูสำหรับให้มีการแปลงานเหล่านั้นได้ ลูกค้างานแปลเหล่านี้เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองหลวง เคยเป็นคนจีนและควรที่จะพูดภาษาจีนท้องถิ่นที่เป็นภาษาแม่ของเขา แต่ปัจจุบันหันมาใช้ภาษาไทยอยู่อย่างตลอดเวลาไม่มากก็น้อย การที่ชนชั้นนำชาวไทย-จีน "*แก่*" ตัวมากขึ้น ครอบครัวจีนหลายครอบครัวอาศัยอยู่ในราชอาณาจักรแห่งนี้เป็นเวลา 2-3 ชั่วอายุคน และเมื่อถึงทศวรรษ 1860 บางคนได้ยกระดับฐานะตัวเองขึ้นมาจนเป็นชนชั้นนำในเมืองหลวง นัยอีกประการที่มีงานแปลจำนวนมากในยุคนี้ คือ มีคนรู้สองภาษาที่สามารถแปลงานเหล่านี้ได้ ผู้อุปถัมภ์หรือสปอนเซอร์งานแปลในเวลานั้นมักเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ อย่างเช่น ตระกูลบุนนาค ผู้ซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประชากรจีนอพยพในฐานะนายผู้อุปถัมภ์[45]

แต่การเผยแพร่ *สามก๊ก* นิยายพงศาวดารจีน ทั้งในรูปของตัวเขียนที่ต่อมาภายหลังได้มีการจัดพิมพ์ขึ้นนั้น ที่จริงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการแพร่กระจายนิยายเรื่องนี้ เป็นไปได้ไหมว่าการแปลครั้งรัชกาลที่หนึ่งนั้น เกิดขึ้นโดยไม่ได้ประกาศแก่กลุ่มผู้นำที่รู้หนังสือ อันที่จริงประเพณีบอกเล่าที่ได้มีมาก่อนที่จะมี *Sanguo* ฉบับตัวเขียนในประเทศจีน ทำให้การเล่าเรื่อง *Sanguo* แพร่หลายไปในหมู่นักเล่านิทาน และผู้ฟังเป็นเวลานานกว่าที่จะได้มีการพิมพ์เรื่องอย่างถาวรขึ้น ตามประวัติการเขียนเรื่อง *Sanguo* ขึ้นใหม่ในสังคมเอเชียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เล่าไว้ว่า การบอกเล่าด้วยปากเปล่า การบอกเล่าด้วยคำพูด เป็นพลังสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดสิ่งที่ วอลเตอร์ ออง (Walter Ong) และอีกหลายคนเรียกว่าการบอกเล่าชั้นสอง (secondary orality) ซึ่งมีบทบาทในการทำให้ผู้บริโภคสนุกสนานกับสำนวนฉบับใหม่ที่มีขึ้น สิ่งนี้ก็เกิดขึ้นในแผ่นดินสยามเช่นกัน แม้ทุกวันนี้ ผู้คนที่รู้เรื่อง *สามก๊ก* โดยเฉพาะอย่าง

ยิ่งชาวจีนอพยพรุ่นแรกและรุ่นที่สอง ต่างรักที่จะเล่าหรือพูดถึงตัวละครตัวโปรดให้ญาติมิตรได้ฟังกัน[46] การบอกเล่าชั้นสองได้สร้างกลุ่มผู้รู้จักเรื่องนี้เพิ่มขึ้น จนกระทั่งกลายเป็นผู้อ่าน ที่ช่วยทำให้งาน*สามก๊ก*ที่เขียนขึ้นใหม่ หรือฉบับพิมพ์แหวกแนวยังเป็นที่ต้องการอยู่

ทั้งหมดนี้ นำข้าพเจ้าให้มาสู่คำถาม ถึงวิธีการเผยแพร่นิทาน *สามก๊ก* ในหมู่ผู้ไม่รู้หนังสือ ในประเด็นนี้หลักฐานไทยมีอยู่ไม่มากนัก งานวิจัยทำนองนี้ก็มีน้อย ข้าพเจ้าคงสามารถเสนอความเป็นไปได้เพียงบางข้อ นั่นคือสำหรับคนที่อ่านไม่ได้ทั้งภาษาไทยหรือจีน นักเล่านิทาน (Story tellers) ที่รู้หนังสือสามารถเขียนหรือคัดลอกอย่างหนึ่งอย่างใดได้ จะทำหน้าที่อ่าน*สามก๊ก*เฉพาะตอนที่ชื่นชอบให้ฟังกัน โดยแลกเปลี่ยนกับเงินเล็กน้อย[47] *งิ้ว* ซึ่งตามหลักฐานจากตะวันตกกล่าวว่าแสดงกันมาตั้งแต่ครั้งอยุธยา มีบทบาทอย่างมากในการช่วยแพร่กระจาย *สามก๊ก* ในยุคปัจจุบันยังมีบทละคร *งิ้ว* ที่แต่งจากเรื่อง *สามก๊ก* แต่ *งิ้ว* ก็ต่างจาก *สามก๊ก* บางด้านที่ *สามก๊ก* ได้เข้าไปอยู่ในวัฒนธรรมการอ่านเขียน (literary culture) ของไทย ทำให้มีคุณค่าต่อความสนใจทางวิชาการ ในการศึกษาถึงการผลิตซ้ำทางวรรณกรรมเรื่องนี้อย่างไม่ขาดสาย ส่วน *งิ้ว* กลับถูกมองว่า เป็นวัฒนธรรมชาวบ้านที่แปลกแยก เป็นไทยไม่พอที่จะถือว่าเป็นศิลปะการแสดงบนเวทีของไทย ดังนั้นความคิดที่ว่า *งิ้ว* และ *สามก๊ก* มีความสัมพันธ์กันจึงต้องได้รับการศึกษาวิจัยต่อไป

อย่างไรก็ตาม *งิ้ว* ก็เป็นที่นิยมกันในหมู่ชาวจีนใช้แรงงาน ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของชาวจีนอพยพในเมืองไทย ราว พ.ศ. 2373 สกินเนอร์ได้ให้ตัวเลขชาวจีนเมืองไทยที่เกิดในประเทศจีนว่า มีจำนวนถึง 100,000 คน ส่วนใหญ่อาศัยในเมืองหลวงและเป็นกลุ่มผู้ชมหลักของการแสดง*งิ้ว*[48] มีชาวจีนใช้แรงงานมากน้อยเพียงใดในการอุดหนุนกิจการซ่อง บ่อน และโรงฝิ่น ซึ่ง

นอกจากทำให้รัฐบาลมีรายได้จากการเก็บภาษีกิจการเหล่านี้ คนเหล่านี้ยังให้การสนับสนุน*งิ้ว* หรือการแสดงอื่น ๆ ที่เล่นตามงานเทศกาลและงานวัด มีบันทึกว่า ได้มีการแสดง*งิ้ว*ในงานพระราชพิธี ฉลองการอัญเชิญพระแก้วมรกตมาจากเวียงจันทน์ ในสมัยรัชกาลพระเจ้าตากสินปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 และในบริเวณพระราชวังเดิมพระเจ้าตากสิน ก็มีรูปหินสลัก ขนาดเล็กเป็นตัวละคร *งิ้ว* อยู่ถึง 112 ตัวตั้งเด่นอยู่[49] ราชสำนักกรมพระราชวังบวรสถานมงคล วังหน้า ในยุค พ.ศ. 2383 ถึง 2423 ก็ทรงอุปถัมภ์คณะละคร *งิ้ว* กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ วังหน้าองค์สุดท้ายในยุคนี้ ก็ได้นำเอาหุ่นกระบอกจีน รวมถึงบทละครสำหรับการแสดงหุ่น ซึ่งมีเนื้อหาจากเรื่อง *สามก๊ก* เข้ามาด้วย[50] จนถึงกลางศตวรรษนี้ ก็ยังมีคณะ *งิ้ว* จากกวางตุ้ง เดินทางเข้ามายังประเทศไทย ซึ่งชี้ว่าชาวจีนอพยพในไทยยังคงเสริมความเป็นจีน ด้วยการยอมรับ *งิ้ว* รูปแบบการแสดงอย่างโบราณของจีน[51]

งิ้ว มีบทบาทในการแพร่กระจายอยู่ในวัฒนธรรมการเมืองไทยสมัยใหม่ระยะหลังนี้ ด้วยการแสดงออกในรูปแบบ *"งิ้วการเมือง"* ซึ่งเป็นการเขียนล้อเลียนนักการเมือง นิยมเล่นกันในหมู่นิสิตนักศึกษาโดยเฉพาะมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ราวปลายทศวรรษ 2500 จนถึงกลางทศวรรษ 2510 หลังจากนั้นก็มีเสนออย่างไม่สม่ำเสมอ ผู้นำทั้งทหารและพลเรือนหลายคน ถูกเขียนล้อเป็นภาพจากตัวละคร *สามก๊ก* ลงพิมพ์ตามหนังสือพิมพ์ และในขบวนพาเหรดพิธีแข่งฟุตบอลประเพณีจุฬา-ธรรมศาสตร์ประจำปี ซึ่งเวลานั้นเป็นธรรมเนียมไปแล้วที่ข้อห้ามการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลทหารได้รับการผ่อนคลายลง[52] การเสียดสีประชดประชันนักการเมืองนั้น มีลักษณะรุนแรงและทำลายล้าง แต่เป็นไปได้ไหมที่ทั้งผู้จัด นักแสดง และนักเขียนบทล้อเลียนเหล่านี้ ได้รับการปกป้องในช่วงที่มีการเซ็นเซอร์ เพราะสื่อที่ใช้เป็นจีน สื่อรูปลักษณ์แบบจีน ทำให้การ

เสียดสีดูไม่สมจริง และลักษณะแปลกแยกของ *งิ้ว* ถูกนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างดี หน้าที่ที่แน่ชัดในการเป็น *"คนนอก"* ของความเป็นจีนใน*งิ้ว*การเมืองจำเป็นต้องได้รับการอธิบาย และแยกออกจากการเป็นเพียงเรื่องดูสนุก ๆ ของผู้ชมเท่านั้น

การทำให้ *สามก๊ก* เปลี่ยนรูปไปโดยสิ้นเชิง ในกลุ่มคนจีนพูดไทยเกิดขึ้นอีกครั้ง ราวตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อมีการนำ *สามก๊ก* มาเขียนใหม่เป็น บทละครนอก ซึ่งเป็นละครสำหรับชาวบ้านใช้เล่นกันนอกราชสำนัก[53] เป็นการแสดงที่ดำเนินเรื่องเร็ว เต็มไปด้วยอารมณ์ขัน มีบทโต้เถียง เยาะเย้ย และใช้ภาษาหยาบคาย เจ้าพระยามหินธรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) ขุนนางชั้นผู้ใหญ่คนสนิทท่านหนึ่งในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีคณะละครนอก ของท่านเอง และได้ให้เขียนบทละครขึ้นใช้เล่นสำหรับคณะละคร บทเหล่านี้ส่วนใหญ่แต่งขึ้นโดยอิงเรื่องในวรรณคดีไทย[54] ละครนอก ประเภทหนึ่งที่เจ้าพระยามหินธรศักดิ์ธำรงโปรดปรานมากคือ ละครพันทาง ที่มีการแสดงถึงลักษณะทางชนชาติต่าง ๆ หลากหลาย ด้วยการแต่งกายของละครที่เป็นแต่งเป็นมอญ ลาว พม่า และจีน

ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 หนังสือพิมพ์และนิตยสารจำนวนมากที่พิมพ์ในเมืองหลวงพากันแข่งขันอย่างดุเดือด เพื่อจะหาต้นฉบับ ที่คิดว่าเป็นที่นิยมและติดตลาดได้ง่าย นิยายอิงพงศาวดารจีนจำนวนมากจึงเป็นเครื่องมือที่ง่ายและสะดวก ในการตอบสนองกลุ่มผู้อ่านชาวไทยที่กำลังขยายตัว การศึกษาวิเคราะห์จำนวนมากที่ผ่านมา ได้มีแนวโน้มความสนใจไปที่บทบาทของวรรณกรรมตะวันตก ที่เป็นต้นกำเนิดนิยายไทย กระทั่งละเลยบทบาทของนิยายพงศาวดารจีนไป ทั้งที่จริงแล้ว ผู้จัดพิมพ์ในสมัยนั้น มีปัญหามากในการจัดหาต้นฉบับซึ่งมีอยู่ไม่พอเพียง สำหรับการตอบสนองความต้องการของตลาด เวลา

นั้นนักเขียนไทยมักเสแสร้งว่าทำเป็นพิมพ์ประวัติศาสตร์ที่แปลจากภาษาจีน แต่ในความเป็นจริงแล้วหลายเรื่องของ "*พงศาวดารจีน*" เหล่านี้แต่งขึ้นในสยามประเทศ แม้แต่การชำระและจัดพิมพ์หนังสือ *สามก๊ก* ฉบับรัชกาลที่ 1 ขึ้นใหม่ใน พ.ศ. 2471 นั้น ก็เกิดขึ้นภายใต้บริบทนี้ ที่เกิดมีความต้องการกระหายที่จะอ่านนิยายอิงประวัติศาสตร์จีนใหม่อีก หลังจากนั้น นิยาย*สามก๊ก*ก็ได้รับการแตกเรื่องให้เป็นตอน และถูกดัดแปลงเรื่อยมาในรูปแบบที่เป็นฉบับเล่าเรื่องแบบเสียดสี โดยนักเขียนผู้เป็นกบฏต่อนิยายอิงประวัติศาสตร์จีนซึ่งได้รับความนิยมแพร่หลายแต่ไร้สาระ นิยายแบบนี้ส่วนใหญ่เขียนขึ้นตามความต้องการของตลาด

การแตกเรื่องให้เป็นตอน

อันที่จริงมีการตัดเรื่องจินตนิยายแห่งสามอาณาจักร (*The Romance of the Three Kingdoms*) ออกเป็นตอนไม่ว่าจะเป็นในประเทศจีน ในไทย หรือแม้แต่ในเอเชียอาคเนย์แห่งอื่นที่มีชาวจีนอพยพเข้าไปอาศัย ถ้าเรามองวิธีการแพร่กระจายเรื่อง *สามก๊ก* ด้วยการบอกเล่าและจากการแสดง *งิ้ว* การแตก *สามก๊ก* เป็นตอนก็เป็นเรื่องปกติที่ใช้กันทั้งกลุ่มคนที่รู้และไม่รู้หนังสือ ไม่มีนักพูดหรือนักเล่านิทานคนใดรู้เนื้อหาตลอดทั้งเรื่อง และนิทานเรื่องนี้ก็ไม่จำเป็นต้องเล่ากันอย่างต่อเนื่องตามท้องเรื่องด้วยเหตุผลของเทคโนโลยีฉบับพิมพ์ การดำเนินเรื่องอย่างต่อเนื่องกันนั้น เพิ่งมาทำขึ้นระยะหลังในประวัติการเขียนนิยายเรื่องนี้ในประเทศจีน เอกภาพของเรื่องไม่ว่าจะเป็นฉบับตัวเขียนหรือฉบับพิมพ์อย่างหนังสือ *สามก๊ก* ฉบับภาษาไทยนั้น เป็นเอกภาพของเรื่องที่ถูกสร้างขึ้น กลายเป็นเอกภาพที่เป็นระเบียบแบบแผนไป ในเวลาที่ผู้คนเล่าเรื่องนี้กันในครอบครัวและหมู่เพื่อนฝูง ผู้เล่าจะเลือกเล่าเฉพาะส่วนและจุดที่มีความหมาย

ที่สุดสำหรับเขา *สามก๊ก* จึงวางอยู่บนพรมแดนระหว่างวัฒนธรรมลายลักษณ์และการบอกเล่ามาจนถึงทุกวันนี้ ความสามารถในการผลิตซ้ำของมัน จึงอยู่ในขอบเขตที่ผู้คนสามารถดึงตัวละคร *สามก๊ก* ขึ้นมาใช้ได้ ไม่ว่าจะในรูปคำพูดหรือการเขียน

ในสยามหลังสงครามโลกอีกหลายปีนับเป็นอีกช่วงเวลาหนึ่งในประวัติพัฒนาการของ *สามก๊ก* หลังจากเวลาผ่านไปหลายทศวรรษ โดยที่นิยายไทยโดยรวมเองได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงไปมาก มีนักเขียน *สามก๊ก* ฉบับใหม่สำนวนเฉียบขาดคือ *"ฉบับวณิพก"* ซึ่งลงพิมพ์เป็นตอนต่อเนื่องครั้งแรกในหนังสือพิมพ์รายวัน นักเขียนผู้นั้นคือ "ยาขอบ" นามจริงว่า โชติ แพร่พันธุ์ (2451–2499)[55] ยาขอบอยู่ในกลุ่มนักเขียนมีชื่อเสียงในแวดวงของกุหลาบ สายประดิษฐ์ บรรณาธิการ นักเขียนบทความ และนักประพันธ์นวนิยาย ผู้สร้างผลสะเทือนของเขาต่อประวัติศาสตร์วรรณกรรมไทยในยุคสองทศวรรษก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วยการแนะนำของกุหลาบยาขอบหันมาใช้ความสามารถของเขาเขียนเรื่องขนาดยาว ด้วยจุดมุ่งหมายที่ต้องการลบล้างความนิยมต่อนิยายพงศาวดารจีนเวลานั้น ซึ่งบรรดานักเขียนหนุ่มต่างเห็นว่าเป็นเพียงวรรณกรรมไม่มีสาระ

นักเขียนรุ่นใหม่ในทศวรรษ 2470 ต่างภูมิใจความสำเร็จของการปฏิวัติของพวกเขา ที่สามารถดึงดูดความสนใจผู้อ่านออกจากนิยายพงศาวดารจีนด้อยคุณภาพเหล่านั้น[56] ยาขอบสร้างคุณูปการทำการปฏิวัติ ด้วยการเขียนนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่อง *ผู้ชนะสิบทิศ* ตีพิมพ์ต่อเนื่องกันในหนังสือพิมพ์ อ้างกันว่านิยายเรื่องนี้ มีเค้าเรื่องอิงพงศาวดารพม่าที่มีความยาวแค่ 8 บรรทัด ได้กลายเป็นนิยายหลายเล่มจบที่กุหลาบ สายประดิษฐ์ อธิบายว่า *"เป็นนิยายที่มีพลังยิ่งใหญ่"* มีจำนวนถึง 1,600,000 คำ ซึ่งถ้าหากวางเรียงกันก็เป็นความยาว

ถึง 14 กิโลเมตร เนื้อหาเป็นเรื่องของกษัตริย์พม่าองค์หนึ่งและหญิงคนรักหลายคน ได้กลายเป็นแบบอย่างนิยายเนื้อหาประเภทรบ ๆ รัก ๆ[57] นิยายโรแมนติคทำนองนี้ มีบทบาทในการชูประเด็นเรื่องความเสมอภาคและทางเลือก เวลานั้นเป็นช่วงที่มีการอภิปราย ตอบโต้ความหมายเรื่องชาตินิยมไทยกันในหน้าหนังสือพิมพ์ มีการปฏิรูปประมวลกฎหมายแพ่ง และประเทศกำลังได้รับความกระทบกระเทือนจากการโค่นล้มระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เบเนดิค แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) พบว่า มีนิยายทำนองนี้เกิดขึ้นในบรรดาประเทศอาณานิคมเอเชียอาคเนย์ (มลายู เวียดนาม อินโดนีเซีย) นิยายแบบนี้หนุนให้เกิดการคิดในกรอบ "*เวลาที่เกิดพร้อมกัน*" (simultaneous time) การเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกดังกล่าวทำให้ชุมชนจินตนากรรมแห่งชาติ (Imagined national community) มีความเป็นไปได้มากขึ้น[58]

ตั้งแต่ พ.ศ. 2486-2498 ยาขอบได้เขียนเรื่อง *สามก๊ก* ขึ้นใหม่ โดยจัดเนื้อเรื่องใหม่เป็นชีวประวัติของ 18 ตัวละครเอก[59] ชื่อเรื่อง "*ฉบับวณิพก*" นี้มาจากนักเล่านิทานข้างถนนที่ได้พูดไว้ก่อนหน้านี้ว่า เป็นผู้ที่อ่าน *สามก๊ก* ให้กับผู้ใช้แรงงานที่ไม่รู้หนังสือฟังในยามค่ำคืน บทนำของยาขอบได้เล่าว่า ผู้ฟังมักเลือกให้เล่าตอนที่เป็นตัวละครโปรดของพวกเขา ด้วยเหตุนี้การสร้างเนื้อหาขึ้นใหม่ของยาขอบ จึงมีจุดประสงค์ถ่ายทอดงานนี้ในฉบับพิมพ์ ด้วยรูปแบบที่ประชาชนชื่นชอบ คือ การเล่าให้ฟัง วิธีเล่าเรื่องตัวละครทั้ง 18 ตัว ยาขอบสวมบทบาทในฐานะนักเล่านิทาน และดึงดูดผู้อ่านด้วยบทสนทนา อันเป็นการดึงความสนใจไปที่การเล่าเรื่องด้วยคำพูด และใช้ความสามารถดึงให้เรื่อง *สามก๊ก* กลับไปสู่การบอกเล่าอีกครั้งหนึ่ง[60]

เพื่อเป็นการตอบโต้การอ้างตัวเป็นนักเล่าของยาขอบ และกลุ่มผู้ฟังคนยากของเขา ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นักเขียนผู้สูงศักดิ์ นักการเมืองและนัก

เขียนล้อเลียนรุ่นครู (parodist) ได้เขียนหนังสือ 2 สำนวน ล้อเลียนฉบับเสียดสีของยาขอบ เล่มแรกพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2492 โดยเชิดชูเบ้งเฮ้ก ตัวละครที่มีบทไม่สำคัญในเรื่อง *สามก๊ก* มาเขียนใหม่ ว่าเป็นคนไทยสามัญชน ที่มีความกล้าหาญทำการต่อสู้กับจักรวรรดิจีนอันยิ่งใหญ่[61] ตัวละครดังกล่าวช่วยหล่อเลี้ยงมายาคติแบบชาตินิยม ที่ว่าเอกลักษณ์ของชุมชนไทยได้อยู่รอดจากการครอบงำของจีนในศตวรรษแรก ๆ เพื่อว่าจะได้ปรากฏตัวอีกครั้งด้วยชัยชนะในประวัติศาสตร์ เป็นเรื่องที่ไม่ค่อยบังเอิญนัก หลังจากเรื่องนี้ได้รับการตีพิมพ์อย่างต่อเนื่องในหนังสือพิมพ์รายวันแล้ว มีการจัดพิมพ์เป็นเล่มขึ้น ในปีเดียวกับที่พรรคคอมมิวนิสต์ประสบชัยชนะในประเทศจีน อีกหนึ่งปีถัดมา ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงพิมพ์ *สามก๊ก "ฉบับนายทุน"* ของเขาขึ้น ซึ่งเป็นการตอบโต้อย่างฉับพลันอีกครั้งหนึ่ง ต่อการอ้างความเป็นสามัญของ *"ฉบับวณิพก"*[62] ในฉบับนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้สับเปลี่ยนบทบาทของพระเอกและผู้ร้ายกัน และให้เป็นการเล่าเรื่องจากทัศนะของโจโฉ ตัวละครนี้ในฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ครั้งรัชกาลที่ 1 ได้รับการวาดภาพไว้อย่างไม่ประทับใจนัก ถึงแม้ว่าผู้อ่านปัจจุบันไม่ได้สัมผัสกับการเมืองยุค 2490 แล้วก็ตาม แต่ก็ยังเป็นไปได้มากว่า เนื้อหา *สามก๊ก "ฉบับนายทุน"* ของม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นการต่อสู้ของผู้นำยุคนั้น อันเป็นยุคที่ผู้เขียนยังมีบทบาทในฐานะนักการเมืองและคอลัมนิสต์ เนื่องจากชื่อเรื่องรองของฉบับนี้ คือ *นายกตลอดกาล* และโดยที่ยุคนั้นจอมพล แปลก พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ผู้นำคณะรัฐบาลทหารตั้งแต่ พ.ศ. 2490 ถึง 2501 ที่ในท้ายที่สุดก็ถูก จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์โค่นล้มลง เป็นที่รู้กันมาโดยตลอดทั่วไปว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นั้นเป็นนักวิจารณ์เชิงเสียดสีรัฐบาลทหารมาโดยตลอด[63]

เหยื่อของการปราบปรามผู้หนึ่งที่ถูกจับกุมหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2501

คือ สังข์ พัธโนทัย เขามีข้อขัดแย้งในสมัยการปกครองต่อต้านคอมมิวนิสต์ และถูกจับเข้าคุกตั้งแต่ พ.ศ. 2501-2508 ในระหว่างต้องโทษ เขาทำการค้นคว้าและเขียน*สามก๊ก*ฉบับของเขาขึ้น ที่เรียกว่า *พิชัยสงครามสามก๊ก*[64] ฉบับของสังข์ยังเพิ่มการอธิบายศัพท์ทางภูมิศาสตร์ อธิบายลักษณะตัวละครสำคัญ และชำระแผนที่ฉบับแก้ไขของอาณาจักรทั้งสาม ซึ่งคล้ายกับวิธีการศึกษาแบบปฏิฐานนิยม (positivist) ของนักวิชาการตะวันตก ที่แสวงหาหลักฐานมาสนับสนุนจีนโบราณที่แท้จริงในสมัยสามอาณาจักร ใน *สามก๊ก* ฉบับของสังข์ก็เหมือนกับฉบับยาขอบ นิยายเรื่องนี้ออกมาในรูปของการศึกษาถึงลักษณะตัวละครหรือชีวประวัติตัวละคร

*สามก๊ก*ฉบับยาขอบ ฉบับคึกฤทธิ์ และฉบับสังข์นั้น ถือว่าเป็นงานที่รู้จักกันดีในช่วงหลังสงครามโลก จนทำให้งานของนักเขียนที่มีชื่อเสียงน้อยกว่าถูกจัดกลุ่มให้อยู่ในประเภทเดียวกับนักเขียนชื่อดังเหล่านี้ คนจะรู้สึกว่า *ฉบับชาวบ้าน* สร้างกลุ่มผู้อ่านหรือสร้างตลาดได้ ทำให้นักเขียนชื่อเสียงระดับรอง ๆ เอาอย่างบ้าง โดยฉวยโอกาสจากความสนใจที่มีอยู่แล้วของนักอ่าน *หนังสือสามก๊ก ดีอย่างไร* ก็เป็นตัวอย่างหนึ่ง หนังสือเล่มนี้ได้รวบรวมข้อเขียนจากคอลัมน์ต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์หลายฉบับ ในช่วงปี 2493 โดยมือดีตอาจารย์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นผู้รวบรวม งานเล่มนี้เป็นหนังสือวิชาการเล่มใหญ่เชิงคติสอนใจ ที่ให้สังเขปความ คุณสมบัติของตัวละครสำคัญ บอกเหตุผล 8 ข้อแก่ผู้อ่านในการเสพ*สามก๊ก* รวมทั้งมีอยู่เรื่องหนึ่งเป็นเรื่อง *อัศวิน* ซึ่งเป็นคำใช้เรียกบรรดาลูกน้องของพลเอกเผ่า ศรียานนท์[65] ที่จริงแล้ว มีฉบับการทหารอยู่ฉบับหนึ่ง ซึ่งออกมาก่อนฉบับของสังข์ พิมพ์โดยนายทหารสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายทหารอากาศ เมื่อ พ.ศ. 2497 เขาเคยเข้ารับการฝึกหัดจากวิทยาลัยการทหารอเมริกันแห่งหนึ่ง และได้รับยศเป็นนายทหารเรือ หนังสือเล่ม

กวนอูสกัดทัพโจโฉที่ตำบลฮัวหยง ด้วยความสงสารและรำลึกคุณโจโฉ
กวนอูจึงหลีกทางให้โจโฉหนีไป
ภาพจาก: สำนักราชเลขาธิการ, *ศิลปกรรมวัดบวรนิเวศวิหาร*
กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2528, หน้า 79.

นี้ชื่อ *สามก๊กฉบับเสนาธิการ* ซึ่งเป็นข้อมูลน่าสนใจเกี่ยวโยงกับเรื่องสงครามและการเมือง นับเป็นความพยายามทำให้ *สามก๊ก* ทันสมัย และยังทำให้ภาษาและมโนทัศน์ของสงครามสมัยใหม่ กลายเป็นสิ่งที่อยู่ในชีวิตประจำวันได้ (เช่น "*สงครามนิวเคลียร์*" "*สงครามตัวแทน*" "*สงครามจิตวิทยา*" ฯลฯ)[66]

ความนิยมต่อ*สามก๊ก*ฉบับต่าง ๆ ที่ให้ความรู้ทางยุทธศาสตร์การทหารนั้น เกี่ยวโยงกับปัญหาความมั่นคงในช่วงปีทศวรรษ 2490 ที่เป็นผลจากแรงกระตุ้นจากชัยชนะของคอมมิวนิสต์ในประเทศจีน การเติบโตของการเป็นพันธมิตรกับรัฐบาลอเมริกัน ในการต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์และความเชื่อเรื่องสงครามเย็น ซึ่งรัฐบาลทหารใช้เป็นจุดยืนในการติดต่อสัมพันธ์กับนโยบายของอเมริกัน ปี 2495 มีการพิมพ์งานแปลภาษาไทยครั้งแรกเรื่อง *ตำราพิชัยสงคราม*

ของซุนวู[67] หนังสือเล่มนี้ได้รับการพิมพ์ต่อมาอีกหลายครั้ง และเคยเป็นหนังสือพิมพ์แจกงานศพของผู้นำทัพหลายคน อาทิเช่น พลเอกกฤษณ์ สีวะรา ในปี 2519 และยังคงบรรจุอยู่ในหลักสูตรสถาบันการศึกษาของกองทัพไทย การที่หนังสือเล่มนี้อุบัติขึ้นในปีต้น ๆ ของสงครามเย็น เป็นสิ่งที่ชี้ถึงอันตรายจากจีนที่มีต่อภูมิภาคอย่างเห็นได้ชัดในเวลานั้น หนังสือคลาสสิกของจีนอาจช่วยให้เข้าถึงยุทธศาสตร์และยุทธวิธีของศัตรูได้ อย่างไรก็ตามการที่หนังสือยุทธศาสตร์โบราณของจีน ใช้ได้กับการจัดการของกองทัพสมัยใหม่ อาจต้องได้รับการพิจารณาอย่างละเอียดมากกว่านี้ อะไรคือสิ่งที่นักเรียนนายร้อยทหารบกคาดว่าจำเป็นต้องเรียนรู้จากงานนี้ มันเป็นเพียงคู่มือแสดงคติพจน์ที่ใช้ได้ทุกเวลา หรือเป็นอย่างเช่นที่มักมีการกล่าวกันว่า *"สงครามทุกประเภทเป็นเรื่องการใช้เล่ห์กล?"* หรือเป็นเพียงการตอกย้ำให้นักเรียนนายร้อยเหล่านี้ ซึ่งวันหนึ่งพวกเขาคงต้องขึ้นมารับตำแหน่งผู้บริหารอำนาจรัฐ ให้มีนิสัยคุ้นกับเล่ห์เหลี่ยมยุทธศาสตร์และการเสี่ยงในสงคราม ที่พวกเขาอาจเรียนรู้ได้จากตัวละคร *สามก๊ก?* ข้าพเจ้าต้องการเสนอว่าการแตกเรื่อง *สามก๊ก* เป็นตอนในช่วงทศวรรษ 2490 ถึง 2500 ให้มีเนื้อหาสำคัญเจาะจงเฉพาะเรื่องการทหารนั้น มีความสัมพันธ์กับเหตุผลที่ว่า มีบทเรียนจำนวนมากในเรื่องการใช้อำนาจ ที่สามารถเรียนรู้ได้จากวรรณกรรม *สามก๊ก*[68]

การทำให้เป็นสินค้า

หลังจากการดำเนินความสัมพันธ์กับจีนในระดับปกติกลางทศวรรษ 2510 ไทยก็ได้มีการจัดวางลักษณ์ภูมิรัฐศาสตร์ใหม่ขึ้น ราวต้นปี 2523 ขณะนั้นปัญหาการก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ซึ่งรับความช่วยเหลือและการสนับสนุนจากพรรคคอมมิวนิสต์จีนเริ่มคลี่คลาย และภาพที่เคยวาดให้ประเทศจีนเป็นเหมือน

ภูตผีปีศาจด้วยนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ของรัฐบาลทหาร ที่สืบเนื่องมาตั้งแต่ทศวรรษ 2470 ก็พลอยยุติลง ชาวไทยเชื้อสายจีนจำนวนนับพัน สามารถเดินทางไปเยือนบ้านเกิดบรรพบุรุษ และกลับไปแสวงหาความเป็นจีนของพวกเขาได้ใหม่ สังข์ พัธโนทัยก็เป็นตัวอย่างหนึ่ง เขาทำความคุ้นเคยกับความเป็นจีนอีกครั้งหนึ่ง ในระหว่างเขียนงาน *สามก๊ก* ในคุก เขาเดินทางไปประเทศจีนในปี 2521 และเขียนบันทึกประสบการณ์ของเขาไว้ บันทึกทำนองนี้เป็นหนึ่งในงานอีกหลายร้อยชิ้นของนักแสวงโชคที่เกิดในเมืองไทย และได้จาริกกลับไปหารากเหง้าของเขา[69] ผลที่ตามมาจากการจัดวางลักษณะภูมิรัฐศาสตร์ใหม่ ทำให้การพาณิชย์และการค้าของไทยเชื่อมสัมพันธ์กับเครือข่ายของจีนอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน[70] โอกาสทางธุรกิจในประเทศจีนได้เปิดกว้างขึ้น เจริญโภคภัณฑ์ บริษัทยักษ์ใหญ่ด้านธุรกิจการเกษตรและโทรคมนาคม ซึ่งบริหารงานโดยทายาทของชาวจีนแต้จิ๋วผู้หนึ่ง ปัจจุบันพวกเขามีการลงทุนในประเทศจีนมากกว่าเมืองไทย และการเติบโตทางเศรษฐกิจในกลุ่มประเทศมังกรน้อยเอเชียอาคเนย์ มีฮ่องกง สิงคโปร์ ไต้หวัน และเกาหลีใต้เอง ก็ได้ช่วยกันพัฒนาทุนนิยมไทยอย่างแข็งขัน ในฐานะทั้งผู้ให้กู้ยืมเงินทุน ผู้ผลิต และเป็นตลาดสำหรับส่งออกผลิตภัณฑ์ที่ผลิตในประเทศไทย ความสำเร็จทางเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออก ได้ประทับความชอบธรรมให้กับการครอบงำทางเศรษฐกิจไทยของผู้ประกอบการชาวไทยจีนในช่วงทศวรรษ 2520 และต้นทศวรรษ 2530 และด้วยความชอบธรรมนี้ ได้ทำให้วัฒนธรรมจีนกลายเป็นสัญลักษณ์อันทรงเกียรติทางวัฒนธรรม การทำให้เอกลักษณ์ของจีนเป็นสินค้า แสดงถึงชัยชนะของชนชั้นกลางไทย-จีนในฐานะที่เป็นชนชั้นกระฎุมพีแห่งชาติ

กระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นสัมพันธ์กับรูปแบบทางประวัติศาสตร์ของเอกลักษณ์ชาติไทย ในต้นปีทศวรรษ 2520 ได้มีการทำให้เอกลักษณ์ของชาติ

ไทย มีลักษณะที่เป็นแบบแผนและเป็นราชการ กระบวนการนี้เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองการส่งเสริมและการตลาดของประเทศให้ดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติ[71] ได้มีการทำให้ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติกลายเป็นสินค้าที่ขายได้ ตัวแทนและสัญลักษณ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของพระพุทธรูป หรือวันหยุดในรีสอร์ทสุดยอดนิยมแห่งหนึ่งแห่งใดบนชายฝั่งคาบสมุทรมลายู ปัจจุบันนี้ต่างสามารถซื้อได้หรือสัมผัสชีวิตได้ วัฒนธรรมไทยได้กลายเป็นรสนิยม รสนิยมที่ถูกทำให้เป็นสินค้าที่ต้องขายได้ และแข่งขันได้กับวัฒนธรรมชาติของประเทศอื่นในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์นี้ วัฒนธรรมจีนก็เป็นผลผลิตของสินค้าบริโภคที่ขายได้ในเมืองไทยอีกอันหนึ่ง และปัจจุบันต้องถูกทำให้กลายเป็นวัฒนธรรมรอง อยู่ในกรอบของวัฒนธรรมแห่งชาติที่ทางการรับรอง วัฒนธรรมรองที่ไม่ว่าจะเป็นของชาวเขา จีน มอญ หรือลาว ต่างก็มีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจากวัฒนธรรม *"มาตรฐาน"* ของชาติ แต่วัฒนธรรมเหล่านั้นก็ไม่เป็นอันตรายอีกต่อไปแล้ว และไม่จำเป็นต้องถูกควบคุมหรือทำลายอีกต่อไปด้วย ในทางตรงข้าม วัฒนธรรมดังกล่าว กลับทำให้การผจญภัยของนักท่องเที่ยวได้พบกับความหลากหลาย และความน่าดึงดูดใจมากขึ้น

มีตัวอย่างจำนวนมากที่แสดงถึงการทำให้วัฒนธรรมจีนเป็นสินค้า ซึ่งกระบวนการนี้เกิดจากการทำให้วัฒนธรรมแห่งชาติไทยกลายเป็นสินค้า การผลิตทางวัฒนธรรมจีนหลายอย่าง เช่น วรรณคดี สิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม มรดกทางวัฒนธรรม เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการไม่เพียงแต่พวกกลุ่มเชื้อสายจีนเท่านั้น หากยังรวมถึงผู้บริโภควัฒนธรรมไทยกลุ่มอื่น ๆ ด้วย หนังสือเกี่ยวกับการแต่งกายและศิลปะจีน เป็นประจักษ์พยานที่แสดงถึงความรุ่งเรืองของวัฒนธรรมจีนในเมืองไทย และกลายเป็นสิ่งที่มีความหมายมีคุณค่า

หายากในประเทศไทย[72] นิตยสาร *ศิลปวัฒนธรรม* ที่รูปเล่มหนาขึ้น ใช้กระดาษอาบมันผลิตด้วยคุณภาพสูง ได้ตีพิมพ์บทความหลายเรื่อง เกี่ยวกับวัฒนธรรมจีนตั้งแต่กลางทศวรรษ 2520 เป็นอย่างช้า และนิตยสารนี้อาจเป็นสัญลักษณ์ของการอนุรักษ์หลังสมัยใหม่ และการทำให้วัฒนธรรมไม่ว่าจะด้านใดในประเทศไทยเป็นสินค้าที่ขายได้[73] หลังการฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี เมื่อ พ.ศ. 2525 วารสาร *เส้นทางเศรษฐกิจ* ได้จัดพิมพ์หนังสือเล่มใหญ่ 2 เล่มเกี่ยวกับวัฒนธรรมจีนในกรุงเทพฯ เป็นหลักฐานถึงความสำเร็จบนเส้นทางชีวิตของชาวไทยที่เกิดในจีนและทายาทของพวกเขา[74] บรรดาชาวไทยลูกจีนที่มีพ่อแม่เกิดในเมืองจีน ได้หันกลับมาเรียนรู้ความเป็นจีนในอดีต และต่างก็มีความภูมิใจในกระบวนการดังกล่าว

ถึงแม้ว่าปัจจุบันดูผิวเผินอาจมองได้ว่าไม่มีปัญหา สำหรับการเป็นจีนในไทย แต่อันที่จริงยังบอกไม่ได้ว่า คำพูดนี้หมายความอย่างไรในความสัมพันธ์ไทย-จีนปัจจุบัน เนื่องด้วยยังคงมีหลักฐานมากมาย ที่แสดงให้เห็นว่า การก่อรูปทางวาทกรรมเกี่ยวกับชาติพันธุ์จีน ยังคงดำเนินไปในภาวะการกดหรือควบคุมเอกลักษณ์ความเป็นจีนไว้ ด้วยวิธีการที่ทั้งยอมรับวัฒนธรรมจีน และก็รักษาไว้ให้เป็นสิ่งแปลกแยกของสังคม ความเป็นจีนถูกวางไว้ในที่พิเศษ ที่ไม่มีอันตราย โดยบางครั้งอาจถูกเรียกร้องให้กลายเป็น *"คนนอก"* ที่แปลกแยกจากความเป็นไทย อย่างไรก็ตาม ตัวอย่างของความขันติและแม้แต่การยกย่องความเป็นจีนในวิถีชีวิตทั่วไปของไทย ยังไม่ขยายรวมไปถึงความเต็มใจของรัฐบาล ที่อนุญาตให้เปิดโรงเรียนจีนอย่างกว้างขวางในประเทศ นักธุรกิจคนสำคัญ กฤช สมบัติศิริ ลูกครึ่งไทยจีน อดีตเลขาธิการคณะกรรมการสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ยังเคยเล่าถึงประสบการณ์ที่ได้รับการดูถูกและการรีดไถด้วยการให้ *"หยอดน้ำมัน"* เป็นครั้งคราวจากข้าราชการไทย เมื่อตอนยังเป็น

หนุ่ม กฤชจำได้ถึงการถูกขู่ตะคอก และบ่อยครั้งที่ถูกขอตรวจบัตรประจำตัวประชาชน และแม้แต่เมื่อปลายปี 2520 เขายังพบว่ามีคนขับแท็กซี่เรียกเขาว่า "*เถ้าแก่*"[75] อีกตัวอย่างหนึ่งของพลังแห่งความเป็นจีนที่ถูกประทับตราให้เป็นความแปลกแยกและไม่เป็นไทย คือเหตุการณ์เมื่อต้นทศวรรษ 2530 ได้มีการแจกใบปลิวหลังกรณีพฤษภาทมิฬ ใบปลิวไม่ลงชื่อผู้เขียน แต่อาจสันนิษฐานได้ว่ามาจากคำสั่งของกองกำลังรักษาความปลอดภัย ผู้ที่รับผิดชอบการปราบปรามอย่างทารุณครั้งนี้ ใบปลิวนี้พยายามทำลายชื่อเสียงผู้นำสมาพันธ์ประชาธิปไตย ที่เป็นองค์กรจัดตั้งการประท้วงครั้งนี้ ด้วยการแถลงว่า คนเหล่านี้เป็นพวกใช้แซ่ เป็นนัยที่ชี้ว่า ด้วยเหตุนี้ ผู้นำขบวนการประชาธิปไตยย่อมต้องมีเป้าหมายแอบแฝงในการต่อต้านไทย และย่อมเป็นอันตรายต่อประเทศชาติ[76]

การที่*สามก๊ก* ฉบับต่าง ๆ ทั้งที่เป็นการผลิตซ้ำและฉบับประยุกต์ ซึ่งหลายเล่มแปลมาจากจินตนิยายแห่งสามอาณาจักร (*The Romance of the Three Kingdoms*) ที่เป็นภาษาจีน ได้ชี้ถึงวิธีการที่รูปแบบสังคมไทยปัจจุบันได้แสดงออกให้เห็นถึงคลังแห่งสติปัญญาอันมีชีวิตชีวาของผู้ประกอบการชาวไทยจีน ด้วยการทำให้มันกลายเป็นสินค้า *สามก๊ก* เป็นแหล่งให้คติธรรมหรือภาษิตซึ่งสร้างความชอบธรรม หรือให้ฐานะที่สูงแก่ยุทธศาสตร์ของกุศโลบายที่นำไปสู่ความสำเร็จอันผิวเผินได้ สติปัญญาอันฉลาดล้ำเช่นนี้ ปัจจุบันถูกทำให้อยู่ในรูปของสูตรสำเร็จที่ขายได้ และเอาไปศึกษากันใหญ่ เพื่อเรียนรู้ถึงความลับของผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จ ดังพิสูจน์ให้เห็นได้ในหนังสือ บทความและคอลัมน์ทั้งหลายตามหน้านิตยสารธุรกิจ นักเขียนไทยหลายคนแสดงความเป็นเลิศในการบรรจุคติพจน์ผู้ประกอบการไทยจีนให้เป็นสูตรสำเร็จ โดยเน้นเรื่องเวลาและการยอมเสี่ยงเท่าที่พอยอมรับได้ สำหรับผู้ประกอบการขนาดกลางก็ให้มีสัญชาตญาณในเรื่องราคา เวลา และสถานที่ที่ถูกต้อง มากกว่าจะเป็นเรื่อง

ความชำชองในการบริหารที่ซับซ้อน ซึ่งนั่นเหมาะกับการประกอบการขนาดใหญ่มากกว่า

ทองแถม นาถจำนง เคยเดินทางไปประเทศจีนหลังเหตุการณ์รัฐประหาร 6 ตุลา และเรียนรู้ภาษาจีนได้ดี จนสามารถจบการศึกษาวิชาสรีรศาสตร์จากที่นั่น ในระหว่างการเดินทางกลับ เขาแปลงานภาษาจีนพร้อมกับเขียนคำอธิบายให้สำหรับผู้บริหาร 2 เรื่อง คือ *กลยุทธ์สามก๊ก: คัมภีร์บริหารในภาวะสงคราม* และ *สงครามสามก๊ก: กลยุทธ์พลิกสถานการณ์*[77] งานเขียนประเภทให้คำปรึกษาอาชีพธุรกิจ ในเรื่องวิธีการสู่ความสำเร็จเช่นนี้ เป็นเรื่องแปลระดับโลก ที่มีการส่งทอดกลับไปกลับมา ระหว่างโลกตะวันตกกับตะวันออกได้ โดยไม่ต้องใช้ความพยายามอะไรเลย ไม่ใช่เป็นความบังเอิญอีกเหมือนกัน ที่ผู้จัดพิมพ์หนังสือเหล่านี้รายหนึ่ง ได้โฆษณาไว้ที่ตอนจบของหนังสือ ถึงงานเขียนชีวประวัติของ Lee Iacocca ยอดนักขายรถไครส์เลอร์ชาวอเมริกัน ซึ่งต่อมาในเดือนมิถุนายน 2535 บุญศักดิ์ แสงระวี ผู้เชี่ยวชาญงานเขียนประเภทนี้ ก็ได้เขียนคอลัมน์ลงในหนังสือรายสัปดาห์ฉบับหนึ่ง เขาคัดข้อความเทคนิคการโฆษณาขายของ Iacocca ไว้บรรทัดหนึ่ง และอีกบรรทัดถัดมาเป็นข้อความคติสอนใจผู้บริหารที่คัดจากหนังสือ *สามก๊ก*[78] ทองแถมซึ่งเขียนคอลัมน์และบทความเรื่อง *สามก๊ก* และข้อเขียนเรื่องอื่น ๆ ของจีนภายใต้นามปากกา "จิน เส้า หลิน" และ "โซติช่วง นาดอน" ได้อ้างว่า หนังสือประเภทนี้ ปัจจุบันใช้สอนกันในหลักสูตรบริหารธุรกิจไทย และเป็นที่ยึดถือของกลุ่มนายทหารระดับสูง[79] ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ดูเหมือนกับการนำเรื่อง *ชาลมาญ* มาเขียนขึ้นใหม่ ให้เด็กนักศึกษาใช้เรียนกันในวิทยาลัยธุรกิจศึกษาของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harvard Business School)

ลองมาดูประเด็นนี้ในแง่มุมที่ต่างออกไปบ้าง เคยมีความคิดบ้างไหม

ว่า ตำราการสงครามที่ใช้ศึกษากันที่เวสต์ปอยต์ แซนด์เฮิส์ต หรือสถาบันกองกำลังป้องกันประเทศออสเตรเลีย จะสามารถนำมาใช้สอนนักธุรกิจที่อเมริกา อังกฤษ หรือออสเตรเลีย เพื่อปรับปรุงกิจการบริหารของพวกเขา นักธุรกิจระดับชาติของอเมริกาจะทำแบบเดียวกับที่นักธุรกิจอภิมหาเศรษฐีชาวฮ่องกงเมื่อเร็ว ๆ นี้หรือไม่ ที่อธิบายว่า ญี่ปุ่นถูกถล่มด้วยอาวุธระเบิดขีปนาวุธนิวเคลียร์เมื่อปี ค.ศ. 1945 ญี่ปุ่นเลยแก้แค้นคืนด้วยการนำเอาโซนี่และโตโยต้าเข้าไปถล่มอเมริกาในอีก 20 ปีต่อมา การจัดกระบวนทัพทางยุทธศาสตร์ทางการทหาร ในฐานะที่เป็นยุทธศาสตร์ทางธุรกิจ มีการก่อรูปทางประวัติศาสตร์ที่พิเศษ ในวัฒนธรรมการค้าแถบประเทศเอเชียตะวันออก พูดให้ฟังดูใหญ่โต สิ่งที่เรียกว่าเป็น "*วัฒนธรรมทางยุทธศาสตร์*" (culture of strategy) ของเศรษฐกิจในกลุ่มประเทศมังกรน้อยในเอเชียตะวันออกนั้นประสบความสำเร็จในการทำให้ระบบทุนนิยมตะวันตกไม่ใช่เป็นศูนย์กลาง หรือแบบจำลองของระบบทุนนิยมที่น่าประทับใจที่สุดในโลกปัจจุบัน

ประการสุดท้ายคือ ปัจจุบันในกรุงเทพฯ มีภัตตาคารเลี้ยงอาหารจีนหลายแห่ง ซึ่งเป็นที่อิจฉาของอาหารมื้อค่ำแบบจีนในฮ่องกง สิงคโปร์ หรือไต้หวัน จนอาจถือเป็นตัวอย่างที่แสดงถึงพื้นที่ความเป็นจีนและมรดกของความเป็นไทยจีน ที่ได้เข้าครอบครองวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมในกรุงเทพฯ หนึ่งในหลายภัตตาคารคือ "*เจ้าสัว*" ข้อความตอนหนึ่งจากแผ่นโฆษณาของที่นี่ มีความว่า

> คนชั้นเจ้าสัว ต้องต่อสู้ฝ่าฟัน
> ต้องทำงานหนักเพียงใด...กว่าจะได้มายืนอยู่ ณ จุดนี้
> จุดที่ถูกขนานนามว่า...เจ้าสัว
> ผู้ปรารถนาสิ่งใดย่อมได้สิ่งนั้น แม้เรื่องอาหาร
> และนี่คือเจ้าสัว

"*เจ้าสัว*" เป็นคำที่ย้อนกลับไปคิดถึงคำในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18 ที่ใช้เรียก คหบดี ขุนนาง พ่อค้าจีน ที่มีบทบาทในการค้าสำเภาจีน แม้ว่าในบางครั้งมีการแปลคำว่า "*อภิมหาเศรษฐี*" ก็ตาม แต่คำแปลภาษาอังกฤษที่ดีที่สุดสำหรับ "*เจ้าสัว*" ที่แฝงความหมายถึง อำนาจ อิทธิพล และความมั่นคง ก็คือ "*ไทคูน*" (tycoon) อันเป็นคำที่ยืมมาจากภาษาจีนนั่นเอง

ข้อความโฆษณาภัตตาคารเจ้าสัวที่ว่านี้ ได้เขียนไว้ด้วยตัวหนังสือสวยงาม บนแผ่นกระดาษอาบมันระยับสีทองกับแดง ตัวพิมพ์ภาษาไทยได้รับการประดิษฐ์เป็นอักษรตัวเขียนแบบจีน อันเป็นวิธีการง่าย ๆ ในการแสดงถึงความเป็นจีนในโลกการพิมพ์ของไทย โฆษณานี้พิมพ์ไว้ในหนังสือชีวประวัติที่สดุดี พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ (พ.ศ. 2532) ในขณะที่กำลังหาทางก้าวขึ้นสู่การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ทำไมโฆษณาชิ้นนี้ถึงปรากฏอยู่ในที่นี้ คาดเดาว่าคงผ่านการเห็นชอบของตัวท่านด้วย เป็นไปได้ไหมว่า นี่เป็นการตอกย้ำถึงความสำเร็จของธุรกิจประเภทเจ้าสัว (tycoon) ที่ความหลักแหลมทางธุรกิจของเขาได้ช่วยกันผลักดันการเติบโตทางเศรษฐกิจ ให้บรรลุเป้าหมายอย่างเป็นประวัติการณ์ในครึ่งหลังของทศวรรษ 2520 ว่าไปแล้ว พลเอกชวลิตเองได้เคยตั้งข้อสังเกตอันแหลมคมเกี่ยวกับ "*การพัฒนาธุรกิจ*" ซึ่งเขาหมายความว่า เป็นการพัฒนาให้ประโยชน์แก่ธุรกิจขนาดใหญ่ ด้วยการเอามาจากภาคชนบทยากจน[80] ในช่วงต้นทศวรรษ 2520 อันเป็นระยะที่เขายังมีบทบาทอยู่กับกลุ่มทหารประชาธิปไตยนั้น เป็นที่รู้กันดีว่า เขาไม่ไว้ใจกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ แต่โฆษณาของนักการเมือง ที่ปรากฏในหนังสือสดุดีชีวประวัติของเขาเล่มนี้ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการรณรงค์ เพื่อสร้างความมั่นใจที่ทำขึ้นตอนปลายทศวรรษ 2520 นั้น เป็นการบอกกล่าวว่า อดีตผู้บัญชาการทหารสูงสุดไม่ได้ยึดติดอยู่กับนโยบายเอารัฐเป็นศูนย์กลางตลอดกาล แต่จะมุ่งสู่โครงการพัฒนาต่าง ๆ รักษาความ

เจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และไม่ขัดขวางนักธุรกิจ ที่ปัจจุบันเป็นผู้สร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทย[81] ถ้าเขาได้เป็นนายกรัฐมนตรี เขาจะไม่มีเจตนาร้ายต่อชาวไทยจีนผู้ขยันหาเงินเป็นอันขาด ในครั้งนั้นเขาไม่ประสบความสำเร็จในการรณรงค์เพื่อตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และความทะเยอทะยานของเขาต้องชะงักงันลงด้วยกรณีรัฐประหารของกลุ่มนายทหารเมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2535

การทำให้เป็น "มายาคติ" ทางการเมือง

บนหน้าปกหนังสือประเภท "ฮาวทู" (how to) เล่มหนึ่ง ได้ฉกฉวยประโยชน์จากความนิยมที่มีต่อหนังสือ *สามก๊ก* อย่างไม่อาย ทั้งนี้เพื่อทำให้ข้อแนะนำสำหรับการสร้างความสำเร็จสู่ธุรกิจนั้น เป็นสิ่งที่ขายได้ด้วยการอ้างสุภาษิตที่ว่า "*ยังไม่ได้อ่านสามก๊ก อย่าพึงคิดการใหญ่*"[82] สุภาษิตนี้ได้ทำให้ผู้อ่านเข้าใจผิดว่า นำมาจากสุภาษิตโบราณ ที่จริงแล้วเรื่องนี้ผู้แปลเองซึ่งรับผิดชอบการเขียนสโลแกน "*อย่าพึงคิดการใหญ่*" ไว้ที่ปก ได้บอกกับข้าพเจ้าอย่างภูมิใจว่า เขาคิดวลีนี้ขึ้นเอง

เนื่องจากรายได้ของยอดขายเรื่อง *กลยุทธ์สามก๊ก: คัมภีร์บริหารสภาวะสงคราม* นั้นสูงมาก ดังนั้นสุภาษิตหลอก ๆ ที่ว่า "*อย่าพึงคิดการใหญ่*" นี้จึงแสดงถึงธาตุแท้ด้านบวกของหนังสือ *สามก๊ก* ว่าอ่านแล้วทำให้มีกำไร สุภาษิตที่แต่งขึ้นนี้ จึงเป็นการเสียดสีตอบโต้สุภาษิตที่มักอ้างกันอย่างกว้างขวางว่า "*ใครอ่านสามก๊กถึงสามจบคบไม่ได้*" ที่จริงแล้วประโยคนี้มีคุณค่ามากกว่าการเป็นแค่สุภาษิตมาก เพราะเป็นประโยคที่รู้จักกันดีมานานในหมู่คนจีนที่พูดไทย เป็นการแสดงให้เห็นถึงธาตุแท้ด้านลบที่ว่า ความรู้เกี่ยวกับกลอุบายทางยุทธศาสตร์ใน *สามก๊ก* เช่น กลลวง ความคดโกง และการตีสองหน้า เป็นสิ่ง

อันตรายมาก หากตกอยู่ในมือของคนร้าย แม้แต่คนดีมีคุณธรรม ความฉลาดแกมโกง และปิดบังอำพรางจำนวนหนึ่ง ก็เป็นวิธีการอันจำเป็นเพื่อนำไปสู่จุดหมายเหมือนกัน

ธาตุแท้ของสุภาษิตทั้งสองอาจตรงกันข้ามกันเป็นสองขั้ว แต่สาระนั้นต่างเติมความสมบูรณ์ให้แก่กันและกัน และในการ "*บอกเล่าชั้นสอง*" เรื่อง *สามก๊ก* นี้ ก็ให้แง่คิดบางอย่างด้วย เป็นต้นว่า วิธีที่ *สามก๊ก* ทำให้พฤติกรรมทางการเมืองกลายเป็นมายาคติ (myth) การที่ตัวละครเอกใน *สามก๊ก* นั้นใหญ่กว่าชีวิตจริง ตัวละครเหล่านี้ จึงถูกนำมาใช้เป็นแบบที่ขยายพฤติกรรมของบุคคลสำคัญในสังคม โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำเหล่าทัพ นิยาย *สามก๊ก* อันเป็นตำนานจีนเก่าแก่เกิดขึ้นในอดีตกาล กลายเป็นเรื่องอธิบายถึงสิ่งซึ่งผู้มีอำนาจจะต้องทำ เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจหรือรักษาให้อยู่ในมือ ถึงแม้หรืออาจเป็นด้วยว่าสังคมไทยปัจจุบันมีระบบการเมืองแบบเลือกตั้ง แต่องค์กรทางการเมืองซึ่งเห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตัว ให้การสนับสนุนในเรื่องการคอรัปชั่นในสังคม การซื้อเสียงเลือกตั้งและอื่น ๆ มากกว่า จึงทำให้พฤติกรรมทางการเมืองถูก "*อ่าน*" เป็นว่า เป็นเรื่องการดำเนินการด้วยกลอุบายอันชาญฉลาด และการชักใยที่เฉียบแหลม มากกว่าจะเป็นเรื่องความเชี่ยวชาญในการบริหารระบบรัฐสภา ดังนั้นประชาธิปไตย จึงเป็นเพียงนามธรรมเปราะบาง เมื่อมันเข้าไปอยู่ในวิธีที่บรรดาข้าราชการหรือผู้นำกองทัพที่มีอำนาจประพฤติปฏิบัติกัน

ยกตัวอย่างในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2535 เมื่อ ดร. อาทิตย์ อุไรรัตน์ ประธานรัฐสภา ทำให้พลอากาศเอกสมบุญ ระหงษ์ ผู้ที่กลุ่มนายทหารรุ่นห้าเลือกไว้ เชื่อว่าเขาจะได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของคณะรัฐบาลรักษาการ แต่แล้วกลับกลายเป็นนายอานันท์ ปันยารชุน ได้รับเลือกแทน ปล่อยให้พลอากาศเอกสมบุญแต่งกายเต็มยศรออยู่ที่บ้าน ท่ามกลางความ

ภูมิใจและความคาดหวังของเพื่อนฝูงและครอบครัว แต่แล้วงานฉลองก็ต้องยกเลิกไป กลอุบายนี้มาจากเรื่อง *สามก๊ก* กลลวงและการดำเนินการอย่างปิดลับของดร.อาทิตย์ ได้รับการชมเชยอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้เพราะตัวละครใน *สามก๊ก* ได้แสดงบทบาทคุณลักษณะเช่นนั้นไว้อย่างมากมายไม่ผิดกัน ในกรณีของดร.อาทิตย์ การติดต่อเจรจาอย่างลับกับวัง กับกลุ่มพรรคการเมืองที่ทหารหนุนหลัง และกับสมาพันธ์ประชาธิปไตย กลลวงและการทำงานลับนี้ ถูกมองว่าเป็นผลประโยชน์ของสังคมส่วนใหญ่ ที่เป็นผลดีและสร้างความมั่นคงให้กับประเทศ

อีกเรื่องหนึ่งคือ ในวาทกรรมทางการเมืองของไทย มีประวัติศาสตร์การใช้คำ สำหรับเรียกผู้ชายในหน่วยงานเพื่อความมั่นคง (ตำรวจ ทหาร และหน่วยงานประเภทกึ่งทหาร) ที่แสดงถึงรูปธรรมของอำนาจ และการใช้อำนาจในทางที่ไม่ถูกต้อง ตามที่ข้าพเจ้าได้เคยเอ่ยถึงคำว่า "*อัศวิน*" มาแล้วว่า เป็นหน่วยกำลังของพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ ซึ่งปฏิบัติการเสี่ยงตายเพื่อเขา เมื่อหลังเหตุการณ์ประท้วงของขบวนการประชาชน เดือนตุลาคม 2516 ซึ่งทำให้การปกครองระบอบทหารถูกโค่นล้ม และผู้นำเผด็จการทหารทั้งสาม ถูกบีบให้ต้องเดินทางออกนอกประเทศ ก็เริ่มมีคำใหม่ใช้เรียกผู้นำทหาร ด้วยความหมายที่ไม่น่ายกย่องนักว่า "*ขุนศึก*" แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า "militarists" ความจริงมีคำแปลที่ตรงกว่า แต่ล้าสมัยไปแล้วของ "*ขุนศึก*" คือ "warlord" ดูเหมือนว่าคำนี้ตรงกับบทบาทตัวละคร *สามก๊ก* ที่ถูกนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมทางการเมือง ในหลายปีที่ผ่านมา การเปรียบเทียบตัวละคร*สามก๊ก* มักใช้กับบรรดานายพลทหารชั้นสูง ซึ่งหลายคนได้รับยกย่องจากสื่อมวลชนให้เป็น "*บิ๊ก*"[83] *บิ๊ก* นี้หมายถึง ใหญ่ ในทางมีอิทธิพล เนื่องจากความมีอำนาจของพวกเขา ไม่ได้หมายถึงรูปร่างใหญ่ ซึ่งผู้นำทหารรุ่นปัจจุบันมักมีรูปร่างผอมเพรียวกว่าแต่ก่อน

ผู้นำทหารระดับ "บิ๊ก" เหล่านี้ คือผู้ที่นักหนังสือพิมพ์ใช้ปากกาเขียนเปิดโปงหรือป้อยอให้เป็นตัวละคร *สามก๊ก* ตัวใดตัวหนึ่ง

ในปี 2535 เมื่อพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ วางแผนขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนั้น จังหวะสำหรับเขาดูไม่เหมาะสม เพราะว่าได้มีการเลือกตั้งนายกรัฐมนตรีขึ้นเสียก่อน และพลเอกชวลิตเองไม่เคยได้ไปถึงตำแหน่งนั้นเลย สื่อมวลชนดังกล่าวมักเปรียบเทียบกับขงเบ้ง เสนาธิการผู้จงรักภักดีที่เต็มไปด้วยความเฉลียวฉลาดและความนุ่มนวล แม้ต้องตกอยู่ภายใต้แรงกดดันก็ตาม ทำให้บุคลิกภาพของเขาเด่นมาก ในการให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2533 พลเอกชวลิตได้ทำเป็นปฏิเสธการเปรียบเทียบที่ว่านั้น เขากล่าวว่า *สามก๊ก* เป็นนิยายเกี่ยวกับสงครามและการต่อสู้เพื่ออำนาจ และไม่มีส่วนใดที่อยู่ในอุดมการณ์ส่วนตัวของเขาเลย เขายังได้พยายามเปลี่ยนความเข้าใจของสังคมที่ว่า กองทัพอาจขึ้นมายึดอำนาจอีก ด้วยการเตือนความจำของสื่อมวลชนว่า ในสมัยที่เขายังเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุด เขาได้ทำให้กองทัพไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมืองโดยตรง[84] ทว่าในหนังสือชีวประวัติสดุดี ที่หวังใช้สำหรับสร้างภาพพจน์ทางสังคมของเขาใหม่ และฉายภาพรัฐบุรุษผู้มีคุณสมบัติเหมาะสม ซึ่งคุณสมบัติเหล่านั้นจะทำให้เขาเหมาะสมกับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ยิ่งทำให้เห็นการเปรียบเทียบกับขงเบ้งนั้น เป็นยิ่งกว่าการเปรียบเปรยธรรมดา นักเขียนชีวประวัตินิรนามผู้นี้ยอมรับว่า นักหนังสือพิมพ์เป็นต้นเหตุเปรียบเทียบพลเอกชวลิตกับขงเบ้ง แต่กระนั้นก็ตามในสายตาของนักเขียนผู้นั้นเขาเห็นว่า พลเอกชวลิตนั่นแหละคือตัวขงเบ้งเลยทีเดียว เนื่องจากเป็นบุรุษปัญญาไว ผู้สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยไหวพริบ[85] อันที่จริงการใช้สติปัญญาอันเฉียบแหลมในการปราบปรามพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยตอนต้นทศวรรษ 2520 ด้วยการประกาศพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมนั้น เป็น

วิธีแก้ปัญหาที่ใช้ความชำนาญการ โดยไม่เสียเลือดเนื้อในการยับยั้งขบวนการก่อการร้าย และเป็นผลสำเร็จมากกว่าวิธีการของผู้นำทหารรุ่นก่อนเสียอีก ในครั้งนั้นพลเอกชวลิตได้รับชื่อเสียงว่า มีความรอบรู้มากกว่านายทหารร่วมรุ่นและผู้นำกองทัพรุ่นก่อนเขา

สุภาษิต *สามก๊ก* ทั้งของแท้และแต่งขึ้นที่กล่าวถึงนั้น ชวนให้คิดว่า *สามก๊ก* ในจินตนาการของประชาชน เป็นนิยายชุดที่เต็มไปด้วยความรู้ที่ให้อำนาจพิเศษแก่ผู้รู้นั้น บทนำของยาขอบใน "*ฉบับวณิพก*" ยืนยันว่า ความรู้นี้มีคุณค่าพอที่จะเรียกได้ว่าเป็น "*ศาสตร์*" เนื่องจากเป็นการให้ความรู้กับตนเองและแก่ผู้อื่น ความรู้ชนิดนี้ไม่ใช่สำหรับเฉพาะกองทัพเท่านั้น หากแต่ยังประโยชน์อย่างที่เห็นคือ ต่อทั้งนักธุรกิจและนักการเมือง แต่ส่วนมากมักเป็นนายพลทหารที่ได้รับยี่ห้อของตัวละคร *สามก๊ก* ที่ใหญ่กว่าตัวจริง เพศที่ใช้ในการเปรียบเทียบกับตัวละคร *สามก๊ก* อย่างจริงจังนั้น มีแต่เพียงเพศชายเท่านั้นที่ได้รับการนำมาเปรียบเทียบกับตัวละคร*สามก๊ก* แต่ก็ไม่น่าแปลกใจนัก เนื่องจากว่ามีตัวละครผู้หญิงในเรื่องเพียง 2-3 ตัวเท่านั้น และเกือบทั้งหมดมีชีวิตที่อาภัพ ความกล้าหาญทางทหารนั้น เข้าใจได้ว่าไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องการส่งกำลังบำรุงในกองทัพ การจัดวางกำลัง การใช้ทรัพยากรที่ขาดแคลนอย่างชาญฉลาด ยุทธวิธีในการต่อสู้แบบต่าง ๆ หรืออะไรก็ตามที่แสดงถึงความสามารถทางภูมิปัญญาของเพศชาย ความจงรักภักดี และการแก้แค้นผู้ทรยศต่อความไว้วางใจ ทั้งหมดอาจเป็นแก่นเรื่องหลักใน *สามก๊ก* และเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความคิดที่ว่า *สามก๊ก* เป็นแหล่งความรู้เรื่องอำนาจ ในบริบทนี้คุณูปการของ *สามก๊ก* จึงไม่เพียงแต่เป็นการผลิตซ้ำในเรื่องคุณธรรม และความคาดหวังที่ช่วยให้ทหารอยู่ในอำนาจ แต่อีกด้านหนึ่งยังช่วยในการฆาตกรรมวัฒนธรรมทางการเมืองไทยด้วย ควบคู่ไปกับการแสดงออกถึงวัฒนธรรม "*นอก*" *สาม-*

ก๊ก ยังช่วยสร้างความนิยมในวัฒนธรรมการทหารให้แพร่หลายออกนอกโรงทหารและค่ายทหารในต่างจังหวัด กองทัพไทยเชื่อมตัวเองเข้ากับสังคมไทยด้วยวิธีการที่ซับซ้อน และรอยต่อนี้ไม่อาจถูกทำลายลง เพียงด้วยการที่เหล่านายพลทหารยอมปฏิเสธตำแหน่งนายกรัฐมนตรีที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง หรือใช้วิธีการย้ายพวกเขาออกจากตำแหน่งผู้อำนวยการรัฐวิสาหกิจ เหมือนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปี 2535

แต่ในฐานะที่เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่มีการเผยแพร่อย่างกว้างขวางด้วยรูปแบบต่าง ๆ มากมาย แม้กระทั่งการย่อยให้อยู่ในรูปของสุภาษิต ตัวบท (text) ใน *สามก๊ก* จึงมีหลายความหมายและออกเสียงหลายแบบ แต่ไม่มีเนื้อหาตอนใดในนิยายเรื่องนี้ กล่าวสนับสนุนอย่างชัดเจนต่อความคิดอำนาจนิยม หรืออุดมการณ์ฝ่ายตรงข้าม เช่น ลัทธิการปลดปล่อย ความเป็นอิสระและสิทธิอัตวินิจฉัย เป็นต้น แม้ว่าบางครั้งมีการมอง *สามก๊ก* อย่างดูแคลนว่า สนับสนุนพฤติกรรมทางการเมืองที่เป็นอันตรายต่อการเมืองแบบเปิด และขัดขวางการให้อำนาจกับผู้ไร้สิทธิ์เสียง ด้วยเหตุนี้ในสัปดาห์หลังเหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 คอลัมนิสต์หนังสือพิมพ์คนหนึ่งได้เขียนไว้ว่าประเทศจะดีขึ้น ถ้าหากผู้นำเลิกยึดถือ *สามก๊ก* หรือชีวิตของบุคคลยิ่งใหญ่อย่าง ฮิตเลอร์ และนโปเลียน และควรหันมาอ่านพุทธประวัติแทนมากกว่า[86] นี่คือ *สามก๊ก* ที่เต็มไปด้วยกลอุบายสกปรกและวิธีการที่ไร้คุณธรรม ที่สุภาษิตเตือนไว้ว่า "*ใครอ่าน สามก๊ก ถึงสามจบคบไม่ได้*" บางครั้งการเตือนเช่นนี้ ทำให้ง่ายที่จะเกิดความรู้สึกแอนตี้ต่างชาติ เน้นความกลัวและระแวงสิ่งที่เป็นต่างชาติ รวมถึงของจากต่างประเทศและสิ่งแปลกแยก จนทำให้ขอบเขตของงานดังกล่าวและงานลักษณะประเภทเดียวกันยังคงถูกจัดให้มีที่ในภูมิทัศน์แบบจีน แม้เวลาจะผ่านไปนานแล้วก็ตาม ตะกอนเป็นชั้น ๆ ของการเรียนรู้จากตำราจากต่าง

ประเทศ ไม่ว่าจีนหรือตะวันตก สามารถถูกขุดทิ้งออกไปได้ โดยเหลือไว้แต่ซากเก่าของความเป็นไทยแท้ในบุคลิกของอัจฉริยะแบบไทย คอลัมนิสต์หนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2533 กล่าวไว้ว่า ศรีธนญชัยแบบฉบับของคนเจ้าปัญญาของไทยนั้น เทียบไม่ได้เลยกับตัวละคร *สามก๊ก*[87] ความหมายที่แฝงไว้ในข้อเขียนนี้คือ สิ่งที่เป็นอันตรายแก่ประเทศไทยหรือต่อ "*ผู้คนที่เป็นไทย*" นั้น เป็นสิ่งที่มาจากข้างนอก จากต่างประเทศ หรือจากที่อื่น เหมือนเนื้อหาที่มองเห็นได้จากใบปลิวต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว ที่พยายามทำลายขบวนการประชาธิปไตย ด้วยการมองว่าผู้นำขบวนการนั้นเป็นคนจีน

ทว่าข้อตักเตือนที่ห้ามอ่าน *สามก๊ก* เนื่องจากคำแนะนำของ *สามก๊ก* ที่เสนอแนะต่อผู้นำนั้นเป็นของต่างชาติ และนำไปสู่การเมืองที่สกปรกนั้น ที่จริงแล้วได้มองข้ามจุดหนึ่งในนิยายเรื่องนี้ คือ ความจริงใจที่มีต่อคนตัวเล็ก ๆ ผู้ไร้อำนาจหรือเสียเปรียบ ขงเบ้งเป็นตัวละครที่ชนะใจผู้อ่านชาวไทยได้ เพราะเขาสามารถเอาชนะฝ่ายตรงข้ามด้วยการใช้ปัญญามากกว่าการใช้กำลัง[88] ผู้อ่านจำนวนมากรู้สึกว่า ตอนที่สนุกที่สุดเป็นตอนที่ขงเบ้งถูกบีบให้ทำสงครามกับสุมาอี้ ซึ่งมีกำลังทัพเป็นต่ออย่างท่วมท้น ขงเบ้งทำให้ป้อมของเขากลายเป็นดินแดนแห่งความสงบและสถานการณ์ปกติ เมื่อสุมาอี้ยกทัพเข้าโจมตีเมือง กลับพบว่าไม่มีทหารปรากฏแก่สายตา มีแต่ขงเบ้งเท่านั้นที่เล่นพิณอยู่บนกำแพงอย่างสงบ ด้วยความแน่ใจว่านั่นเป็นกลลวง ที่อาจทำให้เกิดความผิดพลาดสูญเสียในการสงครามได้ แม่ทัพสุมาอี้จึงรีบยกทัพกลับ ยุทธการลวงตาทำให้ขงเบ้งได้รับชัยชนะ ผู้มีชัยโดยไม่ต้องเสียเลือดเนื้อทหารแม้แต่เพียงหยดเดียว ผู้อ่อนแอจึงไม่ใช่ผู้ไร้อำนาจ เพียงแต่เขาต้องมีความฉลาดเหนือคู่ปรปักษ์

ในบริบทดังกล่าวนี้ *สามก๊ก* เป็นที่นิยมในหมู่ผู้อ่านชาวไทย เพราะ *สามก๊ก* พูดได้ถูกใจทั้งคนไร้อำนาจจำนวนมากที่ปรารถนาจะได้อำนาจ และ

ถูกใจคนเพียงไม่กี่คนที่มีอำนาจอยู่แล้วในมือ อาจเป็นไปได้ด้วยว่า *สามก๊ก* เป็นที่นิยมเพราะได้สนับสนุนความคิดที่ว่า อำนาจทางการเมืองไม่ใช่นำไปใช้เพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นประการแรก หากแต่ผลประโยชน์ส่วนตัวเสียมากกว่า กล่าวคือ ผลประโยชน์ที่ได้จากการใช้อำนาจ ก่อนอื่นต้องแบ่งปันกันในกลุ่มเพื่อน ญาติและบริวาร ผู้ไร้อำนาจก็เช่นเดียวกับผู้มีอำนาจ สามารถฝันที่จะแบ่งปันผลประโยชน์แห่งความสำเร็จทางวัตถุด้วยวิธีการแบบเดียวกัน

ทุกวันนี้ในประเทศไทย บรรดาเศรษฐีใหญ่ต่างพยายามขจัดพวกหุ้นส่วนที่เป็นขุนศึกออกไป เนื่องจากนับวันพวกนี้ มีแต่ล้าสมัยมากขึ้นในรูปแบบสังคมไทยปัจจุบัน แต่ "*สงครามคือธุรกิจ*" และ "*ธุรกิจคือสงคราม*" ข้อความที่บ่งบอกถึงพฤติกรรม ศีลธรรม และท่วงทำนองการเมือง ที่ได้มาจาก *สามก๊ก* ที่ถูกทำให้เป็นไทย และจากนิยายอื่นในลักษณะประเภทเดียวกัน เป็นข้อความที่คนทั้งสองกลุ่มได้รับมาอย่างเป็นธรรมชาติ และยังช่วยสะท้อนความปรารถนาและความทะยานอยากของคนทั้งสองกลุ่มนี้ อันเป็นการชี้ให้เห็นว่าทั้งมหาเศรษฐีและขุนศึกมีอะไรที่ร่วมกันมากกว่าความใฝ่ฝันที่คนมักพูดกันว่าพวกเขาจะแยกจากกันอย่างเด็ดขาด

เชิงอรรถ

** นอกจากการบรรยายเพื่อเป็นอนุสรณ์รำลึกถึงคุชแมนที่กรุงเทพฯ แล้ว ข้าพเจ้าได้เสนอบทความนี้ ในการสัมมนาทั้งที่แคนเบอร่าและสิงคโปร์ ข้าพเจ้าได้รับประโยชน์อย่างมากจากสิ่งที่ผู้เข้าร่วมสัมมนามอบให้ ข้าพเจ้าขอขอบคุณ เบเนดิค แอนเดอร์สัน เทสชา มอร์ริส-ซูซูกิ ธงชัย วินิจจะกูล วารุณี โอสถารมย์ เกษียร เตชะพีระ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา ราฟ เดอ เครสพิคนีย์ จุฬาพร เอื้อรักสกุล เควิน เฮวิสสัน สักรินทร์ นิยมศิลป์ โทนี ดิลเลอร์ มาร์ค เอลวิน มาลินี ดิลกวาณิชย์ สมบัติ จันทรวงศ์ ฮอง ลิช่า โทนี รีด จอห์น คลาร์ค รัสเซล เฮง ฉลอง สุนทราวาณิชย์ มอริชิโอ เพเลจจี พิรุณ ฉัตรวนิชกุล และชลธิรา สัตยาวัฒนา บุคคลเหล่านี้ได้ช่วยนำข้าพเจ้าไปสู่ทิศทางที่ถูกต้องตั้งแต่การวิจัยในขั้นเริ่มแรก

[1] Andrew H. Plarks, *The Four Masterworks of the Ming Novel*, (Princeton: Princeton University Press, 1987) บทที่ 5. ดู Y. W. Ma, "The Chinese Historical Novel: An Outline of Themes and Contexts," *Journal of Asian Studies*, 34: 2 (Feb. 1975): 277-294.

[2] Rafe de Crespigny, *Generals of the South: The Foundation and Early History of the Three Kingdoms State of Wu* (Canberra: Faculty of Asian Studies, Australian National University, 1990) เป็นงานศึกษาด้านนี้ในปัจจุบันที่มีหลักฐานเป็นเรื่องราวและมีน้ำหนักน่าเชื่อถือมากที่สุด

[3] Claudine Salmon, ed., *Literary Migrations: Traditional Chinese Fiction in Asia (17th-20th Centuries)* (Beijing: International Culture Publishing Corporation, 1987) สำหรับเรื่องการแพร่กระจายของ*สามก๊ก*ในโลกมาเลย์ ให้ดูงานของผู้เขียนคนเดียวกันนี้เรื่อง "The Three Kingdoms in the Malay World-Religion and Literature," *Asian Culture*, 16 (June 1992): 14-34.

[4] Wibha Senanan, *The Genesis of the Novel in Thailand* (Bangkok: Thai Watana Phanich Co., 1975), p. 21. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, *พระราชพิธีสิบสองเดือน* (กรุงเทพฯ: คุรุสภา, 2506), หน้า ข-ง. สำหรับเรื่องวรรณคดีสโมสรให้ดู Walter F. Vella, *Chaiyo! King Vajiravudh and the Development of Thai Nationalism* (Honolulu: University Press of Hawaii, 1978), p. 239.

[5] หนาน กง เผอ, *สามก๊กฉบับพิศวาส ชีวิตรักของโจโฉ* (กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2508) แปลโดย สุทธิผล นิติวัฒนา ในประเทศจีนราวปลายทศวรรษ 1950 เกิดมี

ความสนใจใหม่ในเรื่องชีวิตและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของโจโฉ ดู Rate de Crespigny, "The Three Kingdoms and Western Jin: A History of China in the 3rd Century A.D.–I," *East Asian History*, 1 (June 1991): 9, n. 24.

[6] Ronald D. Renard, "*Samkok*: Thai Versions of *the Romance of the Three Kingdoms*" (unpublished paper, Payap University, Chiang Mai, January 1991), pp. 16-18.

[7] ทำนุ นวยุค, รวบรวม., *สามก๊กฉบับหัวกะทิ* (กรุงเทพฯ: นานมี, 2534) ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3 ในช่วงระหว่างระหว่าง ธ.ค. 2533 ถึง ม.ค. 2534 เป็นช่วงเวลาที่หนังสือเล่มนี้ได้รับการระบุว่าเป็นหนังสือขายดีลำดับที่ 9 ในประเภทนวนิยาย ให้ดูจาก *ธุรกิจหนังสือ*, 2: 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2534).

[8] "หมอพัตร" *สามก๊กฉบับนายแพทย์* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ใบบัว, 2532).

[9] สุนันท์ พวงพุ่ม, "การศึกษาสารของผู้ประพันธ์*สามก๊ก*ฉบับต่างๆ ในภาษาไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528), หน้า 23-29.

[10] ตามที่ระบุไว้ใน *ธุรกิจหนังสือ* ดูเชิงอรรถที่ 7 *ศิลปะการใช้คนในสามก๊ก* ของบุญศักดิ์ แสงระวี (กรุงเทพฯ: ก.ไก่, 2533) เป็นหนังสือขายดีที่สุดในประเภทไม่ใช่นวนิยายระหว่าง ธ.ค. 2533 ถึง ม.ค. 2534 ส่วน*สามก๊ก*อีกเรื่องหนึ่งขายดีเป็นอันดับที่ 10 ข้าพเจ้าคิดว่าหากมีการสำรวจรายชื่อหนังสือขายดีในช่วงอื่นๆ คงยืนยันได้ถึงความสำเร็จของยอดขาย*สามก๊ก*

[11] ดูคอลัมน์ใน *สยามรัฐสัปดาหวิจารณ์* นามปากกา " จิน เส้า หลิน" (ทองแถม นาถจำนง) และอัศศิริ ธรรมโชติ คอลัมน์นี้เขียนขึ้นก่อนที่ พลเอก สุจินดา คราประยูร ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรี หลังการเลือกตั้งเดือนมีนาคม 2535 คอลัมน์นี้ยังคงมีอยู่ต่อมาอีกหลังจากการลาออกของพลเอกสุจินดา เมื่อปลายพฤษภาคม มีข้อสังเกตว่าพยางค์แรกของชื่อตัวละครเอก*สามก๊ก* "สุมาอี้" และของนายพลเอกท่านนี้เป็นเสียงเดียวกันคือ "สุ" วิธีการนี้เป็นรหัสอย่างหนึ่งในการเขียนงานแบบเสียดสีของนักเขียนไทย

[12] *สยามรัฐสัปดาหวิจารณ์*, (9-15 กุมภาพันธ์ 2535).

[13] การเน้นในที่นี้อาจแตกต่างเล็กน้อยจากข้อสังเกตของ Toshiharu Yoshikawa เกี่ยวกับเรื่องการนำเข้าหรือการโยกย้ายวัฒนธรรมจีน ซึ่งกระตุ้นรสนิยมของชนชั้นนำไทยและกลุ่มพ่อค้า ด้วยการผลักดันให้เกิด "วิถีชีวิตแบบคนรวยที่เต็มไปด้วยความอยากรู้อยากเห็น และลัทธิการค้าที่ไวต่อโอกาสสำหรับการแสดงออกถึงความเป็นปัจเจกบุคคล" ดูงานของเขาเรื่อง "The Development of Chinese Culture within the Urban Formation of Nineteenth Century Bangkok," in *The Formation of Urban*

Civilization in Southeast Asia 2, edited by Yoshihiro Tsubouchi (Kyoto: Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, 1991), pp. 52-73.

[14] ดูตัวอย่างมัตสุโมโต คาสุโอะ, *กลยุทธ์การค้าของชาวจีนโพ้นทะเล*, แปลและเรียบเรียงจากภาษาญี่ปุ่นโดย ธีรลักษณ์ ธาวนพงศ์ (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2533) พิมพ์ครั้งที่ 2. และเฝิง เมิ่ง หลง (1574-1646), *ภูมิปัญญาตะวันออกเล่ม 1 คัมภีร์การใช้คน*, แปลโดย อดุลย์ รัตนมั่นเกษม (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2534) ตีพิมพ์ครั้งแรกในยุคจีนสมัยใหม่เมื่อปี 2532 ทองแถม นาถจำนง บรรณาธิการหนังสือเล่มหลัง ผู้ซึ่งชี้ให้ผู้อ่านชาวไทยเห็นถึงการนำวรรณกรรมลูกผสมจีน ที่เกี่ยวกับศิลปะการสงคราม และธุรกิจแบบเอเชียตะวันออก มาใช้ประโยชน์ในการสร้างความสำเร็จให้ชีวิต โดยได้บอกกล่าวไว้ในบทนำหนังสือเล่มนี้ว่า เหมาเซตุง ก็ได้อ่านงานเขียนจีนยุคใหม่เล่มนี้ในปี 2506

[15] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "ตำนานหนังสือสามก๊ก," ใน *สามก๊ก*, หน้า 8-62, (กรุงเทพฯ: อมรการพิมพ์, 2510).

[16] *พงศาวดารจีนไซ่ฮั่น* (กรุงเทพฯ: 2508) จากพระนิพนธ์คำนำของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่า งานชิ้นนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 2417 และพิมพ์ซ้ำอีกในปี 2448 และ 2506 ดู Malinee Dilokwanich, "A Study of *Samkok*: The First Thai Translation of a Chinese Novel," *Journal of the Siam Society*, 73: 1/2 (January and July 1985): 86-87.

[17] มีข้อยกเว้นที่น่าสนใจ สำหรับงานที่ศึกษาถึงความสำคัญทางการเมือง ให้ดูตัวอย่างบทความของสมบัติ จันทรวงศ์, "วิเคราะห์*สามก๊ก*," *วารสารเอเชียตะวันออก ฉบับพิเศษ*, 2: 2 (ธันวาคม 2532) และวิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิตของลูกศิษย์อาจารย์สมบัติ ซึ่งศึกษาเปรียบเทียบ*สามก๊ก* กับ *เจ้า (The Prince)* ของแมคเคียเวลลี่ โดยมานิต เสงี่ยมพรพาณิชย์, "ผู้นำกับการบริหารในวรรณคดีเรื่อง*สามก๊ก*," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2522).

[18] มาลินี ดิลกวณิช, "เอกลักษณ์ไทยใน*สามก๊ก*: รูปแบบการประพันธ์," *วารสารธรรมศาสตร์* 13: 2 (มิถุนายน 2527): 132. ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นักเขียนผู้มีชื่อเสียง ครั้งหนึ่งเคยกล่าวว่า มักกลับไปอ่าน*สามก๊ก*เพื่อทำให้การเขียนหนังสือกลับมีชีวิตชีวาในเวลาที่รู้สึกเซ็ง

[19] อาจเห็นได้ว่าวิธีการตีความของข้าพเจ้าในที่นี้ ไม่แตกต่างไปจากของ Benedict Anderson, *Mythology and the Tolerance of the Javanese* (Ithaca: Modern Indonesia Project, Cornell University, 1965) ถึงแม้ว่าการผลิตทางวัฒนธรรมนั้นแตกต่างกันอย่างมากก็ตาม วาหยังของชวาในบทความของแอนเดอร์สันเป็นสิ่งที่เห็นชัด

ในการเผยแพร่มากกว่า*สามก๊ก* และในขณะที่วาหยังอาจกล่าวได้ว่าเป็น "หัวใจ" ของประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรมชวา *สามก๊ก*นั้นไม่ใช่ หรือยังไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นไทย

[20] นักวิจารณ์ไม่ทั้งหมดที่เห็นว่า งานแปล*สามก๊ก*เสร็จลงเมื่อเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ถึงแก่อสัญกรรมในปี พ.ศ. 2348 ดู Malinee Dilokwanich, "Samkok: A Study of Thai Adaptation of a Chinese Novel," (Ph.D. Dissertation, University of Washington, 1983), p. 44.

[21] Malinee Dilokwanich, "Samkok: A Study of Thai Adaptation...,", 1983, pp. 46-47. เธอเห็นด้วยกับข้อสรุปของสังข์ พัธโนทัย ที่ว่ากลุ่มจีนฮกเกี้ยนมีบทบาทสูงมากในคณะผู้แปลชาวจีน

[22] David K. Wyatt, *Thailand: A Short History* (New Haven and London: Yale University Press, 1983), p. 155. Malinee Dilokwanich, "A Study of Samkok:...,", 1985, p. 89. คิดว่าเป็นไปได้อย่างมากว่าได้มีการใช้หนังสือเรื่อง *Sanguo* เป็นตำราคู่มือการสงครามในครั้งรัชกาลพระเจ้าตากสิน

[23] Sarasin Viraphol, *Tribute and Profit: Sino-Siamese Trade, 1652-1853* (Cambridge, Mass: Council on East Asian Studies, Harvard University, 1977), p. 161. คำภาษาจีนคือ zuo-shan (座山) ซึ่งแปลงเสียงภาษาไทยเป็น "เจ้าสัว" คำว่าเจ้า ภาษาไทยหมายถึงเจ้านาย ซึ่งอาจเป็นเชื้อสายราชวงศ์ เทพเจ้า เจ้าของ หรือนายภาษาจีนแต้จิ๋วคำนี้ออกเสียงเป็นไทยว่า เจ๊สัว

[24] ดูรายละเอียดการอธิบายเรื่องความเป็นจีนในกรุงเทพฯ ได้จาก G. William Skinner, *Chinese Society in Thailand: An Analytical History* (Ithaca: Cornell University Press, 1957), p. 88.

[25] จุดที่แสดงถึงการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการค้ากับจีน และการผลิตทางวัฒนธรรมในสยามที่สำคัญยิ่งคือ นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ปากไก่และใบเรือ* (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์, 2527), บทที่ 1 "วัฒนธรรมกระฎุมพีกับวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์," งานบุกเบิกที่ศึกษาก่อนหน้านี้คือ มัลลิกา เรืองระพี, "บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจสังคมและศิลปกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518). Toshiharu Yoshikawa, The Development of Chinese Culture...," 1991, p. 59. ได้อภิปรายถึงนัยของนิธิที่ถกเถียงว่า ผู้นำจีนนั้นถือว่านิยายพงศาวดารจีนนั้นเป็นเรื่องหยาบ (vulgar) นับเป็นการอภิปรายในภาษาอังกฤษอย่างกว้างขวางชิ้นหนึ่ง

[26] William G. Skinner, *Chinese Society in Thailand...*, 1957, p. 26.

[27] Malinee Dilokwanich, "Samkok: A Study of Thai Adaptation...," 1983, pp. 12-13. อย่างไรก็ตาม หางเปียในฐานะที่เป็นเครื่องหมายบ่งบอกถึงความเป็นจีนยังเป็นปัญหาอยู่ อย่างไรก็ตาม "ความเป็นจีน" ในฐานะที่เป็นการจัดประเภทของชนชาติอย่างหนึ่งเกิดขึ้นภายหลัง มาจากนโยบายเหยียดเชื้อชาติและสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของรัชกาลที่ 6 (ครองราชย์ พ.ศ. 2453-2468) ดูการวิจักษ์ (deconstruction) กระบวนทัศน์เรื่องการดูดกลืนทางวัฒนธรรมของสกินเนอร์ได้ใน Kasian Tejapira, "Pigtail: A Pre-History of Chineseness in Siam," *Sojourn* 7: 1 (February 1992): 95-122.

[28] ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *โครงกระดูกในตู้* (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2514), หน้า 32.

[29] Toshiharu Yoshikawa, The Development of Chinese Culture...," p. 63.

[30] เกี่ยวกับการผลิตซ้ำที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังวิเคราะห์โดย Ronald D. Renard มหาวิทยาลัยพายัพ จังหวัดเชียงใหม่ ในบทความเรื่อง "*Samkok*: Thai Versions of *the Romance of the Three Kingdoms*" (January 1991) จะได้รับการตีพิมพ์เร็วๆ นี้โดย Walter F. Vella Scholarship Fund.

[31] ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *โครงกระดูกในตู้*, 2514. (ความเห็นนี้ปรากฏอยู่ในหลายหน้า)

[32] ประเด็นหลังนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้เสนอไว้ใน *ปากไก่และใบเรือ*, 2527 (บทที่อยู่ในคำถามนี้เคยตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2525) และข้าพเจ้าถือว่านี่เป็นภูมิปัญญาแบบจารีตเกี่ยวกับลักษณะ 2 ด้านของสถาบันพระมหากษัตริย์ในยุคต้นรัตนโกสินทร์ อ่านเปรียบเทียบตัวอย่างงานที่น่าประทับใจของสกินเนอร์ในการเสนอให้ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นช่วงที่มองเห็นความเป็นจีนได้อย่างชัดเจน ซึ่งตรงกับช่วงรัชกาลพระเจ้าตากสิน กับงานของ Lorraine Gesick ซึ่งพูดเรื่องนี้ไว้อย่างกว้างๆ ใน "Kingship and Political Integration in Tradition Siam, 1796-1824," (Ph.D. dissertation, Cornell University, 1976), บทที่ 3 ของเธอเป็นเรื่อง "Taksin and the Thonburi Kingdom" ซึ่งจบลงด้วยการประเมินคุณค่าของอุดมการณ์สถาบันกษัตริย์แบบฮินดู ซึ่งอ้างว่าเป็นคุณสมบัติที่พระมหากษัตริย์ต้องทรงมี และเธอไม่ค่อยได้กล่าวถึงสายราชวงศ์พระเจ้าตากสิน หรือแม้กระทั่งความหมายสำคัญสำหรับรัชกาลนี้ บทที่ 4 เป็นเรื่องรัชกาลที่ 1 ก็ย้ำเน้นถึงลักษณะความเป็นกษัตริย์แบบฮินดู โดยไม่พูดถึงปัจจัยด้านคนจีนในการฟื้นฟูราชวงศ์

[33] Dhiravat na Pombejra, "Crown Trade and Court Politics in

Ayutthaya," in *The Southeast Asian Port and Polity: Rise and Demise*, edited by J. Kathirithamby-Wells and John Villiers, (Singapore: Singapore University Press, 1990), p. 130.

[34] สำหรับการอภิปรายเรื่องรูปแบบความเป็นไทยในทางประวัติศาสตร์ ดูบทนำของข้าพเจ้าเรื่อง *National Identity and its Defenders: Thailand, 1939-1989*, edited by Craig J. Reynolds (Clayton, Victoria: Centre of Southeast Asian Studies, Monash University, 1991), pp. 1-40.

[35] ดังตัวอย่างงานของ Sukunya Bamroongsook, "Chulachomklao Royal Military Academy: The Modernization of Military Education in Thailand (1887-1948)," (Ph.D. dissertation, Northern Illinois University 1991), p. 26. เป็นผู้เขียนอีกท่านหนึ่งที่เสนอว่า คนจีนมีความสัมพันธ์แบบพี่น้องกับคนไทยมากยิ่งกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่นอย่างเช่นแขก (อินเดีย) และข้อเรียกร้องให้มีการประเมินเรื่ององค์ประกอบชาวจีนในชีวิตคนไทยใหม่ ให้ดูจาก ธรรมเกียรติ กันอริ, "วรรณกรรมจีนในวรรณกรรมไทย," *ศิลปวัฒนธรรม* 7: 4 (ก.พ. 2529): 18-26.

[36] Malinee Dilokwanich, "Samkok: A Study of Thai Adaptation...,", 1983, p. 123. ในบทที่ 3 และบทความของเธอปี 1985 ได้อธิบายว่าคณะผู้แปลได้ละเลยบทกวีไปเพื่อทำให้การยอมรับเรื่อง*สามก๊ก*เป็นไปได้ง่ายขึ้น พร้อมกับให้มีรูปแบบการแต่งแบบร้อยแก้ว นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ปากไก่และใบเรือ*, 2527, หน้า 190. ก็เน้นว่าการแปลนี้ทำให้เป็นความเรียงเพื่อให้สะดวกต่อการอ่านหรือการอ่านออกเสียง

[37] Malinee Dilokwanich, "Samkok: A Study of Thai Adaptation...,", 1983, chapter 7. ได้มีการดัดแปลงข้อเขียนในบทนี้ตีพิมพ์ใน มาลินี ดิลกวณิช, "ความสำคัญของความคิดทางพุทธศาสนาใน*สามก๊ก*," *วารสารธรรมศาสตร์*, 12: 4 (ธ.ค. 2526): 46-66.

[38] รื่นฤทัย สัจจพันธ์, *อิทธิพลวรรณกรรมต่างประเทศในวรรณกรรมไทย ฉบับแก้ไขใหม่* (กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2525), หน้า 132.

[39] Malinee Dilokwanich, "A Study of Samkok:...,", 1985, p. 87.

[40] ในชุมชนจีนโพ้นทะเลแห่งอื่นในเอเชียอาคเนย์ เช่น มาคัสซาร์ *Sanguo* ใช้อ่านออกเสียงให้บรรดาเด็กๆ ฟังกัน ดู Claudine Salmon, ed., *Literary Migrations...*, 1987, p. 572. ข้าพเจ้าเห็นด้วยกับการวิจารณ์ของ Claudine Salmon. "Three Kingdoms...,", 1992: 19. ที่ว่าประวัติศาสตร์นิพนธ์ในปัจจุบันขาดความรู้เรื่องวิธีการแพร่กระจายของนวนิยายจีนในประเทศที่ได้รับอิทธิพลในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

งานของเธอเอาชนะความไม่รู้ในเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี

[41] Malinee Dilokwanich, "*Samkok*: A Study of Thai Adaptation...,", 1983, pp. 48-49. เกี่ยวกับสุภาพสตรีผู้สูงศักดิ์ท่านนี้ให้อ่าน *Autobiography: The Life of Prince-Patriarch Vajiranana of Siam, 1860-1921*, edited and translated by Craig J. Reynolds (Athens, Ohio: Ohio University Press, 1979), pp. 11-12, 79.

[42] Malinee Dilokwanich, "Samkok: A Study of Thai Adaptation...,", 1983, pp. 48-49 เกี่ยวกับเรื่องหมอบรัดเลย์ ดู Donald C. Lord, *Mo Bradley and Thailand* (Grand Rapids, Michigan William B. Eerdmans, 1969)

[43] รายชื่อหนังสือแปลภาษาจีนนี้ได้รับการพิมพ์แล้วหลายครั้ง ดูตัวอย่างใน รื่นฤทัย สัจจพันธ์, *อิทธิพลวรรณกรรมต่างประเทศ*..., 2525, หน้า 121-123, ชื่อเรื่องส่วนใหญ่นำมาจากพระนิพนธ์บทนำของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตำนานหนังสือสามก๊ก, ใน *สามก๊ก* ฉบับพิมพ์ปี 2471

[44] ถึงแม้ว่าการศึกษาของ Malinee (1983, 1985), มาลินี (2527), สุนันท์ (2528) และคนอื่นๆ จะได้ตอบคำถามต่อข้อเรียกร้องเมื่อกว่า 15 ปีมาแล้วของขวัญดี รักพงศ์ ที่ให้นักวิชาการทำการศึกษาอย่างจริงจังถึงการพัฒนาการวรรณกรรมจีนในภาษาไทยทุกยุคทุกรูปแบบที่เคยถูกมองข้ามไป ดูงานสำรวจโดยสังเขปของเธอได้ใน ขวัญดี รักพงศ์, "วิวัฒนาการของวรรณกรรมจีนแบบจีนและเกี่ยวกับจีนในภาษาไทย," *วารสารธรรมศาสตร์* 7: 2 (ต.ค.-ธ.ค., 2520): 102-134.

[45] ขวัญดี รักพงศ์, "วิวัฒนาการของวรรณกรรมจีน...," 2520: 103-104.

[46] มีเกร็ดบอกเล่าประวัติจำนวนมากที่พิสูจน์ปรากฏการณ์นี้ พิรุณ ฉัตรวนิชกุล เป็นตัวอย่างหนึ่ง เขาเล่าว่าเขากับบิดา ซึ่งเป็นคนจีนเกิดในจังหวัดแต้จิ๋ว เมื่อปลายปี 2495 ได้ไปสนามหลวงใกล้พระบรมมหาราชวัง ที่นั่นมีแผงลอยหมอดูและคนให้เช่าพระพุทธรูป ที่ผู้คนอาจเดินไปจับกลุ่มคุยกันถึงเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับคุณธรรมและข้อบกพร่องของตัวละครต่างๆ ใน*สามก๊ก*, สัมภาษณ์ส่วนตัว (5 กุมภาพันธ์ 2534).

[47] ข้อมูลทางชาติพันธุ์ที่น่าสนใจชิ้นนี้มาจากบทนำของยาขอบใน *สามก๊กฉบับวณิพก*, ฉบับพิมพ์ครั้งแรกปี 2486 ดูข้อความอธิบายเชิงอรรถที่ 59 ยาขอบไม่ได้ให้วันที่หรือหลักฐานในเรื่องวิธีการของวณิพก

[48] William G. Skinner, *Chinese Society in Thailand...*, 1957, pp. 70-71. เป็นการสำรวจประมาณการประชากรโดยนักท่องเที่ยวชาวยุโรปในช่วงศตวรรษที่ 19 สกินเนอร์ชี้ว่า จำนวนมากที่ดูมากเกินจริงนั้น สามารถอธิบายได้ด้วยข้อเท็จจริงที่ว่าชาว

ยุโรปใช้เวลาส่วนใหญ่ในเมืองหลวงที่มีชาวจีนมากกว่าแห่งอื่นในประเทศ

[49] บุญเทิด อระตัน, บรรณาธิการ, *คนจีน 200 ปี ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร* เส้นทางเศรษฐกิจฉบับพิเศษ (กรุงเทพฯ: เส้นทางเศรษฐกิจ, 2526), หน้า 169. เกี่ยวกับรูปสลักหินดูหน้า 230-237. ผู้เขียนบทความนี้คือ ชนัย วรรณะลี ซึ่งไม่ได้อ้างหลักฐานไว้ ได้เชื่อมโยงงิ้วกับ*สามก๊ก*โดยกล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 1 ทรงอุปถัมภ์การแสดงงิ้วระหว่างที่มีการแปลงานนี้จากภาษาจีน

[50] เสถียร ดวงจันทร์ทิพย์ "หุ่นจีน 100 ปี ในพิพิธภัณฑ์ฯ กรมศิลปากร," *ศิลปวัฒนธรรม*, 13: 4 (ก.พ. 2534): 40-46.

[51] นักเขียนผู้หนึ่งยกตัวอย่างความเป็นจีนในกรุงเทพฯ คือเรื่องการพูดภาษาจีนในตลาดสดหลายแห่งที่กรุงเทพฯนั้น ไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลยจนกระทั่งสมัยจอมพลสฤษดิ์ ยังมีหญิงจีนวัยกลางคนทำหน้าที่แม่สื่อให้กับชาวจีนจัดหาหญิงคู่สมรสชาวจีนให้ ดู กฤช สมบัติศิริ, *เจ็กศักดินา* (กรุงเทพฯ: แก้วประกาย, 2529), บทที่ 4.

[52] สำหรับตัวอย่างให้ดูหนังสือการ์ตูนของนายคชาและชัย ราชวัตร, *งิ้วการเมือง* (กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น, ม.ป.ป.), เล่ม 1 ซึ่งเคยจัดพิมพ์ตั้งแต่ปี 2518

[53] สุนันท์ พวงพุ่ม, "การศึกษาสาร...,", 2528, บทที่ 4.

[54] ทิม สุขยางค์ กวีผู้ได้รับการลงโทษอย่างรุนแรงจากราชสำนักสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการฝ่าฝืนประเพณีอันดีงามในการแต่งหนังสือ เป็นนักเขียนผู้หนึ่งที่ดัดแปลงเรื่อง*สามก๊ก*ใช้แต่งเป็นบทละครนอก ดูงานของข้าพเจ้าเรื่อง "Sedition in Thai History: A Nineteenth-Century Poem and its Critics," in Thai Constructions of Knowledge, edited by Manas Chitakasem and Andrew Turton (London: School of Oriental and African Studies, University of London, 1991), pp. 15-36.

[55] โชติ ได้นามปากกานี้จากกุหลาบ สายประดิษฐ์ โดยใช้ชื่อตามนักเขียนเรื่องสั้นชาวอังกฤษ W. W. Jacob ซึ่งเขียนเรื่อง "Strand" ให้ดู กุหลาบ สายประดิษฐ์ และคนอื่นๆ, *ยาขอบอนุสรณ์* (กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2504), หน้า 71.

[56] ดูคำอธิบายของกุหลาบ สายประดิษฐ์ ในเรื่องกบฏทางวรรณกรรมนี้ได้ใน กุหลาบ สายประดิษฐ์ และคนอื่นๆ, *ยาขอบอนุสรณ์*, 2504, หน้า 74-75.

[57] สำหรับความเห็นของยาขอบเองที่มองถึงความแตกต่างระหว่างนิยายประวัติศาสตร์กับประวัติศาสตร์นั้นให้ดู "ยาขอบ", *ผู้ชนะสิบทิศ* (กรุงเทพฯ: ผดุงศึกษา, 2509).

[58] Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflection on the Origin and Spread of Nationalism*, revised edition (London: Verso, 1992).

[59] ฉบับของยาขอบอิงเนื้อหาส่วนใหญ่จาก *Sanguo yanyi* ฉบับภาษาอังกฤษของ C. H. Brewitt-Taylor มีการจัดพิมพ์เป็นชุดปกอ่อนที่คัดเลือกจาก 18 ชีวประวัติ ถึงจำนวน 10 ครั้ง นับตั้งแต่ปี 2530 โดยสำนักพิมพ์ดอกหญ้า ฉบับพิมพ์ครั้งหลังสุดเขียนขึ้นเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2535

[60] Malinee Dilokwanich, "Samkok: A Study of Thai Adaptation...,", 1983, บทที่ 8 ได้พูดถึงอย่างยาวเหยียดในเรื่องเทคนิคการบรรยาย

[61] ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *เบ้งเฮ็กผู้ถูกกลืนทั้งเป็น* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ข้าวนา, 2515) ในบทนำ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ได้เขียนกระทุ้งยาขอบมิตรผู้น่านับถือของเขา โดยกล่าวว่า ฉบับเบ้งเฮ็กนี้ เขียนขึ้นโดยมิได้เสแสร้งว่าเป็นการประสิทธิ์ประสาทความรู้หรือลัทธิ มันเป็นแค่เพียงนิทานบันเทิงที่เล่าระหว่างอาหารมื้อเลิศรสและเหล้าที่หลากหลาย

[62] ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *โจโฉนายกตลอดกาล*, (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2493); ดู Malinee Dilokwanich, "Samkok: A Study of Thai Adaptation...,", 1983, pp. 255-266.

[63] Malinee Dilokwanich, "Samkok: A Study of Thai Adaptation...,", 1983, pp. 266-267. ให้เหตุผลถึงความสำเร็จของฉบับคึกฤทธิ์ว่าเป็นเพราะมีลักษณะการประเมินคุณค่าตัวละครในเชิงโต้แย้งและมีความเป็นนิยายในเนื้อหา แต่เธอก็ไม่ได้พิจารณาถึงเนื้อหาทางการเมืองมากพอ ความเป็นไปได้ที่ว่าฉบับนายทุนมีเนื้อหารองที่แฝงความหมายว่า โจโฉคือจอมพล ป. พิบูลสงคราม เรื่องนี้สมควรได้รับการพิสูจน์ต่อไป

[64] สังข์ พัธโนทัย, *พิชัยสงครามสามก๊ก*. (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2512). พิมพ์ใหม่ในปี 2529 และ 2535 ดู Malinee Dilokwanich, "Samkok: A Study of Thai Adaptation...,", 1983, pp. 241-250, 275, n. 69.

[65] มงคลชัย เหมริต, รวบรวม, *หนังสือสามก๊กดีอย่างไร* (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2532). เกี่ยวกับเรื่อง*อัศวิน*ของพลเอกเผ่าให้ดู ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, *การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ* (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2522), หน้า 882.

[66] นาวาเอกสมภพ ภิรมย์, *สามก๊กฉบับเสนาธิการ* (กรุงเทพฯ: วาทินพับลิเคชั่น, 2534).

[67] ซุนวู, *ตำราพิชัยสงครามของซุนวู*, แปลและรวบรวมโดย เสถียร วีรกุล (กรุงเทพฯ: ก.ไก่, 2529). มีการแตกแขนงย่อย "ศิลปการสงคราม" แบบจีน ตัวอย่าง

งานประเภทนี้คือ หนังสือเล่มหนึ่งซึ่งเป็นการรวบรวมเอางานตำราชุนวูนี้เข้ามาอยู่ด้วยกัน เหมือนอย่างที่เคยทำมาแล้วปรับให้เข้ากับเรื่องการสงครามอื่นๆ รวมทั้ง *สามก๊ก* ดู บุญศักดิ์ แสงระวี, *ตำราพิชัยสงครามซุนวูภาคปฏิบัติ* (กรุงเทพฯ: ก. ไก่, ม.ป.ป., พิมพ์ครั้งที่ 2). ต้นฉบับภาษาจีนได้ตีพิมพ์ที่ฮ่องกง

[68] นาวาเอกสมภพ ภิรมย์, *สามก๊กฉบับเสนาธิการ*, 2534, หน้า 16.

[69] สังข์ พัธโนทัย, รวบรวม, *เที่ยวเมืองแต้จิ๋ว ความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าตากสินกับพระเจ้ากรุงจีน* (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., ม.ป.ป.).

[70] เกี่ยวกับการครอบงำของนายทุนจีนและกลุ่มการเงินวิสาหกิจในในประเทศไทยสมัยใหม่ให้ดู Suehiro Akira, Capital Accumulation in Thailand, 1855-1985 (Tokyo, The Centre for the East Asian Cultural Studies, 1989), บทที่ 5.3 และ 7.3. ดู Krirkkiat Phipatseritham and Kunio Yoshihara, Business Groups in Thailand (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1983), บทที่ 2. จากทัศนะที่ว่าเชื้อสายจีนเป็นส่วนหนึ่งและมีส่วนสำคัญในเศรษฐกิจการเมืองของประเทศปัจจุบัน ทำให้แนวคิดว่าผู้ประกอบการ "ชาวพื้นเมือง" (indigeneous) ซึ่งปรากฏในงานเล่มหลังนี้น่ากังขา

[71] Craig J. Reynolds, *National Identity...*, 1991, p. 17.

[72] ดูตัวอย่างจากหนังสือเรื่องเกี่ยวกับเฟิงสุยซึ่งเป็นศาสตร์ในประเพณีด้านการพยากรณ์จาก ละเอียด ศิลาน้อย รวบรวม, *เฟิง-สุ่ย* (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2534).

[73] ตัวอย่างเรื่องนี้ ดู *ศิลปวัฒนธรรม*, 7: 1 (พ.ย. 2528) ดูเรื่องเกี่ยวกับ "ศาลเจ้าจีน วัดจีน และบ้านคหบดีจีนในกรุงเทพฯ": *ศิลปวัฒนธรรม*, 7: 4 (ก.พ. 2529): 124-133 ดูเรื่องเกี่ยวกับตรุษจีนในสาธารณรัฐประชาชนจีน และ *ศิลปวัฒนธรรม*, 13: 4 (ก.พ. 2535) ดูเรื่องเกี่ยวกับอาหารจีนในประเทศไทย นิตยสารนี้ยังคงให้ความสำคัญกับงานเขียนชุดของจินเส้าหลินเรื่อง แช่ของคนจีนในฉบับเมื่อเร็วๆ นี้ (ประมาณปี พ.ศ. 2534-2535)

[74] บุญเทิด อระตัน, บรรณาธิการ, *คนจีน 200 ปี...*, 2526. และหนังสือที่พิมพ์ออกมาคู่กัน วิทยา วิทยอำนวยคุณ, บรรณาธิการ, (กรุงเทพฯ: เส้นทางเศรษฐกิจ, 2530).

[75] กฤช สมบัติศิริ, *เจ๊กศักดินา* (กรุงเทพฯ: แก้วประกาย, 2529), หน้า 54-55, 105-108.

[76] ข้าพเจ้าเป็นหนี้บุญคุณ จุฬาพร เอื้อรักสกุลสำหรับข้อมูลนี้ สัมภาษณ์ส่วนตัว, (30 ต.ค. 2535)

[77] ทองแถม นาถจำนง แปล, เชี่ย ชูจัง เรียบเรียง, *กลยุทธ์สามก๊ก: คัมภีร์*

บริหารในภาวะสงคราม (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2533), พิมพ์ครั้งที่ 3. และ ทองแถม นาถจำนง แปลและวิจารณ์, *สงครามสามก๊ก: กลยุทธ์พลิกสถานการณ์* (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2533).

[78] *หลักไท*, (15-21 มิ.ย. 2535). ดู บุญศักดิ์ แสงระวี, แปลและบรรณาธิการ, *ศิลปะการใช้คนในสามก๊ก* (กรุงเทพฯ: ก.ไก่, 2533).

[79] สัมภาษณ์ กรุงเทพฯ, (15 มิ.ย. 2535).

[80] *Far Eastern Economic Review*, (23 November 1989): 26.

[81] สำหรับภูมิหลังที่ฝ่ายทหารอำนาจรัฐนิยมไม่ไว้วางใจนักธุรกิจขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นกลุ่มที่พลเอกชวลิตหลีกห่างออก ให้ดู "Happy Together," *Far Eastern Economic Review*, (18 February 1988).

[82] ทองแถม นาถจำนง, *กลยุทธ์สามก๊ก*:..., 2533.

[83] ดังเช่น บิ๊กเต้ (พลอากาศเอกเกษตร โรจนนิล) บิ๊กตุ่ย (พลเอกอิสระพงศ์ หนุนภักดี) บิ๊กจ๊อด (พลเอกสุนทร คงสมพงษ์) บิ๊กจิ๋ว (พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ) บิ๊กสุ (พลเอกสุจินดา คราประยูร)

[84] *มติชนสุดสัปดาห์*, (9 กันยายน 2533) คำรับรองของพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ในเรื่องนี้ เป็นสิ่งที่ได้รับการพิสูจน์ต่อมาว่าเป็นคำทำนายที่ผิด เพราะบรรดาแม่ทัพนายพลคนอื่นได้ยึดอำนาจด้วยการรัฐประหารวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2534

[85] *ชีวิตและผลงานพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ขงเบ้งแห่งกองทัพ* (กรุงเทพฯ: หจก. ภาพพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า 10.

[86] *ผู้จัดการ*, (6-7 มิ.ย. 2535).

[87] *ไทยรัฐ*, (26 พฤศจิกายน 2533). "ชูม" คอลัมนิสต์ท่านหนึ่งได้วิจารณ์เปรียบเทียบประเด็นเมื่อครั้งรัฐบาลนำโดย พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (ศรีธนญชัย) ได้ประนีประนอมด้วยวิธีการปรับครม. ซึ่งต้องการความสมดุลแห่งอำนาจระหว่างคู่ปรปักษ์ คือ พลเอกชวลิต (ขงเบ้ง) และพลเอกสุจินดา (สุมาอี้) เกี่ยวกับเรื่องศรีธนญชัย ดู Viggo Brunn, "The Trickster in Thai Folktales," in *Rural Transformation in Southeast Asia*, ed. Christer Gunnarsson et al. (Lund: Nordic Association for Southeast Asian Studies, 1987), 77-93 และ Maenduan Tipaya, comp. *Tales of Sri Thanonchai, Thailand's Artful Trickster* (Bangkok: Naga Books, Patamini Limited, 1991).

[88] ตัวอย่างให้ดูงานเขียน*สามก๊ก*ขึ้นใหม่โดย เธียรชัย เอี่ยมวรเมธ, *สามก๊กปริทัศน์* (กรุงเทพฯ: บำรุงสาส์น, 2523, พิมพ์ครั้งที่ 3. มากกว่าครึ่งเล่มได้อุทิศให้ขงเบ้ง และ

ผู้เขียนคนเดียวกันนี้ได้เขียนเรื่องขงเบ้งถึง 5 ตอนใน "วิเคราะห์สามก๊ก," จากนิตยสาร ธุรกิจ *ธุรกิจหลักทรัพย์*, (2-8 ธ.ค. 2534). เป็นที่คิดกันว่ารูปปั้นขงเบ้งในศาลเจ้าจีนนั้น มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์และมักมีการสักการะบูชาด้วยดอกไม้ ธูปและเทียนในวันตรุษจีน ด้วย ความหวังที่จะได้รับสิ่งมงคลเป็นผลตอบแทน

Huhehota
SINKIANG
UIGHUR
Kashgar
Yarkand
Kiuchuan
CHIN
Lanchow
Sian
Wanhsie
Srinagar
TIBET
Chungking
Gartok
KATMANDU
LHASA
BHUTAN
Sadiya
Simla
NEPAL
Lakhnau
Myitkyina
Ganges
Lashio
Mandalay
Dacca
Calcutta
BURMA
INDIA
Nagpur
Bay of
Bengal
RANGOON
Chieng
Mai
THAI.
BANGKOK
Madras
Andaman Is.
(Ind.)
Madurai
CEYLON
Nicobar Is.
(Ind.)
Penang
Ipoh
OCEAN
Medan
SUMATRA
Padang
Equator
MALAYA
Benkulen

มอง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ยุคเก่าแบบใหม่

ผู้แปล วารุณี โอสถารมย์

ทั้งนี้ขอขอบพระคุณอาจารย์พจนา ฤทธิธำรงค์ ที่งานแปลเบื้องต้นของเธอเป็นแรงบันดาลใจให้ข้าพเจ้าทำงานแปลฉบับสมบูรณ์ตามต้นฉบับภาษาอังกฤษ แปลจากเรื่อง "A New Look at Old Southeast Asia," *The Journal of Asian Studies*, Vol. 54 , No. 2 (May 1995): 419-446 .

เครก เจ. เรย์โนลด์ส ขณะนั้นสอนหนังสืออยู่ที่คณะเอเชียศึกษา มหาวิทยาลัยแห่งชาติออสเตรเลีย (Faculty of Asian Studies , the Australian National University) ทั้งนี้สภาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งสมาคมสำหรับเอเชียศึกษา (The Southeast Asia Council of the Association for Asian Studies) เป็นผู้มอบหมายให้เขียนบทความนี้ขึ้นเพื่อสำรวจความรู้ด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรกก่อน ค.ศ. 1300 ด้วยวิธีการที่เปิดกว้างสำหรับบุคคลที่ไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญในสาขานี้ Victor Lieberman นับเป็นบุคคลที่มีความวิริยะอย่างต่อเนื่องในการเกลี้ยกล่อมให้เขียนงานชิ้นนี้จนเสร็จสมบูรณ์ Nicole Biros, David Bulbeck, John Butcher, Dipesh Chakrabarty, Helen Creese, Jane Drakard, Bob Elson, Tony Milner และ Oliver Wolters บุคคลเหล่านี้ได้ให้คำวิจารณ์ที่มีคุณค่ายิ่งต่อความคิดและข้อมูลของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ายังได้รับประโยชน์ในความร่วมมือจาก Tony Day กับโครงการที่เกี่ยวเนื่องกัน และต้องขอขอบคุณในความกรุณาของเขา ที่อนุญาตให้มีการเอาเปรียบจากความเข้าใจที่พวกเรามีร่วมกันต่อประวัติศาสตร์นิพนธ์รูปแบบรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มานำเสนอไว้ในที่นี้

ด้วยวิธีเปิดประเด็นการวิจารณ์นี้ต่องานเขียนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรก ข้าพเจ้าขอถามว่า นักประวัติศาสตร์ปัจจุบันมีความสนใจอะไรในการศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรก? พวกเขากำลังค้นหาอะไรจากอดีตยุคแรกเริ่ม? เอฟ. อาร์. แองเคอร์สมิธ (F. R. Ankersmit) เองได้ปรารภไว้ในบทความของเขาอย่างที่ข้าพเจ้าได้ตั้งคำถามไว้แต่ต้นว่า ผู้อ่านสมัยใหม่ได้ทำอะไรกับหลักฐานจากอดีต ที่เป็นมากกว่าการทุ่มเทแรงงานสะสมข้อมูลเกี่ยวกับอดีตให้เพิ่มมากยิ่งขึ้น นักประวัติศาสตร์ควรสะท้อนความแตกต่างของทัศนคติ และวิธีคิดในยุคสมัยพวกเราเองกับสมัยประวัติศาสตร์ยุคแรกเริ่ม อดีตควรมีประเด็นและความหมาย "เฉพาะเท่าที่ผ่านการเผชิญหน้ากับทัศนคติ และวิธีคิดของยุคสมัยหลังลงมา ณ ที่ซึ่งนักประวัติศาสตร์มีชีวิตอยู่และได้เขียนงานขึ้น" ประสบการณ์การเผชิญหน้ากับทัศนคติและวิธีคิดเช่นนี้ แองเคอร์สมิธเรียกว่า "ความรู้สึกทางประวัติศาสตร์" "ที่มาพร้อมกับคำตัดสินแบบเบ็ดเสร็จว่าเป็นความจริงและเป็นของแท้แน่นอน" (Ankersmit 1989: 146) "สถานภาพใหม่ของประวัติศาสตร์-นิพนธ์ บางทีอาจได้เริ่มขึ้นแล้ว" เขากล่าวว่า "ซึ่งการให้ความหมาย (ของอดีต) มีความสำคัญมากกว่าการสร้างอดีตขึ้นมาใหม่ และค้นหาสิ่งที่เป็นรากเหง้าความเป็นมา"

> การระดมขุดคุ้ยอดีตอย่างป่าเถื่อน ละโมบและไม่ยับยั้งชั่งใจด้วยความปรารถนาที่จะค้นพบอดีตที่เป็นจริง และสร้างอดีตขึ้นใหม่อย่างเป็นวิทยาศาสตร์นั้น ไม่น่าจะใช่ภาระหน้าที่โดยไม่มีการตั้งคำถามของนักประวัติศาสตร์อีกต่อไป แต่เราควรทำได้ดีกว่านั้น ด้วยการตรวจสอบผลของการขุดคุ้ยอดีตในช่วง 150 ปีที่ผ่านมาอย่างตั้งใจพร้อมกับถามตัวเองให้มากขึ้นว่า เราได้อะไรเพิ่มพูนขึ้นบ้าง ฉะนั้นถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องใช้ความคิดเกี่ยวกับอดีตมากกว่าการสำรวจอดีต (Ankersmit 1989: 152)

มีนักประวัติศาสตร์จำนวนมาก โดยเฉพาะกลุ่มประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรก อาจมีปัญหากับคำยืนยันอย่างหนักแน่นของแองเคอร์สมิธที่ว่า การสร้างสิ่งที่เคยเกิดในอดีตขึ้นใหม่นั้น คงไม่ใช่ภาระหน้าที่ ที่ไม่ตั้งคำถามของนักประวัติศาสตร์อีกต่อไป เพราะข้อมูลที่มีอยู่ยังมีอีกมากซึ่งยังไม่ได้อ่านหรือดูดซับอยู่ในงานวรรณกรรมวิชาการ รวมทั้งข้อมูลอื่น ๆ อันอาจมีประโยชน์ หากนำกลับมาแปลความใหม่หรือคิดวิเคราะห์ใหม่อีกครั้งหนึ่ง ความรู้สึกตื่นเต้นที่ได้ค้นพบ ถือเป็นแรงกระตุ้นของความพยายามทางภูมิปัญญานั้น ไม่ควรเป็นเรื่องที่ถูกมองอย่างเย้ยหยัน และความรู้ทางวิชาการมักยินดีชมชอบข้อมูลใหม่เสมอ แต่ประวัติศาสตร์นิพนธ์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่าที่มีอยู่ทั้งหมด เป็นสิ่งที่ดีกว่าการค้นคว้าขนาดเล็ก ๆ ที่เป็นการค้นคว้าอย่างแท้จริงในกรณีของชั้นความรู้ทางประวัติศาสตร์เท่านั้น (ตัวอย่างเช่น Bullock 1992; Manquin 1993)

ความมุ่งหวังการวิจารณ์ที่แองเคอร์สมิธลดคุณค่าความสำคัญด้านการค้นหาข้อเท็จจริง อันถือเป็นทักษะอาชีพนักประวัติศาสตร์นั้น แองเคอร์สมิธยืนยันอย่างรวดเร็วว่า ความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์และความน่าเชื่อถือ ไม่ได้เป็นอุปสรรคที่ทำให้ประวัติศาสตร์นิพนธ์มีความหมายมากยิ่งขึ้น แต่เขาได้อภิปรายโต้แย้งว่า มิติเชิงอุปมาอุปมัยในประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่กำลังเป็นพลังสำคัญยิ่งในปัจจุบัน มากยิ่งกว่ามิติของข้อเท็จจริงและความหมายตามตัวอักษรนั้น ได้เป็นการผลักดันให้นักประวัติศาสตร์ต้องเผชิญกับภาวะความไม่กลมกลืนกันระหว่างปัจจุบันกับอดีต จุดสนใจในเรื่องของภาษาที่เคยถูกทำให้เป็นสื่อกลางถึงอดีต เพื่อว่าจะได้ส่องให้เข้าถึงความแตกต่างที่มีอยู่ในทัศนคติและวิธีคิดหลากหลายนั้น ได้หันมาสู่การติดตามวิธีที่อดีตถูกทำให้เป็นตัวบท (ถูกสร้างเนื้อหาขึ้นมา) นั้น นำนักประวัติศาสตร์ให้คิดเกี่ยวกับกิจกรรมที่เป็น

เรื่องการจดจำ และมีจิตสำนึกถึงความรู้สึกทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นจากการเผชิญหน้ากับทัศนคติ และวิธีคิดในยุคก่อนหน้านี้

ความพยายามล่าสุดในการรวบรวมความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรกคือหนังสือชุด *The Cambridge History of Southeast Asia* (Tarling 1992) ที่ได้อุทิศเนื้อที่ถึง 3 บทใหญ่ ให้เป็นเรื่องประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรก แต่ให้ความสนใจเพียงเล็กน้อยกับกิจกรรมที่เป็นเรื่องการจดจำ นอกจากบทแรกของ จอห์น เลก (John Legge) ที่เขียนเรื่อง "การเขียนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้" เป็นการสำรวจงานเขียนประวัติศาสตร์ในภาษายุโรป ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงยุคสมัยใหม่ บทนี้เองเป็นการบอกถึงประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยอาณานิคมตอนปลาย ข้อถกเถียงต้นทศวรรษ 1960 เกี่ยวกับความเป็นอิสระในตัวเองของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อิทธิพลของสังคมศาสตร์ต่อนักประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และกระบวนทัศน์อื่น ๆ อีกหลากหลายตัวแบบแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ รวมถึงแนวคิดแบบหลังโครงสร้างนิยม และการรื้อสร้างใหม่ ทั้งหมดนี้ปรากฏอยู่ในการเขียนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยการติดยึดตัวมันอยู่กับการแบ่งแยกตามแนวคิดแบบประเพณีนิยม ระหว่างประวัติศาสตร์กับประวัติศาสตร์นิพนธ์ ก่อให้เกิดคำถามเชิงรุกจากการเข้าไปเกี่ยวข้องกับทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษา สตรีนิยม แนวคิดแบบหลังโครงสร้างนิยม และแนวคิดแบบหลังสมัยอาณานิคม หนังสือชุด *The Cambridge History of Southeast Asia* ดูเหมือนจะปิดตาย การถกเถียงทางวิชาการเกี่ยวกับการทำงานของนักประวัติศาสตร์ วิธีวิเคราะห์ กระบวนทัศน์ และตัวแบบต่าง ๆ จึงถูกละเลยไว้ชั่วคราวเพื่อหันมาปูทางให้กับการเสริมสร้างความรู้ที่สามารถอธิบายได้อย่างไม่คลุมเครือ

คำถามสำคัญที่ไม่พบในหนังสือชุด *The Cambridge History of Southeast Asia* ทั้งที่ควรจะมี คือ ใครคือผู้กระทำการเรื่องการจดจำ ซึ่งสำคัญมากเท่ากับเรื่องที่ว่าอะไรที่ได้รับการจดจำ ยกตัวอย่างคือ เป็นไปได้จริงหรือที่จะสำรวจความรู้สาขานี้ โดยปราศจากการคำนึงถึงประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรกที่เป็นภาษาพื้นเมือง ? หรือว่าประวัติศาสตร์ภาษาพื้นเมืองเป็นเพียงแหล่งข้อมูลเบื้องต้นสำหรับประวัติศาสตร์ที่เขียนเป็นภาษายุโรป เพื่อใช้กำหนดขอบเขตทางวัฒนธรรม และดังนั้นจึงทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมในการรับรู้อดีต ? หรือว่าความรู้เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรกที่เป็นภาษาอังกฤษ อวดอ้างเองว่าตนรู้มากกว่าสิ่งที่ชาวพื้นเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะสามารถรู้ได้ ? กล่าวโดยทั่วไปแล้ว เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิได้เป็นภูมิภาคที่มีความหมายควรแก่การศึกษาของบรรดาประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเดียวกันนี้ ที่ต่างให้ความสำคัญเรื่องประวัติศาสตร์ชาตินิยมเป็นอันดับแรกมากกว่า และส่วนใหญ่ยังเป็นประวัติศาสตร์ที่สร้างขึ้นจากกลุ่มชาวยุโรป-ญี่ปุ่น สภาพการณ์เช่นนี้กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้า ๆ มูลนิธิโตโยต้า และมูลนิธิฟอร์ดได้พยายามปลุกสำนึกความเป็นภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นมา แต่งานวิจัยทางวิชาการที่เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะเป็นภูมิภาคทั้งหมดก็ยังไม่เติบโตอย่างแท้จริง ยกเว้นที่สิงคโปร์ สมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (อาเซียน) ก็เป็นอีกแหล่งหนึ่งของการผลิตความรู้เกี่ยวกับภูมิภาค แต่ก็เป็นเพียงส่วนหนึ่ง และเน้นเฉพาะด้านการศึกษาและศิลปะเท่านั้น ส่วนระดับรัฐบาล กระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งแบ่งเขตต่าง ๆ ของโลกไว้ ได้ตีกรอบเฉพาะความรู้เพื่อเป้าหมายทางยุทธศาสตร์และการค้าขาย แต่การแบ่งเขตลักษณะดังกล่าว มักไม่สอดคล้องกับทิศทางการค้นคว้าทางวิชาการ

ประวัติศาสตร์มีความสำคัญมายาวนาน ต่อการสร้างชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าภูมิภาคอื่น ๆ ของโลก อาณาจักรสมัยคลาสสิกที่ตั้งอยู่บริเวณดินดอนสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำแดงในเวียดนาม พุกามในพม่า เมืองพระนครในกัมพูชา สุโขทัยในประเทศไทย รวมทั้งมัชปาหิตในชวา ล้วนแล้วแต่ถูกนำมาสอดสานเรียงร้อยรวมไว้ในเรื่องเล่าต่าง ๆ ของรัฐชาติสมัยใหม่ในภูมิภาค หลักฐานวัตถุที่ยังหลงเหลือ ต่างเป็นแหล่งการผลิตนิทานปรัมปราเกี่ยวกับรัฐชาติ ไม่ว่าจะเป็นการสืบสานวงศ์วานบรรพบุรุษที่สืบทอดยาวนานของมัน การเป็นมรดกแห่งความภาคภูมิใจของพลเมือง อดีตอันรุ่งโรจน์ที่สร้างความประทับใจแก่บรรดานักท่องเที่ยวนานาชาติ ความยิ่งใหญ่ที่ตราตรึงอยู่กับซากปรักหักพังแห่งอาณาจักรเหล่านี้ รวมทั้งความยิ่งใหญ่ทางประวัติศาสตร์ ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ได้จากการทำงานที่สั่งสมชั้นความรู้แบบอาณานิคมของชาวฝรั่งเศส ชาวอังกฤษ และชาวดัทช์นั่นเอง หลังจากได้รับเอกราชแล้ว บรรดาชาติเกิดใหม่เหล่านี้ ก็ยังคงใช้ความรู้นี้ส่องให้เห็นอดีตอันสูงส่งของตัวเอง

อายุของรัฐ ความสืบเนื่องยาวนานของแหล่งที่ตั้งชุมชน การคิดค้นเทคโนโลยีสำริด และเทคนิคการทำเครื่องปั้นดินเผายุคเริ่มแรก เป็นสิ่งสำคัญที่จำเป็นยิ่งต่อวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนชาติร่วมสมัย เป็นความสำคัญอย่างหนึ่งที่ถูกถอดถ่ายมาสู่ประเด็นสำหรับนักวิชาการทุกวันนี้ ในโลกของภาษาพูดอันหลากหลายในภูมิภาค มีการเมืองปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรก อย่างประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อยู่ตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ หรือการทำงานสั่งสมชั้นความรู้แห่งชาติ รวมทั้งการอภิปรายถกเถียงในชีวิตประชาชนทั่วไป ถึงการสร้างและให้ความหมายอดีตยุคเริ่มแรก ซึ่งพวกเขาได้รับเป็นมรดกตกทอดกันมา นักวิจัยอาจค้นพบข้อมูลใหม่

ทางโบราณคดีและชาติพันธุ์ที่ขัดแย้งกับประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวชาตินิยม ดังตัวอย่างที่เกิดขึ้นแล้วในประเทศไทย จากกรณีที่นักวิชาการได้ถกเถียงกันในเรื่อง ชาวจ้วงในกวางสีทางตอนใต้ของจีน (ซึ่งสำคัญอย่างยิ่งว่าอยู่นอกเขตแดนรัฐชาติไทย) ว่า เป็นชนกลุ่มเดียวที่ยังคงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมไทยที่ *"เก่าที่สุด"* ก่อนสมัยที่จะมีการติดต่อกับเอเชียที่อินเดียและจีน (ศรีศักรและปรานี 2536) ข้อถกเถียงเกี่ยวกับเทคโนโลยีสมัยโบราณและการตั้งชุมชน ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่สามารถกระตุ้นอารมณ์ ความรู้สึกและความทรงจำถึงอดีตอันไกลโพ้นให้เป็นความเจ็บปวด

ผู้เขียนยังจำบทสนทนาเมื่อปี พ.ศ. 2512 ในกรุงเทพฯ กับหนุ่มชาวมอญจากพม่าคนหนึ่ง ผู้ซึ่งกำลังมีบทบาทเคลื่อนไหวเพื่อแบ่งแยกรัฐมอญเป็นอิสระ ด้วยความต้องการแสดงภูมิรู้ของข้าพเจ้าเกี่ยวกับเหตุการณ์คริสต์ศตวรรษที่ 16 เมื่อกษัตริย์บุเรงนอง ผู้ปกครองชาวพม่าได้ขยายอำนาจลงมาทางใต้ จนสามารถรวมรัฐมอญเข้าเป็นพม่าตอนล่างเป็นผลสำเร็จ ข้าพเจ้าจัดแจงแสดงว่า ไม่รู้เรื่องความอ่อนไหวทางอารมณ์ต่อบาดแผลทางประวัติศาสตร์ยุคโบราณ ด้วยการถามความเห็นหนุ่มชาวมอญผู้นั้นถึงความคิดเห็นที่มีต่อพระเจ้าบุเรงนอง ปรากฏว่าคำตอบที่ได้รุนแรงพอ ๆ กับความห้วนสั้น *"พวกเราเกลียดพระองค์"* หนุ่มมอญนั้นกล่าวราวกับว่าเบื้องหน้าข้าพเจ้าและเขานั้น มีพระเจ้าบุเรงนองยืนตระหง่านอยู่ พร้อมชูดาบขึ้นจะฟาดฟัน อารมณ์ ความรู้สึกและการโต้แย้งเช่นนี้ มีอยู่ในงานเขียนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรกหรือไม่ ดูเหมือนว่าเท่าที่มีการผลิตงานประวัติศาสตร์ แทบจะไม่มีงานใดเลยที่กล่าวถึงการอภิปรายถกเถียงเกี่ยวกับความเป็นของจริงของศิลาจารึกภาษาไทยหลักที่ 1 พ.ศ. 1835 ซึ่งเป็นตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่งที่จนกระทั่งถึงตอนนี้ ก็ยังล้มเหลวที่จะหาคำตอบได้จากผู้ถูกคาดหวังไว้จากชื่อของนัก

พระรูปปูนปั้น พระเจ้าบุเรงนอง
ที่เจดีย์ชเวดาโบ เมืองตองอู
ประเทศสหภาพเมียนมาร์

ประวัติศาสตร์ มาให้เรื่องราวเกี่ยวกับอำนาจของผู้ปกครองสมัยสุโขทัยที่ถูกระบุว่า เป็นแบบอย่างของรัฐบาลที่ดีในยุคสมัยใหม่ (Chamberlain 1991) สำนักประวัติศาสตร์ในมหาวิทยาลัยทางตะวันตก มีแนวโน้มสนใจประเด็นถกเถียงในเรื่องวัฒนธรรมประชาชนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น ในฐานะที่เป็นการทวนกระแสเรื่องการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นวิทยาศาสตร์

วาทกรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รุ่นเก่าที่เกี่ยวกับอดีต หรือประเพณีบอกเล่าที่เป็นเรื่องการสถาปนาวีรบุรุษนั้น ได้มีพื้นที่อยู่ในความรู้ประวัติศาสตร์สมัยใหม่ โดยข้อเท็จจริงได้ถูกแยกออกจากกันอย่างสิ้นเชิงกับความทรงจำร่วมกันของชุมชนนั้น หรือไม่ อย่างไร ข้าพเจ้าหมายถึงว่ามิติเกี่ยวกับอดีตนั้น วาทกรรมแบบเก่าได้จัดวางมิติเหล่านั้นให้อยู่ในช่วงเวลายุคแรกเริ่มของอดีต

ข้าพเจ้าเองไม่มีแหล่งข้อมูลทางภาษาศาสตร์มากพอในที่นี้ ในการเข้าถึงประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เขียนโดยชาวพื้นเมือง ข้าพเจ้าได้คำตอบต่อคำถามนี้จากหนังสือเล่มที่พิมพ์ใน ค.ศ.1979 ประกอบด้วยบทความของชาญวิทย์ เกษตรศิริ ซูโปโม (Supomo) และ โอ. ดับบลิว. วอลเตอร์ส (O. W. Wolters) ได้กล่าวถึงการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบนี้เป็นบางชิ้น (Reid and Marr 1979) และงานของวอลเตอร์สเอง เนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับวาทกรรมแบบเก่าของอดีต (Wolters 1976, 1988) แต่โดยทั่วไปแล้ว ข้าพเจ้าพบว่าประวัติศาสตร์นิพนธ์ภาษายุโรป โดยเฉพาะงานเขียนของนักวิชาการชาวตะวันตก มักไม่เต็มใจรวมเอาประวัติศาสตร์นิพนธ์ชาวพื้นเมืองเข้าไว้ด้วย

ดังนั้นทำอย่างไรจึงทำให้คำวิงวอนของแองเคอร์สมิธ ที่ให้คิดเกี่ยวกับอดีตมากกว่าการสืบค้นมันนั้น ได้ถ่ายทอดมาสู่ความหมายเชิงปฏิบัติในการเขียนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรกที่เป็นภาษาอังกฤษ ปริมาณความรู้ประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรก และความมีชีวิตชีวาในตัวภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง แสดงให้เห็นถึงร่องรอยว่า ประวัติศาสตร์นิพนธ์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรกมีส่วนช่วยกำหนดโครงร่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาไว้ในฐานะที่เป็นสาขาความรู้อันหนึ่ง มีการพิสูจน์ยืนยันร่วมกันถึงสัมพันธภาพของการค้นคว้าความรู้ชนิดนี้ระหว่างความรู้กับภูมิภาค และวิธีการที่ยังประโยชน์สูงสุดต่อการอภิปรายถกเถียงเกี่ยวกับการเขียนประวัติศาสตร์ ก็คือดูที่วิธีการซึ่งพิสูจน์ยืนยันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ให้มีฐานะเป็นภูมิภาคและสาขาวิชาหนึ่งของการศึกษาอย่างที่ข้าพเจ้าหวังว่าจะแสดงให้เห็นถึงแรงกระตุ้นนี้ ที่พิสูจน์ยืนยันให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะที่เป็นภูมิภาคและสาขาความรู้อันหนึ่งนั้น ได้เชื่อมต่อกับความกระหายที่มีอยู่ในปัจจุบันเกี่ยวกับเรื่องความเป็นจริงที่แท้ แต่ก่อนอื่นข้าพเจ้าต้องการพิจารณาอย่างใกล้ชิดถึง

อคติ ที่ครอบงำในงานเขียนประวัติศาสตร์แบบนี้เกี่ยวกับ ต้นกำเนิด ตัวทำการ และความแตกต่าง ที่ถ้าจะใช้คำตามแบบภาษาที่แองเคอร์สมิธใช้ ก็คือ ความรู้สึกทางประวัติศาสตร์สามแบบ ช่วยให้นักประวัติศาสตร์ปัจจุบันสามารถเขียนประวัติศาสตร์ได้ด้วยความมั่นใจ การกำหนดกรอบการอภิปรายถกเถียงความหมายด้วยเรื่องต้นกำเนิด ตัวทำการ และความแตกต่างนี้ ข้าพเจ้าหวังให้มีการสร้างความเข้าใจถึงสิ่งที่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ประสงค์จะบอกกล่าว และเกิดความเข้าใจว่าทำไมประวัติศาสตร์นิพนธ์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มแรก จึงกลายเป็นกระบวนทัศน์สำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ในยุคถัดมา

ต้นกำเนิด

หลักวิชาการของประวัติศาสตร์ ก็เหมือนกับหลักวิชาการของธรณีวิทยาหรือโบราณคดี ที่ถือว่าเวลาอันเป็นปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นวาทกรรมเกี่ยวกับต้นกำเนิด เจตจำนงของความรู้แบบอาณานิคมเรื่องเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในฐานะที่เป็นผลิตผลจากการทำงานค้นคว้าสร้างชั้นความรู้ของชาวดัทช์ ฝรั่งเศส และอังกฤษ นั้นมีหน้าที่จัดทำให้การดำรงอยู่ของระบบอาณานิคมเป็นไปอย่างสมบูรณ์ อดีตทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งอดีตยุคโบราณ ได้กลายเป็นจุดต้นกำเนิดของความเป็นอาณานิคมพำนักอยู่ และในช่วงเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เนื่องจากชาติใหม่ ๆ ที่ปรากฏตัวขึ้นจากความเคลื่อนไหวเพื่อเอกราช ความสนใจเรื่องต้นกำเนิดในประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก จึงได้ช่วยเป็นเสียงเรียกร้องให้ชาติใหม่ ๆ เหล่านั้น *"ถือกำเนิดขึ้น"* ในเวลาเดียวกัน ก็ยังช่วยกำหนดแหล่งที่มาและประวัติให้กับรัฐชาติที่ได้รับเอกราช ประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบชาตินิยมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้นำเอาความรู้แบบอาณานิคมมาใช้อย่างมากในการติดตาม ค้นหา และใช้เป็นเอกสาร

ยืนยันพิสูจน์ถึงต้นกำเนิดของรัฐ

ด้วยโฉมหน้าความสัมพันธ์ที่มีร่วมกันแบบนี้ของประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบอาณานิคมและแบบชาตินิยม ในการเป็นเอกสารพิสูจน์ยืนยันถึงต้นกำเนิด ทำให้บ่อยครั้งที่หนังสือวิชาการประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่ไม่เห็นว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรก มีฐานะเป็นที่มาของระบบหรือประเพณี จึงได้ถูกทำให้เห็นว่าไม่มีคุณสมบัติดีพอ หรือถูกปฏิเสธให้ร่วมพันธมิตร ด้วยเหตุการณ์การรุกรานของชาวยุโรป ซึ่งกลายเป็นเครื่องหมายของจุดเริ่มต้นของการเป็นยุคสมัยใหม่ในลำดับต่อมา (ตัวอย่างงานของ McCloud 1986; Steinberg 1987) การรุกรานนี้ครั้งหนึ่งได้ถูกทำให้มีความหมายถึงเหตุการณ์ชัยชนะของชาวโปรตุเกสเหนือมะละกา ปี ค.ศ. 1511 เป็นครั้งแรกที่ชาวยุโรปเริ่มต้นก่อกวนแบบแผนประเพณีและความสืบเนื่องของชาวพื้นเมือง ประวัติศาสตร์นิพนธ์ก่อนสมัยใหม่ ที่เขียนโดยชาวตะวันตก ดังตัวอย่างงานที่ถูกหยิบยกในการศึกษา ของ เอ. เจ. เอส. รีด (A. J. S. Reid) ที่เขาเรียกว่า "*ยุคแห่งการพาณิชย์*" ได้ย้ำเน้นถึงความร้าวฉานกับชาวยุโรปแบบนี้มากเสียยิ่งกว่างานที่เคยมีการเขียนกันมาก่อน และในอันที่จริง รีด ได้ผลักเวลาที่มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์นี้ย้อนหลังไปไกลถึงคริสต์ศตวรรษที่ 15 (Reid 1988)

นักประวัติศาสตร์ที่เขียนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรก ได้ต่อสู้เพื่อเอาชนะเหนือความร้าวฉานกับชาวยุโรป ด้วยการค้นหา ตัวตน *(echt)* เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ดำรงอยู่อีกด้านหนึ่ง แยกออกจากด้านที่เป็นแบบยุโรป คำที่มีความหมายอย่าง "*รุ่งอรุณ*" "*การถือกำเนิด*" และ "*ต้นกำเนิด*" เป็นคำซึ่งพบได้ทั่วไปตามชื่อเรื่องในงานเขียนประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรก ด้วยข้อคิดเห็นใหม่อย่างนี้ทำให้นักประวัติศาสตร์มีความปรารถนามุ่งหันกลับไปสู่อดีตอันหนึ่งที่ถือว่า เวลาขณะนั้นเป็นอิสระจากการสอดแทรกของชาวยุโรป

เป็นผลให้เกิดทัศนะการมองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรกด้วยบรรยากาศที่มีแต่ความเมตตาอ่อนโยนมากจนเกินไป เป็นช่วงเวลาที่ภายในภูมิภาคถูกทำให้มองไม่เห็นเรื่องราวที่เป็นความขัดแย้ง การสงคราม หรือแม้แต่การถูกกดขี่ด้วยปัญหาสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เหมือนอย่างที่ถูกทำให้เห็นว่าปัญหาเหล่านี้มีมากเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในยุคสมัยใหม่ ไม่ว่ากรณีใดก็ตาม การหันกลับไปสู่อดีตยุคเริ่มแรก เกี่ยวโยงกับการค้นหาต้นกำเนิด ที่อาจทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สามารถ "*เขียนโต้กลับ*" เพื่อต่อสู้กับการบุกรุกของชาวยุโรป ประวัติศาสตร์นิพนธ์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรก จึงพัวพันอยู่กับโครงการหลังอาณานิคมและโครงการต่อต้านอาณานิคม

อะไรคือลักษณะของต้นกำเนิดชนิดนี้ ที่เป็น ตัวตน แบบนี้ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ? ความรู้ด้านบูรพาศึกษาแบบฝรั่งเศสและดัทช์ ต่างมีต้นกำเนิดวงศาวิทยาของตนเอง สืบทอดมรดกประวัติศาสตร์นิพนธ์ในชุมชนหลากภาษาที่ใช้ภาษาอังกฤษร่วมกัน เป็นความคิดความเชื่อของแม่พิมพ์หล่อหลอมทางวัฒนธรรมหรือวัฒนธรรมต้นแบบ ที่อยู่ในกลุ่มคนซึ่งมีความเชื่อร่วมกันอย่างกว้างขวาง มีขอบเขตตั้งแต่ยุคก่อนอารยันในอินเดียผ่านเข้าไปยังหมู่เกาะและคาบสมุทรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าไปสู่จีนตอนใต้ ลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมต้นแบบชนิดนี้ คือ เทคโนโลยีสำริด ด้วยเหตุดังนั้น แหล่งรวมวัฒนธรรมดองซอนซึ่งมีชื่อเสียงเรื่องกลองสำริดจึงมีพื้นที่สำคัญ ในการพยายามนิยามวัฒนธรรมสำริดแบบต่าง ๆ ในภูมิภาค นักประวัติศาสตร์และจารึกโบราณชาวฝรั่งเศส ยอร์ช เซเดส์ (George Coedès) ได้สร้างคุณูปการในการวางพื้นฐานความคิดเรื่องวัฒนธรรมต้นแบบ ด้วยการประกาศรับรองวัฒนธรรมระดับฐานรากอย่างเป็นทางการ ที่ระบุว่ามีลักษณะพิเศษเฉพาะ ในเรื่องเทคโนโลยีการปลูกข้าวแบบทดน้ำ บทบาทสำคัญของผู้หญิง ลักษณะ

พิเศษทางสังคม และตำนานความเชื่อที่ต่างกันออกไป (Coedès 1968: 8-9) แน่ละว่าเซเดส์ไม่ได้รับผิดชอบเพียงเฉพาะการได้กำหนดลักษณะพิเศษทางวัฒนธรรมต้นแบบชนิดนี้ แต่ความตั้งใจของเขายังอยู่ที่การพูดถึง "*เอกภาพของวัฒนธรรมชนิดนี้*" อันเป็นการเสริมฐานรากสร้างความมั่นคงแข็งแรงให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะการศึกษาเฉพาะสาขาหนึ่ง

ในความเรียงขนาดสั้นแต่เต็มไปด้วยพลังกระตุ้น ที่ยังคงคุณค่ายิ่งต่อการอ่านของ พอล มุส (Paul Mus) ซึ่งเขียนขึ้นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1933 เกี่ยวกับ "*ศาสนาในเขตมรสุมเอเชีย*" เนื้อหาสำคัญของงานเขียนอยู่ที่เรื่อง การบูชาพลังอำนาจของดิน ที่มองว่าอยู่ในรูปของเทพเจ้า ทั้งนี้ผู้นำหรือตัวทำการชุมชนของมนุษย์ ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางของพระผู้เป็นเจ้า และ "*เทพเจ้าในร่างของตัวทำการนั้น* เป็นที่สถิตแห่งอำนาจที่คุ้มครองความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์และพืช และเรื่องทั่วไปที่เป็นความโชคดีสำหรับกลุ่ม" (Mus 1975: 15) สำหรับ มุส แล้ว ลัทธิพิธีของเทพเจ้าแห่งดินผู้ซึ่งเขาระบุว่าเป็นผู้ชายนั้น แสดงออกด้วยการพึ่งพากันระหว่างดิน พระผู้เป็นเจ้า และอำนาจที่มีอยู่เหนือชุมชนมนุษย์ ลัทธิพิธีนี้ฝังลึกลงสู่วัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ข้าพเจ้าได้ใช้อุปมาอุปมัยเชิงพื้นที่ และโครงสร้างจากส่วนลึกที่เป็นจิตสำนึกในตัวเอง

แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมต้นแบบหรือวัฒนธรรมฐานราก ไม่เคยห่างหายตายจาก และยังคงต่อเนื่องมาจนกลายเป็นจุดสำคัญในการก่อรูปแบบความรู้เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ วอลเตอร์สเรียกขานบทแรกในหนังสือของเขาฉบับปี 1982 ว่า "ลักษณะเด่นบางประการของวัฒนธรรมต้นแบบ" การสืบสานวัฒนธรรมต้นแบบชนิดนี้ ให้เข้าใจได้ง่ายและชัดเจน ปรากฏในงานเขียนของ เอช. แอล. ชอร์ตโต (H. L. Shorto) ที่ได้ทำการเขียนขึ้นใหม่จากข้อมูลที่ไม่สมบูรณ์นัก เรื่อง องค์กรสังคมการเมืองชาวมอญ ผู้เป็นกลุ่มคนบน

คาบสมุทรในยุคเริ่มแรกที่เป็นผู้ถ่ายทอดเทคโนโลยีปลูกข้าวแบบทดน้ำ (นาลุ่ม) และพุทธศาสนาแบบเถรวาท ให้กับผู้เข้ามาอาศัยภายหลังอย่างชาวพม่าและสยาม บทความขนาดใหญ่ที่มีเนื้อหาแน่นของชอร์ตโต (Shorto 1963; 1967) ได้ตรวจสอบลักษณะความเป็นมอญแบบดั้งเดิม ด้วยเรื่องลัทธิถือผีแบบพม่าเรื่อง นัต (nat) 32 ตน อันเป็นลัทธิพิธีที่นำเอาอำนาจของเทพเจ้าศักดิ์สิทธิ์เขตแดนและการเมืองให้เข้ามาอยู่ร่วมกัน[1] ชอร์ตโตอาศัยรูปแบบการเปรียบเทียบที่คล้ายคลึงกันในลัทธิพิธีแบบจีนและจาม และอ้างอิงขยายความเรียงเชิงเสนอแนะของมุส แล้วเสนอว่า ลัทธิพิธีมอญเป็นแหล่งที่ชุมชนมนุษย์ ได้ติดต่อสื่อสารกับอำนาจวิญญาณบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว ชอร์ตโตมองเห็นว่า ลัทธิพิธีท้องถิ่นเป็นหน่วยทางสังคมที่เปลี่ยนผ่านไปสู่รูปแบบ "*ที่สูงขึ้น*" ขององค์กรทางการเมือง องค์ประกอบของศาสตร์ด้านตัวเลขที่เป็นความเชื่อแบบฮินดู (สามสิบสองหรือสามสิบหก) ทำหน้าที่เป็นแผนผังสำหรับการประสานรวมเผ่าหรือกลุ่มที่สืบสานวงศ์ตระกูลร่วมกัน ให้ขึ้นมาเป็นองค์กรการเมืองที่รวมศูนย์ซับซ้อนใหญ่ขึ้น เนื่องจากการขยายตัวอย่างกว้างขวางของกลุ่มปัจจัยสำคัญในลัทธิพิธี อย่างเรื่องเครือญาติ การบูชาบรรพบุรุษ และอำนาจเหนือเขตแดน ชอร์ตโตวิจารณ์ว่า รูปแบบการแสดงออกของลัทธิพิธีฮินดู เป็นการเปลี่ยนผ่านของรูปการเมืองวัฒนธรรมเก่า ตัวอย่างอื่น ๆ ที่เป็นกระบวนการทางวัฒนธรรมซึ่งเกาะเกี่ยวกลุ่มปัจจัยสำคัญเหล่านี้ให้กระจุกตัวแน่นหนาขึ้น อยู่ที่เรื่องการให้คำนิยามวัฒนธรรมต้นแบบซึ่งพบอย่างมากในงานวรรณกรรม สแตนลีย์ โอ คอนเนอร์ (Stanley O'Conner) เองก็ได้ถอดรหัสเรื่องนี้อย่างแหลมคม

[1] จากการศึกษาพม่ายุคเริ่มแรกของออง-ทวิน (Aung-Thwin) นั้น หัวข้อรองเรื่อง "ต้นกำเนิดพม่าสมัยใหม่" ได้เว้นที่จะเอ่ยถึงงานของชอร์ตโต ที่ศึกษาเรื่องลัทธิพิธีมอญไปอย่างน่าประหลาด ทั้งที่มีความสำคัญอย่างมากต่อรูปแบบของรัฐพม่ายุคเริ่มแรก

จากรูปปั้นที่น่างุนงงซึ่งอยู่ที่ จันดี สุขุ (Candi Sukhuh) ในชวากลาง ด้วยการเสนอแนะวิธีการที่อาจใช้อ่านภาพแกะสลักหินนูนต่ำนั้นได้ว่าเป็นการเล่าเรื่องการเปลี่ยนรูปทางจิตวิญญาณ เนื่องจากชายสองคนที่หล่ออาวุธอยู่ พวกเขากำลังประกอบพิธีบูชาบรรพบุรุษเพื่อปลดปล่อยวิญญาณให้เป็นอิสระ (O'Conner 1985)

แนวคิดนี้ที่ว่าวัฒนธรรมต้นแบบพื้นเมืองได้ให้อัตลักษณ์ต่อภูมิภาคนั้น พบได้ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ ซึ่งอธิบายตั้งแต่ฝั่งตะวันออกจนจรดฝั่งตะวันตกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่า สังคมชาวอาระกัน (ยะไข่) นั้นยอมรับศาสนาจากอินเดียได้ เพราะว่ามัน "*มีความเชื่อพื้นฐานที่คุ้นเคยกัน มีการพัฒนาภายใต้สิ่งแวดล้อมที่เป็นอิทธิพลของลมมรสุมเดียวกัน*" (Gutman 1976: 320) ในการรื้อสร้างความคิดเรื่อง "*การทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอินเดีย*" ด้วยการอธิบายว่าเป็นเพียง "*ความสับสนของการจัดแบ่งประเภท*" เอียน ดับบลิว. แมบเบธ (Ian W. Mabbett) เสนอว่า การแบ่งเป็นคู่ตรงข้ามที่ต่างกันระหว่างท้องถิ่นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีอำนาจอิสระในตัวเองกับวัฒนธรรมแบบฮินดูที่เป็นอารยธรรมนั้น เป็นความผิดพลาดอันหนึ่ง (Mabbett 1977a) แต่เขายืนหยัดที่ให้มีการอธิบายวัฒนธรรมต้นแบบที่เป็นพื้นเมืองในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมทั่วไป หรือเป็นวัฒนธรรมฐานราก ในเกาะวิสายะส์ตะวันตก ลัทธิถือผีที่นั่นถูกมองว่าสัมพันธ์ร่วมกับวัฒนธรรมฐานรากตามแนวคิดของเซเดส์ ศาสนาในเขตมรสุมเอเชียของมุส และลัทธิพิธีที่เกี่ยวกับปริมณฑลอำนาจของชอร์ตโต (McCoy 1982) มีการเสนอแนะให้เห็นถึงความสำคัญของวงศาวิทยา ในฐานะลักษณะสำคัญอันหนึ่งที่เป็นผลิตผลพื้นเมือง ระบบกษัตริย์แบบเขมรก็เป็นกรณีหนึ่งที่อยู่ในประเด็นนี้ ในการอ้างสิทธิเหนือราชบัลลังก์ ผู้อ้างสิทธิได้ใช้ความสัมพันธ์ในความเป็นญาติทั้งทางสายมารดาเช่นเดียวกันกับ

สายบิดา เพื่อให้มีเครือข่ายของพันธมิตรและผู้สนับสนุนกว้างขวางมากที่สุดเท่าที่เป็นได้ (Kirsch 1976) แนวคิดเรื่องระบบเครือญาติแบบทั้งสองสายนี้ ทำให้ผู้หญิงในตระกูลชนชั้นสูงมีอิทธิพลพิเศษต่อการเมืองในระบบราชวงศ์ ถึงแม้ว่าตัวราชบัลลังก์นั้นเอง ถูกสงวนไว้ให้แต่กับผู้ชายเท่านั้น

เวียดนามและจีนตะวันตกเฉียงใต้ที่ถูกนับรวมเข้าไว้ด้วยกันในภูมิภาคนั้น กลับถูกทำให้มองเห็นด้วยเครื่องหมายที่ชี้ให้เห็นถึงความต่อเนื่องที่เป็นเอกภาพอย่างเด่นชัดทางด้านนิเวศวัฒนธรรม ที่มีลักษณะแตกต่างออกไปอย่างมาก ซึ่ง "*ไม่เป็นทั้งแบบจีนเลยทั้งหมดทีเดียว และไม่ใช่แบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างสมบูรณ์*" (Tai 1988: 91) คีธ ดับบลิว. เทย์เลอร์ (Keith W. Taylor) ผู้ซึ่งยืนหยัดการวิจารณ์ที่ไม่เห็นด้วยกับรูปแบบข้อเสนอที่ให้ยกเว้นเวียดนามออกจากรูปแบบความรู้เรื่องเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เขาเสนอว่าลัทธิพิธีถือผีแบบเวียดนาม ได้ "*คลุกเคล้าไปกับ*" ลัทธิพิธีผู้ปกครองราชสำนักในศตวรรษที่ 11 ซึ่งเทย์เลอร์เรียกว่า "*ศาสนาราชวงศ์หลี*" ด้วยวิธีที่สอดคล้องกับการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ต่อบรรพบุรุษ-อำนาจเขตแดน-อำนาจผู้นำ ซึ่งเป็นสายเชื่อมโยงที่พบได้ทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Taylor 1986a; 1986b) อุปมาอุปมัยที่ขับเคลื่อนการวิเคราะห์เหล่านี้ได้สั่งสมกันเป็นชั้น แต่ละชั้นได้เกิดขึ้นซ้อนทับต่อกันตามลำดับเวลา (และเป็นชั้นของความเป็นต่างชาติ?) ขยายตัวกว้างขวางขึ้น จนได้เป็นข้อเท็จจริงขั้นพื้นฐานให้กับ *ตัวตน* ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยิ่งไปกว่านั้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของแท้ชนิดนี้นั่นเอง ได้ทำหน้าที่ตัวทำการอยู่ในกระบวนการทางประวัติศาสตร์

ความเป็นเมืองก็เป็นอีกหัวข้อหนึ่ง ที่ทำให้ความสนใจของนักประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรกมุ่งมั่นอยู่กับการพิสูจน์ยืนยันถึงต้นกำเนิดคำโบราณในภาษาต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ศัพท์ก่อนฮินดู และก่อนภาษาจีน ที่มีความ

หมายถึง "*ศูนย์กลาง*" "*ใจกลาง*" หรือ "*การตั้งถิ่นฐาน*" และที่ต่อมาได้กลายความหมายเป็น "*ราชธานี*" หรือ "*นคร*" นั่น อาจเป็นสิ่งตกค้างของความเป็นเมืองแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ข้าพเจ้ากำลังคิดถึงตัวอย่างคำพม่าอย่าง *คารูอิน kharuin* ซึ่งก็มีความหมายว่า "*แก่นไม้*" ด้วย คำว่า เมือง ของไทย ซึ่งมีความหมายว่า "*ชุมชนที่มีป้อมปราการล้อมรอบ*" และหรือคำชวาว่า *กราตอน kraton* (พลับพลาที่ประทับ) มีที่มาจาก *ระตู ratu* (หรือ *ดาตู datu)* ซึ่งเป็นคำออสโตรเนเซียน มีความหมายว่า ผู้นำหรือหัวหน้า คำเหล่านี้มีความหมายโยงไปถึงพื้นที่แกนกลางอันเป็นที่เกิดของมหานคร อาณาจักรและจักรวรรดิ เป็นไปได้ว่าต้องพูดถึงแรงกดดันจากทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกันในด้านมานุษยวิทยาและโบราณคดี ซึ่งในทศวรรษ 1960 และทศวรรษ 1970 ความเป็นเมืองเป็นกระบวนทัศน์ที่กำลังได้รับความนิยม จนสามารถสร้างความรู้ไว้เป็นแนวทางที่ชัดเจนได้ ในกรณีของศรีวิชัยที่ปาเล็มบัง ข้อสันนิษฐานเรื่อง "*ความล่าช้า*" ในการเกิดเมืองในหมู่เกาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้พยายามบิดเพื่อปรับชุดความรู้ทางโบราณคดีให้เป็นไปในทางต่อต้านประวัติศาสตร์ตัวเขียน (Bronson and Wisseman 1976) การขุดค้นแบบสมัยใหม่ครั้งแรกเพื่อหาหลักฐานวัตถุยืนยันถึงศรีวิชัย ได้ล้มเหลวโดยไม่อาจพบอะไรที่สำคัญในพื้นดิน ประวัติศาสตร์ศรีวิชัย อาณาจักรทางทะเลที่ได้รับการสันนิษฐาน จนเป็นที่รับรู้กันดีในฐานะรัฐขนาดใหญ่แห่งแรกในหมู่เกาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปัจจุบันข้อสันนิษฐานนี้เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นเรื่องจริง เนื่องจากผลการขุดค้นใหม่ ๆ ซึ่งโดยตัวมันเองก็ได้นำไปสู่การตั้งคำถามที่น่าตื่นเต้นชุดใหม่ (Manguin 1993)

พอล วีทลีย์ (Paul Wheatley) นักภูมิประวัติศาสตร์ผู้บุกเบิกประวัติศาสตร์เชิงโครงสร้างเกี่ยวกับคาบสมุทรมลายู ด้วยการใช้ชื่อสถานที่ซึ่งเป็นภาษาจีน เขียนโครงร่างกำเนิดเมืองในบทความเรียง ซึ่งต่อมาเขาได้ขยาย

ความจนเป็นหนังสือ (Wheatley 1979; 1983) ด้วยการใช้แนวคิดจากทฤษฎีสังคมของอเมริกัน และงานศึกษาเปรียบเทียบดินแดนแอฟริกา ตะวันออกกลาง และอเมริกากลาง เขาได้นำเสนอหลักเกณฑ์เกี่ยวกับทฤษฎีเมืองที่ว่าด้วย *"การจัดเก็บภาษีเมือง"* สำหรับรัฐในอารักขาจีน-เวียดนาม ในยุคสมัยเจ้าศักดินาจีน และ *"การเกิดเมือง"* ของรัฐประเทศราชแบบฮินดู โครงร่างดังกล่าวได้แบ่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกเป็น 2 แขนง ด้วยการแยกเวียดนามออกจากการมีส่วนร่วมทางประวัติศาสตร์ของภูมิภาค จากบทวิจารณ์หนังสือของวีทลีย์ ฉบับปี 1983 ที่ คีธ เทย์เลอร์เป็นผู้เขียนได้โต้แย้งว่า วีทลีย์เข้าใจผิดเกี่ยวกับระดับการทำให้เป็นจีน ซึ่งเวียดนามยุคเริ่มแรกมีประสบการณ์เปลี่ยนผ่าน และเทย์เลอร์ยังได้ปฏิเสธตัวทำการทางประวัติศาสตร์แบบเวียดนาม (Taylor 1986b) ในอันที่จริงแล้ว โครงร่างกำเนิดเมืองของวีทลีย์ ก็เป็นเรื่องสร้างปัญหาน่าปวดเศียรเวียนเกล้าแก่นักประวัติศาสตร์ยุคแรกเริ่มเป็นเวลาถึงยี่สิบห้าปีของศตวรรษที่ผ่านมา อย่างปัญหาเรื่องรัฐและกำเนิดรัฐ นักประวัติศาสตร์บางคนเห็นกระบวนการเป็นเมือง ในฐานะที่เป็นโฉมหน้าการก่อรูปของรัฐขั้นสุดท้าย (Kulke 1991) นักประวัติศาสตร์อื่น ๆ ยิ่งตั้งข้อสงสัยมากขึ้นในเรื่องที่ว่ากระบวนการเป็นเมืองนั้นได้ดำเนินไปพร้อมกับการก่อรูปของรัฐ พวกเขาพอใจที่เห็นว่า หลังจากขีดจำกัดอันเนื่องมาจากการเติบโตด้านประชากร ภายใต้สถานการณ์นี้ทำให้ชุมชนมีแนวโน้มที่จะแยกตัวออกจากชุมชนเดิมและกระจัดกระจายกันออกไป นี่เป็นข้อโต้แย้งที่ชัดเจน ซึ่งใช้อ้างได้กับกรณีของชวากลางและชวาตะวันออก (Christie 1991)

อะไรคือขอบเขตการเริ่มต้นการก่อรูปของรัฐ และอะไรที่เป็นการติดต่อกับอารยธรรมจีนหรืออินเดีย ที่ต้องใช้เป็นตัวตัดสินว่า เป็นขอบเขตการเริ่มต้นนั้น ? ไม่มีผู้รู้ประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรกแม้แต่คนเดียวที่ยอมเห็นด้วยกับ

วิธีการทางวิทยาศาสตร์ ที่ข้าพเจ้าเสนอเป็นคำถามเหล่านี้ มีการต่อต้านอย่างแท้จริงเกิดขึ้นต่อข้อสมมุติที่ว่า "*รัฐ*" สามารถบอกอะไรที่มีความหมายเกี่ยวกับอดีตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรกแก่เราได้บ้าง นักวิชาการบางคนมองปมคำถามนี้อย่างไม่เป็นปัญหาใหญ่โตแต่อย่างใดเลย แต่อีกหลายคนมองปัญหานี้ในฐานะที่เกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์อันเป็นอันตรายอย่างยิ่งของลัทธิยุโรปนิยมหรือมองยุโรปเป็นศูนย์กลาง หรือแม้แต่ลัทธิบูรพานิยม แล้วมันจะเป็นไปได้หรือ? ที่จะหลีกเลี่ยงความหมายแบบแนวคิดสมัยใหม่ด้วยการใช้เรื่องของ "*ลัทธิวัฒนธรรม*" พื้นเมืองเข้ามาอธิบาย คำถามเรื่องการก่อรูปของรัฐแทรกตัวอยู่ในประวัติศาสตร์นิพนธ์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นเรื่องราวยุคต้น ๆ คริสต์ศตวรรษ เพราะประวัติศาสตร์ของภูมิภาคในที่นี้ขอนิยามอย่างง่าย ๆ ว่า เป็นการศึกษาอดีตจากหลักฐานที่เป็นเอกสาร เริ่มต้นขึ้นเมื่อเวลาที่ระบบการเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้รับการศึกษาอย่างละเอียดผ่านเครื่องมือที่เป็นข้อมูล ซึ่งรับภาระหน้าที่ติดตามร่องรอยการติดต่อกับอินเดียและจีนอยู่ก่อนแล้ว ส่วนเวลาที่อยู่ในช่วงก่อนภาวการณ์นี้ ได้เป็น "*ยุคก่อนประวัติศาสตร์*" ของภูมิภาค

การแบ่งแยกความแตกต่างระหว่างประวัติศาสตร์และช่วงเวลาก่อนประวัติศาสตร์ ถือเป็นข้อวินิจฉัยตามอำเภอใจอย่างหนึ่ง ที่ถูกสร้างขึ้นจากความชำนาญเฉพาะสาขาตามแบบความรู้สมัยใหม่ โบราณคดีซึ่งเคยเป็นวิธีการที่ใช้ศึกษายุคก่อนประวัติศาสตร์มาก่อน ได้มีการนำมาพลิกแพลงใช้ได้อย่างดีกับยุคประวัติศาสตร์ด้วย บ่อยครั้งเพื่อรับรองการตีความจากข้อมูลตัวเขียน การขุดค้นของแมนกวิน (Pierre-Ives Manguin) ที่ปาเล็มบัง ในการศึกษาวัตถุที่ขุดพบได้เมื่อเร็ว ๆ นี้ ทางตอนใต้ของสุลาเวสี และการวิเคราะห์ทางโบราณคดีของไฮแอม (Charles Higham) เรื่องเมืองพระนคร (Angkor) จนถึงปลาย

ศตวรรษที่ 12 อาจถูกอ่านความหมายได้ว่า เป็นการตอบข้อวิจารณ์ของฮัตเทอเรอร์ (Karl L. Hutterer) ที่ว่านักโบราณคดียังคงต้อง *"ทำลายอุปสรรคที่กีดขวาง การเข้าถึงประวัติศาสตร์ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรก"* (Manguin 1993; Macknight 1993; Higham 1989) ฮัตเทอเรอร์ได้เรียกร้องให้นักโบราณคดีเชื่อมต่อความเกี่ยวเนื่องทางโบราณคดีให้เข้ากับเรื่องเล่าที่นักประวัติศาสตร์ประดิษฐ์ขึ้นจากพงศาวดาร บันทึกนักเดินทาง จารึก และหลักฐานตัวเขียนอื่น ๆ (Hutterer 1982) ความร่วมมือกันระหว่างหลักเกณฑ์ทางโบราณคดีและหลักเกณฑ์ทางประวัติศาสตร์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันจึงมีเหตุเป็นมาดังที่ว่านี้

นักก่อนประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ ต่างเหมือนกันตรงที่ต้องทำงานหนัก ในการนิยามช่วงขณะเมื่อตำแหน่งหัวหน้าหรือผู้นำแบบ *"ผู้เป็นใหญ่บนภูเขา"* หรือ *"สังคมแบบชนเผ่า"* (ตามคำเรียกของวีทลีย์ Wheatley 1983) ดำรงอยู่ในภาวะที่เกือบจะเข้าสู่ความเป็นรัฐ (วลีที่คริสตี้ใช้ Christie 1990) ได้ก้าวข้ามเส้นขอบเขตปลายทางเข้ามาสู่ภาวะ *"รัฐอย่างแท้จริง"* (เป็นคำตามความหมายที่บรอนสันใช้ Bronson 1977: 40) สำหรับ เคนเนธ ฮอลล์ (Kenneth Hall) แล้ว ฟูนันเป็น *"รัฐแห่งแรก"* ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Hall 1985: บทที่ 3) คำถามเรื่องขอบเขตที่เป็นจุดปลายทางและการเริ่มต้นของภาวะต่าง ๆ นั้น ที่จริงไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะเจาะจงแต่กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรกเท่านั้น หากแต่การศึกษาเปรียบเทียบยุคก่อนประวัติศาสตร์ได้เสนอแนะว่า มีการ *"ฟื้นฟูพลังในทางโครงสร้างระหว่างขั้นตอนทั้งสองภาวะ"* (Miksic 1990: 92) (ภาวะผู้นำแบบชนเผ่าและภาวะผู้นำรัฐ) แนวคิดของแมนกวินกลับมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างออกไปอีก เป็นการเน้นหนักความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมระยะยาวที่ดูเหมือนว่าเกิดขึ้นจริง เขาพูดถึง

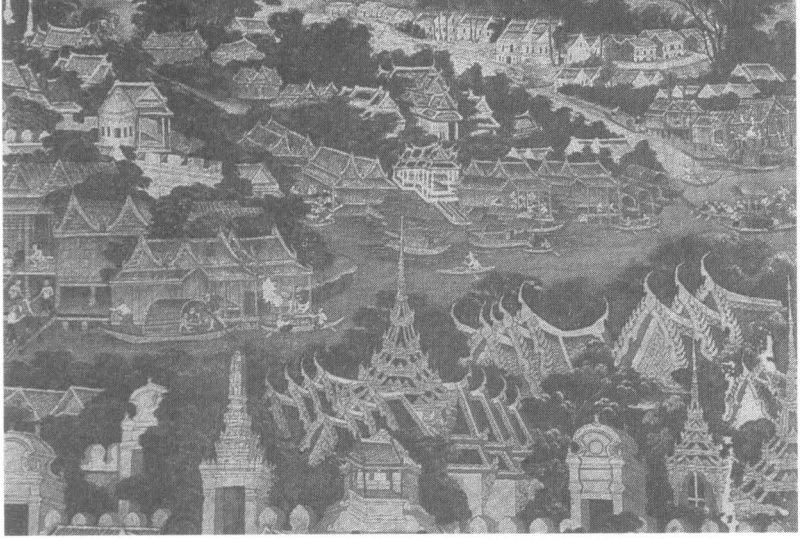

กรุงรัตนโกสินทร์ ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 จากภาพจิตรกรรม
ภาพจาก: Bruno Dagens, *Angkor Heart of an Asian Empire*,
London: New Horizons, 1995, p. 32.

ระบบเศรษฐกิจข้ามพรมแดน ระหว่างวิถีการผลิตแบบบรรณาการกับเครือข่ายที่โยงใยออกไปอย่างกว้างขวาง โดยเชื่อมต่อเข้ากับระบบเศรษฐกิจโลก (Manguin 1991: 54)

ช่วงเปลี่ยนผ่านที่นักประวัติศาสตร์ได้แสวงหาหลักฐานยืนยันนั้น ไม่ได้แตกต่างไปจากการสืบค้นร่องรอยอดีตของอินเดียในฐานะ *"สังคมแบบสืบสายตระกูลวงศ์"* ที่ได้วิวัฒนาการมาสู่ *"รัฐ"* (Thapar 1984) ในด้านหนึ่ง งานเขียนเชิงเปรียบเทียบอย่างกว้างขวางที่วิเคราะห์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการค้ากับการก่อรูปของรัฐ เป็นที่นิยมกันในทศวรรษ 1970 (ตัวอย่างงานของ Webb 1975) ได้มีผลกระทบต่อเนื่องยาวนานต่อการศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรก จนนำมาสู่การวินิจฉัยว่า การก่อรูปของรัฐยุคเริ่มแรกนั้นพึ่งพาการค้า (Glover 1992; Hall 1985; Hall and Whitmore 1976; Kathirithamby-Wells and Villiers 1990) พม่าเป็นข้อยกเว้นในการพิสูจน์ยืนยันถึงกฎข้อนี้ (Aung-Thwin 1990) ยิ่งมีแรงกระตุ้นปลุกเร้าการศึกษาถึงสิ่งที่เรียกว่า การทำให้เป็นอินเดีย (ตัวอย่างงาน Mabbett 1977a; Wolters 1974)

ที่ย้ำเน้นถึงเครือข่ายการแลกเปลี่ยน ว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าสูง ไม่เพียงแต่เพราะว่าการค้าขายแลกเปลี่ยนได้นำไปสู่การสะสมความมั่งคั่งทางทรัพย์สิน หากแต่ยังเป็นด้วยเหตุผลว่า การค้านั้นยังทำหน้าที่ในฐานะศูนย์กลางการแพร่กระจายความรู้และความคิด เช่นเดียวกับการกระจายสินค้าและวัตถุดิบต่าง ๆ เส้นทางการค้าได้ตอบสนองการคมนาคมสื่อสาร เป็นข่ายให้วัตถุสิ่งของเดินทางออกไปอย่างกว้างขวาง เพื่อกระตุ้นนวัตกรรมทางศิลปะ (การสร้างสรรค์ทางศิลปะแบบใหม่ ๆ) รูปเคารพทางศาสนาอาจเป็นของที่นำมาใช้แลกเปลี่ยน และต่อมาภายหลังได้กลายเป็นต้นแบบให้ช่างฝีมือท้องถิ่นลอกเลียนแบบและดัดแปลง การแลกเปลี่ยนบางอย่างก็เกิดขึ้นอย่างไม่ต้องตั้งข้อสงสัยว่าเพื่อเป็นการยกระดับบารมี สถานภาพและอำนาจ และก่อให้เกิดอำนาจทางการเมืองที่ตามมา แหล่งข้อมูลอีกประเภทหนึ่งที่เป็นเรื่องความเกี่ยวโยงสัมพันธ์กันระหว่างการค้า-การก่อรูปรัฐ คือ งานเขียนปลายยุคอาณานิคม ดังตัวอย่างงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ชาวดัทช์ ซึ่งเขียนขึ้นด้วยนโยบายเศรษฐกิจที่แตกต่างจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (van Leur 1967) แต่เรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับการค้า ระหว่างกษัตริย์กับพ่อค้า นั้นกลับไม่ใช่เรื่องที่มีความไม่ชัดเจน กล่าวคือ แม้ว่าคู่ความสัมพันธ์นั้น ไม่มีความราบรื่นหรือสมานฉันท์ในเชิงสันถวไมตรีในทุกสิ่งและทุกเวลานักก็ตาม แต่ทั้งคู่ก็มี "*สันถวไมตรีใกล้ชิดที่ขัดแย้งกัน*" หากไม่รวมสภาวะแวดล้อมเชิงขัดแย้งแบบนี้ ความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดตำนานทางการเมืองที่มีพื้นฐานจากเรื่องการค้า ที่สามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานพิสูจน์เรื่องรัฐการค้าให้หนักแน่นขึ้นได้ (Manguin 1991: 51)

ในทางตรงข้าม การอธิบายชนิดที่เป็นหลักวิทยาศาสตร์อย่างเดียวกันปรากฏอยู่ในเรื่อง "*ตัวกระตุ้นปฏิกิริยา*" ด้านสังคม-สิ่งแวดล้อม ในการเป็นกลไกเปลี่ยนผู้นำแบบชนเผ่ามาสู่ระบบกษัตริย์ วีทลีย์ก็เป็นผู้หนึ่งที่สงสัยว่า ตัว

กระตุ้นปฏิกิริยานี้เป็นแรงกดดันทางด้านสังคมสิ่งแวดล้อม ซึ่งปรากฏชัดเจนในนวัตกรรมทางการเกษตร อย่างเช่น การปลูก *ปาดี* (padi) แบบทดน้ำ ในฐานะธัญญาหารที่เป็นพืชเกษตรหลัก (Wheatley 1983: 277-278) นักก่อนประวัติศาสตร์ยังคงโยงใยการปลูกข้าวแบบทดน้ำให้เข้ากับระดับขั้นใดขั้นหนึ่งในการประสานรวมตัวทางสังคมและอำนาจการทหารตลอดทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังกรณีตัวอย่างในสุลาเวสีตอนใต้ (Macknight 1983) การปลูกข้าวแบบทดน้ำจำเป็นต้องมีการสร้างเสริมความหนาแน่นของการเพาะปลูกและสัมพันธ์กับการลงทุนเรื่องแรงงานด้านเกษตรกรรมมากขึ้น ในทางกลับกันได้นำไปสู่การแข่งขันกันในการเพาะปลูก *ปาดี* แบบทดน้ำ ที่สร้างความแตกต่างทางสังคมและการลดหลั่นทางชนชั้นขึ้น

ในบทความน่าเร้าใจเรื่องหนึ่งที่เคยถูกมองข้ามจากนักประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรก อาจเป็นไปได้ว่าเพราะเป็นเรื่องที่อยู่นอกวงวิชาการประวัติศาสตร์ พูดได้ว่าคือ ไมเคิล โดฟ (Michael Dove) ได้ท้าทายข้อเสนอทางทฤษฎีเรื่องการปลูก *ปาดี* แบบทดน้ำ ด้วยการโต้แย้งว่า การปลูกข้าวแบบทดน้ำ ไม่ได้เป็นที่ชื่นชอบนักจากเกษตรกรในฐานะปัจเจกชน และลำพังตัวมันเองจึงไม่สามารถเป็นตัวกระตุ้นปฏิกิริยาให้เกิดความเปลี่ยนแปลง (Dove 1985) เกษตรกรทั่วไปไม่ได้ต้องการเปลี่ยนไปสู่การปลูกข้าวแบบทดน้ำ เพียงเพราะว่ามันให้ผลผลิตต่อการลงทุนสูงกว่า เพราะมันไม่ใช่ พวกเขาอาจค่อย ๆ เปลี่ยนไปสู่การปลูกข้าวแบบทดน้ำ เพราะผู้ปกครองยุคโบราณได้หยิบยื่นตำแหน่ง เกียรติยศ และสิ่งจูงใจอื่น ๆ ให้กับผู้นำท้องถิ่น ในการทำให้ที่ดินต่อหน่วยมีผลผลิตเพิ่มมากขึ้น และเป็นเหตุให้ผลตอบแทนสำหรับการขูดรีดจากราชสำนักได้เพิ่มมากขึ้น โทนี เดย์ (Tony Day) และเอเดรียน วิคเคอร์ส (Adrian Vickers) ได้สานต่อข้อโต้แย้งนี้ออกไปอีก กับการตีความแบบลัทธิแก้ของ คลิฟฟอร์ด เกิรธซ์

(Clifford Geertz) เรื่อง "*รัฐนาฏกรรม*" และเสนอแนะว่า พระบรมเดชานุภาพและการแสดงออกของพระมหากษัตริย์ยุคเริ่มแรก ทรงมีอำนาจแบบใช้กำลังบังคับมากเพียงพอที่จะกระตุ้นความสนใจของชาวนา ให้หันมาใช้รูปแบบการเกษตรกรรม ที่ไม่ได้ให้ผลผลิตที่เป็นรูปธรรมมากเท่ากับการปลูกข้าวแบบนาหว่าน การปลูกข้าวแบบทดน้ำได้ส่งเสริมให้เกิดความไม่เสมอภาคกันทางสังคม ซึ่งมีความเหมาะสมกับการจัดการควบคุมของราชสำนักแบบฮินดู (Day 1994; Vickers 1986) เส้นแบ่งระหว่างการอ้อนวอนหรือขอร้องให้ผู้เพาะปลูกหักล้างถางพงในพื้นที่ที่ราชสำนักเข้าควบคุมได้ และการใช้กำลังบังคับพวกเขาด้วยการใช้พระราชอำนาจนั้น เป็นเรื่องละเอียดอ่อนเกินกว่าที่จะบรรยายไว้ในที่นี้

นครา หรือ "*รัฐนาฏกรรม*" ของเกิรตซ์ ได้แตกหน่อขยายออกเป็นสาขาย่อยต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา (Geertz 1980) อาจเป็นไปได้ว่า เพราะมันเป็นจินตนาการที่เกิดจากหลักฐานวัตถุของบาหลีในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และบาหลีเองในฐานะที่เป็นความรู้แขนงหนึ่ง ที่ถือว่าอยู่นอกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คุณค่าเรื่อง "*รัฐนาฏกรรม*" จึงไม่ได้รับการเอ่ยถึงไว้ในหนังสือชุด *The Cambridge History* ในบทที่ว่าด้วยประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรก แต่อย่างไรก็ตาม ตัวแบบนี้มีอิทธิพลสูงมากต่อทุกสาขาวิชาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา แม้ว่านัยความหมายที่ซ่อนอยู่ของมันจะถูกนำมาประชันขันแข่งกันอย่างเคร่งเครียด ตัวแบบทางวัฒนธรรมที่ปรับให้เป็นพื้นเมืองถูกขับเคลื่อนให้เข้ามาต่อต้านแนวคิดเรื่องรัฐแบบมาร์กซิสต์และเวบเบอเรียน (Weberian) ที่กำหนดให้รัฐมีเขตแดนแน่นอนตายตัว และมีการปกครองที่ใช้กฎหมายเป็นหลักเหนือดินแดนที่ว่านั้น ตัวแบบวัฒนธรรมพื้นเมืองเรื่อง นครา ซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดอยู่กับเรื่อง *มณฑล* หรือ *มันดะละ* (mandala) อันเป็นสูตรที่

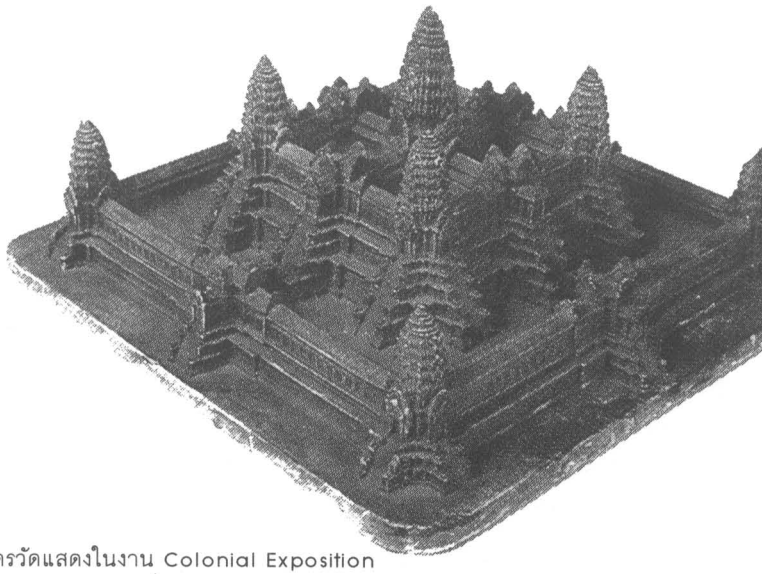

แบบจำลองนครวัดแสดงในงาน Colonial Exposition
ที่เมือง Marseilles ประเทศฝรั่งเศส ปี 1922 (พ.ศ. 2465)
ภาพจาก: Bruno Dagens, *Angkor Heart of an Asian Empire*
London: New Horizons, 1995, p. 28.

วอลเตอร์สเองนิยมชมชอบ แล้วยังมีนักวิชาการอีกหลายคนก็หยิบมาใช้ด้วย[2] ตัวแบบทั้งสองชนิดได้ลดบทบาทด้านการสงครามและการใช้ความรุนแรง ซึ่งเป็นปฏิบัติการทางอำนาจของกษัตริย์ให้ดูเบาลง และในการอธิบายเช่นนั้น ตัวแบบทั้งสองชนิดได้ทำให้การสร้างอดีตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อันแสนมหัศจรรย์เชิงอุดมคติแบบบูรพานิยมดำรงอยู่ตราบชั่วฟ้าดินสลาย

มณฑล มีความหมายระดับรากว่า ระบบจักรวาล และความหมายเชิง

[2] ความสัมพันธ์เกี่ยวโยงใกล้ชิดต่างๆ เหล่านี้ ให้ดู แทมไบอาห์ (Tambiah 1985: บทที่ 7) ส่วนไฮแอม (Higham 1989: 239) เองก็ได้ให้การยอมรับ เอียน แมบเบธที่ได้สนับสนุนแนวคิดเรื่อง *มณฑล* ในปี 1978 แต่ที่จริงแล้วมันใช้เวลาอย่างช้าๆ ในการคืบคลานเข้ามาสู่ขั้นการนำมาใช้ซึ่งมีอยู่หลายวิธีด้วยกัน วอลเตอร์สเองก็ได้เขียนคำอธิบายเรื่องนี้ด้วยเหตุผลที่เป็นของเขาเองไว้เมื่อราว 10 ปีก่อน (Wolters 1968)

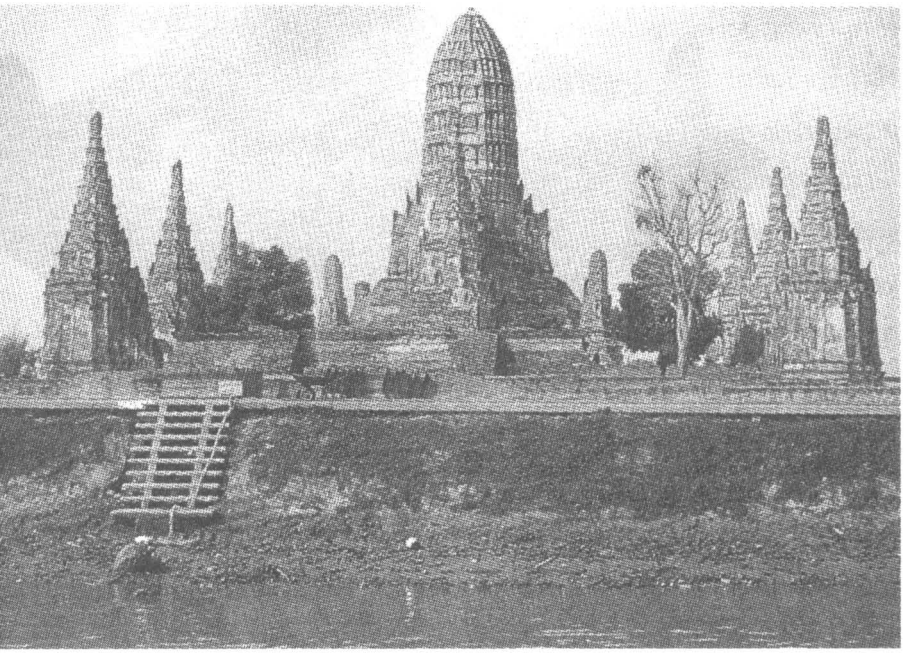

ปรางค์ประธานวัดไชยวัฒนาราม จังหวัดอยุธยา
ภาพจาก: พิริยะ ไกรฤกษ์, *อารยธรรมไทย พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะ เล่ม ๑ ศิลปะก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙*
กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิง, 2544, หน้า 41.

อุปมาอุปมัยของมันคือเอกภาพและสัมบูรณภาพในทางพุทธศาสนา ได้ถูกนำมาใช้เป็นโวหาร (trope) อธิบายลักษณะสำคัญร่วมกัน ที่เป็นการใส่รหัสความหมายเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของบรรพบุรุษ เขตแดน และอำนาจผู้นำ นักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์ต่างพบว่า รัฐในฐานะที่เป็น *มณฑล* นั้นมีสมรรถนะ ตามความคิดของพวกเขาด้วยเหตุผล 2 ประการ ประการแรก มันเป็นตัวแบบ "*พื้นเมือง*" ดังนั้น จึง "*ปกป้อง*" เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่ม

แรกให้พ้นจากแนวความคิดที่มองยุโรปเป็นศูนย์กลาง แน่ละ ในอันที่จริงแล้วก็ไม่ใช่พื้นเมือง *มณฑล* เป็นฮินดู ประการที่สอง *มณฑล*เป็นแนวความคิดเชิงวัฒนธรรม และมีลักษณะที่แสดงออกถึงการต่อต้านอย่างยิ่ง ทำให้การตราคำนิยาม *มณฑล* ในฐานะตัวแบบการก่อรูปของรัฐ ทำให้มันมีอำนาจในเชิงตีความสูง ในการวิจารณ์เรื่อง *มณฑล* อย่างที่เฮอร์มานน์ คุลเก้ (Hermann Kulke) ทำ (Kulke 1991: 21) ด้วยการให้เหตุผลว่า เป็นเพราะมีหลักฐานน้อยนิดมากจากแหล่งยุคเริ่มแรก จึงมีการใช้คำดังกล่าวให้มีความหมายครอบคลุมไปในทางนั้น ทำให้พลาดประเด็นที่ว่า *มณฑล* เป็นความหมายที่อาศัยศาสตร์แห่งการตีความมาช่วยอธิบาย *มณฑล* ไม่ใช่สิ่งที่การดำรงตัวตนอยู่ของมันเอง ต้องพิสูจน์ให้พ้นได้จากความสงสัย[3] ไฮแอมเป็นตัวอย่างอย่างหนึ่งที่ได้แสดงให้เห็นว่าแนวคิดเรื่อง *มณฑล* สามารถถูกผลักไปสู่ข้อจำกัดของมันได้ เขาได้ขยายการใช้มันในการอธิบายครอบคลุมถึงจามปา และแม้แต่เขตควบคุมภายใต้อำนาจของราชวงศ์ฮั่นในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแดง อันเป็นเขตที่ชัดเจนว่าไม่ได้รวมอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตามโครงร่างเรื่องความเป็นเมืองของวีทลีย์ (Higham 1989: บทที่ 5-6)

---

[3] การวิพากษ์วิจารณ์แบบนุ่มนวลที่มองว่านักวิชาการตีประเด็นผิด ให้ดูงานของสุเนตร (Sunait 1990) ซึ่งเป็นการศึกษาที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ชิ้นที่ดีที่สุด ในเรื่องวงศาวิทยาของ *มณฑล* ให้ดูเรย์โนลด์ส (Reynolds n.d.) อย่างกรณีในอินเดียและส่วนอื่นในเอเชีย แนวความคิดเรื่อง *มณฑล* เป็นที่ชัดเจนว่าถูกโยงไปสู่การออกแบบของวัด คาธ โอเบรียน (Kath O'Brien) ได้พิสูจน์ให้เห็นว่า มีการใช้ *มณฑล* เป็นแบบดำเนินการในการก่อสร้าง จันดี จาโก (Candi Jago) วัดในพุทธศาสนานิกายตันตระคริสต์ศตวรรษที่ 13 ในชวาตะวันออก แต่เนื่องจากไม่มีความรู้ว่า *มณฑล* มีการทำงานในลักษณะใดบ้าง เรื่องเล่าเกี่ยวกับภาพนูนต่ำจึงดูมีระเบียบที่ไม่ชัดเจนนัก (O'Brien 1988; 1990; 1993)

นักวิชาการหลายคนได้โต้แย้งว่าตัวแบบเรื่องรัฐได้สกัดกั้นการค้นคว้าความรู้ ทำให้เรื่องสังคมแบบชนเผ่าหรือผู้นำแบบชนเผ่า ได้รับการอธิบายในลักษณะที่เป็นแบบหยุดนิ่ง เชิงอุดมคติจนสูญเสียอำนาจในการตีความ (Kennedy 1977: 28, 32) คำว่า "*รัฐ*" ถูกใช้ในความหมายแบบเวเบอร์เรียนมากเกินไป อย่างเช่น "*ระบบราชการแบบพ่อขุน*" ซึ่งไม่พบในหลายพื้นที่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยกตัวอย่างในฟิลิปปินส์ช่วงก่อนสเปนเข้าปกครอง หน่วยทางสังคมการเมืองที่ใหญ่ที่สุดในฟิลิปปินส์ ยุคประวัติศาสตร์ก่อนสมัยสเปน คือ *บารังไก* หรือหมู่บ้าน ที่อยู่ในการควบคุมบัญชาการของหัวหน้า *(datu)* สถานภาพของหัวหน้าดาตูถูกกำหนดขึ้นภายในท้องถิ่น มากกว่า "จะสัมพันธ์กับโครงสร้างอำนาจที่แผ่ขยายมาจากส่วนอื่น" (Rafael 1988: 141; Scott 1982: 96-126) เอกสารสเปนที่เล่าเรื่องสังคมตากาล็อกยุคเริ่มแรกไม่ได้เอ่ยถึง "*เทพปกรณัมที่สลับซับซ้อน*" เชื่อมโยงการจัดระเบียบมนุษย์และสวรรค์ หรือ "*วงศาวิทยาที่สั่งสมสืบต่อกันมาอย่างสลับซับซ้อน*" จนทำให้เกิดอภิสิทธิ์แก่กลุ่มคนหรือครอบครัวอย่างใดอย่างหนึ่งให้มีเหนือคนหรือครอบครัวอื่น (Rafael 1988: 146) *บารังไก* มีอำนาจทางการเมืองที่เป็นอิสระในตัวเอง จนกระทั่งเหล่า*บารังไก* นำมาซึ่งจุดที่บรรลุความเป็นกลไกให้กับรัฐแบบอาณานิคมอย่างช้า ๆ แต่ต่อเนื่องยาวนาน คำศัพท์ที่เหมาะสมที่ใช้เรียกขานรูปแบบรัฐจึงไม่เคยมีขึ้นในฟิลิปปินส์ยุคประวัติศาสตร์ก่อนการปกครองของสเปน และนี่คือเหตุผลอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้ฟิลิปปินส์มักหลุดออกไปจากประวัติศาสตร์-นิพนธ์ก่อนยุคสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

วอลเตอร์ส ได้เสนอให้มีการลบล้างอย่างมีชีวิตชีวาต่อความคิดที่ว่าฟูนันเป็นรัฐแห่งแรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บนพื้นฐานที่ว่า ความคงอยู่ของมันไม่สามารถหลุดออกไปจากอคติแบบจีน ที่ว่ารัฐหนึ่ง ๆ ควรต้องปกครอง

ด้วยการสืบสายราชวงศ์และมีอาณาเขตที่ชัดเจนแน่นอน (Wolters 1982: 13-14) แต่แม้กระทั่งในการเผชิญหน้ากับภาวะความเป็นสมัยใหม่และความหมายที่มองยุโรปเป็นศูนย์กลางแบบเวเบอเรียน หรือข้อสันนิษฐานที่เป็นไปตามหลักฐานจีน นักประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรกบางครั้งก็กักขังตัวเองไว้กับกรอบความคิดแบบกลไกและแบบทางการ สิ่งที่พวกเขาต้องการทำความเข้าใจ คือ การคงอยู่แบบถาวรของรัฐแต่ละประเภท ที่ดูเหมือนเปราะบางและแฝงความอ่อนแอในเชิงโครงสร้างอยู่ตั้งแต่ถือกำเนิด (ตัวอย่างงานของ Kulke 1991: 21) แต่มันก็เกือบจะดูราวกับว่า หลักฐานที่ยืนยันถึงสิ่งที่เป็นความเปราะบางและอ่อนแอ ทำให้ลักษณะที่เป็นแก่นแท้เหล่านี้ ไม่มีคุณสมบัติดีพอต่อการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์

ความพยายามของคุลเก้ ในการทำแผนภูมิอธิบายเส้นทางเดินของรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรก ตั้งแต่ขั้นตอนระยะที่เป็นท้องถิ่น ภูมิภาค และจักรวรรดิ (ตัวอย่างคือ ยุคชนเผ่า อาณาจักรยุคเริ่มแรก และจักรวรรดิ) อันเป็นลักษณะทั่วไปเพียงพอที่จะวางมันไว้ในฐานะความเรียงเบื้องต้น ในหนังสือเล่มสำคัญปี 1986 (Kulke 1986) แต่ข้อเสนอที่เป็นทฤษฎีของเขาเน้นถึงการประสานทฤษฎีแบบเปรียบเทียบ (ชวา กัมพูชา พม่า) พบว่า เนื้อหาที่ครอบคลุมหลักการทั่วไปได้ถูกตัดออกไปมากในความเรียงเรื่องถัดมา คุลเก้ยังคงใช้กรอบความคิดในการตีความขั้นตอนระยะต่าง ๆ ที่ต่อเนื่องกันในงานเขียนเมื่อไม่นานมานี้ (1991) อย่างไรก็ตาม การอภิปรายของเขาเรื่องการขับเคลื่อนความสัมพันธ์ที่มีต่อกันในท้องถิ่น-ภูมิภาค-ศูนย์กลาง ทั้งสามโดยละเอียดนั้นน่าสนใจมากกว่าข้อเสนอที่ว่าพื้นที่ศูนย์กลางของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรกนั้น ผ่าน "*กระบวนการทั้งหมด (แม้ว่าจะไม่ได้มีลักษณะที่เหมือนกัน) ของการก่อรูปรัฐ*" (Kulke 1986: 5) สิ่งที่หายไปในกรอบความคิดเชิง

จินตนาการทางเวลาอย่างมีพัฒนาการนั้น เป็นเรื่องความรู้สึกที่มีอยู่แม้แต่ในขั้นตอนที่เป็นยุคเริ่มแรก ศูนย์กลางขนาดเล็กก็ยังมีความรู้สึกถึงความสำคัญในด้านภูมิรัฐศาสตร์ และมุ่งไปสู่สังคมโลก และแม้แต่ในขั้นตอนยุคหลังต่อมา จักรวรรดิก็ยังรู้สึกใส่ใจต่อการแสดงความเคารพเมื่อได้รับความจงรักภักดีจากท้องถิ่น ซึ่งเป็นรากฐานให้จักรวรรดิสามารถมีพื้นที่เฉพาะเป็นพิเศษ และเป็นการค้ำจุนฐานะจักรวรรดิเหล่านั้น

การวิเคราะห์ของคุลเก้ ยังได้เปิดเผยให้เห็นถึงอคติจากทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่และทฤษฎีวิวัฒนาการ ที่เป็นความรู้แบบยุโรปภาคพื้นทวีป เป็นความรู้ชนิดที่ถือว่าแน่นอนเที่ยงแท้ (Kulke 1986 :17) อาจพูดได้ว่าเป็นอคติลักษณะเดียวกับทฤษฎีเชิงโครงสร้าง-หน้าที่ของ เรเน่ ฮากเคอร์สไตน์ (Renée Hagesteijn) ซึ่งเธอพยายามปรับมันให้เข้ากับความเป็นจริงทางวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Hagesteijn 1986; Reynolds 1992) นักประวัติศาสตร์ได้รับการกระตุ้นเตือนให้หลีกเลี่ยงทฤษฎีเชิงโครงสร้าง เพราะกรอบความคิดแบบเคร่งครัดของทฤษฎีนี้ได้เสนอเหตุผลที่ทำให้ลักษณะทางวัฒนธรรมอันเป็นลักษณะของภูมิภาคเป็นเรื่องเข้าใจยาก นับเป็นทัศนะซึ่งเป็นแนวคิดแบบเฉพาะของอเมริกัน เท่ากับที่อีกแนวคิดหนึ่งเป็นแบบยุโรป (Bentley 1986) การแทนที่รูปร่างเวลาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรกจากเส้นตรงมาเป็นเส้นโคจรวงแบบลายก้นหอยตามแบบที่ ออง-ทวิน (Michael Aung-Thwin) เสนอแนะ ได้ทำให้เราต้องจมปลักอยู่กับการถกเถียงแบบเล่นสำนวนด้วยหลักเหตุผลแบบเรขาคณิต (Aung-Thwin 1991) แต่ทว่าทฤษฎีเชิงโครงสร้างแบบเคร่งครัดก็เป็นแบบแผนการแสวงหาความรู้ ที่ช่วยให้มีการนำสาระแบบอื่น ๆ ที่แอบแฝงอยู่กลับคืนมา และด้วยน้ำมือของนักประวัติศาสตร์บางท่าน มันได้ช่วยส่งเสริมให้มีการศึกษาเรื่องความหมาย อันเป็นสาขาที่ควร

ได้รับการกระตุ้นให้เกิดขึ้น เป็นประเด็นที่ข้าพเจ้าจะกลับมาพูดภายหลัง

คำถามต่าง ๆ ในเรื่องกำเนิดรัฐได้พุ่งเข้าไปที่เรื่องอำนาจการปกครองและความสัมพันธ์ของอำนาจปกครองต่อพันธะทางสังคมและจิตวิญญาณของชุมชน อำนาจการปกครองเป็นเรื่องที่ยากต่อการอภิปราย โดยไม่หันมาหาคำต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับบารมี ซึ่งเป็นความหมายหลักสำคัญอันหนึ่งของ "*รัฐ*" ในงานของเวเบอร์ แม้ว่ามีการหลีกเลี่ยงคำดังกล่าวในประวัติศาสตร์นิพนธ์ยุคเริ่มแรกอย่างชัดเจน ด้วยสาเหตุที่ว่ามันเป็นทฤษฎีแบบเวเบอร์ ที่ไม่ถ่ายทอดความหมายหรือนัยอื่นใด ให้เห็นถึงภาพความเป็นสมัยใหม่ของมัน (Reynolds n.d.) การบ่งบอกเอกลักษณ์อันเป็นคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์ ด้วยลักษณะอำนาจ ความสามารถ และจิตวิญญาณ ทำให้นักประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรกที่มุ่งศึกษาพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้จำกัดเฉพาะอยู่กับความคิดเรื่องบารมี สถานะความเป็นพระมหากษัตริย์คือการบรรลุไปสู่ความเป็นวีรบุรุษ ไม่ใช่เป็นเรื่องของการจัดระบบรัฐบาล

วอลเตอร์ส สร้างศัพท์ใหม่ที่มีความหมายว่า "*บุรุษผู้เปี่ยมด้วยอัจฉริยภาพอันปรีชาสามารถยิ่ง*" ให้กับฐานะกษัตริย์ยุคเริ่มแรก ซึ่งก็คือ "*ผู้ที่ประกอบด้วยบุคลิกลักษณะอันผิดแผกจากธรรมดาทั่วไป และธาตุแท้ทางจิตวิญญาณที่มีมาแต่กำเนิด ที่สามารถอธิบายและแยกแยะให้เห็นด้วยการแสดงออกที่แตกต่างไปจากผู้อื่น*" (1982: 6-7) แล้วนี่ไม่ใช่คำที่มีความหมายว่าบารมี ในอีกคำหนึ่งหรอกหรือ เพื่อหลีกเลี่ยงการอ้างทฤษฎีเวเบอเรียน? สิ่งที่เบอร์ตัน สไตน์ (Burton Stein) พูดเกี่ยวกับฐานะกษัตริย์อินเดียยุคกลางสามารถนำมาพูดถึงฐานะกษัตริย์ในพื้นที่ต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กษัตริย์ไม่ใช่ผู้จัดการแต่เป็นเจ้าเหนือหัว อันเป็นคำที่วอลเตอร์สโปรดปรานตลอดเวลา กษัตริย์แบบอินเดีย "*ต้องการการยอมจำนนอย่างศิโรราบต่อการ*

เรียกร้อง ซึ่งพระราชอำนาจที่มีเหนือผู้อื่น มากเสียยิ่งกว่าทรงต้องการความเชื่อฟังต่อคำสั่งของพระองค์" (Stein 1975: 77) แล้วมีความแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด ระหว่างแนวคิด "*บุรุษผู้เปี่ยมด้วยอัจฉริยภาพอันปรีชาสามารถยิ่ง*" ของวอลเตอร์ส ซึ่งได้รับการนำไปใช้อย่างกว้างขวางในหมู่นักโบราณคดี เช่น เดียวกับนักประวัติศาสตร์ กับแนวคิดของเบอร์ตัน สไตน์ ที่เรียกผู้ปกครองซึ่งควบคุมการบริหารไม่มากนัก หากแต่มีความสำคัญอย่างยิ่งใหญ่ในทางพิธีกรรม (Stein 1980: 275)? ความสัมพันธ์ที่โยงใยใกล้ชิดระหว่าง *มณฑล* หรือไม่ว่าจะเป็น "*บุรุษผู้เปี่ยมด้วยอัจฉริยภาพอันปรีชาสามารถยิ่ง*" ของวอลเตอร์ส และ "*รัฐเล็กรัฐน้อย*" ของสไตน์ นั้นดูบรรลุผลเกินกว่าที่นักประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรกจะสังเกตเห็นได้ ความเป็นเจ้าเหนือหัวดูเป็นคำศัพท์สามัญที่คนทั้งคู่ใช้อยู่ ศัพท์คำนี้ทำให้รับรู้ได้ถึงความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างฐานะกษัตริย์แบบฮินดูและแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ยังคงยืนหยัดความสัมพันธ์ร่วมกันแบบเก่าเช่นนี้ต่อไป ดังตัวอย่างการอธิบายที่อยู่ในการศึกษาของคุลเก้ และก่อนหน้านั้น คือของกอนดา (Gonda 1966) แต่จะมีใครสักกี่คนในกลุ่มนักวิชาการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้อ่านสิ่งที่คุลเก้เขียนในสาขาความรู้ที่เรียกว่า อินเดียศึกษา ทั้งนี้เป็นเพราะว่าวิธีการสร้างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา ในฐานะของสาขาการค้นคว้าแบบเปรียบเทียบข้ามพื้นที่ อย่างเช่นงานของ สุพรหมยัน นั้นมีน้อยมาก (Subrahmanyam 1986)

ไม่ใช่ว่านักประวัติศาสตร์ทุกคนหลงใหลต่อการทำงานที่เป็นความพยายามพัฒนาศัพท์เฉพาะของภูมิภาคในเรื่อง "*รัฐ*" ยาน วิสเซอมาน คริสตี้ (Jan Wisseman Christie) การศึกษาหลายเรื่องของเธอได้ต่อลมหายใจที่เป็นชีวิตใหม่แก่ประวัติศาสตร์ชวายุคเริ่มแรก ด้วยการวิจารณ์ตัวแบบทุกอันของรูปแบบรัฐ การวิจารณ์ที่ชัดเจนที่สุดของเธอคือ การที่เธอสงสัยว่าตัวแบบพื้นเมือง

(เรื่อง *นครา* หรือ *มณฑล*) ได้พัฒนาขึ้นเป็นทางเลือกแทนรัฐแบบเวเบอร์ที่มีแนวคิดมองยุโรปเป็นศูนย์กลางนั้น ก็ไม่ได้มีอะไรมากไปกว่าการสร้างตัวตนที่เต็มไปด้วยอคติแบบบูรพานิยมที่มีมายาวนาน ด้วยการทำให้เห็นถึงความต่างกันระหว่างความคิดแบบตะวันออกกับแบบตะวันตก ตัวอย่างการจัดวาง "*ความคิด*" ทางการเมืองแบบหัวรุนแรงที่แตกต่างกัน (Christie 1986) ปัญหาจากการที่คริสตี้ปฏิเสธตัวแบบคือ ได้ทำให้เกิดความเข้าใจเอาว่า นักประวัติศาสตร์สามารถดำเนินการกับหลักฐานประเภทจารึกได้ โดยปราศจากการขอความช่วยเหลือจากภาพของคำ (ที่ถ่ายทอดมาเป็นภาษาในจารึก) ที่เป็นสภาวะสังคมซึ่งสร้างจารึกนั้น การวิจารณ์ของเธอ แสดงให้เห็นว่า ตัวแบบได้ถูกใช้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ไม่มากก็น้อย ในการพรรณนาถึงสังคมต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรก และดังนั้นมันจึงส่งผลกระทบต่อปฏิบัติการเชื่อมต่อการสร้างสารัตถะและแบ่งออกเป็น 2 ขั้วให้เป็นลักษณะความรู้แบบบูรพานิยม การอ่านประวัติศาสตร์นิพนธ์รุ่นล่าสุดของข้าพเจ้าพบว่า นักประวัติศาสตร์ได้ใช้ตัวแบบในการสำรวจความไม่ประสานสอดคล้องกันในการข้ามวัฒนธรรม อันเป็นที่แน่นอนว่าพวกเขาต้องได้รับชื่อเสียงโด่งดัง เมื่อเขาผู้นั้นพยายามเขียนด้วยภาษาของตัวเอง เกี่ยวกับเรื่องบางอย่างที่ไม่สามารถหาแปลจากที่อื่นได้ ไม่ว่าจะกรณีใดก็ตาม การวิจารณ์ของคริสตี้ได้สร้างประเด็นเรื่อง "*ความแตกต่าง*" ซึ่งข้าพเจ้าจะได้แยกกล่าวถึงต่างหากต่อไปข้างหน้า

การอ่านจารึกชวาเก่าแบบวิเคราะห์ใหม่ของคริสตี้ ได้ทำให้ประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรกมีความรุ่งเรืองขึ้น ด้วยการหยิบประเด็นเรื่องวิธีการที่เคยศึกษาเรื่องรัฐ สำหรับเธอแล้ว เธอมีความมุ่งมั่นโดยตรงที่จะขยายมุมมองรูปแบบสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรกให้กว้างขึ้น ด้วยการใช้หลักฐานประเภทจารึกไขความสว่างในเรื่องโครงสร้างสังคมและศาสนา และหน้าที่ของ

ข้าราชการในทางสังคม วิธีตีความของเธอเกี่ยวพันอย่างมากกับความรู้ในรุ่นของนักวิชาการชาวดัทช์ ที่ได้รับอิทธิพลจากสาขามานุษยวิทยาโครงสร้าง (ตัวอย่างคือ de Casparis 1986; Pigeaud 1977; van Naerssen 1977) งานที่มีขอบเขตการศึกษาอย่างกว้างขวางเรื่อง การยกสิทธิในเขตสีมาเป็นการเคลื่อนย้ายสิทธิการเก็บภาษีโดยกษัตริย์หรือผู้ปกครองท้องถิ่นที่มีอำนาจรองลงไป อันเป็นพื้นฐานสำหรับสถาบันศาสนานั้นได้ให้มิติทางสังคมมากเท่าที่ต้องการแก่ประวัติศาสตร์ชวายุคเริ่มแรก (Christie 1983; Jones 1984: บทที่ 2) งานนี้ได้เชื่อมต่อให้วิธีที่ศาสนา เศรษฐกิจและการเมืองเข้ามารวมเป็นกลุ่มด้วยกัน เป็นการประสานเชื่อมต่อที่ศาสตร์ของประวัติศาสตร์สมัยใหม่มักมองข้าม มันดูเหมือนว่าวัดอยู่ในฐานะผู้มอบสิทธิขั้นพื้นฐานไม่ใช่รัฐนั้น เป็นมากกว่าประเด็นที่กล่าวไว้ และยังเป็นเรื่องประเภทที่ต้องตอบสนองด้วยการค้นคว้าอย่างกระตือรือร้น อย่างไรก็ตามด้วยวิธีการยกสิทธิในเขตสีมา รัฐซึ่งได้ก่อรูปและหน้าที่ของมันขึ้นมา ได้แพร่กระจายวิธีการนี้กว้างขวางออกไปจนมีอำนาจเข้มแข็งเพียงพอ และสร้างความน่าประทับใจมากพอในฐานะภาพตัวทำการของรัฐเอง เพื่อทำให้อำนาจท้องถิ่นใส่ใจอย่างไม่ลืมต่อการปรากฏตัวของรัฐ

การวิจัยเมื่อเร็ว ๆ นี้ ของคริสตี้ที่สอดแทรกเข้ามา เป็นการขยายและเจาะลึกจุดสำคัญการศึกษาเรื่องฐานรากของราชสำนักที่เรียกว่า *กราตอน* เธอเสนอว่า รัฐชวายุคเริ่มแรกมีลักษณะแบบกระจายตัวออกไป ยิ่งไปกว่านี้ "*การแพร่กระจายและการเคลื่อนไหวของศูนย์รวมทางเศรษฐกิจและการเมือง*" ได้ขยายลงมาสู่ *วานัว* หมู่บ้านชวาอย่างกว้างขวาง (Christie 1991: 31) ธรรมชาติแบบกระจายตัวออกไปของสังคมชวายุคเริ่มแรก เกิดมาจากการเคลื่อนตัวของประชากร เมื่อเวลาที่จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นถึงระดับหนึ่ง ประชากรที่เพิ่มมากเกินไปนี้ ไม่ได้รวมตัวกันเข้าไปอยู่ในศูนย์กลางที่เป็นเมือง แต่กลับไปก่อรูปเป็น

เขตที่พักอาศัยขนาดเล็กหลายกลุ่มแทน ชวาตอนกลางได้ผ่านกระบวนการนี้มาในยุคเริ่มแรกตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 9 (1991: 34-35) แม้ว่าคริสตี้ได้วางงานของเธอไว้ในบริบทเรื่องรูปแบบรัฐยุคเริ่มแรก แต่การสอดแทรกขึ้นมาของงานชิ้นนี้ เป็นการผลักให้เรื่องราวเหตุการณ์ราชวงศ์ไปอยู่อีกด้านหนึ่ง และแสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบพื้นผิวแบบขรุขระของการตั้งถิ่นฐานในยุคเริ่มแรก และความสัมพันธ์ทางสังคม[4] งานแปลชุดจารึกโบราณที่จัดพิมพ์ในปี 1984 ได้ยังผลให้ผู้อ่านฉบับภาษาอังกฤษได้รับความรู้สึกถึงว่า เอกสารข้อมูลชวายุคเริ่มแรกนั้นมีมากมายมหาศาล (Jones 1984) พบว่ามีอุปสรรคด้านวิธีการศึกษาเกิดขึ้นอย่างชัดเจนในการใช้จารึก หรือ *คาคาวิน* ที่เป็นกวีนิพนธ์มหากาพย์ภาษาชวาและบาหลีซึ่งมีฉันทลักษณ์แบบฮินดู เพื่อนำมาเขียนประวัติศาสตร์สังคม ตัวอย่างคือ การปรากฏตัวหรือการหายไปของผู้หญิง อาจมาจากการทำหน้าที่ของเรื่องราวจากภาพสังคมระดับสูง มากกว่าจะเป็นเรื่องสัญลักษณ์ชี้บ่งถึงข้อเท็จจริงทางสังคม นักประวัติศาสตร์ปัจจุบันกำลังเผชิญหน้าอยู่กับคำถามที่เป็นเรื่องของวิธีการศึกษาโดยตรง (ดังตัวอย่างงานของ Creese 1993)

มีตัวอย่างการศึกษาเรื่องหนึ่ง ที่จินตนาการทางประวัติศาสตร์แบบสมัยใหม่ ได้แสดงบทบาทความทรงจำถึงต้นกำเนิดรัฐชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างมีจิตสำนึกในตัวเอง คืองานของ คีธ เทย์เลอร์ เรื่อง *The Birth of Vietnam* (Taylor 1983) ชื่อหนังสือไม่เพียงแต่ทำให้คนรับรู้ถึงสิ่งที่ผู้พิมพ์ดึงดูดใจผู้อ่าน แต่ยังสะท้อนความสนใจแบบเป็นพิเศษ ที่มีอยู่ในประวัติศาสตร์เวียดนามยุคเริ่มแรก เป็นเวียดนามของจริงที่ปรากฏตัวขึ้นหลังจากยุคศักดินา

[4] การศึกษาหลายเรื่องเกี่ยวกับสังคมพม่าและกัมพูชายุคเริ่มแรกได้ใช้แนววิเคราะห์คล้ายกัน ในการสร้างภาพชีวิตทางสังคมและเศรษฐกิจ (Aung-Thwin 1976, 1979; Luce 1969; Mabbett 1977b; 1983)

จีน ในการอ่านงานชิ้นนี้พบว่า ไม่ว่าวลีภาษาจีนจะมีความสำคัญต่อการจัดรูปรัฐและสังคมเวียดนามเพียงใดก็ตาม แต่ในอันดับแรก วลีนั้นยังถือว่าเป็นวลีต่างชาติอยู่ดี "*อิสรภาพ*" ชื่อบทสุดท้ายในงานของเทย์เลอร์ ท้ายที่สุดแล้วก็เป็นชัยชนะในคริสต์ศตวรรษที่ 10 และรัฐเวียดนามที่แท้จริงก็ปรากฏตัวขึ้นปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 ประวัติศาสตร์ "*คนป่า*" ชาวเวียดนาม ก็ได้เฉลิมฉลองความเชื่อมั่นทางวัฒนธรรมและลากเส้นเขตแดนที่เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ผลประโยชน์ต่าง ๆ ตามแบบอย่างเวียดนามเองมากกว่าเป็นแบบจีน (Ungar 1986)

มีอะไรที่เป็นอันตรายอย่างมากอยู่ในคำอุปมาอุปมัยเรื่องกำเนิด แต่มีเจตจำนงที่เป็นของตัวเองของคนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น อาจเนื่องมาจากสิ่งที่ศักดินาต่างชาติเคยปิดคลุมไว้ถูกยกเลิกทิ้งไป หรือว่าเนื่องมาจากอย่างกรณีในช่วงปี 1946-1975 (พ.ศ. 2489-2518) ที่เป็นการถูกโยนออกไปด้วยการใช้กำลัง? การอ่านประวัติศาสตร์เวียดนามโบราณด้วยแนวคิดสมัยใหม่แบบนี้เป็นการอ่านชนิดที่ให้พลังแห่งชีวิตอดีตเวียดนามโบราณ ด้วยความหมายที่พอยอมรับกันได้ ในแง่นี้ เทย์เลอร์ ก็ดูมีลักษณะร่วมคล้ายกับ กอร์ดอน ลูช (Gordon Luce) ผู้ที่พบว่า ในประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรกของพุกาม "*เป็นชั่วขณะแห่งความรู้สึกวาบหวามของการก่อเกิดและความตื่นตัว*" อันเป็นเวลาเมื่อเมล็ดพืชพันธุ์แห่งชุมชนชาติสมัยใหม่กำลังถูกหว่านลงดิน (Luce 1969: 97; Reynolds 1992: 149-150) คล้ายกับที่ไมเคิล ออง-ทวิน เรียกการศึกษาของเขาว่า *Pagan: The Origins of Modern Burma* (Aung-Thwin 1985) คงไม่มีประโยชน์ที่เพียงแต่พูดถึงการนำเสนอที่เต็มไปด้วยความหนักแน่นของงานประเภทนี้ ที่มีการเขียนขึ้นในช่วงเวลาอันยาวนานภายใต้แสงแห่งสายัณห์ของขบวนการความเคลื่อนไหวอันเร่าร้อนเพื่อเอกราช นักประวัติศาสตร์เอเชียตะวัน

ออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรก ยืนยันหนักแน่นถึงภาระหน้าที่พวกเขาในการสร้างสังคมโบราณขึ้นใหม่ เพราะว่าสังคมเหล่านี้ต่างมอบมรดกทางสังคมวัฒนธรรมสืบทอดให้กับกระบวนการสร้างชาติ (Kulke 1986: 17) การศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรก จึงเกี่ยวโยงกับการลงทุนด้านอารมณ์ความรู้สึก เนื่องจากนักประวัติศาสตร์ได้แก้ไขอดีตที่ถูกครอบงำ และลดทอนคุณค่าจากจักรวรรดินิยมตะวันตก นั่นเอง

ตัวทำการ

การบ่งบอกฐานะตัวทำการแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับโวหาร (trope) เรื่องต้นกำเนิด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของฐานะกษัตริย์ มหานคร หรือรัฐ ที่ปลุกเร้าการเขียนประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรก ในการอภิปรายวิธีการที่นักก่อนประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ ทำให้วัฒนธรรมฐานรากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นรูปเป็นร่างขึ้นนั้น ข้าพเจ้าได้เคยเสนอแนะว่า บรรดานักวิชาการเหล่านี้ได้แสวงหา *ตัวตน* เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลที่ทับถมอยู่กันเป็นชั้น ปัญหาหลักที่เป็นหัวใจของเรื่องต้นกำเนิดคือว่า ต้นกำเนิดมักเป็นฮินดูหรือไม่ก็จีน และด้วยเหตุนั้นจึงไม่ใช่ต้นกำเนิดที่แท้จริง การใช้คำว่า สิ่งเหล่านั้นเป็น "*อาณานิคม*" แม้ว่าไม่ใช่อาณานิคมแบบตะวันตก เนื่องจากอะไรก็ตามจากภายนอกย่อมเป็นที่เชื่อมั่นได้ว่าเป็นของจากข้างนอก และแล้วก็เป็น "*อาณานิคม*" เรื่องตอนนี้ ข้าพเจ้าต้องการตรวจสอบถึงวิธีการสร้างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นของจริง ให้มีบทบาทหน้าที่ในฐานะตัวทำการทางประวัติศาสตร์ กระบวนการอันเป็นกุญแจสำคัญ ประวัติศาสตร์-นิพนธ์ซึ่งถ่ายทอดให้เห็นถึงตัวทำการคือคำว่า "*การกลืนกลายประเพณีอื่นให้เป็นของตัวเอง*" "*การทำให้เป็นภาษาพื้นเมือง*" "*การทำให้เป็นพื้นเมือง*" และ

"*การทำให้เป็นท้องถิ่น*" นี่คือชื่อต่าง ๆ ที่นักประวัติศาสตร์เรียกกระบวนการที่อาจใช้ติดตามร่องรอยตัวทำการแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กระบวนการเหล่านี้จึงเป็นร่องรอยของตัวทำการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องถึงปณิธานหรือความมุ่งมั่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พวกมันยังใช้เป็นหลักฐานยืนยันถึงสมรรถนะของสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในการกำหนดความเปลี่ยนแปลง การย้ำเน้นถึงตัวทำการที่เป็นท้องถิ่นได้เปลี่ยนศูนย์กลางมาสู่ประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และอนาคตของพวกเขา ด้วยการหนีให้พ้นจากต้นกำเนิดที่น่าสงสัยว่าไม่ใช่ของแท้ของพวกเขา ซึ่งมีฐานะเป็นเพียงแค่ผู้หยิบยืม และตัวทำการนายหน้าทางวัฒนธรรมเท่านั้น

แนวคิดเรื่องความเป็นตัวของตัวเองของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีแหล่งที่มาและประวัติซึ่งสืบเนื่องยาวนานและชัดเจน การอธิบายเรื่องนี้เป็นภาษาอังกฤษที่มีชื่อเสียงที่สุด เห็นจะเป็นความเรียงของ จอห์น สเมล์ ในปี 1961 และความเรียงนี้ถูกตีพิมพ์ซ้ำในปี 1993 และยังคงได้รับการสนับสนุนให้มีการ "*เผยแพร่*" ต่อไปอีก เป็นบทความที่ได้รับการยอมรับอย่างสูงและกว้างขวางยาวนาน เพราะว่ามันมีความสำคัญยิ่งต่อการเป็นพื้นฐานทฤษฎี และการสั่งสมยุทธศาสตร์การศึกษาภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสหรัฐอเมริกา (Smail 1961) จุดมุ่งหมายสำคัญของงานเขียนนี้ คือ การทำให้การศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น แตกต่างจากการศึกษาเอเชียใต้และเอเชียตะวันออก แม้ว่าสเมล์ยังจดจำการแบ่งแยกออกเป็น 2 ขั้วอย่างผิด ๆ และความสับสนระหว่างคำที่มีความหมายถึงแนวคิดมองยุโรปเป็นศูนย์กลาง กับแนวคิดมองเอเชียเป็นศูนย์กลาง แต่สเมล์ก็มุ่งมั่นในการปลุกเร้าความคิดเรื่อง "*ประวัติศาสตร์ทั่วไปภายในพื้นที่ภูมิภาค*" ซึ่งยังคงถูกปิดซ่อนอยู่ ในการทำเช่นนั้น สเมล์ได้เรียกร้องให้มีความใส่ใจไม่เพียงแต่แนวคิดเรื่อง "*ระบบคิดโลกที่มี*

ลักษณะเฉพาะตัวที่ร่วมกันและมีความเป็นตัวของตัวเอง" ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในประวัติศาสตร์ทุกยุคของทุกประเทศเท่านั้น แต่ยังควรต้องคำนึงถึงเรื่องระบบคิดโลกของนักประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคสมัยใหม่ในการเขียนอดีตของพวกเธอหรือพวกเขาเอง แม้คำว่า "*เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่*" ได้ปรากฏอย่างชัดเจนอยู่ที่ชื่อเรื่องของสเมล์แล้ว และ "*ความเป็นตัวของตัวเอง*" ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังคงเป็นแรงกระตุ้นสำหรับการค้นคว้าประวัติศาสตร์ทุกช่วงยุคสมัยอยู่ต่อไป ประวัติศาสตร์นิพนธ์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรกยังได้รับบทบาทพิเศษในการแสดงตนเป็นเอกสารยืนยันถึงความเป็นตัวของตัวเองนี้

แต่สเมล์ไม่ได้ประดิษฐ์ความคิดเรื่องความเป็นตัวของตัวเองและเป็นเรื่องหาได้ยากยิ่งที่เป็นความประจวบเหมาะ สเมล์ในฐานะนักศึกษาประวัติศาสตร์อินโดนีเซียที่รู้ภาษาดัทช์ เชิงอรรถอันแรกของเขาจึงอ้างถึง เจ. ซี. วาน เลียร์ (J. C. van Leur) นักสังคมวิทยาประวัติศาสตร์[5] ในเบื้องต้น สเมล์นอกจากเป็นผู้วิพากษ์วิจารณ์งานของ วาน เลียร์ แล้ว แต่ขณะเดียวกันเขาก็ยังได้รับแรงบันดาลใจจาก วาน เลียร์ ด้วยเช่นกัน เขาได้เรียกร้องให้นักประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่ในยุคของเขายุติสิ่งที่ วาน เลียร์ได้เริ่มต้นไว้ การพูดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย วาน เลียร์ บรรยายถึงคำพูดที่มีพลังโน้มน้าวจิตใจและควรค่าแก่การจดจำ ที่ได้หล่อหลอมรอยต่อระหว่างต้นกำเนิดกับตัวทำการ วัฒนธรรมต่างชาติและศาสนาโลกอย่างฮินดู พุทธ อิสลาม อย่างที่ วาน เลียร์ เล่าไว้คือ มีการสำแดงพลังของอิทธิพล

[5] ประวัติศาสตร์อันยาวนานที่เป็นข้อโต้แย้งของนักวิชาการดัทช์เกี่ยวกับตัวทำการในประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรมฮินดูนั้นได้รับการประมวลไว้ในงานของ สุทราชาต (Sudradjat 1991: 25-35)

อัน "*อ่อนแอ*"

> ลัทธิศาสนาเหล่านั้นไม่ได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงระดับพื้นฐานใด ๆ ของระเบียบสังคมการเมืองในอินโดนีเซีย ไม่ว่าจะส่วนไหนก็ตาม ความรุ่งโรจน์ของศาสนาโลก และรูปแบบวัฒนธรรมต่างชาติเป็นเพียงเศษเสี้ยวจากแผ่นเคลือบอันมันวาว ที่ปกคลุมอยู่บาง ๆ ภายใต้แผ่นเคลือบนั้น ทั้งหมดเป็นรูปแบบ (วัฒนธรรม) พื้นเมืองอันเก่าแก่ ที่ยังคงดำรงอยู่ต่อไป พร้อมกับการแบ่งลำดับชั้นออกเป็นประเภทต่าง ๆ กัน ซึ่งย่อมเป็นไปตามระดับชั้นทางวัฒนธรรม(van Leur 1967: 95)

ในที่นี้เราเห็นคำศัพท์สำคัญ คือ "*ความรุ่งโรจน์*" "*เศษเสี้ยวแผ่นเคลือบอันมันวาวที่ปกคลุมอยู่บาง ๆ*" "*ทั้งหมด*" "*รูปแบบที่เป็นพื้นเมืองอันเก่าแก่*" และ "*ระดับชั้นทางวัฒนธรรม*" ความคิดที่ว่าศาสนาโลกและรูปแบบวัฒนธรรมต่างชาติ เป็นเพียงรูปโฉมภายนอกที่ปกปิดอำพราง เป็น "*เศษเสี้ยวของแผ่นเคลือบอันมันวาว ที่ปกคลุมอยู่บาง ๆ*" ได้รับการขยายความ ตกแต่งอย่างประณีต และแม้แต่ได้รับการท้าทาย และงานเขียนของ วาน เลียร์ ก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมาก ในฐานะที่แสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมที่สะท้อนการมองแบบยุโรปเป็นศูนย์กลางอย่างมาก ในเวลาที่เขาวิพากษ์วิจารณ์ผู้อื่น (Biros 1992) ในการวิจารณ์ยุคแรกของวาทกรรมประวัติศาสตร์ สเมล์ได้สืบทอดจากวาน เลียร์ โทนี เดย์ ได้ชี้ถึงวิธีที่ภาพลักษณ์เรื่องเรือของ วาน เลียร์ ได้สถาปนารูปโฉมภายนอกของผู้สังเกตการณ์ชาวตะวันตกขึ้นอย่างมั่นคงจากดาดฟ้าเรือ ชาวตะวันตก–กัปตันเดินเรือทะเล ผู้ปกครองอาณานิคม หรือนักวิชาการยุคศตวรรษที่ 20–ต่างปรากฏตัวผ่านหมอกหนาทึบทึมสีเทาที่ไม่แตกต่างกันนัก จากหน้าประวัติศาสตร์นิพนธ์ยุคอาณานิคม เพื่อคัดเลือกโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันเต็มไปด้วยความหลากหลายตามสายตาที่ท่องมองย้อนอดีต "*ผ่านข้อเท็จจริงอันสุดแสนมหัศจรรย์เบิกบานใจ จากชิ้นหนึ่งสู่ชิ้นถัด*

ไป" ภาพตัวแทนทฤษฎีบูรพานิยมของนักวิชาการชาวดัทช์ ได้สถาปนารูปโฉมภายนอกของนักสังเกตการณ์ชาวตะวันตกขึ้นอย่างมั่นคง และได้กลายเป็นการศึกษาที่ต่อต้านความเป็นตัวของตัวเองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เขาเสาะหาเพื่อให้มีการสถาปนา (Day 1984: 149-150)

ทฤษฎีของวาน เลียร์ ก็เป็นทางหนึ่งหรืออีกทางหนึ่ง ที่ยังคงพอจะเสนอให้เป็นตัวอย่างได้ถึงวิธีที่นักประวัติศาสตร์คิดเกี่ยวกับยุคเริ่มแรก เนื่องจากมีการพลิกแพลงใช้อุปมาอุปมัยสองอันที่ขัดแย้งกันและกันอย่างชาญฉลาด อันหนึ่งเป็นเรื่องที่ว่าด้วยการวิเคราะห์ระดับชั้น (ที่เป็นชั้นทางวัฒนธรรม) ดังที่ข้าพเจ้าได้เสนอไปแล้ว ซึ่งพบได้ทั่วทุกที่ในการเขียนประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรก อีกอันหนึ่งเป็นการวิเคราะห์ถึงความแตกต่างกันระหว่างภายใน-ภายนอกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งได้ฝังลึกอยู่ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ เป้าหมายก็เพื่อถอดถอนประวัติศาสตร์นิพนธ์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้แบบอาณานิคมออกไป สเมล์พูดถึงงานของ วาน เลียร์ ว่าได้ "*กลับหัวกลับหาง*" ประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบอาณานิคม ซึ่งครั้งหนึ่งงานเขียนแบบนี้ได้มองว่า ชะตากรรมสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกกำหนดจากบริษัทการค้าอังกฤษ ฝรั่งเศส หรือดัทช์อีสต์อินเดีย จากการบริหารปกครองของผู้ว่าราชการทั่วไป และจากอำนาจการปกครองแบบอาณานิคม แต่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้และประวัติศาสตร์ของมัน ก็ไม่ได้เป็นสิ่งที่ถูกสร้างตามความมุ่งมั่นและการจัดการแบบอาณานิคมอีกต่อไป ตัวทำการแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ "*เขียนตอบ*" โต้กลับการสร้างประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบอาณานิคม อันที่จริงอย่างที่เห็นได้ชัดจากการบรรยายของ วาน เลียร์ ตัวทำการแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้รับการร้องขอให้เขียนตอบโต้กลับอิทธิพลทุกรูปแบบที่มาจากภายนอก รวมทั้งจีนและอินเดีย

ส่วนในประเด็นที่ว่า ภายในปะทะภายนอกของสังคมที่ระบุถึงนั้น เป็นคำถามของตัวทำการในประวัติศาสตร์นิพนธ์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรกที่ได้เข้ามาประสานบรรจบกับข้อโต้แย้งต่าง ๆ ที่พบได้ในสังคมศาสตร์ทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งมานุษยวิทยาโครงสร้าง ซึ่งเป็นปัญหายุ่งยากตามแนวคิดมาร์กซิสต์ที่ตัวทำการแบบมาร์กซิสต์ได้บอกไว้ (ตัวอย่างงานของ Comaroff 1982: 145-146) ข้อโต้แย้งได้ให้ความสำคัญกับคำถามเรื่องโครงสร้างที่ปะทะกับองค์ประธานว่า เจตจำนง (หรือจิตสำนึก) ของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกหรือหมู่คณะ ต้องมีมากน้อยแค่ไหนในการสร้างประวัติศาสตร์? หากอธิบายข้อโต้แย้งของสเมล์ ด้วยภาษาอีกแบบหนึ่งนี้ เราอาจพูดได้ว่า ความเป็นตัวของตัวเองที่เป็นระบบคิดโลกอีกอันหนึ่ง หรืออีกวัฒนธรรมหนึ่งนั้น ก็เป็นอุปมาอุปมัยสำหรับเรื่องตัวทำการในประวัติศาสตร์นิพนธ์ สิ่งที่เป็นปัญหายุ่งยากเหล่านี้ ได้รับความสนใจโดยทั่วไปในยุคอาณานิคมและหลังอาณานิคม แต่ข้อโต้แย้งที่เป็นหัวใจสำคัญมักเป็นเรื่องสังคม *"แบบจารีต"* ปะทะกับ *"ระบบทุนนิยม"* โดยรวมศูนย์ในที่ที่มีการเสนอหลักเหตุผลที่ว่า สังคมแบบจารีตเป็นสังคมแบบพึ่งพา ก็เป็นเหตุผลที่เห็นได้อย่างชัดเจนในประวัติศาสตร์นิพนธ์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรก

อะไรคือบุคลิกลักษณะของตัวทำการแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ ที่มีพลังขับเคลื่อนชนิดที่มีขีดความสามารถในการสร้างความเปลี่ยนแปลง? เอช. จี. คิว. เวลส์ (H. G. Q. Wales) เรียกมันว่า *"อัจฉริยท้องถิ่น"* เขาประกาศว่าอัจฉริยท้องถิ่นแบบนี้ มีชีวิตและเคลื่อนไหวอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชวา จามปาและกัมพูชา อารยธรรมก่อนฮินดู *"มีชีวิตรอดอยู่ได้ภายใต้ "จิตใต้สำนึก" ของผู้คนที่ได้รับอิทธิพลแบบอินเดีย"* และ *"ผู้คนดังกล่าวได้ตอบโต้ปัจจัยกระตุ้นแบบนี้"* ของอิทธิพลวัฒนธรรมแบบฮินดู *"ใจกลางแสงสว่างแห่งอัจฉริย-*

ภาพท้องถิ่น ผลสะท้อนของอารยธรรมก่อนหน้านี้ที่ถูกควบคุมไว้ยังคงมีสืบเนื่องต่อไป" (Wales 1957: 111) เวลส์ได้เสนอทฤษฎีเรื่องอิทธิพลขึ้นเพื่ออธิบายว่า ทำไมลักษณะบางอย่างของวัฒนธรรมต่างชาติถึงยังคงอยู่รอดได้ แต่บางอย่างกลับถูกละเลิกไป (Wales 1951: 196-197) ทฤษฎีที่นำมาโต้แย้งกันจากแนววิเคราะห์แบบฟรอยด์และทฤษฎีจิตวิเคราะห์เชิงพฤติกรรม ดูเป็นกลไกมากไปในการประยุกต์ใช้ของนักประวัติศาสตร์ตะวันตก และทุกวันนี้งานของเวลส์ก็ไม่ได้รับการใส่ใจอย่างจริงจังแล้ว แต่ "*อัจฉริยท้องถิ่น*" ยังคงมีชีวิตสืบต่อไป เมื่อไม่นานมานี้ในปี 1984 รัฐบาลสาธารณรัฐอินโดนีเซียได้ออกเงินทุนให้จัดการสัมมนาถกปัญหาเรื่อง "*อัจฉริยท้องถิ่นและวัฒนธรรมอินโดนีเซีย*" เพื่อเชื่อมต่อความพยายามที่เป็นการส่งเสริมการสร้างคำนิยามเรื่อง "*อัตลักษณ์แห่งชาติ*" ให้ชัดเจนขึ้น (Sudradjat 1991) ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ "*อัจฉริยท้องถิ่น*" กลายเป็นสิ่งที่ต้องการทั้งในด้านความยอมรับนับถือและให้มีการปลูกฝังในประเทศไทยได้เรียกสิ่งนี้ว่า "*ปรีชาญาณท้องถิ่น*" (ภูมิปัญญา) ซึ่งเดิมเป็นเพียงการพูดปากต่อปากอย่างแพร่หลาย จนได้กลายเป็นหลักการพื้นฐานสำหรับใช้เป็นโวหารแสดงถึงการพึ่งตัวเองในการพัฒนาชนบท เช่นเดียวกับการใช้เป็นศูนย์กลางของไทยศึกษาในประเทศนี้

แนวคิดเรื่อง "*ชั้นต่าง ๆ*" ของอิทธิพล การแบ่งขั้วเป็น "*ภายใน - ภายนอก*" และบทบาทสำคัญในทุกด้านของ "*ท้องถิ่น*" เหล่านี้เป็นลักษณะเด่นมาโดยตลอดในประวัติศาสตร์นิพนธ์ยุคเริ่มแรก ถึงแม้ว่างานเขียนไม่ได้ใช้ชื่อตรง ๆ อย่างที่กล่าวถึงข้างต้น แต่ "*อัจฉริยท้องถิ่น*" ก็เป็นเหตุผลจูงใจในการศึกษาการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของยุคเริ่มแรกเสมอมา จากงานที่ศึกษาอย่างชัดเจนถึงระบบการเงินแบบพื้นเมืองจนถึงปีคริสต์ศักราช 1400 ก็คาดการณ์ล่วงหน้าถึงข้อสรุปเรื่องนี้ ซึ่งปรากฏอยู่ที่ชื่อเรื่องรอง คือ *The*

Development of Indigenous Monetary เงินตราถูกทำให้เป็นท้องถิ่นในทุกที่ด้วยระบบค่าของเงินสองแบบที่กระจายทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ ระบบค่าของเงินภายในท้องถิ่นที่ใช้สำหรับการแลกเปลี่ยน และอีกระบบหนึ่งใช้สำหรับการค้าในระดับที่เหนือกว่าท้องถิ่น (Wicks 1992) วอลเตอร์สเองก็มีส่วนสร้างคุณูปการในการพัฒนาแกนเรื่องการทำให้เป็นท้องถิ่นมากเท่ากับบุคคลอื่นจากการศึกษาแบบคลาสสิกเล่มปัจจุบันในเรื่องเกี่ยวกับต้นกำเนิดศรีวิชัย ฉบับดั้งเดิมพิมพ์ขึ้นหลังจากความเรียงของสเมล์ 13 ปี จนกระทั่งถึงความเรียงของเขาในปี 1982 เป็นเรื่องสถานภาพทั่วไปของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และงานชิ้นล่ากว่าในเรื่องเวียดนาม ความสำเร็จของศรีวิชัยเกิดมาจากการที่ผลผลิตสินค้าอินโดนีเซียที่มีคุณค่าทัดเทียมกัน ได้เข้าสวมรอยแทนที่ผลิตผลของเปอร์เซียที่ส่งไปยังตลาดเมืองจีน ทั้งชาวเรือและผลผลิตสินค้าเป็นชาวอินโดนีเซียและมาจากที่นั่นได้เพิ่มจำนวนและปริมาณที่มากขึ้น (Wolters 1974: บทที่ 9-10) ข้าพเจ้ามักคิดอยู่เสมอว่า วอลเตอร์สในฐานะนักประวัติศาสตร์สมัยใหม่ในที่นี้ เขาได้ฝังรากสิ่งที่เป็นแก่นแท้อันหนึ่งซึ่งถือเป็นความชำนาญแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นในงานสร้างคำอธิบายใหม่เรื่องยุทธศาสตร์ทางการค้าแบบอินโดนีเซียยุคเริ่มแรก ไม่ว่าจะกรณีใดก็ตาม ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ชนิดนี้ได้ทำหน้าที่ควบคุมชะตากรรมของตนเอง ด้วยการย้ำเน้นถึงกระบวนการและผลที่เกิดขึ้น มากกว่าจะเป็นเรื่องของตัวทำการ ดังได้กล่าวมาแล้ว ต่อมาภายหลังวอลเตอร์สได้เสนอสิ่งที่มีค่าเท่ากับการแถลงทางทฤษฎี เกี่ยวกับการที่เรื่องราวของวัฒนธรรมท้องถิ่นสามารถนำมาศึกษาได้ เพื่อดูถึงผลกระทบของตัวทำการแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

> คำว่า *"การทำให้เป็นท้องถิ่น"* ที่มีคุณค่าต่อการเรียกร้องความสนใจของเราให้มีต่อสิ่งอื่น ๆ ที่อยู่ภายนอกหลักฐานต่างชาติ วิธีการสร้างความรับรู้ถึง *"สิ่งอื่นอีก"* นั้น ได้แก่ สิ่งที่เป็นแนวคิดหรือแบบท้องถิ่นที่เป็น

> เรื่องของความน่าสนใจทางวัฒนธรรม แต่ไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปตัวเขียน แต่เข้าไปสู่สิ่งที่คุณสมบัติแบบต่างชาติถูกบีบบังคับให้ต้องล่าถอย (Wolters 1982: 55)

งานที่เป็นหน้าที่ของนักประวัติศาสตร์ คือ "การเสนอประเด็นอภิปรายถึงกระบวนการฟื้นฟูสภาพ ผลกระทบของชิ้นส่วน (หลักฐาน) ต่างชาติ เมื่อพวกเขาถอยกลับเข้าไปคืนสู่สภาพเดิมที่เป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น" (Wolters 1982: 66)

พระวิษณุ (ซ้าย) จากศาลพระกาฬ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อายุครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 11 และ (ขวา) จากศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี อายุครึ่งแรกพุทธศตวรรษที่ 13

ภาพจาก: พิริยะ ไกรฤกษ์, *อารยธรรมไทย พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะ เล่ม 1 ศิลปะก่อนพุทธศตวรรษที่ 19* กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิง, 2544, หน้า 140.

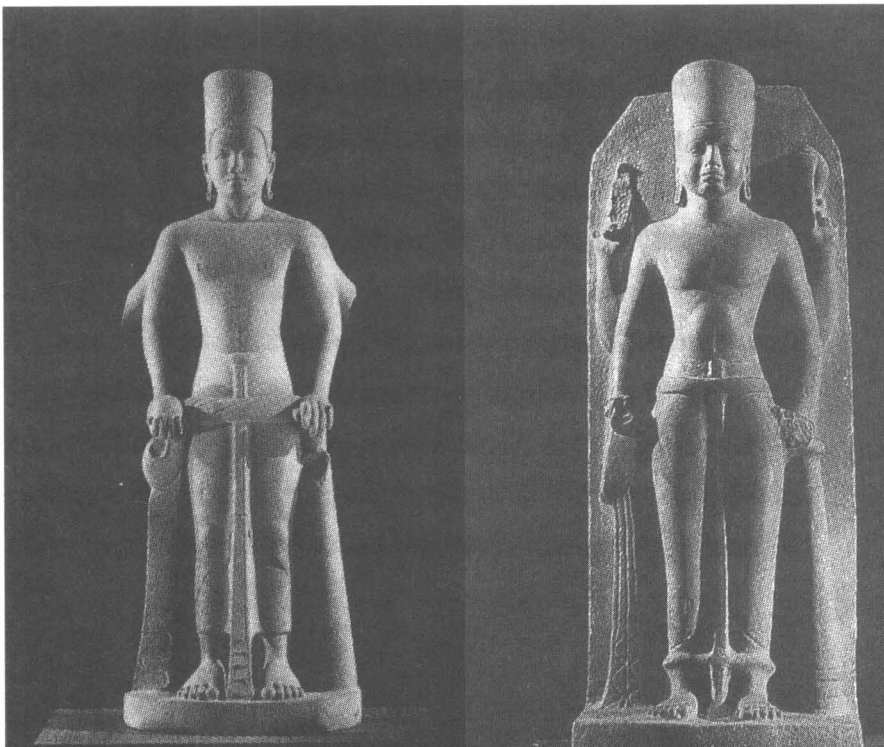

ในที่นี้ วอลเตอร์สดึงสิ่งที่เวลล์พูดถึงด้วยความกระตือรือร้นให้กลับคืนมาใหม่ นั่นก็คือ ลักษณะที่เป็นตัวทำการแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยเหตุดังนั้น เราจึงถูกชี้นำไปสู่ *"สิ่งที่เป็นแบบแผนท้องถิ่น"* ซึ่งอาจมีหรือไม่มีการเขียนเป็นลายลักษณ์ก็ได้ มันอาจเป็นรูปเคารพพระวิษณุบนคาบสมุทรสยาม หรือภาพแกะสลักนูนต่ำแบบฮินดูบนซากศาสนสถานในชวาตะวันออก หรือประมวลกฎหมายแบบจีนในเวียดนามศตวรรษที่ 14 แต่ด้วยวิธีที่ค่อนข้างกลับทิศทางกัน วอลเตอร์สให้คำพรรณนาแนวคิด *"ที่เป็นแบบท้องถิ่น... เข้าไปสู่สิ่งที่คุณสมบัติแบบต่างชาติถูกบีบบังคับให้ต้องล่าถอย"* เพื่อแสดงให้เห็นถึงความไม่ยินยอมของเขาที่จะให้กลไกของกระบวนการมีลักษณะเฉพาะมากเกินไป ซึ่งเป็นทางตรงข้ามกับเวลส์ ที่จิตวิทยาของตัวทำการ (มากกว่าหนึ่ง) รับผิดชอบต่อกระบวนการ ข้าพเจ้าสงสัยว่าเขาหลีกเลี่ยงการใช้ภาษาฉาบฉวยด้วยความระมัดระวัง ซึ่งบ่อยครั้งมักติดตามมาพร้อมกับการอภิปรายเรื่องความแตกต่างอันหลากหลายทางวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างคำว่า *"การผสมผสาน"* *"การประสานให้เข้ากัน"* *"การเกลี่ยให้เป็นเนื้อเดียวกัน"* *"ที่มาอันหลากหลาย"* จนทำให้กระบวนการทางประวัติศาสตร์มีความสลับซับซ้อน ฟังแล้วคล้ายกับการจับปลาของชาวประมง (ที่ได้ปลาหลายชนิดรวมกัน) การทำให้เป็นท้องถิ่นจึงกลายเป็นลักษณะทั่วไปอย่างหนึ่งของภูมิภาคตามแบบวอลเตอร์สกล่าวไว้ คือ ลักษณะ *"เฉพาะที่แตกต่างกัน"* คำนี้มีความหมายถึงปฏิภาณในการแยกแยะความต่างระดับชั้น และอย่างมีจุดประสงค์แน่วแน่ที่ต้องการทำให้บางอย่างที่เป็นต่างชาติมีความหมายแบบท้องถิ่น แน่นอนว่าหลักฐานวัตถุต่างชาติย่อมต้องถูกทำให้เป็นท้องถิ่นด้วย เพื่อย้ำเน้นหรือยืนยันถึงสิ่งที่เป็นแบบท้องถิ่น งานในหน้าที่นักประวัติศาสตร์คือ การจัดวางผลอันเนื่องมาจากตัวทำการไว้ในที่เฉพาะภายใต้สภาวะแวดล้อมแบบท้องถิ่น และสัญญศาสตร์นั้น

อาจเป็นเครื่องมือที่มีประโยชน์อย่างหนึ่งในการทำเช่นนั้น ในยุคเริ่มแรกคำที่ยืมมาจากภาษาสันสกฤตหรือจีน ไม่ได้เป็นเพียงแค่การตั้งชื่อใหม่ให้กับประเภทสิ่งของที่มีอยู่แล้วเท่านั้น หากคำเหล่านั้นยังมักได้รับการยอมรับเข้าสู่การเป็นภาษาท้องถิ่นอย่างเห็นได้ชัดเจน เพราะการที่พวกเขาทำอย่างนี้ จึงเป็นการยกสถานภาพให้กับประเภทสิ่งของที่มีอยู่ คำยืมจากภาษาต่างชาติเหล่านี้ยังอัดตัวเองให้ฝังแน่นเข้าไปอยู่ในโครงสร้างภาษาถิ่น สร้างพื้นที่ใหม่และความสัมพันธ์แบบใหม่ขึ้นด้วย นักประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรกสามารถใช้กระบวนการทำให้เป็นท้องถิ่น "*เขียนตอบ*" โต้กลับความเป็นต่างชาติ ที่เป็นเรื่องของ "*อิทธิพล*" หรือของหลักฐาน ซึ่งจำต้องมีการเจรจาต่อรองอย่างหนักแน่น เนื่องจากธรรมชาติของแหล่งข้อมูลสำหรับประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรก ดังนั้นสิ่งที่มีชื่อเป็นฮินดูหรือเขียนด้วยตัวอักษรจีนนั้น จึงพอจะใช้พิสูจน์ถึงความเป็นเอเชียตะวันออก-เฉียงใต้ได้

ในกรณีประวัติศาสตร์นิพนธ์ยุคเริ่มแรกของฟิลิปปินส์ "*การเขียนตอบ*" โต้กลับสิ่งที่เป็นต่างชาติชนิดนี้เป็นปัญหายุ่งยากเป็นพิเศษ ไม่มีเรื่องราวพื้นเมืองใดที่เกิดก่อนการได้รับชัยชนะของสเปนในคริสต์ศตวรรษที่ 16 นักเขียนเรื่องราวยุคต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ซึ่งเป็นหมอสอนศาสนาชาวสเปนบรรยายถึงเอกสารตัวเขียนท้องถิ่น ที่เรียกว่า *เบย์บายิน* เป็นส่วนผนวกที่เพิ่มเข้ามาให้เรียนรู้การออกเสียงในภาษาตากาล็อกที่ถูกต้อง แม้ว่าเอกสารตัวเขียนนี้ไม่เคยหายไปโดยสิ้นเชิง ในช่วงระหว่างการปกครองระบบอาณานิคมและมี "*หลักฐานเอกสารจำนวนมหาศาลแพร่กระจายทั่วไปเป็นเวลานานถึงสี่ศตวรรษ*" พวกสเปนได้ทำให้ *เบย์บายิน* มีลักษณะเป็นชายขอบ ด้วยการนำอักษรโรมันมาเขียนแทนคำที่ออกเสียงในภาษาพื้นเมือง เพื่อการสื่อสารสำหรับขั้นตอนพิธีการแปลงศาสนาให้เป็นคริสต์ชน (Rafael 1988: 44-45) ชาวสเปนได้พิจารณาเห็น

ว่าเอกสารนี้ "*ไม่พอเพียง ไม่สมบูรณ์และเข้าใจยาก*" แต่งานที่มีคุณค่าควรแก่การจดจำของวิลเลียม เฮนรี่ สก็อต (William Henry Scott) ที่ได้อุทิศแก่ประเด็นเรื่องตัวทำการแบบฟิลิปปินส์ (Filipino agency) ซึ่งเป็นการพูดถึงความเป็นไปได้และข้อจำกัดของการเขียน "*ประวัติศาสตร์ของพวกน้ำท่วมปาก*" (Scott 1982: 1984)

คำถามเรื่องตัวทำการทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นโดยลำดับในประวัติศาสตร์-นิพนธ์เวียดนาม เป็นเพราะการมีอำนาจครอบงำทางการเมืองของจีนและการใช้ภาษาจีนในราชสำนักเวียดนาม ประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เขียนเป็นภาษาเวียดนามสมัยใหม่ ได้ดึงช่วงเวลาอันเป็นระบบการปกครองซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะแบบเวียดนาม ย้อนกลับไปถึงศตวรรษที่ 7 ก่อนคริสตกาล นับเป็นช่วงเวลาหลายศตวรรษก่อนจีนรวมตอนเหนือของเวียดนามเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองระบบมณฑลของจีน เป็นยุคที่การควบคุมผลประโยชน์เป็นการสร้างระบบการปกครองแบบเวียดนามที่เป็นของแท้ก่อนการปกครองของจีน (Ungar 1986: 184) หลังจากหลุดพ้นออกจากอำนาจปกครองศักดินาจีนอันยาวนาน เวียดนามก็ผ่านเข้าสู่ยุคจิตสำนึก "*การขจัดความเป็นจีนออกไปและการทำให้เป็นชาติด้วยวัฒนธรรมแบบเวียดนาม*" ตามภาษาที่นักประวัติศาสตร์ชาวเวียดนามสมัยใหม่ใช้ (Tran 1986: 272) ผลิตผลเครื่องถ้วยในช่วงระหว่างราชวงศ์หลี และตรัน (คริสต์ศตวรรษที่ 11-14) สามารถถูกมองได้ว่าวัฒนธรรมเวียดนามไม่ใช่อะไรอื่นนอกจาก "*เงาจาง ๆ ของวัฒนธรรมจีน*" ดังที่การศึกษายุคเริ่มแรกสันนิษฐานเอาไว้ (Guy 1986)

สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีสมรรถนะสูงในการประสานลักษณะทางวัฒนธรรมต่างชาติให้เข้ากับประโยชน์ของตนเอง ด้วยการกลืนให้กลายเป็นวัฒนธรรมของตนเองด้วยการต่อต้านมัน หรือทำให้มันเป็นท้องถิ่น สร้างความ

น่าสนใจถึงลักษณะสัมพันธ์กันจนเป็นความสืบเนื่องต่อกันมาตั้งแต่ยุคเริ่มแรก ลักษณะเช่นนี้เป็นความสามารถในการปรับตัว อีกครั้งหนึ่งที่ตัวอย่างจากเวียดนามถูกนำมาใช้เป็นบทเรียน การสืบสันตติวงศ์ของเวียดนามในปลายยุคราชวงศ์หลี ได้เปิดกว้างสำหรับโอรสของจักรพรรดิทุกองค์และสายราชสกุลวงศ์ต่างยอมรับอภิสิทธิ์ของสมาชิกกลุ่มขุนนาง วิทมอร์ (John K. Whitemore) เรียกระบบเครือญาติแบบนี้ว่า "*เลื่อนไหล*" และมองเห็นความเลื่อนไหลนี้ในฐานะที่เป็นลักษณะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด (Whitmore 1986: 125) ลักษณะตรงกันข้ามที่ไม่ได้พูดถึงของความสืบเนื่องนี้ ควรจะเป็นลักษณะแข็งแกร่งไม่เปลี่ยนแปลงและไม่ปรับเปลี่ยนของระบบแบบจีน ตรัน ก๊อก วอง ได้กล่าวไว้ว่าจีนเป็นครูที่เคร่งครัดและเด็ดขาด (Tran Quoc Vuong 1986: 272) แต่ลัทธิขงจื้อที่เราพบในราชสำนักเวียดนามปลายศตวรรษที่ 14 เป็นตัวอย่างลัทธิขงจื้อแบบเวียดนาม นั่นคือ "*หลักการของขงจื้อมักได้รับการแบ่งตัดแยกออกเป็นตอนในเวียดนาม เพื่อให้น้ำหนักแก่สิ่งที่เป็นลักษณะเฉพาะแบบเวียดนามที่เป็นเรื่องของพวกเขาเอง*" (Wolters 1988: 39) ในการตัดตอนหลักการขงจื้อ ที่ปรึกษาลัทธิขงจื้อชาวเวียดนามมีศักยภาพในการต่อต้านสกัดระบบความสัมพันธ์ที่ครอบคลุมมันอยู่ทั้งหมด และใช้ประโยชน์มันไปในทางที่มีความหมายต่อพวกเขา

ตัวทำการแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกมองว่ามีศักยภาพ มีความสร้างสรรค์ ประกอบด้วยอัจฉริยภาพในการปรับใช้ และศักยภาพแบบนี้นี่เองได้สร้างผลงานในการทำให้เป็นท้องถิ่น ทำให้เป็นพื้นเมืองและทำให้เป็นภาษาท้องถิ่น ผู้คนอาจรู้สึกได้ถึงว่านักประวัติศาสตร์ได้รักษาความสืบเนื่องเรื่องขันติธรรม หรือความสามารถในการปรับตัวให้คงอยู่ในคุณลักษณะของภูมิภาคไว้ แม้ว่าถ้อยคำเหล่านี้อาจให้ความรู้สึกน่าประทับใจถึงสภาพถูกกระทำแบบ

เป็นผู้รับ ถ้าหากใช้ด้วยท่าทีแบบเฉื่อยชา แต่สำหรับข้าพเจ้าแล้วดูเหมือนว่าความสืบเนื่องของขันติธรรมชนิดนี้ เป็นการประกาศคำแถลงการณ์ที่ชัดเจนของจินตนาการเสรีนิยมแบบตะวันตกที่ฉายย้อนหลังไปในอดีตของภูมิภาค

แหล่งที่มาของขันติธรรมแบบนี้ อยู่ในระบบการเมืองการปกครองแบบเมืองท่าตามหมู่เกาะ และภาคพื้นทวีปจากเหนือแม่น้ำและชายฝั่งทะเลนั้นเกิดขึ้นมาจากทัศนคติการมองแบบภายนอก และเป็นแบบตรงไปตรงมา ความสำคัญนั้นอยู่ที่ได้ผูกให้ติดกับความเป็นยุคปัจจุบัน หรือร่วมสมัย "*ปัจจุบัน*" จึงเป็นสารัตถะของเวลา จากคำพูดของวอลเตอร์ส "*ความเป็นไปได้ของการเป็น 'ยุคปัจจุบัน'* บ่อยครั้งจึงเป็นการเชื่อมต่อและเป็นความต่อเนื่องอย่างไม่เปลี่ยนแปลง ด้วยความรู้สึกที่เป็นส่วนประกอบหนึ่งของโลกทั้งหมดที่เรารู้จักมากกว่าเป็นเพียงความรู้สึกที่เป็นเจ้าของเฉพาะดินแดนในพื้นที่ของตัวเอง" (Wolters 1994: 4) ความรู้สึกนึกคิดเช่นนั้นเป็นเรื่องของความมีอัธยาศัยในการต้อนรับพ่อค้าและการค้าทางทะเล และแมนกวินได้ใช้นิทานพื้นบ้านมาเลย์และประวัติศาสตร์มาพิสูจน์ความรู้สึกดังกล่าว (Manquin 1991) แต่ดูเหมือนว่ามักมีการเคลื่อนไหวที่พึ่งพากันกับโลกส่วนอื่นที่เหลือ ซึ่งเป็นตัวทำการอยู่ในจักรวรรดิการค้าที่ยิ่งใหญ่ (Biros 1992: 464) อาจมีผู้สังเกตเห็นในที่นี้ถึงการเปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิงจากแนวคิดตอนแรกเรื่องประวัติศาสตร์ที่เป็นอิสระในตัวเอง ถ้าหากว่านั่นหมายถึงประวัติศาสตร์ที่แยกออกไปเป็นอีกอันหนึ่ง ความสามารถในการปรับตัวของตัวทำการแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เห็นตัวมันเองในฐานะส่วนหนึ่งของโลกทั้งหมดที่รู้จักกันดี ก็อาจเข้าใจได้ใกล้เคียงกับสิ่งที่เป็น "ต่างชาติ" มาตั้งแต่กำเนิด

ข้าพเจ้าได้สืบสาววงศาวิทยาตัวทำการแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และสิ่งที่ให้ความหมายต่าง ๆ ที่อธิบายตัวมันอย่างไม่ใช่ในลักษณะความรู้แบบ

เดิม ขณะเดียวกันก็ไม่ได้เสนอแนะว่า ความสนใจที่ศึกษาเรื่องตัวทำการนั้นได้สกัดกั้นขวางความรู้หรือจำกัดไว้ซึ่งการสอบสวนหาความรู้ ในทางตรงข้าม การเรียกร้องอย่างยืนหยัดที่มีต่อการประดิษฐ์แบบท้องถิ่นนั้น ปัจจุบันไม่เพียงแต่เปลี่ยนแปลงไปมากจากทฤษฎีอันสับสนของเวลส์ที่ผ่านพ้นไปเกือบ 40 ปีมาแล้ว และเปลี่ยนไปจากข้อเรียกร้องให้มี "*ประวัติศาสตร์ที่เป็นตัวของตัวเอง*" ซึ่งยังคงทิ้งร่องรอยของมันไว้อยู่ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ แต่การประดิษฐ์แบบท้องถิ่น ที่ยังคงได้รับการอธิบายด้วยมิติแตกต่างออกไปในทุกวันนี้ และมีจำนวนมากมายด้วยนั้น ข้าพเจ้าได้นำเรื่องตัวทำการมาใช้ เพื่อเสนอว่า มันเคยเป็นเครื่องมือในการรักษารูปแบบความรู้เกี่ยวกับอดีตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรกให้มีอยู่อย่างสืบเนื่องต่อไปและสมบูรณ์ แก่นเรื่องของตัวทำการที่เป็นพื้นเมืองมีความจำเป็นต่อโครงการนิยามเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไว้ในฐานะการศึกษาสาขาหนึ่ง

ความแตกต่าง

แง่มุมสุดท้ายของการทำงานชิ้นนี้ก็คือ ข้าพเจ้าต้องการอภิปรายอย่างสั้น ๆ ถึงเรื่องความแตกต่าง จากเรื่องความแตกต่างนี้เองที่ตัวทำการแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สามารถปรากฏตัวให้เห็นอย่างรำไร และถูกสร้างให้มีชีวิตขึ้น หน้าที่นักประวัติศาสตร์คือ การวินิจฉัย แยกแยะ พิสูจน์ด้วยเอกสาร และสื่อสารความแตกต่างที่มีอยู่ในกลุ่มสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือในสังคมใดสังคมหนึ่ง กับประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์แบบตะวันตก ในขณะที่เส้นทางการค้นคว้าอาจถูกตีกรอบด้วยแนวคิดและทฤษฎีที่มาจากสังคมศาสตร์หรือวรรณกรรมเกี่ยวกับอารยธรรมเปรียบเทียบ (ตัวอย่างเช่น แนวคิด "*การก่อรูปของรัฐเป็นการพึ่งพาการค้า*" หรือ "*การเกิดเมืองเป็นแรงกระตุ้นจากวัฒนธรรม*

ภายนอกที่มีความซับซ้อนมากกว่า") งานของนักประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรกจึงเป็นการทำให้แนวคิดนี้เป็นเรื่องภายในสังคมนั้น ภายใต้บริบทที่เป็นลักษณะเฉพาะแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้แต่หลักฐานก็อาจนำนักประวัติศาสตร์ไปสู่การโต้เถียงกับแนวคิดเหล่านี้ ด้วยเหตุนี้ ยาน คริสตี้ จึงสรุปว่า ในชวากลางและชวาตะวันออก ช่วงระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 10 "*การทำให้เป็นเมือง ไม่ได้เป็นกระบวนการที่สามารถโยงได้ทันทีพร้อมกับการก่อรูปและพัฒนาการรัฐ*" (Christie 1991: 40) นี่คือการบอกว่ามีอะไรบางอย่างที่แตกต่างออกไปเกี่ยวกับการทำให้เป็นเมืองในชวายุคเริ่มแรก

วิธีเด่นชัดวิธีหนึ่งซึ่งไม่ใช่อะไรอื่น ในการสร้างลักษณะเฉพาะให้ประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรก คือการอธิบายความหมายคำต่าง ๆ ในภาษามอญเก่า ชวาเก่า จีนยุคกลาง สันสกฤต และอื่น ๆ ที่อยู่ในจารึกพื้นเมือง พงศาวดาร และเอกสารต่างชาติอย่างละเอียด คำเหล่านี้พิมพ์เป็นตัวเอนในประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษในชุมชนที่ใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาที่สอง คำสำคัญอย่าง ความเป็นผู้นำ หน่วยขององค์กรทางสังคม และศัพท์เฉพาะทางศาสนา ล้วนแล้วแต่เป็นตัวอย่างของสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ให้ความสำคัญในแต่ละเรื่อง ด้วยการพยายามแยกแยะความแตกต่างทางประสบการณ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และทำให้มันมีลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม คำสำคัญเหล่านั้นเป็นเครื่องช่วยสร้างจินตนาการให้จมดิ่งลงไปสู่โลกอื่น แมบเบธพยายามอย่างเต็มที่ในการแสดงให้เห็นว่า วรรณะ ในเมืองพระนครนั้น ยากที่จะเป็นการจัดกลุ่มสังคมประเภทเดียวกับที่เป็นอยู่ในอินเดียยุคเริ่มแรก (Mabbett 1977b) คล้ายคลึงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษ "*slave*" ที่แปลว่าทาส ไม่สามารถใช้ได้ด้วยวิธีเดียวกันกับที่ "*ความเป็นทาส*" แบบกัมพูชายุคเริ่มแรกที่ถูกฝังไว้ในความสัมพันธ์ของการอุปถัมภ์ กับการพึ่งพาภายใต้ความคุ้มครอง (Mabbett

1983) เป็นที่เข้าใจว่าการตั้งถิ่นฐานของชวา คริสต์ศตวรรษที่ 10 *วานัว* ได้ทำให้เกิดแบบแผนของประชากรที่กระจายตัวกันและรูปแบบขององค์กรสังคมที่เป็น "*หมู่บ้าน*" ดูไม่เป็นที่น่าสนใจนัก (Christie 1991) สิ่งที่คริสตี้ได้พูดถึงเกี่ยวกับการผูกพัทธสีมา ก็ได้ยืนยันถึงประเด็นที่เป็นหลักการทั่วไปนี้

ในการขยายภาพดังกล่าวให้ใหญ่ขึ้น เราสามารถมองเห็นความสนใจต่อความหมายที่เป็นวัฒนธรรมเฉพาะ จากวิธีที่นักประวัติศาสตร์อธิบายเรื่องโลกทัศน์ ระบบเครือญาติ การกำหนดนโยบายทางศาสนาและอื่น ๆ เป็นต้น คีธ เทย์เลอร์ ได้ทำให้แนวคิดเรื่อง "*ศาสนาราชวงศ์หลี*" ก้าวหน้าขึ้น ด้วยการโน้มน้าวเราว่า ราชวงศ์หลีใช้ "*อำนาจที่เป็นแบบพิเศษเฉพาะ*" ซึ่งไม่เหมือนกับสถาบันราชวงศ์แบบจีน ด้วยระบบบริหารขุนนางแบบเวียดนาม (Taylor 1986a: 141) เจมส์ ฟอกซ์ (James J. Fox) ได้อ้างว่า ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติของชวายุคเริ่มแรกนั้น เป็นแบบออสโตรเนเซียน ไม่ใช่ฮินดู (Fox 1986) ระบบความเชื่อและจักรวาลวิทยาเป็นตัวชี้วัดความแตกต่างที่เป็นอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างสำคัญมาก แบบเดียวกับที่ ไมเคิล ออง-ทวิน อธิบายไว้ในกรณีพม่าโบราณ (Aung-Thwin 1985) "*ลัทธิฮินดู*" ที่ใช้ในวลีภาษาเขมรซึ่งอยู่ในเครื่องหมายคำพูดนั้นได้บอกกับเราว่า มีการประดิษฐ์ลักษณะความเปลี่ยนแปลงบางอย่างขึ้น ที่ทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้แตกต่างออกไปจากอินเดียโบราณ เนื่องจากผู้ปกครองและนักบวชกัมพูชายุคเริ่มแรก ได้ทำให้ลัทธิฮินดูสัมพันธ์กับต้นฉบับดั้งเดิมภายใต้สภาวะแวดล้อมที่เป็นแบบของตัวเอง (Wolters 1979) ที่จริงแล้ว มีคำเดี่ยวบางคำซึ่งเป็นการสร้างข้อสรุปรวบยอดที่เป็นภาพหลอนโต้แย้งกับสิ่งที่วอลเตอร์สได้เตือนไว้ ภาพหลอนนั้นกลายเป็นความรู้แบบตะวันตก ที่เป็นเสมือนหน้าต่างส่องให้เรามองเห็นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรก ความเรียงของแมบเบธ ปี 1969 เรื่อง เทวราชา ในสังคม

เขมรยุคเริ่มแรก ค่อนข้างถูกบดบังรัศมีด้วยการศึกษาของคุลเก้ ในปี 1978 แต่ข้อเสนอของแมบเบธเกี่ยวกับสิ่งที่คำ ๆ นั้น (เทวราชา) หมายถึง เป็นลักษณะความพยายามของนักประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรก ในการสร้างบริบทให้กับกลุ่มที่จัดให้อยู่ในประเภทเดียวกัน ด้วยการเปิดเผยความหมายของคำต่าง ๆ ในภาษาโบราณ

> พวกเราต่างได้รับความรู้มากขึ้นในการแปลภาษาของระบบสัญลักษณ์ทางศาสนาเขมร ถ้าหากเรามองว่ามันมีฐานะเป็นภาษาซึ่งอยู่ในสังคมหนึ่งที่มีการนำมาใช้เพื่อเสนอความคิดที่มีความสำคัญต่อสังคม มากกว่าจะเป็นเพียงการโฆษณาชวนเชื่อของการสืบราชสมบัติของผู้ที่หลงใหลในอำนาจ (Mabbett 1969)

ในที่นี้แมบเบธได้อธิบาย เทวราชา ในฐานะเป็นคำสำคัญที่อยู่ใน "*ภาษาของระบบสัญลักษณ์ทางศาสนาแบบเขมร*" แต่คำอธิบายของเขาก็ดึงเราออกไปจากตัวคำศัพท์เอง ไปสู่ระบบของความหมายต่าง ๆ ทั้งระบบซึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อมโยงระหว่างเทพกับมนุษย์

การวิจารณ์อย่างละเอียดถึงเรื่องว่า ทำไมการแยกระบบกษัตริย์เขมรยุคเริ่มแรก ให้ต่างออกมาจากผู้ปกครองที่ถูกล้อเลียนแบบน่าขบขัน จึงเป็นเรื่องสำคัญ การแยกแยะนี้สามารถคืบคลานเข้าไปในประวัติศาสตร์นิพนธ์ เพื่อใช้ยกเป็นตัวอย่างว่า การพิสูจน์ยืนยันถึงความแตกต่างนั้น มีเป้าประสงค์เชิงอภิปรายตอบโต้ เหมือนกับโวหารเรื่อง "*บุรุษผู้เปี่ยมด้วยอัจฉริยภาพยอดเยี่ยม*" คำอธิบายของแมบเบธ เรื่อง เทวราชา ก็อาจอ่านเป็นได้เท่ากับการโต้แย้งกลับเรื่อง ทรราชแห่งบูรพาทิศ ที่ถูกกำหนดขึ้นจากยุคภูมิธรรมแบบตะวันตก และสามารถสืบสาวร่องรอยแนวความเชื่อเรื่องนี้ผ่านแนวคิดยุโรป โดยเฉพาะสำนักมาร์กซิสต์ในตลอดช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 เหมือนกับ

โวหารเรื่อง "*บุรุษผู้เปี่ยมด้วยอัจฉริยภาพยอดเยี่ยม*" ที่ได้รับการยอมรับอย่างเข้าใจเป็นอันดีจากนักประวัติศาสตร์ นักก่อนประวัติศาสตร์ และเช่นกันกับนักโบราณคดี คำอธิบายของแมบเบธ เรื่อง เทวราชา จึงแสดงให้เห็นถึงความรู้แบบตะวันตก ที่ยังคงมีเจตจำนงมุ่งมั่น ในการเขียนต่อต้านกรอบกฎเกณฑ์เก่าของการทำให้ความรู้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลายเป็นแบบบูรพานิยม แมบเบธและที่เป็นยิ่งกว่าคือ คุลเก้ ได้พยายามลดขนาดของเทวราชาลง และทำให้มันเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม มากกว่าจะโยงอำนาจของ เทวราชา ให้เข้ากับเรื่องการสร้างเอกภาพทางการเมืองและการรวมอำนาจที่มันไม่เคยสามารถครอบครองได้มาก่อนเลย (ดังตัวอย่างงานของ Sedov 1978) ลักษณะเรื่องลัทธิพิธีบรรพบุรุษที่มีชื่อแบบฮินดู ซึ่งฝังรากลึกอย่างชัดเจนอยู่ในวัฒนธรรมฐานรากของกัมพูชา ทั้งในส่วนที่เป็น "*อุดมการณ์สามัญชนทั่วไป*" ของชาวนาเช่นเดียวกับอุดมการณ์ชนชั้นนำนั้น เป็นสิ่งที่เกิดย้อนหลังก่อนประเพณีของลัทธิพิธีแบบ "*สันสกฤต*" (Nidhi 1976) ดังนั้น "*กษัตริย์แบบเทพเจ้า*" ที่เขียนในรูปภาษาอังกฤษ เทวราชา ต้องไม่มีวันเทียบเท่ากับ "*ระบบทรราชแห่งบูรพาทิศ*" นี่คือข้อยืนยันจาก เอียน แมบเบธ (Mabbett 1985: 78)

มีความรู้สึกอยู่อย่างหนึ่ง คือ ไม่มีอะไรที่เป็นข้อยกเว้นในส่วนที่เกี่ยวพันกับการใช้เอกสารยืนยันพิสูจน์ถึงความแตกต่างที่มีอยู่ในประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้แต่การศึกษาในภูมิภาคอื่น สำหรับสาระสำคัญชนิดเดียวกันนั้น ก็ต้องประสบกับความต้องการในการชี้ให้เห็นถึงความแตกต่าง ด้วยการใช้เอกสารพิสูจน์ให้เห็นลักษณะทางวัฒนธรรมที่เป็นแบบเฉพาะตัว และนักประวัติศาสตร์ทุกคนก็ถูกฝึกฝนให้วิเคราะห์แยกแยะ ถึงสิ่งที่เป็นลักษณะเฉพาะและพิเศษในช่วงขณะหนึ่ง ๆ ของอดีตอันเป็นที่สนใจของพวกเขา นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ต่างยอมรับเอาว่า การหาหลักฐาน

Delaporte นักสำรวจเมืองพระนคร กัมพูชา ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้ปะติดปะต่อชิ้นส่วนศิลปกรรมเขมรโบราณหลากหลายยุคและรูปแบบ ขึ้นเป็นอาคารจำลอง ในรูปแบบสถาปัตยกรรมศิลปะเขมรโบราณสร้างใหม่ ในปี 1877 (พ.ศ. 2420)

ภาพจาก: Bruno Dagens, *Angkor Heart of an Asian Empire* London: New Horizons, 1995, p. 61.

พิสูจน์ความแตกต่างนั้น เป็นหนึ่งในภาระหน้าที่ที่จำเป็นของพวกเขา แต่ความแตกต่างซึ่งค้นพบด้วยการพิสูจน์ยืนยันจากเอกสาร และทำให้มีลักษณะพิเศษนี้จะอยู่ในชื่ออะไรล่ะ? ถึงแม้ข้อวิจารณ์ของคริสตี้ที่ว่า แนวคิดแบบพื้นเมืองเรื่องรัฐอย่าง *นครา* และ *มณฑล* ที่ถูกทำให้เป็นรูปธรรม ได้ก่อให้เกิดอคติแบบบูรพานิยม ที่มีการแบ่งแยกความต่างกันระหว่างทัศนคติและวิธีคิดแบบตะวันออกและตะวันตกมาอย่างยาวนานก็ตาม แต่นักประวัติศาสตร์ก็ถลำลึกลงไปในแหล่งข้อมูลหลักฐานยุคเริ่มแรกที่ทั้งหมดนั้น ก็ชื่นชอบคำศัพท์ดังกล่าวอย่างชัดเจน เพราะว่ามันสามารถทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้แตกต่างออกมาจากรูปแบบสังคมอื่น ๆ ได้ พวกนักประวัติศาสตร์อาจโต้แย้งว่า การอธิบายความหมายของคำในฐานะคำสำคัญ ไม่จำเป็นต้องก่อให้เกิดการทำให้ทั้งหมดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มี *"อารยธรรม"* พิเศษเฉพาะตัว

แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้ามองเห็นว่า โครงการใช้เอกสารพิสูจน์ยืนยันความแตกต่างของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นส่วนสำคัญของโครงการสืบสาวร่องรอยต้นกำเนิดและการกำหนดลักษณะตัวทำการ การแสวงหา ตัวตน แบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำคัญเหนือขอบเขตประสบการณ์ยุคการแทรกแซงแบบยุโรป ที่เข้ามาในวิถีชีวิตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้ผลักเวลาของระบบการปกครองยุคเริ่มแรกให้ย้อนกลับ ทำการตรวจสอบผลผลิตทางวัฒนธรรมอย่างพิถีพิถัน เพื่อพบว่าผลผลิตเหล่านี้เป็นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และไม่มีที่ไหนอีกแล้วที่ทั้งหมดนี้เป็นภาระงานเดียวกัน

บทสรุป

ข้าพเจ้าได้รับการคุ้มครองภายใต้คำเตือนของแองเคอร์สมิธ ให้คิดเกี่ยวกับอดีตมากกว่าการสอบสวนหาความรู้ ส่วนหนึ่งเพราะว่าพื้นที่และข้อจำกัดทางเทคนิคของข้าพเจ้าเอง ได้ป้องกันไม่ให้ข้าพเจ้าทำหน้าที่อย่างอื่นได้ แต่ข้าพเจ้าต้องเชื่อว่า ในความกระตือรือร้นของพวกเขาที่จะบุกเบิกสร้างประเด็นความเชี่ยวชาญให้กับตัวพวกเขาเองนั้น นักประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรกมักมองข้ามความเชื่อมโยงงานของพวกเขา ซึ่งมีการแบ่งเขตการค้นคว้าในพื้นที่ต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาและที่ไกลออกไป ข้าพเจ้าได้รับการเสนอแนะว่า ในขณะที่ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรกเป็นความดึงดูดใจสำหรับนักวิชาการผู้มีความเชี่ยวชาญภาษาเก่าและแสนยากนั้น ระเบียบกติกาการวิจัยที่ถูกขับเคลื่อนด้วยแก่นเรื่องและข้อโต้แย้งต่าง ๆ กลับอยู่ในความสนใจของนักประวัติศาสตร์ที่มีต่อเรื่องยุคสมัยใหม่กว่านั้น ข้าพเจ้าได้แบ่งแก่นเรื่องและความสนใจต่าง ๆ นั้น ออกเป็นกลุ่มภายใต้หัวข้อ ต้นกำเนิด ตัวทำการ และความแตกต่าง และข้าพเจ้าพยายามแสดงว่า เราสามารถศึกษาวิเคราะห์หัวข้อสำคัญทั้งสามนี้ได้อย่างไรในประวัติศาสตร์นิพนธ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรก

ส่วนที่เหลือจากนี้สำหรับข้าพเจ้าคือ เสนอถึงสิ่งที่ข้าพเจ้าคิด ซึ่งก็เป็นเรื่องเสี่ยงในการทำงานชิ้นนี้ นั่นก็คือ ไม่มีอะไรมากไปกว่าเรื่องลักษณะที่แท้จริงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตามประเด็นความสนใจที่ต้องศึกษาภายใต้หัวข้อ ต้นกำเนิด ตัวทำการ และความแตกต่าง ที่ต่างพยายามพิสูจน์ถึงลักษณะที่เป็นจริงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในฐานะภูมิภาคและพื้นที่ศึกษาแห่งหนึ่ง ด้วยเหตุดังนั้น จึงกลายเป็นความพยายามอย่างยิ่งของโครงการแนวคิดหลังอาณานิคมแบบตะวันตก อันที่จริงมีประชาชนในชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

จำนวนไม่กี่คนเท่านั้นได้ "*ค้นพบ*" เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะที่เป็นความรู้สาขาหนึ่งในขณะทำการศึกษาอยู่ในประเทศตะวันตกและสิงคโปร์ ข้อเสนอทางวิชาการของพวกเขา มีลักษณะแตกต่างจากแนวคิดแบบอาณานิคมที่ยังตกค้างอยู่ สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาได้อวดอ้างว่า ได้อุทิศให้กับการศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ครอบคลุมตามแผนที่ แต่โดยพื้นฐานแล้วอัตลักษณ์ตัวตนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในฐานะภูมิภาคและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาในฐานะสาขาความรู้สาขาหนึ่งที่เป็นเรื่องใหม่นั้น เพิ่งถูกสั่งเข้ามาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง

แล้วทำไมเรื่องลักษณะที่แท้จริง จึงควรเป็นเรื่องซึ่งเป็นห่วงเป็นใยกันยาวนานเช่นนี้ เป็นคำถามซับซ้อนของความสนใจทั่วไปนอกแวดวงการศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นักปรัชญาอย่าง ชาลส์ เทย์เลอร์ (Charles Taylor) ได้เสนอว่า ลักษณะความเป็นของแท้ เป็นอุดมคติเชิงศีลธรรมที่มีความสำคัญเด่นชัดในสังคมสมัยใหม่ ได้ถูกทำให้เป็นเรื่องพื้น ๆ ทั่วไปและลดฐานะสูงส่งลงมา จนราวกับว่ามันถูกทำให้เกิดขึ้นด้วยแนวโน้มพฤติกรรมชนิดใดชนิดหนึ่งในชีวิตปัจจุบัน อุดมคติอันหนึ่งที่มีคุณค่าควรแก่การต่อสู้ เพื่อการขัดเกลาให้เป็นที่ผูกมัดและเป็นที่ปรารถนา ในความพยายามปะทะโต้แย้งกับ "*เหตุผลซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้เกิดอำนาจครอบงำเหนือกว่า ที่อยู่ลึกลงไปตลอดเวลา*" ความเป็นของแท้จึงได้รับการอธิบายด้วยความปรารถนาของพวกเราในการแสวงหาตัวตน การค้นพบตัวตน และความพึงพอใจในตัวเอง พวกเราต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอุดมคตินั้น ด้วยลักษณะการต่อสู้ที่ใช้รูปแบบการสื่อสารหรืออภิปรายกับผู้อื่นเพื่อพัฒนาลักษณะเฉพาะพิเศษและตัวตนที่พอจะพิสูจน์ได้ ด้วยความตระหนักรู้และยอมรับความหลากหลาย พวกเราก็มาถึงจุดที่มีความรู้สึกชัดเจนขึ้นถึงอัตลักษณ์ตัวตนของพวกเราเอง วาทะโวหารเรื่องความแตกต่างและความหลาก

หลาย เป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมร่วมสมัยที่ถือว่าเป็นของจริงแท้ (Taylor 1991: 27) พวกเราได้หล่อเลี้ยงความหลากหลาย ทั้งส่วนที่เป็นคุณค่าในเชิงชีวภาพและเชิงวัฒนธรรม เนื่องจากคุณค่าของมันสามารถพิสูจน์ยืนยันถึงตัวตนที่เป็นของแท้ได้

ด้วยเหตุที่เทย์เลอร์วิจารณ์เรื่องลักษณะที่เป็นของแท้ โดยปราศจากการอ้างอิงอย่างชัดแจ้งถึงวัฒนธรรมอื่น ๆ วัฒนธรรมเหล่านั้นไม่ได้ห่างไปจากสิ่งที่อยู่เบื้องหลัง และข้าพเจ้าขอเสนอว่า จุดมุ่งหมายของเขามีความสัมพันธ์กับแก่นเรื่องที่ข้าพเจ้าได้เริ่มต้นพัฒนาให้เกิดขึ้นในความเรียงนี้ ข้าพเจ้ามองเห็นประวัติศาสตร์นิพนธ์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคแรกเริ่ม เป็นมากกว่าภาพสะท้อนแบบจาง ๆ ของความกระหายใคร่รู้ร่วมสมัยเกี่ยวกับลักษณะที่แท้จริงของตัวตน ซึ่งเทย์เลอร์ได้กล่าวไว้เป็นนัย ๆ มันอาจเป็นการง่ายเกินไปที่จะกล่าวว่า ในความพยายามอย่างสุดความสามารถของพวกเขาในการพิสูจน์ความแท้จริงนั้น นักประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงได้เข้ามาเกี่ยวข้องอยู่กับโครงการสำรวจหาตัวตน ค้นพบตัวตน และให้ความพึงพอใจในตัวเอง แต่ในเวลาเดียวกัน การศึกษาเกี่ยวกับอดีตยุคแรกเริ่มนั้น ไม่ได้ถูกขับเคลื่อนอย่างบริสุทธิ์จากการค้นคว้าที่ปราศจากอคติ เนื่องจากเห็นได้ชัดเจนจากความรู้ชนิดนี้บางเรื่อง อย่างโครงการพิสูจน์ยืนยันความจริงแท้ของอดีตยุคโบราณ ก็เป็นลักษณะอย่างหนึ่งของวัฒนธรรมสาธารณะ ที่อยู่ในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทุกวันนี้ ต้นกำเนิดของรัฐชาติ ที่พลังสมรรถนะของมันได้แสดงออกอย่างเป็นอิสระ อยู่ภายนอก "*อิทธิพล*" ไม่ว่าจะเป็นการพิจารณาในเรื่องสิทธิมนุษยชน หรือการค้าและความแตกต่างของมันจากชาติอื่น ๆ—ความเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะตัวของมัน – ซึ่งรัฐชาติทุกแห่งต่างก็มีแบบนี้เหมือน ๆ กันในชีวิตปัจจุบัน และก็มีความน่าสนเท่ห์เล็กน้อยว่า แก่นเรื่องเหล่านี้ได้หาหนทางให้ตัวเองเข้าไป

สู่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ คงไม่มีอะไรใหม่ในการร่วมมือกันระหว่างประวัติศาสตร์และรัฐชาติ

เราสามารถมองเห็นการเชื่อมสัมพันธ์กันระหว่างลักษณะความเป็นจริงที่เป็นของแท้ กับรูปแบบความรู้ในเวลาที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษามีจิตสำนึกในตัวเองสูงสุด เป็นต้นว่าช่วงเวลาที่วิชาการได้สำรวจตัวมันเอง ในช่วงขณะเวลาเหล่านี้ ความกดดันในด้านวิชาการ สถาบันการศึกษาและวิชาการ และแหล่งทุน ต่างได้รับการเรียกร้องความสนใจ และเมื่อสถาบันวิชาการอเมริกันซึ่งมีผู้รู้แบบมวลชนพิจารณ์และเงินทุน ได้ผลิตสิ่งพิมพ์รายคาบอย่างมีอิสระในตัวเอง ลักษณะเช่นนี้ส่งผลต่อวัฒนธรรมการศึกษาอเมริกันให้มีลักษณะเฉพาะเป็นของตัวเองเลยทีเดียว ได้มีการชี้ให้เห็นด้วยมาตรฐานของยุโรปว่า "*เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาในอเมริกาเป็นอะไรที่พิลึกพิลั่นแบบตามอำเภอใจ*" (Hirschman et al. 1992: 2) มีศูนย์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาเพียงศูนย์เดียวในวัฒนธรรมทางการศึกษา ซึ่งข้าพเจ้าทำงานอยู่ (ออสเตรเลีย) นอกนั้นก็เป็น "*เอเชียศึกษา*" หรือ "*แอฟริกันและบูรพาศึกษา*" อันเป็นสถาบันที่ได้รับการจัดวางไว้ในลำดับที่เป็นที่พอใจสูงกว่า

ในหนังสือชุดที่เพิ่งออกมาล่าสุดเร็ว ๆ นี้ เป็นผลจากการประเมินคุณค่าแบบเจาะลึกถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาในอเมริกา ผู้เข้าร่วมการประเมินต่างแสดงออกถึงความห่วงใยอย่างมากเกี่ยวกับเรื่อง "*ความเป็นชายขอบ*" ของอาณาบริเวณศึกษา ถึงวิธีการของศาสตร์สาขาต่าง ๆ ซึ่งมักทำให้เรื่องดังกล่าวมีความสำคัญรองลงมา สิ่งที่น่าสนใจสำหรับเป้าหมายของข้าพเจ้าในที่นี้คือ ข้อเรียกร้องอย่างเร่าร้อนที่ให้มีการสถาปนาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาในฐานะ "*ชุมชนที่เปิดโอกาสให้มีการตีความหมายในเชิงภูมิปัญญาได้*" ด้วยเหตุผลที่ว่า วัฒนธรรมและอารยธรรมในปัจจุบันและในทางประวัติศาสตร์

นั้น มีความหลากหลายปรากฏอย่างชัดเจน ทำให้ต้องการ "ชุมชนแห่งการตีความ" เพื่อสร้างและแพร่ขยายความรู้ให้กว้างขวางเกี่ยวกับภูมิภาคที่หลากหลายแห่งนี้ ความรู้ซึ่งเป็นที่ต้องการนั้น ควรจัดทำ "*ชุดตำราพื้นเมืองที่ได้รับการยอมรับในระดับคลาสสิก*" โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำราด้านศาสนาและวรรณกรรมเพื่อนำมาทดแทน "*จารีตประเพณีแบบบูรพานิยมที่หายไป*" นี่คือสิ่งที่เป็นคำสอนต้นฉบับเดิมที่ยืนยันถึงสาขาของความรู้ว่าความรู้ดังกล่าวควรต้อง "*แสดงถึงลักษณะรูปแบบร่วมกัน*" ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย (Hirschman et al. 1992: 60-62) นี่เป็นถ้อยแถลงที่อธิบายอย่างเปิดเผย ถึงการพิสูจน์เพื่อยืนยันถึงอัตลักษณ์แห่งภูมิภาคที่มีร่วมกัน และรูปแบบของสาขาการศึกษาแขนงหนึ่ง การสร้างความรู้และอัตลักษณ์แห่งภูมิภาคกำลังจะก่อรูปขึ้น ราวกับว่าเมื่อมีการประกาศถึงการดำรงอยู่ของภูมิภาค ในฐานะที่เป็นผืนดินแผ่นเล็ก ๆ บนพื้นผิวโลกแล้ว ความรู้ก็จะตามต่อมา

ในบริบทนี้เองที่ความไม่เต็มใจและลังเลของ โอ. ดับบลิว. วอลเตอร์ส ในการเขียนตำราประวัติศาสตร์ จึงมีคุณค่ายิ่งที่ต้องนำกลับมาคิดทบทวนใหม่ หนังสือชุดขนาดเล็กที่เขาเคยเขียนไว้ครั้งสุดท้ายเรื่อง *History, Culture, and Region in Southeast Asian Perspectives* ด้วยชื่อเรื่องที่เน้นถึง แง่มุม แบบพหุนิยมนี้ เป็นความพยายามของผู้เรียบเรียงในการพูดถึงสิ่งที่มีความหมายเกี่ยวกับภูมิภาค โดยปราศจากการใช้แนวคิดภูมิภาคนิยมอย่างเคร่งครัดเกินไป ข้อเตือนไม่ให้สร้างข้อสรุปรวมแบบมายาคติอย่างเรื่อง เทวราชา ที่อาจทำให้ผิดพลาดต่อการใช้ข้อมูลหลักฐานอย่างเป็นธรรมแล้ว วอลเตอร์ส์ยังได้พยายามย้ำเน้นถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ทั้งหลายของวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างหลายหลากในภูมิภาคย่อย (Gesick 1989: Wolters 1982) อย่างไรก็ตามแต่ บทบาทของหนังสือดังกล่าว ในการวางโครงร่างภูมิภาค

เพื่อใช้ในการศึกษา เป็นเรื่องที่ไม่สามารถจะปฏิเสธได้ แม้ว่าโดยข้อเท็จจริงแล้ว การประเมินคุณค่าประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปี 1989 ในประเทศสหรัฐอเมริกา ประสบความล้มเหลวต่อการให้ความสนใจแก่ประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรกเช่นนั้น (Lockhard 1989) และการสำรวจงานเขียนของอเมริกันก็แทบจะไม่ได้เอ่ยถึงงานประวัติศาสตร์ไว้เลย (Hirschman et al. 1992) แต่ปริมาณความรู้ประวัติศาสตร์ยุคแรกเริ่มที่มีเพียงน้อยนิด ก็ได้เป็นตัวชี้วัดว่า ประวัติศาสตร์ยุคแรกเริ่มได้ช่วยนิยามเค้าโครงเรื่องเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาให้มีฐานะเป็นความรู้สาขาหนึ่งต่างหาก

เจมส์ สก็อต (James Scott) แสดงความคิดเห็นว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาย้ำเน้นถึงการหยุดนิ่งและความต่อเนื่องมากเกินไป (Hirschman et al. 1992: 7) เขาคิดว่าเหตุผลสำหรับเรื่องนี้คือว่า แหล่งข้อมูลและศูนย์กลางการศึกษาเน้นไปที่กลุ่มชนชั้นนำมากเกินไป และยังเป็นการอิงอยู่กับการใช้ข้อมูลที่เป็นทางการ ข้าพเจ้าคิดว่า สาเหตุพื้นฐานในการย้ำเน้นเรื่องการหยุดนิ่งและความต่อเนื่องมากเกินไป เกิดจากความเป็นกังวลที่จะให้มีการรวมภูมิภาคศึกษาเข้าไว้ด้วยกันกับเรื่องของการศึกษาเฉพาะสาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยชื่อเสียงว่ามีความหลากหลายของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นได้เอาชนะความพยายามทั้งปวงในการสร้างเอกภาพและการตั้งกลุ่มนักประวัติศาสตร์ให้ทำงานผลิตหนังสือ ที่สามารถอวดอ้างได้ว่าครอบคลุมภูมิภาคนั้น ได้สร้างความกดดันวงวิชาการ ให้ต้องผลิตผลงานทางวิชาการที่มีลักษณะเฉพาะด้าน ซึ่งย้ำเน้นความสำคัญเรื่องการสืบสายพัฒนาการที่ต่อเนื่องมาจากสมัยเริ่มแรก

ระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ ที่ประกอบด้วยทักษะอันละเอียดและเฉียบคมของการพิสูจน์ยืนยันลักษณะพิเศษนี้ เป็นพื้นฐานการสร้างและการ

ดำรงรักษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะเป็นการศึกษาสาขาวิชาหนึ่ง ประเด็นซึ่งเป็นที่สนใจกันคือเรื่อง ต้นกำเนิดและตัวทำการประวัติศาสตร์นิพนธ์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเริ่มแรก แสดงบทบาทสำคัญที่เด่นเป็นพิเศษ แต่สิ่งที่น่าคิดมากกว่าน่าจะเป็นเรื่องว่า หัวใจสำคัญของความรู้แบบนี้มาจากไหน อะไรดึงมันมารวมกัน และมันอาจถูกปลดปล่อยเป็นอิสระได้อย่างไรสำหรับการใช้ประโยชน์ในวงกว้าง ข้อเสนอแนะในความเรียงของ โดนัลด์ เอ็มเมอร์สัน (Donald Emmerson) 1984 เรื่อง "Southeast Asia" ในฐานะอัตลักษณ์ที่ถูกประดิษฐ์ขึ้น ซึ่งถูกทำให้เป็นรูปธรรมโดยนักวิชาการ ผู้จัดพิมพ์และสถาบันทางการศึกษาในตะวันตกนั้น ไม่ได้เป็นเรื่องที่ได้รับการสืบสานต่อ นี่ก็ไม่น่าสงสัยอีกแหละ เพราะจะถึงอย่างไร นั่นก็เป็นความกังวลที่ได้รับการอธิบายไว้ในการสำรวจการศึกษาสาขานี้ในแวดวงวิชาการอเมริกันปี 1992 ดังที่ได้อภิปรายข้างต้น ในขณะที่แหล่งทุนสนับสนุนสำคัญ ๆ สมาคมวิชาการ และรัฐบาลสหพันธรัฐต่างยอมรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาให้มีฐานะเป็นหมวดวิชาหนึ่ง

สาขาวิชาความรู้แขนงต่าง ๆ ไม่เคยเกิดขึ้นตามธรรมชาติดังที่จอห์น โคมารอฟ (John Comaroff) ได้ตั้งประเด็นไว้ว่า คำถามเรื่อง '*หน่วยการศึกษา*' นั้น มักเป็นเรื่องที่ห่างไกลจากความถูกต้องเที่ยงตรงในด้านวิธีการศึกษา หากแต่เป็นผลที่เกิดขึ้นจากสาระสำคัญทางทฤษฎี (Comaroff 1982: 144) ข้าพเจ้าสงสัยว่า ข้อวิจารณ์ที่ชัดเจน มีประสิทธิภาพ และทรงพลังที่สุดที่มีต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา อันเป็นหัวใจสำคัญของความรู้ที่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ยุคเริ่มแรกได้มอบให้ไว้ อาจมาจากศาสตร์ด้านมานุษยวิทยาแบบใหม่และศาสตร์ด้านวัฒนธรรมศึกษา สิ่งนี้ได้เกิดขึ้นเรียบร้อยแล้ว ในฐานะที่เป็นวิชาการที่มีขั้นตอนการฝึกฝนด้านภาษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เล็กน้อย

หรือไม่มีเลย จนก้าวเข้ามาสู่ขั้นจากที่เราคิดว่าไม่มีที่ไหนอีกแล้ว ที่จะตั้งข้อสังเกตได้อย่างมีประโยชน์และสว่างงามถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในภูมิภาคทุกวันนี้ แต่ในที่สุดแล้ว การศึกษาด้านภาษาก็เป็นหนึ่งในเสาหลักที่ค้ำจุนการศึกษาเฉพาะพื้นที่ และมันก็เป็นสิ่งที่ได้เกิดขึ้นแล้วในการทำงานของนักวิชาการซึ่งใหม่ต่อ "*สาขาวิชา*" ด้วยแนวคิดที่ข้าพเจ้าพยายามทำให้มันเป็นปัญหาในที่นี้ นักวิชาการผู้เข้ามาถึงพร้อมกับวิธีการศึกษาด้วยการอ่านและการตีความ ย่อมมีความเชื่องช้าในการพัฒนาความก้าวหน้าอย่างเห็นได้ชัด เพราะว่านักวิชาการเหล่านั้นท้าทายหลักเกณฑ์และยุทธวิธีที่เป็นพื้นฐานในการกำหนดรูปแบบความรู้เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประวัติศาสตร์ชนิดใหม่นี้ สนใจติดตามวิธีการที่ตัวบทต่าง ๆ สร้างความหมาย ไม่ว่าตัวบทเหล่านั้น เป็นเพลง เอกสาร จารึก หรือหลักฐานชั้นรอง เช่นเดียวกับการติดตามสิ่งที่ตัวบทเหล่านี้หมายถึง (ตัวอย่างงานของ Biros 1990 ,1992)

การโต้เถียงเรื่องการตีความและภาพตัวแทนเชิงทฤษฎีที่ได้รับการเปิดเผย อาจเป็นเสียงสัญญาณถึงโครงการสร้างความจริงแท้ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ยังคงมีอยู่ต่อไปนั้น ถูกนำไปสู่การตั้งคำถามและติดตามด้วยการโต้แย้งทางวิชาการที่จะสร้างจักรวาล (แกแล็กซี) ของคำถามที่อาจทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาเปิดรับมากขึ้นสำหรับผู้มาใหม่ คำถามพื้นฐานข้อหนึ่งอาจเป็นความพยายามอย่างมีพลังของมัน ในการแยกตัวตนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ออกจากแนวคิดแบบมองยุโรปเป็นศูนย์กลาง ที่เคยห่อหุ้มรอบตัวอยู่ตลอดช่วงสมัยอาณานิคมและหลังยุคอาณานิคมนั้น อาจเป็นคำถามที่ว่าประวัติศาสตร์นิพนธ์ยุคเริ่มแรกได้ประสบกับการท้าทายของแองเคอร์สมิธที่ว่านักประวัติศาสตร์ควรต้องคิดเกี่ยวกับความหมายของอดีตมากกว่าเพียงแค่การสืบสวนค้นคว้ามัน ข้าพเจ้าพยายามเสนอในบทความนี้ว่า ประวัติศาสตร์นิพนธ์

ได้โยนความหมายต่าง ๆ นั้นทิ้งไปเรียบร้อยแล้ว พวกเราอาจเริ่มต้นจัดวางหลักการในการวิจัยใหม่ ด้วยวิธีการใช้ความคิดอันละเอียดรอบคอบอย่างมีข้อสงสัยถึงความหมายเหล่านั้น ถึงสิ่งที่ความหมายเหล่านั้นมีวัตถุประสงค์จะบอกแก่พวกเรา เกี่ยวกับตัวพวกเราเอง เช่นเดียวกับอดีตของเอเชียตะวันออก-เฉียงใต้

เอกสารอ้างอิง

Ankersmit, F. R. 1989. "Historiography and Postmodernism." *History and Theory* 28.2: 137-153.

Aung-Thwin, Michael. 1976. "Kingship, the *Sangha*, and Society in Pagan." In Kenneth R. Hall and John K. Whitmore, eds., *Explorations in Early Southeast Asian History: The Origins of Southeast Asian Statecraft*, pp. 205-256. Ann Arbor: Center for South and Southeast Asian Studies, University of Michigan, Papers on South and Southeast Asia No. 13.

———. 1979. "The Role of Sasana Reform in Burmese History: Economic Dimensions of a Religious Purification." *Journal of Asian Studies* 38.4 (August): 671-688.

———. 1985. *Pagan: The Origins of Modern Burma*. Honolulu: University of Hawaii Press.

———. 1990. *Irrigation in the Heartland of Burma: Foundations of the Pre-colonial Burmese State*. DeKalb: Center for Southeast Asian Studies, Northern Illinois University, Occasional Paper No. 15.

———. 1991. "Spirals in Early Southeast Asian and Burmese History." *Journal of Interdisciplinary History* 21.4 (Spring): 575-602.

Bentley, G. Carter.1986. "Indigenous States of Southeast Asia." *Annual Review of Anthropology* 15: 275-305.

Biros, Nicole. 1990. "Métamorphoses et polymorphismes en Asie du Sud-Est." *Equinoxe, revue romande de sciences humaines* No.

3 (Spring): 55-77.

———. 1992. "Srivijaya – empire ou emporium? Une étude de cas de l'orientalisme." Ph.D. thesis, L'Université de la Sorbonne Nouvelle, Paris III.

Bronson, Bennet. 1977. "Exchange at the Upstream and Downstream Ends: Notes toward a Functional Model of the Coastal State in Southeast Asia." In Karl L. Hutterer, ed., *Economic Exchange and Social Interaction in Southeast Asia: Perspectives From Prehistory, History, and Ethnography*, pp. 39-71. Ann Arbor: Center for South and Southeast Asian Studies, University of Michigan, Papers on South and Southeast Asia No. 13.

Bronson, Bennet, and Jan Wisseman. 1976. "Palembang as Srivijaya: The Lateness of Early Cities in Southern Southeast Asia." *Asian Prespectives* 19.2: 220-239.

Bulbeck, F. D. 1992. "A Tale of Two Kingdoms: The Historical Archaeology of Gowa and Tallok, South Sulawesi, Indonesia." Ph.D. dissertation, Australian National University.

Chamberlain, James R., ed. 1991. *The Ram Khamhaeng Controversy: Collected Papers*. Bangkok: The Siam Society.

Christie, Jan Wisseman. 1983. "Raja and Rama: The Classical State in Early Java." In Loraine Gesick, ed., *Centers, Symbols, and Hierarchies: Essays on The Classical States of Southeast Asia*, pp. 9-44. New Haven: Southeast Asia Studies, Yale University, Monograph Series No. 26.

———. 1986. "Negara, Mandala, and Despotic State: Images of Early Java." In David G. Marr and A. C. Milner, eds., *Southeast Asia in the 9th to 14th Centuries*, pp. 65-93. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies; Canberra: Research School of Pacific Studies.

———. 1990. "Trade and State Formation in the Malay Peninsula and Sumatra, 300 B.C. - A.D. 700." In J. Kathirithamby-Wells and John Villiers, eds., *The Southeast Asian Port and Polity: Rise and Demise*, pp. 39-60. Singapore: Singapore University Press.

———. 1991. "States without Cities: Demographic Trends in Early Java." *Indonesia* 52 (October): 23-40.

Coedès, George.1968. *The Indianized States of Southeast Asia*. Translated By Susan Brown Cowing. Honolulu: East-West Center Press.

Comaroff, John. 1982. "Dialectical Systems, History and Anthropology: Units of Study and Questions of Theory." *Journal of Southern African Studies* 8.2 (April): 143-172.

Cowan, C. D., and O. W. Wolters, eds. 1976. *Southeast Asian History and Historiography: Essays Presented to D. G. E. Hall*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Creese, Helen. 1993. "Love, Lust and Loyalty: Representations of Women in Traditional Javanese and Balinese Literature." Unpublished paper, Fourth Women in Asia Conference, University of Melbourne.

Day, Tony. 1984. "Second Thoughts about a History of Batavia." *Indonesia*

38 (October): 147-161.

———. 1994. " 'Landscape' in Early Java." In A. Milner and D. Gerstle, eds., *Recovering the Orient: Artists, Scholars, Appropriates*, pp. 175-203. Reading: Harwood Academic Publishers.

De Casparis, J. G. 1986. "Some Notes on Relations between Central and Local Government in Ancient Java." In David G. Marr and A. C. Milner, eds., *Southeast Asia in the 9th to 14th Centuries*, pp. 49-63. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies; Canberra: Research School of Pacific Studies.

Dove, Michael. 1985. "The Agroecological Mythology of the Javanese and the Political Economy of Indonesia." *Indonesia* 39 (April): 1-36.

Emmerson, Donald K. 1984. "'Southeast Asia': What's in a Name?" *Journal of Southeast Asian Studies* 15.1 (March): 1-21.

Fox, James J. 1986. "The Ordering of Generations: Change and Continuity in Old Javanese Kinship." In David G. Marr and A. C. Milner, eds., *Southeast Asia in The 9th to 14th Centuries*, pp. 315-326. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies; Canberra: Research School of Pacific Studies.

Geertz, Clifford. 1980. *Negara: The Theater State in Nineteenth-century Bali*. Princeton: Princeton University Press.

Gesick, Lorraine. 1989. "Southeast Asia in the 9th to 14th Centuries: The Dead Past Lives." *Asian Studies Association of Australia Review* 13.2 (November): 145-156. Review article of Marr and Milner 1986.

Glover, Ian, et al., eds. 1992. *Early Metallurgy, Trade and Urban Centres in Thailand and Southeast Asia.* Bangkok: White Lotus.

Gonda, J. 1966. *Ancient Indian Kingship from the Religious Point of View.* Lieden: E. J. Brill.

Gutman, Pamela. 1976. "Ancient Arakan, with Special Reference to its Cultural History between the 5th and 11th Centuries." Ph.D. thesis, Australian National University.

Guy, John. 1986. "Vietnamese Ceramics and Cultural Identity: Evidence from the Ly and Tran Dynasties." In David G. Marr and A. C. Milner, eds., *Southeast Asia in the 9th to 14th Centuries*, pp. 255-269. Singapore: Institute of Sourtheast Asian Studies; Canberra: Research School of Pacific Studies.

Hagesteijn, Renée. 1989. *Circles of Kings: Political Dynamics in Early Continental Southeast Asia.* Dordrecht and Providence: Foris Publications.

Hall, Kenneth R. 1985. *Maritime Trade and State Development in Early Southeast Asia.* Sydney and Wellington: George Allen & Unwin.

Hall, Kenneth R., and John K. Whitmore, eds. 1976. *Explorations in Early Southeast Asian History: The Origins of Southeast Asian Statecraft.* Ann Arbor: Center for South and Southeast Asian Studies, University of Michigan, Papers on South and Southeast Asia No. 11.

Higham, Charles. 1989. *The Archaeology of Mainland Southeast Asia from 10,000 B.C. to the Fall of Angkor.* Cambridge: Cambridge

University Press.

Hirschman, Charles, et al., eds. 1992. *Southeast Asian Studies in the Balance: Reflections from America.* Ann Arbor: Association for Asian Studies.

Hutterer, Karl L., ed. 1977. *Economic Exchange and Social Interaction in Southeast Asia: Perspectives from Prehistory, History, and Ethnography.* Ann Arbor: Center for South and Southeast Asian Studies, University of Michigan, Papers on South and Southeast Asia No. 13.

Hutterer, Karl. 1982. "Early Southeast Asia: Old Wine in New Skins? – A Review Article." *Journal of Asian Studies* 41.3 (May): 559-570.

Jones, Antoinette M. Barrett. 1984. *Early Tenth Century Java from the Inscriptions: A Study of Economic, Social and Administrative Conditions in the First Quarter of the Century.* Dordrecht, Holland, and Cinnaminson, U.S.A: Foris Publications.

Kathirithamby-Wells, J., and John Villiers, eds. 1990. *The Southeast Asian Port and Polity: Rise and Demise.* Singapore: Singapore University Press.

Kennedy, J. 1977. "From Stage to Development in Prehistoric Thailand: An Exploration of the Origins of Growth, Exchange, and Variability in Southeast Asia." In Karl L. Hutterer, ed., *Economic Exchange and Social Interaction in Southeast Asia: Perspectives from Prehistory, History, and Ethnography,* pp. 23-38. Ann Arbor: Center for South and Southeast Asian Studies, University of Michigan,

Papers on South and Southeast Asia No. 13.

Kirsch, A. Thomas. 1976. "Kinship, Genealogical Claims, and Societal Integration in Ancient Khmer Society: An Interpretation." In C. D. Cowan and O. W. Wolters, eds., *Southeast Asian History and Historiography: Essays Presented to D. G. E. Hall*, pp. 190-202. Ithaca and London: Cornell University Press.

Kulke, Hermann. 1978. *The Devaraja Cult.* Ithaca: Southeast Asia Program, Cornell University, Data Paper No. 108.

———. 1986. "The Early and the Imperial Kingdom in Southeast Asian History." In David G. Marr and A. C. Milner, eds., *Southeast Asia in the 9th to 14th Centuries*, pp. 1-22. Singapore: Institute of Southeast Asia; Canberra: Research School of Pacific Studies.

———. 1991. "Epigraphical References to the 'City' and the 'State' in Early Indonesia." *Indonesia* 52 (October): 3-22.

Lockard, Craig A. 1989. *The Rise and Changing Status of the Southeast Asian History Field in the United States: An Analytical Study.* Madison: Center for Southeast Asian Studies, University of Wisconsin-Madison, Papers on Southeast Asia No. 17.

Luce, G. H. 1969. *Old Burma – Early Pagan.* Vol. 1. Locust Valley, New York: J. J. Augustin for Artibus Asiae and the Institute of Fine Arts, New York University.

Mabbett, Ian W. 1969. "Devaraja." *Journal of Southeast Asian History* 10.2 (September): 202-223.

———. 1977a. "The 'Indianization' of Southeast Asia: Reflections on

the Historical Sources." *Journal of Southeast Asian Studies* 8.2 (September): 143-161.

———. 1977b. "*Varnas* in Angkor and the Indian Caste System." *Journal of Asian Studies* 36.3 (May): 429-442.

———. 1978. "Kingship at Angkor." *Journal of the Siam Society* 66.2 (July): 1-58.

———. 1983. "Some Remarks on the Present State of Knowledge about Slavery in Angkor." In Anthony Reid, ed., *Slavery, Bondage, and Dependency in Southeast Asia*, pp. 44-63. St. Lucia, Queensland: University of Queensland Press.

———. 1985. "A Survey of the Background to the Variety of Political Traditions in Southeast Asia." In I. W. Mabbett, ed., *Patterns of Kingship and Authority in Traditional Asia*, pp. 69-84. London: Croom Helm.

———. 1986. "Buddhism in Champa." In David G. Marr and A. C. Milner, eds., *Southeast Asia in the 9th to 14th Centuries*, pp. 289-313. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies; Canberra: Research School of Pacific Studies.

McCloud, Donald G. 1986. *System and Process in Southeast Asia: The Evolution of a Region*. London: Westview Press.

McCcoy, Alfred W. 1982. "*Baylan*: Animist Religion and Philippine Peasant Ideology." In David K. Wyatt and Alexander Woodside, eds., *Moral Order and the Question of Change: Essays on Southeast Asian Thought*, pp. 338-408. New Haven: Yale University,

Southeast Asia Studies, Monograph Series No. 24.

Macknight, C. C. 1983. "The Rise of Agriculture in South Sulawesi before 1600." *Review of Indonesian and Malaysian Affairs* 17 (Winter-Summer): 92-115.

———. 1993. *The Early History of South Sulawesi: Some Recent Advances.* Clayton, Victoria: Centre of Southeast Asian Studies, Monash University, Working Paper No. 81.

Manguin, Pierre-Ives. 1991. "The Merchant and the King: Political Myths of Southeast Asian Coastal Polities." *Indonesia* 52 (October): 41-54.

———. 1993. "Palembang and Sriwijaya: An Early Malay Harbour-City Rediscovered." *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society* 66.1: 23-46.

Marr, David G., and A. C. Milner, eds. 1986. *Southeast Asia in The 9th to 14th Centuries.* Singapore: Institute of Southeast Asian Studies; Canberra: Research School of Pacific Studies.

Miksic, John. 1990. "Settlement Patterns and Sub-Regions in Southeast Asian History." *Review of Indonesian and Malaysian Affairs* 24 (Winter): 86-129.

Mus, Paul. 1975. *India Seen from the East: Indian and Indigenous Cults in Champa.* Translated by I. W. Mabbett. Clayton, Victoria: Centre of Southeast Asian Studies, Monash University, Papers on Southeast Asia No. 3.

Nidhi Aeusrivongse. 1976. "Devaraja Cult and Khmer Kingship at Angkor"

In Kenneth R. Hall and John K. Whitmore, eds., *Explorations In Early Southeast Asian History: The Origins of Southeast Asian Statecraft*, pp. 107-148. Ann Arbor: Center for South and Southeast Asian Studies, University of Michigan, Papers on South and Southeast Asia No. 11.

O'Brien, K. 1988. "Candi Jago as a Mandala: Symbolism of its Narratives" (Part I). *Review of Indonesian and Malaysian Affairs* 22 (Summer): 1-61.

———. 1990. "Candi Jago: A Javanese Interpretation of the Wheel of Existence?" *Review of Indonesian and Malaysian Affairs* 24 (Winter): 23-85.

———. 1993. "Means and Wisdom in Tantric Buddhist Rulership of the East Javanese Period." Ph.D. dissertation, University of Sydney.

O'Conner, Stanley J. 1985. "Metallurgy and Immortality at Candi Sukuh, Central Java." *Indonesia* 39 (April): 53-70.

Pigeaud, Th. G. Th. 1977. "Javanese Divination and Classification." In P. E. de Josselin de Jong, ed., *Structural Anthropology in the Netherlands: A Reader*, pp. 64-82. The Hague: Martinus Nijhoff.

Rafael, Vincente L. 1988. *Contracting Colonialism: Translation and Christian Conversion in Tagalog Society under Early Spanish Rule*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Reid, Anthony. 1988. *Southeast Asia in the Age of Commerce*. Vol. 1, *The Lands Below the Winds, 1450-1680*. New Haven: Yale University Press.

Reid, Anthony, and David Marr, eds. 1979. *Perceptions of the Past in Southeast Asia.* Singapore: Heinemann Educational Books (Asia) Ltd. for the Asian Studies Association of Australia.

Reynolds, Craig J. 1992. "Authenticating Southeast Asia in the Absence of Colonialism: Burma." *Asian Studies Review* 15.3 (April): 141-151.

———. n.d. "Models of State Formation in Southeast Asian History." Paper presented to the biennial conference, Asian Studies Association of Australia, Brisbane, 1990.

Scott, William Henry. 1982. *Cracks in the Parchment Curtain.* Quezon City: New Day.

———. 1984. *Prehispanic Source Materials for the Study of Philippine History.* Rev. ed. Quezon City: New Day.

Sedov, Leonid A. 1978. "Angkor: Society and State," in Henri J. M. Claessen and Peter Skalnik, eds., *The Early State*, pp. 111-130. The Hague, Paris, New York: Mouton.

Shorto, H. L. 1963. "The 32 Myos in the Medieval Mon Kingdom." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 26.3: 572-591.

———. 1967. "The *Dewatu sotapan:* A Mon Prototype of the 37 *Nats.*" *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 30.1: 127-141.

Smail, John R. W. 1961. "On the Possibility of an Autonomous History of Modern Southeast Asia." *Journal of Southeast Asian History* 2 (1961): 72-102. Reprinted in Laurie J. Sears, ed., *Autonomous*

Histories, Particular Truths: Essays in Honor of John Smail, pp. 39-70. Madison, Wisconsin: Centre of for Southeast Asian Studies, 1993.

Smith, R. B., and W. Watson, eds. 1979. *Early South East Asia: Essays in Archaeology, History, and Historical Geography.* New York and Kuala Lumpur: Oxford University Press.

Stein, Burton. 1975. "The State and the Agrarian Order in Medieval South India: A Historiographical Critique." In Burton Stein, ed., *Essays on South India,* pp. 64-91. Honolulu: University Press of Hawaii.

———. 1980. Peasant State and Society in Medieval South India. Delhi: Oxford University Press.

Steinberg, D. J., ed. 1987. *In Search of Southeast Asia: A Modern History.* Rev. ed. Sydney and Wellington: Allen & Unwin.

Subrahmanyam, S. 1986. "Aspects of State Formation in South India and Southeast Asia, 1500-1650." *The Indian Economic and Social History Review* 23.4: 357-377

Sudradjat, Iwan. 1991. "A Study of Indonesian Architectural History." Ph.D. dissertation, University of Sydney.

Sunait Chutintaranond. 1990. " 'Mandala,' 'Segmentary State,' and Politics of Centralization in Medieval Ayudhya." *Journal of the Siam Society* 78.1: 89-100.

Tai, Hue-Tam Ho. 1988. "Six Essays on Vietnamese History: A Review Article." *Vietnam Forum* 11: 81-91.

Tambiah, Stanley Jeyaraja. 1985. *Culture, Thought, and Social Action.*

Cambridge, Mass., and London: Harvard University Press.

Tarling, Nicholas, ed. 1992. *The Cambridge History of Southeast Asia. Vol. 1, From Early Times to c. 1800.* Cambridge: Cambridge University Press.

Taylor, Charles. 1991. *The Ethics of Authenticity.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Taylor, Keith Weller. 1983. *The Birth of Vietnam.* Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

———. 1986a. "Authority and Legitimacy in 11th Century Vietnam." In David G. Marr and A. C. Milner, eds., *Southeast Asia in the 9th to 14th Centuries*, pp. 139-176. Singapore: Institute of Southeast Asia Studies; Canberra: Research School of Pacific Studies.

———. 1986b. Review of Wheatley 1983. *Journal of Southeast Asian Studies* 17.2 (September): 366-370.

Thapar, Romila. 1984. *From Lineage to State: Social Formations in the Mid-first Millennium B.C. in the Ganga Valley.* Bombay: Oxford University Press.

Tran Quoc Vuong. 1986. "Traditions, Acculturation, Renovation: The Evolutional Pattern of Vietnamese Culture." In David G. Marr and A. C. Milner, eds., *Southeast Asia in the 9th to 14th Centuries*, pp. 271-277. Singapore: Institute of Southeast Asia Studies; Canberra: Research School of Pacifi c Studies.

Ungar, E. S. 1986. "From Myth to History: Imagined Polities in 14th Century Vietnam." In David G. Marr and A. C. Milner, eds., *Southeast Asia*

in the 9th to 14th Centuries, pp. 177-186. Singapore: Institute of Southeast Asia Studies; Canberra: Research School of Pacific Studies.

van Leur, J. C. 1967. *Indonesian Trade and Society: Essays in Asian Social and Economic History*. The Hague: W. van Hoeve.

van Naerssen, F. H. 1977. "The Economic and Administrative History of Early Indonesia." In F. H. van Naerssen and R. C. de Iongh, *The Economic and Administrative History of Early Indonesia*, pp. 1-84. Leiden: E. J. Brill.

Vickers, Adrian. 1986. "History and Social Structure in Ancient Java: A Review Article." *Review of Indonesian and Malayan Affairs* 20.2 (Summer): 156-185.

Wales, H. G. Q. 1951. *The Making of Greater India: A Study in South-East Asian Culture Change*. London: Quaritch.

———. 1957. *Prehistory and Religion in South-East Asia*. London: Quaritch.

Webb, Malcolm C. 1975. "The Flag Follows Trade: An Essay on The Necessary Interaction of Military and Commercial Factors in State Formation." In Jeremy A. Sabloff and C. C. Lamberg-Karlovsky, eds., *Ancient Civilization and Trade*, pp. 155-209. Albuquerque: University of New Mexico Press.

Wheatley, Paul. 1979. "Urban Genesis in Mainland South East Asia." In R. B. Smith and W. Watson, eds., *Early South East Asia: Essays in Archaeology, History, and Historical Geography*, pp. 288-303.

New York and Kuala Lumpur: Oxford University Press.

———. 1982. "Presidential Address: India Beyond the Ganges – Desultory Reflections on the Origins of Civilization in Southeast Asia." *Journal of Asian Studies* 42.1 (November): 13-28.

———. 1983. *Nagara and Commandery. Origins of the Southeast Asian Urban Traditions*. Chicago: Department of Geography, University of Chicago, Research Paper Nos. 207-208.

Whitmore, John K. 1986. " 'Elephants Can Actually Swim': Contemporary Chinese Views of Late Ly Dai Viet." In David G. Marr and A. C. Milner, eds., *Southeast Asia in the 9th to 14th Centuries*, pp. 117-137. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies; Canberra: Research School of Pacific Studies.

Wicks, Robert S. 1992. *Money, Markets, and Trade in Early Southeast Asia: The Development of Indigenous Monetary Systems to AD 1400*. Ithaca: Southeast Asia Program, Cornell University.

Wolters, O. W. 1968. "Ayudhya and the Rearward Part of the World." *Journal of the Royal Asiatic Society*, 166-178.

———. 1974. *Early Indonesian Commerce: A Study of the Origins of Srivijaya*. Reprint edition. Ithaca and London: Cornell University Press.

———. 1976. "Le Van Huu's Treatment of Ly Than Thon's Reign (1127-1137)." In C. D. Cowan and O. W. Wolters, eds., *Southeast Asian History and Historiography: Essays Presented to D. G. E. Hall*, pp. 203-226. Ithaca and London: Cornell University Press.

———. 1979. "Khmer 'Hinduism' in the Seventh Century." In R. B. Smith and W. Watson, eds., *Early South East Asia: Essays in Archaeology, History, and Historical Geography*, pp. 427-442. New York and Kuala Lumpur: Oxford University Press.

———. 1982. *History, Culture, and Region in Southeast Asian Perspectives*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.

———. 1988. *Two Essays on Dai-Viet in the Fourteenth Century*. New Haven: Center for International and Area Studies, Yale University.

———. 1994. "Southeast Asia as a Southeast Asian Field of Study." *Indonesia* 38 (October): 1-17.

Worsley, Peter. 1986. "Narrative Bas-Reliefs at Candi Surawana." In David G. Marr and A. C. Milner, eds., *Southeast Asia in the 9th to 14th Centuries*, pp. 335-367. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies; Canberra: Research School of Pacific Studies.

ศรีศักร วัลลิโภดม และปรานี วงษ์เทศ. 2536. *จ้วง: พี่น้องเผ่าไทยเก่าแก่ที่สุด*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ปูชนียแห่งอัตลักษณ์

ในฐานะแหล่งชุมนุมประท้วง: เปรียบเทียบพม่ากับไทย

ผู้แปล วารุณี โอสถารมย์ แปลจาก "Icons of Identity as Sites of Protest: Burma and Thailand Compared," PROSEA Research Paper No.3, Mar. 2000. Program for Southeast Asian Area Studies Academia Sinica, Taipei, Taiwan. บทความนี้ปรับปรุงจากบทความนำเสนอที่ "The PROSEA-ANU International Workshop on Deliberating the Asian Values Debates: National Values, Chinese Values and Muslim Values in Southeast Asia," 24-25 ธันวาคม 1998 ที่ PROSEA, Academia Sinica, ไทเป, ไต้หวัน ผู้เขียนขอขอบคุณ Chalinee Hirano เกษียร เตชะพีระ Muang Aung and Myoe, ธงชัย วินิจจะกูล U Thaw Kaung และ Ward Keeler สำหรับคำแนะนำในการวิจัย ข้อเขียนนี้เป็นฉบับขยายความจากเรื่อง "Identity, Authenticity and Reputation in the Postcolonial History of Mainland Southeast Asia" และมีข้อพิจารณาที่สำคัญแตกต่างจากเรื่องก่อนหน้านี้

บทความแปลภาษาไทยได้รับการพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกใน *จุลสารไทยคดีศึกษา*. 18, 4 (พฤษภาคม-กรกฎาคม 2545), หน้า 3-14.

คำนำ

ลักษณะพิเศษประการหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ช่วงเวลาหลังยุคอาณานิคมทุกวันนี้ คือ ความพยายามของชนชั้นนำผู้ปกครองในการ "*ฟื้นฟูจารีตประเพณี*" การฟื้นฟูนี้เป็นมากกว่าการปฏิบัติการขุดค้นอดีตเพื่อสืบหาต้นกำเนิดของรัฐประชาชาติ ทั้งนี้เป็นผลจากความเป็นห่วงเป็นใยอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้งว่า จารีตประเพณีอาจ "*สูญหาย*" ไปในกระบวนการสร้างความทันสมัยและการพัฒนา ความพยายามในการฟื้นฟูและอนุรักษ์จารีตประเพณีไว้นั้น หมายความว่าใครบางคน คนบางคน องค์กรบางแห่ง หน่วยราชการบางที่ จำเป็นต้องทำการพิสูจน์ถึงความเป็นของแท้ของประเพณีที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้น การทำประเพณี (หรืออดีต) ให้เป็นของแท้นั้นต้องการอำนาจอันหนึ่งหรือคนบางคนที่ยืนยันได้ว่ามีอำนาจในการทำให้ประเพณีนั้นเป็นของแท้

ความเป็นของจริงทุกวันนี้เกี่ยวข้องกับวาทกรรมเรื่องอัตลักษณ์ความเป็นชาติ เหตุผลก็เป็นเพราะคุณค่าเชิงสัญลักษณ์และเชิงพาณิชย์ของมรดกความเป็นชาติ มรดกแห่งชาตินั้นเป็นคุณค่าเชิงสัญลักษณ์ของโครงการสร้างชาติที่เกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ผู้คนแต่ละรุ่นจำเป็นต้องได้รับการศึกษาพื้นฐานเรื่องเล่าแห่งชาติ ซึ่งถือว่ามีความสำคัญยิ่งต่อความทรงจำร่วมกันของทุกชุมชนที่เป็นชาติ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและอุทยานทางโบราณคดีได้จัดแสดงสิ่งที่ได้จากการขุดค้นจากอดีต และพลเมืองรุ่นหนุ่มสาวและเฒ่าชราต่างก็มุ่งจาริกเดินทางไปสู่แหล่งสำคัญที่สุดในเรื่องเล่าของชาติพวกเขา

การแสวงหาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นของแท้ เป็นโครงการของผู้นำหลังยุคอาณานิคมในพม่า เช่นเดียวกับอีกหลายแห่งในภูมิภาคนี้ มันเป็นเรื่องสำคัญในการตกแต่งอดีตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ให้ปราศจากการเปื้อน-

ปนของอิทธิพลต่างชาติ และหลุดพ้นจากพันธนาการของรัฐบาลตะวันตก เศรษฐกิจโลกที่กดขี่ และจากวิธีการเขียนประวัติศาสตร์แบบตะวันตกและวัฒนธรรมตะวันตก (Reynolds 1992: 149) ในด้านการพาณิชย์ นักท่องเที่ยวต่างชาติได้นำมาซึ่งเงินตราต่างประเทศเท่าที่เศรษฐกิจต้องการ ในเวลาที่พวกเขาเข้าชมอุทยานโบราณคดีและสถานที่ทางประวัติศาสตร์ ทำให้คุณค่าของสถานที่เหล่านี้เพิ่มสูงขึ้นด้วยการเข้าไปอยู่ในรายชื่อมรดกโลก (Peleggi 1996)

เทคนิคการซ่อมและจัดแสดงปัจจุบัน สามารถเปลี่ยนแปลงวัตถุที่หลงเหลือจากอดีตด้วยประดิษฐกรรมที่น่าพิศวง โบสถ์และศาสนสถานหลายแห่งสามารถสร้างขึ้นใหม่ หรือถูกสร้างในลักษณะหุ่นจำลองของจิ๋ว วังและวัดต่าง ๆ บางครั้งสามารถทำขึ้นใหม่ด้วยการใช้จินตนาการเป็นส่วนใหญ่ ถ้าในกรณีที่บันทึกรายละเอียดข้อมูลดั้งเดิมสูญหาย หลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้สร้างอุทยานให้มีแนวเรื่องไม่แนวใดก็แนวหนึ่ง เช่น ตามาน มินิ (Taman Mini) "*อินโดนีเซียแสนงาม*" ภายในอุทยานจำลอง อุทยานที่ระลึกครบรอบศตวรรษของประเทศฟิลิปปินส์ ซึ่งสร้างขึ้นในบริเวณที่เคยเป็นฐานทัพอากาศคล้าก (Clark Air Force Base) มาก่อน แล้วยังมีเมืองโบราณที่อยู่นอกเมืองกรุงเทพฯ ซึ่งได้รับการจัดวางผังให้อยู่ในรูปแผนที่ประเทศไทย เมื่อเวลาผู้แสวงบุญชาวบ้านหรือนักท่องเที่ยวต่างชาติเข้ามาเที่ยวอุทยานซึ่งส่วนใหญ่มักมีแนวเรื่องเชิงประวัติศาสตร์ พวกเขาจะได้เข้าร่วมการผจญภัยแบบทันสมัยที่แปลกประหลาด ในที่ที่พวกเขาทำเป็นว่าตัวเองได้มองเข้าไปในอดีต และก็จ่ายค่าสิทธิพิเศษนั้นในเวลาเดียวกัน

ด้วยโลกที่สร้างขึ้นให้ดูเป็นจริง โดยการควบคุมของเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ ในที่สุดมันอาจดูเหมือนพานักท่องเที่ยวให้เดินทางกลับสู่อดีต ในขณะที่พวกเขาเองยังคงนั่งอย่างแสนสบายอยู่ที่บ้าน ในการปฏิบัติการทั้งหมด

ความเป็นจริงของสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเหล่านั้นต้องถูกนำมาตั้งคำถาม แม้ว่ามันอาจได้รับการรับรองจากวาทกรรมทางวิชาการ ที่พิสูจน์ได้แน่ชัดถึงระดับขั้นความเป็นจริง อันที่จริงแล้ว บ่อยครั้งที่ความเป็นจริงนั้นถูกประดิษฐ์ขึ้น หรือเป็นการ "*แสดง*" ที่แสร้งทำเป็นว่าจริงต่อผู้เข้าชม

ในข้อเขียนนี้ ข้าพเจ้าต้องการศึกษาแนวคิดเรื่อง ความเป็นของแท้ที่แตกต่างออกไปบ้างเล็กน้อย แต่ก็ไม่มีแนวคิดใดที่จะมีพลังมากไปกว่าแนวคิดที่ข้าพเจ้าใช้ ในการเปิดประเด็นของข้าพเจ้า ข้อความอ้างอิงข้างล่างนี้อาจช่วยให้ความกระจ่างชัดถึงวิธีการที่แนวคิดนี้ถูกใช้ในอีกบริบทหนึ่ง

> เอกภาพของชาติที่ไม่เปลี่ยนแปลงตลอดกาล ความไร้กาลเวลาของมัน ต้องทำเครื่องหมายไว้ด้วยสัญลักษณ์แสดงความเป็นจริงของมัน ความเป็นจริงของเอกภาพดั้งเดิมนี้ ได้รับการพิสูจน์และรับรองด้วยคุณค่าของความบริสุทธิ์ เกียรติภูมิ ความดี และจิตวิญญาณซึ่งชาติถูกจินตนาการให้แสดงออกอย่างเป็นรูปธรรม ความเป็นวัตถุรูปธรรมของพวกมันทำให้พวกมันไม่อ่อนไหวต่อการผุกร่อนทางประวัติศาสตร์ (Duara 1998: 290)

ประเด็นอภิปรายจากข้อเขียนที่ข้าพเจ้ายกมาอ้างข้างบนนี้คือว่า แม้ว่าบางครั้งชาติถือกำเนิดขึ้นมาจากความขัดแย้งรุนแรงได้ แต่มันมักได้รับการพิสูจน์ว่า เป็นองค์ประธานประวัติศาสตร์ที่ไม่เปลี่ยนแปลง องค์ประธานประวัติศาสตร์ที่ไม่เปลี่ยนแปลงนี้ มีความเกี่ยวพันกับความหมายอันเป็นความศักดิ์สิทธิ์ ที่หากเกิดการเหยียบย่ำทำลายและไม่ให้เกียรติแล้ว ย่อมสามารถกระตุ้นให้เกิดการกระทำที่เป็นความรุนแรงได้ ไม่มีการ "*แสดงละคร*" หรือการประดิษฐ์ขึ้นเกี่ยวกับความจริงแท้ขององค์ประธานประวัติศาสตร์นี้ แต่ในทางตรงกันข้าม ตัวแทนขององค์ประธานประวัติศาสตร์ที่เป็นจริงนี้ต่างหาก กลับปลุกเร้าความรู้สึกที่เป็นความรักอันยิ่งใหญ่ ตัวแทนความเป็นจริงเหล่านี้ได้รวม

ไว้ถึง ธงชาติ ผู้นำชาติ (ได้แก่ พระมหากษัตริย์ หรือวีรชนในกระบวนการกู้ชาติ) หรือศาสนสถาน โดยปกติวิสัย รัฐบาลมักคอยเฝ้าดูแลรักษาตัวแทนความเป็นชาติ ที่สื่อความหมายถึงองค์ประธานประวัติศาสตร์ที่ไม่เปลี่ยนแปลง ดังที่ดัวรา (Prasenjit Duara) เคยกล่าวไว้ในอีกที่หนึ่งว่า อำนาจการเมืองได้ผูกความชอบธรรมของพวกเขาไว้กับบทบาทส่วนที่สำคัญ ในฐานะผู้อารักขาความจริงแท้ของ "*องคาพยพทางวัฒนธรรม*" และเมื่อบริบทของกาลเวลาตามแนวระนาบ ได้แสดงให้เห็นถึงความเสื่อมสลายของมัน อำนาจการเมืองก็ต้องสร้างองคาพยพทางวัฒนธรรมขึ้นใหม่ซ้ำแล้วซ้ำเล่า

แม้ว่าดัวราไม่ได้พูดไว้อย่างชัดแจ้งนัก แต่ใครก็สามารถเห็นได้จากคำนิยามเรื่องความจริงแท้นี้ว่า ความจริงแท้โดยตัวของมันเองแล้วสามารถช่วงชิงกันได้ แต่ละกลุ่มหรือแต่ละคนมีความคิดแตกต่างกันกับสิ่งที่รัฐบาลอาจถือว่าเป็น "*ความจริงแท้*" อำนาจการเมืองยากที่จะเข้ามาควบคุมในฐานะผู้อารักขา "องคาพยพทางวัฒนธรรม" อย่างเต็มที่ทั้งหมด ซึ่งก็คือเหตุผลว่า ทำไมพวกเขาต้องคอยปกป้องต่อต้านความเสื่อมสลายของมันในแต่ละช่วงสมัย ผู้คนที่มีความขัดแย้งกับรัฐบาลในยุคนั้น ๆ กลุ่มคนผู้สูญเสียประโยชน์ หรือชนกลุ่มน้อยต่างพยายามดึงตัวเองให้พ้นจากอำนาจการควบคุมของรัฐบาลตามกฎหมาย และทำให้ความหมายทางการของแหล่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชาติถูกคุกคามหรือแม้แต่เสื่อมสลายลงไป รัฐบาลอาณานิคมตะวันตกต่างมีช่วงเวลาที่ยากลำบากอย่างยิ่งในการทำหน้าที่ผู้อารักขา "องคาพยพทางวัฒนธรรม" ที่ไม่ใช่เป็นของพวกเขาเลย

ตอนนี้ข้าพเจ้าต้องการอภิปรายต่อไป ถึงความจริงแท้ขององค์ประธานประวัติศาสตร์ที่ไม่เปลี่ยนแปลง โดยการเปรียบเทียบสถานที่แห่งชาติ ที่มีชื่อเสียงสองแห่งแต่แตกต่างกันมาก ในประเทศเมียนมาร์และประเทศไทย สิ่งที่

สถานที่สองแห่งมีร่วมกัน คือ ต่างเป็นสาระสำคัญของชาติพม่าและไทย จุดที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่แท้จริงของทั้งสองแห่งในเมืองหลวงแต่ละที่ ได้สร้างสัญศาสตร์ของพื้นที่การเมืองขึ้น ชเวดากองพญา (มหาเจดีย์ชเวดากอง) ตั้งอยู่ระหว่างปยีตู ลุตตอว์ (รัฐสภา) ทางตะวันตก และทะเลสาบกันดอว์จี ทางตะวันออก ซึ่งเคยเป็นทำเลการต่อสู้หลายครั้งในยุคอาณานิคมและหลังอาณานิคม และอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยที่ตั้งอยู่บนถนนราชดำเนิน "*ทางเสด็จพระราชดำเนิน*" สร้างขึ้นในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เพื่อเชื่อมต่อเขตพระนครเดิมที่เลียบริมแม่น้ำกับเขตชานพระนครใหม่ สถานที่พำนักของพระบรมวงษานุวงศ์เมื่อตัวเมืองขยายออกไป ทั้งสองแหล่งจึงตั้งอยู่ในแนวสัญลักษณ์แกนกลางของอำนาจ ความสนใจของข้าพเจ้าในขั้นตอนนี้คือการมองว่า ประวัติศาสตร์ชาติแบบแนวตั้ง ได้รับการจารึกลงบนสถานที่ทั้งสอง ที่มีสถานะเป็นปูชนีย์ของชาติได้อย่างไร

ชเวดากองพญา (เมียนมาร์) และอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย(ประเทศไทย)

จากภายนอกนี่คืออนุสาวรีย์สองแห่งที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ชเวดากองพญาเป็นสิ่งก่อสร้างทางศาสนาสำหรับการสักการะบูชาชิ้นเอกและสุดยอด (เจดีย์/เจติยะ คือที่ที่บรรจุศาสนวัตถุอันเกี่ยวเนื่องด้วยองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า) และเป็นมหาเจดีย์ (paya) เก่าแก่มากทีเดียวแห่งหนึ่ง มันมีประวัติศาสตร์ยาวนานนับอายุได้ตั้งแต่ก่อนยุคพุกาม หากเริ่มมีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์มากขึ้นนับแต่สมัยพุกาม เป็นเรื่องที่พวกเราสามารถเรียนรู้ได้จากจารึกที่หลงเหลือไว้ของพระเจ้าธรรมเจดีย์ ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 ผู้มีประสบการณ์การท่องเที่ยวอย่างดีจากประเทศอื่น อาจชี้ชัดไม่ได้ในทันทีว่าเป็นชเวดากอง แต่สำหรับอีกหลายคนแล้ว สามารถจดจำได้ทันทีที่เห็นในฐานะ

ทางขึ้นด้านตะวันออกของพระมหาเจดีย์ชเวดากอง

หนึ่งในสิ่งก่อสร้างทางศาสนาที่มีชื่อเสียงที่สุดของโลก

ตรงกันข้าม อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยไม่มีอะไรที่เป็นเรื่องราวของศาสนาเลยแม้แต่น้อย หากแต่เป็นอนุสรณ์ถึงอวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ 1932 (พ.ศ. 2475) เท่านั้น ตัวอนุสาวรีย์เองไม่ได้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของผู้คนนอกประเทศเลย ยกเว้นบุคคลที่รู้จักเมืองไทย และยังเป็นอนุสาวรีย์ใหม่ ทำพิธีเปิดเมื่อปี 1940 (พ.ศ. 2483) นี่เอง แล้วก็ยังไม่มีอะไรสำคัญพิเศษในเหตุการณ์ปี 1932 (พ.ศ. 2475) เกิดขึ้นที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย เปรียบเทียบกับชเวดากองแล้ว อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยมีประวัติศาสตร์ที่ตื้นเขินและไม่มีส่วนใดเลยที่แสดงการสร้างความต่อเนื่องกับอดีตยุคโบราณของประเทศไทย

ลักษณะอื่นอีกสองสามอย่าง ที่ทำให้แหล่งของความเป็นชาติสองแห่งแตกต่างกัน ชเวดากองเป็นสิ่งก่อสร้างโดดเด่นที่สุดในกรุงย่างกุ้ง ถ้าพวกคุณไม่รู้เส้นทางไปชเวดากองเลย เหมือนข้าพเจ้าเมื่อมาเยือนย่างกุ้งครั้งแรก วิธีง่าย ๆ พวกคุณต้องมองขึ้นไป และพวกคุณก็จะสามารถพาตัวเองไปที่นั่นได้ ชเวดากองปรากฏโฉมในที่ที่มองเห็นได้ทั่วทั้งกรุงย่างกุ้ง จากความสูงของเจดีย์ ณ ยอดเขาแซงกุตตุระ (Singuttara Hill) อันเป็นที่มองลงมาเห็นตัวเมืองหลวงในฐานะสถานที่สักการะ องค์เจดีย์ดึงดูดเหล่าพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวอื่น ๆ ได้ตลอดทั้งวัน ด้วยสุนทรียศิลป์ เจดีย์แห่งนี้ได้รับการประดับประดาหรูหราและโอ่อ่า ส่องประกายโชติช่วงทั้งในยามเช้า หรือแม้เวลาบ่ายคล้อยยามเมื่อยอดเจดีย์ที่ได้รับการขัดเงาอย่างงดงามต้องกับแสงอาทิตย์

อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยนั้นมีชื่อเสียงน้อยกว่า เป็นที่รู้จักน้อยกว่า และได้รับการเยี่ยมเยือนน้อยมาก อนุสรณ์สถานแห่งนี้ ตั้งอยู่บนถนนหลวงสายสำคัญของกรุงเทพฯ ถนนราชดำเนิน "ทางเสด็จพระราชดำเนิน" ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างขึ้นปลายศตวรรษที่ 19 อนุสาวรีย์ได้ครอบครองพื้นที่ส่วนใหญ่ของเกาะการจราจร ผู้เข้ามาเยี่ยมชมอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยได้นั้นนับเป็นความกล้าหาญยิ่ง เพราะเขาหรือเธอต้องรอให้การจราจรหยุดชั่วคราว เพื่อข้ามถนนอันจอแจไปถึงตัวอนุสาวรีย์ เมื่อไปถึงแล้วก็ไม่น่าเป็นที่ต้องตานัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเปรียบเทียบกับชเวดากอง ที่จริงแล้วอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยดูดีที่สุดจากรถโดยสารปรับอากาศขณะมุ่งมาตามทางรอบเกาะการจราจรบนเส้นทางสู่พระบรมมหาราชวัง หรืออนุสรณ์สถานอีกแห่งหนึ่งที่เป็นที่รู้จักกันมากกว่า (พระบรมรูปทรงม้า รัชกาลที่ 5 –ผู้แปล) อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยไม่ใช่อนุสรณ์สถานของประชาชน จึงไม่ได้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย แม้ว่าในปัจจุบัน อนุสาวรีย์มีสิทธิเหนือพื้นที่พิเศษใน

ประวัติศาสตร์ของชาติไทย ดังที่ข้าพเจ้าจะได้อธิบายต่อไป อนุสรณ์สถานแห่งนี้ไม่มีอะไรน่าดูมากนัก อนุสาวรีย์เรียบ ๆ สร้างด้วยซีเมนต์และประดับลายปูนปั้น

ชเวดากองในการต่อสู้ชาตินิยม

ทั้งสองแหล่งนี้ ทำหน้าที่ในฐานะศูนย์กลาง ในช่วงเวลาสำคัญในประวัติศาสตร์การเมืองของประเทศเมียนมาร์และประเทศไทย เพราะว่าประวัติศาสตร์อันยาวนานของมัน ชเวดากองจึงได้สั่งสมร่องรอยทางกายภาพของประวัติศาสตร์มากกว่า นับตั้งแต่ศตวรรษที่สิบห้า เมื่อพระเจ้าธรรมเจดีย์ทรงสถาปนาประเพณีการถวายเครื่องราชสักการะประจำปีแด่องค์พระเจดีย์ การบำเพ็ญพระราชกุศลจึงเกิดขึ้นด้วยแรงจูงใจทางการเมือง เช่นเดียวกับการปวารณาเพื่อการพระศาสนา (Moore 1999: 145) สิ่งก่อสร้างหลากหลาย ถูกสร้างอุทิศถวายโดยเหล่านายวาณิชย์และคนกลุ่มต่าง ๆ มีทั้งระฆังใหญ่มหึมาและองค์เจดีย์ขนาดย่อมเยากว่า รายรอบลานประทักษิณ สิ่งก่อสร้างขนาดมโหฬารขององค์มหาเจดีย์เองเป็นผลิตผลของประวัติศาสตร์ ยอดเจดีย์และฉัตร (*ที่ –hti*) ถูกสร้างภายใต้สถานการณ์ทางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาหนึ่ง ประวัติศาสตร์นี้เป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว และข้าพเจ้าก็ไม่ต้องการนำมาเล่าซ้ำอีกในที่นี้ แต่ข้าพเจ้าต้องการชี้เฉพาะแง่มุมทางประวัติศาสตร์ ที่ทำให้ชเวดากองเป็นแหล่งที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว ในแง่นี้ พื้นที่ของชเวดากองในความเป็นอัตลักษณ์แห่งชาติของเมียนมาร์ จึงเป็นผลผลิตไม่แต่เฉพาะภายใต้การอุปถัมภ์และการส่งเสริมจากราชการ หากแต่เป็นของกองทหารอีกด้วย

ในฐานะสถานที่สักการะ ชเวดากองได้ให้ความสงบเย็นและปล่อยวางทางจิตใจ ในนิยายที่มีชื่อเสียงของ เทน เพ เมียนต์ (Thein Pe Myint) มี

ตัวอย่าง เตต พงยี (Tet Pongyi) ผู้เป็นพระเอกได้มองเห็นชเวดากองและความคิดของเขาก็ได้รับการชำระให้บริสุทธิ์ (Mendelson 1975: 200) อย่างไรก็ตาม ในฐานะเครื่องคุ้มครองชาติ ชเวดากองถูกบันทึกไว้ด้วยประวัติศาสตร์ที่แตกต่างออกไปอีก ประวัติศาสตร์ของการสงครามและการต่อสู้ชาตินิยม ได้ถูกสานสอดเข้าไปในพงศาวดารการอุทิศเพื่อศาสนา (U Win Pe 1999)

ในช่วงสงครามอังกฤษ-พม่า สองครั้งแรก ชเวดากองถูกใช้เป็นป้อมปราการและกลายเป็นสนามรบ การเข้าควบคุมพื้นที่แห่งนี้ถูกชี้ขาดจากผู้เข้าควบคุมเมืองหลวงไว้ได้ ในสงครามครั้งแรกปี 1824 อังกฤษได้เข้ายึดครองมหาเจดีย์ในทันทีตั้งแต่วันที่ 11 พฤษภาคมและได้ทำที่นั่นเป็นโรงทหารและศูนย์ปืนใหญ่ (Moore 1999: 149) พวกเขายังฝังผู้ตายไว้ที่นั่น (U Win Pe 1999: 176) อีก 6 เดือนถัดมาก็ยังเป็นที่ที่พวกอังกฤษใช้ป้องกันตัวเองจากการโจมตีของพม่า ประวัติศาสตร์สงครามพม่าครั้งแรกไม่มากก็น้อย คือประวัติศาสตร์ของมหาเจดีย์ (Biggs 1963: 1)

ในสงครามครั้งที่สอง ปี 1852 พวกพม่าได้ยึดครองชเวดากองและขับไล่การโจมตีของอังกฤษ จนกระทั่งในที่สุดการเข้ายึดมหาเจดีย์ หมายถึงการล่มสลายของเมืองหลวง (Biggs 1963: 7-8) สิ่งที่แปลกเกี่ยวกับข้อเขียนในแผ่นพับของบิกส์ (Hesketh T. Biggs) ฉบับพิมพ์ปี 1895 เรื่องชเวดากองกล่าวคือ เรื่องราวการรบทางทหารได้ถูกนำมาไว้เป็นบทที่หนึ่งแทนที่จะเป็นเรื่องความสำคัญทางศาสนาขององค์มหาเจดีย์ สิ่งนี้ยังเป็น "*คำนำ*" เพื่อเข้าสู่หัวเรื่องของเขา แสดงว่าสิ่งที่มาก่อนเพื่อนในความคิดของผู้เขียนแผ่นพับนี้คือความสำคัญของชเวดากองในฐานะป้อมทหาร ซึ่งเป็นความรับรู้ที่เหมาะสมกับประวัติศาสตร์ศตวรรษที่ 20 ขององค์มหาเจดีย์ แม้ว่าเรื่องนี้จะไม่ใช่แนวที่บิกส์ได้จินตนาการไว้ในหนังสือเสียทีเดียวนักก็ตาม

ระหว่างยุคอาณานิคม อังกฤษมักหวาดระแวงความพยายามของกษัตริย์พม่า ที่มีอย่างเต็มที่ต่อความรับผิดชอบของพระองค์ในฐานะผู้นำพุทธศาสนูปถัมภก ในปี 1870 เมื่อพระเจ้ามินดงทรงขออังกฤษเสด็จไปถวายฉัตรหรือ*ที่ (hti)* แด่พระเจดีย์ชเวมอว์ดอว์ (Shwe Mawdaw Pagoda หรือพระเจดีย์มุเตา–ผู้แปล) ในเมืองพะโค (หรือหงสาวดี–ผู้แปล) อังกฤษปฏิเสธคำร้องขอนี้ด้วยความกลัวว่า พระองค์อาจ "*ไม่เป็นที่น่าสงสัยเลยที่ทรงอยากได้ฐานะที่มีอิทธิพล ซึ่งต้องเป็นอันตรายอย่างเต็มที่ต่อการครอบครองประเทศนั้นของพวกเรา*" (Myo Mint 1987:190) กฎหมายศาสนาจึงถูกตีความหมายให้เป็นกฎหมายแห่งการต่อต้านและการกบฏ ปีต่อมา 1871 เมื่อพระเจ้ามินดงทรงประสบความสำเร็จในการถวายฉัตรหรือ*ที่* องค์ใหม่แด่มหาเจดีย์ชเวดากอง อังกฤษได้ประกาศว่า เหตุการณ์นั้น "*มีผลต่อการสร้างความมุ่งร้ายให้เกิดแก่จิตใจประชาชน ทำให้เกิดสถานการณ์ปลุกเร้าและน่าเป็นห่วงอย่างต่อเนื่องในหมู่ประชาชน*" (Myo Mint 1987:192) ช่วงสามสิบปีก่อนหน้านี้ ในปี 1841 ก่อนสงครามอังกฤษ-พม่าครั้งที่สอง พระเจ้าสราวดี สมเด็จพระราชบิดาของพระเจ้ามินดงเคยเสด็จไปเมืองย่างกุ้งพร้อมด้วยกองทัพขนาดใหญ่เพื่อยกฉัตรหรือที่ขึ้นใหม่ (Myo Mint 1987:189) นักประวัติศาสตร์ไม่สามารถรู้ได้อย่างแท้จริงว่าพระเจ้ามินดงและสมเด็จพระราชบิดาทรงมีอะไรอยู่ในพระทัย ถึงแม้เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ชเวดากองได้กลายเป็นจุดกดดัน ที่อังกฤษและพม่าแข่งขันกันเพื่อประโยชน์ของแต่ละฝ่าย

ด้วยเส้นทางที่ขาดวิ่น ไม่ต่อเนื่อง ชเวดากองได้บันทึกประวัติศาสตร์ตอนนี้ไว้บางส่วน บนลานประทักษิณเองนั้น และบนเขาแซงกุตตุระ ณ ที่องค์เจดีย์ตั้งอยู่ มีสิ่งเตือนใจหลายแห่งถึงการที่ชเวดากองได้กลายเป็นพงศาวดารของชาติพม่า จากบันไดทางขึ้นด้านเหนือ สามารถมองเห็น ทเว-เซ-กาน

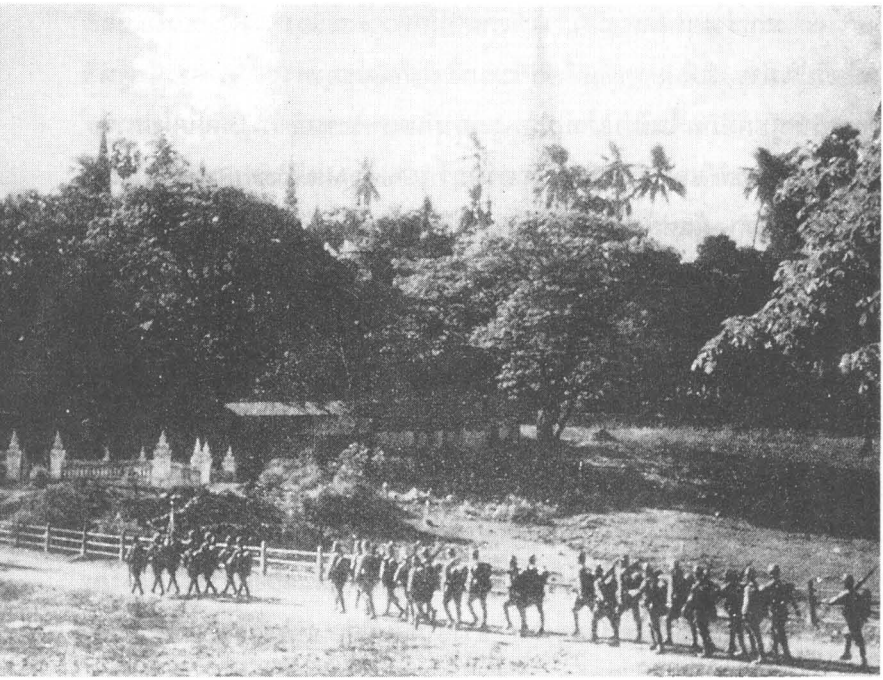

กองทหารพม่าจัดทัพ
เพื่อเริ่มต้นขบวนการต่อสู้กองทัพอังกฤษ ค.ศ. 1945 (พ.ศ. 2483)

(Thway-Say-Kan) ที่เรียกกันว่า "*บ่อล้างเลือด*" เล่ากันว่าทหารพม่าในช่วงสงครามอังกฤษ-พม่าครั้งแรก ใช้เป็นที่ล้างเลือดจากดาบของพวกเขา (Moore et al. 1999: 111) มุมด้านตะวันตกเฉียงใต้ของลานประทักษิณ ชเวดากองเป็นที่ประดิษฐานของอนุสาวรีย์สี่ภาษา (เมียนมาร์ อังกฤษ ฝรั่งเศส และรัสเซีย) สร้างเป็นที่ระลึกถึงเหตุการณ์นักศึกษารวมหัวคว่ำบาตร ต่อต้านพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยย่างกุ้งปี 1920 กลุ่มนักศึกษาผู้วางแผนคว่ำบาตรได้ร่วมกันให้สัตย์ปฏิญาณ ณ ที่แห่งนี้พอดี (U Win Pe 1999: 176)

มหาเจดีย์ยังคงอยู่ภายใต้การควบคุมของกองทัพอังกฤษ ตั้งแต่

สงครามอังกฤษ-พม่าครั้งที่สอง จนถึงปี 1929 ราวทศวรรษหรือหลังกว่านั้นเล็กน้อย ต่อกรณีเหตุการณ์ที่นำไปสู่ความไม่สงบ ปลายเดือนกรกฎาคม 1938 ชเวดากองได้เป็นศูนย์กลางปฏิบัติการอีกครั้งหนึ่ง เป็นสถานที่ชุมนุมผู้คนจำนวนมหาศาลถึง 10,000 คน จำนวนนี้เป็นพระสงฆ์ 1,500 รูป ผลสืบเนื่องหลังการชุมนุมลือกันว่าชเวดากองตกอยู่ในอันตรายที่ล่อแหลมจากการโจมตี ทำให้อุณหภูมิทางการเมืองเพิ่มสูงขึ้น (Mendelson 1975: 212)

ช่วงเวลาอันใกล้ก่อนการเรียกร้องเอกราช การประท้วงและสไตร์คนับบ่อยครั้งเกิดขึ้นที่ชเวดากอง การประชุมมหาชนของสันนิบาตเพื่ออิสรภาพของประชาชนผู้ต่อต้านฟาสซิสต์ (Anti-Fascist Peoples Freedom League) เกิดขึ้นที่นั่นในเดือนพฤศจิกายน ปี 1945 ในเดือนกันยายน 1946 ผู้ประท้วงที่เป็นตำรวจตั้งค่ายกันที่ชเวดากอง (Cady 1958: 524-525, 536) เพลงชาติเองก็ได้รับการร้องครั้งแรกบนเขาแซงกุตตุระ ปี 1961 ปลายสมัยรัฐบาลอูนุ มีการนัดชุมนุมของสงฆ์กว่า 500 รูป บนลานประทักษิณชเวดากอง กล่าวหาอูนุว่า "*ลดฐานะพุทธศาสนาให้ลงมาอยู่ระดับเดียวกับศาสนาบูชาผี*" (Mendelson 1975: 353) อีกครั้งหนึ่งในปี 1974 ชเวดากองได้กลายเป็นศูนย์กลางก่อความไม่สงบเมื่อนักศึกษาเดินขบวนเรียกร้องให้จัดหาสถานที่บรรจุศพที่สมเกียรติแด่ ฯพณฯ อูถั่น เลขาธิการทั่วไปแห่งองค์การสหประชาชาติ (Steinberg 1982: 43)

ในเหตุการณ์ความยุ่งยากของเดือนกรกฎาคม สิงหาคม และกันยายน 1988 ชเวดากองได้ทำหน้าที่อีกครั้งหนึ่งในฐานะแหล่งของการประท้วง ช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อทางประวัติศาสตร์ที่เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กัน เดือนกรกฎาคม 1988 นายพลเนวินได้เกษียณอายุจากตำแหน่งประธานพรรคโครงการสังคมนิยมพม่า (Burma Socialist Program Party) ส่วนหนึ่งเป็นการสนองตอบต่อการตายจำนวนมากของนักศึกษาที่ประท้วง ด้วยฝีมือของตำรวจในเดือนมีนาคม

และมิถุนายน (Sesser 1993: 207-208) มีการตายเพิ่มมากขึ้นอีกระหว่างวันที่ 8 และ 13 สิงหาคม เนื่องจากผู้นำทหารต่างแย่งชิงกันเข้าควบคุมสถานการณ์และอำนาจการบริหารในพม่าที่ยังคงมีภาวะไม่แน่นอน วันที่ 26 สิงหาคม ออง ซาน ซูคยี ได้ปราศรัยอย่างปลุกเร้าที่ชเวดากอง ณ ที่ซึ่งเธอแสดงตนในฐานะทายาทการเมืองของบิดา นายพลอองซาน ผู้ก่อตั้งกองทัพพม่าและเป็นที่ยอมรับกันในฐานะบิดาผู้สถาปนารัฐชาติพม่า (Aung San Suu Kyi 1995: 192-198) คำปราศรัยวันที่ 26 สิงหาคมได้เปิดฉากให้มีการลุกฮือของประชาชน ที่สามารถยุติลงได้ด้วยการปราบปรามของกำลังกองทัพในช่วงวันที่ 18-19 กันยายนเท่านั้น (Sesser 1993: 219-223)

หลายกรณีในช่วงปี 1824, 1852, 1938, 1945, 1946, 1961, 1974 และ 1988 ชเวดากองในชั่วพริบตาสั้น ๆ ได้หยุดการเป็นศาสนสถาน และกลายเป็นสถานยุทธศาสตร์ในตำแหน่งที่สงครามเริ่มต้นขึ้นด้วยการปะทะกันของกองกำลังต่าง ๆ ชาวพม่าบางคนยอมสละชีวิตเพื่อชาติ ณ จุดที่เกิดสงครามกับพวกอังกฤษ ด้วยเหตุนี้มหาเจดีย์ จึงมีสถานภาพของอนุสรณ์แห่งสงคราม บนทางลาดด้านเหนือของเขาแซงกุตตุระเป็นที่ตั้ง อนุสรณ์แด่วีรชนผู้จากไป สุสานวีรชนของนายพลอองซาน แก่นเรื่องของผู้สละชีวิตเพื่อชาตินี้กลับมาได้รับการสนับสนุนอีกล่าสุดเร็ว ๆ นี้ในปี 1990 เมื่อรัฐบาลเมียนมาร์เห็นว่า เป็นเรื่องที่เหมาะสมกับการสร้างสุสานทหารนิรนามในพื้นที่ใกล้เคียง

จากถ้อยคำของอู วิน เพ (U Win Pe) ที่ว่า "*ชเวดากองได้ทำให้ชาวเมียนมาร์มีความรู้สึกถึงประเทศชาติ*" นั้น (U Win Pe 1999: 177) ชเวดากองเองกลับไม่เคยถูกวางแผนให้สร้างตัวตนของชาติเช่นนี้ แต่กระบวนการที่เกิดขึ้นก็ไม่ได้เป็นไปโดยบังเอิญเสียทีเดียว อังกฤษพลิกแพลงใช้ประโยชน์จากพื้นที่บางส่วนขององค์เจดีย์ในฐานะที่มั่นสุดท้าย และความมุ่งมั่นของชาวพม่าในการ

อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยกลางเกาะจารจร

กลับเข้ามาควบคุมเจดีย์ ได้ช่วยโน้มน้าวให้อนุสรณ์สถานแห่งนี้ กลายเป็นศูนย์รวมความรู้สึกร่วมของประชาชนในทุกวันนี้

อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย และขบวนการประชาธิปไตย

ในกรณีของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยที่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นแหล่งการประท้วงในคริสต์ศตวรรษที่ 20 เรามีสิ่งก่อสร้างที่แตกต่างออกไปมาก ซึ่งให้ความหมายใหม่ในประวัติศาสตร์ชาติในช่วง 25 ปีที่แล้ว อนุสาวรีย์แห่งนี้ได้มีพิธีเปิดเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2483 เพื่อรำลึกถึงวาระครบรอบปีที่ 8 ของ

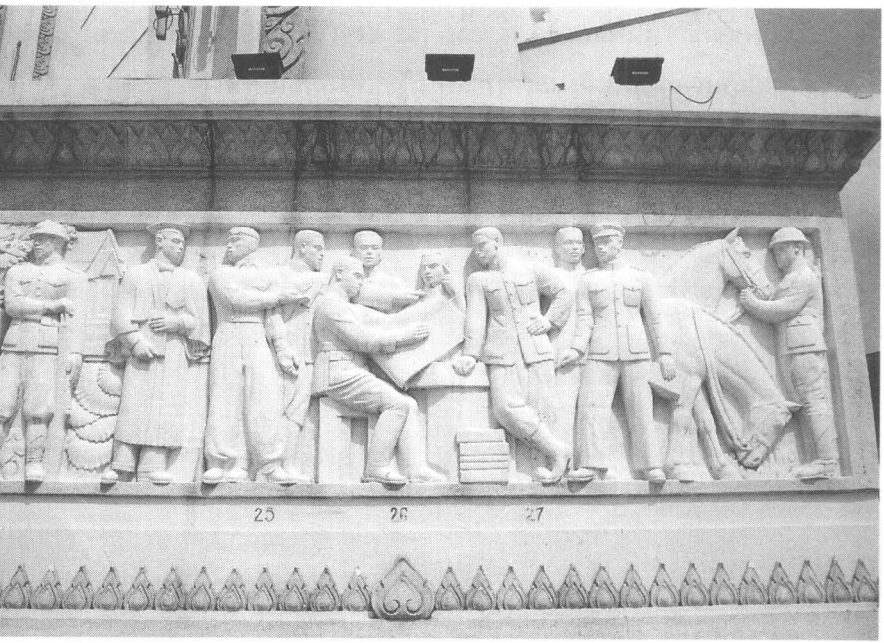

ภาพปูนปั้นนูนต่ำแสดงเหตุการณ์ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475

อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เหตุการณ์ที่ถือว่าเป็นการ "*ปฏิวัติ*" แต่หลังจากนั้นไม่นานกลับถูกยุติการเรียกขานด้วยคำที่มีความหมายอันเป็นเกียรติประวัติเสีย มิหนำซ้ำในบางครั้งยังเอ่ยถึงเหตุการณ์ครั้งนั้นด้วยนัยที่บิดเบือนมากขึ้นว่า เป็นเพียงเหตุการณ์ "*เปลี่ยนรัฐบาล*" เหตุการณ์ พ.ศ. 2475 เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจตลอดช่วงหลายทศวรรษที่ขึ้นถึงกระแสสูงสุด มีการกระตุ้นการอภิปรายตอบโต้ด้วยจิตวิญญาณ ในเรื่องสิทธิธรรมของการปกครอง ฐานะสตรีและอภิสิทธิ์แบบขุนนาง (Reynolds 1998: 479-480) แต่ด้วยกรณีใดก็ตาม "*ประชาธิปไตย*" ได้ถูกกำจัดไปเมื่อสิ้นทศวรรษนั้นเอง อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยเองได้ถูกสร้างขึ้นโดยรัฐบาลทหารสมัยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม

ขนาดหลากหลายของอนุสาวรีย์ส่วนต่าง ๆ เป็นสัญลักษณ์บอกถึงข้อเท็จจริงสำคัญเกี่ยวกับเหตุการณ์ วันที่ 24 เดือน 3 (เดือนมิถุนายนตามปีปฏิทินแบบเก่า) หลัก 6 ประการของคณะราษฎร ปีที่ 75 ในรอบพุทธศตวรรษที่ 25 (พ.ศ. 2475) หลัก 6 ประการที่ว่า คือ หลักเอกราช ความสงบภายใน สิทธิเสมอภาค เสรีภาพ เศรษฐกิจ และการศึกษา (มาลินี 2541: 71) ในบรรดาแผ่นปูนปั้นประดับ 8 แผ่น ที่กำหนดตามแบบผังก่อสร้างอนุสาวรีย์แต่แรกนั้น พบว่ามีเพียง 4 แผ่นเท่านั้นที่สร้างเสร็จ อีก 4 แผ่นเป็นแค่จำลองแบบจาก 4 แผ่นแรก แผ่นที่ขาดหายไปเป็นเรื่องของรัชกาลที่ 7 ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญคณะผู้ก่อการทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ประชาชนร่วมแสดงความยินดีต่อคณะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครอง และสุดท้ายคือ ประชาชนกำลังสักการะรัฐธรรมนูญที่ประดิษฐ์เหนือพานแว่นฟ้า เรื่องนี้ได้สร้างความงุนงงให้กับผู้ที่รับรู้ว่า มีแผ่นปูนปั้นที่สร้างไม่เสร็จ สิ่งนี้อาจพูดได้ถึง *"ความไม่สมบูรณ์"* ของประชาธิปไตยไทยก็เป็นได้

การศึกษาใหม่ประวัติศาสตร์สองชิ้นเรื่องอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยได้แสดงให้เห็นว่า ประวัติศาสตร์ที่เขียนช่วงก่อนสร้างอนุสาวรีย์ หนึ่งในนักประวัติศาสตร์สองคนนี้เรียกว่า *"เรื่องเล่าเรื่องแรก"* (the first story) ได้ถูกทำให้ลืม และมีความคลุมเครือด้วยเหตุการณ์หลังจากกรณีนี้เกิดได้มากว่าสามสิบปี นักประวัติศาสตร์ทั้งสองคือ มาลินี คุ้มสุภา และ ธงชัย วินิจจะกูล ได้ทำการ *"อ่านใหม่"* เรื่องของอนุสาวรีย์ และพยายามชำระเรื่องราวหลากหลายที่บอกเล่าถึงอนุสาวรีย์ตลอดช่วงหลายทศวรรษ (มาลินี 2541; Thongchai 1999)

อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยได้เข้ามาสู่จิตสำนึกของประชาชนในราวทศวรรษ 1970 (2510) นี้เอง ในระหว่างการประท้วงครั้งใหญ่ที่บุกเบิกศตวรรษใหม่ของการเมืองไทยเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 รายงานข่าวแห่งหนึ่ง

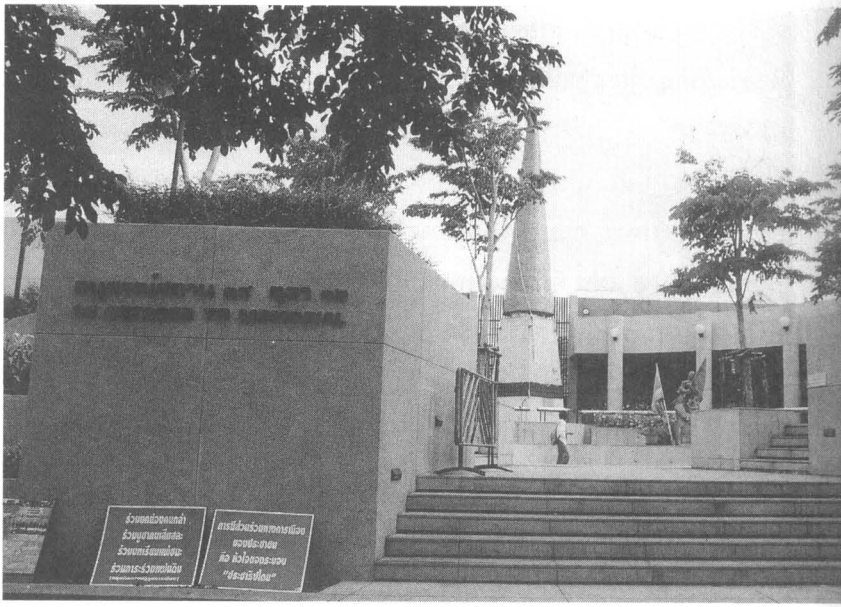

อนุสรณ์สถาน 14 ตุลา 2516

ประมาณการว่า ผู้คนจำนวนถึง 500,000 คน ชุมนุมตลอดถนนใหญ่ และถนนแยก (Anderson 1998: 154, n. 45) ขณะที่การเดินขบวนเริ่มต้นขึ้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถนนสายใหญ่อันเป็นที่ตั้งอนุสาวรีย์ได้เป็นแรงดึงดูดผู้คนจำนวนหลายแสน ที่เป็นพลังการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์การเมืองไทย ถนนราชดำเนินและอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยได้กลายเป็นศูนย์รวมการเดินขบวนอีกครั้งหนึ่งในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 เมื่อผู้บัญชาการกองทัพบกขณะนั้นทำการรวบรัดอำนาจเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี หลังจากที่ก่อนหน้านั้นเคยให้สัจจะไว้ว่าจะไม่รับตำแหน่งทางการเมือง

การเดินขบวนคราวแรกเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ได้ยืนยันให้เห็นว่า อนุสาวรีย์แห่งนี้มีฐานะเป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย

ของประเทศไทย หนังสือและนิตยสารหลายเล่มที่พิมพ์ขึ้นเป็นที่ระลึกถึงเหตุการณ์ครั้งนั้น มักทำให้เห็นอนุสาวรีย์ด้วยภาพถ่าย หรือภาพตกแต่งเป็นรูปปีกทั้งสี่พร้อมป้อมกลางของอนุสาวรีย์ ที่ทำให้วินิจฉัยความหมายได้ทันทีว่าเป็นการสิ้นสุดยุคทหาร และเริ่มต้นด้วยประชาธิปไตยระบบรัฐสภาแบบเต็มรูป (เต็มใบ) อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยจึงทำหน้าที่เป็นตัวแทนแสดงความหมายถึงประชาธิปไตยชนิดตรงกันทุกแง่มุม ไม่ว่า"*ประชาธิปไตย*" จะถูกจินตนาการความหมายเป็นแบบไหนก็ตาม เป็นด้วยว่า ความรุนแรงที่ใหญ่กว่า และจำนวนผู้ตายที่มากกว่าในกรณีเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เมื่อกองทัพกลับคืนสู่อำนาจนั้น ได้มีการพิสูจน์ว่า อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยไม่ได้ถูกนำไปแสดงความหมายอันเป็นโศกนาฏกรรม และน่าเศร้าสลดในเหตุการณ์ครั้งหลัง อันเป็นเหตุการณ์ที่ทำให้ "*ประชาธิปไตย*" จบ "*ลงชั่วคราว*"

บทสรุป

มหาเจดีย์ชเวดากองและอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ทั้งคู่อาจเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติ ทั้งสองต่างมีบทบาท "*ทางการ*" ในการบรรยายหรือเป็นเรื่องเล่าแบบชาตินิยม สำหรับชเวดากองพื้นที่ของมันอยู่ในฐานะมหาเจดีย์ทางพุทธศาสนาที่เป็นเลิศ ส่วนอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยถือเป็นการสถาปนาขั้นตอนการพัฒนาประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยในระบบรัฐธรรมนูญ บทบาททางการนี้นับเป็นการยกย่องที่ถือเป็นเกียรติภูมิของสถานที่ทั้งสองแห่ง

ในเวลาเดียวกันมีเรื่องเล่าอีกแบบหนึ่ง ถูกสร้างสะสมตลอดช่วงเวลาตามกระแสประวัติศาสตร์ และให้ความหมายทิ้งไว้อย่างไม่สอดคล้องกับความหมายดั้งเดิม โดยการกำหนดจากอำนาจทางการ ในกรณีเกิดการต่อต้าน ชุมนุมมวลชน เดินขบวนประท้วง และปราศรัยปลุกระดมในบริเวณและพื้นที่รอบ

อนุสรณ์สถานทั้งสองแห่ง เรื่องเล่าอีกแบบหนึ่งได้เอาชนะ และทำลายบทบาทดั้งเดิมทางการที่อนุสาวรีย์แต่ละแห่งเคยมีอยู่ในประวัติศาสตร์ชาติ สิ่งก่อสร้างเหล่านี้มีเสน่ห์ต่อประวัติศาสตร์แนวหนึ่ง ที่อยู่ภายใต้การควบคุมของอำนาจปัจเจกบุคคลเพียงคนเดียว ประวัติศาสตร์แนวนั้นเป็นจิตวิญญาณได้มากเท่ากับเป็นเรื่องตรงกันข้าม มันเป็นประวัติศาสตร์แนวหนึ่งที่การต่อต้านทั้งถูกสร้างและถูกควบคุม

เรื่องตื่นเต้นของข้าพเจ้าที่มีต่ออนุสาวรีย์ทั้งสองแห่ง เป็นความซับซ้อนของความหมายหลายแบบที่งอกเงยขึ้นของแต่ละแห่ง ในกรณีอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย อนุสาวรีย์หนึ่งในสองที่มีอายุน้อยกว่า มันเป็นภาพลักษณ์ที่ปัจจุบันพอจะทำให้นึกกันได้ทันทีว่า เป็นการแสดงออกซึ่งความฝัน และปณิธานสำหรับระบบการเมืองแบบมีสิทธิและหน้าที่อย่างมีส่วนร่วมโดยแท้จริง แต่ทว่าก็ยังคงมีความแตกต่างและตรงกันข้ามอยู่ในความฝัน และแรงบันดาลใจเหล่านั้น อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยในกรุงเทพฯ ไม่ได้นำมาซึ่งการต่อสู้ของอาณานิคมที่ฝังชั้นลึกกว่าอย่างกรณีที่เขาแชงกุตตุระ และที่ลานประทักษิณของชเวดากอง ชเวดากองนอกจากต้องได้รับการจดจำในฐานะเครื่องปกป้องคุ้มครองรัฐชาติพม่า สัญลักษณ์ที่แท้จริงของความเป็นพม่า เจดีย์แห่งนี้ยังเป็นลานสำหรับการแสดงออกถึงความรู้สึกของมวลชนอีกด้วย อนุสรณ์สถานที่ประชาชนชาวพม่าไม่สามารถกำหนดความหมายของมันให้เข้ากับฝ่ายตัวเองได้ ชเวดากองเป็นสถานที่ซึ่งชาติอาจอ้อนวอนขอแบ่งแยกออกจากรัฐ

ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงขอกลับไปสู่ประเด็นที่ข้าพเจ้าได้เริ่มต้นการถกเถียงครั้งนี้ อะไรเป็น "*ความแท้จริง*" ไม่ใช่เรื่องที่พิสูจน์ได้ด้วยตัวเอง หากมักขึ้นอยู่กับการอภิปรายโต้แย้งและตีความใหม่เสมอ

เอกสารอ้างอิง

Anderson, Benedict. 1998. "Withdrawal Symptoms: Social and Cultural Aspects of the October 6 Coup." in *The Spectre of Comparisons: Nationalism, Southeast Asia and the World*, pp.139-173. London: Verso.

Aung San Suu Kyi. 1995. *Freedom from Fear and Other Writings*. Harmondsworth: Penguin Books. Rev. ed.

Biggs, T. Hesketh. 1963. *The Shwedagon Pagoda*. Rangoon: The Hanthawaddy Press. First published 1895.

Cady, John F. 1958. *A History of Modern Burma*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Cummings, Joe and Tony Wheeler. 1996. *Myanmar (Burma)*. Hawthorn Victoria: Lonely Planet Publications.

Duara, Prasenjit. 1998. "The Regime of Authenticity: Timelessness, Gender, and National History in Modern China," *History and Theory*, 37.3 (October): 287-308.

Mendelson, E. Michael. 1975. *Sangha and State in Burma: A Study of Monastic Sectarianism and Leadership*. Ithaca and London: Cornell University Press. edited by John P. Ferguson.

Moore, Elizabeth. 1999. "Shwedagon: Its History and Architecture." pp. 101-154. in Elizabeth Moore et al. 1999.

Moore, Elizabeth. Hansjörg Mayer and U Win Pe. 1999. *Shwedagon: Golden Pagoda of Myanmar*. Bangkok: River Books, Elephant

House.

Myo Myint. 1987. "The Politics of Survival in Burma: Diplomacy and Statecraft in the Reign of King Mindon, 1853-1878." Ph.D. thesis, Cornell University.

Peleggi, Maurizio. 1996. "National Heritage and Global Tourism in Thailand." *Annals of Tourism Research*, 23.2: 432-448.

Piansiri Ekniyom and G. R. Peterson, 1974. *Participation: A Constitutional History of Student Involvement.* Bangkok: The Student Union of Chulalongkorn University.

Reynolds, Craig J. 1992. "Authenticating Southeast Asia in the Absence of Colonialism: Burma." *Asian Studies Review*, 15.3 (April): 141-151.

———. ed. 1993. *National Identity and its Defenders: Thailand, 1939-1989.* Chiang Mai: Silkworm Books.

———. 1998. "Thai Revolution (1932)." pp. 479-480 in Jack A. Goldstone, ed., *The Encyclopedia of Political Revolutions.* Washington: Congressional Quarterly Inc.

Sesser, Stan. 1993. "Burma: A Rich Country Gone Wrong." in *The Lands of Charm and Cruelty: Travels in Southeast Asia.* New York: Alfred Knopf.

Steinberg, David I. 1982. *Burma: A Socialist Nation of Southeast Asia.* Boulder: Westview Press.

Thongchai Winichakul. 1999. "Thai Democracy in Public Memory: Monuments and Their Narratives." Keynote address, 7th Interna-

tional Conference of Thai Studies, Amsterdam, 4-8 July 1999.

Win Pe, U. 1999. "The Many-valued Significance of Shwedagon." pp.155-178. in Elizabeth Moore et al. 1999.

มาลินี คุ้มสุภา. 2541. "นัยทางการเมืองของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยในสังคมไทย." วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ดัชนี

ก

"ก.ศ.ร. กุหลาบ" (นามแฝง). ดูที่ กุหลาบ กฤษณานนท์

กฎหมาย: กฎหมายแบ่งจำนวนบุตรตามเพศของเด็ก, 64; กฎหมายห้ามนำเข้าฝิ่น, 5; การปฏิรูปประมวลกฎหมายแพ่ง, 256; พระราชบัญญัติเกษียณอายุลูกทาสลูกไท พ.ศ. 2417, 70; พระราชบัญญัติกฎหมายลิขสิทธิ์, 50-51 เชิงอรรถ 65; พระราชบัญญัติควบคุมการกระทำอันเป็นการล้มล้างระบอบการปกครองของสหรัฐอเมริกา (Subversive Activities Control Act), 146; พระราชบัญญัติต่อต้านการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2495, 151, 169; พระราชบัญญัติป้องกันสัญจรโรค, 72

กบฏ, 108, 126, 128, 132, 146, 149, 155, 157, 178, 254, 283 เชิงอรรถ 56, 383; กบฏชาวนาของชวา, 63; "กบฏสันติภาพ", 143-144, 147-149, 151, 155, 165; กลุ่มกบฏ, 107; ความหมาย, 103-104

กรม, เอ็น. เจ. (N. J. Krom), 98

กริสโวลด์, อเล็กซานเดอร์ บี. (Alexander B. Griswold), 133

กษัตริย์ / พระมหากษัตริย์, 60, 142, 211, 245, 310, 312-313, 319-320, 322, 325, 377; กษัตริย์ไทย, 2-6, 14, 21, 22, 30, 41, 46 เชิงอรรถ 28, 95-

97, 126, 145-146, 154, 216-217, 239, 241-242, 244-245, 249, 280 เชิงอรรถ 32; กษัตริย์จีน, 249; กษัตริย์เปอร์เซีย, 21, 48 เชิงอรรถ 43; กษัตริย์พม่า, 256, 295, 383; กษัตริย์อินเดีย, 319; คำศัพท์, 103; นิยมกษัตริย์, 130; พุทธกษัตริย์ (Buddhist King) 245; ระบบ / ระบอบกษัตริย์แบบต่าง ๆ, 92, 96, 101, 303, 310, 342-343; ราชวงศ์กษัตริย์, 212-213; วาณิชยกษัตริย์, 245; สถาบัน, (19)- (20), 63, 84, 92, 95, 97, 100, 102, 103, 142, 146, 155, 162, 208, 280 เชิงอรรถ 32

กองทัพไทย, 260, 273

กอนดา, เจ. (J. Gonda), 320

ก่อนประวัติศาสตร์: นักก่อนประวัติศาสตร์, 308, 311, 325, 343; ยุคก่อนประวัติศาสตร์, 292, 307-308

กัมพูชา, 19, 98, 120-122, 215, 294, 317, 340-344; ความสัมพันธ์กับสยาม, 3; พงศาวดารกัมพูชา, 3; เมืองพระนคร (Angkor) 294, 344; อัจฉริยท้องถิ่นในกัมพูชา, 330. ดูเพิ่มเติมที่ เขมร

การเขียน, 4, 8, 169, 217, 235, 236, 252, 255, 277 เชิงอรรถ 11, 278 เชิงอรรถ 18; ระบบการเขียนตัวอักษรไทย, 125; วัฒนธรรมการอ่านเขียน (literary culture), 251

การเขียนประวัติศาสตร์. ดูที่ ประวัติศาสตร์

การค้า, (24), 217, 261, 266, 277 เชิงอรรถ 13, 279 เชิงอรรถ 25, 293, 309-310, 332, 348; การค้าสำเภา, 242-243, 267; การค้าทางทะเล, 338; การพึ่งพาการค้า, 339; จักรวรรดิการค้า, 338; บริษัทการค้า, 329

การค้าประเวณี, 72

การใช้เวลาว่าง, 56, 65, 79

การเซ็นเซอร์, 94, 104, 113, 142, 154, 181, 252; หนังสือต้องห้าม, 57, 105
การบอกเล่า; 112; การบอกเล่าชั้นสอง (secondary orality), 250-251, 269; คำบอกเล่า, 122, 124, 154,; นักเล่านิทาน, 250-251, 254, 256; ประเพณีบอกเล่า, 250, 296; ประวัติศาสตร์บอกเล่า, 63; เรื่องบอกเล่าในหมู่ประชาชน (popular storytelling), 232; วิธีบอกเล่า, 8; หลักฐานคำบอกเล่า, 8, 17, 30-31, 45 เชิงอรรถ 20, 46, 117-119, 124, 126
การปฏิวัติ, 93, 111, 144, 176, 178, 213, 215, 255, 257; การปฏิวัติจากเบื้องล่าง, 211; การปฏิวัติในจีนและรัสเซีย, 141, 147; คณะปฏิวัติ, 173; ความหมายเชิงปฏิวัติ, 116; คำศัพท์, 208; ดนตรีแนวปฏิวัติ, 182; แนวคิดการปฏิวัติ, 118; ปฏิวัติ, 2475, 388; ปัญญาชนนักปฏิวัติ, 108, 115, 180; เพลงปฏิวัติ, 129
การพิมพ์, (23), 4-10, 14-15, 38-39, 42, 43 เชิงอรรถ 7, 44-45 เชิงอรรถ 19, 96-97, 249; ลิขสิทธิ์, 6, 50-51 เชิงอรรถ 65
การเมืองไทย, (21), 110-111, 147-148
การผลิต, 293; ความสัมพันธ์ทางการผลิต, 99-102; ปัจจัยการผลิตส่วนบุคคล, 146; วิถีการผลิต, 309
การผลิตซ้ำ, 224, 237, 249, 251, 255, 264, 272, 280 เชิงอรรถ 30
การผลิตทางวัฒนธรรม, 240, 262, 278, 279 เชิงอรรถ 25
การอ่าน, 4, 125, 131; การอ่านออกเสียง, 281 เชิงอรรถ 36; วัฒนธรรมการอ่านเขียน (literary culture), 242, 251
กุหลาบ กฤษณานนท์, 9 ; กับเอกสารโบราณ, 15-18, 24-34; เกศะโร, 11; ประวัติ, 10-14
กุหลาบ สายประดิษฐ์, 148, 160, 181, 255, 283 เชิงอรรถ 55 และ 56

เก็ดนีย์, วิลเลียม (William Gedney) 130-136, 149, 151-152, 155-158, 171
เกษตร, 72, 103, 261, 311-312; คำศัพท์, 103
เกิรธซ์, คลิฟฟอร์ด (Clifford Geertz), 311-312

ข

ขอม: จักรวรรดินิยมขอม, 162; ภาษาขอม, 26; อักขรวิธีขอม, 215
ข้าว, การปลูก, 57, 300-302, 310-312
ขุนช้างขุนแผน, 9
ขุนศึก: คำศัพท์, 270, 275. ดูเพิ่มเติมที่ ทหาร
เขมร, 120-126, 131, 217, 341-342; เขมรโบราณ, 161; เขมรอิสระ, 121-126; ภาษาเขมร, 121, 125, 341. ดูเพิ่มเติมที่ กัมพูชา

ค

คณะราษฎร, 389; หมุดคณะราษฎร, 209
คนดีศรีอยุธยา (เสนีย์), 224-226
"คนนอก" (Others), 248, 253, 263
ครอบครัว, 79; การศึกษาเรื่องครอบครัว, 56, 63-65; ระบบครอบครัว, (24), 103; สถาบันครอบครัว, 84
คริสตี้, ยาน วิสเซอมาน (Jan Wisseman Christie), 308, 320-323, 340-341, 345
เครือญาติ, 28, 302; ระบบเครือญาติ, 61, 304, 337, 341
คลอง, 21, 57
ความขัดแย้ง, 42, 65, 80, 104, 118, 120, 128, 154, 169, 300, 376-377; ความขัดแย้งเชิงวัฒนธรรม, 152; ความขัดแย้งทางชนชั้น, 99-100; ความขัดแย้ง

เรื่องอำนาจอธิปไตย, 219
ความชอบธรรม, 92, 142, 261, 264, 377
ความทรงจำ, 93-94, 128, 159, 209-210; การจดจำ, 291-293; บันทึกความทรงจำ, 106, 116, 118, 122, 163-164
ความเป็นเมือง, 304-305, 315
ความมั่นคง, 136, 141, 259, 267, 270; ความมั่นคงทางจิตใจและทางสังคม, 102; ความมั่นคงของชาติ, 135, 214
ความรู้, (19)-(20), (22)- (23), (26), 35, 115-116, 219, 248, 284 เชิงอรรถ 61, 291; ชั้นความรู้, 291, 294, 298; "*ศาสตร์*", 272
คำให้การขุนหลวงหาวัด, 17-19
คำให้การชาวกรุงเก่า (อยุธยา), 18
คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 67, 156, 244, 256-258, 278 เชิงอรรถ 18, 284 เชิงอรรถ 61
คุลเก้, เฮอร์มานน์ (Hermann Kulke), 315, 317-318, 320, 342-343
แคปิตะลิส์ม (สุภา), 147
โคมารอฟ, จอห์น (John Comaroff), 352
โครงเรื่อง (plot), 203-205, 224-226; โครงเรื่องของประวัติศาสตร์ไทย, 95-96, 99, 197-199, 205-206; โครงเรื่องของเหตุการณ์ 2475, 207-218; โครงเรื่องครอบงำ (the master plot), 219-223
โครงสร้างนิยม (Structuralism), 200, 202; หลังโครงสร้างนิยม, 292

จ

งิ้ว, 79, 251-254, 283 เชิงอรรถ 49; งิ้วการเมือง, 252-253

จ

จดหมายเหตุ: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 61; หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 55 เชิงอรรถ *; เอกสารจดหมายเหตุ, 56-84

จริงแท้ / ของจริงแท้ / ความจริงแท้ / ลักษณะที่แท้จริง (authenticity), 347-348, 353, 376-378

จอมเกล้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ / รัชกาลที่ 4, 2, 5-8, 11, 14, 18, 25-26, 43 เชิงอรรถ 5, 49 เชิงอรรถ 49; สมัย, 2-3, 5, 11, 18, 26, 66, 69, พระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ 4, 73 (ภาพ)

จอห์นสตัน, เดวิด (David B. Johnston), 65

จักรวรรดินิยม, 213; จักรวรรดินิยมตะวันตก, 92, 325; จักรวรรดินิยมขอม, 162; จักรวรรดินิยมยุโรป, 218

จักรี, เจ้าพระยา, 242

จามปา, 315, 330

จิตร ภูมิศักดิ์, (23), 69, 91-182, 90-91 (ภาพ), 102 (ภาพ), 175 (ภาพลายเส้น); "กรณีโยนบก", 150 (ภาพ), 149-159, 167-173

จิตรกรรมฝาผนัง, 58 (ภาพ), 59, 244, 280 เชิงอรรถ 30

จินดามณี, 10

จินตนา กอตระกูล, 169

จีน: ความเป็นจีน, 232, 237-267, 279 เชิงอรรถ 24, 280 เชิงอรรถ 27 และ 32, 283 เชิงอรรถ 51; วัฒนธรรมจีน, (21), 237, 261-263, 279 เชิงอรรถ 25, 336

จุลจอมเกล้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ / รัชกาลที่ 5, 2, 7-8, 14-15, 18-26, 31, 33; การปฏิรูป, (19); สมัย, 2, 57-77, 84

เจดีย์, 181, 244; คำ, 378; พระเจดีย์ชเวมอว์ดอว์ (Shwe Mawdaw Pagoda หรือพระเจดีย์มุเตา), (22), 378-392, 379 (ภาพ)
เจสสัป, ฟิลิป ซี. (Philip C. Jessup), 135
เจ้าสัว: ความหมาย, 242, 267; คำ, 279 เชิงอรรถ 23; ภัตตาคารเจ้าสัว, 266-267
โจร / โจรผู้ร้าย, 78

ฉ

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 82
โฉมหน้าศักดินาไทยในปัจจุบัน (จิตร), (23), 94-95, 99-109, 115, 123, 128, 133, 164-165, 172, 175, 176, 179

ช

ชนชั้น, 198, 204, 207, 311; การศึกษาเรื่องชนชั้น, 65; ความขัดแย้งทางชนชั้น, 100; ความสัมพันธ์ระหว่าง, 56, 65; ชนชั้นในยุโรป, 101-102; ชนชั้นในสังคมไทย, 69, 82; ชนชั้นกลาง, (20)-(21), 64, 153, 261
ชวลิต ยงใจยุทธ, พลเอก, 267, 286 เชิงอรรถ 81, 83 และ 84; เปรียบเทียบกับขงเบ้ง, 271-272, 286 เชิงอรรถ 87
ชวา, 63, 92, 100, 278-279 เชิงอรรถ 19, 294, 303, 317, 334; ประวัติศาสตร์ชวายุคแรกเริ่ม, 305-306, 320-323, 340-343; อัจฉริยท้องถิ่นในชวา, 330
ชเวดากองพญา (มหาเจดีย์ชเวดากอง), (22), 378-386, 379 (ภาพ), 391
ช้อย เก็ดนีย์, 131, 156-159
ชอร์ตโต, เอช. แอล. (H. L. Shorto), 301-303
ชัช ชวางกรู, พ.ต.อ. 117, 145, 155-159
ชัย เรืองศิลป์, 59

ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 50 เชิงอรรถ 57

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, (18), (29), 115, 178, 180, 297

ชาดก / พุทธประวัติ, 45 เชิงอรรถ 19, 59

ชาติ: กระบวนการสร้างชาติ, 294, 325, 374; การกู้ชาติ, 145, 214-218, 377; ความเป็นชาติ, 207, 219-224, 374-377, 380; อัตลักษณ์แห่งชาติ, 331, 381; เอกลักษณ์ชาติไทย, 261-262

ชาตินิยม, (20)-(22), (24)-(25), 37, 103, 126, 141, 207-218, 256-257, 293-295, 298-299, 381-382, 391; นักชาตินิยม, 37, 109, 126

ชาติพันธุ์, (25), 248, 282 เชิงอรรถ 47, 295; การผสมกลมกลืนทางชาติพันธุ์, 42; การผสมผสานทางชาติพันธุ์, (25), 37; ความ "บริสุทธิ์" ในแง่ชาติพันธุ์, 217; ชาติพันธุ์จีน, (21), 263, 281 เชิงอรรถ 35

ชาติพันธุ์วิทยา, 170-171

ชาร์ป, ลอริสตัน (Lauriston Sharp), 134

ชีวิตประจำวัน, 57, 59, 77, 233, 241, 259; การศึกษาชีวิตประจำวัน, 61

ชุมชน, (20), 6, 59, 100, 148, 257, 294, 296, 300-302; กับกำเนิดรัฐ, 306, 319; กับคำว่า เมือง, 305-306; การตั้งชุมชน, 295; ชุมชนจินตนาการแห่งชาติ (Imagined national community), 256

โชติ แพร่พันธุ์, 255-258, 272, 282 เชิงอรรถ 47, 283 เชิงอรรถ 57, 284 เชิงอรรถ 61; *ผู้ชนะสิบทิศ*, 255-256

ซ

เซเดส์, ยอร์ช (George Coedès), 100, 125, 300-303

โซซูร์, เฟอร์ดินันด์ (Ferdinand de Saussure), 200

ด

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2, 8, 15-22, 33-36
เดย์, โทนี (Tony Day), 276 เชิงอรรถ **, 311-312, 328
เด็กไทย, 63
โดฟ, ไมเคิล (Michael Dove), 311

ต

ต.ว.ส. วัณณาโภ. ดูที่ เทียนวรรณ
ตัวตนทางภูมิศาสตร์ (geo-body), 204, 219-223
ตัวทำการ (Agency), 298, 304, 306, 322, 325-339, 345, 346, 352
ตัวบท (text), 210, 240, 273, 291, 353
ตำรวจ, 65, 103
แต่งงาน, 64; กับการเคลื่อนไหวฐานะทางสังคม, 66, 70

ท

ทหาร: ยุทธศาสตร์การทหาร, 3, 136-137, 236, 246, 249, 259-260, 266; วัฒนธรรมการทหาร, 272-273; สถาบันทหาร, 103
ท้องถิ่น: "การทำให้เป็นท้องถิ่น", 325-326, 332-335; ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, 63, 68, 224; ปรีชาญาณท้องถิ่น (ภูมิปัญญา), 329; ภาษาท้องถิ่น, 335, 337; อัจฉริยท้องถิ่น, 330-331. ดูเพิ่มเติมที่ พื้นเมือง
ทองแถม นาถจำนง, "จิน เส้า หลิน" (นามแฝง), "โชติช่วง นาดอน" (นามแฝง), 265, 277 เชิงอรรถ 11, 278 เชิงอรรถ 14
ทองใบ ทองเปาด์, 160-161, 170, 182

ทาส, 56, 69-81, 100, 217, 340
ทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค), เจ้าพระยา, 7, 36, 216, 249; *กิจจานุกิจ*, 7
ทิม สุขยางค์, 172, 283 เชิงอรรถ 54
เทย์เลอร์ คีธ, ดับบลิว. (Keith W. Taylor), 304-306, 323-324, 341
เทย์เลอร์, ชาลส์ (Charles Taylor), 347-348
เทวราชา, 341-343, 350
เทียนวรรณ (ต.ว.ส. วัณณาโภ), 29-30, 50 เชิงอรรถ 57; *ตุลวิภาคพจนกิจ*, 30; *ศิริพจนภาค*, 30
ไทย: ความเป็นไทยจีน, 266; ความเป็นไทย, 246-248, 263, 281 เชิงอรรถ 34; ความเป็นไทยแท้, 274
ไทยศึกษา, (17), (24), (26)-(27), 133-134, 172, 331

ธ

ธงชัย วินิจจะกูล, 219-223, 226, 276 เชิงอรรถ **, 389

น

นครวัด, 131, แบบจำลองนครวัด, 313 (ภาพ). ดูเพิ่มเติมที่ เมืองพระนคร
นครา, 312, 321, 345
นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 208
นเรศวร, สมเด็จพระ, 214-216
นักเลง, 65, 81, 155
นามแฝง: การใช้นามแฝง, 107, 113-114, 118-119
นิติศาสตร์ 2500, 167-168

บ

บรรณาการ 243, 249, 309
บลอค, มาร์ค (Marc Bloch) 60-61
บรัดเลย์, ดี. บี. (D. B. Bradley) 4-6, 43 เชิงอรรถ 7, 249, 282 เชิงอรรถ 42
บ่อนเบี้ย, 79-80; พระราชบัญญัติเลิกบ่อนเบี้ย, 79
บางกอกรีคอร์เดอร์ (Bangkok Recorder) 5-6
บาร์ตส์, โรลองด์ (Roland Barthes) 200-205
บุเรงนอง, กษัตริย์ / พระเจ้า, 295, 296 (ภาพ)
บูรพานิยม (orientalism), 307, 313, 321, 329, 343, 345, 350; นักบูรพทิศศึกษา (Orientalists), 129

ป

ป. พิบูลสงคราม, จอมพล. ดูที่ แปลก พิบูลสงคราม, จอมพล
ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ, 10-11, 29
ประชากรศาสตร์, 62
ประชาธิปไตย, 103, 138, 209-210, 269, 274, 387-391; ระบอบประชาธิปไตยแบบมีรัฐสภา, 92, 110; ระบอบการปกครองประชาธิปไตยแบบมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข, 146
ประวัติศาสตร์: การเขียนประวัติศาสตร์ไทย, (21)-(22), 92-105, 198-226; การเขียนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 292-329; จิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ / สำนึกทางประวัติศาสตร์, 2, 94-95, 248; ประวัติศาสตร์แบบพงศาวดาร, 95; ประวัติศาสตร์บอกเล่า, 63; ผู้กำหนดประวัติศาสตร์, 100; ผู้สร้างประวัติศาสตร์, 63, 128; หลักฐาน

ประวัติศาสตร์, 8, 59. ดูเพิ่มเติมที่ วัตถุนิยมประวัติศาสตร์
ประวัติศาสตร์ไทย, (18)-(27), 56-57, 63-69, 82-84, 91-128; โครงเรื่อง, 95-96, 99, 197-199, 205-218; วิชาประวัติศาสตร์ไทย, 56
ประวัติศาสตร์นิพนธ์, (22), (23)-(26), 4, 10, 36, 42, 60, 205-206, 212-218, 221, 281 เชิงอรรถ 40, 290
ประวัติศาสตร์สังคม, 55-84, 177, 323
ประวุฒิ ศรีมันตะ, 140, 153, 165, 170-171, 179
ปรีดี พนมยงค์, 108-110, 145, 207-209; รัฐบาลปรีดี, 134, 138
แปลก พิบูลสงคราม, จอมพล, 136-137, 141, 165-168, 257, 284 เชิงอรรถ 63, 388

ผ

ผี: ลัทธิถือผี, 302-304; ศาสนาบูชาผี, 385
ผู้หญิง. ดูที่ หญิง, สตรี
เผ่า ศรียานนท์, พลตำรวจเอก, 141-145, 161, 166-168, 258, 270, 284 เชิงอรรถ 65
แผนที่: แผนที่ทางประวัติศาสตร์ไทย 219-226; แผนที่ ประวัติศาสตร์การเสียดินแดนของประเทศไทย 220 (ภาพแผนที่)

ฝ

ฝรั่งเศส, 3, 48 เชิงอรรถ 46, 60, 120-121, 213; โครงสร้างนิยมแนวฝรั่งเศส, 200-203; วิกฤติการณ์ฝรั่งเศส-สยาม ร.ศ. 112, 221-222; อุดมการณ์ภูมิธรรมของฝรั่งเศส, 109

พ

พคท. ดูที่ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

พงศาวดาร / พระราชพงศาวดาร, 21-24, 36, 45 เชิงอรรถ 20, 125, 203, 216, 249, 308, 340, 382; การเขียนพงศาวดาร, 95-99; พงศาวดารกัมพูชา, 3; พงศาวดารจีน / นิยายพงศาวดารจีน, (21), 232-287; พงศาวดารไทย, 248; พงศาวดารพม่า, 43 เชิงอรรถ 4, 255, 383; พงศาวดารมอญ, 238, 247

พนัน, 56, 61, 69, 77-81

พม่า/เมียนมาร์, (22), 3, 17-18, 43 เชิงอรรถ 7, 98, 215-216, 248, 253, 256, 294-295, 302, 309, 317, 324, 341, 373-392; พงศาวดารพม่า, 43 เชิงอรรถ 4, 255, 383; ภาษาพม่า, 47 เชิงอรรถ 38, 305.

พรรคคอมมิวนิสต์จีน, 135, 141-142, 257-260

พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.), 107, 109, 116-118, 137-141, 146, 157, 165, 171, 174-181, 218, 271 ดูเพิ่มเติมที่ ลัทธิคอมมิวนิสต์

พรรคโครงการสังคมนิยมพม่า (Burma Socialist Program Party), 385

พระคลัง (หน), เจ้าพระยา, 238-242, 279 เชิงอรรถ 20

พระบรมรูปทรงม้า รัชกาลที่ 5, 153, 196 (ภาพ), 209, 380

พ่อค้า, 13, 40, 277 เชิงอรรถ 13, 310, 338; พ่อค้าจีน, 46 เชิงอรรถ 29, 69, 212, 240-243, 267

พื้นเมือง, 233, 303, 307-350; คนพื้นเมือง / ชาวพื้นเมือง, 93, 100, 285 เชิงอรรถ 70, 293, 297-299; ภาษาพื้นเมือง, 293, 335. ดูเพิ่มเติมที่ ท้องถิ่น

พุทธศาสนา, (18)-(26), 46 เชิงอรรถ 29, 51 เชิงอรรถ 68, 92, 101, 105, 124-126, 139-141, 152-154, 164-165, 302, 314, 382, 391

เพศ, (24) - (25), 64, 272
ไพร่, 64, 70-72, 83

ฟ

ฟิลิปปินส์, 98, 316, 335-336, 375
ฟิวดัล, 60-61, 93, 100-101, 128, 142; สังคมฟิวดัลยุคกลาง, 62 (ภาพ). ดูเพิ่มเติมที่ ศักดินา, ศักดินา
ฟูโกต์ / ฟูโกลต์, มิเชล (Michel Foucault), 112-113, 133, 202, 224
แฟชั่น, 64
ไฟร์, นอร์ทอร์ป (Northrop Frye) 204

ภ

ภาษา: กับการเล่าเรื่อง, 199-205; การศึกษาด้านภาษา, 353; ในฐานะเป็นสื่อกลางถึงอดีต, 291
ภาษาศาสตร์, (17), 129, 171-172, 200-201, 297; นักภาษาศาสตร์, (26), 130, 158, 200
ภาษี, 6, 57, 79, 252, 306, 322; พระราชบัญญัติภาษีบำรุงถนน, 72
ภิรมย์ ภูมิศักดิ์, 118, 119-122, 181
ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว / รัชกาลที่ 9, 142
ภูมิภาคนิยม (regionalism), 350

ม

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ / รัชกาลที่ 6, 212, 233, 246
มณฑล / มันดะละ (mandala), 312-315, 320-321, 345

มหามุขมาตยานุกุลวงศ์ (กุหลาบ), 28-29, 37
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, (29), 57, 109, 115, 138, 147, 167, 180-181, 208, 252, 390; มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, 109; คณะนิติศาสตร์, 165; คณะรัฐศาสตร์ (28), 180; ชุมนุมวรรณศิลป์, 180
มอญ, 217, 253, 262, 295, 301-302; ชาวมอญ, 248; พงศาวดารมอญ, 238, 247, 295; ภาษามอญ, 26, 47 เชิงอรรถ 37 และ 38, 340
มันดะละ (mandala). ดูที่ *มณฑล*
มานุษยวิทยา, 61, 200, 305, 322, 330, 352; นักมานุษยวิทยา, 69, 134, 245
มาร์, เดวิด (David Marr) 216
มาร์กซ์, คาร์ล (Karl Marx), 61, 143, 147, 159-160, 172, 205; "แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์" (The Communist Manifesto) 158
มาร์กซิสต์; ทฤษฎี, 143; นักคิด, 61; แนวคิด, 147, 165, 200; ลัทธิ, 58, 132-133, 138-140, 147, 158
มาลินี คุ้มสุภา, 389
มาลินี ดิลกวาณิชย์, 239, 246, 276 เชิงอรรถ **
มาเลย์, 217, 276 เชิงอรรถ 3, 338
มินดง, พระเจ้า, 383
มุส, พอล (Paul Mus), 301-303
แมนกวิน (Pierre-Ives Manguin), 307-308, 338
แมบเบธ, เอียน ดับบลิว. (Ian, W. Mabbett), 303, 340-343

ย

"ยาขอบ" (นามแฝง). ดูที่ โชติ แพร่พันธุ์
ยุโรป: ยุโรปเป็นศูนย์กลาง, 307, 315-317, 326-328, 353; ลัทธิยุโรปนิยม, 307

ร

ระบบอุปถัมภ์, 84
รัฐ: การก่อรูปรัฐ, 310, 317; รัฐแบบเวเบอร์เรียน, 316-321
"*รัฐนาฏกรรม*" (theater state), 312
รัฐชาติ, 205, 208, 212, 294, 298, 323, 348-349; รัฐประชาชาติ, 99, 374; ต้นกำเนิดของรัฐชาติ; รัฐชาติไทย; รัฐชาติสมัยใหม่, 294
รัฐประหาร, 61, 114, 136, 141-148, 168, 240, 265, 268; คณะรัฐประหาร, 161; คำ, 208, 211
ราชาธิราช. ดูที่ พงศาวดารมอญ
รามเกียรติ์, 217; เปรียบเทียบกับสามก๊ก, 245-246
รีด, แอนโทนี เจ. เอส. (Anthony J. S. Reid) 299
เรื่องเล่า, 201-207, 214, 294, 308, 374, 389-392
แรงงาน, (20), 76-77, 100, 311
โรค, 72, 235
โรงรับจำนำ, 80

ล

ลัทธิคอมมิวนิสต์: กับการเมืองไทย, 132-146; กับจิตร ภูมิศักดิ์, 106-108, 132, 146-173. ดูเพิ่มเติมที่ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.)
ลัทธิพิธี, 301-304, 343
ลูซ, กอร์ดอน เอช. (Gordon H. Luce), 98, 324
เลก, จอห์น (John Legge), 292
เลฟ, ลูเซียง (Lucien Lebver), 60

เลียร์, เจ. ซี. วาน (J. C. van Leur), 327-329
โลกหนังสือ, 118, 126, 130, 164, 178-180

ว

วงศาวิทยา, 300, 303, 316, 338; ต้นกำเนิดวงศาวิทยา, 300
วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา, (19), 2, 27-30, 78; *พระประวัติตรัสเล่า*, (19), 78
วรรณะ, 340
วอลเตอรส์, โอ. ดับบลิว. (O. W. Wolters), 350
วัฒนธรรม: วัฒนธรรมชาวบ้าน (popular culture), 237, 251; วัฒนธรรมไทย, (20), 125, 131, 177, 217, 262, 295; วัฒนธรรมมวลชน, 139; วัฒนธรรมรอง, 262
วัด, (20), 56, 59, 65
วัตถุนิยม, 111, 152; ปรัชญาวัตถุนิยม; วัตถุนิยมประวัติศาสตร์, 138-139, 172; วัตถุนิยมวิภาษ (23)
วาทกรรม (discourse), (22)-(23), (26), 93, 99, 106, 112-115, 118-119, 132-133, 141, 148-149, 199-201, 213, 223, 241, 263, 270, 296-298, 328, 374-376
วิคเคอร์ส, เอเดรียน (Adrian Vickers), 311
วิจิตรวาทการ, หลวง, (กิมเหลียง วัฒนปฤดา), 99-100, 210-218, 211 (ภาพ), 226
วิชัย นภารัศมี, "เมือง, บ่อยาง" (นามแฝง), 118, 128, 178-180
วิทมอร์, จอห์น เค. (John K. Whitemore), 337
วีทลีย์, พอล (Paul Wheatley), 305-311, 315
วีรสตรี, (24)-(25)

เวลส์, เอช. จี. คิว. (H. G. Quaritch Wales), 330-331, 334, 339
เวลลา, วอลเตอร์ เอฟ. (Walter F. Vella), 133
เวียดนาม, 92, 97, 100, 118, 172, 216, 256, 294, 304, 306, 323-324, 332, 334, 336-337, 341
ไวท์, เฮย์เดน (Hayden White), 201-205, 217, 222-226

ศ

ศรีวิชัย, 305, 332
ศักดินา, 75, 78, 101 เชิงอรรถ 2, กึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินา, (23) ดูเพิ่มเติมที่ ฟิวดัล
ศักดินา, 101-102, 128. ดูเพิ่มเติมที่ ฟิวดัล
เศรษฐกิจการเมือง, แนวทางการวิเคราะห์, 82-84

ส

สก็อต, เจมส์ (James Scott), 351
สก็อต, วิลเลียม เฮนรี่ (William Henry Scott), 336
สกินเนอร์, วิลเลี่ยม (William Skinner), 243, 251, 282 เชิงอรรถ 48
สงครามเย็น, 133-135, 259-260
สงฆ์หรือพระสงฆ์, (18)-(20), 4, 61, 69, 84, 103-104, 155, 385
สตรี, 56, 64-66, 388. ดูเพิ่มเติมที่ หญิง, วีรสตรี
สตรีนิยม (Feminism), 292
สไตน์, เบอร์ตัน (Burton Stein), 319-320
สมเกียรติ วันทะนะ, 205-206, 214-215, 224-226
สมบูรณาญาสิทธิราชย์, 96-99, 104, 256, 280 เชิงอรรถ 27, 379, 387-388; สมัย, (20)-(21)

สมัคร บุราวาศ, "กัปตันสมุทร" (นามแฝง), 139-140, 160
สมิธ, ซามวล (Samuel Smith), 6-7, 17
สเมล์, จอห์น (John R. W. Smail), 326-332
สยามประเภท (กุหลาบ กฤษณานนท์), 19-21, 20 (ภาพ), 24, 30, 35, 38, 40-41
สฤษดิ์ ธนะรัชต์, จอมพล, 114, 141-142, 161, 166, 168-169, 176, 257; สมัย, 139, 173, 209, 283 เชิงอรรถ 51
สหรัฐอเมริกา/อเมริกา, 133-149, 165-166
สหภาพโซเวียต, 137-138, 144-145
สังข์ พัธโนทัย, 167, 258, 261, 279 เชิงอรรถ 21
สัญญวิทยา (Semiotics), 200-201
สัญญาประชาคม (social contract), 83
สันติภาพ: ความหมาย, 144
สา, สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว สา), 25-33, 27 (ภาพ), 37, 48 เชิงอรรถ 48, 49 เชิงอรรถ 49 และ 50
สามก๊ก, (21), 232-287
สี่แผ่นดิน (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์), 67-68
สุโขทัย, 214, 217, 294
สุจินดา คราประยูร, พลเอก, 236, 277 เชิงอรรถ 11, 286 เชิงอรรถ 83 และ 87
สุชาติ สวัสดิ์ศรี, 115-116, 180
สุภา ศิริมานนท์, 115, 138, 140, 146-148, 159-161, 172, 174, 175, 180-182
เสนีย์ เสาวพงศ์, 160, 224-226
โสเภณี, 61, 71-72, 169

ห

หญิง / ผู้หญิง, (20), (23)-(25), (28), 58 (ภาพ) 64-65, 70-72, 300, 304. ดูเพิ่มเติมที่ สตรี

หมอดู, 74

หมาก: ขันหมาก, 64; หีบหมาก, 64

หอพระสมุดวชิรญาณ, 8, 12, 16-22, 33-34, 51 เชิงอรรถ 53

หอหลวง, 15-22, 34

เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ไทย: วิกฤติการณ์วังหน้า พ.ศ. 2417, 95; การปฏิรูประบบราชการ พ.ศ. 2435, (19), 221-222; วิกฤติการณ์ฝรั่งเศส-สยาม ร.ศ. 112, 221-222; เหตุการณ์ 2475, (21), 99, 108-109, 206 (ภาพ) 207-215, 379, 387-389, 388 (ภาพ); รัฐประหาร พ.ศ. 2490, 136; รัฐประหาร พ.ศ. 2494, 142; รัฐประหาร พ.ศ. 2501, 114, 141, 148; 14 ตุลาคม 2516, 105, 111, 115, 132, 168, 177, 389-390, 390 (ภาพ); 6 ตุลาคม 2519, 150, 168, 172, 178, 265, 391; รัฐประหาร พ.ศ. 2535, 236, 264, 268, 273, 390

อ

อคิน, รพีพัฒน์, ม.ร.ว. 83

อธิปไตย: อำนาจอธิปไตย, 219-221

อนุมานราชธน, พระยา, 128, 167

อนุสาวรีย์, 103, 153, 208; อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย (22), 210, 378-392, 387 (ภาพ); อนุสาวรีย์สี่ภาษา, 384

อยุธยา: ประวัติศาสตร์อยุธยา, 214, 225; วัฒนธรรมอยุธยา, 214-215; สังคม

อยุธยา, 37; เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2, 3, 17, 43 เชิงอรรถ 7
ออง ซาน ซูคยี, 386
ออง, วอลเตอร์ (Walter Ong) 250
อองซาน, นายพล, 386
ออง-ทวิน, ไมเคิล (Michael Aung-Thwin), 318, 324, 341
อักษรศาสตรพิจารณ์,114
อักษรสาส์น,138, 140, 146
อัตลักษณ์, (21), 303, 331, 347, 350, 352, 374, 381; ปูชนียแห่งอัตลักษณ์, 373. ดูเพิ่มเติมที่ เอกลักษณ์
อาชญากรรม: ความสัมพันธ์ระหว่างการพนันกับอาชญากรรม, 65, 79-80
อาเซียน (ASEAN) / สมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of Southeast Asian Nations), 293
อาณานิคม, (22), 92-93, 98, 120, 134, 137, 141, 166, 213-214, 218, 256, 294, 298-299, 316, 325, 328-329, 335, 346-347, 377; ยุค/สมัย, (25), 292, 300, 310, 328, 330, 353, 374, 378, 383, 392
อาหาร, 65
อินเดีย: การทำให้เป็นอินเดีย, 309; อินเดียศึกษา, 320
อินโดจีน, 98, 213
อินโดนีเซีย, 256; ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย, 327-328, 331-332
อุดม ศรีสุวรรณ, 138-139, 175; *ไทยกึ่งเมืองขึ้น*, 175
เอกลักษณ์: เอกลักษณ์ไทย, 77-79, 100, 257, 261; เอกลักษณ์จีน, 261-263. ดูเพิ่มเติมที่ อัตลักษณ์
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: ประวัติศาสตร์นิพนธ์ยุคโบราณ/เริ่มแรก, (22), 291-

354; *ตัวตน (echt)* 299, 300, 304, 325, 345; เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่, 299, 327

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา, (25), 297, 312, 320, 346-354

แองเคอร์สมิธ, เอฟ. อาร์. (F. R. Ankersmit), 290-291, 297-298, 346, 353

แอนเดอร์สัน, เบเนดิค (Benedict R. O'G. Anderson), 256, 276 เชิงอรรถ **, 278 เชิงอรรถ 19

โอคอนเนอร์, สแตนลีย์ (Stanley O'Conner), 302-303

ฮ

ฮัตเทอเรอร์, คาร์ล (Karl L. Hutterer), 308

ฮากเคอร์สไตน์, เรเน่ (Renée Hagesteijn), 318

ฮินดู, 315, 325; ลัทธิฮินดู (Indic), 246, 341

ไฮแอม, ชาล์ส (Charles Higham), 307, 315

History, Culture, and Region in Southeast Asian Perspectives (Wolters), 350

Sanguo / *Sanguo yanyi*, 232-233, 238, 241-242, 247-250, 279 เชิงอรรถ 22, 281 เชิงอรรถ40

The Birth of Vietnam (Taylor), 323-324

The Cambridge History of Southeast Asia (Tarling) , 292-293

The Romance of the Three Kingdoms, 232, 254, 264, 280

เจ้าสัว ขุนศึก ศักดินา ขัณฑ์ชน และ คนสามัญ

รวมบทความประวัติศาสตร์ของ
เครก เจ. เรย์โนลด์ส

คดีไต่สวน ก.ศ.ร. กุหลาบ:
การท้าทายงานเขียนประวัติศาสตร์ราชวงศ์ปลาย
คริสต์ศตวรรษที่ 19

ประวัติศาสตร์สังคมคืออะไร

จิตร ภูมิศักดิ์ ในประวัติศาสตร์ไทย

โครงเรื่องของประวัติศาสตร์ไทย: ทฤษฎีและการปฏิบัติ

เจ้าสัวและขุนศึก:
บริบททางวัฒนธรรมและการเมืองของสังคมไทยสมัยใหม่
และสามก๊ก นิยายพงศาวดารจีน

มองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคเก่าแบบใหม่

ปูชนียแห่งอัตลักษณ์ในฐานะแหล่งชุมนุมประท้วง:
เปรียบเทียบพม่ากับไทย

มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

“ลักษณะเด่นในการทำงานวิชาการของอาจารย์นั่นคือ การเลือกประเด็นเรื่องและแนวเรื่องที่มีลักษณะ “แหวกแนว” หรือทวนกระแสความสนใจหลักของวงวิชาการในช่วงนั้น ๆ บางเรื่องก็เป็นเรื่องที่ถูกนักวิชาการทั่วไปมองข้ามหรือละเลย จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม รวมถึงการให้ความสนใจแบบฉาบฉวย เราจะพบว่าการอธิบายงานประวัติศาสตร์ทุกเรื่องอาจารย์เครกมักศึกษาในบริบทของการศึกษาเปรียบเทียบหรือไม่ก็กำหนดให้อยู่ภายใต้บริบทของภูมิภาคเอเชียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาโดยใช้กรอบความคิดทางสังคมศาสตร์เข้ามาช่วยในการวิเคราะห์และตีความข้อมูลหลักฐานที่ผ่านขั้นตอนการประเมินและตรวจสอบตามวิธีการทางประวัติศาสตร์อย่างประณีตและมีประเด็น”

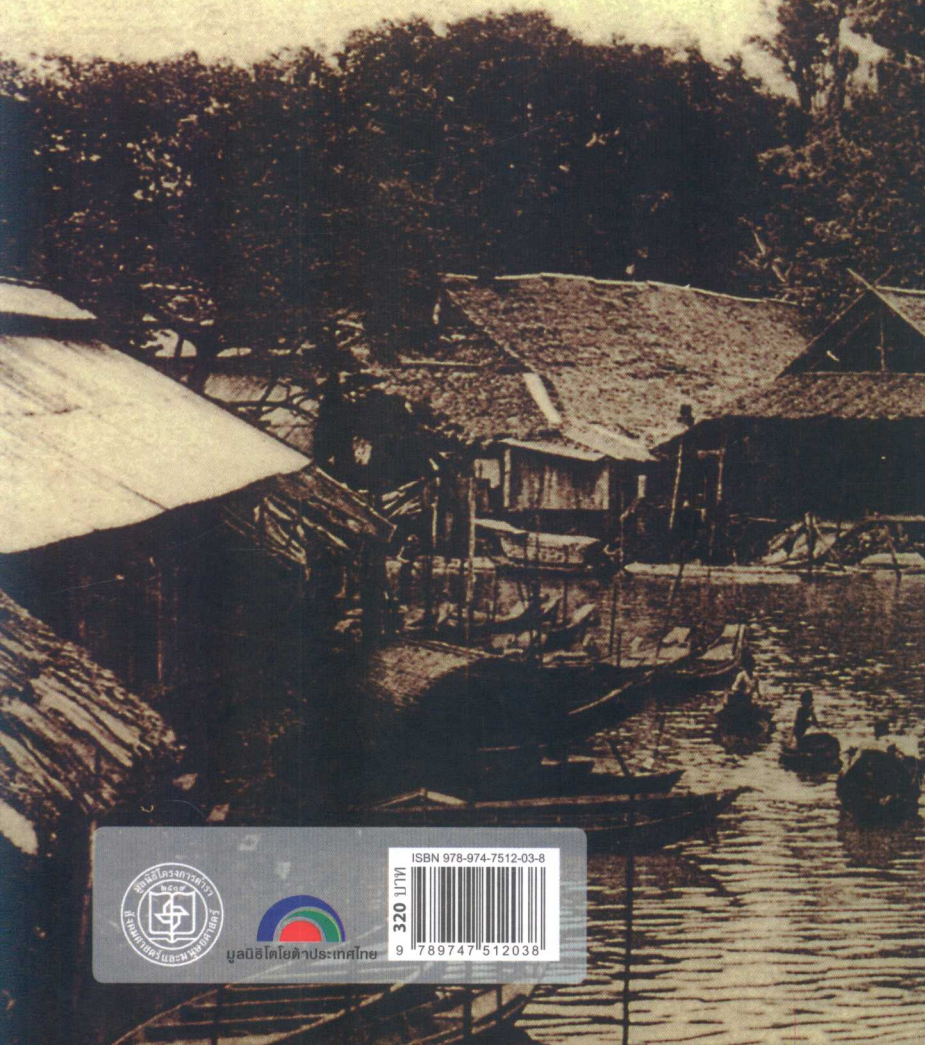

ISBN 978-974-7512-03-8
320 บาท
9 789747 512038
มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย